salomé • angela livingstone

salomé
yaşamı ve yapıtları

angela livingstone

AYRINTI

ANGELA LIVINGSTONE

Angela Livingstone, Cambridge Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır ve 1966 yılından beri Essex Üniversitesi'nde edebiyat dersleri vermektedir. Asıl ilgi alanı Rus şiiri, özellikle de yirminci yüzyıl Rus şiiri olan yazar aynı zamanda Alman edebiyatıyla da ilgilenmiş, Rilke'nin düz yazıları ve şiirleri üzerine araştırmalar yapmıştır. Pasternak ve Tsvetaeva hakkında makaleler yayımlayan ve bu yazarların eserlerini İngilizceye çeviren Angela Livingstone, ayrıca beş kitaba da imza atmıştır: *Pasternak* (1969, Donald Davie ile birlikte); *Lou Andreas-Salomé* (1984); *Pasternak on Art and Creativity* (1985); *Pasternak: Doctor Zhivago* (1989); *Art in the Light of Conscience: Eight Essays on Poetry by Marina Tsvetaeva* (1992). Angela Livingstone halen Rus yazar Andrei Platonov üzerine çalışmalar yürütmektedir.

Ayrıntı: 315
Lacivert Kitaplar dizisi: 6

Salomé
Yaşamı ve Yapıtları
Angela Livingstone

İngilizceden çeviren
Semra Kunt Akbaş

Yayıma hazırlayan
Sedef Özge

Kitabın özgün adı
Salomé
Her Life and Work

Moyer Bell Limited • MT. Kisko, New York / 1984
basımından çevrilmiştir

© Angela Livingstone

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Deniz Çelikoğlu

Düzelti
Ayten Koçal

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım *2001*

Baskı adedi *2000*

ISBN 975-539-303-X

AYRINTI YAYINLARI
Dizdariye Çeşmesi Sk. No.: 23/1 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

Angela Livingstone

Salomé

Yaşamı ve Yapıtları

AYRINTI

PETER STERN'E

TEŞEKKÜR

Öncelikle ve ağırlıklı olarak Göttingen'den Dr. Ernst Pfeiffer'e teşekkür ediyorum. Lou Andreas-Salomé'nin son dostu ve sırdaşı ve 'Nachlass'ının sadık koruyucusu olan Dr. Pfeiffer, özel derlemesinde yer alan çok sayıda yayımlanmamış malzemeyi okumama izin verdi ve 1977-1983 yılları arasında ona yaptığım birkaç ziyarette benimle Lou Andreas-Salomé hakkında seve seve konuştu ve bu konuşmalar bana çok yardımcı oldu. Ayrıca, elindeki yayımlanmamış malzemelerden bölümlere gönderme yapmama ve bunları kendi sözlerimle ifade ederek kullanmama izin verdiği için de kendisine minnettarım. Bunlardan doğrudan alıntı yapmamamı istemesini saygıyla karşılıyorum.

Ayrıca Leningrad'dan Dr. Konstantin Azadovsky'ye de teşekkür ediyorum. Dr. Azadovsky, Rilke hakkında çıkacak yapıtlarının müsveddelerini bana ödünç verdi, çok değerli yeni bir belgenin (kendisinin Leningrad'da bulduğu, Lou von Salomé'nin Gillot'ya yazdığı ilk mektubun) kopyasını çıkarmama izin verdi, beni yüreklendirdi ve benimle görüş alışverişinde bulundu. Deutches Literaturarchiv'den (Deutsche Schillergesellschaft, Marbach am Neckar) Dr. Joachim Storck'a da teşekkürü borç biliyorum.

Bana yardımcı olan bazı arkadaşlarıma da teşekkür etmek istiyorum. (Benden bu kitabı yazmamı isteyen ve beni sürekli yüreklendiren) Simon Kingston, tamamlanmamış taslak üzerinde yorumlarda bulunan Wyllis Bandler, Susan Biver, Frank Cioffi, İrene Frowen, Sonia Livingstone ve Elizabeth Rikh ve en çok da çok önemli bir anda daktiloya çekilmiş metnin tamamı hakkında cömertçe öneriler veren Sarah Symmons-Goubert'e teşekkür ederim.

Çalışmama 1979 yılında Leverhulme Tröst Fonu'ndan bir Araştırma Bursu da yardımcı oldu. Bu ödül sayesinde ders verdiğim üniversiteden dört ay ücretsiz izin aldım. Ayrıca, Alman Akademik Değişim Hizmeti'nden aldığım maddi yardımla 1979 ve 1980'de Almanya'ya araştırma gezileri yapma olanağı buldum.

Essex Üniversitesi Edebiyat Bölümü bu kitap üzerinde çalışmak üzere iki dönem izin vererek ve çalışmamla ilişkili olarak Leningrad'a gitmem için 1980'de Araştırma Bağış Fonu'ndan para yardımı yaparak bana destek oldu. Essex Üniversitesi Kütüphanesi'nin Kütüphanelerarası Kitap Ödünç Verme Bölümü çok sayıda kitabı yurt dışından kısa sürede getirerek önemli bir yardımda bulundu.

Yazar ve yayıncılar, özellikle *Lebensrückblick*'ten telif malzemesini kullanma izni veren Insel Verlag'a da minnet borçludur.

İçindekiler

I. GİRİŞ . . 15
II. ÇOCUKLUK VE GENÇLİK 24
III. PAUL RÉE VE NIETZSCHE'YLE KARŞILAŞMA 49
IV. EVLİLİĞİ VE YOLCULUKLARI 95
V. DİN ÜZERİNE MAKALELERİ 120
VI. IBSEN VE NIETZSCHE ÜZERİNE KİTAPLARI . . 139
VII. RILKE'YLE KARŞILAŞMA 157
VIII. RILKE, GÖTTINGEN VE ORTA YAŞ 191
IX. AŞK VE KADIN ÜZERİNE MAKALELERİ 211
X. FREUD'LA KARŞILAŞMA 229

XI. SAVAŞ ZAMANI, PSİKANALİZ, RILKE VE FREUD ...259
XII. PSİKANALİTİK MAKALELER 283
XIII. SON ÜÇ KİTABI 295
XIV. YAŞLANMA 307
— KURGU YAZILARI
A. İlk kurguları, 1883-95 .317
B. Kurgu yazıları, 1896-98 .329
C. Kurgu yazıları, 1902-4 .343
D. Son kurguları, 1915-19 .350
— EKLER
A. Nietzsche'nin "KOLOMB" şiiri .364
B. Rilke'nin Lou'ya mektupları ve bunların diğer mektuplarıyla karşılaştırması .367
C. Lou Andreas-Salomé'nin Rilke'nin çalışması üzerindeki etkisi .369
D. Lou Andreas-Salomé'nin Hauptmann üzerindeki etkisi .375
E. Lou Andreas-Salomé'nin Rusya üzerine yazıları .377
F. Lou Andreas-Salomé'nin sanat üzerine yazıları .382
G. 'Yaşam İlahisi' .385
— Bibliyografya ...387
— Dizin ..394

Giriş notları: Bu kitabın ana bölümü, Lou Andreas-Salomé'nin yaşamındaki önemli olayların ve başlıca kurgu dışı yapıtlarının betiminden oluşmaktadır. Kendisi önemli görmediği halde, kişiliği ve yaşamı ile çok açık değilse bile, ilginç bir ilişki içindeki kurgu yapıtlarını ayrı bir bölümde ele aldım. Çünkü bunlar şu anda entelektüel yazılarına kıyasla daha önemsiz ve ana metinde kronolojik olarak bölünmek yerine bir bütün olarak ele alındıklarında daha ilgi çekicidirler. Söz konusu bölümde Salomé'nin uzun kurgu yapıtlarından anlatımlara ve daha kısa yapıtların derlemelerinden örneklere yer verdim.

Rusya, sanat ve benzeri belli konulardaki kurgudışı yapıtları Ekler'de ele aldım. Çünkü bunlar kendi başlarına ilgi çekici olmalarına karşın, başka yerlerde ifade edilmiş fikirlerin tekrarı niteliğindeydiler ve ana metne yük olabilirlerdi.

Çeviri üzerine not: Almanca ve Rusça'dan alıntılanan malzemenin çevirisi, aşağıdaki istisnalar dışında yazara aittir: (1) Freud'un yapıtlarından alıntılar, Tüm Eserleri Standart Baskısı'ndan yapılmıştır; (2) Freud'un Abraham ve Jung ile yazışmaları yayımlanmış İngilizce baskılardan alınmıştır. Bunlar dışında, Nietzsche'nin çalışmasından parçalar ve diğer İngilizce uyarlamalarda halihazırda mevcut olduğu üzere, LAS gibi yapıtlardan parçalar da dahil olmak üzere her şeyin çevrisi yazar tarafından yapılmıştır.

İsim kullanımı üzerine not: Kitaba konu olan kişinin çoğunlukla ön adını kullanıyorum, bunun nedenleri, ilk olarak kendisinin bu isme çok bağlı olması ve onu göze çarpar biçimde kullanması, ikinci olarak feminist olmamasına karşın, çok bağımsız bir kadın olması ve onu babasının ya da kocasının ismiyle anmayı doğru bulmamam ve üçüncü olarak da olası diğer seçeneklerin her birinin ayrı ayrı dezavantajları olmasıydı: "Salomé" uygun olmayan yan anlamlar taşıyor, "Andreas-Salomé" çok uzun ve doğal değil ve "Lou A.-S." de soğuk bir ifade.

Not referansları: Asteriskler, kişiler ve olaylar hakkında artalan bilgisi veren dipnotlara gönderme yapmaktadır. Üst karakter olarak yazılmış sayılar ise bibliyografya kaynaklarına gönderimlerdir.

Referanslar: Aksi belirtilmediği sürece, gönderme yapılan yayımlanmamış malzemeler Dr. Ernst Pfeiffer'e aittir.

I
Giriş

"Almanca konuşulan topraklarda son 150 yıldır hiçbir kadın, Petersburg'lu Lou von Salomé kadar güçlü ve dolaysız bir etki yaratmamıştır."[1]

KURT WOLFF

Lou Andreas-Salomé ismini çevreleyen büyüklüğün kaynağı, genellikle ona eşlik eden ve aralarında Friedrich Nietzsche, Rainer Maria Rilke ve Sigmund Freud'un öne çıktığı diğer isimlerdir. Adı yalnızca ünlü arkadaşları olan biri olarak duyulduğunda, Lou Andreas-Salomé'nin, temel özelliği "büyük adamlara kayda değer yatkınlığı"[2] olan o dâhi derleyicilerinden biri olduğu düşünülür; ama bu betim onun hakkında neredeyse hiçbir şey söylemez. Lou Andreas-Salomé'nin yazışmalarına baktığında, insan yalnızca, kişiliğinde ve yaşamında neyin bu şaşırtıcı karşılaşmalar dizisine yol açtığını değil, ayrıca bu insanlarla ilişkisinde bu kadar hırstan yok-

1. Kurt Wolff, 'Lou Andreas-Salomé', s. 1191 (1963'te).
2. Ernest Jones'un Freud biyografisinde kullandığı ifade.

sun olmasını, bu kadar özgüvenli ve bağımsız bir kişilik olarak kalmasını sağlayanın ne olduğunu da sormadan edemez. Kendisinin de zamanının ünlü bir düşünürü ve yazarı olduğunu öğrenince, akla bir de felsefesinin ne olduğu sorusu gelir. Özellikle üzerinde en çok ve en iyi yazdığı konularda, din, (sözcüğün her iki anlamında) cinsellik ve psikanaliz hakkında görüşleri nelerdir?

Bu konular, onun biyografisindeki ana temalarla doğrudan ilişkilidir. Sıradışı aşk yaşantısı ve bununla örüntülü olarak olağanüstü yoğunluktaki din yaşantısı, onun kişiliğini her şeyden çok etkilemiş ve yaşamındaki olayları belirlemiştir. Zihni bu iki yaşantıya yoğunlaşmış olan Lou Andreas-Salomé, bir tür iç özgürleşmeden bir diğerine doğru hareket ederek sonunda kurgu dışı yazıları ve mektuplarında karşılaşılan güçlü ve sıkça dendiği gibi "bağımsız" insan durumuna gelmiştir. Üçüncü konuya gelince, psikanaliz çalışması ve uygulaması, onun meslek yaşamının doruğu ve kişisel doyum nedeni olmuştur.

Nietzsche üzerine yazdığı kitap, özel bir öneme sahiptir. Bu, hem kendi başına dikkate değer bir yapıttır hem de filozofla dostluğunun kısa süreli olmasına (sekiz aydan az sürmüştü) karşın, ilişkinin ne kadar derin olduğunu gösterir. Nietzsche, Rilke ve Freud isimleri, bize büyük olasılıkla aynı ölçüde önemli isimler gibi gelir, ancak onun için kesinlikle aynı önemde değillerdir. Üstelik Lou Andreas-Salomé'nin *Dönüp Baktığımda* [*Lebensrückblick*] adlı anı kitabını okursak, orada, hepsi de oldukça seçkin, ama hiçbiri üne kavuşmamış ve büyüklerle buluşmalar için yalnızca gerekli bir artalan gibi gelecek olsa da, onun için çok daha derin ve kalıcı önemde üç erkek görürüz. Bunlar, Papaz Hendrik Gillot, Dr. Paul Rée ve Profesör F. C. Andreas'tır. Üçü de ona tutkuyla âşık olan bu erkeklerle ilişkisi, Lou'nun iç dünyasında en önemli olanlardır. Her bir ilişki, bir tür anlık, karşı konmaz tanıma ile başlamıştır ve yine her biri son derece aykırıdır. Lou Andreas-Salomé, on yedi yaşındayken öğretmenine Tanrı'ya tapar gibi tapmış, yirmi bir yaşındayken asla âşık olmayacağı için memnun olduğu bir adamla birlikte yaşamaya başlayıp dört yıl onunla aynı evi paylaşmış; yirmi altı yaşın-

dayken kırk beş yıl sürecek ama cinsellikle tamamlanmayacak bir evlilik yapmıştır.

Gillot, Rée ve Andreas, onun oluşumunun bu denli önemli birer parçası oldukları için, bu eski karşılaşmalar üzerinde, Nietzsche, Rilke ve Freud'la olanlar dışında sonrakilere oranla daha fazla durdum. Hatta bu ikinci üçlü, ilkinin yanında belli bir ölçüde yalın kalabilir. (Lou'nun 1882'de karşılaştığı ve o sırada düşüncesinde bir dönüm noktasında olan) Nietzsche ne de olsa Lou için yalnızca kendinden büyük, zeki bir bilim adamı, öğretmen, yardımcı ve geçici bir arkadaştı; Lou'nun Nietzsche üzerindeki etkisi çok büyüktü, ama Lou sonraları Nietzsche'siz bir yaşamı da düşünebileceğini söylemişti.[3] (1897 yılında tanıştığı ve o sırada şairlik yaşamının en başında olan) Rilke ile gayet normal, kendisi için derin önem taşıyan, üç yıl süren ve ardından da yaklaşık otuz yıllık bir dostluk gelen bir aşk ilişkisi oldu ama, yine dram ve duygu yoğunluğu Rilke tarafında ağır basıyordu. (1912'de tanıdığı ve artık temel kuramlarını açıklamış, yenileri üzerinde çalışmakta olan) Freud'la ilişkisinin de yirmi altı yıllık bir dostluktan ve bir ölçüde meslektaşlıktan ibaret olduğu söylenebilirdi; salt derin bir hoşnutluk dramatik olarak kabul edilmezse, ilişkinin her iki tarafında da gerçekten dram yoktu; ilişkiyi dikkate değer kılan, yine erkeğin ünüydü. Eğer kitabın bölümlerinde Lou'nun bu etkili insanlarla tanışıklığı ağır basıyorsa, bu, bizim onlara duyduğumuz ilgidendir ve onun yaşamında taşıdıkları önemle orantılı değildir.

Orantılı olmayan bir diğer unsur da Lou Andreas-Salomé için büyük önem taşıyan en azından bir ilişkinin, Zemek olarak tanınan Dr. Friedrich Pineles ile ilişkisinin göz ardı edilmiş olmasıdır; bunun nedeni, söz konusu ilişki hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemesidir. Ayrıca Lou'nun çeşitli yakınlık derecelerinde tanıdığı çok sayıda başka yetenekli ve tanınmış kişiye kitapta şöyle bir değinilmiştir. Lou Andreas-Salomé'nin biyografisinde, isminin çevresinde çok sayıda seçkin erkeğin ismi vardır; hatta bu sayı o denli yüksektir ki kimi yorumcular onun herkesi tanıdığını varsaya-

3. Ernst Pfeiffer aktarıyor.

rak arkadaşlıklarına ilişkin, gelişigüzel denebilecek, çok uzun listeler yapmışlardır: Yorumculardan biri[4], onun Kafka'nın arkadaşı olduğunu söylerken (ki bunda en ufak bir doğruluk payı yoktur), bir diğeri de[5] "onun arkadaşları" arasında Turgenyev, Tolstoy, Strindberg, Rodin, Rilke ve Schnitzler'i sayar, oysa Lou, Turgenyev ile hiç karşılaşmamıştır, Rodin'i ya da Strindberg'i hemen hemen hiç tanımaz ve Tolstoy ile tanışıklığı da çok azdır. Ne var ki arkadaşlarının doğru bir listesi bu eklemeler yapılmaksızın da kayda değer olacaktır, çünkü Lou Andreas-Salomé, elli yıl boyunca, Berlin, Münih, Viyana, Paris ve Petersburg'da sanat ve bilim çevreleriyle yakınlık kurmuştur ve bunların eksiksiz bir öyküsü, modern Avrupa kültür tarihine yakın bir şey olacaktır.

Lou Andreas-Salomé'nin yaşamı boyunca, tanımlanamayan, olağanüstü güçlü bir kişilik taşıdığı söylenebilir. Bu güçlü bir iradeye sahip olma konusu olarak görülebilir ve Lou'nun ne istediğini şaşırtıcı bir kesinlikle bildiği ve onu elde ettiği söylenebilir; alternatif olarak büyük bir inanç ve güven konusu olarak da görülebilir ve onun tüm yaşamı boyunca denetimi dışındaki bir şey tarafından yönetildiği öne sürülebilir. Lou Andreas-Salomé yirmi bir yaşındayken şöyle yazmıştır: "*Hedefler*, benim için asla bir seçim olmamıştır ve seçme duygusunu gerçekten *hiç* tanımadım, ama içimde, doğal kuvvetlerin zorunlu işleyişine çok benzeyen bir şey buldum."[6] Yetmiş beş yaşında da bir ziyaretçisine, en açık ve en doğal şeyleri yaptığında neden sonucun hep felaket olduğunu anlayamadığını söylemiştir[7]; aslında aynı sözleri, eylemlerinden doğan faydalar için de söyleyebilirdi. Bu şey, irade mi, kader mi, kadere ya da kendine inancı mı her neyse, diğer insanların her zaman fark ettikleri ve çekimine kapıldıkları bir şey oldu. Nietzsche onu "Bir aslan kadar yürekli"[8] diye betimlemiş; Rilke, ondan "En yakıcı gizemlerin arasında korkusuzca hareket ediyor ve ona hiçbir şey olmuyor ... yaşamı bu kadar kendi yanına çekmiş başka hiç kimse ta-

4. J.J. Spector, *The Aesthetics of Freud*, Penguin, 1972, s.16.
5. Ernest Jones, *Life and Work of Sigmund Freud*, Penguin, s. 428.
6. 1882, Tautenburg günlüğü, *Dokumente* [*Dok.*] s.189.
7. Gertrud Bäumer tarafından *Gestalt und Wandel*, s. 470'te aktarılmıştır.
8. Peter Gast'a mektup, 13 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 159.

nımıyorum"[9] diye söz etmiş; arkadaşı Helene Klingenberg "Yaşamaya her zaman hazırdı, kendini yaşama açık tutmak onun alçakgönüllü ve en cesur tavrıydı"[10] demiş; Anna Freud ölümünden sonra ondan "Onda olağanüstü olan, bir insanda aslında son derece olağan olması gereken şeylerdi: Dürüstlük, açık sözlülük, herhangi bir zaafı olmamak ve bencil olmadan kendini öne sürebilmek"[11] diye söz etmişti. Onu tanımayan yakın zaman eleştirmenleri, onun arkadaşlarını cezbeden özelliklerinden dolayı zaman zaman cesaretlerinin kırıldığını hissetmişlerdir. Örneğin D. Bassermann, Lou'nun içindeki "kesintisiz kuvvetin doğal gücü"nden[12] büyülenmiş ve onu "doğaüstü bir biçimde ilk çağlara özgü" ve (Freud'un onun için ölümünden sonra yazdığı biyografiden alıntı yaparak) "kadınsı zaafları ve neredeyse insani zaafları da olmayan biri" diye betimlemiş ve eklemiştir: O "antik çağlardan çıkma bir kişilik olmak için tek eksiği gerçek insani özellikleri olan şirret bir kadın"dı. Elbette tanıdığı herkesin ondan hoşlandığı söylenemez (yine de Nietzsche'nin kız kardeşi dışında herkes bir biçimde onun çekimine kapılmıştır). Rilke'nin arkadaşı Loulou Albert-Lasard, onun sıra dışı canlılığı ve güçlü bakışlarından söz ederken, aynı zamanda alaycı bir mizahla, Lou Andreas-Salomé'nin herhangi bir büyük şehre gideceği zaman önce orada yaşayan tüm aydınlara mektup yazarak, treni buharlarını savura savura istasyona girdiğinde hepsinin platformda sıraya girmesini sağladığını da yazmıştır.[13] Ne var ki pek çok insan üzerinde bıraktığı huzurlu ve duyarlı bir insan izlenimi, hem şirret kadın fikrini hem de büyük erkekleri demiryolu istasyonunda toplayan kadın imgesini yalanlar. Freud onun "benzersiz bir anlama yetisine sahip"[14] olduğunu söylemiştir; insanlar kendilerinden söz etmek için sürekli onun yanına gitmişlerdir; Lou Andreas-Salomé "öyle zeki bir öğrencidir ki öğretmenleri onun yanında da-

9. Prenses M. von Thurn ve Taxis'e mektup, 19 Temmuz 1913, *LRBW*, s. 568.
10. 'Lou Andreas-Salomé' s. 237.
11. Pfeiffer'e bir mektupta, burada Bayan Freud ve Dr. Pfeiffer'in izniyle aktarılmıştır.
12. 'Ungedeutetes Geheimnis', s. 55.
13. *Wege mit Rilke*, s. 55.
14. LAS'a mektup, 25 Mayıs 1916, *LFBW*, s. 50.

ha bilgeleşmiş gibi görünürler"[15]: O, sabırlı ve başarılı bir psikanalistti. Pek az kişi, bu kadar çok insan tarafından onun kadar sevilebilir, beğenilebilir, tapınılabilir ve onları kendine bu kadar bağlayabilirdi.

Onun yaşamöyküsünü anlatırken, yaptığı betimlemeleri (özellikle *Dönüp Baktığımda* kitabındakileri) açarak ve açımlayarak, kendi anlatımına olabildiğince sadık kaldım. Onun süslü etiketler koyduğu ve birkaç konuyu tek ambalajda sunduğu durumlarda etiketleri deşifre etmeye ve paketleri açmaya çalıştım. Kimi boş alanlara, isimleri, tarihleri, yerleri ve kitapları yerleştirdim. Ama genel bakış açısı olarak onun kendi hakkında söylediklerine sadık kaldım; o, olayların böyle geliştiğini ve şu biçimlerde önem taşıdığını söylüyordu ve aksini düşünmek için bir neden yoktu, ne var ki (ölümünden sonra onu kötüleyenlerin en enerjiğinden söz etmek gerekirse) Rudolph Binion, *Frau Lou* kitabının başından sonuna kadar nedenini açıklamadığı antipatik bir tavırla ona kendi hakkında yalan söyleyen sinsi bir yalancı muamelesi yapmıştır. Bizim Lou Andreas-Salomé'yi beğeniyle değerlendirmemizi zorlaştıran ve bu antipatinin içindeki unsurlardan birini oluşturmuş olabilecek bir şey de, onun tarzının, özellikle anılarında göze çarpan kendine özgü dokunaklılığıdır. Söz konusu özelliğe *Jugendstil*'in (ya da yeni sanatın) bir örneği denmiştir ve bununla anlatılmak istenen, yeni biçimlerin icadında, olabildiğince süslü ve belli bir ölçüde mizahtan uzak aşırı bir bireyselcilik ve betimlenemez bir gizeme ve anlaşılması güç bir öneme sahip şeylerin ipuçlarını verme alışkanlığı olabilir. Lou'nun otobiyografik yazısı bu özelliklere bir ölçüde sahiptir; biraz abartılmış, nahif bir biçimde gösterişli ve gereksiz ölçüde gizemlidir. Ama bu, güvenilir kaynakların onun kişiliği hakkında bildirdiklerinden çok farklı olduğu için, bunların hiçbiri onun sesi için doğru olmayabilir ve yazım tarzının kalın perdesinin ardındaki daha canlı bir şeye kulak verilmesi gerekir diye düşünüyorum. *Bir Erkek Çocuğuna Üç Mektup* gibi belli yapıtlarında ve pek çok günlüğünde ve mektubunda konuşmasının sahip olması gerektiğine inanılan ikna

15. Stanley Leavy, *Freud Günlüğü*'nün girişi, s. 17.

edici akıcılığın yankıları duyulur. Özellikle *Freud Günlüğü*'nde, insana, konuşmasının dinleyenleri sarmasına yol açan bu olsa gerek diye düşündüren, kendini bütünüyle verdiği sorumlu ve ayrıntılı düşünme sürecinin izleri görülür. Öyküleri ve romanlarında, akademik bildirimlerinin altında sıcaklık veren ve tehdit eden bir ateş gibi yatan tutkular göze çarpar. Ama onun yazdıkları genel olarak kim olduğunu aktarmak için yeterli değildir. İnsanlar ona "dâhi" dediler, ama yazdıkları bir dâhinin *yapıtları* olmaktan uzaktır. Neredeyse tüm yazılarında bunların herhangi bir başyapıt düzeyinin çok altında kalmasına yol açan bir sözcük kalabalığı vardır.

Öte yandan, yapıtlar birlikte ele alındığında değerli bir bütün oluşturur. Farklı konu alanlarına yayılmış düşünce tutarlılığının yanı sıra süreğen ve zahmetsiz, belli bir enerjiyi yansıtmaları açısından etkileyicidirler. Ayrıca, o zamanlar şimdikine oranla daha fazla cesaret gerektirdiği halde, kendini entelektüel yaşama adamış ve yalnız başına düşünen bir kadının yapıtları olarak ilgi çekicidirler. Eleştirmenlerin onu sınıflandırırken yaşadıkları sorun, düşüncesinin kendine özgülüğünden kaynaklanmıştır. Diğer dikkate değer kadınlar davalara (belki sosyal reform ya da kadının özgürleşmesi) ya da ünlü bir kocaya, belki gösterişli bir eve bağlanır veya aktrisler ve dansçıların yaptığı gibi, dış görünüşünü yeteneği olarak kullanırken, her zaman kararlılıkla belli bir yöne hareket eder gibi görünen Lou Andreas-Salomé'nin hiçbir davası yoktu. Hiçbir harekete katılmadı, politikadan tamamen uzaktı, ne feminist ne de anti-feministti (ancak zaman zaman feministleri eleştirdi ve tutucu olduğu söylendi). Yaşamını büyük bir erkeğinkine bağlamadı ve her şeyden çok beyindi – verdiği şey, aklıydı. Elli yaşındayken psikanalize bağlandığında, bir harekete katılmaktan çok, çok önceden doğurup büyüttüğü fikirler ailesine o harekette bir çatı veya bir ev, önceden toplayıp tam bir etiket koymadığı, tüm dünyayı dolaşan düşünce bagajına bir isim binası buluyordu.

Lou Andreas-Salomé, başlıca makalelerinin yanı sıra, özellikle şiir ve tiyatro, Rus karakteri ve Rus kültürü hakkında, benim ikincil çalışmalar olarak ele aldığım pek çok şey yazdı. Ayrıca çok sa-

yıda kurgu yapıt üretti, aslında tüm yaşamı boyunca, bir ipek böceğinin ipek eğirdiği doğallıkla sözcükler ördü. Kurguları büyük övgü topladı. Bir eleştirmen 1898'de şöyle demişti: "Andreas-Salomé'nin kurgu yapıtları bir orgun kulak patlatan sesiyle ilahi etkisi yapıyor. Gümbür gümbür ve canlı başlıyor, sonra göksel bir hafiflikle son buluyor."[16] Yapıtları yazınsal olarak bize fazla bir şey vermez. Yine de yazarın kişiliğiyle ilgilenmeye başladığımız anda ilgi çekici olur, çünkü Lou Andreas-Salomé'nin olduğunu hissettiği genç kızın ve kadının, çevresindeki genç kızların ve kadınların, onu büyüleyen ve hayal kırıklığına uğratan erkeklerin birbiri ardına imgelerini içerir. Bu nedenle, en sonda ayrı bir bölümü, onun kurgu yapıtlarının çoğunun tam betimlerine ayırdım.

Lou Andreas-Salomé, kadınların yazı yazmayı hayatlarının merkezine koymamaları gerektiğini ilke edinmişti ve kendi davranışlarını bu ilke yönlendiriyordu. Kadınların, sanat, bilim ve felsefede neden erkeklerin başarılarıyla karşılaştırılabilecek şeyler başarmadıkları ve kendisinin de pek çok işaretten ve Nietzsche'nin "İsterse yazı yazmayı bir günde öğrenir"[17] demesinden hareketle, yeteneklerinin şüphesiz elvereceği biçimde çok daha iyi bir yazar olmak için neden çalışmadığı sorulsa, her iki soruya da büyük olasılıkla hırslı olmama yanıtını verirdi. Lou Andreas-Salomé, Freud'a bu, "büyük, ama kadınlarda haklı görülebilecek bir eksiklik, çünkü hırs bizim ne işimize yarar ki?"[18] demişti. Sanatsal başarıda kendini mükemmelliğe adama işi, bütünüyle ona (en azından ona) bir tür dikkat dağılması, *bir kadın olarak* halihazırda tadına vardığına inandığı yaşantının tamlığının bir inkârı gibi gelecekti. Lou Andreas-Salomé, her şeyin ötesinde, kadın olmaktan tam anlamıyla hoşnuttu. Ve onun yaşamını ve yapıtlarını incelemenin önemli bir faydasının, bizi, zamanının kadınlara getirdiği ahlâki ve mesleki kısıtlamalara ve kendi duygusal sorunlarına karşın, kadın olmakta bi-

16. E. Brausewetter, *Meisternovellen deutscher Frauen*'de 'Lou Andreas-Salomé', 1898, s. 14.
17. *Dok.* s. 183.
18. Freud'a mektup, 18 Mart 1918, *LFBW*, s. 105.

linçli bir dezavantaj görmeyen biriyle tanıştırması olduğunu düşünüyorum. O, kadınların daha mutlu ve daha üstün cins olduğuna emindi; bunu yerleştirecek kuramlar üzerinde çalıştı ve kendi hemcinslerine asla sövmediği gibi gülmedi de.

II

Çocukluk ve gençlik

"Yalnız hayallerle dolu çocukluğum"[1]

Lou Andreas-Salomé, 1904'te Almanya'daki evinde, çocukluğunda yaşadığı özgürlük duygusunu anımsadı.[2] Bunun, iki yönlü bir bilinçsizlikten kaynaklandığını düşündü. Çocukluğunda, daha sonra kendisine çok anlam ifade edecek (doğduğu ve büyüdüğü) Rusya'nın bilincinde değildi ve daha sonra seveceği ailesinin bilincinde değildi. Ailesini ve ülkesini o zamanlar sevmiş olsaydı, bunun tüm gelişimini kesinlikle engelleyeceğini düşündü. Ama acaba *fazla* mı özgürdü? Bu derin düşünce, onun yaşamının ilk yıllarının iki önemli yönüne değinir: Çevresindekilerden bağımsız olmanın getirdiği bir yalnızlık ve sevginin ve onunla bağlantılı şeyle-

1. *LRB*, s. 43.
2. Günlük 18 Ocak 1904 (yayımlanmamış).

rin ertelenmesi anlamına gelen bir özgürlük içgüdüsü. Çocukluğunun çok iyi koşullarda, çok yüksek düzeyde kültür ve konfor içinde, akıllıca oranlarda disiplin ve serbestlik veren düşünceli bir anne babayla, birlikte oyunlar oynadığı erkek kardeşlerle, iyi okullarda, hoş tatillerde, güzel yerlerde geçmesine karşın, daha sonraları çoğu insanın çocukluğunun yaşamın en güzel dönemi olduğunu hissetmesine karşın, kendisi için en az güzel dönemi olduğunu söylemişti.[3] Bunun nedeni, çocukluk yıllarının büyük kısmını, kendine ait karmaşık bir iç dünya yaratıp bunuyla boğuşarak geçirmiş olmasıydı. Zihninin dünyası çok fazla özen istediği için, içine kapanmış, yalnız kalmıştı. Kendi benliğine karşı olağanüstü uyanık olan, düşüncelerine ve hayallerine kendini olağanüstü kaptıran Lou Andreas-Salomé, en başından itibaren, dilediği gibi olma ve dilediğini yapma hakkına tuhaf biçimde güveniyordu. Mutsuzluğu, bağımsızlığıyla ve onu ailesinden ve ülkesinden ayıran güçlü iç yaşantılarıyla bağlantılıydı.

AİLESİ VE EVİ

Louise von Salomé olarak, 1861'in Şubat ayında, köleliğin kaldırılmasının ilanından üç hafta önce, İmparatorluk Rusyası'nın başkenti Petersburg'da yaşayan, Almanca konuşan bir ailede dünyaya geldi.* Babası Gustav von Salomé, ataları Fransız soylusu olan, Huguenot soyundan gelme, Baltık ülkelerinden bir Almandı. Petersburg'da askeri eğitim gördükten sonra, 1830'da Polonya kalkışması sırasında kendini öne çıkarmasının ardından Rus soylu sınıfının bir üyesi oldu. Hızla generalliğe yükseltildi, daha sonra devlet memuriyetinde de aynı ölçüde yüksek makamlarda bulundu. Çar I. Nikola'yla arası iyiydi ve doğal olarak en yüksek sosyeteye girdi. Kı-

3. Frieda von Bülow'a mektup, *LRB*, s. 260.

* Rusya'da yaşayan Almanlar, on yedinci yüzyıldan beri ülkenin şehir yaşamı (özellikle eğitim ve teknolojik gelişme) üzerinde etkililerdi; Büyük Petro (1696'dan 1725'e kadar olan dönemin çarı) becerikli Almanların, İsveçlilerin ve Hollandalıların ülkeye göç etmelerini etkin biçimde destekledi; on sekizinci yüzyıl sarayı bir süre Almanların egemenliğinde oldu; Almanlar, on dokuzuncu yüzyıl boyunca eğitim, devlet memuriyeti ve orduda yüksek makamlarda bulundular.

zı doğduğunda elli yedi yaşındaydı. Louise'in biraz Danimarkalı, ama büyük ölçüde Alman kanı taşıyan ve Petersburg'da doğmuş olan annesi o doğduğunda otuz sekiz yaşındaydı. Louise altı çocuğun içinde en küçük olanı ve ailenin tek kızıydı. İki ağabeyi küçük yaşta ölmüştü; yaşayan üç ağabeyinden Alexander ondan on iki yaş, Robert dokuz yaş ve Evgeny de üç yaş büyüktü. Annesi altıncı bir erkek çocuk istemişti, ama babası kızı olduğu için memnundu.

Petersburg, hem göz kamaştırıcı hem de çok yoksul bir şehirdi; von Salomé'ler onun göz kamaştırıcı yönünü gördüler. Çarlık malikânesi olan Kışlık Saray'ın karşısındaki Askeriye Binası'nda kalıyor ve yazları pek çok aristokrat ailenin ve Çarın yazlık evlerinin bulunduğu Peterhof'taki evlerinde geçiriyorlardı. Bir adamın istemiyle bataklıkların ve işçilerin kemikleri üzerine zorla kurulan güzel binalarıyla Rusya'yı bir anda Avrupa'ya yaklaştırmış bu sisli kuzey şehrinde (Dostoyevski'nin "dünyanın en ölçülü şehri") yaşam, Lou von Salomé'ye göre, Rusya'da yaşamaya neredeyse hiç benzemiyordu. Lou, "St. Petersburg, Paris ve Stockholm'ün bu çekici bileşimi, imparatorluk görkemi, ren geyiklerinin çektiği kızakları ve Neva üzerinde ışıklandırılmış buzdan evleri, geç bahar ayları ve sıcak yazlarına karşın, salt uluslararası bir izlenim verirdi" diye yazmıştı.[4] Onun Petersburg'da yaşadığı yirmi yıl, 1860'lardaki reformlar ve radikal siyasi hareketlerin yanı sıra, Rus sanatçıların, bestecilerin ve en ünlü roman yazarlarının ortaya çıkmasıyla, Rusya'nın sosyal ve entelektüel bir değişim geçirdiği yıllardı. Tolstoy iki büyük romanını ve Dostoyevski tüm yapıtlarını bu yirmi yılda yazmıştı. Ancak, Rus yazınını biraz okumuş olmasına ve Popülist hareketten bir şeylerin, okul yıllarında ona ulaşmış olmasına karşın, Lou'nun eğitimi ve yaşantısı baskın biçimde Almandı.

Almanlar, en başından beri Petersburg'da yaşayan en kalabalık yabancı gruptu ve koloni oluşturma eğilimini en fazla onlar gösteriyordu. Dil bağıyla bağlı olan Almanlar, din bağıyla da daha geniş ölçüde Fransız ve Hollandalı topluluklarla birleşmişlerdi: Luthercilik ve Protestan-Reform kiliseleri. Von Salomé'lerin evindeki hiz-

4. *LRB*, s. 61.

metkârlar arasında Tatarlar, Suabiyalılar ve Estonyalılar vardı ve küçük Lyolya'nın (ona bu şekilde, isminin Rusça'da kısaltılmış haliyle hitap ediyorlardı) bir Rus dadısı ve bir Fransız mürebbiyesi bulunuyordu. Evde, üst düzey askeri görevlilerin gelip gitmesiyle, yüksek ve babaerkil bir yaşam sürülüyordu. Lou, "Asker üniformaları arasında büyüdüm"[5] diye yazmıştı, kışın büyük balolar ve tavanları "kiliselerdeki gibi çok yüksek" olan büyük odalarda verilen diğer resepsiyonlar görmüştü. Ama büyük evde aile yaşamı sıcaktı. Lou, anne babasını, kibar tavırlı, buyurgan ve sevgi dolu, içten ve dindar olarak betimliyordu; evlendikten sonra, kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmanın yanı sıra derin duyguların canlandırılmasını isteyen bir Protestan kilisesi hareketi olan, güçlü bir dindarlığa dönmüşlerdi. Lou ayrıca, annesini bıçaklı bir kavgayı büyülenmiş gibi gözlerini ayırmadan izleyen, seksen iki yaşında (1905'te) sokaklardaki çatışmaları izlemeye gitmemesi için engellenmek zorunda kalınan, ama kendisini evine ve ailesine adamaktan hoşnut olan, fiziksel açıdan cesur bir kadın olarak; babasını da tutkulu bir yaradılışa sahip, gençliğinde bütün dünyevi zevkleri tatmış, ara sıra öfkelenen, ama güvençli, açık yürekli, cesur ve sadık bir adam olarak anımsıyordu. Sadakat ve sevgi ortamı, Lou'da başkalarına güvenme eğilimi ve sürekli bir minnettarlık yarattı. Yaşamının sonraki yıllarında bu tavırları edinme biçimine ilişkin bir benzetme yaptı: Bir seferinde bir ormanda yetişen mavi centiyanalar görmüş ve hasta bir arkadaşı için bunlardan toplamayı düşünmüştü, ama sonra derin düşüncelere dalmış olduğu için vazgeçmişti; geri dönerken elinde bir demet centiyana tuttuğunu fark etti. Bu biçimde çocukluğunu da kendi düşüncelerine kapılmış olarak geçirmiş, ancak daha sonraları bir dalınç durumunda, kendi eylemiyle, ama kendi kararına karşı, sanki iyi niyetli bir güç ona göz kulak oluyormuşçasına, yanında götürmek için değerli bir şey topladığını görmüştü. Bütün yaşamı boyunca da bunu hissetti: Ona göz kulak olan bir şey vardı, büyük ve gizemli bir şey onun eylemlerini yönlendiriyordu.

Lou annesini de babasını da sevdiğini anımsıyordu, ancak daha

5. *LRB*, s. 60.

sonra annesi hakkında kaydettiği çocukluk olayları yalnızca düşmanlık göstermektedir. Bir seferinde Lou, annesinin yüzmesini izlerken ona seslenmiştir: "Sevgili anne, lütfen boğul!" Annesi "Ama o zaman ölürüm!" cevabını verince Lou da "Önemli değil!" demiştir.[6] Annesi ona nadiren, babası ise sık sık sarılıyordu. Babasıyla arasında "gizli bir sevgi bağı" vardı.[7] Daha küçükken onunla yürüyüşe çıkar, bir hanımefendi gibi koluna girer ve ona yetişmek için çok büyük adımlar atardı; köpekleri kuduz olduğu zaman, kendisi de kuduza yakalanıp babasını ısırmaktan korkmuştu.[8] Onun yumuşaklığını ve kendisine sevecenlikle ders vermesini hep hatırladı. Sonraki yıllarda yazdığı bir öyküde[9], Lou anne babası hakkındaki duygularını kaydetmiş gibidir: Öyküde baba eve çok erken gelir ve anne küçük kızını kötü bir şey yaptığı için cezalandırması gerektiğini söyleyemez; baba kızı alır ve birlikte gezici bir panayıra giderler: Küçük kız, hokkabazlar, ip cambazları, eğitilmiş maymunlar ve atlıkarıncalar arasında o kadar mutludur ki sonsuza kadar orada babasıyla kalmaya karar verir ve babası da bunu kabul eder: Baba, boynuna bir yılan dolayacak ve zincire bağlı bir ayısı olacaktır ve birlikte tüm ülkeyi gezecek, bir karavanda uyuyacak ve yol kenarında kızarmış kestane yiyeceklerdir. Anne, bu cennetin dışında bırakılmıştır. Ama eve gitmeleri gerekir ve anne ve ceza sorunu vardır. Ancak gerçekte Lou'nun anne babası ona karşı yumuşaktılar ve annesi sonraları onun için "Çok az genç kız onun gibi her şeyi kendi istediği biçime sokmuştur" diyecektir.[10]

Lou'nun ağabeyleri ile arası, kızgınlık anları dışında iyidir ve sonraki yıllarda da birbirleriyle dost kalmışlardır. Lou, onlarla birlikte "kendinden büyük erkeklerin arasında onlardan biri olma" güvenini kazanmıştır ve bu çocukluğundan sakladığı en önemli şeylerden biridir. Lou, "Bu, sonsuza dek dünyadaki tüm erkeklere yansıdı"[11] ve "Genç bir kızken yurt dışına çıktığımda tüm dünya ağa-

6. *LRB*, s. 49 ve sonrası.
7. *LRB*, s. 47.
8. *LRB*, s. 48 ve sonrası.
9. '*Die Stunde ohne Gott*', s. 31 ve sonrası.
10. Nietzsche'ye mektup, 10 Kasım 1882, *Dok.*, s. 245.
11. *LRB*, s. 43.

beylerle dolmuş gibi görünüyordu" demiştir. Yine de "en çarpıcı olan, böyle ağabeylere karşın ve anne babamın uyumlu evliliğine ve çocuklarına sıkı bağlılığına karşın, yine de hepsinin ortasında çok acı biçimde yalnızdım ve tek mutluluğum, kendimi adadığım mutlak bir hayal yaşamıydı."[12]

Lou'nun çocukluk yıllarında gündelik zevkler vardı. Hizmetkârların bölgesinde dolaşırdı ve onlar da Lou'ya dilim dilim pastalar verirlerdi; "büyüme ağrıları" için ona kırmızılı sarılı maroken terlikler giydirir ve onu kucaklarında taşırlardı; dans ayakkabılarını giyer ve evlerindeki büyük salonun parke zemininde kayar, hem yalnız kalmayı hem de hareket etmeyi severdi. Bir de Peterhof'taki yazlık eve yaptıkları düzenli yolculukları seviyordu. Burada Lyolya ağaçlara tırmanıyor, kendi yazlık evinde oynuyor, son baharın ilk günlerinde başında leylak rengi, el örgüsü şapkası, coşkulu ve mutlu, çok küçük bir kız olarak tırmıkla yaprakları topluyordu.[13] Ama en iyi bildiği zevkler kendi içindekilerdi. İki tür iç gerçeklik tanıyordu: Biri onun başına gelen ve Tanrı'yla ilgili olan, diğeri de bilerek geliştirdiği ve insanlarla ilgili olan gerçeklikti.

TANRI

İlk tür iç gerçeklik, Tanrı inancıyla ve Tanrı inancının kaybıyla ilgiliydi. Bu, daha sonra ona çocukluğunun baskın yaşantısı gibi gelmeye başladı. Lou, günlüklerinde, öykülerinde, makalelerinde ve anılarında bunu tekrar tekrar betimlemiştir. "En eski anım, Tanrı'yla tanışmamdır." Onun bildiği Tanrı yalnızca *kendisine aitti*: "Tamamen, yalnızca benim için ve bütünüyle gizli."[14] Tanrı her tartışmada onun tarafını tutuyor, onun anlattığı her şeyi sabırla dinliyor ve Lou, dış dünyayı Tanrı'nın ve iç gerçekliğinin halihazırda sahip olduğu gerçekliğe ulaştırma girişiminde (her seferinde söze "Bildiğin gibi ..." diye başlayarak) ona her şeyi anlatıyordu! Protestanlık, Tanrı'yla bireysel ve yalnız bir ilişkiyi vurgular; ancak aile dua top-

12. *Freud Journal*, s. 93.
13. Günlük 1917 (yayımlanmamış).
14.'Gottesschöpfung', s. 169.

lantılarında yakarılan Tanrı oldukça farklı görünüyordu. O, olsa olsa, Lou'nun kendi Tanrısı olmalıydı, ama pazar giysileri içinde uzak ve resmiydi ve Lou'ya hiç bakmazdı; onun Tanrısı kilisede bulunmazdı. Görünmeyen bir büyükbaba gibiydi, cepleri tıka basa dolu, yalnızca onun bildiği ve yalnız kaldığı zamanlarda var olan bir Tanrı'ydı; Lou, ona yaşamını anlatmakla kalmıyor, ayrıca onu can kulağıyla da dinliyordu, çünkü onun kendisine cevap verdiğinden emindi. Uzun bir süre boyunca onun görünmez ve duyulmaz olduğunu anlamadı.

Lou, akıl ve inancın anlayabileceği biçimde karşılaşması ya da ikisi arasında bir uzlaşma sağlamak için fırsat bulamadan, henüz çok gençken bu inancı yitirdiğini söylüyordu. Bir gün, onun kendisine cevap vermediğini fark ettiği zaman "Tanrı" yok oldu. Lou bu öyküyü iki kere anlatmıştır.[15] Bir kış, hizmetkârlardan biri ona aile mülkü üzerindeki kendi yaz evinin önünde duran iki kişi gördüğünü söyledi; Lou onlar için kaygılandı. Birkaç ay sonra hizmetkâr gelip o iki kişinin gizemli biçimde ortadan kaybolduklarını, yerde yalnızca düğmeleri, atkıları ve pipoları kaldığını söylediğinde Lou çok meraklandı ve o gece, ilk defa Tanrı'dan kendisine açık açık sözcüklerle bir şey söylemesini talep etti: Söylemesini istediği, belli belirsiz kestirdiği üzere, bu insanların, kendisinin sorumluluğundaki gerçek insanlar değil, kardan adamlar olduklarıydı. Tanrı'dan hiç ses gelmedi: "İnançsızlık yıldırım gibi kalbime düştü."[16] Şimdi inancın yerini ciddi bir hüzün almıştı. Dünya ruhunu yitirdi, bitkiler kâğıt gibi yavanlaştı ve Lou, yaratıcı etkinlikte çılgınca bir artış yaşamaya başlarken, aynı zamanda da nesnel bilgiden yedek bir dünya kuruyordu: Soğuk Rusya gecelerinde geç saatlere kadar yatağında oturup gizli gizli kitap okuyor, özel çalışma programları uyguluyordu. Lou'nun anı kitabı *Dönüp Baktığımda*'da tarihler veya yaşıyla ilgili çok az bilgi vardır; çalışma zamanı, açıkça, kardan adamların insan sanılacağı yaştan sonraları olmalıdır; ama bu etkinlik, ona önceki olayın dolaysız bir sonucu gibi geliyordu.

Lou'nun tekrar tekrar iyi diye sözünü ettiği bir diğer sonuç da,

15. *LRB*'de otobiyografi olarak ve 'Die Stunde Ohne Gott'ta kurgu olarak.
16. Günlük 21 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 188.

inanç *duygusunun*, yine çok küçük yaşta yaşandığı için, inanılan şeyden daha uzun ömürlü olup sonsuza dek, çocuksu ve yeri doldurulamaz olarak kalmasıydı. Tanrı'da hayal ettiği sempatiye yansıttığı benlik de, ona duyduğu sarsılmaz güvenle birlikte hayatta kaldı; ve Lou, özgün ve erkenden güçlendirilmiş inançtan kendisinde "suçluluğa karşı bir önyargı"[17] kaldığını hissediyordu, sanki tüm isteme ve yasaklamanın göreliliğini ve dolayısıyla itaat etme ve etmemeye ilişkin suçluluk duygularının yersizliğini en başından öğrenmiş gibiydi. Yine de Tanrı'nın yok olması yıllar boyunca yalnızlık, takıntılı hayalcilik, yaptığı her şeyde mutsuzluğun derin ve uzun bir *basso continuo*'sunu (sürekli bas sesini-ç.n.) duyma anlamı taşıdı.

HAYAL

Lou, ikinci tür iç gerçeklik hakkında çok şey yazmıştı. Daha sonraları ona sık sık dönmesinden[18] anlaşıldığı üzere, onun, çocukluğun merkezi bir parçasını oluşturduğuna inanıyordu. Kurgularının çoğunun temelinde de o vardı. Bu, bir tür hayal kurma uygulamasıydı; sokaklarda yürürken ya da camlardan içeri bakıp, gördüğü yüzler arasından hakkında öyküler uydurabileceklerini seçiyordu. Sahipleri hakkında hiçbir şey öğrenmeden yalnızca yüzleri "koruyor", her birine bir isim, bir tarih, bir kişilik, bir dizi duygu ve tutku, bir kader veriyordu. Eğer bir yüzü yeterince görememişse, bir başka yüzdeki hatlardan onu tamamlıyordu, "ta ki bir sürü insan yalnızca bir tam insanı oluşturana kadar."[19] Lou, onlara bakıyor, görünüşlerine ve gereksinimlerine göre, mağaza vitrinlerinde bulabildiği en iyi şeyleri veriyor ve onlardan aileler ve ömürler örüyordu: Bu, şunun kız kardeşi, karısı ya da kızıydı; bu yaşlı adam, o küçük oğlanın yetmiş yıl sonraki haliydi; öbürleri, atalar ve torunlardı. Peterhof'taki yazlarda, sokaklar ve yabancıların varlığını gerektiren bu yoğun hayal kurma bölünüyordu, sonra bir gün, evin arazisine

17. 'Von frühem Gottesdienst', s. 466.
18. Örneğin, 'Das Bündnis Zwischen Tor und Ur', 'Im Spiegel', *LRB*, 1. Bölüm.
19. 'Tor und Ur', s. 117 ve sonrası.

ekilecek bitkilerin tepsiler içinde getirilmesiyle birlikte Lou "insanları"nı belirledi; yaz ve kış aylarında farklı farklı çiçekler getirildiği için onlarda karşılayacak farklı tanıdıklar bulmaya devam etti.[20] Yine de yarı hayali tanıdıklarını Petersburg'un karları içinde, yeniden, geçirdikleri dönüşümden dolayı artık renkli ve kokulu bulmaktan mutluluk duyuyordu.

Lou Andreas-Salomé, gündüz düşleri kurmakla, normalde gerçek dışı denecek şeyin gerçekliğiyle çok meşgul olacak ve tüm bunlar onun aşk, inanç ve sanat hakkındaki kuramlaştır-malarına ve daha sonraları da psikanaliz çalışmalarına katılacaktı. Tam olmayan bir bilincin, tam olmayan bir dış dünyanın elle tutulur yeterliliği, onun anımsadığı ilk yaşantısıydı.

Bir keresinde eve geldi ve tüm bunlar hakkında konuşurken bir kuzeni sözünü kesti: "Yalan söylüyorsun!" Bunun üzerine Lou sustu ve ondan sonra da her şeyi gizli tuttu.[21] Onları bir yük haline getiren kısmen de gizlilikleriydi. Çünkü kafasının içinde giderek büyüyüp takıntılı bir hal aldı. Durmadan sokaklarda insanları izliyor, onların yüz hatlarını inceleyip ezberliyordu; uyumadan önce onlar hakkındaki öyküleri anımsıyordu. Bu insanların sayıları o kadar arttı ki Lou belleğinde onları katmanlara ayırmak zorunda kaldı: Daha önceleri uydurdukları bebeksi kaderleri ve güdüleriyle arkalara yığıldı, yaşamının bu kadar büyük bir bölümü boyunca süregitmeleri (bu, yıllar boyunca devam etmişti) ve gerçek kişilerden ayırt edilemez hale gelmiş olmaları var olmalarına izin veriyordu. Lou en sonunda her şeyi yazıya dökerek belleğini yükten kurtarmaya çalıştı; işe tarihler, isimler ve sayılarla başladı, ancak bu her yöne uzanan bağlantı çizgileriyle, "yarısı yazı yarısı ağ"[22], o kadar büyük bir ipuçları şeması oluşturuyordu ki tüm o yaşamların sorumluluğu kendisine daha da ağır geliyordu, çünkü onları çözebilecek tek kişi kendisiydi. Bu başladığı zaman, Tanrı'ya sorgusuz sualsiz inanıyordu ve uydurma dünyası "güzel bir parıltı" ile kaplanmıştı, çünkü içindeki her bir insan Tanrı'nın ellerindeydi.[23] Lou inancını kay-

20. Günlük 1917 (yayımlanmamış).
21. *LRB*, s. 13.
22. 'Im Spiegel'.
23 'Der Gott' (yayımlanmamış), s. 13.

bedince, o dünya yalnızca bir yük haline geldi; artık hepsini kendisi taşımak zorundaydı. Eğer *o* ölürse, ateşli kızamık nöbetlerinde kendine böyle eziyet ediyordu, o zaman hepsi mahvolacaklardı.

Lou Andreas-Salomé, otobiyografik bir romanında (*Ruth*) genç kadın kahramanının tam bu biçimde insanlar uydurduğunu ve hatta zaman zaman bir hayal parçasını tamamlamak için gerçek konuşmalardan kaçındığını veya bunları sonlandırdığını betimliyordu. Böylece hayaller, gerçekliğin yerini alıyordu. Peki ama onun yaptığı neydi? Sinirsel bir takıntı mı? Lou *Dönüp Baktığımda*'da yarattığı insanlara anne sevgisi duymadığında ısrar eder: Hiçbir zaman bir anne gibi oyuncak bebeklerle oynamamıştı, ama ağabeyi Evgeny bunu yapardı. Bir başka romanında da (*Tanrı İçin Mücadele*) pek çok açıdan Lou'nun ergenlik çağındaki halini temsil eden, "Märchen" ya da "Perimasalı" adlı bir kızın, yumuşak kalpli olmasından beğeniyle söz edilir:

Cansız olan her şeyi tuhaf bir biçimde o şeyin önemini arttıran şiirsel bir içe dönüklükle kavradığı gibi, bir sanatçının düşünceliyken içinde olduğu sakin ruh halinde, hiç telaşsız, insanı, zihnini dolduran ve her yalnızlığını kalabalıklaştıran o kişiler durumunda yeniden yaratır. Derin ve ince bir anlayışla kişiliklerin ve koşulların içine nüfuz eder, ama bunu yalnızca içten bir iyilikle değil, bir sanatçının bakışı ve kavrayışıyla yapar; o, insanların ne *olduklarıyla* ilgilenir, *var olup olmamaları* onun için çok da önemli değildir. Kötü ya da kalpsiz değildir; kesinlikle hiçbirine bile bile zarar vermez. İnsanları *düşünür*; onun bencil olma biçimi budur: Diğer bencillerinki ise onlara zarar vermektir.[24]

Aslında Lou, kendini her zaman özel bir tür bencil ve birinci olarak sanatsal etkinlikle meşgul görecektir. Bu etkinlik, gerçek dünyanın geçici ve düzensiz verilerinden daha iyi biçimli bir dünyanın yarı icadı; buyurulmuş ve yabancı olan her şeyin kendine ait bir şey haline yarı dönüştürülmesidir. Lou'nun kendini önce anlayışa, sonra sevgiye –ve düşünmeye– bunun kalpsizlik gibi görünmesi sonucunu doğuracak kadar verdiğini itiraf etmesi çok ilginçtir ve onun adına kesinlikle dürüstlüktür. Bunda tuhaf biçimde tanrısal

24. *Im Kampf um Gott*, s. 264.

bir iyilik de olabilir, çünkü Lou'nun yoğun gündüz düşleri, sanatla sonuçlanmadıysa da (sanatçıların yalnızca kendileriyle meşgul olmalarını veya kabuklarına çekilmelerini bağışlamaya alışığızdır), her şeyi ve herkesi zihinsel kanatları altına alma girişimiydi. Yirmili yaşlarının ilk yıllarından, kırklı yaşlarına kadar ara vermeden yazdığı çok sayıda kurgu yapıt, büyük olasılıkla, çocukluk hayallerinin daha güvenli bir devamı olarak kabul edilmelidir, daha güvenlidir, çünkü artık yaşamını engellemeyen bir biçimde kesinlikle ifade edilmiştir.

AYRILMA VE AİT OLMA

Lyolya, Petersburg'da yaşayan insanların çoğunun yoksulluğu üzerine uzun uzun düşünmeye yüreklendirilmedi. Dilenciler, insanların eşitliği ya da sosyal gerçekler hakkında değil, aritmetik ve cömertlikle görgünün nasıl birleştirileceği hakkında ona bir ders verdiler: On kopekini dilenciye vermek yerine, babasına bunu iki beş kopeklik yaptırmalı ve beşini verip beşini saklamalıydı.[25] Lyolya, serveti, konumu, asaleti ve bir de milliyetiyle daha üst bir sınıfa aitti; çünkü bir Alman olarak, bir yerlerde, Rusya gibi karışık olmayan, düzenli köyler ve şehirlerden, bakımlı otlaklardan, zevkli yapılardan oluşan, bütünüyle daha düzgün, daha kültürlü bir ülkesi olduğunu biliyordu. Ailenin dini de ona bir ayrıcalık gibi gelmiş olabilirdi. Annesi, Rus Ortodoksluğunun barbarca, toplu yapısını sevmiyordu; Protestanlığın bireysel dindarlığı ve katılığı daha uygar ve onurluydu. Böylece çocuk daha en baştan bu önemli, gururlandırıcı farkı benimsedi. Ve tüm yaşamı boyunca onu yönlendiren bir mükemmellik kavramı, mutlaka başarının değil ama duygunun ve düşüncenin, salt iyi şanstan akan bir şeyin "yücesi", "en yükseği", "yüksek noktaları" ile özlem içermeyen bir meşguliyet oldu. Bu meşguliyeti daha da kayda değer yapan, onun bütün aristokrat ayrıcalığından ve rahatlığından bu kadar kolaylıkla ve bu kadar genç yaşta vazgeçip, yaşamda kendine yoldaş olarak, zengin ve

25. *LRB*, s. 47 ve sonrası.

soylu olanı değil, becerikli ve özgün olanı seçmesiydi.

Yaşamında bir başka temel örge de eviydi. Bu, eve gereksinim duymak değil, evde olduğundan minnetle emin olmaktı. Evin sosyal ve coğrafi yönü, Lyolya'nın evdeyken kendini bir sınıfta, bir ailede ve bir yerde hissetmesiydi. Rusya'da kendini pek de evinde değilmiş gibi hissetmesi (başlangıçta ailesini pek de sevmemesi gibi) içinde bir felaket barındırmayan bir çelişkiydi; bir başka yerde evinde olduğu anlamına geliyordu. Evin bir de metafiziksel bir yönü vardır. *Dönüp Baktığımda*'da yazdığı gibi[26], çocukluğunda, kendisine bir dış çizgisi olduğu, sınırlı olduğu ve çevresindeki şeylere karışık olmadığını söyleyen aynalara inanmaması bunun ipuçlarını verir. Tanrı onda yok olduğu zaman, kendisinin (aynalara karşı gelerek) her zaman sınırsız biçimde *var olduğu* evrenden de yok oldu ve bu onu tüm dünyayla, yoksunluk içinde, yeni bir dayanışma içine soktu.

> *Var olan her şeyle kaderde sınırsız bir yoldaşlık içinde olduğuna dair, ilk başta karanlık olan, hiç son bulmayan, kesin ve temel bir uyanma hissi*[27]

içinde olduğunu hissediyordu (italikler kendisine ait).

Böylece Tanrı'ya inancını yitirmesi, ona dünyayı vermişti ve onu bu kadar küçük yaşta yitirmesi Tanrı duygusunu içinde tutması anlamına geliyordu ve bu biçimde, onun yaşamını sonsuz bir iyimserlikle yorumlayışına göre, aslında tutmaya değer her şeyi kendinde tutuyordu.

EĞİTİM

Lou von Salomé, ergenlik çağı boyunca çalışkan ve kendi içine dönüktü. Kendini herkesten farklı hissettiği için, aile balolarından ve diğer sosyal toplantılardan uzak duruyordu –"tüm düşüncesi ve mücadelesi bütün aile geleneklerine karşı gelişme yönünde gelişti."[28]

26. *LRB*, s. 12.
27. *LRB*, s. 24.
28. *LRB*, s. 43.

Düşüncelerini okuldaki arkadaşlarıyla nadiren tartışırdı ve onların "parlak" yüzeyselliklerinin ve şehvetli zırvalamalarının aksine kendisini çağlardan gelen bir deneyimle dolu hissediyordu. Sekiz yaşında küçük bir İngiliz özel okuluna, sonra "hiçbir şey öğrenmediğim büyük okula"[29] gitti: *Petrischule*, Protestan–Reform Lisesi'ydi; buradaki sınıf arkadaşları çeşitli milliyetlerdendi, Petersburg'daki yabancı topluluklarla Rus öğrenciler birbirlerine karışmışlardı. Lou'nun bu okulda pek bir şey öğrenmemesinin bir nedeni, öğrenim yaşamının ileriki yıllarında Rusça zorunlu öğretim diliyken, evde yalnızca Almanca ve Fransızca konuşan Lou'nun Rusçasının yeterli olmadığını hissetmesi nedeniyle babasının, onun *hospitieren* (ödev yapmadan ve sınav olmadan derslere giren) öğrenci olmasını ayarlamasıydı; babası gülerek "*Onun* okulun zorlamasına gereksinimi yok" demişti.[30] Bu dönemden biri Almanca biri Fransızca iki alıştırma defteri kalmıştır. İlk defterde, Alman yazını (birkaçı Schiller) ve genel temalar hakkında makaleler vardır; Lou, bunlardan dört ya da beş almıştır (Rusya'da en yüksek not beştir). Diğerinde ise Académie Française, Fransız epik şiirleri, Fransız tiyatrosu, Descartes ve Pascal hakkında tartışma notları ya da makale planları vardır. Bunlar, akıllıca yazılmış, güzel, çok değilse de biraz dağınık ve çarpıcı biçimde özgün olmayan kompozisyonlardır. Kendini gösteren, güzel ve düzenli bir el yazısıyla yazılmışlardır.

Sosyal-politik sorunlar, en acil durumda bile Lou'ya hiçbir zaman gerçek gibi gelmemiştir. "Halka doğru" ilk hareket gerçekleştiğinde Lou on dört yaşındaydı. Yüzlerce genç Rus aydını, köylülere ve işçilere yardım etmek için idealist bir girişimde bulunmuş ve köylerde ve fabrikalarda onlarla çalışmaya gitmişlerdi. Bu harekete eşlik eden tutkulu kuram oluşturma çalışmaları orta okullara kadar girmişti; herkes bu konuyu konuşuyordu. Olay, Lou'yu da heyecanlandırmıştı, çünkü "özellikle, 'özgürleştirici-çar' II. Alexander'daki tepkisel değişimin ve onun köleliğe bir son vermesinin ardından hüküm süren politik sistem, önceki çarla bağlantılarına karşın, anne babanın evinde kaygı yaratmıştı"[31]; ve daha sonra Lou,

29. *LRB*, s. 61.
30. *LRB*, s. 48.
31. *LRB*, s. 62.

(1878'de, Petersburg valisine siyasi mahkûmlara karşı acımasızlığından ötürü suikast düzenleyen ve böylece bir dizi terörist eylemi başlatan) devrimci Vera Zasulich'in bir resmini masasında saklı tutmuştu; ama yine de genel olarak bu tür şeylerden uzaktı. Uzak olmasaydı (sonra fark edecekti), Rusya ile bir ömür boyu sürecek bağlantılar kurabilirdi ve sonraki yaşamı tamamen farklı olurdu: Belki de ülkeden asla ayrılmazdı. Ama yurtdışına çıkmaya ve kendi yaşamını sürmeye hazırlanıyordu. Ayrıca çok uzun bir süre boyunca duygusal yaşamının yapısını belirleyecek bir aşk yaşantısının da içindeydi.

HENDRIK GILLOT

Lou, on yedi yaşındayken, aile papazı Peder Dalton ile kiliseye kabul dersleri yapmaktan nefret ediyordu. Peder Dalton da bu konuda kaygılıydı, çünkü Tanrı'nın olmadığı bir yeri *düşünmenin* bile söz konusu olamayacağı yönündeki itiraz götürmez ifadesine bu öğrencisi, "Düşünülebilir, Cehennem"[32] diye itiraz etmişti. Lou, Petersburg'daki en zeki ve en geleneksel Protestan vaiz olarak bir papaz Gillot'dan söz edildiğini duyunca onu dinlemeye gitti. Onun kendisine göre olduğunu hemen "bildi". Sonraki ilişkilerinin en önemlileri bu gibi hemen tanıma anlarıyla başlayacaktı. Gillot'da en sonunda "bir insan" ve "tüm gerçekliğin özü"nü bulduğunu hissetti.[33] Ona yazdı. Bu, Lou'nun kişiliğinin ilk temel belgesidir. Mektup nezaket açısından kusursuzdu:

> Sayın Peder Efendi,
> Bu satırları biraz şaşkınlıkla gözden geçireceğinize eminim; lütfen size yük olduğum ve rahatsızlık verdiğim için beni affedin...

Ama istediği şey açısından da cüretkârdı: Lou, her ne zaman dayanılmaz şüpheler ve sorular nedeniyle ıstırap duysa, ona yazmak için izin istiyordu. Kendini şöyle tanıtıyordu:

32. Pfeiffer tarafından anlatılıyor, *LRB*, s. 221.
33. *LRB*, s. 28.

Size bu mektubu yazan kişi, Sayın Peder, ailesinin ve çevresindekilerin içinde yalnız kalmış on yedi yaşında bir kızdır. Yalnızlığının nedeni, daha tam bilgiye kavuşma isteğini karşılamak bir yana onun görüşlerini bile kimsenin paylaşmamasıdır. Belki de beni kendi yaşımdaki çoğu kızdan ve çevremizden soyutlayan, düşünce tarzımdır – genç bir kız için, sevdiği ve sevmediği şeylerle, kişiliği ve görüşleriyle çoğunluktan farklı olmak kadar kötü bir şey yoktur. Ama kimseyi gücendirmemek için her şeyi kendi içine atmak da o kadar acı ki, insanların güvenini ve sevgisini kazanan o uyumlu, itaatkâr tavırdan yoksun olduğu için insanın yapayalnız kalması o kadar acı ki.[34]

Lou, Peder Gillot'ya "gerçek" inancını yitirdiğini ve şimdi, hem çevresindeki karanlık tutuculuk hem de "günümüz"ün ciddi akılcılığı tarafından reddedilmiş olarak, el yordamıyla gerçeği aradığını, bu kiliseye kabul dersi krizine kadar hiç kimsenin onun böyle isyankar düşünceleri olduğundan şüphe etmediğini, saygıyı, utangaçlığı ve aldığı tüm ilkeleri, aslında tüm baskıları çıkarıp attığını, bütün görüşleri kendisine temizlik hesabı yapan kör, hoşgörüsüz ve dar kafalı görüşler gibi gelen Peder Dalton'a ailesinin bağlılığı onu engellemese onun vaazlarına katılmanın çok hoşuna gideceğini açıkladı. Tutkusuz bir söylemle ona şunları yazdı:

"Gözümü kapamalarına izin *veremem*... İnsanın ışığı gördüğü yöne nasıl umutsuz bir enerjiyle gittiğini tahmin edersiniz, Sayın Peder..." Ve ricasını yanlış anlamaması için ona yalvardı, çünkü "ideal olan her şeye karşı, yabani, ehlileştirilmemiş bir özlem genç bir kızda da olabilir ve bu bütün diğer düşünceleri öylesine bastırır ki kızın önünde sarsılmayan tek bir karar kalır: Her ne pahasına olursa olsun!"

Peder Gillot ona nazik bir cevap verdi ve Lou da onu ziyarete gitti. Daha sonra söylediği gibi, bunu izleyen tanışıklıklarının öyküsü *Ruth* romanında anlatılır; romandaki başlıca olaylar gerçek kabul edilebilir, yalnız roman, tanışıklığın özellikle dini açıdan ciddiyetini içermez. Ruth şaperonunu atlatıp tanımadığı öğretmenin

34. Yayımlanmamış bu mektup, Leningrad'dan Dr. Konstantin Azadovsky sayesinde burada ilk kez aktarılmaktadır. Mektup 1/13 Mayıs (tahminen 1878) tarihlidir.

evine gider ve duygudan nefesi kesilmiş olarak, gereksiniminin ve yaptığı işten emin olmanın buyruğu altında, ama korkudan titreyen bir sesle kendini ona sunar. Öğretmen "Bana mı geldin?" der[35] ve onu hem ruhani öğretimine hem de babacan kollarına kabul eder. Lou için o, buna ek olarak, yıllar önce yitirdiği Tanrı'nın da yerini alan biri oldu; Lou ona yalnızca saygı duymadı, tapındı.

Lou, Peder Gillot'nun eşsiz ve özel öğrencisi oldu, ama bunu ailesine söylemedi. *Ruth* uyarlamasından anladığımız kadarıyla, dersler sanki Lou'nun ilk önce ehlileştirilmesi gerekiyormuşçasına, iradesinin yırtıcı biçimde kırılmasıyla başlamış olabilir; burada onun da istediğinin tam olarak bu, yani hayallerinden zorla çıkartılıp entelektüel gerçekliğe sokulmak olduğunu anlamak önemlidir. Korkunç bir kusursuzluğa sahip, başka insanların ruhlarına, onlara karşısında kendilerini çıplak hissettirecek kadar müthiş bakabilen, her türlü hayalciliğe karşı, "anlayışın açık gelişimine doğru sınırsız yönelim"i[36] temsil eden bir adam olarak Gillot, Lou'dan gündüz düşlerinden vazgeçmesini ve bunu bu düşlerin hepsini kendine getirerek yapmasını talep etti: Hayali dünyanın her ayrıntısını ona vermeliydi. Lou'ya kendinden büyük bir akrabasından gelen mektuplar bunun Lou'da neden olduğu mücadeleden söz eder: "Tamamen teslim olmadan önce içindeki çatışma ne kadar korkunçtu kim bilir... Bu 'boyun eğme'nin, özellikle senin için ne kadar zor olduğunu biliyorum, çünkü seni çok iyi tanıyorum!"[37]

Bu acı veren teslimiyet ve mutlak güven ve bunları izleyen hayal kırıklığı, Lou'nun ergenlik döneminde belirleyici deneyimler olmuştur. Lou 1900'da ilk gençliğini düşünüp yorulmak bilmeyen içe dönük icatlarını ve bir farenin durmaksızın kemirişi gibi kendi kendini yemesini ve Gillot'nun onu bundan nasıl kurtardığını anımsadı. O zamanlar Lou hayal dünyasının ağır karanlığında kapana kısılmıştı. Gillot bir seferde onu her şeyden kurtardı. Onu kurtaran yalnızca öğretmeninin mantık ve öğrenmeyi vurgulayarak öğrettikleri değil, çok büyük kişisel etkisiydi de. Bu durumun rahatsız edi-

35. *Ruth*, s. 51.
36. *LRB*, s. 28; ve bakınız Pfeiffer'in anlatımı, *LRB*, s. 223.
37. Aktarılıyor; *LRB*, s. 223.

ci yönü ise, Lou'nun kendini hayalleri yerine öğretmenine adayarak ona Tanrı gibi tapmaya başlamasıydı.[38]

Dersler duygusal ve zihinsel açıdan o denli talepkârdı ki bu derslerden birinde Lou bayıldı. Çünkü Gillot, buyurganlığı ve sertliğinin yanı sıra ona sevgisini ve kişisel yakınlığını sunuyordu: Bayıldığı zaman onun dizinde oturuyordu. Büyük olasılıkla derslerin hepsi bu biçimde oluyordu; *Ruth*'da saç okşamaları ve coşkulu, sevgi dolu kucaklaşmalar o kadar çoktur ki. Ancak görünüşe bakılırsa, daha sonra Gillot'nun duyguları erotik olmaya başladı. Ne var ki en baştan itibaren her ikisinde birden var olan duygu yoğunluğu –*Dönüp Baktığımda*'da Lou buna bir "aşk ilişkisi" der– Gillot'nun ona uyguladığı aşırı sıkı çalışma programıyla birlikte, Lou'nun sağlığını bozdu.

Bu hiçbir biçimde kiliseye kabul için alternatif bir dersten ibaret değildi. Gillot, Lou'ya dinin kökenleri, tarihi ve dönüşümleri hakkında dersler vererek onu felsefe tarihinin tamamında gezdirdi. Şüphesiz bu dersler Otto Pfleiderer'in kısa süre önce (1878) yayımlanmış olan ve Gillot'nun o sırada Hollanda diline çevirmekte olduğu büyük kitabı *Tarihi Bir Temel Üzerinde Din Felsefesi*'ne dayanıyordu. Pfleiderer'in karşılaştırmalı yaklaşımı insanların dine gereksinimine ve bu gereksinimin aldığı çeşitli biçimlere, o biçimlerden birinin özel iddialarından daha fazla önem verir. Pfleiderer'in giriş cümlesi, Schiller'dendir: "Dini yaşam perdesinin arkasında dinin kendisi yatar." Gillot ayrıca Lou'yla (Lou'nun onu memnun etmek için öğrendiği Hollanda dilinde) Kant okumuştur ve Gillot'nun değindiği Hıristiyan olmayan yazarlar arasında Lou en çok Spinoza'dan etkilenmiştir: "Daha hâlâ bir çocuk sayılırken, sezgisel ve neredeyse tapınır gibi bir tavır geliştirdiğim tek düşünür."[39] Ve şimdi, *Ruth*'dan bir tümceyi uyarlarsak, "düşüncelerini mantık keskinliği ile oluşturmaya ve bunlara bilgiye doğru enerji dolu bir yön vermeye o kadar çabuk alıştı ki sanki hayallerin dünyasında hiç yaşamamıştı."[40] Aslında dersler Lou'yu daha sonra Zü-

38. 1900'de Rusya'ya dönüş yolculuğunda tuttuğu günlük (yayımlanmamış).
39. *Freud Journal*, s. 69.
40. *Ruth*, s. 177.

rih'te yapacağı çalışmaya öyle iyi hazırlamıştı ki onu bu derslerin hemen arkasından tanıyan Nietzsche onun kendisiyle yaptığı felsefi konuşmalarda tavrını savunabildiğini görmüştü.

1879 yılının şubat ayında Lou'nun babası öldü; öldüğünde 74 yaşındaydı ve ölümü "şaşılacak biçimde kolay" oldu. Artık dini isyankârlığıyla babasını incitmekten korkmasına gerek kalmayan Lou görünüşe bakılırsa Gillot'nun cesaretlendirmesiyle annesine derslerden söz etti. Annesiyle öğretmeni arasındaki konuşmaya kulak misafiri olan Lou, annesinin "Kızım için büyük bir sorumluluk üstleniyorsunuz" dediğini duydu. Öğretmen "Ben bu çocuktan sorumlu olmak *istiyorum*" yanıtını verdi. Annesi kızmıştı ve evde fırtınalar kopardı. Lou'nun sırdaşı olan bir akrabaya "Ona karşı şefkatli olmamı istiyorsun" diye yazdı, "ama o bu kadar inatçıyken ve her şeyde her zaman kendi istediğini yapmakta ısrar ederken bu nasıl mümkün olabilir?"[41] Ancak annesi, Lou'nun kiliseden ayrılma kararına (ona ve aslında Petersburg'daki Protestan topluluğuna hakaretine) çok öfkelenmesine karşın, onun istediğini kabul etti ve dersler devam etti.

Görünüşe bakılırsa Lou'nun Gillot'yu tanıdığı gibi Gillot da Lou'yu "tanımış"tı; ama cinsel tutkusu Lou tarafından hoş karşılanmadı. "Benimle bir birliktelik için ailesiyle ayarlamalar" yapmaya başladığını öğrendiği zaman, Lou, Tanrı'yı ikinci defa yitirme şokunu yaşadı ve bunu aynı şiddetli biçimde ifade etti: "Tek bir darbede tapındığım şey yüreğimden ve duyularımdan düşüp bir yabancı oldu." Bu aynı zamanda hem şimdi yalnızca bir erkeğin gereksinimlerine ve zaaflarına sahip olduğunu gösteren Gillot'da hem de kendisinde gördüğü bir insan başarısızlığıydı, çünkü "belirleyici an beklenmedik biçimde benden Cennet'i Dünya'ya getirmemi talep ettiğinde, ben başarısız oldum [*versagte*]."[42] Lou daha sonra bu başarısızlığı, Kuzey Avrupalı yaradılışının engellemelerine bağladı: Beden erotik olarak rahatsız edilmişti ama ruh yalnızca bir tanrıya duyulan sevgiyi biliyordu ya da kendi ifadesiyle onun sevgisi bir erkeğin ötesinde ve ondan büyük bir şeye yönelikti. Lou aynı za-

41. *LRB*'de Pfeiffer tarafından anlatılıyor, s. 222-3.
42. *LRB*, s. 29.

manda eğer Gillot'nun teklifini kabul ederse ona nasıl bir güçle tâbi olacağını da önceden gördü – bir daha asla özgür olmayacaktı. Çünkü pek çok kurgu yapıtının gösterdiği gibi, arzu ne kadar güçlü olursa boyun eğme de o kadar güçlü olurdu ve bu onun her şeyin ötesinde hiç istemediği şeydi. Aslında Lou cinsel açıdan kendini hiçbir erkeğe asla teslim etmeyecekti, ta ki yaş, konum ve başarı itibarıyla boyun eğme riskinden kurtulana dek.

Aşk yaşamının sonsuza dek bittiğine inanarak Gillot'yu reddetti ve o zaman ya da kısa bir süre sonra, "Ölüm-Yakarışı" ["*Todesbitte*"][43] adlı bir şiir yazdı. Şiirde Lou, kendini kefeni içinde Gillot'ya sunar ve ona cesedinin saçını okşamasını ve ölü ağzını öpmesini söyler. (Kendisi de şiire "kurnazca" demiştir.) Lou hasta oldu, akciğerinde kanama vardı, ama aynı zamanda cesaretinin arttığını hissetti, belli bir rahatlama ve sevinç duydu. Gillot onu onun için özgür bırakmıştı, yaşamın kapısını onun için açmıştı ve onu "kız çocuğu gibi bağımlı" olmak yerine "bir erkek çocuğu gibi hazır"[44] olarak o kapıdan dışarı gönderdi ve artık Lou mutsuz çocukluk yıllarını arkada bırakıp "yurtdışında geçen gençliğimin harika yılları'na[45] girdi, çünkü huzursuz ama şaşırtıcı ölçüde rahatlatıcı annesi iyileşmesi ve çalışması için onu İsviçre'ye götürdü. İlgilendiği şeyler her zaman "sınırların ötesinde" olan Gillot aynı zamanda onu kesin olarak "Rusya'dan uzaklaştırdı."

Lou'nun yurtdışında yaşaması için bir pasaporta gereksinimi vardı ve kiliseye üye olmayanların pasaport alması zordu; Gillot, ona, Hollanda'da bir arkadaşının bulunduğu bir kilisedeki dini ayin için özel bir izin ayarladı. Mayıs 1879'da bir pazar günü yapılacak ayin, Lou'nun pasaportunu almasını sağlamakla kalmayıp, Gillot'dan ayrılışının ve onunla hiç bitmeyecek bağlantısının da işareti oldu. Gillot'nun kullandığı metin İşaya 43'tendi: "Korkma, çünkü seni kurtardım; sana isminle hitap ettim; sen benimsin."[46] Gerçekten de ismini "Lou" olarak değiştiren Gillot'ydu. *Ruth*'da kız

43. *LRB*'de tam olarak aktarılıyor, s. 32.
44. *LRB*, s. 39.
45. *LRB*, s. 55.
46. *LRB*, s. 30-31

yurtdışına giderken öğretmeni ona şöyle der: "Gitmene izin verdiğimde, seni özgür bırakmıyorum. Uzaktayken bana iki kat daha fazla ait olacaksın. Verdiğin söz, ömrün boyunca geçerli."[47] Lou, Gillot'nun kendine söylediklerini böyle anlamış olabilir. Ama bunlar artık Tanrı'nın değil, Tanrı'nın vaizinin, "gözünü diktiği bütün yüce ve güzel şeylere"[48] giderken onu kutsamak için söylediği sözlerdi.

ZÜRİH: ŞİİRLER

Lou, annesiyle birlikte Zürih'te arkadaşlarının evinde bir yıl geçirmişti. Kayıtlı bir öğrenci olmadığı halde, üniversitede, mantık, metafizik ve din tarihi derslerine girdi. Saygın profesör Alois Biedermann'la arası iyiydi (Biedermann, transandantal gerçeklik gereksinimini savunan *Hıristiyanlığın Dogma Sistemi* (1869) adlı bir kitap yazmıştı). Profesör Biedermann, Lou'nun "olağanüstü yoğun zihinsel çabası"ndan[49] memnuniyet duyuyor ve "sıra dışı bir enerjiyle yalnızca zihinsel gelişme üzerine yoğunlaşmış içtenlikle saf bir varlık" izlenimi bıraktığını söylüyordu –zihinsel dolaysızlığı ve iradesinin bağımsızlığıyla onun için "neredeyse bir kadın gibi değil" diyordu ve bu alanların her ikisinde de (sözcüğünün altını çizerek) "*bir elmas*" olduğunu söylüyordu.[50]

Lou'nun Zürih dönemindeki defterlerinden günümüze kalan bazıları, felsefi metinlerden ayrıntılı notlar ve bunlar üzerine kendi ciddi yorumlarıyla doludur. Lou hem Zürih'te hem de daha önce şiirler yazmıştı. Bunlardan bir kısmını yayımlatmaya çalıştıysa da kendini çok ciddi bir şair olarak görmüyordu ve çeşitli dergilerde çıkan şiirlerine daha sonra pek gönderme yapmadı; bunlar doğal bir sürtünmeyle yaşamından silinmiş ve dağılmış gibiydiler. İlk şiirlerinin belirleyici özelliği, ruh halleri ve duygulardan çok, arzuları, niyetleri, vaatleri ve talepleri ifade etmeleridir: "Ölüm Yakarışı"nın

47. *Ruth*, s. 215.
48. 31 Ekim 1888 tarihli günlük notu, *LRB*, s. 289.
49. Lou von Salomé'ye mektup, 20 Eylül 1881, *Dok.*, s. 84.
50. Frau von Salomé'ye mektup, 7 Temmuz 1883, *Dok.*, s. 319.

on iki dizesi neredeyse tamamen emir kipinde yazılmıştır. Şiirlerin tarzı yüksek, konuları ise geniş ve belirsizdir: Büyük bir yaşam sevgisi, deneyim isteği, bir yol arayışı ve yer gereksinimi. Bunlarda canlı, yakın bir ses ve enerjik bir sözdizimi ve yapı vardır.

Şiirlerinden herhangi birinin kendi başına saklanmaya değip değmeyeceği açık değilse de en azından ikisine biyografik önemleri açısından değinilmelidir. Bunların her biri Lou'nun yaşama karşı tutumu hakkında programlı ifadeler içermektedir ve her biri Nietzsche için büyük anlam taşıyordu. "Acıya" ["*An den Schmerz*"] şiiri,[51] her okuduğunda onu ağlatmıştı ve onun üzerinde "tam bir gücü" vardı.[52] Şiirin ilk yirmi dört dizesi Acı ve Savaşım'ın yıkıcı olmadığını, ancak ruha gücünü anımsatmak için geldiğini öne sürer: "En büyüğü büyük yapan mücadeledir/Geçilmez yollardaki hedef için yapılan mücadele."[53] Nietzsche, diğer şiir "Yaşam İlahisi"nden ["*Lebensgebet*"] (özellikle de son iki dizesinden) o kadar zevk aldı ki onu besteledi. Lou bu şiiri Rusya'dan ayrıldıktan kısa süre sonra hastayken yazmıştı.

Gerçekten bir dostun bir dostu sevdiği gibi
Bilmece yaşam, seviyorum seni
İster güleyim ister ağlayayım seninle,
İster hüzün getir bana ister neşe.

Seni *seviyorum*, verdiğin acıyla da;
Yine de mecbursan beni yıkmaya
Bir dostun bağrından kopar gibi
Çekeceğim senden kendimi.

Tüm gücümle sarılıyorum sana!
İstersen yak beni, seni muamma
Kavganın en ateşli ânında bile
Yalnızca inebilirsin daha derinlerime.

Var olmak! Ve düşünmek! Bin yıllarca

51. *Dok.*, s. 436'da tamamı aktarılmıştır.
52. *Dok.*, s. 159.
53. 'Der Kampf ist's, der die Grösten gross gemacht, Der Kampf um's Ziel, auf unwegsamen Bahnen'

Daha sıkı sar beni kollarınla
Eğer bana verecek mutluluğun kalmadıysa
Olsun! Başka acıların var ya.[54]

Şiirdeki, yaşamın getirmesi olası her şeyi kabul etme isteğine, Nietzsche, kahramanca diyecekti. Böyle bir kabullenme tavrının ataları, örneğin, Mörike'nin "Dua"sı ["*Gebet*"] ve Goethe'nin "Kutsal Özlem"inde ["*Selige Sehnsucht*"] vardır ve Lou'nun şiiri bu ikisinden de büyük ölçüde farklılık gösterir. Mörike'nin şiiri "Tanrım, ne istersen gönder bana/ Güzel de olsa acı dolu da,/Yine de sevinirim ben/İkisi de geldiği için senden",[55] diye başlar, ama "memnuniyetin dindar alçakgönüllülüğüyle" ["*Holdes bescheiden*"] biter; bu, Lou'nun kozmos kadar büyük zevkleri ve işkenceleri çağırmasından çok farklıdır. Goethe ile karşılaştırma – "Alevler içinde ölümü isteyen / Canlı varlığı yücelteceğim"[56] – Lou'nun şiirinin kuvvetle erotik özelliğine dikkat çeker. "Sevgi" sözcüğünü vurgulayışı, sarma ve sarılma betimlemesi, bir başkasının aleviyle yanmak ve derinliklerine inilmesini istemek ve sıkı kucaklaşmada acıyı ve hatta yıkımı kabul etmeye tamamen hazır olmak, şiirinde, bir fikre, yaşam fikrine gayretle yeniden yönlendirildiği halde iyi saklanmamış kadın cinselliğinin yankılarıdır. İlginçtir ki Lou, kendisine fiziksel aşkını sunan adama karşılık olarak hayali cesedini sunduğu bir şiir yazmış olduğu halde, burada bir soyutlamayla ilişkili olarak en ateşli, tutkulu sarılışı aramaktadır. Bu Tanrısız dua ve aynı zamanda âşığı olmayan aşk şiiri, yaptığını iddia ettiği gibi, onun aşk yaşamını sonsuza dek bitirmek ve yeni uyanan enerjileri (onlara çok yakından bakmaksızın) entelektüel yönlere çevirmek için kendi içinde ne denli acil, acı veren ve başarılı bir savaş başlatmış olduğunu gösterir.

Yine mümkündür ki Lou, tıpkı çocukluğunda aynaların kendisine kesin bir dış çizgisi olduğunu söyledikleri ve kendisinin tam bir eşdeğerini verdikleri zaman yalan söylüyor olduklarını düşündüğü

54. *Dok.*, s. 450; ayrıca *LRB*, s. 40; şiirin Almancası Ek G'de verilmiştir.
55. '*Herr, schicke was Du willt,/ Ein Liebes oder Leides;/Ich bin vergnügt, daa beides/Aus Deinen Händen quillt ...*'
56. '*Das lebend'ge will ich preisen, /Das nach Flammentod sich sehnet.*'

gibi, şimdi de sınırlı bir insanın bir başka sınırlı insana yansıması anlamına gelecek herhangi bir ilişkide hem yalandan hem de tutsaklıktan şüphe ediyordu. Bunlardan kaçınmak için de aşkını bir erkeğe değil, çok daha büyük ve dağınık bir şeye, yaşamın kendisine, yaşama duygusuna gönderdi. Böylece kendi zamanı ve artalanındaki bir genç kadının geleneksel düşüncelerini aşıyordu: İnsan kalbini kime verebilir? Kiminle evlenmelidir? Ne kadar kısa zamanda ev bark sahibi olacaktır? Lou, bunların yanı sıra alternatif düşüncelerin de ötesine geçiyordu: İnsan hangi araçlarla, hangi çabalarla kendini bu geleneğe *karşı* ortaya koyabilir? İçindeki bir şey gelenekselle öyle içgüdüsel bir biçimde karşı koydu ki Lou, ona karşı gelme tavrında bile hareketsiz kalmaktan kaçındı; "Yaşam İlahisi" bu dürtüyü ifade ediyordu.

LOU'NUN BIRAKTIĞI İZLENİMLER

Fräulein von Salomé, yüksek yakalı ve kollarını bileklerine kadar örten, koyu renk, sade bir elbise içinde ve saçları ciddi, solgun yüzünden sıkıca arkaya çekilip toplanmış olarak göründüğü, yirmi bir yaşındayken çekilmiş bir fotoğrafında düşünceli bakışlarını, dudaklarını hafifçe büzerek gösterdiği kızgınlıkla birleştirir. Uzun boylu ve gururlu, aksi ve savunmacıdır. Başı, ince yapısıyla pek ilişkili olmayan bir biçimde erkeksi, sert ve biçimlidir. Sanki tanımak istemeyeceği insanlar var gibi görünür; ama yine de insan onu tanımayı isteyecektir. Kararlı ve kendi güzelliğine somurtarak karşı çıkıyor gibi bir görüntüsü vardır ve yüzü bir zamanlar "antik Roma ifadesi" taşıyor olarak betimlenmesine karşın, kesinlikle halk sahnesinde kahramanlık yapan birinin değil, kendine özel bir şey üzerinde yoğunlaşmış, kendine özgü birinin yüzüdür.

Lou'yu yurtdışındaki ilk yılında tanıyanlar, ona fazlasıyla hayran kaldılar ve izlenimlerini kâğıda geçirenlerin hepsi, ondaki olağanüstü zekâ gücünü yazdılar. (Bu açıdan ve onu tanıyan herkesi hiç çaba göstermeden kendine çekmesi bakımından, Lou, Henry James'in o yıl, yani 1881'de yayımlanan *Bir Kadının Portresi*'ndeki

İsabel Archer'a çok benzer.) Elbette, zihninin cazibesinden başka bir cazibe sunmakla ilgilenmeyen genç ve çekici bir kadınla karşılaşmak şaşırtıcıydı, fakat bu kadar çok sayıda insanın Lou'nun zihninin büyük amaçlar için kullanılması gereken sıra dışı bir güç olduğuna ikna olması yine de kayda değerdir. Lou, "gerçekten bir dâhi ve son derece cesur bir kişilik"ti, düşünülebilenin en uzak ufkuna kadar ulaşmıştı ve "zihni ve kişiliğiyle bir deha"ydı.[57] "Genç bir kız olarak" aceleyle anlaşılamayacak kadar "kendine özgü"ydü: "Dünyayı bir erkek gibi anlıyordu" ve "kadınların kullandığı tüm araçlardan vazgeçip, erkeklerin yaşam savaşını yürütürken belirli, keskin bir dışlayıcılıkla kullandıkları silahları kuşanmış, sevilmeye açık ve içtenlikle kadınsı bir varlıktı. Her şeyde keskin bir yargılama gücü ... bağışlayıcılıktan eser taşımayan, soğuk, ne yazık ki çok sık olarak olumsuz ve analitik felsefe yapan ... ama zekânın soğukluğunun içindeki insanı bastıramadığı, sıcak, içten ve dost canlısı bir kadındır."[58] Nasıl oluyordu da "her zaman ulaşılmaz ölçüde yüce ve kutsal bir şeyi temsil eder gibi görünüyordu?"[59] Lou'da, "üstün bir özgüven görgünün inceliği ..." vardı ve o, "son derece sıra dışı bir varlıktı ... Beraberinde gerçek bir duyarlılık ve en mükemmel ahlâk olmasa, yirmi bir yaşındaki bir genç kızda bu kadar akıl insanı ürpertir. Lou, insan onu salt etkisiyle görene dek neredeyse olanaksız görünen bir olgudur o bir dâhidir."[60]

Çok daha sonraki bir tanıdığına göre Lou, yurtdışına çıkmakla dehasını çoktan kanıtlamıştı: "St. Petersburg'da ailesinin ait olduğu aristokrat Alman kolonisinin ortamı, çok hoş biçimde ısıtılmış, ama kapısı sıkıca kapatılmış bir oturma odasının içindeki havaya çok benziyordu. Lou'nun camı kırıp kaçarak değil, iradesinin sessiz gücüyle bu ortamdan kurtulmayı başarması gerçek insan dehasının ilk işaretiydi."[61]

Lou'nun arkasında bıraktığı üç önemli deneyimin –Petersburg

57. Peter Gast, 7 Kasım 1882, *Dok.*, s. 242.
58. Ludwig Hüter, 31 Mart 1883, *Dok.*, s. 309-10.
59. Hamburg'da bir tanıdık, 13 Haziran 1882, *Dok.*, s. 143.
60. Ferdinand Tönnies, 11 Temmuz 1883, *Dok.*, s. 321-2.
61. Franz Schoenberner (LAS'ın bir yeğeni), *Confessions* ..., s. 44

topluluğu, kendi tanrısının ve yoğun biçimde geliştirdiği iç dünyasının mahremiyeti, Gillot'yla ilişkisi– ortak özelliği, hem belli özel bir darlık hem de bir tür üstünlük, var olanın en iyisine sahip olma duygusuydu. Bu üç şeyden vazgeçmek, geniş ve tam kapsamlı olmaları açısından onlara ters yaşantılar seçmek anlamına geliyordu: Kapalı topluluk yerine tüm Avrupa; Tanrı yerine, Tanrısız tüm dünya; aşk yerine, entelektüel erkek kardeşler olarak tüm erkekler. Ancak sonraki deneyimler, Lou'nun hâlâ her şeyde en üstün, en iyi olanını araması –sanırım, (İbsen hakkında yazarken) "yabani" diyeceği şeyin aynısı– bakımından önceki deneyimlere benziyordu. "Yaban ördeği" onun için ideal olana özgür ve doğal bir istek duyma anlamına geliyordu. Bu, şans mıydı yoksa onun yaşamın olanaklarını kendine özgü katı ve umut dolu bir yaklaşımla tuhaf bir biçimde şekillendirmesi miydi söylemek zor, fakat Lou şimdi özgün olarak sahip olduğu şeyleri tekrar tekrar bulacaktı: Hak ettiği gibi ona ait bir dünya; erkek kardeşler olarak erkekler; öğretmeni olmaya hazır seçkin bilim adamları.

61. Franz Schoenberner (LAS'ın bir yeğeni), *Confessions* ..., s. 44

III

Paul Rée ve Nietzsche'yle karşılaşma

'Bir kartal gibi keskin zekâlı, bir aslan kadar yürekli'[1]
NIETZSCHE

1882'nin ilk günlerinde annesi, güney ikliminin sağlığına iyi geleceği umuduyla Lou'yu İtalya'ya götürdü. Şubat ayında gittikleri Roma'da üç ay kaldılar. İtalya'da ne İtalyanlarla tanıştılar, ne de ülkeyi gezip dolaştılar. Lou'ya anıtları gezdirdiler ve karnaval kutlamalarını izlettiler. Ama onun görmek istediği binalar ya da olaylar değildi, o beyinler arıyordu ve

> Roma, belli belirsiz resmedilmiş, çeşitli harabelerden ibaret bir arka plandı, önünde ise salt bir gelecek ve gençlik yaşantısı vardı, acıklı denebilecek kadar güç ama yine de değerli ilk yılların ardından bir gençliğin başlangıcı ... Roma'da en açık gördüğüm şey gün ışığıydı.[2]

1. Nietzsche tarafından Lou hakkında, *Dok.*, s.159.
2. Rilke'ye mektup, 9 Kasım 1903, *LRBW*, s.122-3.

Lou, o gün ışığında umduğunu hemen buldu: Olağanüstü bir arkadaşlık. Buna bir arkadaşlıklar zinciri demek daha doğru olurdu. Lou, önce ünlü *idealist* Malwida von Meysenbug ile, sonra Malwida aracılığıyla filozof Paul Rée ile ve daha sonra her ikisi aracılığıyla Friedrich Nietzsche ile dost oldu.

Von Salomé'ler gibi Huguenot soyundan bir Alman olan Malwida von Meysenbug* pek çok seçkin insanın arkadaşıydı (Nietzsche'nin "dünyadaki en iyi dostu"ydu) ve kendisi de enerjisini kadın ile erkek arasında "soylu" ilişkiler geliştirmek için harcayan feminist bir yazar olarak arkadaşları kadar seçkindi. Ayrıca aydın topluluklarının da önde gelen destekçilerindendi. Beş yıl önce düzenlediği oldukça dikkate değer bir toplantıda Nietzsche, Paul Rée ve yetenekli bir öğrenci olan Albert Brenner bir araya gelmiş ve Sorrento'da Nietzsche'nin "özgür ruhların manastırı" adını verdiği bir villada birkaç yaratıcı ay boyunca birlikte okumuş, yazmış ve tar-

* Malwida von Meysenbug, 1816'da doğdu ve gençliğini Kassel'de zengin ve seçkin ailesiyle geçirdi; 1848 devrimlerine sıcak baktı; otuz iki yaşında ailesinin yanından ayrılarak Hamburg'a bir kız okulunda ders vermeye gitti; Wagner'i büyük bir coşkuyla okudu ve dinledi, önde gelen aydınlarla tanıştı ve kadın haklarının ateşli bir savunucusu oldu. Zaman içinde Wagner'le dost olmakla kalmayıp Mazzini, Garibaldi ve Gottfried Kinkel (Alman şair, gazeteci ve devrimci) gibi ünlü düşünürlerle de yakın bağlantılar kurdu. 1852'de Almanya'dan ayrılmak zorunda bırakıldı. Londra'daki sürgün yaşamında, anılarını Almanca'ya çevirdiği göçmen Rus devrimci gazeteci Alexander Herzen'in annesiz kızlarına danışmanlık ve arkadaşlık etti. Herzen ölünce kızı Olga'yı evlat edindi. Paris'te de zamanının en tanınmış erkeklerinden bazılarıyla tanıştı: Renan, Michelet, Baudelaire ve Berlioz. Ona büyük ün getiren ilk kitabının birinci cildi önce *Memoires d'une Idéaliste* (*entre deux révolutions*, 1830, 1848) adıyla Fransızca yayımlandı. Kitabın üç cildinin tamamı altı yıl sonra Almanca yayımlandı. Malwida, Nietzsche ile 1872'de, Wagner'in opera salonunun kuruluşunda tanıştı. Nietzsche tüm yapıtlarını yazarken ona gönderdi, planlarını ve endişelerini onunla paylaştı ve onun "yumuşak ve uyumlu kişiliği"nin kendisi üzerinde iyi bir etki bıraktığını söyledi. Malwida'nın bir âsi olarak tanınmasına karşın, hiçbir saldırganlığı yoktu; fotoğraflarında sakin, ilgili, kibar ve az da olsa anaç bir ifadesi vardı. Nietzsche'nin insana sağlık verdiğini ve "en yüce caritas'tan bir şeyler" içerdiğini söylediği anılarında "Saygının benim doğuştan sahip olduğum bir özellik olduğuna inanmak zorundayım" gibi ifadeler bulunuyordu ve Lou von Salomé'ye kadın-erkek ilişkileri hakkında şöyle yazmıştı: "Bence tek ilerleme ve arzu edilmeye değer tek şey, insanların entelektüel alanlarda özgürce ve açıkça bir araya gelmeleri ve duygularla oyun oynamaya giden davranışlardan veya en azından geçmişte yaygın olan türden anlık zevklerden arınmış biçimde birlikte mücadele etmeleri, öğrenmeleri ve eğlenmeleridir." (25 Mayıs 1882, *Dok.*, s. 111)

tışmışlardı. İyi eğitim görmüş kızlar, birlikte kitaplar okumak ve çağrılı konuşmacıların konuşmalarını dinlemek için artık Malwida'nın Via della Polveriera'daki evinde toplanıyorlardı. Lou von Salomé de bu toplantılara katıldı.

Malwida'nın Lou'ya kısa sürede kanı ısındı. O Lou'da, Lou'nun Roma'da gördüğü şeyleri görüyordu: Önemsiz harabeler arasında bir gençlik vaadi, gün ışığı, bir gelecek. O güne kadar pek az genç kadına duyduğu bir sevgi duyuyordu ona. Lou'nun şiirlerinden etkilenen Malwida ona önemli bir görevi olduğunu ve soylu bir gelişime[3] yazgılı olduğunu söyledi. Onu diğerlerine son derece yetenekli ve sevimli, "olağanüstü yetenekli bir kız"[4] olarak tanıttı. Lou'nun, kendi yaşamını adadığı davayı geliştirmek için gereken kafaya ve coşkuya sahip olduğundan o denli emindi ki ona "yeni inancımızın başlıca önderlerinden biri"[5] diyordu. Bu, kadın zihnini özgürleştirme ve kadınlarla erkekler arasında yeni bir tür ilişki kurma inancıydı. Onun Lou hakkında çok kısa sürede vardığı yargının bir benzerine ileride Nietzsche de varacaktı: Lou'nun *kendi* fikirlerini geliştirecek mükemmel insan olduğu kanaatiydi bu (Nietzsche'nin fikirleri Malwida'nınkilerle uyuşmadığı için, bu işte bir tuhaflık vardı aslında). Ne var ki Lou, Malwida'nın yakınında kalmayı düşünmedi. Rusya'da kendisine açık olan tüm tutucu ve bağımsızlıkçı yollara hayır dediği gibi, feminizm alanında bir kariyeri de reddetti.

17 Mart'ta filozof Paul Rée, bu aydın kızlar grubuna bir konuşma yapmaya geldi. Lou, istediği insanları görür görmez tanıma özelliğiyle Rée'yi de anında tanıdı. Rée, açık görüşlü, bilgili ve titiz bir düşünürdü. Çekingen, sevgi dolu bir insandı. Her şeyden öte, Lou'nun onunla kuracağı dostlukta ona âşık olma tehlikesi yoktu. Böylece Lou, aynı Gillot'yu seçtiği gibi onu da kendine seçti (ya da kaderin kendisini ona doğru yönlendirmesini kabul etti). Ama Gillot'ya duyduğu aşkken, bu seferki daha çok aşktan kaçıştı ve ona

3. 4 Mart 1882, *Dok.*, s. 96.
4. 8 Ocak 1883, *Dok.*, s. 286.
5. 25 Mayıs 1883, *Dok.*, s. 113.

kaderinden bir kurtuluş gibi geldi. Lou ve Rée dost oldular ve hemen sohbetlere başladılar.

PAUL RÉE

Pomeranyalı zengin bir toprak sahibinin oğlu olan Rée, o sıralarda otuz iki yaşındaydı. Pozitivist görüşleri nedeniyle üniversitede hiç görev almamasına karşın, doğuştan bir akademisyen gibiydi. İlk gençliğinden itibaren kendini ahlâk felsefesine adamıştı ve 1881 yılına kadar, beğeniyle karşılanmış iki kitap yazmıştı. 1875 yılında imzasız olarak yayımladığı *Psikolojik Gözlemler* genelinde insanlık, özelinde ise bilim adamları, kadınlar ve toplumsal değerler üzerine zarif bir şüphecilikle kaleme alınmış, La Rochefoucauld'nunkilerden daha sivri dilli bir aforizmalar derlemesiydi. Lou onlara "bu kır saçlı tümceler"[6] diyordu. Rée'nin 1877'de kendi ismiyle yayımlattığı *Ahlâki Duyguların Kökeni*,* felsefesini açıkladığı ilk büyük yapıtıydı. Bir Pozitivist, yani bilimsel ve evrimsel usçuluğun zeki bir savunucusu olarak tanınmaya başlaması bu kitapla oldu.

6. 21 Ağustos 1882'de, Bkz. *Dok.*, s. 186.

* Londra'da yeni çıkmaya başlamış *Mind* dergisi bu yapıtı 1877'de değerlendirirken "cesur düşünce tarzı"na dikkat çekmiş ve yapıtın "şu anda Almanya'da yaygın olan karamsar düşünce tarzının çok çarpıcı bir örneği" olduğunu kaydetmişti.

Darwin, –İlahi bir Varlık tarafından bir seferde yaratılmamış olan– insan bedenleri, kişilikleri ve alışkanlıklarının uzun bir gelişme süreci geçirmiş olduğunu, bu nedenle "'daha yüksek" olan her şeyin "daha aşağıda" bir şeyin sürekli evrimleşmesinin sonucu olduğunu gösterirken, Rée de buna benzer bir şeyi ahlâk alanında sergilemeye koyulmuştu. "İyi'" ve "kötü" fikirleri nereden gelmişti? Bunlar nihai bir yaptırım olmaksızın, zaman içinde avantaj ve dezavantaj gibi temel unsurlardan gelişmişti. Rée ayrıca, özgür iradenin yokluğunu savunmaya memnuniyetle büyük yer ayırmıştı. Her şeyin aynı olageldiği gibi olması gerekiyordu. Aynı bir taş ya da bir eşek gibi insan ve eylemleri de nedensellik yasasına tâbiydiler. Sonuç olarak suçluluk ve erdem gerçekdışı kavramlardı. Ayrıca hiçbir yerde gizem yoktu, şeyler "başka" bir şekilde görülemezdi. Rée aslında özgürlüğün var olmadığını kanıtlamıyor, ama bunun açık bir zihin için kendiliğinden belli bir şey olduğu açıklamasını yapıyordu. Bu görüşlerini daha sonra *Özgür İrade Yanılsaması* (1885) adlı yapıtında özetledi: "Şu anda burada, elimde kalemimle bu biçimde oturmuş, her düşüncenin gerekli olduğunu yazmam, gerekli; ve eğer okur bunun böyle olmadığı, düşüncelerin etkiler olarak düşünülmemesi gerektiği görüşündeyse, o zaman onun bu yanlış görüşte olması da aynı ölçüde gerekli."

Kitabın en iyi yönleri, anlaşılır olması ve çok sayıda örneğe yer vermesiydi.

Ne ilk kitabının ince kinizmi ne de ikinci kitabı için planladığı duyguları soğuk bir biçimde yıkma yaklaşımı, Rée'nin, Friedrich Nietzsche'den ilk kitabının bir kopyasını gönderdiği için bir teşekkür mektubu aldığında odasında sevinçten hoplayıp zıplamasına engel olmadı. Bu olayın gerçekleştiği 1875 yılında Nietzsche, Wagner'den ve metafizikten uzaklaşıyor, tam da Rée'ninki gibi daha sakin bir akılcılığa doğru gidiyordu. Bu sırada Rée de bir başka zihnin aydınlığını ve sıcaklığını arıyordu. Rée Lou ile tanıştığında, Nietzsche'yle yakın dostluğu yedi yıldır sürüyordu ve o mart ayında Roma'ya gelmeden önce Cenova'da Nietzsche ile çok yakın beş hafta geçirmişti.*

Rée ile olmak herkesin hoşuna gidiyordu: Rée, güvenilir, kibar, cana yakın ve kaprissiz biriydi; insanların isteklerini daha onlar söylemeden yerine getirir, borç para verir, akrabalarına iletiler gönderirdi (Nietzsche'nin annesi ve kız kardeşiyle bağlantı halindeydi). Aklı ve inceliği mükemmel bir biçimde dengelemişti. Hüzünlü yanını pek göstermezdi. Ama kendi ilkelerine rahatsız edici biçimde yabancılaşması hem o ilkeler hakkında yaptığı şakalarda hem de daha önemlisi, sürekli kendini eleştirmesinde ve şu ya da bu eyleminin nedenlerini incelerken kendini dürüstlükle sorgulamasında kendini gösterirdi, öyle ki aynı adamın yıllar boyu özgür irade diye bir şey olmadığını savunduğuna ve tüm güdüleri kişisel çıkarın evrimine indirgediğine inanmak zordu. Rée'nin psikolojik gözlemle-

* Nietzsche'yle Rée'nin birbirine yazdığı mektuplar sevgi doluydu. Rée ona "Sana ne kadar mutlu, ne kadar mutlu uçacağım" diye yazabiliyor ve Nietzsche ona *İnsanca, Pek İnsanca*'nın 2. Bölümü'nü gönderdiğinde "sevinç içinde kendimle baş başaydım ve onun üzerine aç bir hayvan gibi atladım" diyordu. Arkadaşına yeni yapıtlarına ilişkin ciddi ve keskin zekâlı değerlendirmeler göndermesine karşın insan olarak Nietzsche'ye karşı duyguları o yıllarda hemen hemen her zaman aşırı yoğundu. Bu dostluk onun için büyük bir rahatlama olmuş gibiydi: En sonunda her şeyini söyleyebileceği, yanında tüm kuralları çiğneyip nezaketi bir yana bırakabileceği biri vardı. Nietzsche'nin mektuplarında da yoğun bir sevgi dikkat çekiyordu. Rée'ye öneriler, bilgiler, başkalarının Rée'nin yapıtları hakkındaki olumlu görüşlerini ve kendi duygularını yazıp gönderiyordu. O da güçlü bir imgelem kullanıyordu: "Çalışmalarından söz edildiğini duyduğum her sefer, arkadaşlığın burnumda tütüyor" (yazışmaları için bkz. *Dok.* s. 9-90).

rinden biri "Entelektüel eksikler zaman zaman kalbin erdemleri gibi görünür"[7] biçimindeydi ve bu ve benzeri kimi gözlemleri pekâlâ kendisine yönelik de olabilirdi. Rée Yahudi'ydi ve bunun için kendinden nefret ederdi (Lou'nun yanında Yahudi olduğundan söz açıldığı ilk sefer bayılmıştı).[8] Aynı zamanda kumarbazdı ve o gün Roma'ya geldiğinde doğrudan Monte Carlo'daki kumarhanelerden çıktığını söylemek daha doğru olurdu. Rée, bazen, bu tutkusunun saygınlığını azalttığını hissederdi. Sevilecek biri olmadığını duyumsar ve bir intihar dürtüsüne kapılırsa diye yanında küçük bir ilaç şişesinde zehir taşırdı.

Lou ile dostluğu Rée'yi hüzünlü ruh halinden birkaç yıllığına kurtardı. Bu, yoğun bir konuşmayla başlayan ve öyle de süren bir dostluktu. Başlangıçta konuşmalarının çoğunu, gece geç saatte Rée, Lou'yu Meysenbug evinden kendi evine bırakırken yapıyorlardı. Felsefeden, yaşamlarından ve Nietzsche'den söz ediyorlardı. Malwida Rée'nin kişiliğinden ne kadar hoşlanıyorsa fikirlerinden o kadar hoşnutsuzdu ("görüşleri temelden yanlış")[9] ve himayesindeki Lou'yu felsefi açıdan ayartacağından korkuyordu. Kısa bir süre sonra onu başka açılardan da ayartacağından korkmaya başladı. Lou Gillot'ya duyduğu aşk için çok şeyini vermişti ve Gillot'nun onu düş kırıklığına uğratmasından o denli sarsılmıştı ki ömrünün sonuna kadar aşk yaşamının bittiğine karar vermişti,[10] fakat Rée, insanın evlenmemesi ve bu kötü dünyaya yeni insanlar getirmemesi gerektiğine inanmasına karşın duygularıyla kuramlarını birleştirememişti: Lou'nun annesiyle konuştu ve Lou'ya evlenme teklif etti. Lou doğal olarak Rée'nin teklifini geri çevirdi. Malwida Rée ile bir konuşma yaptı ve sonunda iradesini denetleyemediği için Rée'nin gitmesi gerektiğine karar verdi. Ama böyle bir hata yaptığı için ona yalnızca kızan ve kendi iradesi tamamen denetimi altında olan Lou tarafından kesin biçimde ikna edilen Rée gitmedi ve iradesini denetledi. Lou onunla gece yürüyüşleri yapmaktan hoşlanıyor ve ge-

7. Rée, *Psychologische Beobachtungen*, s. 103.
8. Bkz. *LRB*, s. 76.
9. 25 Mayıs 1882, *Dok.*, s. 114.
10. *LRB*, s. 231.

leneklere karşı gelmekten zevk alıyordu; ama (ister ölçülü ister kışkırtıcı, isterse her ikisi birden olsun) davranışlarını yöneten, aşkın söz konusu bile olmadığından emin olmasıydı. Lou şöyle bir aforizma yazmıştı: "Bir erkek bir kadına karşılıksız bir aşk duyduğunda, kadının o erkekle dostluğunun ölçüsü, kadının bu aşkı mutlu deneyimlerinden mi üzüntü verici deneyimlerinden mi saydığına göre yargılanabilir."[11] Lou için bu, üzüntü veren bir deneyim oldu. Ama Lou Rée'yi cinsellik içermeyen bir dostluğa ikna etti ve sonra da birlikte yaşamaları için bir plan yaparak geleneklere daha da güçlü bir biçimde karşı gelmek üzere harekete geçti.

Niyeti, küçük bir aydın topluluğu oluşturmaktı. Bu topluluğun ilk ve başat uyarlaması çok sayıda ziyaretçi arkadaşla birlikte yalnızca kendisi ve Rée'den oluşuyordu. Oldukça tuhaf biçimde, Lou'yu bunun olabilirliğine ikna eden şey bir rüya olmuştu; rüyasında "kitaplar ve çiçeklerle dolu güzel bir çalışma odası, yanında iki yatak odası ve aramızda gidip gelen çalışma yoldaşları, neşeli, ciddi bir çevre"[12] görmüştü. Bir süreliğine ilkinin yerini alan ya da onun ertelenmesine yol açan bir başka uyarlama da Rée, arkadaşı Nietzsche, kendisi ve kendisine eşlik etmek için yaşlıca bir koruyucu kadının bir üniversite kasabasında birlikte yaşamaları, konferanslara katılmaları, fikirlerini tartışmaları, yazı yazmalarıydı.* Bu gerçekleşseydi, bir Sorrento olayı daha yaşanacaktı, yalnız Albert Brenner'in yerinde bu sefer Lou olacaktı. Her iki planda da yalnızca geleneklere değil, cinselliğe de bir meydan okuma vardı: Hele ki bunun yaşanmasına *cüret edilsin*! Ayrıca her iki planda da söz konusu herkesin eşit olması vurgulanıyordu: Böylece Lou, Nietzsche ve Rée aracılığıyla belki de Gillot'yu kalbinden silmeyi, usta ve

11. *Dok.*, s. 210.
12. *LRB*, s. 76.

* Rée'nin 20 Nisan 1882'de Nietzsche'ye yazdığı mektuptan, bunun Lou'nun fikri ya da en azından arzusu olduğu anlaşılıyor. Malwida von Meysenbug'un Lou'ya yazdığı 6 Haziran 1882 tarihli mektup da bunu gösteriyor. Lou (elli yıl sonra) *Dönüp Baktığımda* adlı kitabında kendisi ve Rée'nin bir evi paylaşma planı yaptıklarını duyunca Nietzsche'nin "beklenmedik biçimde" kendini gruba üçüncü kişi olarak kattığını yazarken, ya şartları unutmuştu ya da Nietzsche'nin kendini üçüncü kişi yapmasını hem arzuladığını hem de (Nietzsche ters yönde hareket ediyor göründüğü için) bunu beklenmedik bulduğunu kastetmişti.

âşığın yerine yoldaşları koymayı istiyordu –ikisi de (ileride anlayacağı gibi) en az Gillot kadar sevgi dolu olduğu gibi, biri Gillot'dan bile daha coşkuluydu.

Sonradan gerçekleştirdikleri, ilk plana çok benziyordu. Fakat Nietzsche ile "üçlü olma" fikri, daha Nietzsche gelmeden önce, kalınabilecek yerler, örneğin, Cenova, Viyana, Münih, Paris gibi seçenekler üzerinde yeterince düşünülmüş olmasına ve buna "Kış planı"[13] adı bile konmasına karşın hiç gerçekleşmedi. Malwida von Meysenbug yine genç dostları için kaygılanıyor ve onların kendine ait ilkeleri akıllarına koydukları gibi yanlış bir biçimde göstermelerinden endişe duyuyordu. Elbette Kış Planı'nın cazibesini o da anlıyordu, fakat genel inançlara ters düşülmesi, özellikle de bunun getireceği kişisel riskler onu dehşete düşürüyordu.

LOU'NUN ROMA'DAN GILLOT'YA YAZDIĞI MEKTUP

Bu fikre itiraz eden biri daha vardı: Gillot. Lou ona yazdığı mektupta planını anlatmıştı ve onun kendisi için seçeceği türden dostlar edindiği ve fikrini düşünce aşamasında bırakmayıp uygulamaya koyduğu için Gillot'nun hoşnut olmasını bekliyordu. Ama Gillot bunun hiç de gerçekçi bir plan olmadığını ve daha önceki fikirleri kadar hayali olduğunu söyledi. Lou, ona 26 Mart'ta yazdığı cevabın bir kopyasını sakladı. Lou'nun kendi hakkında bir diğer önemli bildirimi niteliğindeki bu mektup, haksızlığa uğramış olmaktan duyduğu öfkeyi yansıtıyordu:

> Mektubunu en az beş kez okudum, ama ne demek istediğini anlamadım. Yine ne hata yaptım? Bunun tam da benimle övünç duymanı sağlayacak şey olduğunu düşünüyordum ... oysa sen planımın en az diğerleri kadar hayalci olduğunu ve Rée, Nietzsche ve diğerleri gibi yaşlı ve üstün erkekleri doğru değerlendiremediğimi iddia ediyorsun. Ama bu konuda hatalısın.

Bunlar kendine güvenen bir kadının teklifsiz ve samimi, kendine

13. *LRB*, s .79.

özgü sözleriydi: Lou kendinden büyüklere saygı göstermiyordu. Kendisinin "Nietzsche, Rée ve diğerleri"yle eşit olduğunu ima ediyordu. (onun yaşındakiler, Lou'nun "Malwida" ve "Malwida'nın çevresi" gibi hafif ifadeleri karşısında şaşırıyorlardı). Mektup "Meselenin özü" diye sürüyordu:

> (ve bence meselenin *insani* özü *yalnızca* Rée'dir) insanın ya hemen anlayacağı ya da hiç anlayamayacağı bir şey. Her neyse, onu henüz tam olarak ikna edebilmiş değilim, ama Roma'da ay ışığı altında gece saat 12.00 ile 2.00 arasında yaptığımız yürüyüşlerde ... bu fikri ona giderek daha başarılı biçimde savunuyorum. Malwida da planımıza karşı çıkıyor. Bunun için üzgünüm, çünkü ondan çok hoşlanıyorum. Ama artık uzun bir süredir biliyorum ki aynı fikirde olduğumuz zaman bile hep kafamızda farklı şeyler oluyor. Malwida kendini "biz" bunu yapamayız veya "biz" bunu başarmalıyız diye ifade ediyor, bu "biz'in kim olduğu hakkında en ufak bir fikrim yok, büyük olasılıkla bir idealden ya da felsefi bir topluluktan söz ediyor, ama ben yalnızca "ben"i bilirim.

Buraya kadar mektupta tipik (ve kayda değer biçimde modern) bir isyan okunuyor. Ama bunu Lou'nun kendi hakkındaki başat ve özgün bildirimi izliyor:

> Ben ne önümdeki örneklere göre yaşayabilirim, ne de kendim bir örnek olurum; tam tersine, kendi yaşamımı kendime göre süreceğim, sonuç her ne olursa olsun. Bununla bir ilkenin temsilcisi olmayı kastetmiyorum, çok daha harika bir şeyden; insanın içinde olan yaşam dolu, neşeli ve dışarı çıkmaya çalışan bir şeyden söz ediyorum.

Lou, mektubunun sonunda Gillot'nun onun için beslediği umutları sorguluyor: Bütün sevgisi ve yüksek beklentileri aslında onu kafese kapatılmış ve ehlileştirilmiş görme isteği değil mi?

> Bir de hep, kendimi bu biçimde, tüm kalbimle salt entelektüel hedeflere adamamın benim için bir "geçiş" olduğunu düşündüğünü yazmışsın. Peki, "geçiş'ten kastın nedir? Eğer, geçişi tamamlamak için diğer hedeflerin, örneğin insanın dünyadaki en harika ve en zor kazanılmış varlığından, yani özgürlüğünden vazgeçmesine neden olacak hedefle-

rin daha ön plana çıkması gerekiyorsa, o zaman ben sonsuza kadar geçişte kalmak istiyorum, çünkü özgürlüğümden asla vazgeçmeyeceğim.[14]

Lou bu meydan okuyuşta öncüllerin bilincinde değildi. Aslında herhangi bir öncül arasaydı, bunlar büyük olasılıkla eril öncüller olacaktı ve Lou'nun mektubunu hiçbir cinsiyet ayrımı yapılmıyormuş gibi yazmış olması da ilginçti. Yaşamı boyunca erkeklerin ayrıcalıklı konumuna içerlediğini gösteren hiçbir söz söylememişti. Ona göre yalnız kadınları kısıtlayanlara değil, bütün geleneklere karşı çıkılmalıydı. En önemlisi de tüm kızgınlığına karşın Lou mutluydu. Mutluluğu biraz abartılı olabilirdi, ama sonuçta çok da ikna ediciydi. Lou "Eminim ki hiç kimse benden daha mutlu olamaz" diye yazmıştı.

NIETZSCHE'YLE LOU'NUN KARŞILAŞMASI

Nietzsche kendini düşünceye adamıştı. Sık sık hastalanırdı. Bu koşullar ve *kaçak bir gezgin* gibi sürdüğü yaşamı –sürekli olarak, İsveç'te ya da İtalya'da iklimi yeterince sağlıklı bir yer arardı– kalıcı dostluklar kurmasını zorlaştırıyordu; üstelik hiç kimse ona âşık olmuyordu. Körlüğü giderek arttığı için bir sekretere ihtiyacı vardı, ayrıca uygar hayat biçiminin bir parçası olmaktan nefret ettiği için evlenmeyeceğini sık sık söylemesine karşın bir eşe çok gereksinim duyuyordu. Belki de evlenmemesi gerektiğini biliyordu. Şu anki genel kanı doğruysa ve gerçekten frengisi varsa, bunu bilmiyor olması pek olası değildi. Fakat kısa sürelerle de olsa iyileştiğini düşünmüş olabilir. Hastalık nöbetleri bazen birkaç hafta boyunca kesiliyordu ve 1882 baharında kendini o zamana kadar hiç olmadığı kadar iyi hissediyordu. Zaman zaman arkadaşlarından ona bir eş bulmalarını istiyordu; bir keresinde (1876'da) genç bir kadına evlenme teklif etmiş, ancak bir düşüncesizlik edip kadının nişanlı olduğu adamdan kendisi için çöpçatanlık yapmasını istemişti. Ni-

14. Mektup hem *Dok.* s. 102-3'te hem de *LRB* s. 77-9'da yayımlanmıştır.

etzsche ayrıca felsefesinin "vârisi" olacak birini arıyordu: Lou von Salomé ile ilgili umutlarını dile getirirken tekrar tekrar kullandığı sözcük buydu.

Hem Malwida von Meysenbug hem de Paul Rée, Lou'nun Nietzsche için ideal bir arkadaş ve onunla aynı çizgide bir düşünür olacağını hissetmiş gibi görünüyor. Rée Nietzsche'ye yazdığı mektupta Lou'dan söz etmiş ve ondan şu yanıtı almıştı: "Eğer bir anlamı olacaksa o Rus kızına benden selam söyle. Bu tür ruhları arzuluyorum. Hatta o ruhları bulmak için ava çıkmayı planlıyorum. Gelecek on yılda yapmak istediklerim için onlara ihtiyacım var. Evlilik bambaşka bir konu, en fazla iki yıllık bir evliliği kabul edebilirim."[15] Birkaç gün sonra Malwida von Meysenbug'un mektubu, Lou'nun kendisine ne kadar uygun olduğunu daha da iyi ortaya çıkardı. Lou "kayda değer bir kız"dı ve felsefi düşünceleri Nietzsche'ninkilerle aynı düzeye ulaşmıştı, "yani, tüm metafiziksel önyargılardan arınmış pratik bir idealizm düzeyinde ... Rée de ben de seni bir süre sonra bu olağanüstü yaratıkla birlikte görmeyi istiyoruz."[16]

Lou nisan ayının sonunda Milan üzerinden kuzeye gitmek üzere Roma'dan ayrılıyordu, ama Nietzsche ile buluşmak için yolunu değiştirmeye hazırdı. Sonra Lou'yu şaşırtan ve inciten bir şey oldu: Nietzsche, kendini dünyanın ucuna doğru yolculuk eden Kristof Kolomb'a benzeterek âni bir kararla bir gemiye binip Messina'ya doğru yola çıktı. Mükemmel bir iklim, mükemmel bir arkadaş kadar önemliydi ve Rée'ye anlattığına göre Messina'nın havası çok güzeldi ve portakal toplamaktan zevk alıyordu. Rée ona yazdığı cevapta portakallara bir diyeceği olmadığını söyledi, ama bunu nasıl yapabilirdi? "Genç kızlara özgü, hatta çocuksu bütün özelliklere sahip, enerjik ve inanılmaz ölçüde akıllı bir yaratık" olan, üstelik de onun (Rée'nin) savlarını çürütmeyi her zaman başaran bu genç Rus kızıyla tanışmalıydı![17] Nietzsche mektubu zamanında aldı mı almadı mı bilinmez ama, Messina'dan ayrıldı ve 24 Nisan'da buradan

15. 21 Mart 1882, *Dok.*, s. 100.
16. 27 Mart 1882, *Dok.*, s. 104.
17. 20 Nisan 1882, *Dok.*, s. 106.

İsviçre'ye geçmek amacıyla Roma'ya geldi. O gün ya da ertesi gün Lou von Salomé ile karşılaştı.

Buluşma St. Peter Kilisesi'nde gerçekleşti. Rée çalışmak ("tutkulu ve içtenlikli" biçimde düşünmek ve bir sonraki ateist kitabını yazmak) için buradaki küçük şapellerden birini kullanıyordu ve Nietzsche geldiğinde Lou da yanındaydı. Lou Nietzsche'nin kendisine söylediği ilk sözleri kâğıda geçirmişti: "Hangi yıldızlardan düşüp de burada bir araya geldik?"[18] Daha sonra Nietzsche'yi orta boylu, otuz sekiz yaşında, uzaktan etkileyici görünmeyen, ama yakınından bakılınca çok anlamlı gülümsemesiyle dikkat çeken biri olarak betimlemişti. Tuhaf biçimde alçak sesle konuşuyordu (ama konuşmalarına katılan dinleyiciler, sesinde büyülü bir çekicilik olduğunu söylüyorlardı). Yarı yarıya gören gözlerini kırpmaması, bilgi sızdırmak ya da karşıdakinin gözlerine nüfuz etmek için kullanmaması, aksine bu gözlerin içerideki bir hazineyi koruyor gibi görünmeleri Lou'nun hoşuna gitmişti. Nietzsche'nin yalnız, düşünceli yürüyüşü ve başka hiç kimsede görmediği kadar "güzel ve soylu eller"i dikkatini çekmişti.[19]

Bu karşılaşma Nietzsche için büyük bir arzunun parçası oldu. Bu arzu, felsefi yalnızlığından kurtulmak, zekânın doruğundaki buz gibi ve elektrikli erkeksi havayı solumaktan vazgeçmek ve diğer insanların arasında yaşamaya çalışmaktı. On yıl boyunca yabanıl bir yaşam sürdükten sonra bilgeliğinden sıkılan Zerdüşt gibi "Artık yalnız olmak istemiyorum, yeniden bir insan olmayı öğrenmek istiyorum. Bu işi başarmak için henüz neredeyse hiçbir şey bilmiyorum" demişti.[20] Nietzsche kendi için ah çekebildiği gibi kendine gülebiliyordu da – "bu bana hem o kadar yakın hem de o kadar tuhaf geliyor ki, ah seni yaşlı münzevi!"[21] Ama bu Nietzsche için ciddi bir dönüm noktasıydı.

---

18. *LRB*, s.80 ('Von welchen Sternen sind wir uns hier einander zugefallen?' Lou ayrıca sözcükleri biraz daha farklı bir biçimde de anımsayıp kaydetmişti: 'Von welchen Sternen gefallen sind wir uns hier einander zugeführt worden?' Dok., s. 108).
19. LAS, *Friedrich Nietzsche* ..., s. 12.
20. 2 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 155.
21. 19 ya da 20 Temmuz 1882, *Dok.*, s.161.

Nietzsche sekiz ay önce Sils Maria'da (bir dağın tepesinde) yaşamının dönüm noktasını yaşantılamıştı: "Her şeyin sonsuz geri dönüşü"nü ilk kez kavramıştı. *Jenseits*'sız bir metafizik, öbür dünyası ve doğal değerleri olmayan bir dünya kavramı. Kendisine göre kesinlikle dayanılmaz olan bu fikre dayanması onu sonunda bir *Ja Sagender*,* yani kaderini kabul eden ve seven biri yapmıştı. Zerdüşt karakterini tasarlaması ve onun hakkındaki "şiir"ini planlaması bu zamana rastlar, ama bu şiiri yazmaya başlaması Lou von Salomé ile tanışıklık dönemi tamamen kapandıktan sonra oldu. Kendisini yeni değerlerin habercisi, kâhin ve şarkıcı olarak kabul etmeye başlıyordu. Ocak 1882'deki neşeli ruh halini kaydeden ve "yüce" insanın güçlü yönleri üzerine yorumlarını içeren kitabı *Şen Bilim*'i henüz yazmıştı. Giderek daha fazla esinleniyor ve göneniyordu. Yine de

---

* Özellikle bakınız *Şen Bilim*: "*Yeni Yılda*, hâlâ yaşıyorum, hâlâ düşünüyorum: Hâlâ yaşamalıyım, çünkü hâlâ düşünmeliyim. *Sum, ergo cogito: cogito, ergo sum.* Bugün herkes arzularını ve en içten düşüncelerini ifade etmek için kendine izin veriyor: Öyleyse ben de kendime, kendimden bir armağan olarak isteyeceğim şeyi ve bu yıl kalbimden ilk geçen düşünceyi söyleyeceğim; bu düşünce, ileriki yaşamımın tamamının temeli, güvencesi ve tadı olacak! Şeylerin gerekliliğini onların güzelliği olarak görmek için daha fazla, daha fazla bilgi istiyorum: Böylece ben de şeyleri güzelleştiren İnsanlardan Biri olacağım. *Amor fati*: Bundan böyle aşkım bu olsun! Çirkine savaş açmak istemiyorum. Suçlamak istemiyorum, hatta suçlayanları bile suçlamak istemiyorum. Tek itirazım, *kafamı başka yöne çevirmek* olsun! Ve son olarak: Bir gün yalnızca alkış tutan biri olmak istiyorum!" Nietzsche'nin Lou üzerindeki olası etkisi açısından *Şen Bilim*'deki diğer fikirlerin bazılarını da ele almakta yarar var. Nietzsche, yaşamın bilgi edinen biri için bir deney halini alabileceği ("ein Experiment des Erkennenden") "özgürleştirici" düşüncesini keşfettiğini söylüyor (s. 324) ve bu düşünce ona mutlak bir sevinç veriyor. Entelektüel çalışmanın ciddi olması gerektiğini sananları gülerek aşağılıyor. Elbette Nietzsche'nin bu neşesi, bu dünyanın ve (sonsuza dek yinelenen) bu yaşamın sahip olduğumuz ve var olan tek dünya ve tek yaşam olduğunu bilmenin acısı da dahil olmak üzere acıyla bağlantılı. İnsanlar bu içgörünün sonsuz güvensizliğini ne kadar kabul ettiklerine göre yargılanacaklar. Ayrıca Nietzsche'nin, düşünenlerin eylemde bulunanlardan daha fazla şey yaptıkları iddiasında da güçlü bir iyimserlik göze çarpıyor: "*İnsanları ilgilendiren dünya*yı ilk biz yarattık!" (s.301) Zihnin yaşamı, eğer kendisi olmak için sürekli kendini alt eden biri tarafından yaşanıyorsa, yaşamın tümü için yeterlidir. *Şen Bilim* çok sayıda emir içeriyor: Rahatlık peşinde koşmayın, istikrara değer vermeyin, düşünce yaşamına değer verin, merhamete teslim olmayın, "tehlikeli yaşayın". Yapıtta Üstüninsan'ın, Üstünfilozof'un ruh halleri de kestirilip betimleniyor: "'En üst ile en alt arasında sürekli bir hareket ve üstle altın duyumsanması, sürekli Basamaklar'ı çıkıyor gibi olmak ve aynı anda Bulutlar'ın üzerinde uçuyor gibi olmak" (s. 288).

ayakları yere sağlam basan Rée ile yakın dost olarak kaldı ve Carmen müziğinin onun için taşıdığı önem, bu yeni öngörü devresinin daha önceki Wagner devresinden farklı olduğunun işaretiydi. Böylece Wagner'in yerini besteci-dost olarak Peter Gast*, müzik olarak "pastoral" Bizet ve sevgi olarak Lou von Salomé aldı. Lou ile yolları kesiştiğinde Nietzsche görkemli bir yaratıcı döneme giriyordu ve bu doğrultuda, yaşamında Lou için ayırdığı yer çok büyüktü. Lou'nun onun üzerindeki etkisi de benzer biçimde çok önemliydi.

ORTA, LUCERNE

Roma'da birlikte geçirdikleri birkaç günde Nietzsche, Lou'ya *Şen Bilim*'den parçalar okudu, kısa sürede ona âşık oldu ve Rée'den ona bir evlilik teklifi götürmesini istedi (aracının ne kadar işin içinde olduğunu yine bilmiyordu). Lou, onu incitmemek için, evliliğin kendisi için, hakkı olan bir emekli maaşından vazgeçmek anlamı taşıdığı cevabını gönderdi (Nietzsche'nin çok az parası vardı, dolayısıyla bu ağırlığı olan bir nedendi). Rée, Nietzsche, Lou ve annesi ayrı ayrı yolculuk ederek Milan'ın kuzeyindeki dağ kasabası Orta'ya geldiler. 5 Mayıs'ta, burada Lou ve Nietzsche Monte Sacro'ya çıktılar. Nietzsche, büyük olasılıkla sonsuz dönüş doktrinini Lou'ya "alçak sesle ve en derin korkuya dair tüm işaretlerle"[22] bu yükseklikte anlattı. Monte Sacro, değerli bir anı olarak kaldı. Nietzsche orada yaşamının en büyüleyici hayalini yaşadı;[23] Lou'nun

* "Peter Gast" 1875-6'da Nietzsche'nin konuşmalarını dinlemek için Basel'e giden ve sonra da vazgeçilmez dostu, sekreteri ve pek çok bakımdan yardımcısı olan bir müzisyenin, Heinrich Köselitz'in Nietzsche'nin önerisiyle aldığı takma addır. Köselitz, Lou'nun Nietzsche tarafından düzenlenen "Yaşam İlahisi" yapıtının müziğini yapmıştır. O sırada Lou'nun Nietzsche'nin yaşamına girmesinden hoşlanmış, ancak daha sonra aşağılayıcı yorumlarda bulunmuştur. Örneğin 1897'de bir mektubunda Lou için "Bir süre Nietzsche'ye yakın yaşamak ve ona vurulmak yerine yalnızca bir gözlemci ve soğuk bir kayıt makinesi olarak kalmak gerçekten de olacak şey değil" diye yazmıştır (Aktaran Pfeiffer, *Dok.*, s.371). Nietzsche delirdikten sonra Gast, Elisabeth Förster-Nietzsche ile kardeşinin arşivi üzerinde çalışmıştır.

22. LAS, *Friedrich Nietzsche* ..., s. 222.

23. LAS tarafından günlüğün 14 Ağustos 1882 tarihli girişinde aktarılıyor, *Dok.*, s. 183.

zekâsı ve "özgür ruhluluğu" onu şaşırtmıştı. Umudu canlandı; onunla tekrar konuşmalıydı ve Lucerne'de Löwengarten'de bir buluşma ayarladı. Bu buluşmada (13 Mayıs'ta) Lou hem nazik hem de ateşli konuşmuş olmalı ki aralarında daha sonra evlilik sözü edilmedi, ama arkadaşlıkları güçlendi ve Nietzsche, onda "ilkel benlik"ini bulduğuna inanmayı sürdürdü. Şimdi Lou'nun yardımıyla en yüksek hedefine doğru çalışmaya niyetliydi; daha önce hiç "bu kadar yüksek istekleri olmamış, bu kadar soylu hareket etmemişti."[24] Lou'ya bağladığı umudun bir parçası da onu Lucerne'den, Wagner'le unutulmaz zamanlar geçirdiği Tribschen'e götürmek ve şimdi bitmiş arkadaşlığı hakkında onunla gözyaşları içinde konuşmaktı.[25]

Üç arkadaşın Lucerne'de kendi çektikleri şaşırtıcı fotoğraf belki de Löwergarten'deki konuşmayı yansıtır: Lou, bir at arabasında diz çökmüştür, elinde çiçeklerle süslü bir kırbaç vardır, iki erkek de kurdelelerle arabaya koşulmuş olarak ayakta durmaktadır. Fotoğraf akla bazı sorular getirir: Kadın erkekleri başarılı olmaları için mahmuzlarken kendisi onların gücüyle mi taşınıyor yoksa kendi görkemli yolculuğunda onları kamçılayarak yanında mı götürüyor? Fotoğraftaki yüzler bu sorulara yanıt vermiyor: Lou dikkatli ve gergin, uysallıkla makineye bakıyor, ama aynı zamanda beklenmedik biçimde şehvetli görünüyor ve biraz da kötü niyetli bakıyor; Paul Rée, hastalığıyla rahat, objektife yüzünü dönmüş gülümsemeye çalışıyor, ama aynı zamanda gözlerini kaçırıyor ve yüzünde, kendini sevmediğini gösteren ekşi bir ifade var (oldukça yakışıklı olan Rée, çirkin olduğunu düşünüyordu); yalnız Nietzsche fotoğrafının çekilmesinden memnun görünüyor. Sanki kişiliğini oynar gibi, kocaman açılmış, hayali gözleriyle ("sekiz nokta yedi kör" olduğu için) yukarı ve resmin dışına bakıyor.

Lou ve annesi daha sonra Zürih'e geri döndüler ve buradan sonra Hamburg'a ve Berlin'e gittiler. Annesi kızını eve götürmeyi amaçlıyordu, ama Lou Batı'da kalmak ve dışarıda çalışma planını gerçekleştirmek niyetindeydi. Aralarında büyük çekişme ve tartış-

24. Bernoulli, *Overbeck und Nietzsche*, s. 336.
25. Bakınız LAS, *Friedrich Nietzsche* ..., s. 87.

malar oldu. Lou'nun annesi Nietzsche'ye planladıkları gibi Paris'te yaşama fikrine karşı olduğunu ve ona göre, bir kadının yaşamında önemli olanın "en azından benim kızımın çabaladığı biçimde, zihinsel mükemmelliğe ulaşmak için çalışmak'[26] olmadığını kesin bir biçimde söyledi. Lou'nun fiziksel zayıflığının aşırı zihinsel çabanın sonucu olduğunu düşünüyordu. Annesi kesinlikle dikkate alınması gereken bir güçtü ve geleneğin ve genel düşünüşün tüm gücünü kendi tarafında bulunduran, üstelik de sırf bu amaçla Rusya'dan gelmiş olan oğlu Evgeny tarafından desteklenen güçlü iradeli annesini bir kere daha yenmiş olması, Lou hakkında çok şey söyler. Sonunda (Lou'nun hatıratında ılımlı sözcüklerle yazdığına göre) "son kavgalar yatıştı" ve Lou, Rée'nin kuşku götürmez güvenilirliği ve annesinin onlara refakat etmeye uygun olması sayesinde kendi görüşünü kabul ettirdi. Lou'nun annesi ve erkek kardeşi Rusya'ya döndüler. Lou sonraki yaklaşık bir ayı Stibbe'deki Rée malikânesinde geçirdi.

RÉE VE NIETZSCHE'NİN LOU'YA YAZDIĞI MEKTUPLAR

Lou, o yıl mayıs ve haziran aylarında Paul Rée'den hepsi içten, sıcak ve ilgi dolu çok sayıda mektup aldı. Şimdi ona "sen" diye hitap ediyor (Nietzsche bunu hiç yapmadı), "Lu" ve "*Schneckli*" [küçük salyangoz] ve kendisine de onun "*Häusli*"si veya –yerel tabiriyle- "*Hüsung*'u [küçük ev] diyordu. Bu imge çifti bir gerçeği yansıtır. Hiç kimse Rée'nin "dünya üstü iyilik"ini ondan iyi bilemezdi, Lou daha sonraları "Onda, annesinin yuvasındaki küçük bir kuş gibi oturan ben"[27] demişti. Rée, ona Tanrı"nın bir lütfuydu: Lou'ya moral desteği veriyor, entelektüel olarak onu canlandırıyor, erkek kardeşlerle dolu tam bir aile ilgisi gösteriyor, yardım ediyor ve aşkı reddedildiğinden beri de sonsuz sabırlı arkadaşlığını sunuyordu. Anne babasının malikânesinde, ona bir ev veriyordu ve kendisi de mükemmel, duygusal bir "yuva"ydı; Lou, bu yuvadan büyük düşüncelere ve büyük konuşmalara açılabiliyor ve iyileşmek için ora-

26. 10 Kasım 1882, *Dok.*, s. 244.
27. F. Tönnies'e mektup, 7 Aralık 1904, Pfeiffer *LRB*'de aktarıyor, s. 231.

ya geri dönebiliyordu. O yıl ağustos ayında Rée, ona "Senin için yapabileceğim en temel şey, her zaman senin "*Hüsung*"un olmaktan ibaret olacaktır; bende bir evin var. Koca dünyada tereddütsüz güvenebileceğin, kitabı dışında, seni yaşamının tek görevi olarak gören biri"[28] diye yazmıştır.

Aynı zamanda Nietzsche de ona yazıyordu ve Lou'nun iki seçkin filozofla –Teslis kadar kutsal– bir çalışma yaşamını paylaşma isteği, iki filozofun ona gönderip durdukları aşk mektupları yüzünden tuhaf biçimde bir ay ertelendi. Nietzsche'nin mektuplarının mülkiyetçi bir yanı yoktu. Bunlar sıklıkla ateşli mektuplar olmakla birlikte bir hareket genişliği, cömert yüreklilik taşıyorlardı ve ilişkinin nasıl biteceği göz önüne alındığında çok acıklıydılar. Nietzsche'ninki bilinen aşklardan değildi, engin ve yüceydi. Lou, (ona yazdığı ve mevcut çok az sayıdaki mektuptan birinde) hasta yatağındayken kendisine arkadaş olması için onun *Tan Kızıllığı* kitabını okuduğunu yazdı ve Nietzsche mektubunda ona şöyle yanıt verdi:

> Şimdi benim de çevremde tan kızıllığı var ama bu kâğıda basılmış değil! Artık olanaklı olduğuna inanmadığım bir şey, *nihai mutluluğum ve acı çekişim*e bir arkadaş bulmak, şimdi olanaklı görünüyor – tüm gelecek yaşamımın ufkundaki *altın* olasılık. Sevgili Lou'mun cesur ve zengin ruhunu ne zaman düşünsem derinden etkileniyorum.[29]

Böylece Lou'nun iki arkadaşı, onun çocukluğundan beri devam ettirdiği iki ana düşünce modelini tahmin edilmedik inceliklerle somutlaştırdılar. Rée, ev örgesini, Nietzsche de mükemmelliğe doğru en yüksek olası arzu örgesini temsil ediyordu.

Lou'nun Nietzsche'ye yazdığı, *Tan Kızıllığı* hakkındaki yorumunu içeren mektuptaki gözlemler, onun iki filozof hakkında neler hissettiğini gösterebilir. Lou, Nietzsche'nin kitabını Rée'ninkiyle karşılaştırır. İki kitabın "Fräulein von Meysenbug gibi insanlar" üzerindeki farklı etkilerine ilgi gösteren Lou, her ikisinin de ahlâkın "ebedi" gerçeğine saldırmasına ve Nietzsche'nin bunu çok da-

28. 17 ya da 18 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 219.
29. 7 Haziran 1882, *Dok.*, s. 135.

ha esaslı yapmasına karşın, bu gibi insanların neden Nietzsche'nin kitabını yeğlediklerini sorar. Onun ve Rée'nin, "iki peygamber gibi geçmişe ve geleceğe dönüp Rée tanrıların kökenini keşfederken diğerinin tanrıların alacakaranlığını yıkması'[30] açısından birbirlerine benzediklerini söyler. Ancak Rée'nin ideal egoisti rahat bir yaşama yönelirken, Nietzsche'nin kahramanca yaşamı önermesi bakımından farklıdırlar. Lou, iki görüşü temsil eden iki insan görselleştirir: Rée'nin egoisti ve Nietzsche'nin kahramanı. Nietzsche'nin tutumunu "Yaşam İlahisi"nin son dizelerine çok yaklaşan sözcüklerle ("eğer insan mutlu bir yaşam olmadan idare etmek zorundaysa, kahramanca yaşam yine de vardır") özetlemesine karşın, en dikkate değer nokta, filozofların herhangi birine karşı kişisel bağlılık ya da coşku ifade etmemesi ve onlara tam olarak *hayran olmamasıdır*. Bütün yoğunluğunu karşılaştırma alıştırmasına vermiştir: Lou, insanın fikirleriyle, onların arkasında neyin yattığıyla, onların nereye vardığıyla ve başka birinin fikirlerinden nasıl ayrıldığıyla ilgilendi. Felsefi bir oyunun sahnelenişinde notlar alan, olayları tartan ve entelektüel, hatta mesleki açıdan çok ilgili, ama gerçekte hiç etki altında kalmayan olağanüstü zeki bir eleştirmen gibiydi.

Nietzsche Lou'ya yazdığı mektuplarda "öğretmen" sözcüğünün altını sıklıkla çizerdi. "*Öğretmen*in, bilimsel *üretim* yolunda kılavuzun olmak istediğimi biliyorsun?"[31] Ama Lou'nun onu uzun süre bir öğretmen olarak isteyip istemediğini neredeyse hiç düşünmedi ve görünüşe göre, sanki bir tür sarhoşluk içinde yaşıyordu. Arkadaşı Peter Gast'a "O, tam olarak *benim* düşünce tarzıma ve düşüncelerime şaşırtıcı ölçüde hazırlıklı"[32] diye ve Lou'ya da şöyle yazmıştı:

> Gerçeği tamamıyla söylemek gerekirse, şimdi, vârislerim olabilecek insanlar arıyorum; kendimde, kitaplarımda hiç bulunamayacak bir şey taşıyorum – ve onun için en iyi ve en verimli toprağı arıyorum. *Kendimi arayışıma bak*![33]

30. 4 Haziran 1882, *Dok.*, s. 130.
31. 18 Haziran 1882, *Dok.*, s. 147.
32. 13 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 159.
33. 26 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 152.

İnsan Lou'nun bunu kabul etmesi gerektiğini düşünüyor: Çağın en büyük filozofunun anlaşılması en güç sırları –hem de yalnız ona özel! Ama Lou, Nietzsche'nin öğretme gücüne büyük güven duymasına karşın, bir esrik öğrencilik daha istemiyordu. Öğrenmek istiyor, ama izlemek ya da boyun eğmek istemiyordu. Hatta Nietzsche'ye içerlemiş (o, iyi bir toprak parçası mıydı?), gerçekten kendisini mi yoksa yalnızca kendisine benzer birini mi kastettiğini merak etmiş bile olabilirdi. Bir noktada aklı, Nietzsche'nin kendisini sekreterlik işleri için istediğini düşünecek kadar karışmıştı. Nietzsche, onu herhangi sıradan bir anlamda tanımaya çalışmayacak kadar kendi altın görüşüyle doluydu. Çok açık ki onu yeni bir esin veya yeni bir amacın işaretçisi olarak değil, taslağı halihazırda hazır olan bir tasarımın eksik ve mükemmelleştirici unsuru olarak istiyordu. Lou'nun onun yaşamına gelmiş olması da bunu değiştirmiyordu. Lou, onun aradığı şeydi; Lou'nun "Acıya" şiiri için "O, çocukluğumdan beri bekleyip durduğum bir ses gibi geliyor"[34] demişti. Lou'yu gözünde büyütmesi, Gast'ı gözünde büyütmesiyle çakışıyordu. Nietzsche, ondan başka herkese göre vasat bir müzisyen olan Gast'ı "yeni bir Mozart" olarak görmüş, onun yeteneklerini abartmakla kalmayıp, Lou'da da yaptığı gibi, kendisiyle yakınlığını da abartmıştı. Kendini arayışından söz etmesi, çevresindekilere "Dikkat et, ben kendi faydamı arıyorum" değil, "Benim için gereken çok büyük yoğunlaşmayı gördükten sonra bile beni kabul edebilir misin?" anlamına gelen bir uyarıydı. Buradaki sözcük oyunu "*Bunu* anlayamıyorsan, bana katılma" demekti. Ama Lou anlıyordu; o da bu anlamda *Selbstsucht* (kendini arama) sözcüğünü kullanıyordu ve Nietzsche ile ortak yönü de tam olarak bu tür yoğunlaşmaydı.

Nietzsche'nin altını çizdiği bir diğer sözcük de "arkadaş"tı. Ida Overbeck'ten, Paul Rée'nin kendisinden daha iyi bir arkadaş olduğunu Lou'nun fark etmesini sağlamasını istiyordu ve Rée ile arkadaşlığının aynı kadına âşık olmalarıyla kazandığı bu harika yeni özellikten hoşnuttu. Nietzsche, ikisinin, en baştan beri, yüce gönül-

34. 13 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 159.

lü arkadaşları Lou'ya "aynı duygular"la ve birbirlerine "çok büyük güven"le[35] bağlı olduklarını söylüyordu; bu, çok ilginç bir parolası "filois panta koina" ("Arkadaşların her şeyi ortaktır") olan bir "Pisagorcu arkadaşlık"tı. "Ama yine de buna gülebiliriz, değil mi?"[36] Rée gülmedi ve her zaman yanıt da vermedi. O farklı şeyler hissediyordu; onun egoizmi daha açıktı: Lou'yu yeniden gördüğü için mutluydu ve bir ahlâk karşıtı olarak kendisinin nasıl olup da ahlâki ulamlara başvurduğuna şaşarak, Lou'nun, dolaylı olarak, onun eşsiz diyarının tanrıçası ya da Güzel Hanım'ı haline geldiği tek kişilik özel bir ahlâka hakkı olduğu kuramını geliştirdi. Bunun anlamı, Rée'nin Lou'ya karşı dürüst olduğu sürece herkese karşı güvenilmez olabileceğiydi. Lou bu tavrı beğenmiş olmalı, çünkü bir aforizmasında şöyle diyor: "Özel bir çevrede tamamıyla ahlâklı olmak, bir kişiye karşı tamamen dürüst olmak, evrensel ahlâktan ve evrensel güvenilirlikten daha onurludur."[37]

Lou'yu yeniden görmek için yaptığı çeşitli planlar (tüm planlarını ona uyacak biçimde değiştirmeye hazırdı) suya düştükten sonra Nietzsche sonunda Thüringen'deki sakin Tautenburg kasabasına taşındı; burada kız kardeşi ona yaz için "pastoral bir yuva" yapmıştı. Lou'yu kendisini ziyaret etmeye oraya davet etti. Lou kabul etti ve Nietzsche heyecan içinde "Şimdi üzerimdeki gökyüzü açıldı!"[38] diye bağırdı.

BAYREUTH

1882 yılındaki festival, Wagner'in yaşamındaki son Bayreuth festivaliydi: *Parsifal*'in ilk sahnelenişi. Lou von Salomé, Rée'nin yanından ayrılıp Nietzsche ile kalmaya giderken Bayreuth'da mola verdi ve Nietzsche'nin teşvikiyle operayı izledi. Nietzsche, Lou'nun orada kendisine düşman olan insanlarla tanışacağını bildiği halde ona gitmesini söylemişti. Lou, Bayreuth'a müzik sevgisin-

35. Ida Overbeck'e, Whitsun 1882, *Dok.*, s. 126.
36. Rée'ye, 29 Mayıs 1882, *Dok.*, s. 128.
37. ('Stibber Nestbuch'), *Dok.*, s. 200.
38. 2 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 154.

den çok insanlara duyduğu ilgi nedeniyle gitti. Malwida'nın "Bayreuth'taki sanat ziyafeti"nin üzerinde bırakacağı etkiyi dört gözle beklemesine karşın, Lou, bundan bir şey anlamadı; müzik kulağı yoktu. O şartlar altında müziği sevmiş gibi yapmayı reddetmesi dikkat çekici bir bağımsızlık gösteriyordu. Ancak bunu akıldan çıkarmadan Nietzsche ile Lou'nun yazışmaları okunduğunda, Lou'nun Nietzsche'de kayıtsız kaldığı şeyin *müzikal yönü* olması çarpıcıdır ve Nietzsche'nin Lou'da müzik kulağı olmamasını ters bir biçimde algılamaması da nasıl bir sarhoşluk içinde olduğunu anlamak açısından önemlidir. Çünkü Nietzsche kendi söylediği gibi, "çok çok bir müzisyen"di. Beste yapıyordu; tutkuyla piyano çalıyordu; öğrenciyken bir genelevden oradaki piyanoyu çalarak kaçtığı söylenirdi; *Tragedyanın Doğuşu* kendini müziğe adamış olanlar için "müzik"ti; Wagner'i çok sevmişti ve besteci bir arkadaşı olmadan edemiyordu; ve Lou'nun "Yaşam İlahisi"ne onu besteleyerek yanıt vermişti.

Lou Stibbe'deki sakin haftalardan sonra şimdi insanlardan oluşan bir dünyaya sürüklenmişti. Kırsal alandaki kitap çalışmalarından zamanın en ileri sanat veya düşüncesiyle ilgilenen insanlarla sosyal toplantılara bu değişim, Lou'nun tam da bu tür değişimlerle renklenen sonraki yaşamında bir model oluşturacaktı. Lou, Bayreuth'da Nietzsche'nin kız kardeşi Elisabeth'le ilk kez karşılaştı ve (hiçbir felaket kestiriminde bulunmadan) "Şimdi o da benim sayılır'[39] dedi. Wagner ve karısı Cosima ile tanıştı ve evleri "Wahnfried"de iyi karşılandı. Daha yakın tanıdığı insanlar da oldu; bunlar arasında genç filozof Heinrich von Stein ve ressam Paul von Joukowski dikkat çekiciydi. Von Stein'ı* ilginç ama fanatik buldu;

39. 2 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 170.

* Heinrich von Stein (1857-1887) bir "lirik felsefe" yapıtı olan ilk kitabı *Materyalizmin İdealleri*'ni yirmi yaşında yazdı. Roma'da Malwida von Meysenbug'un çevresinde ders verenlerden biriydi ve onun koruması altında gibiydi. Malwida von Meysenbug onu Bayreuth'a gönderdi ve von Stein burada Wagner'in oğlu Siegfried'in öğretmeni oldu. Rée, Stein'ı 1876'da keşfetti ve "ateşli bir ruhu, soylu bir görüntüsü, parıldayan gözleri, her türde, özellikle müzikte, iyi olan her şeye karşı derin bir duyarlılığı olan" bir genç olduğunu söyleyerek Nietzsche'ye ondan övgüyle söz etti. Bu "görkem örneği" (*Dok.*, s. 13) Rée'den farklı bir felsefi yol izledi: 1881'de, Rée'nin hızlı, yapmacıksız yazma tarzının erdemlerini gösteren, soylu ve incelikli biçimde neredeyse durağan bir tarzda, ona, düşünmeye başlaması-

otuz yedi yaşındaki Joukowski daha neşeli bir insandı ve belki de Rus olması nedeniyle (ünlü Rus Romantik şair Vasily Zhukovsky'nin oğluydu) Lou, onunla iyi anlaştı. Joukowski iki yıl tamamen Wagner'in etkisi altında kalmıştı; Wagner'in ailesinin bir yakınıydı ve *Parsifal*'in dekorunu yapmıştı. Böylece şimdi Lou von Salomé'nin içine girdiği ortamın büyük bir parçasını ciddi bir kahraman hayranlığı oluşturuyordu. Eğlenceli anlar da oluyordu; bunlardan tipik birinde, Joukowski bir parti için Lou'nun elbisesini değiştirmiş, Lou'nun üzerindeyken elbiseyi dikmiş, bu nedenle Lou Joukowski ile flört etmekle suçlanmıştı (Lou yıllar sonra olayı anımsadığında "Benim gibi masum bir kuzu!" demişti). Her şeyi yazdığı Paul Rée, onun Joukowski ile evlenmesi gibi "nahoş bir olay" olsa bile onun arkadaşı olarak kalacağına üzüntü içinde yemin etti. Ama Lou'nun evliliğe karşı tavrında bir değişiklik yoktu.

Elisabeth Nietzsche, otuz altı yaşındaydı, biçimci ve gelenekseldi ve kesinlikle bir filozof değildi. Hiç evlenmemiş, kendini yaşamındaki tek anlamlı şey olan erkek kardeşine adamıştı ve Lou olgusu onu bayağı telaşlandırıyordu. Arkasında, Lou'nun Bayreuth'daki düşmanca davranışları hakkında içinde önyargının yeterince açık olduğu yorumlar bıraktı; örneğin:

> Bayreuth'da kibir başını öyle döndürmüştü ki iki aptal münzeviyle başarısından Avrupa'da bir skandal yarattı; dinlemek isteyen istemeyen herkese Nietzsche ve Rée'nin onunla çalışmak istediklerini ve bu ikisinin *o* her nereye isterse gittiklerini söyledi.[40]

Bu vesileyle, böyle kalpleri ve zihinleri fethetmekten ve şüphesiz Nietzsche ile arkadaşlığı sayesinde kendisine gösterildiğini fark

---

na sebep olan şeyin, kıyaslandığında, dışarıdaki her şeyi "değersiz bir oyun"a dönüştüren "zihnin ideal anlamı" olduğunu açıkladı. Bayağılığın her zaman kazandığı dünyada kaderlerin sonsuz değişimi ne kadar boştu, büyük kahramanların geçici hayaletleri ne kadar trajik ve başarılıydı! Açıkçası, Stein (farkında olmadan) Nietzsche'nin gülünç bir taklidini yapsa da kendini onunla birlikte hissediyordu ve aslında 28 Ekim 1881 tarihli mektubunun devamında bir sanatçı olarak Nietzsche'nin fazla süremeyecek kuşkucu bir devreden geçmek *zorunda olduğunu* açıklar: Bir zamanlar sahip olduğu "incelik"ten asla uzak düşemezdi (*Dok.*, s. 86-8).

40. 29 Ocak 1883, *Dok.*, s. 294.

ettiği saygıdan doğal olarak heyecan duyan sınır tanımayan genç kadının kaygısız bir rahatlıkla konuştuğunu görebiliriz. Elisabeth kardeşine ne düşündüğünü söyledi ve Nietzsche Lou'ya duyduğu büyük güveni şaşırtıcı biçimde âniden yitirdi. Üç hafta önce onu Gast'a[41] "Bir kartal gibi keskin zekâlı, bir aslan kadar yürekli'" diye betimlemişti. Şimdi ise ona şöyle yazıyordu:

> Bir gün yanımdan bir kuş geçti ve tüm yalnız insanlar gibi batıl inançlı olan ben bir kartal gördüğümü düşündüm. Şimdi tüm dünya bana bir hata yaptığımı kanıtlamaya çalışıyor ve bu konuda Avrupa'da gerçekten bir skandal var.[42]

Nietzsche kendinden "aldatılmış" diye söz etti ve Tautenburg'dan Lou'ya onun cesaretini kıracak bir telgraf çekti. Aldığı yanıttan rahatsız olarak ona bir de üzüntü dolu, küçük mektup gönderdi:

> Yalnız yaşamak istiyordum. Ama sonra sevgili kuş Lou yolumun üstünden uçtu ve ben onun bir kartal olduğunu sandım ... Gel, nasıl olsa, seni mutsuz ettiğim için çok mutsuzum. Birlikte buna daha iyi katlanacağız.[43]

JENA

Lou'nun Tautenburg ziyareti kötü başladı. Bundan önce o ve Elisabeth arasında bir nefret patlaması olmuştu. Bu, yolculuklarına ara verdikleri Jena'da oldu. Gergin bir konuşmada Elisabeth kardeşi için "aziz ve dindar" gibi bir ifade kullanmış, Lou da Nietzsche'nin bunların her ikisi de olmadığını (belki örneklerle) ateşli biçimde sa-

41. 13 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 159.
* Nietzsche, *Şen Bilim*'in 4. Kitabında (Lou ile karşılaşmadan önce) şöyle yazmıştı: "Aslanımın ve kartalımın yanımda olmalarını istiyorum ki gücümün ne kadar büyük ya da küçük olduğunu bilmeme yardım etmeleri için her zaman ipuçları ve işaretler alabileyim ..." W. Kaufmann (*Şen Bilim*'in Vintage Books tarafından yapılan baskısının 50. sayfasında), Nietzsche'nin yazdığı hiçbir şeyde "Aslan ve kartal bir daha asla bir çift olarak ortaya çıkmaz" diye yazar. Demek ki bu çift *yalnızca* Lou von Salomé'nin bu betiminde görülür.
42. 4 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 174.
43. 4 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 175.

vunmuştu. Lou'nun daha sonra Pfeiffer'e anlattığına göre, Rée, ona, Nietzsche'nin deneyebileceği herhangi bir yaklaşıma karşı bir uyarı olarak onunla bir *wilde Ehe* ['yabani evlilik", bir günah içinde yaşama düzenlemesi][44] yapmasının olanaksızlığından değil de olası olmamasından söz ettiğini anlatmıştı ve Lou şimdi bunu söylemiş olabilir. Filozofun ününün koruyucusu kızmıştı, neşeli bilgeliğinin vârisi de buna öfkeli ifadelerle karşılık vererek Nietzsche'yi egoizmle ve (eğer Elisabeth'in anlattıklarından parçalara inanmayı seçersek) delilikle, ne istediğini bilmemekle, entelektüel arkadaşlıktan söz eden tüm erkekler gibi onu kullanmayı tasarlamakla ve seks istemekle suçladı.[45] İlişkileri düşmanlıkla gerginleştiği halde Elisabeth ve Lou planladıkları gibi Tautenburg'a gittiler ve birlikte Nietzsche'nin kaldığı yere yakın bir eve yerleştiler.

Elisabeth şimdi Lou'nun "ölümcül düşmanı"[46] olmuştu; kartalı, imha edilmesi gereken zehirli bir kurt gibi görmeye başladı. Kıskanç mutsuzluğuyla sürekli kulağına çalınan ahlâk karşıtı konuşma parçalarından, Lou'nun odasını toplamaması veya çarşafının temizliğiyle yeterince ilgilenmemesine kadar her şeyi abartıyordu. Nefret dolu ve öfkeliydi ve Lou'da kardeşinin felsefesinin gerçekte varmasından korktuğu şeyleri, egoizmi ve kötülük aşkını görüyordu.[47]

TAUTENBURG

Birlikte geçirdikleri üç haftanın başında, üçünün arasında kötü bir tartışma oldu; sonra her beş günde bir "küçük trajik bir olay" yaşandı.[48] Yine de Nietzsche çok fazla gözyaşı dökmesine karşın, tartışmaların tam ortasında Lou'nun düşünce tarzını ve suçlamalara

44. *LRB*, s. 240.
45. Elisabeth N.'den Clara Gelzer'e, Eylül-Ekim 1882, *Dok.*, s. 254.
46. Nietzsche'den Overbeck'e, Eylül ortası 1882, *Dok.*, s. 229.
47. 24 Eylül 1882, *Dok.*, s. 254 (vb).
48. Nietzsche'den Gast'a, Ağustos 1882, *Nietzsches Briefe an Peter Gast*'ta Leipzig 1924, s. 94-5; ayrıca bakınız Nietzsche'nin Lou'ya mektubu Aralık 1882, *Dok.*, s. 263.

karşılık verme biçimini beğeniyle izliyordu ve tartışmalar arasında gayet iyi geçiniyorlardı. Nietzsche'nin sağlığı olağanüstü iyiydi, günde on saat boyunca konuşabiliyordu; sonraları, o sırada bir "nekahat dönemi" geçirmiş olduğunu hissetti. Lou, onu işinden alıkoyduğu için üzüldüğünde ona "Bu, çok nadir oluyor ve olduğu zaman çocuklar gibi eğleniyorum"[49] dedi. Bütün günlerini birlikte geçirdiler, çam ormanlarında zıplayan sincaplar arasında ve ağaçlardan süzülen güneş ışığı altında yürüyüşler yaparken konuştular; hanın dışındaki bir ıhlamur ağacının altında birlikte karınlarını doyurdular. Bazı akşamları Nietzsche'nin kulübesinin önündeki bankta otururak, diğerlerini Lou'nun Nietzsche'nin gözlerini korumak için lambanın etrafına kırmızı bir kumaş sararak kararttığı odasında geçirdiler. Her ikisi de sohbet etmekten mutluydu. Lou, "benzer düşüncelerin, benzer duygu ve fikirlerin buluşmasıyla, neredeyse yarım sözcüklerle bile iletişim kurabiliyoruz"[50] diyor ve Nietzsche'nin ona "birbirimizle aynı biçimde yaşıyor ve konuşuyoruz" dediğini söylüyordu. Nietzsche daha sonra Overbeck'e o yaz yaşantıladığı en yararlı şeyin, Lou ile konuşmaları olduğunu bildirmişti: "Zekâmız ve zevklerimiz en derin noktada birbirine bağlı .... Bizim aramızdaki gibi bir *felsefi açıklığın* daha önce yaşanıp yaşanmadığını merak ediyorum."[51] Nietzsche Lou'dan daha da mutluydu, çünkü Lou'nun günlüğünde onu oldukça eleştirel biçimde çözümlemesine karşın, Nietzsche yalnızca hayranlık duyuyordu: "Deneyimlerinden bu kadar çok *nesnel içgörü* çıkarabilen ya da öğrendiği her şeyden bu kadar çok şey türetmeyi bilen birini daha önce hiç tanımadım."[52] İkisinin kardeş bir beyni paylaştıklarını hissediyordu.[53] Lou'ya gelince, onun hakkında sonradan Nietzsche ile kaldığı süre içinde zihinsel açıdan birkaç santim büyüdüğü kanaati doğmuştu.

Ama Tautenburg, Rée'nin korktuğu gibi Trautenburg [Evlenme sözü-yeri] olmadı. Lou, hiçbir biçimde Nietzsche ile birleşmek is-

49. LAS tarafından günlükte aktarılıyor 14 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 183.
50. Günlük 14 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 182.
51. Eylül ortası 1882, *Dok.*, s. 229.
52. Overbeck'e mektup, Eylül ortası 1882, *Dok.*, s. 229.
53. Lou'ya mektup, 16 Eylül 1882, *Dok.*, s. 231.

temiyordu. Gillot ile ilişkisinin bitmesinin nedeni, Gillot'nun onun hayranlığını kendisiyle birleşme isteği sanmasıydı ve Lou hâlâ aynı kişiydi. Üstelik herhangi bir cinsel arzu da beslemiyordu. *Tanrı İçin Mücadele* kitabındaki karakterlerden biri şöyle der: "Cinsler arasındaki arkadaşlık, dikkate değer bahçıvanlık becerileri talep ettiği söylenen soylu, yapay bir çiçeklenmedir. Hatta bir keresinde bunun küçük bir miktar fiziksel soğukluk gerektirdiğini okumuştum."[54] Son tümce, Nietzsche'nin bir aforizmasından alıntıdır, ama Lou bu görüşü benimsemiştir ve bu benimseme yalnızca bireysel soğukluklarla sınırlı değildir. Yıllar sonra[55] Lou, orta sınıftan kızlar arasında bekârete geleneksel olarak verilen değerden vazgeçilmesinin büyük bir hata olduğu görüşünü öne sürmüştür: Bekâret onları verimliliğe hatta kahramanlığa götürebilir. Nietzcshe de benzer biçimde düşünüyor gibi görünmektedir. Tautenburg'da Lou için bir dizi aforizma yazmıştır. Bunlardan biri (*İyinin ve Kötünün Ötesinde*'de yinelenmiştir) şöyledir:

> Cinsel aşk açısından büyük beklentileri olması kadının tüm uzak görüşünü bozar.[56]

Lou ne cinsel aşk ne de cinsel aşktan bir şey beklediği için, bu *onun* ileriyi gören gözüne ve soğuk davasına bir övgüydü. Lou zihinsel açıdan ateşliydi, ama fiziksel açıdan değildi ve bundan memnundu. Kavgalarından birinde Elisabeth'e "asi düşüncelere kapılmadan"[57] Nietzsche ile aynı odada uyuyabileceğini söylediğinde, Elisabeth böyle bir konunun ağza alınmasına bile kızmıştı. Bu kadar soğukluk onun endişelerini gidermiş olmalıydı.

Konu Nietzsche için o kadar basit değildi. Lou'ya tutku duyuyordu. "Lou'nun zekâsı ve şüphesiz kadınlığı da Nietzsche'yi en büyük yüksekliklere çıkardı" diye yazan C.A. Bernoulli, Nietzsche'nin Lou'yu "aslında yalnızca bedensel olarak değilse de" ateşli

54. *Im Kampf um Gott*, s. 108.
55. Örneğin, *Die Erotik* s. 9.
56. *Sämtliche Werke*, sayı 10 (1980) s37, *Dok.*, s. 211.
57. Elisabeth tarafından C. Gelzer'e bir mektupta aktarılıyor, Eylül-Ekim 1882, *Dok.*, s. 252.

biçimde arzuladığını savunur ve bunun Nietzsche'nin biricik ve büyük, olgun tek tutkusu, sahip olma tutkusu olduğunu iddia eder: "Nietzsche'nin erkek benlik-farkındalığı, Lou deneyimiyle tamamlanmıştır"[58] Ayrıca Nietzsche'nin kendi cinselliğinden kaçtığı, kendisinde olmayan bir dolaysızlığa ve sınırsızlığa sahip kadınlar karşısında güvensiz olduğu;[59] ve Lou'yla da tam olarak onu kendisi kadar sınırlanmış olarak gördüğü için mutlu olduğu öne sürülmüştür. Nietzsche arkadaşlarına bunun bir aşk ilişkisi olmadığında ısrar etmiştir: "Biz *arkadaşız* ve bu kızı ve bana güvenini kutsal tutacağım."[60] Ama bir anlamda, oldukça kesin biçimde âşıktı ve öfkeli Elisabeth'in bile "zavallı kör kuzu ... herhangi bir dişi yaratık için bunun yarısı kadar bile coşkulu [begeistert] olmamıştı"[61] dediğini aktarabiliriz.

Dikkat çekici olan, Tautenburg'da Lou'nun kendisinin de Nietzsche ile arasındaki büyük yakınlıktan emin olmasıdır. Aralarında geçen konuşmaları kaydetmek olanaklı değildi, çünkü bunlar çoğunlukla yarı yarıya söylenmiş, sessizce paylaşılmış, yalnızca ipucu gerektiren şeylere dayanıyordu. En önemlisi, aralarında benzer bir dindarlık vardı ve bu konuda bayağı konuştular. Nietzsche'nin kendisi için yazdığı bir düşünceyi geliştiren Lou, her ikisinin de "en aşırı anlamda özgür düşünürler" olduklarını söylüyordu –onlarda artık tanrısallıkla ilgisi kalmamış din duygusu yeniden geriye, kişinin kendisine yöneltilmişti ve burada onun varlığının kahramanlık gücü, "büyük bir amaç için kendinden vazgeçme dürtüsü"[62] olabiliyordu. Nietzsche'nin o ay yazdıklarından kalan parçalar,[63] ikisinin büyük olasılıkla mutlak kendini yok edişe hazır olma, iyi ve kötü ("her iyi bir kötüden türer"), kaba kuvvet (sevilen kişi tarafından incitilme arzusu), bir kendini yok etme arzusu olarak kendini sevme, evlilik ("gelişmemiş yarım insanlar"a göre) ve tekrar tekrar özgür düşünürün dindarlığı gibi şeylerden konuştuklarını

58. *Overbeck und Nietzsche*, s. 352.
59. Brann, *Nietzsche und die Frauen*, 1. ve 7. Bölümler.
60. Gast'a, 13 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 159.
61. C. Gelzer'e, Eylül-Ekim 1882, *Dok.*, s. 258.
62. Günlük, 18 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 184.
63. *Sämtliche Werke*, sayı 10 'Tautenburger Aufzeichnungen', *başka yerlerde.*

gösterir. Onlara kulak misafiri olan Elisabeth dehşete kapılmış ve konuşmalarının özünü şöyle kâğıda geçirmiştir: "Yalan neydi? Hiçbir şey! İnancın delinmesi neydi? Hiçbir şey! En utanç verici konularda en utanmazca konuşma neydi? Hiçbir şey! İnsanın görevi neydi? Aptallık! Sadık arkadaşlar hakkında en küçük düşürücü konuşma neydi? Doğru yargılama. Acıma neydi? Rezillik!"[64] Elisabeth Lou'nun "kendimizi ahlâktan kurtarmalıyız" dedikten sonra "ki ahlâklı yaşayabilelim" derken ne kastettiğini ya da bu çelişkinin ne anlama geldiğini nereden bilebilirdi ki? Lou'nun kendisinin de söylediği gibi "biri ikimizin konuşmalarını duysa, iki iblisin sohbet ettiğini zanneder."[65]

Lou, Nietzsche'nin en temel özelliğinin kahramanlık olduğuna karar verdi ve bir gün havarileri olacak kahramanlarla birlikte yeni bir dinin duyurucusu olarak ortaya çıkacağını düşünüyordu; bunda kendini Nietzsche'ye yakın hissediyordu. Nietzsche de aynı biçimde düşünüyordu ve Schopenhauer* hakkındaki makalesini ona ödünç verdiği zaman, Lou'nun "gerçeğin gönüllü acısını kendi üstüne alan" insan idealine iyi tepki vereceğini hissetmiş olmalıdır, çünkü Lou'yu böyle –bilgi uğruna neşeyle acı çeken bir insan olarak– görüyordu.

Lou'nun günlüğü ikisinin en derin içgörüleri paylaştıklarını ileri sürüyor. Lou şöyle yazıyor: "İnsanın bir zamanlar derinliklerine bakmak için tek başına tırmandığı o baş döndürücü noktalara gelip duruyorduk."[66] Ama Lou aynı zamanda bunların varlıklarının gizli

64. C. Gelzer'e mektup, Eylül-Ekim 1882, Dok., s. 255.
65. Günlük, 18 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 185.
* Görünüşe bakılırsa Lou, Schopenhauer hakkındaki makaleyi okumadı. *İnsanca, Pek İnsanca*'nın parçalarını Rée ile şüphesiz okumuştu, Nietzsche ile tanıştığı günlerde *Tan Kızıllığı*'nı okuyordu ve *Şen Bilim*'in büyük bölümü hakkında da kesinlikle bilgi sahibiydi – Nietzsche onunla karşılaştığında bu kitabı yazmayı yeni bitirmişti (yayıncının kitap taslağını Lou'nun onu Tautenburg'da ziyaret etmeyi kabul ettiğini bildiren mektubuyla aynı tarihte, 2 Temmuz'da aldı). Aslına bakılırsa, Lou, bunun Tautenburg'dayken okuduğu, Nietzsche'ye ait tek yapıt olduğunu yazar ve Nietzsche ona dördüncü bölümü, "Sanctus Januarius"u okuması için kesinlikle ısrar etmiş olmalıdır. Nietzsche bu bölüm için şöyle der: "Orada benim özel ahlâkım toplam halde, *benim* varoluş koşullarımın toplamı halinde bulunuyor" (Rée'ye, 1 Eylül 1882, *Dok.*, s. 224).
66. a.g.y.

bir derinliğinde birbirinden ayrı dünyalar olduklarını da hissetmeye başlamıştı. Nietzsche'de, on iki yıl sonra onun hakkındaki kitabında karşı olduğunu söyleyeceği şeyi hissetmeye başlamıştı. *Dönüp Baktığımda*'daki görüşlerinin sonraki özetlerinden birinde şunu okuruz: "İtiraf etmeliyim ki eğer saygının insanoğlundan yok olma tehlikesi olsa, o zaman herhangi bir tür inanç, hatta en saçması bile bundan iyidir."[67] Nietzsche sık sık temel bir huşudan söz eder ama kastettiği dünyanın herhangi bir insani anlam ya da inanç olasılığı olmaksızın huşuyla kavranmasıdır ve Lou bu bakımdan kesinlikle onu izlemiyordu. Onun için tanrısız evren her zaman değerli ve harika bir şeyle doluydu. Nietzsche'nin nihilizminin tuhaf gücünü algılamaya başlamıştı, bunun Nietzsche'de gizli ve baş döndürücü bir boşluk olduğunu hissediyordu ve kendisiyle Nietzsche'nin sonunda düşman olabileceklerini fark etti.

Lou ve Nietzsche birlikte bir yapıt üretmekten söz ettiler. Ama Nietzsche aynı zamanda Lou'yu bağımsız bir yapıt çıkarmaya, kendi başına bir yazar olmaya yüreklendirdi. Gast'a Lou'nun "inanılmaz ölçüde kesin bir kişiliği var ve ne istediğini –dünyaya sormadan veya dünyayı rahatsız etmeden– tam olarak biliyor"[68] yorumunu yaptı. Şimdi ona "ilerlemesi ve tamamıyla bağımsız biçimde çalışması –ve asla yalnızca bir öğrenci olmakla kalmayıp yaratarak öğrenmesi ve öğrenerek yaratması gerektiğini"[69] söylüyordu. Elbette tam da bu öneriyle onu kendisine benzetiyordu.

LOU'NUN TAUTENBURG YAZILARI

Lou'nun o zamana kadar olan çalışmaları ve yazıları dikkate değer ölçüde sistemliydi. Başlıca ilgi alanları kendini göstermişti: Din duygusunun doğası ve işlevi ve (o sırada hâlâ ikincil önemde olsa da) kadının özel doğası. Nietzsche, onun kadın konusunda bir makalesini okuduktan sonra, ciddi ve duygusal tarzda, eğer Lou "dolu

67. *LRB*, s. 25.
68. 13 Temmuz 1882, *Dok.*, s. 159-60
69. Lou bildiriyor, günlük 18 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 185.

ve en içe dönük ruhundan bir anıt"[70] inşa etmezse yazık olacağını söyledi. Halbuki onun tarzını çok kötü bulmuştu. Ona, bütün yazınsal üretimin mükemmel olmadığı sürece kendisine itici geldiğini söylemişti. Ayrıca ona yazı yazmayı bir günde öğrenebileceğini söylemiş ve iyi bir tarz geliştirmek için on parça öneri yazmıştı; öneriler şöyle başlıyordu: "Gereken ilk şey yaşamdır: Tarz *yaşamalıdır*."[71] Yazı, konuşmanın bir taklidi olmalıdır (açıkçası Nietzsche iyi bir konuşmacıyı düşünüyor olmalıydı, ama Lou'nun böyle olduğuna dair her gösterge vardır); her şeyden öte kişi, uzunluktan, hissedilmeyen düşüncelerden, şiirselin çekiciliğinden ve okuyucunun kendi başına tahmin edebileceği şeyleri dile getirme dürtüsünden kaçınmalıdır. Nietzsche'nin, kişinin yazısında noktalamayı ve noktayı el kol hareketleri gibi hissetmesi önerisi, Lou'nun becerilerinin ötesine işaret etmekte gibi görünmektedir. Yine de Lou'nun sonraki tarzı (şiirsellik, yineleme ve aşırı açıklık hataları olmadığı zaman) en azından *yaşar* ve büyük olasılıkla Nietzsche'nin ilgisiyle canlılık kazanmıştır.

Lou'nun Tautenburg dönemi yazılarından iki parça kalmıştır. Bunlardan biri dağınık günlüğü, diğeri de *Stibbe-Yuva-Kitabı* gibi tuhaf bir isim verdiği, 190 aforizmadan (hem Rée hem de Nietzsche bu biçimi yeğliyordu) oluşan derlemesiydi.[72] Bu derlemeye Tautenburg'a gelmeden başlamıştı, ama onu Nietzsche'ye orada sundu. Nietzsche aforizmalardan yirmi üçünü düzeltti ya da tamamen baştan yazdı; diğerlerine de sayfa kenarına "belirsiz", "olanaksız ifade" veya "bunu keskinleştir" gibi oldukça öğretmenvari yorumlar getirdi. Ayrıca kimilerine sayı vererek, görünüşe bakılırsa en iyilerini saklanmak üzere seçti. Tamamen baştan yazdığı aforizmaların bir örneği, Lou'nun şu tümcesidir:

> Duygularımıza [*Empfindung*] girmeyen şey, düşüncemizi fazla meşgul etmez.

70. Lou bildiriyor, günlük 14 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 182.
71. *Sämtliche Werke*, sayı 10, ss38-9, *Dok.*, s. 212-13.
72. *Dok.*, s. 190-211.

Nietzsche bunu aşağıdaki biçimde yeniden yazdı:

> Ne acı ne de neşe getiren şey, kafamızda ancak kısa bir süre barınabilir.

Zekice ve imge yaratan bir giriş. Nietzsche'nin sözdizimini kökten değiştirmesine bir örnek, Lou'nun şu tümcesini ele alışıdır:

> Bazen vicdanımızın büyüklüğü beynimizin büyüklüğüyle ters orantılıdır.

Bu tümce Nietzsche tarafından budanıp değiştirildiğinde şöyle olmuştur:

> Büyük bir vicdan, küçük bir beyin; genellikle durum budur.

Lou'nun aforizmaları genel olarak beceri ve belirli bir olgunluk taşır ve zihnini meşgul eden başlıca konuları gösterir. (Lou'nun iki hocasınca çok etkilenen) bir konu, metafizikselin deneyüstü (transandantal) olmayan ortaya çıkışıdır, örneğin:

> Metafizikçilere: Soru işaretleri kutsal gizemler değildir.

Ve bu konuda (Nietzsche'nin "belirsiz" yorumunu getirdiği) bir aforizma da şöyledir:

> Metafizik ... zekânın yokluğunun yüceltilmesidir. Din, gücün yokluğunun yüceltilmesidir.

Lou, önyargılardan, zihinsel sınırlılıklardan, engellerden ve çoğumuzun içinde var olan içgüdülerden söz ederken "ben" deme hatasına dikkat çeker. Lou von Salomé'nin sesini daha açık duyduğumuz ve yoğun bir soruya düşkünlük ve sorunun kısmen farkında olma nedeniyle özellikle ilgi çekici bir aforizma da şudur:

> Aslında tanrısız olmanın zararı yoktur, ama eğer Tanrı'dan gerçekten kurtulmuşsanız.*

* Es schadet nichts, gottlos zu sein, wenn mann Gott nur wirklich los ist.

Buradaki süssüz, konuşmavari tarz, kabalığa yaklaşan saygısızlık – " gerçekten kurtulmuşsanız"– Lou'nun Nisan'da Gillot'ya yazdığı mektubu anımsatır. Ama bu karmaşık bir tümcedir. Bir yandan (ilk üç sözcükteki dağınık, ne önemi var ki tarzının öne sürdüğü, Tanrısız yaşamın olası kuruluğu ve belirsizliğine karşın) tamamen atesit olmayı başarmış Rée tipine övgü ve Lou'ya göre bunu başaramamış Nietzsche'ye karşı sabırsızlığı gibi görünmektedir. (Lou'nun bir diğer aforizması "Tanrı nefreti, Tanrı sevgisinin en son ve şiddetli yankısıdır" bu sabırsızlığı vurgular.) Öte yandan "tanrısız"da küçük t ve "Tanrı'dan kurtulma"da büyük T harfi kullanılması (söz dizimi değiştirilerek bundan kaçınılabilirdi) ne de olsa Tanrı'dan kurtulamamanın doğru olduğunun, aslında Tanrı'dan kurtulmanın olanaksızlığının ipuçlarını verir. Bu fikirleri Lou, Tautenburg günlüğünde ele almaya başlamış ve yaşamı boyunca tekrar tekrar kullanmıştır.

Lou'nun 1882'de yazdıklarında "kadın" daha önemsiz bir konudur, sanki Lou, deyim yerindeyse, bir erkek olarak kendini kesin biçimde kabul ettirene kadar bu sorundan uzak durmuş gibidir. "Kadınların düşünceleri kalplerinden doğar" gibi kimi ifadeleri onun hemcinsleriyle arasına mesafe koyduğunu gösterir. Kadın konusundaki kayıp makalesi, Nietzsche'nin kendi fikirlerinden farklı olmayan fikirler içeriyor olmalıdır, çünkü Nietzsche makaleyi övdükten sonra onun için aynı konuda ne saldırgan ne de didaktik birkaç sayfa yazmış[73] ve yazılarına Lou'ya daha fazla düşünmesi için on üç öneri eklemiştir. Örneğin, kadınların kendi dışlarında bir güce gereksinim duyduklarını, bu nedenle o gücü *uydurduklarını* ve sonra da sanki gerçekten varmış gibi ona dayandıklarını; bu nedenle kadınların dinleri yaratmakta erkeklerden daha önemli olduklarını yazdı. (Bu görüşten bir şeyler, alaycı yönünden sıyrılmış olarak Lou'nun kendisinin daha sonraki din kuramında yeniden ortaya çıkar: Tanrısallık "gerçekten" orada olmadığı halde, onu uyduranlar üzerinde yararlı etkilere sahiptir.) Buna ek olarak, Nietzsche'ye göre, kadın, yalnızca itaatte mükemmelleştiğini hisseder; hamilelik durumu onun için tamamıyla belirleyicidir; o, erkekten daha bar-

73. *Sämtliche Werke*, sayı 10, s. 41-2; *Dok.*, s. 215-16.

bardır (Lou, daha sonra yine bu yorumlardaki sözcüklerden çok ruhu kabul etti: Hamilelik her şeyi belirleyici olabilir, ama bu bir düşkünlük değildir; kadınlar daha ilkel olabilirler, ama çelişkili biçimde bu, onların erkeklerin düzeyini geçtikten sonra geldikleri daha yüksek bir durumdur.) *Stibbe-Yuva-Kitabı*'nın son üçte biri büyük ölçüde, sevgi, evlilik ve dostluk üzerinedir. Evlilik hakkında söylediği pek az şey (Nietzsche'nin kendi yorumları gibi) evliliği reddetme yönündedir. Evlilik, sevginin katilidir; evli eşler "birbirleri için önemsizdirler" Lou, (Nietzsche'nin aksine) kadınların, sevgide cinselliğe en son gelmeleri bakımından (erkekler onunla başlarlar) erkeklerden daha yüksek olduğunu söyler. Sevgi, arkadaşlığın bayağı alt sıralarındadır; arkadaşlık, sevgiye ve daha da kötüsü cinselliğe dönüşerek yok olma riskinden korunmalıdır, çünkü "bedensel tutkudan ruhsal sempatiye giden yol yoktur, ama ikinciden birinciye gidilebilir" Kendini bilmek, yani bu riski (ve ürününü) önleme aracı, en temel değerdir.

Lou'nun en iyi yaptığı şey psikolojik temelli karşılaştırmaydı. "Bütün insanların derilerinin içinde olmayı isterdim" demiştir ve iki talibini karşılaştırmada bayağı alıştırma yapmıştır: Nietzsche'nin insanın bütününü içine alan, bilgiye "dini" bağlılığı ve Rée'nin insanı parçalara ayıran toplam "kendine dürüstlüğü".[74] Bu fark ikisinin tarzlarında görünür; Rée, okuyucusunu kafası aracılığıyla ikna etmeye çalışır, Nietzsche ise insanın tamamını hedef alır; ve aralarındaki fark çalışmaya karşı tavırlarında da belirgindir; kendi çalışması Nietzsche'yi kalbi ve zihniyle avucunun içine almıştır, Rée ise çalışmasını avucunun içinde tutarak izler ve ondan ayrılabilir. Lou'nun Rée'yi övmesine karşın, daha zengin ve daha derin kişilik olarak ortaya çıkan Nietzsche'dir. Ama Lou onu reddedecek ve daha önemsiz erkekle yaşayacaktı –aslında buna çoktan karar vermişti– bunun nedeni şüphesiz Nietzsche'nin Lou'nun kendi özgür gelişimine olanak vermeyecek kadar ona benzemesi ve üzerinde büyük bir yetki sahibi olmasıydı.

Lou Nietzsche'yi kendisiyle de karşılaştırdı. İkisi, Hıristiyanlığı kaybetme biçimleri bakımından farklıydılar: Nietzsche kendi-

74. Günlük 21 Ağustos 1882, *Dok.*, s. 186-8.

ninkini artık ondan fazla bir şey hissetmediği zaman terk etmişti, ama Lou akılcı bir içgörüyle kaybetmişti ve onun duygusunu hâlâ saklıyordu. Ayrıca hedefleri duyumsayışları da birbirinden farklıydı: Nietzsche bir hedeften diğerine fikir değiştirirken, Lou sanki doğal bir gereklilikle yalnızca bir hedefe doğru hareket ediyordu. Bu onun daha iyi bir şey yaptığı anlamına gelmiyordu, çünkü seçeneği yoktu.

> *Hedefler* benim için *seçim* değildi, çünkü *seçme duygusunu* gerçekte hiç yaşamadım, ama içimde doğal kuvvetlerin gerekli işleyişiyle çok benzerlik buldum –işte bu nedenle iradenin özgürlüğü doktrini bana hiçbir zaman özellikle çekici gelmedi.[75]

Bu sonuncusu, Rée'ye yöneltilmiş bir oktu (iradenin özgürlüğü sorusu onun zihnini meşgul eden konuların başında geliyordu); ama daha ilginç olan Lou'nun kendini seçimler yapıyor olarak değil, doğal dünyadaki yasalar kadar gerekli güçlere uyarak yaşıyor olarak görmesiydi. Bu nedenle Lou için özgürlük ıstırabı hiçbir zaman olmadı ve aslında Lou sıklıkla bir amaca "yönlendirilme"den söz ettiği halde, hiçbir zaman bir amaçtan söz etmedi. Yönün tanımı olmaksızın yönelmenin tehlikeleri vardır; Lou kendi kahraman gibi dindar ateistinin kendini kötücül amaçlara adaması ya da başkalarını bunu yapmaya yönlendirmesi olasılığını hiç derinliğine düşünmedi. Günlüğünün sonunda bile ahlâksızlığın kesin konumlarını deniyordu: "Artık insanların gitmeye başladıkları yönlerin değerlendirmesi yok, ama *gücün büyüklüğü* var."[76] Lou, başka yerlerde "Güçlü doğalar, genellikle doğru doğalardır" ve "Kişinin büyüklüğü yoğunluğundadır"[77] demişti. Bu ikincisi "Büyük dediğimiz gerçekte yalnızca yoğundur" anlamına gelebilir, ama başka bir biçimde okunması da olanaklıdır: "Büyük denmeyi hak eden insanlar yoğun olanlardır." Nietzsche gibi o da Yeats'in "en kötüler, tutkulu yoğunlukla doludur" gözleminden dünyalar kadar gerideydi. "Dindar", "tanrısız" ile birlikte bile olsa her zaman "iyi"yi getiriyordu

75. *Dok.*, s. 189.
76. *Dok.*, s. 190.
77. *Dok.*, s. 200-202 (Stibbe Yuva Kitabı).

ve Lou'nun kendisini "yönlendiren"in iyiliğinden hiçbir zaman şüphesi olmadı.

LEIPZIG

Lou'nun Rée için düşüncelerini kâğıda geçirdiği süre boyunca Rée, platonik bir âşığın yazmaya cesaret edebileceği kadar bedensel aşk mektupları yazıyordu. Kıskançlığını incelikle ifade ediyordu: "Sen yalnızca bekle, küçük salyangoz!" – ama ona Nietzsche ile arkadaşlığını sonlandırmasını söylüyordu. Lou Ağustos'un sonunda ona geri geldi ve şimdi Nietzsche onu özlüyordu ve bir kere daha ona yazmaya başladı. Rée'nin mektuplarıyla karşılaştırıldığında onunkiler kapalı bir yerde lambanın ışığında uzun oturmalardan çok, güzel noktaların yanından geçerek kısa, hızlı yürüyüşler yapmaya benziyordu. Mektuplar şans eseri aynı konuda olduğu zaman aradaki fark daha belirgin oluyordu. Örneğin her birinde Lou'yu ölümsüz yapma fikri vardı. Rée bu konuda özür diler gibi ve Lou'ya yardımcı bir tavır içindeydi ve Lou'ya yolculuğunda belki karakter skeçleri yazar diye La Bruyére'in bir kitabını gönderdi; Lou'nun Tautenburg'dan ayrılırken kendisine verdiği "Yaşam İlahisi"ni besteleyen Nietzsche, kaygısız bir biçimde ona "İkimizin birlikte gelecek kuşaklara ulaşacağı küçük bir yol olacak – diğer yollar dışında"[78] demişti. Böylece kendi ölümsüzlüğünü onunla paylaşmaya hazırdı (şarkının unutulmasına karşın, elbette bu kısmen oldu). Yine de kendilerine bir Teslis diyor ve (en sonunda şimdi Malwida von Meysenbug'un onayıyla) çalışarak geçirecekleri kışı planlıyorlardı. O yılın Ekim ayında Leipzig'de üç haftalığına yeniden bir araya geldiler. Burada Lou "kendini tamamen din tarihi çalışmaya vermişti";[79] tiyatroya gittiler, ziyaretçileri oldu ve Nietzsche Lou'nun annesine bir mektup yazarak ona yurtdışında kalması için izin istedi ve izni aldı. Lou Leipzig'den ayrılırken Nietzsche ona onun için yazdığı ya da yeniden yazdığı dikkate değer bir şiir verdi (Ek A) ve bununla da kalmayıp "o, felsefemin şimdiye kadar ifa-

78. Lou'ya mektup, 16 Eylül 1882, *Dok.*, s. 231.
79. Nietzsche'den H. Romundt'a, Ekim-Kasım 1882, *Dok.*, s. 240.

de edilmemiş bölümü için hiç kimsenin olmadığı kadar hazır"[80] diye bildirdi. Yine de Lou ve Rée 5 Kasım 1882'de Leipzig'den ayrıldıktan sonra Nietzsche ikisini de bir daha görmedi.

Neler olduğuyla ilgili hâlâ bir belirsizlik vardır. Elisabeth ağabeyine –büyük olasılıkla birkaç seferde- Jena'daki kavgayı anlatmış, Lou'nun ona iftira ettiğini, Wagner'e karşı duygularına saygısızlık yaptığını, onun hakkında asılsız söylentiler çıkardığını ve yalnızca onu kullanmak istediğini söylemişti. Nietzsche başlangıçta Lou'yu o denli ateşli savundu ki Eylül'ün başında annesiyle arasında şiddetli bir tartışma oldu ve "Naumburg erdeminin kendisine karşı" olduğunu fark ederek geçici bir süre için ailesiyle tüm bağlarını kopardı. Ama daha sonra Kasım'ın sonlarına doğru, büyük olasılıkla, Elisabeth'in Lou'ya duyduğu nefreti ona sürekli dozlarla aşılamasından zehirlenip yine Elisabeth'in, iki arkadaşının onunla alay ettiği haberiyle erkek kardeşini özellikle kışkırtması sonucu şiddetle Lou'ya karşı cephe aldı. Nietzsche'yi sıkan üç şey vardı. Leipzig'deyken Lou'yu kesin olarak Rée'ye kaptırdığını fark etmeye başlamıştı; şimdi kız kardeşinin Lou'yu sürekli küçültmesini ve ona iftira etmesini dinliyordu; ve kız kardeşini ve tüm ailesinin güvenini yitirme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bir süre Lou ile ilişkisini sürdürmeyi ümit etti ve eğer Lou, onun inandığı gibi, "daha yüksek ruhlu bir varlık" olarak kalırsa ailesinden vazgeçeceğini söyleyerek "açık bir gökyüzü yaratması" için ona yalvardı. Ama şimdi Nietzsche de Lou'yu Rée'ye karşı döndürmeye çalışarak payına düşen iftiralarda bulunmuştu ve Lou ona yanıt vermedi. Nietzsche, Lou'nun kendisine gereksinme duymadığını kabul etmek zorunda kaldı ve Malwida von Meysenbug'a şöyle yazdı: "Bana öyle geliyor ki ben onun için ilginç olmaktan çok gereksizim: Zevkliliğin bir işareti!"[81] Ama sonunda öfkeli bir çaresizlik içine düştü ve Lou ile ilgili tüm fikirlerini tersine çevirdi.

Lou birdenbire melekten şeytana dönüştü. Nietzsche'nin felsefesinin tek vârisi olmak bir yana, ondan hiçbir şey anlamıyordu. Onun "kendini arayışı" kutsallıktan yoksundu. Onun ideallerini

80. Overbeck'e, Kasım 1882, *Dok.*, s. 246.
81. Kasım 1882 sonu, *Dok.*, s. 259.

temsil etmiyordu, bunların ancak bir karikatürü olabilirdi, akıllı ama bayağıydı. (İnsan Nietzsche'nin tüm bunları önceden kestirmiş olup olamayacağını merak ediyor, çünkü Tautenburg'da aldığı notlardan birinde şöyle diyor: "Her kim bir insanın idealini görürse, gerçek insanı o idealin karikatürü olarak yaşantılar."[82]) Kısacası, "Lou, benim için en itici ve nefret uyandıran *bütün* insan özelliklerini kendinde topluyor." Lou şimdi "Acıya" şiirine layıktı; içi intikam dolu bir okul çocuğu, kedi yapısında biri, evcil hayvan kılığına girmiş yırtıcı bir hayvan, ruh uzantısı olmayan bir beyindi, çalışkanlıktan, temizlikten, burjuvaya yaraşırlıktan yoksundu, cinsel açıdan olgun değildi, erkeklerinkine karşı kurnazca kullandığı bir bedenselliği vardı, coşkuluydu, ama Tanrı'dan başkasını sevmiyordu, sadık değildi, utanmazdı, hedefi yoktu, aldatıcıydı, nankördü –ve "kalbi nezakette yetersizdi."[83] Nietzsche'nin bazı eleştirileri (örneğin temiz olmamak), açıkça Elisabeth'den kaynaklanır, kimileri bir âşık olarak çektiği ertelenmiş acıyı gösterir; kimileri ancak kısmen doğrudur: Lou insanlara karşı coşku gösterebiliyordu, ama (henüz) sevgi duymuyordu. Ancak Nietzsche'nin kızgınlığının çok, acı verici ve tehlikeli olmasının başlıca nedeni, nasıl bir hata yaptığını fark etmiş olmasıydı. Ne de olsa dünyada Nietzsche'ye benzeyen başka kimse yoktu: Bir süreliğine olduğunu hayal etmişti. Yaklaşık bir yıl sonra şöyle demişti: "Son iki yıldaki şanssızlığım, en kesin biçimde, benimle tam olarak aynı göreve sahip olan birini bulduğumu sanmama dayanıyordu."[84] Nietzsche mektup taslaklarında (bunları gönderseydi bile Lou'nun eline geçmeyebilirdi, çünkü Rée Lou'yu onlardan korumaya çalışıyordu) Lou'ya lanet okuyor ve onu duygusal biçimde uyarıyordu: "Eğer şimdi seni kendimden uzaklaştırıyorsam, bu tüm benliğine korkunç bir sansürdür Yalnızca bana değil, beni seven tüm insanlara zarar verdin, *kötülük ettin*: Bu kılıç senin üzerinde asılı duruyor."[85]

82. *Sämtliche Werke*, sayı 10, s. 24.
83. *Dok.*, s. 262-3
84. 1883 sonunda Overbeck'e, *Dok.*, s. 349.
85. 1882 Kasım sonu, *Dok.*, s. 261-2.

Lou von Salomé'nin bu dönemdeki mektupları ya da yazılarının pek azı korunmuştur, ancak o yılın yılbaşı arifesinde Berlin'de Rée'ye yazdığı bir mektup vardır.[86] Bu mektup, Nietzsche'nin Lou'nun yaşamının merkezinden ne kadar uzak, Rée'nin de oraya ne kadar yakın olduğunu gösterir. Lou, "Birlikte ne kadar güzel bir yıl geçirdik" der ve geçen Ocak ayında güneşli İtalya'ya varışını, Roma'da Rée ile yaptığı yürüyüşleri ve konuşmaları, "Orta'daki mutlu dönemi", onun Monte Sacro'su ve bülbüllerini, Lucerne'deki günlerini, annesi ve Rusya'ya döndükten sonra iki arkadaş olarak sıra dışı ilişkilerinin başlangıcını anımsar: "Daha önce iki insanın bu kadar sakınmasız ve yine de bu kadar sakınımlı bir bağ belki hiç kuramadığı ya da nadiren kurduğu gibi, böyle bir ilişki de bu kadar mahremiyet ve kısıtlama içinde belki başka hiçbir yerde var olmamıştır." Lou, Stibbe'ye yapayalnız ve hiç tanınmazken varışını, Rée'nin orayı onun için bir yuvaya dönüştürmesini ve sonra (Tautenburg'un sözü bile edilmiyor!) ikisinin, yanlış anlaşılmayacaklarından emin iki yoldaş gibi el ele büyük dünyaya girmelerini anımsar. Lou ve Rée artık o büyük dünyada kendilerine sağlam bir yuva yapmışlardı ve ilişkilerinin yaşayacağını kanıtlıyorlardı. İnsanlara bunu kabul ettirmekte nasıl başarılı olmuşlardı; arkadaşlıkları, binlerce çiçeğin açmasıyla çiçek dolan bir bahçe gibi gelişmişti. Lou'nun mutluluğunun Nietzsche ile hiçbir ilgisi yoktu.

LOU İLE İLİŞKİSİNDEN SONRA NIETZSCHE

Nietzsche'nin Lou ve Rée hakkındaki duygularında daha başka aşırı değişiklikler olacaktı: Elisabeth, Rée'nin de alçakça davrandığını Nietzsche'ye söylemek için daha sonraki bir ânı seçmişti. Ablasının basbayağı parmağında oynattığı Nietzsche bunun üzerine Rée'ye çok öfkelendi, aşağılayıcı mektuplar yazdı, tehditler savurarak onu düelloya davet etti ve Lou'ya ağır hakaretlerde bulundu:

86. *Dok.*, s. 281-2.

"Sahte göğüsleriyle bu kuru, kötü, pis kokulu maymun."[87] (Şüphesiz burada yine Lou'yu fiziksel açıdan tiksindirici bulan ve onun bir hayvan gibi tek tek kulaklarını, hatta kafa derisini oynatabildiğini iğrenerek aktaran Elisabeth'in etkisi vardı.[88]) Yine de Nietzsche bir ay sonra Lou'yu iradesi ve özgünlüğü nedeniyle büyüklüğe yazgılı biri, "birinci sınıf bir varlık –bu, onun hakkında nasıl sonsuz bir utanç"[89] diye anımsıyordu. Ağustos 1883'te (onu yarı çıldırmış halde bulan) Overbeck ile bir araya gelmek Nietzsche'yi sakinleştirdi ve ablasının düşmanlığını fark etmesini sağladı. Ocak ayı geldiğinde ablasının Lou ile uzlaşması konusunda basbayağı gerçekdışı düşünceleri vardı;[90] Nisan'da Lou'ya zihnini geliştirmesinde yardımcı olabildiği için memnundu. Elisabeth'in Lou'ya ve Rée'ye verdiği zararı nasıl telafi edebileceğini merak ediyordu.[91] İtici ve kaba ablası, onlarla arkadaşlığını kısaltarak Nietzsche'ye zarar vermişti, çünkü 1884 baharında ablasına söylediğine göre, Nietzsche'nin Lou ile ortak bir şeyi vardı ve "tüm tanıdıklarım arasında en değerli ve en önemli olan Fräulein Salomé'ydi. Ancak onu tanıdıktan sonra Zerdüşt'üm için olgunlaştım Lou insanın düşünebileceği en yetenekli, en düşünceli yaratık – doğal olarak bazı güvenilmez özellikleri var. Benim de var ... Dr. Rée, yıllar boyunca benim için nasıl bir avuntu oldu – söylemeye gerek yok, daha iyi bir şeyin eksikliğini duyuyordum ve Fräulein Salomé ile arkadaşlık kurmak benim için inanılmaz faydalı oldu!"[92] Nietzsche bir yıl sonra Rée ve Lou'nun yayımlanan kitaplarını gördü. Şimdi iyice sakinleşmiş olan Nietzsche, Rée'nin kitabının biçim olarak takdire değer olmasına karşın sıkıcı ve hatalı, Lou'nun *Tanrı için Mücadele*'sinin ise bir kız çocuğuna yakışacak türden ve kimi açılardan saçma olmasına karşın, ciddi ve yüce olduğu yorumunda bulundu ve Lou için

87. Rée'nin erkek kardeşi Georg'a mektubun taslağı, Temmuz 1883, *Dok.*, s. 325.
88. *Dok.*, s. 293.
89. Ida Overbeck'e, Ağustos ortası 1883, *Dok.*, s. 338.
90. Elisabeth'e mektubun taslağından, büyük olasılıkla Ocak 1884, *Dok.*, s. 351.
91. Overbck'e mektup, 7 Nisan 1884, *Dok.*, s. 355.
92. *Dok.*, s353-4.

"ve eğer bu kızın ilerlemesini sağlayan kesinlikle Sonsuz-Dişi değilse, belki de Sonsuz-Erkek'tir"[93] dedi.

Nietzsche'nin –1888 yılında yıkılmadan kısa süre önce *Ecce Homo*'da- Lou hakkında yaptığı son yorumlar yine içtenlikle övgü doluydu: "Yaşam İlahisi" bestesinden söz ederken metin için "o sırada arkadaşım olan genç bir Rus kadının, Fräulein Lou von Salomé'nin şaşırtıcı esini" demişti. "Bu şiirin son sözcüklerinden herhangi bir anlam çıkarabilecek herkes, onu neden yeğlediğimi ve beğendiğimi tahmin edecektir. O sözlerde büyüklük var. Acı, yaşama bir itiraz olarak düşünülmüyor."[94]

Nietzsche Şubat 1883'te (Wagner'in ölümüyle yoğunlaşan) ümitsizliğinin ortasında, esin dolu on günde kehanetler kitabı *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'ün ilk bölümünü yazdı. Bu kitap için onu "olgun"laştıranın Lou ile ilişkisi olduğunu söylemişti. Haziran ayında aynı esin dolu hızla ikinci bölümü de yazdı. *Şen Bilim*'de Nietzsche, gülebilen ve dans edebilen filozofu övmüştü; Zerdüşt kişiliğinde o filozof *kendisidir*. Kitapta acı vardır ve bunun bir parçası Lou von Salomé'nin yarattığı düş kırıklığının dolaysız yansımasıdır. İkinci Bölüm'de, geçen Eylül ayında Lou'nun kendi üzerindeki etkisine gönderme yaparak Rée'ye aktardığı Emerson'a ait sözleri yineler: "Tüm yaşantılar yararlıdır, tüm günler kutsaldır ve tüm insanlar tanrısaldır."[95]

> Saflığım bir sefer neşeli bir saatte böyle buyurdu: "Tüm yaratıklar bana göre tanrısaldır."
>
> Sonra pis hortlaklarla bana saldırdın: Yazık, o mutlu saat şimdi nereye kaçtı!
>
> "Bütün günler benim için tanrısal olacak" – gençliğimin bilgeliği bir sefer böyle buyurdu: Gerçekten neşeli bir bilgeliğin buyruğu!
>
> Ama sonra siz düşmanlar gecelerimi benden çaldınız ve uykusuz ıstıraba sattınız: Yazık, o neşeli bilgelik şimdi nereye kaçtı?
>
> Bir zamanlar uğurlu kuş işaretleri istedim: Sonra yoluma bir cana-

93. H. V. Stein'a mektup, 15 Ekim 1885, *Dok.*, s. 362.
94. *Sämtliche Werke*, sayı 16, s. 336.
95. *Dok.*, s. 224.

var baykuş çıkarttın, ters bir işaret. Yazık, o zaman benim sevecen isteğim nereye kaçtı?[96]

Ancak kitaptaki neşeli halin nedeni, aynı zamanda Lou'dur, hem Nietzsche'nin başlangıçta ona bağladığı esrik umut hem de sonraki acının üstesinden gelme gayretidir.

> Eğer ruhum bütün yıl boyu parlak ve neşeli olsaydı, *sonuç* bölümünün nasıl olduğunu düşünürsek ilk iki bölüm için *büyük olasılıkla*, -sanatsal nedenlerle- daha karanlık, daha sert ve daha ciddi renkler seçerdim. Ama bu yıl daha neşeli ve hafif renklerin avuntusu *yaşamım için çok önemliydi*; ve böylece ikinci bölümde neredeyse bir soytarı gibi hoplayıp zıpladım. Bunun ayrıntısı yalnızca benim anlayabileceğim kişisel deneyimler ve acıyla inanılmaz ölçüde doluydu – pek çok sayfanın neredeyse *kanadığını* hissettim.[97]

Ayrıca özellikle sonraki yıl yazılmış Üçüncü Bölüm'de Lou'ya yapmayı istediği (ve büyük olasılıkla yaptığı) aşk ilanları ve o aşkın peşinden gidişinin (bu olmadı) anlatımı olarak okunabilecek parçalar vardır.

ELISABETH'İN LOU HAKKINDA SÖYLEDİKLERİ

Nietzsche'nin yaşamının kalanı Lou'yu etkilemediyse de Lou yaşamının kalanı boyunca hem onun arkadaşı olma ününü taşıdı hem de bu konuda eleştiriler ve çekişmelere maruz kaldı. Arkadaşlarına mektupları ve öfkeli açıklamaları erkek kardeşi hakkındaki kötü söylentilerin yayılmasına yol açan Elisabeth, daha sonra birkaç yayınla olanları kendi açısından anlattı ve Lou von Salomé hakkında kendi görüşünü açıkladı. Tüm çekişmelerin dışında kalmayı başaran ve hiçbir zaman kendini haklı çıkarma ya da Elisabeth'e halk önünde bir cevap verme girişiminde bulunmayan Lou'nun, pek çok insanın okuduğu kitaplarda kişiliğinin lime lime edildiğini kesinlikle biliyor olduğunu anımsamak iyi olacaktır. Elisabeth'in saldı-

96. *Sämtliche Werke*, sayı 4, s. 143-4.
97. Peter Gast'a mektup, Ağustos 1883 sonu, *Nietzsches Briefe an Peter Gast*, s. 136-7.

rılarındaki çarpıklıklara gelene kadar, tanıtımdaki Lou'nun Yahudi olduğu, çirkin olduğu ve 1882'de yirmi dört yaşında olduğu gibi yalanlar insanı şaşırtır. Elisabeth, 1904'te yayımlanan *Nietzsche'nin Yaşamı* kitabında, Nietzsche ile Lou'nun karşılaşmasını acıklı bir hata olarak betimlemiş ve Nietzsche'nin Lou gibi eğlenceye ve konfora düşkünlük zaafı olan insanlara dayanamadığını iddia etmiştir. 1905'te *Die Zukunft*'da çıkan "Nietzsche Efsaneleri" makalesinde Lou hakkında bir dizi çok kötü şey söylemiştir; bunların arasında, onun Nietzsche hakkındaki kitabının Rée'nin iyi niyetini yeniden kazanmak için başarısız bir girişim olduğu da vardır. 1915 tarihli *Yalnız Nietzsche* kitabında Lou'ya ayırdığı bir bölümde Jena kavgasının kötücül, ayrıntılı bir betimini yapar ve Lou Almanya'da yaşarken masraflarını Rée'nin karşıladığı ve Petersburg'da bir papazla nahoş bir yasak aşk ilişkisi olduğu gibi türlü çeşitli şüpheli gerçeklere yer verir. Son olarak, 1920'de Nietzsche'nin Lou'nun "Yaşam İlahisi"ni bestelemesi hakkında kısa ve tam olarak doğru olmayan (ancak eleştirel de olmayan) bir parçanın ardından gelen 1935 tarihli kitabı *Nietzsche ve Kadınlar*'da tüm öyküyü baştan anlatır.[98]

Yıllar içinde başkaları da (Elisabeth'in arkadaşları) Lou'ya saldırmıştır. Elli yıl sonra (Mayıs 1932'de) Freud Lou'ya şöyle yazmıştır: "Nietzsche ile ilişkinden sana karşı açık bir düşmanlık taşıyan ve gerçeklere uygun olması olanaksız bir biçimde söz edildiğini görerek sık sık öfkeleniyorum. Tüm bunlara katlandın, gereğinden fazla soylu davrandın; sonunda en onurlu biçimde kendini savunmaya başlamayacak mısın?"[99]

NIETZSCHE'NİN LOU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Nietzsche ile, onun görüşleri ve standartları ve zihnin yaşamının mücadeleleri ve ödüllerinin ondaki koşutsuz çağrışımlarıyla tanışmak Lou'nun gelişimi üzerinde dikkate değer bir etki yaptı. Bir dü-

98. *Das Leben Nietzsches*, 1904; *Der Einsame Nietzsche*, 1915; *Nietzsche nud die Frauen*, 1935.
99. *LFBW*, s. 216.

şünür olarak entelektüelliğini ve öz güvenini ve romantiklere özgü düşüncelerle mutlu olma alışkanlığını güçlendirdi. Nietzsche onu özellikle din hakkında düşünmeye yüreklendirdi ve ona bu kürede bir görevi olduğunu söyledi. Onun fikirlerinin pek çoğu ve bazen de formülasyonları, Lou'nun sonraki birkaç yıldaki düşüncelerinde yinelenir. Ayrıca yaklaşımları ve niyetleriyle zihinleri birbirinden bu kadar farklı ama zihinlerini meşgul eden şeyler (bir süreliğine) bu kadar benzer olan Nietzsche'yi ve Rée'yi bu kadar yakından ve aynı zamanda tanıması, Lou'nun onların felsefeleri hakkında düşündüğü kadar, *onları* da felsefeleriyle ilişkili olarak düşünmek zorunda kaldığı anlamına gelir. Lou, ikisi arasındaki çok büyük farkların yapısını ve nedenini kendi başına bulup çıkarabiliyor ve her birine hak verebiliyordu (çünkü erkek olarak her ikisine de hayrandı). Bu, onun yaşamı boyu sürecek psikoloji merakının ve tüm düşünceleri psikolojik açıdan anlayışının başlangıcı olacaktı; bu merak sonunda onu Freud'a ve psikanalize yönlendirecekti. Üstelik, Nietzsche'nin Lou hakkındaki kestirimi –olağanüstü yetenekli bir adam için olağanüstü yüksek bir kestirim– kendisi bu konuda ne kadar az şey söylemeyi seçtiyse de, onun benlik saygısını etkilemiş *olmalıydı*. Şimdi biliyordu ki her zaman büyük bir felsefenin "vârisi" olabilirdi ve kendisinin bu ideale ne kadar uyduğunu düşünmüş olsa gerekti.

"Üstüninsan" (ya da "Üstinsan") kuramı kadınları dışarıda bırakmaz. *Übermensch* sözcüğü, her iki cins için de geçerlidir ve övülen özellikler herkeste olabilir. Savaş ve erkeklik hakkındaki parçalar eğretilemeli olarak yorumlanmalıdır; ve kadınlar erkeklerden daha şefkatli ve duygusal olabilseler de Nietzsche'nin hor gördüğü zayıf toplum, erkeklerin oluşturduğu bir toplumdu. Açıkça kadınlara ilişkin parçalar, onlara üstüninsanlık olanağı tanımaz gibi görünür, çünkü kadın ya üstün erkeğin yatıştırıcısıdır ya da onun denetlemesi gereken aldatıcı bir yaratıktır; ancak üstüninsanlığın özellikleri hakkındaki parçalar kadınları içine alan ya da dışlayan hiçbir şey söylemez. Nietzsche kadınlardan nefret etmiyordu. Örneğin, Cosima Wagner'i, Ida Overbeck'i, Malwida von Meysen-

bug'u takdir ediyordu. Nietzsche Lou'da –herhangi bir erkekte görmediği– "daha yüksek" insanın sahip olacağı özellikleri gördü: Kendini bilgiye adama, acıyı hoş karşılama ve geleneği ve rahatlığı reddetme, iyimserliğe yönelme, maceraperestlik ve "daha yüksek ruh". Üstüninsanın parolası "ne isen o ol" Lou'da onun bunu yapabileceği kanaatiyle birleşti. Nietzsche "Ama o yalnızca bir genç kadın" diye düşünmedi. Nietzsche'nin üstüninsanı yaratırken yalnızca Lou'yu erkeğe çevirdiği öne sürülmüştür, çünkü Lou, Nietzsche'nin gerçekten en fazla özlem duyduğu durum olan "hiçliğin ortasında yaşama duygusu"na sade bir biçimde, herhangi bir aşırılık yapmadan sahipti.[100] Ama bu Nietzsche için âşık olduğu parlak bir kadın zihnini kazanmayı başaramamasından daha kötü bir sonuç demek olacaktı. Lou'nun varlığının onun felsefesini bozacağı anlamına gelecekti. Eğer sırf şans eseri, doğanın cömertliği sayesinde Lou bunların tümü, yani canlı, kendi kendini yaratan, geleneklere uymayan ve mutlu bir insan olabilirse, Nietzsche'nin nefret ettiği vasat, içgüdülerini dinlemeyen tipin *tersi* olabilirse ve yine de "üstesinden gelecek" hiçbir şey yokmuş gibi yaşarsa, yok edici bir karikatür haline gelirdi: Üstesinden gelmeyen bir Üstinsan!

Aslında Lou'nun sonraki yaşamının çoğunu Nietzsche'nin yeni ufuklar açan yönergelerine uygun yaşadığı düşünülebilir. Çünkü Lou kişiliğini Nietzsche'ye göre kişinin yapması gerektiği gibi ona "bir tarz vererek"[101] düzenledi. Olumlayıcı biçimde biri oldu; düşünce ve eyleme enerjik biçimde yer değiştirterek Nietzsche'nin karşı uyarıda bulunduğu durağanlıktan kaçındı ("alışkanlıkların kısa süreli olsun")[102]; duygunun yüksek başarılarını ve düşünmenin esrik olanaklarını bildi, sevdi ve öğretti. Kendini hiçbir zaman suçlamadı, ama her zaman esasen *haklı* olduğunu –yani Nietzsche'nin ifadesiyle, değerlerin kaynağının kendisi olduğunu– düşündü. Başkalarını da ne suçladı ne de onlara acıdı; pek çok durumda başka-

100. Bakınız Gertrud Bäumer, *Gestalt und Wandel*'de 'Lou Andreas-Salomé', s. 470.
101. Bakınız Die Fröhliche Wissenschaft, s. 290.
102. Die Fröhliche Wissenschaft, s. 295.

larına yardım etti, ama onlar için Nietzsche'nin saldırdığı, insanın dikkatini dağıtan ve yersiz biçimde, hiç üzülmedi. Ve eğer zorla yaşamlarına girerek ya da toy saldırganlığıyla zaman zaman insanlara zarar verdiyse, çok büyük miktarda verdi (Nietzsche'nin ısrarla söylediği gibi: "bir nimet *ve* komşular için bir tehlike")[103] ve açıkçası, Nietzsche'nin "ihsan etme erdemi" dediği salt apaçıklıkla verdi.

Nietzsche'nin *İyinin ve Kötünün Ötesinde* kitabındaki (1886) "soylu insan tipinin betimi"[104] pek çok noktada Lou'nun kişiliği ve düşüncesi ile çok iyi uyuşur. "Kendisinin bir parçası olduğunu bildiği her şeyi onurlandırır": Akla Lou'nun daha sonraki iyi bir narsisizm kuramı gelebilir. "Arka planda bolluk, taşmak isteyen bir güç duygusu, yüksek gerilimin mutluluğu vardır": Lou'nun din üzerine makalelerini anımsatır. "Soylu insan şanssız olana yardım eder, ama acıma duygusundan değil, ya da hemen hemen değil; daha çok gücün aşırı bolluğunun sebep olduğu bir dürtüden dolayı": Lou'nun pek çok ilişkisi için bu söylenebilir. "Kendine inanmak, kendiyle gurur duymak", onun için de doğrudur, tıpkı soylu insanın her şeyin ötesinde *saygı* duymayı –örneğin, yaşa ve geleneğe saygılı olmayı– bildiği görüşü gibi. Ve Nietzsche, bunun zıttı olan tipin, (karamsar, şüpheci, acıma ve sabra şüpheyle değer veren) kölenin bir betimini yaptıktan sonra soylu ve sıradan insan arasındaki "son temel ayrım"ı verir (sıradan insan özgürlük isterken, soylu insan istemez, ama saygı ve kendini adamayı yaşama geçirir), yine bu da Lou'yu yıllar boyunca yönlendiren saygı ve kendini adamaya [*Ehrfurcht, Hingebung*] duyduğu coşkuyla ve kendini özgür hissetmeme ve özgür hissetmeyi de istememe yönündeki ifadeleriyle uyumludur. (Elbette Lou, Gillot'ya mektubunda olduğu gibi özgürlüğünde ısrar ettiği başka ifadelerde de bulunmuştur, fakat bunlar, geleneksel olandan özgür olmak anlamındadır ve daha derin bir gerekliliğe uyma hakkındaki ifadeleriyle çelişmez.) Belki de yalnızca bunlara ek olarak (Nietzsche'nin kölelerle ilişkilendirdiği) mutlu-

103. 'Von der schenkenden Tugend', *Also sprach Zarathrustra* (italikler bana ait).
104. *Jenseits von Gut und Böse*, s. 260.

luk içgüdüsüne bu kadar eksiksiz sahip olduğu için Lou Nietzsche'ye idealinin bir şaşırtmacası ya da parodisi gibi görünmüş olmalıdır.

IV
Evliliği ve yolculukları

(Hiçbir şeye gereksinimi olmamak, her şeye izni olmak)[1]

Lou ve Rée sonraki üç yıl boyunca evlenmeden aynı evi paylaşarak gelenek ve göreneklere karşı geldiler. Ayrıca, kayıtdışı bir "evlilik" *yapmayıp*, bunun yerine Lou'nun ideal birlikte yaşama hayalini, yani yakın, ama tutkusuz, entelektüel bir arkadaşlığı yaşama geçirerek alternatif beklentiye de karşı koydular. Aynı ölçüde büyük olasılıkla, başlangıçta Lou'ya duyduğu tutkuya ve ara sıra tekrar eden kıskançlıklarına karşın bu Rée'nin de kuramsal idealiydi, çünkü bir seferinde şöyle yazmıştı: "Soylu, ruhsal ve derin sev-

[Not: Bu bölüm için verilen aşağıdaki notların pek çoğunda ve özellikle de az tanınan kişilerle ilgili olanlarda *LRB*'deki notlarından alıntı yaptığım Pfeiffer'e büyük minnet borçluyum.]

1. [*Nichts bedürfen, alles dürfen*] Pfeiffer'in aktardığına göre, LAS'ın yaşama tavrını özetlerken kullandığı sözcükler.

gi uyandıran bir kadınla ilişkilerimizde en sonunda onun mülkiyetini de elde ettiğimizde her zaman kazandığımızdan fazlasını yitiririz."[2]

Lou ve Rée, 1884-5 kışının bir bölümünü Lou'nun en sevdiği erkek kardeşi Evgeny'nin doktor olarak çalışmaya başladığı Viyana'da geçirmelerine karşın, kendilerine yuva olarak daha zor olsa da daha ketum Berlin'i seçmişlerdi. Berlin'de kanıtlanamaz saflıklarından şüphe eden ev sahibelerinin gazabına karşı mücadele etmek zorunda kaldılar, ama ev sahibelerinin açıkça günah içinde yaşayan sevimli genç bir çifti yalnızca fazla hoş karşıladıkları Viyana daha kötüydü. İsimlerine leke sürmemek için tanıdıklarını dikkatle seçerek, hem iyi burjuvaziden hem de Bohem çevrelerden uzak durdular ve "doğa bilimciler, oryantalistler, tarihçiler ve filozoflar" arasından bir grup arkadaş edindiler.[3] Tamamı genç erkeklerden oluşan bu gruptakilerin (Lou gruptaki tek kadındı ve o sırada grubun en genç üyesiydi) pek çoğu üniversitede ders veren ve bir kısmı da yapıtlarıyla tanınan ya da ileride tanınacak olan kişilerdi. Bilgili arkadaşlar o zamanki yazılarını birbirlerine okumak ve bunlar üzerinde tartışmak için, önce filozof Ludwig Haller'in dairesinde, daha sonraları da Lou ve Rée'nin evinde düzenli olarak toplanıyorlardı. Aralarında* sonradan kendilerine dikkate değer isimler yapa-

2. *Psychologische Beobachtungen*, s. 68.
3. *LRB*, s. 88

* Haller'in yanı sıra gruptaki filozoflar Heinrich von Stein ve Nietzsche ve Rée'nin daha önceki bir dönemden iki arkadaşı Paul Deussen ve Heinrich Romundt vardı. Nietzsche'yi okul günlerinden tanıyan ve Lou'nun *Tanrı İçin Mücadele* kitabını okuduktan sonra Aralık 1884'te "Lou'ya sevgim parlak alevlerle yeniden ateşlendi" (Pfeiffer tarafından LRB'ye notlarda aktarılıyor, s. 249) diye yazmasından anlaşıldığı kadarıyla Lou'ya çok bağlı olması gereken Deussen, kutsal Hint metinlerinin Schopenhauerci yorumcusuydu; *Metafizik Unsurları* yapıtı 1877'de ve *Hindu Kutsal Kitaplar Sistemi* de 1883'te bitmişti. Nietzsche ile Rée'yi tanıştıran kişi olan Romundt, Kantçı bir bilim adamıydı ve 1872'de *İnsan Bilgisi ve Şeylerin Özü*'nü, daha sonra da Kant hakkında aralarında 1883 tarihli, *Kant'ın Reform Felsefesi Aracılığıyla İsa'nın Öğretisinin Saptanması*'nın da bulunduğu bir dizi yapıt yayımlamıştı. Heinrich von Stein'ın *Materyalizmin İdealleri* 1877'de çıkmıştı. Bu kadar sıkı bir öğrenim gerektirmeyen mesleklerin temsilcileri, Lou'nun bir idamda hazır bulunduğunu öğrendikten sonra sevmekten vazgeçtiği Savcı Max Heinemann; doktor Hugo Göring; kâşif Paul Gussfeldt; Baron Carl von Schultz; Julius Gildemeister'di. Diğer bilim adamları da tarihçi Hans Delbrück; filolog W. Halbfass; Sinolog Wilhelm Grube; eğitimci Rudolf Lehmann; Protestan bir ilahi-

cak en az üç kişi vardı: Danimarkalı yazın eleştirmeni ve tarihçi Georg Brandes; deneysel psikoloji alanında bir öncü olarak tanınacak ve görünüşe bakılırsa Lou'nun başarısız âşıklarından biri olacak Hermann Ebbinghaus; ve Lou'nun kendi söylediğine göre, Nietzsche'den sonra karşılaştığı "en zeki erkek", onun "olağanüstü zekâsı"na, "duygusal inceliği"ne ve "en mükemmel ahlâkı"na hayran kalarak onu kendine âşık etmeye çalışan seçkin sosyolog Ferdinand Tönnies.[4]

Bu, ünlülerin bir ev toplantısı, sosyal becerileri zihinsel özelliklerine ağır basan bir kadının zeki erkeklere verdiği bir salon resepsiyonu değildi. Sürekli çalışan ve yazan (o sırada *Tanrı İçin Mücadele* romanını yazıyordu) Lou von Salomé, onların merkezindeki kadın olmanın yanı sıra, onlardan biriydi. Aslında şaka yollu olarak ona Ekselansları (Rus pasaportundaki unvanı) ve tuhaf gelse de Rée'ye Kraliçenin Kadın Hizmetkârı[5] olarak hitap edildiği doğruy-

---

yatçı olan Georg Runze; Berlin Kraliyet Müzelerinin kütüphanecisi Ferdinand Laban'dı.

*Georg Brandes (1842-1927) "zamanının en ünlü İskandinav eleştirmeni" ve "gerçek bir kozmopolit" olarak tanınıyordu; Nietzsche onun için "iyi bir Avrupalı" ve kültür misyoneri diyordu. Brandes o sırada altı ciltlik yapıtı *On Dokuzuncu Yüzyıl Edebiyatında Başlıca Akımlar*'ı yazıyordu. Lasalle, Shakespeare, Goethe, Voltaire, Michelangelo, Disraeli ve Julius Sezar hakkında kitaplar yazmıştı. Daha sonra Kopenhag'da Nietzsche'nin çalışması hakkında ilk kez konuşma yapan ve onu geniş bir eğitimli kitleye tanıtmaya çalışan ilk kişi de o olmuştu. Nietzsche hakkındaki kitabının adı *Aristokrat Köktenciliği Üzerine Bir Makale* idi.

Ferdinand Tönnies (1855-1936) geniş çaplı öğrenim almıştı: Beş üniversitede felsefe, tarih, klasik diller, arkeoloji, ekonomi ve istatistik okumuştu ve klasik filoloji alanında doktora yapmıştı. Tönnies, hâlâ en çok, *Topluluk ve Toplum* adlı ilk kitabıyla tanınır. İlk taslağını Lou ve Rée ile tanışmadan iki yıl önce bitirdiği yapıt hâlâ "modern sosyolojinin en etkili kitaplarından biri" (Cahnmann ve Herberle *Sosyoloji Üzerine* kitabının giriş bölümünden, Chicago, 1971) olarak bilinir. Tönnies de Nietzsche hakkında bir kitap yazmıştır: *Nietzsche Mezhebi*, 1897.

Lou'nun kendisini entelektüel açıdan Rée'den daha yakın hissettiği Hermann Ebbinghaus (1850-1909) o sırada Berlin'de üniversitede ders veriyordu (daha sonra Breslau ve Halle'de de dersler verdi). Ebbinghaus da deneysel psikoloji alanındaki çalışmasıyla tanınacak ve deneysel teknikleri bellek gibi "daha üst düzeydeki" süreçlere ilk uygulayan kişi olacaktı. 1885 tarihli *Über Das Gedächtnis* kitabı 1964'te *Bellek* adıyla İngilizce'ye çevrildi.

4. Tönnies'in Paulsen'e mektubu, Temmuz 1883 (Bakınız F. Tönnies, F. Paulsen, *Briefwechsel*, LAS'dan söz edilen s. 185 ve sonrası ve 190).

5. *LRB*, s. 86.

sa, bu, Lou'nun başlıca erkeklerden biri olduğu, Rée tarafından düzenlenen bir ev toplantısı olarak da görülebilirdi.

Lou daha sonraları Berlin'deki çevrelerinin ortamını betimledi.[6] Bu, Kant sonrası büyük sistemlerin yeni Darwincilik karşısında inişe geçtiği bir dönemdi; bu nedenle de Lou'nun düşüncesine göre gerçekçi bir dönemdi, ama dünyevi gerçek adına büyük düşünceleri feda etme zorunluluğundan esinlendiği için kendine özgü bir idealizmi vardı. Ayrıca psikolojiye derin bir ilgi duyulmaya başlanıyordu; bu da bir alçakgönüllülük veya "insanın düşkünlüğünü kabul etmedeki üstünlüğünden özel bir gurur duyma" çağının başlangıcı anlamına geliyordu. Ve bütün bu zaman boyunca Lou, Nietzsche'nin dünya felsefesiyle, psikoloji yapışıyla ve kahramanlığıyla ortalarında göze görünmeden durduğunu hissetti. Nietzsche ile şimdiki ortamı arasında duyumsadığı büyük fark, şimdiki ortamında bilim ve tutkunun kesin olarak ayrı tutulmasıydı. Aslında Lou'nun en çok takdir ettiği de buydu; bu, "benim yaratmaya çalıştığım sağlıklı, açık iklim"di."

EVLİLİK

Paul Rée, üniversitede görev almak için birkaç beyhude girişimde bulundu. 1885'te otuz altı yaşındayken tıp okumaya başladı ve bunun için bir süre Münih'te kaldı. O sırada Lou ile ilişkisinde neler olduğuna dair çok az bilgi var, ama görünüşe göre, ikisi her nasılsa ayrı kalmışlardı ve artık aynı evi paylaşmıyorlardı. Lou, çalışmayı, yazmayı ve seçkin insanlarla buluşmayı sürdürüyordu. Birkaç evlenme teklifini reddetti. Ancak 1886 yılı içinde bir zamanda, bir yabancı, Doğu dilleri uzmanı olan ve o sırada Lou'nun kaldığı pansiyonda kimi Türk görevlilere Almanca öğreten Fred Charles Andreas onu ziyaret etti.[7] Lou ile evlenmeye kararlıydı. 1 Kasım 1886'da Lou onunla nişanlandı ve Haziran ayında evlendiler.

Rastlantısal bir bilgi eksikliğinden mi öyle görünüyor yoksa bu

6. *LRB*, s. 88-91.
7. Pfeiffer'in anlatımına bakınız, *LRB*, s. 254.

konuda sessizliğin korunması gerçekten duyulan şaşkınlıktan mı kaynaklanıyor bilinmez, ama Andreas, Lou'nun yaşamına gökten inmiş ve hayret verici bir güçle, tartışma götürmez biçimde evlenmesi gereken adamın kendisi olduğu duygusunu yaratarak onu elde etmiş gibi görünüyor. Lou daha sonra onun, hem kendisi için esas olarak yabancı bir bilinmezlik olduğunu hem de zamanın başlangıcından beri kendisine tanıdık ve mucizevi biçimde bağlı olduğunu yazmıştı. Lou, onunla nasıl tanıştıklarını ya da tanışıklıklarının nasıl geliştiğini açıklamamış, kendisini Gillot'ya, Rée'ye ve Nietzsche'ye bağlayan ya da daha sonra farklı yollarla Rilke'ye, Tausk'a ve Freud'a bağlayacak türden entelektüel bir benzerlikten ve etkiden söz etmemişti. Andreas, bir yıldırımla görünür olmuş ya da mucizeyle gönderilmiş gibi birdenbire ortaya çıkmıştı ve Lou, iradesi dışında sıra dışı bir evliliğe girdi.

Bu evlilikte Rée'nin arkadaşlığını, aslında tamamen Rée'yi yitirmesi onun için büyük bir üzüntü kaynağıydı. İlerki yaşlarında bile bu yitimden "onarılması olanaksız" bir şey olarak söz edecekti.[8] Sıra dışı ilişkilerinin sonsuza dek sürmesini tasarlıyorlardı ve Lou, evlendikten sonra bile Rée'yi ömür boyu bir arkadaş olarak yanında tutmayı umuyordu. Fakat 1887 baharında Rée, Lou'yla yaptığı uzun bir gece konuşmasının ardından, gürültülü ilk sabah treniyle ondan ayrıldı; giderken de "Merhametli ol, beni arama"[9] diye bir not bıraktı ve Lou onu bir daha görmedi. Lou, onun gidişini, [Rée'nin] ancak kendi yanındayken denetleyebildiği öz nefretten ve bunun Andreas'ı küçük düşüreceğini hissettiği için evliliğinin asla cinsellikle tamamlanmayacağını ona söyleyememesinden kaynaklandığını açıkladı.[10]

ZORUNLULUK FİKRİ

Lou'nun yaşamı ve tüm düşünüşü boyunca, en mutlak kendini vermeyle birlikte en güçlü kendini öne sürmeden oluşan bir model çı-

8. *LRB*, s. 255.
9. *LRB*, s. 93.
10. *LRB*, s199 ve bakınız Pfeiffer'in yorumu s. 290.

kartılabilir. Lou Peder Gillot'yu kaderi olarak "tanıyıp" kendini, insandan yüce bir şeye verir gibi, zihinsel ve duygusal olarak tamamıyla ona verdiği zaman, annesi onu iradesine yılmaz biçimde hâkim görüyordu. Andreas ile evliliğinde de aynı iki unsur görünüyor: Sevgiden daha gizemli bir şey tarafından zorlanıyormuşçasına kendini sonsuza dek vermek ve bağlamak için akıl dışı bir zorunluluk, böylece yine o kaçınılmaz tanıma ve aynı zamanda onunla sevişmeyi reddedişinde mutlak bir benlikçilik.

Bunların her ikisi de sıra dışı bir özgürlüğün işaretleri olarak görülebilir: Lou hem (evlenebileceği pek çok kişinin arasından) Andreas'ı şüphesiz *seçmişti* hem de bâkire kalmaya *karar vermişti*. Ancak kendisi bunların her ikisini de zorunluluk olarak deneyimlediğini söylüyordu. Bekâret konusunda ussal bir seçimi olmadığını göstermek için, evliliğin ilk zamanlarında geçen, şiddet içeren bir olayı kâğıda geçirmişti.[11] Bir öğleden sonra bir ses onu uyandırdı. Bu ses, boğazını sıkarak öldürmek üzere olduğu kocasının boğazından çıkan hırıltıydı! Kocası *o uyurken* ona sahip olmaya çalışmıştı ve o da kocasını öldürecek gücü toplamıştı. Lou, olayı böyle aktararak, bunun kocasının (anlaşılır biçimde) son girişimi olduğunu ima ediyordu. Olaydan sonra, ilişkinin bu yönüne bir sessizlik çöktü ve bu da Lou'nun alyans takmamasıyla simgeleniyordu.

O sırada Lou evlenmesini, tuhaf bir itaat eylemi olarak görüyordu. 1888'de evlendikten on sekiz ay sonra günlüğüne düştüğü uzun bir notta[12] şöyle yazmıştı:

> Kocama aşkım, -bunu başka biçimde açıklayamıyorum- içten gelen bir buyrukla başladı... Bu, kesinlikle bir birbirine bağlanma konusu değil, zaten birbirine bağlanmış olma, içimizde bizi aslında çoktan birbirimizle evlendirmiş bir şey olup olmadığı konusu... Birine yalnızca ait olma değil, zaten onda var olduğunu bilme ve sözcüğün neredeyse dini ya da en azından salt ideal anlamında onda var olduğunu bilme konusu...

11. *LRB*, s. 202-3.
12. 31 Ekim 1888. Bu günlük notu Pfeiffer tarafından *LRB*'ye Notlar'da verilmiştir, s. 621 ve 632.

Lou elbette uygun sözcükleri bulamıyordu: "Buyruk", "bağ", "dini", "ideal"; bunlar ilişkinin nasıl olduğunu tam olarak iletemezler, ama şüphesiz orada olan bir şeyi ve üstelik Lou'nun bu kadar çok sayıda insana ve onların arasında bu kadar çok şair ve filozofa olağanüstü çekici gelmesini sağlayan şeyle aynı olan bir şeyi gösterirler. Lou'nun Andreas'da sezdiği gizemde ve bu gizemi kabul edip ona göre davranmakta ısrar etmesinde bir yerde, Lou'yu Lou yapan gizem yatar. Lou uzun yıllar sonra *Dönüp Baktığımda*'da yine oldukça inandırıcı, ama daha çok anlaşılmaz bir biçimde, evliliğinin tuhaf zorunluluğunu yazmıştır:

> Ancak onu tamamıyla ve derinden tanıyan biri ... bu "zorunluluk" sözcüğünün ne anlama geldiğini anlayabilecektir. Zorunluluğa neden olan kocamın kendisinin de teslim olduğu *karşı konmaz*ın gücüydü.[13]

Lou, bunu her ikisini de aşan devasa ve aynı zamanda ezilmemesi gereken bir kuş gibi narin ve yardıma muhtaç bir şey olarak betimliyordu. Bunun için bulduğu en yakın sözcük "yaratık gibi" idi.

Ama bir zorunluluk daha vardı: Bedenini ona vermemek. Lou bunun, daha önceki, (görünüşe göre kıyaslanabilir olan diğer herhangi bir olaydan çok) kiliseye kabul törenini tamamlamayı reddedişine benzediğini söylüyordu: Bu da güçlü bir içsel gereklilikten kaynaklanıyordu, çünkü kabul törenini yüksek sesle "*Hayır*" diyerek durdurduğunu gördüğü bir rüyadan sonra, *biçimsel olarak* da olsa başkalarının talep ettiği bir şeyi yapmaya kendisini zorlamasının kesinlikle olanaksız olduğunun farkına varmıştı.[14] Kocasıyla da biçimsel olarak sevişemezdi. Kendi kendine, evliler arasındaki aşk ile cinsel aşkın birbirinden tamamen ayrı şeyler olduklarını iddia ediyordu: "Tanrı aşkına, büyük ölçüde bedensel bir aşk yaşayan insanların neden *evlendiklerini* hiç anlayamadım."[15] Bunlar içten düşüncelerdir ve belki de konunun açıklanamaz bir şey, derin ve buyurgan bir belirsizlik olarak burada bırakılması gerekir. Ancak Lou'nun cinselliği sıklıkla yoğun, âni, yıkıcı ve beraberinde itaat

13. *LRB*, s. 200.
14. *LRB*, s. 202.
15. Günlük notu, 1888, *LRB*, s. 288.

getiren bir şey olarak resmettiği ilk kurgu yazılarına bakmak ve itaatin, onda güçlü bir kaçınma içgüdüsü yaratan bir şey olduğunu göz önünde bulundurmak yararlı olabilir. Lou'nun erkeklerden hoşlanmaması söz konusu değildir. Erkekler her zaman onun arkadaşları olmuştur ve kadın erkek arasındaki arkadaşlığa ilişkin kuramları onun için aşka ilişkin olanlar kadar önemliydi. Ama Lou kendisini tamamen bir erkeğin boyunduruğuna sokabilecek içgüdüye karşı direniyordu. Kurgu yapıtlarına göre "tam" bir evlilik, tam bir kölelik anlamına gelirdi; taşkınca arzulanabilir olduğu için kesinlikle vazgeçilmesi gereken bir şeydi.

Bir Sapma adlı öykünün iletisi de özellikle buydu (doğru, öykü on yıl sonra yazılmıştı, ama belki de o yıllara uzanıyordu). Öykü genç bir kadının çatışmasını gösterir. Lou'nun yapıtlarının zeki bir yorumcusu olan Helene Stöcker öykünün eleştirisinde[16] bunu "bir kadın olarak fethedilmek için tutkulu bir arzu ile aynı zamanda bireysel özgürlükte kendini daha da geliştirmek için en açık biçimde ifade edilen bir içgüdü arasındaki gibi bir çatışma" olarak özetler. "Fethedilme arzusu"nun göndergesi cinsel değil sihirli ("yaratık gibi" olanın usdışı gücü) olarak değiştirilmelidir, ancak o zaman ifade Lou'nun kendisi için geçerli olur. Stöcker "erkek, kadını isteğine göre yaşamına uydurması gereken biriydi sihir buydu!" diye yazar ve bunun gibi bir şey, daha sonra Lou'nun kendi yaşam betimlemesinde de yinelenir: "Büyük bir doğallıkla amaçları için ona gerekli göründüğü biçimde onun yaşamına ... uydum. Hatta başlangıçta Ermeni İran'a sonra da Erivan yakınlarındaki Echmiadzin Manastırı'na gitmemiz gerekiyor gibi göründüğü sırada, Avrupa'dan ayrılmaya bile hazırdım. Dış yaşam tarzımız da giderek kocamın yaşam tarzına uygun olarak tanımlanıyordu."[17] ancak en yerinde olan Stöcker'in sonuç gözlemidir: "Yine de öykünün kahramanı olan kadın, onu büyüleyerek diz çöktürmeyi ya da bireyselliğini çiğnemeyi *gerçekten* isteyen bir erkeğin aşkına asla katlanamayacağını bilir; ve bu nedenle iki duygu kutbu arasında sonsuza kadar gidip gelmeye mahkûmdur." Helene Stöcker, geleceğin daha

16. 'Neue Frauentypen'de. Takip eden alıntılar s. 621 ve 632'dendir.
17. *LRB*, s. 205.

üst düzeydeki kadınının aşkının, erkeğin yaşamında halihazırda sıklıkla olduğu gibi, kadının yaşamında da bir "bölüm" haline gelecek biçimde daha *az* mutlak olup olamayacağını merak etmiştir. Bu Lou'nun aklını da bir ümit ve korku karışımı içinde meşgul edecek bir düşüncedir.

Şimdi Lou'nun evliliğinin başında dile getirdiği duygularına dönelim. 1888'de günlüğüne düştüğü bir notta Gillot ile ilişkisi ve Andreas ile ilişkisi arasındaki karşıtlığı yazmıştır: Bunların ilki, bir kişinin diğerinin önünde diz çökmesi durumuyken ikincide "her iki kişi birlikte yüce bir şeyin önünde diz çökmüştür." Buradan (Gillot'ya duyduğu ve onunla daha olgun herhangi bir ilişkide büyük olasılıkla ayaklarını yerden keseceğini söylediği) tutkunun diz çökme anlamına geldiği anlaşılır. Öyleyse Andreas'la evlenmesinin nedeni kısmen onu arzulamaması mıydı? Onun bedenini seviyordu (oysa Rée'de "fiziksel olarak yabancılık"[18] hissediyordu), ama "yaratık gibi" ve bu nedenle de erotik olmayan bir biçimde seviyordu. Belki yarı-ensestvari bir duraksama da yaşıyordu: Andreas onun babası yaşındaydı ve Lou daha sonraları "pek çok kadının bildiği ve en iyi ve en açık biçimde psikanalizin bulgularında betimlenmiş olan o eğilimler"den[19] etkilenmiş olabileceğini kaydetmiş ve eklemişti: "Ancak gençliğimin sonraki yıllarındaki deneyimler burada bu gibi sınıflamaların doğruluğuyla çelişir." Fakat bu ikna edici değildir. "Gençliğin sonraki yılları" Gillot ile yaşantısına, tam olarak bu eğilimlerin kendisine engel olduğunu ve onları aşamadığını fark etme deneyimine, gönderme yapıyor olmalıdır. Ve eğer Andreas, onun bir zamanlar Tanrı baba ya da büyükbabaya inanmasını ve sonra da Rahip Gillot'ya âşık olmasını sağlayan eski dindarlığını canlandırdıysa, bu onu doğal olarak sevilebilecek ama sahip olunamayacakların kategorisinde tutmuştur.

ANDREAS

Fred Charles (ya da sonraki adıyla Friedrich Carl) Andreas, kısa

18. 'Das Leibfremde', *LRB*, s. 201.
19. *LRB*, s. 201.

boylu, esmer, sakallı ve çok yoğun bakışları olan bir adamdı. Lou von Salomé ile karşılaştığında kırk yaşındaydı. Alman-Malayalı bir anne ile Prens Bagratuni olan adını değiştirmiş Ermeni bir babanın oğluydu. Java'da doğan Fred okula Almanya ve İsviçre'de gitti, Klasik ve Oryantal diller üzerinde çalıştı (çok sayıda dil ve lehçe biliyordu ve Farsça'nın atası olan İran dilinde uzmanlaşmıştı) ve altı yıl kaldığı İran'da* parlak gün ışığında yazıtlar üzerinde çalışırken gözleri bozuldu. Berlin'e döndükten sonra birkaç yıl özel ders vermek zorunda kaldı. Evlendikten kısa süre sonra Berlin'de yeni kurulmuş Oryantal Seminer'de Pers dili profesörü, 1903 yılında Göttingen Üniversitesi'nde Batı Asya Dilleri Olağanüstü Profesörü oldu. Çağının en iyi İranoloğu olarak kabul edilmeye başlanmasına karşın, ünü büyük ölçüde vaatlere dayanıyordu. Mükemmeliyetçiliği yayın yapmakta tereddüt etmesine yol açıyordu ve yetmiş yaşındayken hâlâ gelecek çalışmalarından söz ediyordu. Meslektaşları bunu üzücü ya da öfkelendirici bulduklarını söylüyorlardı, ama karısına göre, bu, onun genç kaldığı anlamına geliyordu; seksen beş yaşında ölene kadar istisnai bir canlılığa ve cazibeye sahip oldu ve tüm yaşamı "doğal biçimde sıra dışılığa yönelikti."[20] Hırslı bir öğretmendi ve yeni öğrencileri kendi araştırmasının en yoğun parçasına hemen öyle çekerdi ki büyülü biçimde orada onlara kendilerini evlerinde gibi hissettirirdi. Göttingen'de öğrenciler bütün gece süren dersler için evine gelirler, Andreas orada onlara "Oryantal bir özenle" konuya göre ya şarap ve sandviç ya da çay ve pasta ikram ederdi.[21]

Lou bir keresinde kendi yaşamını "pazarlarla dolu" olarak, faz-

* Andreas, Halle, Erlangen, Göttingen, Leipzig ve yeniden Erlangen'de çalıştı; doktora derecesini 1868'de aldı. 1870'te Fransa-Prusya savaşı başlayınca Andreas (İran çalışmalarını sürdürdüğü) Kopenhag'a döndü ve 1871'de Le Mans cephesinde savaştı. Savaştan sonra Farsça'nın atası olan İran dilini araştırmak üzere Kiel'e gitti, ama 1875'te Prusya hükümetinin desteklediği çok büyük bir yolculukla epigrafi ve arkeoloji uzmanı olarak İran'a gitmek üzere çalışmalarına ara verdi: Ekibe katılmak için oraya çok geç varmasına karşın (ve organizatörlerle arasındaki yanlış anlamalar sonucu parasız kalmasına karşın) sözü edilen altı yıl boyunca İran'da kaldı.

20. *LRB*, s. 197.

21. *LRB*, s. 191.

la çalışan ve yerinde duramayan kocasınınkini de "pazarsız" olarak betimlemişti.[22] Ayrıca Andreas'ın yaşam tarzında Lou'nun onu şiddet içeren sözcüklerle nitelemesine yol açan bir şey vardı: Berlin'de uygun öğrenciler olmadan geçirdiği on beş yıl onun için bir "cinayet"ti; Lou bir keresinde bir meslektaşının kendisi hakkında bir makale yazma isteğini ona ilettiğinde o kadar rahatsız olmuştu ki sanki dövüşmek belki de öldürmek için ellerini boşaltmak ister gibi (diye yazmıştı Lou) bardağını elinden bırakmıştı.[23] Lou onun umutsuz bir biçimde patlamasını her zaman olası görüyordu: "Tüm duygu çevresi, titreşime olağan olduğundan daha yatkındı"; ve bıçak taşırdı. Ancak bir bıçağı şiddet içeren biçimde kullanmasına ilişkin kaydedilen tek durum kendine karşıydı. Nişanlanmadan hemen önce ikisi (belki de Lou'nun bekâretini koruma niyeti hakkında) konuşurlarken, Andreas "sakin bir hareketle" masadan bir bıçak almış ve kendini göğsünden bıçaklamıştı. Lou koşup yardım getirmiş ama doktor bunu yapanın Lou olduğunu düşünmüştü.[24]

Andreas'ın istisnai duyarlılığı ile hayvanlara dikkate değer bir yakınlığı vardı. Serçelerin kendisiyle cıvıldamasını sağlayabilir ve yavru horozlara ötme yarışması yaptırabilirdi; bir keresinde (bekçi köpekliğini sınadığı) köpeğini kandırarak bir çapulcu olduğuna inandırmak için çırılçıplak soyunmuştu; hem kendini duruma kaptırmış yerde elleriyle dizlerinin üzerinde duran adam hem de tüylerini kabartmış devasa Newfoundlander cinsi köpek (Lou'ya) gecenin karanlığında birbirine doğru yaklaşan iki av hayvanı gibi görünmüştü.[25]

Kocasının etkisi altındaki Lou, bitkileri ve hayvanları sevmeye, "henüz insan olmamış dünya"nın tamamına hayranlık duymaya;[26] ayrıca kaba dokuma giysiler giymeye, et yememeye, açık havada zaman geçirmeye ve ormanda yalınayak yürüyüş yapmaya başladı. Ama duygusal ve zihinsel yaşamlarını büyük ölçüde birbirlerinden ayrı yaşıyorlardı. Çalışmaları ayrıydı –Lou kimi makalelerinin İran

22. *LRB*, s. 192.
23. *LRB*, s. 193.
24. *LRB*, s. 203.
25. *LRB*, s. 193-4.
26. *LRB*, s. 205.

dinine gönderme yapmalarına karşın, Andreas'la yaşamak düşüncesinde büyük bir değişiklik yapmadı– ve evli insanların yıllar boyunca birbirlerine sürünüp parlayarak değiştiklerini ve geliştiklerini ["*Abschleifung aneinander*"[27]] bilmiyorlardı. "Bir akşam lambanın çevresine" oturup konuştukları o kadar azdı ki, Lou altmışlarının sonunda bir klinikte hasta yatarken ve sekseninin üzerindeki Andreas her gün belli bir saatte onu ziyaret ederken, ilk kez gerçek bir sohbete daldıklarını fark ettiler.[28]

TEMPELHOF, SCHMARGENDORF, ARKADAŞLAR

Lou ve Andreas, Berlin'in bir banliyösü olan Tempelhof'ta ev kurdular ve burada beş yıl kaldılar; önce Andreas'ın bekâr dairesinde, daha sonra aynı banliyöde kiraladıkları, Lou'ya Petersburg'daki evini anımsatan büyük odaları ve karaağaçlarla dolu bir bahçesi olan büyük, ama harap bir evde yaşadılar. 1892'de Berlin'in bir başka banliyösüne (ya da o zamanki haliyle Berlin'in dışındaki bir köye), Schmargendorf'a taşındılar.

Lou'nun kadınlarla iki uzun arkadaşlığından birini kurması 1892'de oldu. Lou'dan beş yaş büyük olan Frieda von Bülow, Lou'nun romanlarından birinde[29] fazla eski ve fazla soylu bir aileye ait olmanın getirdiği melankoliye ve mazoşizme karşı mücadele eden bir kadın olarak betimlediği, alışılagelmişin dışında, becerikli ve değişken bir insandı. Frieda bir kâşifti: Âşık olduğu ve tıp merkezleri kurmasına yardım ettiği koloni kurucusu Carl Peters'le Zanzibar'da bulunmuştu; 1893'te oraya geri döndü ve koloni Afrika'sında geçen birkaç roman yazdı. O ve Lou birbirlerini aralıklarla bayağı gördüler; birlikte Avrupa'da yolculuk ettiler ve 1909'da Frieda ölene dek düzenli olarak yazıştılar. Lou'nun 1896'da tanıştığı ikinci yakın arkadaşı, kendinden üç yaş küçük olan bir Baltık Baronesi, von Klot-Heydenfeldt olarak doğan Helene Klingenberg'ti. Mimar olan kocası Otto ve çocuklarıyla birlikte 1899'dan

27. *LRB*, s. 206.
28. *LRB*, s. 207.
29. *Das Haus*

beri Berlin'de yaşıyordu. Lou şehirden ayrıldıktan sonra Berlin yolculuklarının çoğunda Helene ile kaldı. Rilke bir seferinde Helene'nin ailesini "çok sevimli ve olgun çok güvenli, değerli ve iyi"[30] olarak betimlemişti. Kendi çocuğu hiç olmayan Lou duygusal açıdan Helene'nin çocuklarına yakındı ve onun evindeki sıcak evcilliğe değer veriyordu.

Andreasların tanıdıklarının çoğu, Schmargendorf gibi Berlin'in şehir dışındaki kesimlerinde yaşıyorlardı. Bu banliyölerde canlı bir sosyal, yazınsal ve sanatsal yaşam devam ediyordu.

> Erkner'de Gerhart Hauptmann, karısı ... ve üç küçük oğluyla yaşıyordu ... Arne Garborg ve çekici sarışın Hulda Garborg da oradaydı. Friedrichshagen'de Bruno Wille, Wilhelm Bölsche ve oraya arkalarından bir kamyon dolusu insanı, Ola Hansson-Marholm, August Strindberg ve diğerlerini çeken iki Hart kardeş vardı. Evimizin çiçekli terasındaki ilk toplantımızı hâlâ anımsıyorum ve terasın arkasındaki yemek odasında Max Helbe'yi Arno Holz'u, Walter Leistikow'u, John Henry Mackay'ı, Richard Dehmel'i görüyorum ...[31]

Lou'nun o zaman tanıdığı diğer insanlar, Grunewald'daki evde komşuları olan filozof ve roman yazarı Fritz Mauthner; uzun yıllar Lou'nun arkadaşı olan editör Maximilian Harden; Otto Hartleben, Eugen Külnemann ve başka yazarlar; ve tiyatro prodüktörleri Otto Brahm ve Max Reinhardt'tı.* Lou, Ebbinghaus ve diğerleri ile arka-

30. Rilke'den Lou'ya, 28 Haziran 1905, *LRBW*, s. 207.
31. *LRB*, s. 96.

* Gerhart Hauptmann (1862-1946), ilk kez Freie Bühne'de 20 Ekim 1889'da sahnelenen sosyal tiyatro oyunu *Şafaktan Önce* ile Almanya'da yazınsal "Natüralizm"in doğuşunu sağlamıştır. 1890'da Almanya'ya gelen Arne Garborg zamanın en önemli Norveçli yazarlarından biriydi. Hulda Garborg LAS'ın İbsen hakkındaki kitabını Danimarka diline çevirdi (1893). Bruno Wille 1890'da işçilerin sanatlarla ilişki kurmalarını sağlayacak 'Freie Volksbühne'yi kurdu; o da zamanında önemli bir üne sahip bir roman yazarıydı. Wilhelm Bölsche (1861-1939) 1887'de *Şiirin Bilimsel Temelleri*'ni yayımladı; romanlar yazdı ve üç yıl *Die Freie Bühne* dergisinin editörlüğünü yaptı. Eleştirmen ve yazar olan Heinrich ve Julius Hart kardeşler birkaç yıl boyunca Natüralizmin ünlü kuramcılarıydılar. 1889-1900 arası Friedrichshagen'de yaşayan Ola Hansson-Marholm yazar ve Danimarkalı şairlerin sözcüsüydü; 1890'da Nietzsche üzerine bir çalışma yazdı. Karısı Laura Marholm da oyunlar ve kısa romanlar yazıyordu. Halihazırda ünlü bir oyun yazarı olan August Strindberg (1849-1912) 1892'de LAS onu tanıdığında İsviçre'den Friedrichshagen'e gelmişti; iki yıl sonra Paris'e gitti. Max

daşlığını Rée ile geçirdiği yıllardan beri sürdürüyordu. O ve kocası Natüralist hareketin baş oyun yazarı Gerhart Hauptmann'ı ve karısını 1889 Ekim ayından beri tanıyorlardı ve 1894'e kadar ara sıra görüştüler. (Altı yıllık bir aradan sonra 1900'de Lou, Hauptmann ile yeniden karşılaştı ve Rilke'yi onunla tanıştırdı.) Lou, Rée ile birlikteyken bohem dünyadan ve yazın dünyasından kaçınmasına karşın, Andreas ile birlikte tam tersini yaptı ve kendini büyük bir enerjiyle bu dünyanın içine atarak yazarlar topluluğunun tadını çıkardı ve hem konuşmada hem de yazılı olarak onların tartışmalarına katkıda bulundu: Bu, onun yazı yazmak ve yayın yapmakla uzun süreli olarak uğraştığı ilk seferdi.

Bu arada Lou ile bir daha bağlantı kurmayan ve onun anısından nefret ettiği söylenen Paul Rée farklı bir tür yaşam sürüyordu. Tıp eğitimini tamamlamış ve ailesinin malikânesinde doktorluk yapmaya başlamıştı. Çok sade bir yaşamı olan Rée, yoksulları parasız tedavi ediyor ve onların hastane masraflarını sıklıkla kendisi ödüyordu. 1900'de malikâne satılınca, İsviçre'de Celerina'ya taşındı ve orada kendini yoksullara ve hastalara adadı, böylece kısa süre sonra bölgede bir aziz olarak tanınmaya başlandı. Ekim 1901'de elli bir yaşındayken, dağda bir kayadan düşerek öldü.

Halbe *Gençlik* oyunu ile 1893'te büyük ün kazandı. Arno Holz önemli bir Natüralist oyun yazarıydı ve 1890 tarihli *Selicke Ailesi* adlı oyunu genellikle Natüralizmin bir modeli sayılır. Walter Leistikow, özellikle Grunewald manzarası resimleriyle tanınan bir ressamdı. İskoç kökenli olan ama 1898'den itibaren Berlin'de yaşayan John Henry Mackay "bireysel bir anarşist"ti ve 1891'de görüşlerini savunduğu *Anarşistler* romanını yazdı. Şair Richard Dehmel o sırada –1891 ve 1893- ilk şiir derlemelerini çıkartıyordu.

Fritz Mauthner (1849-1923) *Freie Bühne* dergisinin kurucularındandı; kendine "tanrısız bir mistik" diyordu ve 1901-2'de *Bir Dil Eleştirisine Katkılar*'ı yayımladı. Maximilian Harden başlangıçta bir aktördü, sonra 1892 yılında önemli bir dergi olan *Die Zukunft*'u kurdu; Kaiser'e ve saray topluluğuna gizli saldırı yazıları yazdı. Otto Erich Hartleben ünlü bir oyun yazarıydı. Yazın tarihçisi Eugen Kühnemann LAS'a "onun kitabı" dediği *Herder'in Yaşamı*'nı (1895) yazdı. Otto Brahm başlangıçta eleştirmen ve yazın tarihçisiydi; 1889'dan itibaren Verein Freie Bühne'nin başkanı ve derginin ilk editörü oldu; 1894'ten itibaren Freie Bühne'den çıkıp büyüyen Deutches Theater'i devraldı.

Max Reinhardt (1873-1943) Otto Brahm'dan sonra Deutches Theater'in Müdürü oldu ve 1906'da daha küçük bir tiyatro grubu olan "Kammerspiele"yi kurdu.

Bu yıllar içinde Lou'nun cinsel tehlikeye karşı direnci yalnızca bir kez kırılacak gibi oldu: Georg Ledebour* ile ilişkisinde. Sonraları Alman Yasama Meclisi'nde çok önemli bir yeri olan Ledebour 1892'de Lou ile tanışıp ona âşık olduğu zaman gazeteciydi. 1880'lerde Franz Mehring ile birlikte *Berliner Volkszeitung*'un editörlüğünü yapmış, daha sonra sosyal demokrat *Vorwärts* gazetesi çalışanları arasında katılmıştı. Kırk iki yaşındaydı, Marksistti ve "meclisten dışarı" özgür düşünceli bir adamdı. İşçiler için eğitici kurslar düzenliyordu. "Kesinlikle korkusuz"[32] ve kendini hiç düşünmeyen biri, güçlü, akıllı ve alaycı bir hatip, mücadeleden zevk alan, hem yüce gönüllülük hem de alçakgönüllülük özelliklerine sahip olduğu halde adaletsiz ve kaba da olabilecek bir erkek, çok güçlü bir kişilik olarak insanları etkiliyordu.

Ledebour, Lou'ya âşık oldu ve onun gerçek anlamda bir "eş" olmadığını tahmin edip aşkını ilan etti. Lou, *Dönüp Baktığımda*'da gizli, hatta şifreli bir biçimde duygularının karşılıklı olduğunu itiraf etti.[33] Andreas öfkeli bir kıskançlığa kapıldı ve Lou ile aralarında öldüresiye öfke sahneleri yaşandı. O yılın olayları, buluşmalar ve yazışmalar ayrıntılarıyla verilemez ve verilmelerine de gerek yok. Ancak söylenmesi gereken iki önemli şey var. İlk olarak, yalnızca Andreas'ın intihar planları yapmasına değil, karısının bunları çifte intihar planlarına dönüştürmesine yol açacak denli kuvvetle hissedilen bu evlilik krizi, ilişkilerinde derin bir değişikliğe ve Lou'nun bundan sonraki yaşamının ayırt edici özelliği olan çok bü-

* Ledebour 1900'de (1918'e kadar ve 1920-4'te bir kez daha) Alman Yasama Meclisi'ne seçildi. Çeyrek yüzyıl boyunca meclisin en iyi üyelerinden biri olarak tanındı ve Almanya'nın dış politika konusunda önde gelen sosyalisti oldu. Hem tartışmalarda hem de halk konuşmalarında büyük başarı kazandı, meslektaşları arasında düşmanları oldu ve işçileri tarafından çok sevildi. Birinci Dünya Savaşı sırasında (barış konusunda) SPD'den ayrılan ama Komünist Parti ile birleşmeyi reddeden Bağımsız Sosyal Demokrat Parti'nin kurucularından biriydi. 1924'te Barışçı Sosyalist Birliği'ni kurdu. Hitler iktidara gelince İsviçre'ye kaçtı. 1947'de öldü.

32. Anna Siemsen *Georg Ledebour*'da, s. 8.

33. *LRB*, s. 208.

yük özgürlüğün başlangıcına damgasını vurdu. İkinci olarak, Lou'nun *Dönüp Baktığımda*'da Ledebour için çok az şey söylemesi, onun kendisi için cazibesinin ne kadar önemli olduğunun ipuçlarını verir. Ledebour'un duyarlılığının (Lou'nun Brunnhilde benzeri karşı koyuşunun cazibesine kapılmıştı) yanı sıra verdiği gerçekçi öğütlere ve Lou'nun "bilgi"ye (peki sevgi hakkında ne *biliyordu*?) saygısına hitap etmesine bakılırsa, Lou'ya ümitsiz biçimde baştan çıkarıcı bir şey sunmuştu: Bu, normalliğin getirdiği büyük mutluluktu. O sırada Lou, ortak bir tutkuyla başlayan, belki de dünyaya çocuklar getirecek ve çok büyük olasılıkla ünlü bir kocanın yardımcısı olarak politik bakımdan etkin bir yaşamı da içine alacak mükemmel biçimde normal bir evliliğe kendini kaptırabilirdi. Ama Andreas'la açıklanamaz yakınlığına sadakatinden ve şüphesiz, o zamanlar henüz tam olarak kestiremediği biçimlerde bağımsızlığının garantisi olan sıradışılık adına tüm bunları reddetti.

Öyle görünüyor ki Lou bu konuda fazla kafa yormadı ve kendini ya da bir başkasını suçlamadı (yıllar sonra bile Lou'dan gelen bir mektubu açmadan geri gönderecek kadar öfkeli kalan) Ledebour'u anımsadığında, sanki en nihayetinde bunların hiçbir önemi yokmuş gibi "Bu satırlar onu selamlıyor"[34] dedi. Ama önemi vardı. Yeterince açık olarak görülüyor ki Lou bir erkekle genellikle arzu edilir ve normal kabul edilen tam evlilik birlikteliğini istemiyordu. Lou, çektiği güçlüklere ve kendisine ve başkalarına verdiği acıya karşın, belki de tamamen ideal bir başka aşk yaşamına işaret ediyor gibi görülmelidir. Kısa süre önce yazdığı Nietzsche biyografisinde, Lou von Salomé olgusunu anlamaya çalışan C.P. Janz, Plato'nun *Şölen*'inde Aristophanes'e göre aşkın, başlangıçta yuvarlak olan ve kendi kendine yeten insanların Tanrı tarafından iki yarıya ayrılması sonucu her bir yarının o günden beri diğer yarısını arayarak etrafta koşturması olduğunu anımsatır. "Louise/ aşkın/ bu kavrayışından çok uzaktı"[35] diye de ekler. Bu kesinlikle doğrudur, ancak Janz, bunu Lou'nun "evlilik için asla olgun"[36] olmayışına ve tek taraflılı-

34. *LRB*, s. 98.
35. Janz, *Friedrich Nietzsche*, cilt 2, s. 116.
36. A.g.y.

ğının (yarımlığının) yeterince bilincinde olmayışına bağladığı ve bir başka insanla tam bir birliktelik aramamasının yaşamsal bir eksiği olduğunu gösterdiğini söylediği zaman, onun başka bir modele göre yaşıyor olabileceği olasılığını göz ardı eder. Aslında Aristophanes parçasını seçmesi de keyfidir. *Şölen*'de biraz daha ileride yer alan, Sokrates'in aşk görüşü, Lou'ya daha uygun olabilir. Sokrates'e göre, insan, sevilebilir yani güzel özellikleri sevilen kişiden ayırmayı öğrenmeli ve sonunda Güzelliği, şans eseri güzel olan bireylerde yalnızca onun özelliklerini görerek, kendi başına sevebileceği noktaya erişmelidir. Güzellik bir okyanus, belli insanların güzellikleri ise okyanusun içindeki su damlalarıdır. Bu görüş, seven bireyde hayranlık duyulacak bir özellik öne sürer: O, kendini diğer yarısına gereksinim duyan bir yarım gibi duyumsadığı zaman değil, mutlağa saygı göstermek ve onun örneklerini, o örneklerin büyüsüne kapılmadan sevmek için yeterince bütün olduğu zaman olgundur. Tüm bunlar Lou'nun örnek bir Sokratesçi olduğunu göstermez, ama burada Aristophanes'in görüşüne oranla daha fazla koşutluk bulunur. Bir açıdan Lou'nun kendini herhangi bir erkeğe yalnızca tutkuyla bağlanmaktan alıkoymasının nedeninin, herhangi bir bireyin doğasında var olacak bir şeyden daha büyük bir şeyi arzulaması olduğu ve uzun süre sonra, belli erkeklere âşık olduğu zaman da bunun içten içe ayrılmaz görerek bağrına bastığı bir sevilirliğin parçalarını kabul etmek için kendini özgür duyumsamasından kaynaklandığı öne sürülebilir. Bir başka açıdan ise Lou daha sonraları her insanın iki cinsiyetli olduğunu şiddetle savunmuştur ve kendi içinde her zaman kadının ve erkeğin varlığını hissetmiş, kendini ikiye ayrılmış olarak değil, hâlâ özgün, cennete özgü bütünlükte duyumsamış ve onda yalnızca kadını kabul eden tüm yaklaşımlara da içerlemiş gibi görünmektedir.

Kendi hakkında ve kadının doğası hakkında yazdığı her şey, Sokrates'in tarzına uygun tarzda düşündüğünü ortaya koymaktadır: Lou kendini kendi başına tam hissediyordu ve dişiliği, esasen, kendi kendine yeten, kişisel olmayan, bir başka insanı kabul etmek için zaman zaman ama yalnızca "*daha iyi* tamamlanma adına"[37] (italik-

37. 'Der Mansch Als Weib', s. 225.

ler bana ait) açılan ve şeylerin ebedi uyumunu kavramaya yatkın olarak betimliyordu.

NATÜRALİZM

1889-1890 yıllarında Lou Andreas-Salomé, İbsen'in kadın karakterlerini incelediği ilk bilimsel kitabını yazıyordu. Kitap 1891'de yayımlandı ve çok iyi karşılandı. Her nasılsa Lou, her zaman şeylerin kalbine, tam da o kalbin özellikle kuvvetli attığı zamanlarda ulaşıyordu. Alman yazınına katılması da, bu yazının dikkate değer bir yeniden doğuş yaşadığı anda oldu. Büyük ölçüde Berlin'de gelişmekte olan bu olay, Friedrichshagen'de toplanan genç erkeklerin eseriydi. Bunlar, Natüralizm olarak bilinen hareketin avangard oyun yazarları, şairleri ve romancıları, kuramcıları ve düşünürleriydi. 1889 ile 1902 arasındaki yıllar Berlin hareketinin kararlı yıllarıydı.[38] Lou ve Andreas bir yıl boyunca, halk sahnesinde oynanamayacak kadar cüretkâr oyunların yarı özel olarak sahneye konması için 1889'da kurulmuş "Verein Freie Bühne" ("tiyatronun sansür edilmesi ve para kazanması kaygılarından bağımsız")[39] tiyatro kulübünün üyeleri oldular. Kulüp dört yıl boyunca etkin biçimde gelişti. Lou ayrıca, günümüze kadar varlığını sürdüren birleşik *Die Freie Bühne* dergisi için makaleler yazıyordu.[40] Üstelik İbsen'e ilişkin kitabı da, tam İbsen'in yeğlenen model olarak Zola'nın yerini aldığı zamanda çıkmıştı. Hem İbsen'e ilgisi hem de Nietzsche ile bağlantısı ve onun hakkında çıkacak olan kitabı, Lou'yu, kişiliğinden önce, önemli bir konuma yerleştiriyordu.

Natüralistlerde Lou'ya iyi uyan iyimser bir ruh hali vardı. İlgileri, kendi ifadelerine göre, geçmişe değil, şimdi olan her şeye yönelikti; kendilerini modern hissediyorlardı. Biyolojide evrim ve doğal ayıklanma kuramı, psikolojide bilinçdışı fikri ve zihnin işleyişinin fiziksel etkenlere çok az bağlı olduğuna ilişkin fikirlerin baş-

38. Ray Pascal'ın ifadesidir, *From Naturalism to Expressionism.*
39. 'Bekanntmachung an das kuntsliebende Publikum Berlins'den, 1890.
40. 1894'te ismi *Die neue deutsche Rundschau* olarak ve 1904'te günümüzde hâlâ kullanılan *Die neue Rundschau* olarak değişti.

langıçları: Tüm bunlar, Tanrı'nın ve özgür iradenin yokluğunun, tüm olgulara duyulan merakla ve her şeyin ilerlediği duygusuyla ödünlendiği bir dünya görüşüne katkıda bulunuyordu. Evrim kuramının anıştırdığı belirlenimcilik (determinizm), kuramın sonsuz gelişme fikrinden daha az önem taşıyordu. Çoğu kişi daha yüksek bir insan türünün ya da Üstüninsan'ın* ortaya çıkışından söz ediyordu ve genelde az çok yanlış anlaşılan Nietzsche'nin etkisi hissediliyordu.

Freie Bühne yazarları sahteciliğe saldırmak, "modern sanat ve modern yaşam arasındaki en ince ilişkileri" incelemek,[41] tarafsız sanatı yükseltmek ("ahlâk sanatın bittiği yerde başlar')[42] ve örneğin nedenselliğin evrenselliğini göstermek yoluyla sanatı bilime yakınlaştırmak –"modern düşüncemizin tamamının temeli doğal bilimlerdir"[43]– istiyorlardı. Lou Natüralistlerin daha ayrıntılı sanatsal programına özel bir ilgi duymamakla birlikte, tüm bunlara katılabiliyordu. Ayrıca o sırada Tosltoy'a genel olarak duyulan hayranlığı da paylaşıyordu (Tolstoy *Die Freie Bühne*'ye sık sık geliyordu), ama yine de Natüralistlerin pek çoğunun sosyalizmini paylaşmıyordu. Ayrıca o sırada yazmakta olduğu ve Gillot ile ilişkisini düşsel ve ateşli bir biçimde yeniden anlattığı romanı *Ruth*'da bu konuyu ele aldığı düşünülmezse, yeni ünlenen "kadın sorusu"na da henüz katkıda bulunmamıştı. (Kimileri romanı bu biçimde okudular ve romanı, idealist genç kadınların önünde ne denli çetin bir güçlük olmalı ki şehvet düşkünü öğretmenleri onların hayranlıklarından faydalanabiliyor temasını aktarıyor olarak gördüler.)

Lou'nun dine ilgisi Natüralist dönemde gelişti; 1891 ile 1897 arasında din üzerine yazdığı sekiz değerli makaleden altısı *Die Freie Bühne*'de çıktı. Ancak onun fikirleri, çoğu Natüralistin yazmak-

* Johannes Schlaf'ın "Aşırı Erdemlilik" başlıklı bir makalesi şimdinin kısıtlayıcı önyargılarından bir kurtuluş için oldukça neşeli bir biçimde "Sarhoş İnsan"a yakarıyordu ve insanları efendiler ve köleler olarak ayıran ve Üstüninsanın bilimle ne kadar iyi uyuştuğunu vurgulayan "yeni ahlâk"ı sevinçle karşılayan pek çok makale vardı. Sosyalist Paul Ernst'inki gibi, tüm bunlara kesinlikle karşı çıkan makaleler de vardı.

41. 'Zum Beginn', *Die Freie Bühne*'nin ilk sayısı, s. 1, 1890.
42. A.g.y., s. 5.
43. Bölsche, *Die naturwissenschaftlichen Grundlagen der Poesie*, s. 3.

ta olduklarıyla çelişiyordu. (Heinrich Hart, 1891'de "Kültür kendini hem dinden hem de esriklikten kurtarmalıdır" diye yazmıştı.[44]) Lou uzun süredir benimsediği ve Nietzsche'nin desteklediği fikirleri geliştiriyordu, bu nedenle şimdiki çevresinde bulunan yeni tanıdıklarından bir şey öğrenmekle ilgilenmiyordu. Fakat onlardan doğal bilimle ilgili bir şey öğrendi; öğrendiği doğal bilimin yöntemi değildi ama, yeni fizik, kimya ve özellikle de biyolojinin ortaya çıkardığı kimi ayrıntılarla görülen fiziksel dünyaya en azından hayranlık duymaktı. Bu konuda Lou'yu en fazla etkileyen Wilhelm Bölsche oldu.

BÖLSCHE

Bölsche yazın kuramcısı olmadan önce bir biyologdu. Lou onunla karşılaştığında üç ciltlik çalışması *Doğada Aşk Yaşamı*'nı[45] hazırlıyordu. Bu, evrim kuramının herkesin anlayacağı hale getirilmiş uyarlamasıydı ve Bölsche'nin arkadaşı ve komşusu olarak Lou çalışma hakkında onunla tartışmış olmalıydı. Freud'un övgüyle söz ettiği[46] bu romantik-bilimsel çalışmada Bölsche kendi zamanında sahip olunan biyolojik bilgi hakkında çok geniş bir tarama yapar; çalışmanın konusu, kendisinin bütün değişkenleriyle "aşk" ismini verdiği kendini çoğaltma olgusu aracılığıyla insan, hayvan, bitki ve tek hücreli yaratıklar arasındaki birbirinden ayrılmaz bağlantılardır. Bölsche'nin Goethe'ye özgü bir neşeyle vurguladığı aşk yaşamımızın seçme, cezbetme, birleşme, ayrılma ve daha iyiye gitme gibi pek çok özelliğini paylaşan en basit basilden, hatta bu basilin çıktığı cansız maddeden Raphael'in Hazreti Meryem ve Çocuk tablosuna kadar bütün dünya uyumlu ve sürekli değişen bir biçimde, aşkla, cinsel enerjiyle birleşmiş durumdadır. "Daha ilk basilde insan gizli olarak vardır."[47] Görsel açıdan çok zengin bu kitabın dünyasında hiçbir şey çirkin değildir. Kitapta iktiyozorların (fosil ha-

44. 'Das Ende der Religion', *Die Freie Bühne*, 1891, s. 11.
45. *Das Liebesleben in der Natur*, 1898-1901.
46. Örneğin, *Introductory Lectures on Psycho-analysis*'de, ders 22.
47. ('In der Urbazillus steck schon der Mencsh') *Liebesleben* ..., s. 103.

linde bulunup kısmen balığa kısmen kertenkeleye benzeyen çok büyük deniz hayvanı) devasa ve tuhaf birleşmesinin güzelliğini ve bağırsak kurdunun insan bağırsağı laboratuvarında uysal aşk şarkısını söyleyişinin ve –kendinden üreyerek ve üreme organından daha sonra domuzun karanlık etinde gizemli bir birleşmeye gidecek eril ve dişi özellikleri üreterek iki kere "âşık oluşu"nun aynı ölçüde büyütülmüş güzelliğini bir şerit üzerinde görürüz. Hiçbir şey çirkin değildir ve hiçbir şey kasvetli değildir; evrimcilik iyimserliktir. Yaşamın milyonlarca yıl boyunca değişen koşullara uyum sağlamış olması korkacak bir şey olmadığının kanıtıdır: İnsan güneşin soğumasına uyum sağlayacaktır. Üstelik tüm yaşamda ve hatta yaşam dışında bireysellik vardır: Kristaller, kar taneleri, gezegenler, yıldızlar, dünya –her biri bir bireydir ve insan kişiliğinin hayranlık uyandıran yönü, bu çok büyük birleşik kozmos içinde, bitmiş bir birim olan tekliğe tamamlanmış olma evrensel durumunu paylaşmasıdır. (Almanya'nın başta giden Darwinci filozofu) Haeckel'i izleyen Bölsche, ayrıca her hücrenin bir tür bilinci, bir ruhu olduğunu ve belleğin, maddenin temel bir özelliği olabileceğini öne sürer.

Lou, daha sonra, "Fiziksel Aşk" (1898) adını verdiği bir makalede, Bölsche'nin kitabının ilk cildi ile ilgili görüşünü açıkladı. Kitabın sayfa düzenini, resimlerini ve cesur konusunu çok beğenmişti (ancak aradaki bağlantıları sağlayan gereksiz lafları sevmemişti) ve daha üstün ve daha düşük tezahürler dediğimiz şeylerin altında aynı kanunların yattığının enfes biçimde gösterilmesi, özellikle de cinsel aşkın yemek yemenin incelmiş bir biçimi ve doğurmanın da boşaltımın incelmiş bir biçimi olduğu fikri onda coşku yaratmıştı. Elbette o da Bölsche gibi küçültücü değil, kurtarıcı bir vurgu kullanmıştı ve bu, daha sonra psikanalize yaklaşma biçimine çok benziyordu: Psikanaliz, yasaklanan ve reddedilenin kurtarılmasına, özellik ve değerine kavuşturulmasına olanak sağlıyordu. "Fiziksel Aşk" ilgi çekici bir kavramı geliştiriyordu: Çoğalma yöntemi, tek hücreli hayvanlar sınıfının toplam birleşmesinden memelilerin organları arasındaki karmaşık bir işbölümüne evrimleştiği ve insanlar duygusal açıdan hâlâ toplam birleşme durumunda (yani aşkta sevilen kişinin bir parçasını değil, tamamen "kendisini" arzularız) ol-

dukları için, ilerideki gelişmelerin zihinsel açıdan da fiziksel açıdan olduğu gibi bir işbölümü sağlaması olasılığı çok güçlüydü ve böylece biz benliğin bu iş için uzmanlaşmış bir parçası ile âşık olurken, kalan parçaların başka konularla uğraşmayı sürdürmeleri olanaklı hale gelecekti. Aslında bu, Lou'nun daha ileri olanın daha değerli olduğu anlamına gelmediği, aksine şu anda bedenimizde uzmanlaşmış organlar ile uzmanlaşmamış zihinsel aşk yaşantısı arasında var olan dengenin, büyük olasılıkla, sahip olduğumuz en değerli şey olduğu yönünde, sıkça işlediği temanın iyi bir örneğidir.

Lou Andreas-Salomé, Bölsche sayesinde metamorfoz ve daha sonra sıklıkla kullanacağı biyolojik olguların çeşitliliği konusu hakkında bilgi sahibi oldu ve Bölsche, Lou'nun, şimdi kendisinin de hissettiği, geleneksel din nesnesinin ortadan kalktığı bir evren görüntüsünün yarattığı aynı minnet dolu hayreti bir bilim insanın yetkesiyle dile getirmesi açısından da önemliydi. Aslında öbür dünyayla ilgili konular, Bölsche'nin diğer çarpıcı kitabı, büyük ölçüde enerjik, pozitivist *Şiirin Bilimsel Temelleri*'nde marjinal ama kesin biçimde yer alır. Bölsche bu kitabında "Biz insanların gördüğü her şey, hatta ruhsal olan bile fiziksel olan bir şeye her zaman bağlı olduğu sürece fizikseldir"[48] demesine karşın, bu gözlemin kendisinin bir başka şeye bir açılış olduğunu da iddia eder. Bilim adamı kanunlar saptarken, sürekli sınırlarla karşılaşır –değişmez koşutluklar ve bağlantıları kaydeder, fakat bunların nasıl ortaya çıktıklarını söyleyemez. Bu, Bölsche'nin, incelediğimiz dünyanın "arkasında" bir başka, bilinmez dünya olduğunu tasarlaması için yeterlidir. "Bu dünya hakkında, var olduğu dışında hiçbir şey bilmiyoruz. Ama bunda pek çok şey yatıyor." Bilim adamının, usçunun artık söyleyecek bir şeyi olmadığı nokta, Bölsche için heyecan verici noktaydı ve o, bu noktada tam bir "mucize" küresine izin vermeye tedbirli biçimde hazırdı. Bölsche, kendisi de kendi tarzında aynı şeyi düşünen Lou'yu burada da etkiledi.

48. *Naturwissenschaftliche Grundlagen* ..., s. 45.

Lou Andreas-Salomé, 1890'ların sonlarında her birinde duygusal gelişiminde anlamlı birer devreye ulaştığı üç büyük şehir, Paris, Viyana ve Münih'te yoğun bir sosyal ve entelektüel yaşam sürüyordu. Artık birkaç kitabın ve çok sayıda makalenin yazarı olarak iyi tanınan Lou, kişiliğinin yanı sıra yazınsal başarılarıyla da yazın çevrelerine alınıyordu. Ledebour ile deneyimi onunla Andreas arasında, her zaman birlikte yaşayamayacaklarının kabulüne yol açtı ve bir dizi uzun süreli ayrılık anlamına geliyordu. Böylece sıradışı evlilik, Lou'nun içe dönük özgürlüğünü onaylamakla kalmadı, onu hareketin ve tanıdıkların daha büyük özgürlüğüne çıkmaya zorladı.

1894 baharında Lou Andreas-Salomé, Berlin'den sonra yaşayacağı ilk kozmopolit şehir olan Paris'e gitti. Orada şehirde konuk olarak bulunan Almanlar ve İskandinavlar başta olmak üzere bazı yazarlarla tanıştı: Örneğin, ("bir Yunan tanrısı gibi görünen") Knut Hamsun, (hasta olmasına karşın, içe dönük bir "kıvılcım"ı olan) Hermann Bangs,[49] ve Lou'nun birlikte uzun zaman geçirdiği ve onun kendisini sevgili olarak kabul edeceğini sandığı için utanç verici bir yanlış anlamaya yol açan Frank Wedekind.* Ayrıca romantik bir geçmişe, inanılmaz bir fiziksel güce sahip vatandaşı, Savely adlı bir Rus doktor aracılığıyla Paris'teki Rus kolonisini de tanımaya başladı. Savely kendisiyle kalması için Lou'yu Zürih yakınlarındaki bir kulübeye götürdü; burada bir süre süt, peynir, ekmek ve meyve yiyerek yaşadılar ve yalınayak dağlara tırmandılar. Ayrıca

49. *LRB*, s. 98-9.

* Frank Wedekind (1864-1918) okul çocuklarının cinsel aydınlanma gereksinimlerini doğrudan gösteren oyunu *Bahar Uyanışı*, 1891, ile ünlü oldu. Oyun Münih'te yazılmıştı; bundan kısa bir süre sonra Wedekind Paris'te yaşamaya başladı. Lou, (Pfeiffer'in aktardığına göre, *LRB*, s. 258) "Hata bende Bay W., çünkü daha önce hiç terbiyesiz bir erkekle karşılaşmamıştım" diyerek üstesinden geldiği yanlış anlamayı *Fenitschka* romanında betimler. Görünüşe bakılırsa Wedekind bu sözlerin söylendiğinin ertesi günü en iyi giysilerini giyip özür dilemek için Lou'yu ziyaret etmiştir. Pfeiffer bana Wedekind'in Lou'ya yazdığı bir kartı gösterdi. Kartta "*Ich muss die Demütigung über mich ergehen lassen*" ("Beni küçük düşürmenize boyun eğmek zorundayım") yazıyordu. Wedekind ve Lou bundan sonra iyi dost oldular ve Lou'nun daha sonra tek başına bitirdiği bir oyun (bu yapıt kayıptır) üzerinde birlikte çalıştılar.

birlikte yazı da yazdılar.[50] Aralarında arkadaşlıktan öte bir şey olduğuna ilişkin herhangi bir ifade veya kanıt yoktur ve Lou'nun görüşleri ve duygularına bakılırsa bu, şüphesiz bir arkadaşlıktır. Ekim ayında Lou Schmargendorf'a geri döndü ve buna kendi de Andreas da sevindi ve ondan sonra da bu model sık sık yinelendi: Lou gidiyor, uzun süre bir başka şehirde kalıyor, enerjik biçimde arkadaşlarına ve kültürel yaşama katılıyor, sonra evinin huzuruna ve kocasının memnun, uzlaşmacı kollarına dönüyordu.

Lou ertesi yıl (1895) Nisan'dan itibaren birkaç ayı, "entelektüel ve erotik yaşamın eşleşmesi"[51] olarak betimlediği şehirde, Viyana'da geçirdi. Yazar Peter Attenberg ile tanıştı ve ondan hoşlandı. Yaşı geçkin yazar Marie von Ebner-Eschenbach'ı ziyaret etti. Ama Viyana'daki yazınsal tanışıklıklarının en ilginçleri (o yıl ilk kez sahneye konan *Liebelei* oyunu ile yeni üne kavuşmuş) Arthur Schnitzler, (1893'te çıkan *Novellen* kitabı ile tanınan ve *Der Graf von Charolais* oyunu ile büyük başarı sağlayacak) Richard Beer-Hofmann, (henüz yalnızca yirmi yaşında olan ve şimdiden erken gelişmiş bir şiir dehası olarak tanınan) Hugo von Hofmannstahl ve *Bambi** ile ünlü olmuş,

50. *L. Chertkov*, s. 5.
51. *LRB*, s. 106.
* 15 Mayıs 1895 tarihli bir mektupta Hoffmannstahl Beer-Hofmann'a "Frau Andreas-Salomé" ile kalıcı ve hoş bir ilişki kurmayı umduğunu ve onun kendi çalışmasıyla ilgili görüşlerine değer verdiğini çünkü dikkate değer bir entelektüel ve ahlâki çevreye alışık olduğunu, bu çevrenin içinden yargılarda bulunacağını yazdı. Beer-Hofmann 22 Mayıs tarihli cevap mektubunda "Frau Lou"nun hâlâ Viyana'da olduğunu ve her gün onlarla uzun saatler geçirdiğini bildirdi ve devam etti: "Bizden çok hoşlanıyor gibi görünüyor – yani Arthur'dan [Schnitzler], senden ve benden ve sanırım yaşamında onun için bir anlam taşıyoruz ya da bir şeyi simgeliyoruz, neyi bilemiyoruz. Viyana'da pek çok şeyi seviyor –bizim sayemizde– ama bunların çoğunun özellikle bizden kaynaklandığını hissediyor, oysa bu aslında yalnızca Viyana'nın kendisi. Bize 'şanslı insanlar' diyor ve bununla yaşadığımız şehri sevmemizi ve buranın doğduğumuz şehir olmasını ve birbirimizle birlikte olmamızı kastediyor." Beer-Hofmann, Hofmannstahl'a Lou'ya onun (Hofmannstahl'ın) yapıtlarını verdiğini de söyledi: "Aptal ve Ölüm", "Jestler" ve d'Annunzio kitapçığı ve birkaç da şiir. Lou'nun Gerhart Hauptmann'ı sevdiğini ve saydığını belirtti, "ama bizim 'daha zengin' olduğumuzu düşünüyor" dedi. Ayrıca "gözleri ve gülüşü öyle genç ki şimdi onu başlangıçta olduğundan ne kadar genç gördüğümüzü daha yeni fark ettik" diye devam etti. Bu topluluğun arkadaşlığı yaz boyu sürdü. Ağustos'ta Hofmannstahl, Schnitzler'in Richard Goldman ve Lou ile birlikte olduğunu duyunca memnun oldu, çünkü "gazetecilik çevresinde yaşayan ve kendini tüm bayağılıklardan bu kadar iyi koruyan Goldman ve Frau Dr. Salo-

oyun ve hayvan öyküleri yazarı Felix Salten'den oluşan bir grupla oldu.

Ertesi yıl, 1896'da, Lou Münih'te uzun bir süre kaldı. Max Halbe 1890'ları Münih'in üç çevrede, bira, karnavallar ve sanatta, geliştiği bir dönem olarak adlandırmıştır. Bunların sonuncusuyla ilgili olarak, bu, "genç ve umut dolu olan ve kanatlarını açmak isteyen her şeyin, sözleşmişçesine Münih'te toplandığı"[52] bir zamandı. Lou da "Münih" tipi özel bir yaşam olmadığını düşünüyordu; bunun yerine Münih'te "Almanya'nın bütün milliyetleri"nden[53] oluşan bir topluluk bulmuştu. Orada eski arkadaşlarıyla (Max Halbe, Frank Wedekind ve diğerleri) buluştu ve aralarında romancı Jakob Wassermann ve özellikle *Jugendstil* hareketinde etkin olan ressam, zanaatkâr ve mimar August Endell'in bulunduğu yeni arkadaşlar edindi. Burada Lou bir kere daha sanatta yeni bir yönelimin başlangıcına (en azından biraz) katıldı: Yeni sanatın Almanca eşdeğeri olan Jugendstil, Münih'te tam da o yıl, kentin başlıca iki dergisi *Jugend* ve *Simplicissimus* yayın hayatına girdiğinde gelişmeye başlamıştı.

Viyana'da Lou, Richard Beer-Hofmann'a karşı bir çekim hissetti; bu, ona, cinsel aşk kapasitesinin (Ledebour'dan sonra) ikinci kez sınanması gibi geldi.[54] Bu ilişkiden uzun süreli bir sevgi dışında bir şey çıkmadıysa da, Lou giderek daha çok kendini bir tür geç ergenlik dönemine doğru götüren bir özlemle yönlendiriliyordu. 1897'de bir kere daha Münih'teydi ve burada genç şair René Maria Rilke ile karşılaştı. Rilke onun ilk sevgilisi oldu ve yaklaşık otuz yıl boyunca da yakın dostu olacaktı.

---

mé ruhun gençliği fikrine inanmak için doğru bir ortam oluşturuyorlar" (Schnitzler'e mektup, 21 Ağustos 1895). Olga Schnitzler Richard Beer-Hofmann hatıratında, "Nietzsche'nin arkadaşı Lou Salomé"nin üç genç şairden ne kadar etkilendiğini yazdı: "Lou en çok Loris'i [Hofmannstahl] beğendiğini söyledi; aralarında Schnitzler'i en ilginç buluyor ve onunla birlikte olmaktan hoşlanıyordu; ama en çok Beer-Hofmann'ı seviyordu." Bununla bağlantılı olarak hatırat yazarının söz konusu üç kişinin her birini nasıl özetlediği ilginçtir: Hofmannstahl, dünyayı sanatının "sihirli aynası"nda yorumlar, Schnitzler insan doğasını tüm "hataları ve acıları" ile bilir, Beer-Hofmann geçici olan her şeyde tanrısal-sonsuzun müjdecisidir. Sonraki yıllarda LAS onlarla, en sık olarak Schnitzler ve Beer-Hofmann'la yeniden buluşacaktır.

52. *Jahrhundertwende*, s. 32.

53. *LRB*, s. 110.

54. Bu, Pfeiffer tarafından verilen yorumu izler.

V
Din üzerine makaleleri

"Az bulunur, tuhaf, ayrıcalıklı her şey, yüksek insan, yüksek ruh, yüksek görev, yüksek sorumluluk, yaratıcı gücün tamlığı ve yücelik."[1]

NIETZSCHE

Nietzsche Lou von Salomé'yi din üzerine felsefe yapması için yüreklendirdiğinde, onun kendisiyle karşılaşmadan çok önce gösterdiği bir eğilimin farkına varıyordu. İnanç ve inancını yitirme, onun başlıca çocukluk deneyimi; din tarihi, hem Gillot hem de Biedermann ile incelediği başlıca konuydu. Lou tüm yaşamı boyunca din üzerine düşünmeyi sürdürdü. Sanat, aşk, kadınlık ve Rusya'ya ilişkin kuramlarının hepsi din hakkında görüşleriyle yakından ilişkilidir. Ancak daha özel olarak 1891-8 yılları arasında ve hâlâ Nietzsche'nin etkisi altındayken, on bir uzun makalesini bu konuya ayırmıştır.

Makalelerin kimi bilimsel, kimi de kişiseldir. Hepsinde ifade ve

1. *Jenseits von Gut und Böse*, s. 212.

yapı bakımından bir gevşeklik vardır; insanda bunları daha az ve öz biçimde yeniden yazma, paragraflara ayırma ve kimi göndermeler ve olguları öğrenme isteği uyanmaktadır. Lou, sık sık tarihten, gelişmeler ve değişmelerden söz etmekte, ama bunların zamanını veya yerini belirtmemekte ve kitap ismi vermeksizin literatürü özetlemektedir; sanki ayrıntıya ya da kanıta zaman bırakmayacak kadar baskıcı düşüncelerle sürüklenmiştir. Yine de makalelerin hepsi okumaya değer: Çağdaş bir tartışmanın bir parçası olarak ilgi çekici olmalarının yanı sıra bu yazılarda onları büyük ölçüde yücelten bir içtenlik ve canlılık vardır. İçtenlik, Nietzsche'de olan bir özellik değildir; Lou Andreas-Salomé, Nietzsche'den bireyin zihninin öz güvenle yüceltilmesini, evrimsel düşünme alışkanlığını ve "kültür"e karşı bir sorumluluğu olduğu varsayımını almışsa, tamamen kaçırdığı şeyler de Nietzsche'deki ironi ve paradokstur. Nietzsche, zekânın tüm başarılarındaki karışıklığı gösterirken zekâyı övebiliyordu, ama Lou komplekssiz bir biçimde coşku doluydu ve onun tarzındaki yargılayıcı olmayan özgüven, ılımlı bir ifadeyle Nietzsche'de bütünüyle talepkâr olan fikirlere hoşgörülü bir rahatlık veriyordu.

Lou Andreas-Salomé'nin din araştırması, dini duygular araştırmasına eşdeğerdir. "Tanrı'nın ölümü" temel konudur, çünkü tartışması genellikle (onun zamanında hâlâ yeni olan) "Tanrı"mn bir tarihi olduğu kanısıyla başlar: Tanrı doğdu, yaşadı ve öldü. Nietzsche'yle arasındaki büyük ayrılık ise, Lou'nun kuramında Tanrı'nın sonraki bir yaşamı olmasıdır. İnancın nesnesi gerçekten de yok olmuştur (artık ona inanılmamaktadır), fakat bu nesne oradayken, aksi takdirde asla var olmayacak duyguların gelişmesine neden olmuştur; ve bunlar bizim kapasitemiz dahilindeki en değerli duygulardır. Lou'nun amacı bu duyguları betimlemek ve yüceltmektir.

Nietzsche gibi o da kimi İncil eleştirmenlerinin ve "özgür düşünen" yazarların meselelere, büyük bir geleneğin yıkılması* diye çok

* Nietzsche'nin ünlü bildiriminden önce, on dokuzuncu yüzyıl Almanya'sında İncil eleştirisi hareketi giderek büyüyordu; bu hareket içindeki önemli anlar arasında David Strauss'un *İsa'nın Yaşamı*, 1835-6 ve Ludwig Feuerbach'ın *Hıristiyanlığın Özü*, 1853, kitaplarının yayımlanması vardı. Strauss'u okumamış olan Charles Hennell, İngiltere'de 1838'de *Hıristiyanlığın Doğuşu Hakkında İnceleme*'sini

ciddi yaklaşma sıradanlığı karşısında ümitsizliğe kapılır ve bu insanları, yaptıkları şeyi *hissetmekten* aciz oldukları için küçük görür. Lou hem Strauss'u hem de Feuerbach'ı İngilizce'ye çevirmiş ve İngilizce'de Darwin'e ilişkin tartışmalarda ön sıralarda yer almış, ama yine de kendisine göre "Gelişme Kuramı ve şeylerin var olmaya başlamalarını sağlayan süreçlere ilişkin tüm diğer açıklamalar, süreçlerin altında yatan gizemle karşılaştırıldığında zayıf bir izlenim yaratır" diyen ve "mümkün olsaydı, yalnızca başlangıçtan bugüne kadarki dini doktrinin tamamında yatan kalıcı anlamı bilmek"le ilgileneceğini söyleyen George Eliot'un tutumunu benimsemiş olabilirdi.[2] Oysa Lou, bir "kalıcı anlam"dan çok, kendisi de değişimin ürünü olan, sürekli değişen bir anlamdan söz ediyordu.

GERİ ETKİ

Lou, temel fikirlerini, ilk uzun makalesi "Dinde Gerçekçilik"te (1891) ortaya koyar. Tanrısal olanın bir tarihi ve bu tarihin de iki devresi vardır: İlk devrede, tanrılar yaratıldı ve onlara ibadet edildi, ama yalnızca ikinci devrede görülen kendini içten adama yoktu. İlk önce insan Tanrı'yı yaptı. Sonra insan yapımı Tanrı, sıradan insanı, Tanrı yapımı insan, yani yalnızca doğanın gizemlerini açıklaması için değil, yaptığı Tanrı'yla evrimleşen ilişkisi yoluyla içinde gelişmiş olan idealizmi doyurması için de Tanrı'ya gereksinme duyan insan haline dönüştürdü.

---

yayımlamıştı (bunun George Eliot üzerinde büyük etkisi oldu), ama Strauss'un Hennell için söylediği gibi, "İngiliz yazarımız, Alman'ın başlangıçta yavaş öğrendiği çok sayıda formülle yaklaştığı sorunun özünü bir seferde çabucak kavramakta sıklıkla başarı oluyor" (Hennell'in kitabının 1840 tarihli Almanca çevirisine D. Strauss'un yazdığı Giriş'ten) sözleri doğru olsa bile, İncil eleştirisi Almanya'da yaygın bir akım olarak kaldı. Strauss'un kitabı kimileri için dinin yıkılmasının başlangıcıydı; diğerleri (ve Strauss'un kendisi) için ise kitap dinle ilgili değildi, fakat dinin mucize ve doğaüstü üzerine atılmış temelinin yıkılmasından sonra bile dinin bir mit olarak değer taşımaya devam ettiğini gösterme amacıyla yazılmıştı. Feuerbach daha da ileri giderek Hıristiyanlığın zamanımızda tüm anlamını yitirdiğini ve şimdi dinin ödünleyici hayalden başka bir şey olmadığını fark ettiğimizi söyledi ve mitlerin değerine de karşı çıktı.

2. 1859 ve 1862'de yapılmış yorumlar, Basil Willey aktarıyor, *Nineteenth Century Studies*, 1949.

Bu, ahlâkla ilgili bir konu değildir; insanların inançlarından kaynaklanan davranışlarla değişmiş olmaları ya da diğer insanlara karşı duygularının evrimleşmesi konusu değildir; yalnızca Tanrı'ya yöneltilen ve onun ölümünden sonra da var olan duygularla ilgilidir. Lou, sanki asla son haliyle ifade edemeyeceği bir şeyle sonsuza dek uğraşıyormuşçasına, dine ilişkin makalelerinde bu fikri tekrar tekrar işler. İnsan tanrılar yaratır. Sonra tanrılar insanı etkiler. Burada en belirleyici özellik, Lou'nun "tanrılar fikri" ya da "Tanrı fikri" insanı etkiler dememesidir.

Bu formülasyon en açık ifadesini belki de Lou'nun birkaç yıl sonra kaleme aldığı "Yahudi İsa" makalesinde bulur.

> Eğer –yapılageldiği üzere– Tanrı'dan değil de, insandan başlanırsa, gerçek din olgusunun ilk önce, bir tanrının –her nasıl ortaya çıkmış olursa olsun– o tanrıya inanan insan üzerindeki *geri etki*sinde var olmaya başladığı neredeyse istenmeden fark edilir.[3]

Lou "geri etki" (*Rückwirkung*) kuramının yaratıcısı olarak tanınacaktır. Çok sonraları, 1955'te Karl Kerényi, (din tarihi incelemesinin büyük bölümüne temel aldığı) bu tümceyi alıntılar ve şu yorumu yapar: "Burada din biliminin olanaklı olduğu; dini olanın halihazırda var olduğu o ince sınır çizgisi belirlenir ... Din bilimi, Lou Salomé'nin "geri etki" dediği şeyle başlar."[4]

DİNDE GERÇEKÇİLİK

İlk makale dine yeni bir yaklaşım gereksinimiyle başladı. Ne gözü kapalı inanç ne pozitivist inkâr ne de Hıristiyanlıktan "modern insan" için bir şeyler kurtarma amaçlı gerçekçi, güncel çabalar içeriyordu: Bunların yerine dini yaşantı gerçeğinden, yani bir "din psikolojisi"nden, dini ruh hali ve içgüdünün yanlışlıkla ortaya çıkışlarıyla geçiştirilemeyecek belirsiz bölgelerinin keşfinden başlayacak bir yaklaşım vardı.

3. 'Jesus der Jude', s. 342-3.
4. Kerényi, *Umgang mit Göttlichem*, s. 19.

Lou burada dini yaşantıya dair yeni bir kitabı tartışır ve ismini vermediği yazarın anlatımındaki iki duygu ânı üzerinde durur: Alçakgönüllülük ve gurur. Bu bağlamda gurur hakkında söyleyeceği çok şey vardır. Hıristiyan yazarlar genellikle alçakgönüllülüğü vurgularlar –örneğin Rudolf Otto, "yaratı bilinci"nden, yani kişinin kendini alçaltması, kendinden başka ve daha güçlü bir şey tarafından alt edilmesinden, "Ben hiçim" hissinden söz eder ve kişisel benliğin deneyüstü (transandantal) gerçeklikle özdeşleştirilmesi duygusuna "gurur" değil, "tam bir mutluluk" der.[5] Onun aksine Lou Andreas-Salomé, "Ben hiçim"den "Ben her şeyim"e dönüşümün neşesi üzerinde durur. Bir başka açıdan bakılırsa, bu, "Ben her şeyim"den, "Her şeye *sahibim*"e dönüşümün; ya da yine başka bir imgede bu karşıt tavırlar arasındaki sürtünmenin neşesidir:

> Ne tanrısal olarak kavranan bir idealin önünde en içten alçakgönüllülük ve diz çökme ne de yalnız başlarına kendini öne sürme güçlerinin tümünün en dolu ve doyurucu zevki, dini duyguyu uyandırabilir. Ancak gizemli benlik çelişkisi içinde ikisinin birlikteliği, içinden birdenbire, sıcak ve canlı alevin fışkırdığı o sürtünmeyi yaratır.[6]

Lou sık sık "*Demut*" ve "*Hochmut*" ("alçakgönüllülük" ve "gurur") gibi sözcük çiftleri kullanır ve "tüm gerçekliğin karşısında zayıflığımız ve yardıma muhtaçlığımızın bilincinde olmak ile bir insan olarak belli bir bakıma her şeyden üstün olmaktan gurur duymak" arasında bu sarhoş edici gidiş gelişin hepimizin içinde olduğunu iddia eder. Bu ikisinin birleşerek "sınırımızı bilmek ve o sınırda sınırı aşan bir ululuk duymak" olarak da betimlenen en yüce duygumuzu oluşturduklarını söyler.[7]

Bu herkesin eşit ölçüde ulaşabileceği bir şey değildir. Evrimin daha da fazla bireyselleşme anlamına geldiği fikrinden büyülenen Lou, Tanrı isteğini daha da fazla bireysel Tanrı yaratımına yol açan giderek daha bireysel bir arzu olarak görür. *Kendim* için bir Tanrı yapıyorum. Böylece paylaşılan Tanrı'nın genel olarak insanlar üze-

5. *Das Heilige*'de.
6. 'Realismus in der Religion', s. 1028.
7. *A.g.y.*

rindeki geri etkisini tarihsel olarak izleyen toplu Tanrı yapımının yanı sıra, sonuçta "ben" üzerinde kalıcı bir etkisi olan bireysel bir Tanrı yapımı da vardır. Aslında bireyin kişiliği ne kadar "büyük"se, en kutsal olarak algılanana dua etme yetisi de o kadar büyük olur. Lou, Tautenburg'da günlüğüne yazdıklarını yineleyerek şöyle der:

> Böylece din duygusu, ayrıca bütün *büyük bencillerin* de belirleyici özelliğidir –burada büyüğü, yalnızca varlığın bencilce bir *yönelimi* olarak değil, bir *güç* olarak alıyorum.[8]

Lou'ya göre, din her zaman bu olmuştur, çünkü "egoizm"i ve bireyi hedefler, başlıca ve kayıtsız sorusu "Kutsanmak için ne yapmalıyım?"dır (Rusça'da olduğu gibi Almanca'da da "kutsanmış" ve "çok mutlu" aynı sözcükle ifade edilir.)

Lou, çok kuramsal bir duruma geldiği ve kendi yaşantısını mevcut din bilimine uyarladığı için yazarına kızdığı zaman Nietzsche'yi andırır. İnsanın içinden yazarın değer verdiğini söylediği her şeyi tek tek ele alıp "*Senin* bununla ilişkin nedir: Bu *senin* kendine doğru yukarı tırmanmak için kullandığın merdiven miydi?"[9] diye sormak geliyor der ve Zerdüşt'ten bir alıntı yapar: "Annenin çocuğunun içinde olduğu gibi, siz de eylem halinde olun: Erdeme dair sözünüz bu olsun!"[10] Makalenin sonu da Nietzschevâridir. Yaklaşık bir sayfalık hararetli sonuç bölümü, çoğu insanın olan bitene ilgi göstermedeki acizliğine ilişkindir. Din giderek zayıflamaktadır, Tanrı soyutlamaların arkasında gözden kaybolmaktadır ve yine de

> Hiçbir şey günümüzün hemen hemen her kültürlü insanının, "modern" olduğu sürece en büyük kuşkuları bile, en ufak bir manevi rahatsızlık duymadan, rahatlıkla hatta zevkle yutmasından daha şaşırtıcı değildir; bunlar kılıç yutan hokkabazlara benzerler.

Ve ekler:

> Bu bizi paramparça *etsin*! Keşke daha az hokkabazlık yapıp düşündük-

8. *A.g.y.*, s. 1029.
9. *A.g.y.*, s. 1058.
10. Bölüm II'de, "Von den Tugendhaften".

leri ve yaptıkları şeyleri en içsel yaşamlarında hisseden gerçek insanlar *olsaydık*."[11]

Lou'yu üzenin, inancın değil, duygunun yok olması olduğu unutulmamalıdır. Tanrı'nın yitimini *hissetme* cesareti, O'nun imgesine tutunmaktan daha yaratıcıdır ve büyük kişilikler ancak cesaretten doğar. Lou'nun dolaylı olarak söylediği, varoluş amacımızın büyük kişilikler üretmek olduğudur; bu, Lou'nun kendine mal ettiği, Nietzsche'ye ait bir düşüncenin parçasıdır.

"HARNACK VE HAVARİ İNANCI" VE DİĞER DÖRT MAKALE, 1892-5

Lou "Dinde Gerçekçilik" ve 1896'da yazdığı ünlü "Yahudi İsa" arasında, din üzerine beş makale yayımladı. Bunlardan 1892'de yazdığı iki makale, tartışmalı "Harnack ve Havari İnancı" ile kendi fikirlerini ön plana koyduğu "Tanrı yaratımı" idi. "Tanrı yaratımı" otobiyografi niteliğinde bir parçaydı ve buradaki tartışması çoğu makalesindeki kadar iyi değildi. Makalenin adı pekâlâ "benlik yaratımı" da konabilirdi, çünkü öyle görünüyor ki "dini", benliğin, "dışarıdaki gerçekte" var olduğuna tamamen inanılan görünmez bir varlığa yansıtılması anlamında ele alınıyor ve makale Lou'nun çocuklukta –böyle bir– Tanrı'nın varlığından saf ve ciddi biçimde emin olmuş olmanın iç rahatlatıcı minnettarlığını duyumsadığı bir ruh hali içinde yazılmış. Lou'nun Tanrı'nın yalnızca benliğin bir yansıması olduğunu söyleme*me*sini anlamak güç. Ancak makale, sakin bir azımsama alıştırmasından başka bir şey de değil. Lou, "En içten olanın ... en yüksek olanla bu gönülsüz karışımı ve değiş tokuşu –içten olanın yüksek olarak kavranması, halihazırda dini olanın belirleyici temel unsurunu içerir" dediğinde, o "en yüce"yi her nasılsa gerçekten var olarak tasarlıyor. Eğer bu, üçüncü bir kategorinin amaçlandığı açık değilken, öznel ve nesnel kategorilerinden dışarı kayıyor ya da bu iki kategoriyi aşıyorsa, o zaman, yaşantı için çok gerekli bir tanımsızlık olarak ortaya çıkar.

11. *A.g.e.*, s. 1082.

"Harnack ve Havari İnancı" çok daha ilginçtir ve burada Nietzsche'nin etkisi somut olarak görülür. Makale, cesur, tanrısız yaşamı över ve böyle bir yaşam sürebilen az sayıda insanla süremeyen çok sayıda insanı birbirinden ayırır. Ancak Lou Andreas-Salomé "çok sayıda" olanları Nietzsche gibi olmadıkları için küçümsemez; aslında makale onların savunması olarak onları korumak için yazılmıştır. Protestan ilahiyatçı Adolf Harnack tarafından yazılmış, on beşinci baskısı yeni yapılmış, her yerde satılan ve pek çok çevrede konuşulan risaleye Lou'nun yanıtıdır.[12] Havari inancının kökeninin ve değişken tarihinin bir incelemesi olan risale, muhafazakârları kızdırmış ve özgür düşüncelileri sevindirmişti. Andreas-Salomé, makalenin tarihsel yaklaşımını onaylarken tuhaf biçimde muhafazakârlığı savunur ve Harnack'ın açıklamalarının muhafazakârlığın katı yönlerini sarsmasının olası olmadığı gibi, bunları sarsmaması *gerektiğini* öne sürer.

Tartışması zekîcedir. Tam olarak dini gelenekler, insan istekleri ve gereksinimlerinin sonucu olarak ortaya çıktıkları, yani nesnel olarak var olan şeyler olmadıkları (Lou burada Tanrı'nın olmadığını açıkça söyler gibi görünüyor) için, kırılgandırlar ve yok olabilirler; ama din, bizim için iyidir, din yoluyla evrimleşir ve derinleşiriz. Katı, hatta kemikleşmiş dogma ve bütün sert geleneksel âdetler, ölümcül bir unsur olmaktan çok, dini yaşamın korunmasında çok önemli olmuşlardır – ve kimileri hâlâ önemlidir. Protestanlığın bile biraz muhafazakârlığa ihtiyacı vardır. Doktrin ve âdetler yerine bireysel onaydan, ahlâki gönenmeden ve manen kendinden geçmekten söz edenlerin, dinin ortaya çıkış biçimi hakkında kafaları karışmıştır: Gereksinim Tanrı'yı yaratır, sonra Tanrı, kendisi için, insanlarda belli din duyguları yaratır, ama bu duygular herkes tarafından aynı ölçüde ve aynı zamanda duyulmaz. Örneğin, belli basit insanlar ya da ümitsizlik içindeki ve acı çeken insanlar bunları hissetmezler. Bunların, yaşam koşullarını iyileştirmek için elimizden geleni yapma çabalarımıza (burası Lou'nun bu tür bir şey söylediği az sayıda yerden biridir) ek olarak, katı doktrinin avuntusuna ve desteğine gereksinimleri vardır. Bu nedenle daha güçlü ve daha

12. Adolf Harnack, *Das Apostolische Glaubensbekenntnis* (44s), Berlin, 1892.

şanslılar artık ona ihtiyaç duymazken, daha zayıf ve şanssızlar için de onun tutulması gerekir. Bu biraz, Dostoyevski'nin, kendisi ateist olduğu halde, yaşamını, Tanrısız yaşayamayan çok sayıda insan için Tanrı'ya inancı yaymaya çalışarak geçiren iyi huylu diktatörü Yüksek Yargıç'ın görüşünü andırabilir, ancak Lou'nun diğerleri için inancı koruması gereken daha gelişkin ve başarılı inanaçsızının, yalnız ıstırabın ve tüm bunları sürdürme sıkıntısının yükü altında ezildiği zaman dinin doğal ve harika meyvelerinin tadını gerçekten çıkaran tek kişi olduğu için salt bir mutluluk yaşadığı düşünülür. (Elbette Lou'nun öngördüğü bir zorbalık ya da ütopya değildir.)

Lou, dinin meyvelerinin tadını gerçekten çıkaran bu kişilerin (tahminen) kiliseyi koruyucu savlar öne sürmeyi sürdürürken, kiliseden ayrılmaları gerektiğini söyler. Özgür düşüncenin, kilisenin *içinde* sürdürecek bir işi kalmaz. Bu, basit ve zayıf olanların çıkarlarına zarar verdiği gibi, daha güçlü zihinleri de ayrılmaktan caydırır. Bu insanlar dinden kazandıkları coşkuyla dolu olarak, daha önce geçilmiş tüm yollardan ayrılmalı ve ışıklarını "yol olmayan yer"e ("*das Weglose*"), yani kilisenin hakkında hiçbir şey bilmediği tüm karanlık yerlere götürmelidir. Burada yine Nietzsche'yi duyarız: En yüksek cesaret, herhangi bir anlam tarafından henüz hiç yaşanılır hale getirilmemiş yerleri keşfedendir. Bu görüşün Lou'daki çelişik ve iyimser değişkeni, dinin bize verdiği en değerli şeyin, dinin yardımı olmaksızın karanlık yerleri keşfetme cesareti olduğudur. Lou, Gerçek'in Yahudi-Hıristiyan Tanrı'dan çok daha kıskanç bir Tanrı olduğunu ve onun tarafından mahvedilmeye hazır olmamız gerektiğini söyler.

Sonraki iki çalışmada "Tanrı'nın Tarihi"nin erken bölümü geliştirilir. "Hayvandan Tanrıya", eski Sâmiler arasında kabile tanrılarından hayvan totemleri yoluyla "dünyanın efendisi" olan "Tanrı"ya kadar evrimin ana hatlarını verir. Bundan bir yıl sonraki çalışması "İslamın Sorunları" da özgün, işlenmemiş insan türü olan, henüz dindar olmayan, ama soylu, gururlu ve muhteşem erdemlerle dolu eski Arapların sonraki İslam kültürünün kibri alçaltıcı ve ayrımları yok edici etkileriyle zayıfladıklarını savlayan (belki de Andreas'ın esin verdiği) coşkulu bir bilimsel parçadır; Lou açıkça Ni-

etzsche'yi de unutmayarak yazısında "özgün bir efendi ahlâkından ve din kültürünün köle ahlâkıyla bunun yıkılışı"ndan söz eder. Daha sonra "Hıristiyanlığın Kökeni"nde (1895) ise, Lou, İsa'nın yaşamındaki birkaç basit gerçeğin nasıl efsaneye ve üne dönüştürüldüğüyle ilgilenir. Ama İsa ile ilgili başlıca çalışması, Rilke'yi etkileyecek ve onda derin bir iz bırakacak, 1896 tarihli makalesidir.

"YAHUDİ İSA"

"Yahudi İsa"da, Lou Andreas-Salomé başlıca fikirlerini yeniden ortaya koyarak onları yeni bir sonuca doğru geliştirir. Büyük ölçüde bizim çıkarımımıza bırakılmış olan sonuç, İsa'nın büyük inançsızlar, inançsızlığın dehaları arasında olduğudur.

Tanrı'nın yaşamındaki iki devreyi anlatan Lou, ilk devrenin şaşırtıcı olmasına karşın, Tanrı fikrinin insanın iç yaşamına, onun aksi halde olabileceğinden çok daha büyük bir şey olmasına yol açacak kadar işleyebildiği ikinci devrenin daha da şaşırtıcı olduğuna dikkat çeker. İsa'nın Yahudiliğini vurgulayarak –İsa Yahudiliği yenen kişi değil, onun en keskin ifadesiydi– onu, büyük dini inançsızların önde gideni yapmayı başarır. Çünkü bir Yahudi olarak İsa, Tanrı'nın doğru zamanda kendini dünyada göstereceğine inanıyordu –"Yahudi Tanrısı hakkında uzun uzun düşünmedi, acı çekti ve yaşadı ve hissetti"[13] ve nefese değil, kana yani ölümden sonraki yaşama değil, tanrısal vaatlerin dünyada tutulmasına inanıyordu. Öyleyse diğer kimi şehitler gibi İsa da en son anda Tanrı'nın görünmesini bekledi: Ve son anda bunun olmayacağını fark etti. Bu nedenle, İsa sonraki Hıristiyan şehitlere göre çok daha korkunç bir şeyle karşılaştı, çünkü o şehitler Cennet'e girmeyi bekleyerek öleceklerdi, ama kendisi hiçbir şey beklemeden öldü. Bu biçimde Lou, "Tanrım neden bizi terk ettin?" feryadını bizim onun "tüm insalık için acı çektiğini" söylediğimiz gibi, İsa'nın o anda *gerçekten* kendi kendine konuşması olarak yorumlar. Çünkü o, kişisel bir Tanrı'ya inanmış olarak öyle bir Tanrı olmadığının farkına vardığımızda hepimizi bekleyen acıyı çekti.

13. 'Jesus der Jude', s. 347.

Lou, İsa'yla özgür düşünceli dâhi ideali arasında açık bir bağlantı kurmasa da, çok büyük sevgiyle tam ve keskin biçimde hissedilen inançsızlığın birleşimi ve bu ikisine birden katlanma dayanıklılığı, bu bağı öne sürer. İsa, esas ve tek yalnız dâhiydi, en yüce insani duyguyu duyma yetisine sahipti ve bu duyguyu öyle derinden duyuyordu ki onun için başka hiçbir şeyin önemi yoktu; o, yeni bir dinin kurucusu değildi, ancak çelişkili biçimde, onunla ilgili olaylardan yeni bir din doğdu.

> Tüm gerçeği ve bütün hayaliyle bir insanda vücut bulan din, tuhaf biçimde o günden beri dinin simgesi haline gelen haçın üzerinde kanayarak öldü.[14]

Haç (diye bitirir makalesini) Hıristiyanlık için her ne anlama gelirse gelsin bize şunu anımsatmalıdır:

> Dinin doruklarına, gerçek mutluluğuna ve trajedisinin tamamına ulaşan yalnızca bireydir, büyük bireydir. Onun orada, yukarıda ne deneyimlediğini aşağıdaki kalabalık öğrenmez.[15]

"DİN VE KÜLTÜR", "TANRI'NIN TARİHİNDEN" "DİN DUYGUSU ÜZERİNE"

Lou, "Yahudi İsa"dan sonra, din üzerine dört uzun makale yayımladı. "Dinde Egoizm" (1899) büyük ölçüde önceki temaların tekrarıdır, fakat 1897–8 arasındaki üç makale bu temaları ilginç biçimlerde geliştirir.

"Din ve Kültür"e göre, bir anneden doğan çocuklar gibi tüm kültürel etkinlikler dinden doğmuştu; ve her biri büyüyüp onunla ilişkisi azalırken ebeveyn yönlendirmesine gereksinimi kalmıyordu, böylece yalnız kalan anne yine kendi kaynaklarına dönüyordu: Yani, din uzmanlaştı, yalnız Tanrı inancıyla ilgilendi ve yaşamın kalanından gözle görülür biçimde ayrıldı. Ancak "çocuklar" dinin

14. *A.g.y.*, s, 350.
15. *A.g.y.*, s, 351.

görünmez bir yönünü kendileriyle birlikte taşıyarak giderek uzaklaştırdılar ve bu, bireylerin yaşamlarındaki doruk noktalarında ortaya çıkar. Çünkü:

> Sayısız insan sayısız kereler Tanrı'nın ismini Tanrı'dan başka bir şeye uyguladı; sayısız ruh, en tutkulu din duygularının ve coşkularının inancın sınırlarından çıkıp yaşamın sınırlarına girmesine izin verdi ... Tanrı, Tanrı değil, insan yaşamında bir insan ismiyle anılamayacak kadar yakın, yoğun ve değerli olan her şeyin yalnızca bir simgesidir.[16]

Lou oldukça gizemli biçimde, dinin kurtuluş hayalinin, yaşamın yaşamı olarak Tanrı'nın, iki aşırı uçta belki de tek doğru ve "kutsanmış yaratı" olduğunu söyler: Bu uçlardan biri, insanın insan olarak Tanrı'dan türediğine inanarak doğduğu karanlık yerlerin altındaki derinlik, diğeri de insanın en sonunda gerçekten insan olduğunu duyumsadığı ve Tanrı'yı doğurduğu kültür doruklarının üstündeki yükseklikliktir.

Lou Andreas-Salomé daha sonra, "Tanrı'nın Tarihi"nde (1897) kısmen ve "Din Duygusu Üzerine"de (1898) çoğunlukla, yüce ruh halleri kuramı diyeceğim şeyi ortaya koyar. Bu makalelerin her ikisi de, onun kendi deneyimlerini betimlediğini gösteren bir heyecanla yazılmıştır. Lou, sevincin olanaklı olduğuna derinden ikna olmuştur. İnsanları toz gibi kupkuru olmayı bırakıp başlarını yukarı çevirmeye ve ne yoğun bir mutluluk yaşayabileceklerini fark etmeye ısrarla çağırdığı bir ruh halindedir. İnsanlar hem eski inanç makalelerine karşı çıkmalı hem de eski inanç alışkanlıklarını prova etmeyi bırakmalı ve bunlar yerine, insan kıştan çıkma, eski, soğuk evine baharda nasıl bakarsa yeni bir bakış açısından, din olgusunun tamamını yepyeni bir biçimde görmelidirler.

Lou, "Tanrı'nın Tarihinden"e, modern kilisenin uşçuluk ve bilime uyum sağlama çabalarına bir başka saldırıyla başlar ve Nietzsche'nin "Tanrı'yı öldürdük" ve "bu kanı üzerimizden kim temizleyecek" diye haykıran "deli adam"ını[17] aktarır.

Bunu din tarihinin kanıtlarla desteklenmemiş beş devresinin tu-

16. 'Religion und Kultur', s. 5 ve 6.
17. *Die fröhliche Wissenschaft*, s. 125.

haf bir betimi izler. Lou'ya göre, din tarihi, yorumlamadaki sarhoşça özgürlükten çıkar, kemikleşme değil, gerekli bir donanım olarak tutuculuk talebinden geçer, daha sonra bir sofuluk ve kendini küçük düşürme aşaması yaşar, oradan gizemciliğe geçer ve en sonunda da gizemlerin akılla sınandığı akılcılık aşamasına ulaşır. Bundan geriye şüpheli bir alegori karışımından başka bir şey kalmaz. İşte çağdaş kilise böyledir –zayıf ve kurak. Lou'nun Tanrı'nın ölümünden sonraki bir çağda dine eğilimi olan kişinin sahip olabileceği şeyin betimiyle karşıtlığını gösterdiği de bu akılcı yavanlıktır. Onun yüce duygular kuramı, Tanrı'nın ölümünü bundan daha az umursayamayacak olanların darkafalılığına bir karşıtlık olarak sunulmuştur. (Büyük bir parçası aslında adanmışlık olan) yüce duygu, artık gündelik sesleriyle konuşmayan dış olaylar, "sanki bize tanrısal bir şey söyler" gibi kendilerini simgeler olarak açığa vuruyor göründükleri zaman ortaya çıkar.[18] Belli bir inancı olan bir insan bu duruma açık bir ifade verebilmişti, ama biz veremiyoruz. Yine de kendi kendimize ayin yaptığımız bu gibi anlarda ["*Einkehr und Sammlung*"] tamamıyla ilgili ve katılımcı oluyoruz; her şey bütünleşmiş, huzur dolu ve derin oluyor. (Lou bu ruh halini çocukluktan ya da sayfiyeden çıkarmasa da ve bunu düşünceli hareketlerde bulunma içgüdüleriyle ilişkilendirmese de yaşantılanan kısmen dinsel bir huzura ilişkin pek çok başka betimle arasında açık bir benzerlik vardır; Wordsworth'ün "Gücün huzura kavuşturduğu bir gözle/Umudun gücünün ve neşenin derin gücünün/ Nesnelerin içinde yaşamı görürüz" dediği "sakin ve kutsanmış ruh hali" bunlardan biridir.)[19] Lou, bu ruh halinin inancın duygusal bir andacı değil, tüm dinin içinden çıkıp geliştiği topraktan yeni bir gelişim olduğunu ilan eder. Ve inançsızların gerçekten de inananlardan daha yoğun dinsel deneyimleri olabilir, çünkü inananların sabit inançlarının ağırlığı, onları "inançsız insanın sık sık bir şey duyduğu ve yaşantıladığı tüm gizli mutluluklara girme" cesaretini göstermekten alıkoyabilir.

"Din Duygusu Üzerine" ileriki bölümlerinde iki temel zihinsel durumu ayırt eder: Bunlardan biri genel olarak insanlarla paylaşılır,

18. 'Aus der Geschichte Gottes', s. 1215
19. 'Lines composed above Tintern Abbey.'

diğeri paylaşılmaz. Paylaşılmayan ve gerçekliğinden çok emin olduğumuz için herhangi bir paylaşma gereksinimi duymadığımız ulu güzellik ve esrime anları, varoluşlarımızın dengeli, sorgulanamayan ve evrensel olarak paylaşılan anlarının üzerinde, büyük bir düzlüğün ortasındaki dağ dorukları gibi yükselir:

> Ovalar, çaba harcamadan birbirinin içine akar, ancak düz arazinin üzerine çıkan, yukarıya ulaştığı ölçüde, komşularından ve yoldaşlarından ayrılır; elbette doruklar tür ve yükselik olarak birbirine benzeyebilir, fakat bir doruktan diğerine ancak orta zemindeki dolambaçlı yoldan geçip, binbir güçlükle yukarı tırmanarak ulaşacaksınız.[20]

Çok büyük ayrılıklarına karşın, bu anlarda "ev havası"nı soluduğumuzu duyumsarız; üstelik başkalarının da kendilerine ait bu tür deneyimleri olduğundan emin oluruz; bunu (yani bu tür deneyimleri olup olmadığını) düşünmeye bile gerek duymadan, bu deneyimi gayet doğal olarak, sözcükler ve eylemlerle ifade etmeye çalışırız. Her ne kadar bu, sonuçta başkaları için ifade edilmiş olsa, Lou'ya göre, yine de bunu başkaları *için* yapmayız.

Dağ dorukları Nietzsche'nin sık kullandığı bir imgedir ve Lou burada

> sonra bireyler bir kez daha birbirlerine gelir, birbirlerini tanır ve selamlarlar ve doruktan doruğa kahkahalar ulaşır...[21]

diye yazdığında, Nietzsche'nin "bir devin çağlar arasındaki kurak boşluklardan, altlarında sürünen gürültücü, avare cücelerce rahatsız edilmeksizin bir diğerine seslendiği ve ruhların yüce ilişkilerinin devam ettiği dâhiler cumhuriyeti"ni yineler.[22]

Nietzsche'nin aksine Lou bir de en aşırı bireyselliği, artık *benlik* denemeyecek bir şeyin deneyimine doğru hareket etmek olarak algılar. "Benliğimizin bu doruklarında kendimizden kurtuluruz."

Makale bir kehanet ile sonuçlanır. Tüm parçalanma ve soyutlanmanın aşılacağı bir çağ gelecektir. Bu, altın paraları toplayıp bun-

20. 'Vom religiösen Affekt', s. 149.
21. *A.g.y.*, s. 154.
22. *Nutzen und Nachteil der Historie*, s. 91.

lardan büyük bir yığın oluşturur gibi ardı arkası gelmeden, sürekli yeni bilimsel bilgi parçalarını toplamak yerine, bir araya gelip servetimizi *harcamaya* başlayacağımız bir uyum ve çiçeklenme zamanı olacaktır. Her şey bir araya gelecek ve "sanatta, bilimde, ahlâkta ve yaşamda" bir bütün oluşturacak ve

> Çok da uzun olmayan bir süre önce, orada burada anlamsızca yükselen ve aynı biçimde anlamsızca düz ovaya inen şekilsiz yükseltiler gibi görünen şeyler, üzerindeki yüksekliği ölçülemez gökyüzü ile birlikte tam anlamıyla bir abide gibi, devasa bir insan binası biçimini alırken doruktan doruğa bir kahkaha gider.

Bu gerçekleşmesi olanaksız bir öngörü olmakla birlikte, bir Cennet ya da zamanın sonu öngörüsü değildir. Evrimsel ve göreli biçimde tasarlanmıştır; çünkü Lou, bunun da geçeceğini ve geçecek olmasının bizi kaygılandırmaması gerektiğini söyler. *Tanrı İçin Mücadele*'de ifade ettiği gibi burada da şöyle der:

> Bizden çok sonraki kuşaklar, buna çökmüş harabeler gibi baksalar ve onlarda yalnızca bizim geçmiş çağlara ilişkin en yüksek hayallerde gördüğümüzü, yani en yüksek hayalimizin bir simgesini görseler ne olur ki?[23]

Bu, Nietzsche'nin "her şeyin ebedi yinelenmesi"nin Lou Andreas-Salomé'deki eşdeğeri midir? Lou, bütün şeylerin kaçınılmaz olarak yok olması düşüncesine katlanır ve bunu planının bir parçası yapar. Mutluluğun ve mükemmeliyetin gelecekte eksiksiz olarak kesinlikle gelecek olmalarının yanı sıra, halihazırda kendilerini belli ettiklerinden, halihazırda zevkle yaşandıklarından emin olduğu için, kendisi de bunların belirtilerinin, Nietzsche'nin asla bilmediği bir huzur ve güvenlik duygusuyla halihazırda tadını çıkardığı için, Yok olma düşüncesi Yinelenme düşüncesinden çok daha soyutlayıcı olmalı. Lou Andreas-Salomé'nin bu ciddi, esrik makalenin sonunda, faniliği ve geçiciliği, adam sendeci, hafif bir jestle, neredeyse estetik bir gösterişle kabul ettiğini görmek etkileyicidir.

23. 'Vom religiösen Affekt', s. 154.

Lou, merkezdeki soru hakkında hiç tamamen açık olmamıştır. Bu soruya yol açan karmaşık bir sav oluşturacak, ancak soruya geldiğinde o orada yokmuş gibi davranacaktır: Çevredeki her şeyi gözler önüne serecek tepenin doruğuna çıkmak yerine, bir buluta girer. Kastettiğim soru şu: Tanrı'yı biz "yaptığımıza" göre, "Tanrı'nın varlığı" ne anlama gelebilir? Tanrı var mıdır yok mudur? Lou, tekrar tekrar, Tanrı'nın tarihin ilerleyişi içinde insan dileğinin, isteğinin, davranışının ürünü olarak ortaya çıktığını öne sürer. Buradan Tanrı'nın bir uydurma, bir hayal olduğu ortaya çıkmaz mı?

Tanrı'nın varlığını koyut olarak tasarlarız, sonra onun yalnızca tasarım olduğunu öğreniriz, onu terk ederiz, ancak bunu, onunla ilişkili tam bir değerli duygu yelpazesi geliştirdikten sonra yaparız. Yani, dini varlıklar durumuna gelir, zenginleşir ve olanaklarımızı arttırırız. Bu duyguların şimdi yeni nesnelere gereksinimi vardır; bu nedenle biz de yeni idealler, saymak, sevmek ve adına çalışmak için bir başka şey –kültürümüzün en iyisini– oluştururuz ve en iyi başarılarımızda Tanrı'yı yeniden yaratırız. Tanrı'nın yalnızca bizim tasarımımız olduğunu öğrenmeyenler için kilise, dogması ve gizemleriyle devam etmelidir; ama daha şanslı ve akıllı olan bizler, onun bize verebileceğinin en iyisiyle zaten dolup taştığımız için artık onun yararlı bir hata olduğunu bilmeye dayanabiliriz. Ancak Lou, Tanrı'nın bir hata olduğunu ve bizsiz bir Tanrı olmadığını söyleme noktasına geldiği zaman, bunu söylemez. Bunun yerine, çok derinden incelenmediğinde sanki Tanrı hakkındaki duygu ile Tanrı arasında bir fark yokmuş gibi görünür. Sanki Tanrı gereksinim duyulduğu yerdedir ve O'na yalnızca zayıflar bir destek olarak değil, güçlüler de minnettarlıklarının alıcısı olarak gereksinim duyarlar.

> İnsanın bir başkasının yardımıyla avunup yüceltilmek istemediği, ancak yalnızca Tanrı'nın alabileceği bir minnettarlıktan kurtularak yüreğini hafifletmek istediği o yüksek anlarda onsuz olmak katlanılmaz, aslında kesinlikle olanaksız olacaktır... Fakat, o noktada asla böyle bir eksiklik olmaz çünkü Tanrı her zaman oradadır.[24]

24. *A.g.y.*, s. 152.

Lou Andreas-Salomé'nin "Din ve Kültür"de, Tanrı'nın Tanrı olmadığını, "insani bir isim verilemeyecek kadar yakın, yoğun ve sevgili" olan her şey için "yalnızca bir simge"[25] olduğunu söylediği doğrudur; ama burada yine aynı soru sorulur: Çok sevgili vb. olan *nedir*? O anlarda bilincinde olduğumuz *nelerdir*? İnsani bir isim yoksa, o zaman insani bir şey de kesinlikle yok mu demektir? Ve makalenin dinin iki tarihsel insan aşırılığında "doğru" olduğunu söyleyen sonuç kısmı ne anlama gelir? *Doğru* ne demektir? Lou, saygı, saygı duyulacak bir şey olması gerektiğinin kanıtıdır ya da hatta duygu yoluyla Tanrı'yı yarattığımızda bu, O'nun gerçekten orada *olmasını* sağlar gibi bir şey dese keşke. Ama kastettiği şeyler bunlar gibi görünse de Lou, konuyu, okuyucunun kendini sonsuza kadar ikircikli hissetmesini sağlayacak ölçüde bulanık tutmayı yeğler.

Lou pek çok başka yazısında "Tanrı"dan oldukça sorunsuz biçimde söz eder. (Tanrı sözcüğü, Almanca'da, İngilizce'nin aksine, herhangi bir duygusal ifade kullanmadan söylenebilir.) Rus köylülerinden söz ederken, bunlar yalnızca çok dindar insanlar değillerdir, ayrıca "Tanrı'yla doludurlar" demekten ya da "bu ülkeyi seviyorum, çünkü içinde Tanrı var"[26] demekten çekinmemiştir, halbuki bundan önceki sekiz yıl boyunca Tanrı'nın öldüğünü göstermiştir. Zaman zaman Tanrı'nın "her şey", güneş ışığı ve otlaklar olduğu kadar panteist bir kavramı kastediyor gibi görünür... Zaman zaman da Tanrı'nın mutluluk ya da benlik duygumuzun yenilenmesi veya anlamın kesinliği, hatta dünyanın anlamlı olduğuna dair ahlâki iyiliği de beraberinde getiren gerekli bir güven olduğunu kasteder gibidir. Tüm bunlar onun kavramına anlam karmaşası getirmiş olsa gerek, çünkü eğer dini duygulara Tanrı adı verilebiliyorsa, o zaman Tanrı ölmez ve bir bütün olarak hayatta kalır. Belki karmaşanın açıklaması da *budur*. Ya da belki bizim kusursuz olmayan anlayışımıza göre, "Tanrı"nın her zaman bu iki anlamı vardır: Bize bağlı olarak ve bizden bağımsız olarak. Eğer Lou'nun kastettiği buysa, o zaman kendisi Tolstoy'un anlattığı deneyimlere yakındı demektir:

25. *A.g.y.*, s. 6.
26. Rusya Günlüğü, 1900 (yayımlanmamış).

Anna Karenina'da Levin'in, birinin bencillikten uzak yaşadığı için "Tanrı için yaşıyor" olarak betimlendiğini duyduğu zaman, "Tanrı"nın *ne anlama geldiğini* anlaması gibi; ya da Tolstoy'un Tanrı'nın var olup olmadığı sorusuna yanıt bulmak için kıvrandığı İtiraf'ın sonunda "var, yok" diye düşünürken sonunda her "var"a bir yaşam ve neşe duygusu ve her "yok'a da ümitsizlik ve anlamsızlık duygusu rastgeldiğini fark ettiği zaman olduğu gibi.

Lou'nun farkı şudur ki o ümitsizlik ve anlamın yitirilmesi anlarını yaşamamıştır ya da en azından bunları dile getirmemiştir. Dine ilişkin yazdıklarının çoğu, bizi, onu William James'in aşağıdaki satırları yazarken aklından geçenlerin kategorisine koymaya iter:

> Pek çok insanda mutluluk doğuştan gelir ve karşılığı beklenmez. "Kozmik duygu" onlarda kaçınılmaz olarak coşku ve özgürlük biçimini alır. Hayvanlar gibi mutlu olanlardan söz etmiyorum. Kendilerine mutsuzluk sunulduğunda ya da önerildiğinde, sanki bayağı ve yanlış bir şeymişçesine onu yaşamayı olumlu bir tavırla reddedenlerden söz ediyorum. Kendi koşullarının ağırlığına ve içine doğmuş olabilecekleri tanrıbilimlerin kötücüllüğüne karşın, yaşamın iyi olduğu duygusuna dört elle sarılan bu gibi insanlar, her çağda olmuştur. Onların dini en başından beri tanrısal olanla birleşme dinidir.[27]

Ancak unutmamalıyız ki Lou'nun gençliğinde en fazla hayranlık duyduğu filozof Spinoza'dır ve sonraları kendi yaptığı şeyi, Spinoza'nın Mutlak'ı düşünme, düşüncede Tanrı ile Doğa'yı, "doğal olanı doğaüstü yapmadan ve Tanrı'nın adını nesneler düzeyine indirmeden"[28] birleştirme girişimini taklit etmek olarak görmeye başlamıştır.

Lou'nun din üzerine makalelerinde Spinoza'yı tartışmadığını söylemek doğru olur, fakat Spinoza, onun için (*bütüncül* düşünme yönünde Spinoza'nınkiyle kıyaslanabilecek bir çaba gösteren ve böyle düşünmeyenleri büyük ölçüde hor gören) Nietzsche'den aşağı kalır bir model değildir ve belki de Nietzsche yalnızca onu yeniden canlandırmıştır. Bu, William James'in betimlediği sağlıklı bir

27. *The Varieties of Religious Experience*, 4. ve 5. dersler.
28. *In der Schule bei Freud*, s. 69; *Freud Journal*, s. 75.

zihne sahip inanana uymayacak kadar güçlü bir coşkunluk çabası ve "mutsuzluk duyma"ya çok daha bilinçli bir karşı çıkıştır. 1912 yılı günlüğünde Lou, "daha ilkel insanlar"ın her zaman bildiği şeyi, yani Neşe'nin Mükemmellik olduğunu yeniden keşfetmeye yaklaştığımızı yazar ve ayraç içinde Spinoza ismini ekler. Aslında Lou'nun aklından geçtiğini sandığımız parçasında Spinoza, neşe mükemmelliktir değil, neşe "zihnin daha fazla mükemmelliğe geçmesini sağlayan duygudur"[29] diye yazmıştır. En önemlisi Lou, bunu unutarak mutluluk ile yücelik arasında bir eşitlik kurmuştur, oysa bunun arkasında kendisinin de gerçekten bildiği gibi başka bir şey yatar: Gençliğinde son derece ciddi biçimde gerçekleştirdiği ve dine ilişkin tüm yazılarında üstü kapalı olarak varlığını sürdüren, mutluluğa uzun bir geçiş, yüce olana ulaşma çabası.

29. *Ethics*, III. bölüm.

VI
Ibsen ve Nietzsche üzerine kitapları

"Bir insan bilgisiyle ne kadar uzağa erişse de, kendisine ne kadar nesnel görünse de, en sonunda yanında götürebileceği tek şey kendi biyografisidir."[1]

NIETZSCHE

Lou Andreas-Salomé'nin ilk bilimsel kitabı, 1892 yılında kendisi otuz bir yaşındayken ve Almanların, özellikle de *Freie Bühne* üyelerinin İbsen'e ilgileri en üst düzeydeyken yayımlanan *Henrik İbsen'in Kadın Karakterleri* kitabıydı. Lou tiyatroyla her zaman ilgilendi ve aktörler, tiyatro yönetmenleri ve oyun yazarları arasında, en ünlüsü Gerhart Hauptmann olan pek çok arkadaşı vardı. Berlin'de yaşadığı dönemin ilk yıllarında *Die Freie Bühne*'de çağdaş drama üzerine sekiz makalesi ve daha sonra çeşitli dergilerde birkaç makalesi daha yayımlandı.*

1. Menschliches-Allzumenschliches, I, s. 513.

* Drama üzerine ilk sekiz makalesi şunlardı: 1891'de altıyı aşkın baskıda yayımlanan ve J. Simons adlı Hollandalı bir eleştirmenin 'Freie Bühne'deki tiyatrocuları öven makalesini ayrıntılarıyla aktaran "Bir Hollandalının Modern Alman Drama-

Yaban ördeği imgesi, Lou'nun ilgi odağıdır. Kitabı ortaya çıkmadan önce Lou, ele almak için seçtiği altı kadın kahraman hakkında, bunları bir tavan arasına hapsedilmeye farklı biçimlerde tepki veren altı yaban ördeğine benzettiği (sonradan kitabın Giriş bölümünü oluşturacak) bir makale yazdı.[2] Bu imgede ona esin veren iki unsur, mutlaka kötü olması gerekmeyen daha dar bir "yuva" olarak tavan arası ve evden daha yüksek, daha geniş ve daha özgür olan her şeye duyulan bütün dürtülerin, bütün arzuların bir simgesi olarak, dünyada ve zihinde sınırsızlık sezgilerinin ve ona ulaşma çabalarının tümü için de kuşun yabaniliğidir. Böylece ikilik, yabani ruh ile evin ehlileştirilmiş rahatlığı; halinden memnun olma ile esriklik; burjuva yaşamı ile çok daha gizemli bir şeye ait olma arasındaki o bildik Romantik ikiliktir. *Bir Bebek Evi*'nde Nora'nın yaban ördeği özelliği, çocuksu idealleştirme yeteneği, mucize beklentileri ve sonunda serbest kalan ideal bir özgürlük içgüdüsüdür. Nora, daha özgür unsurun parçası olduğunu öğrenmeye başlayan ve fırtına zamanında bu unsuru bulmak için tavan arasından uçan ördektir. (*Hayaletler*'deki) Bayan Alving de dışarıdaki gerçek yabani evini öğrenir, ama onun için bir fırtına gelmez ve o tavan arasının ehlileştirilmiş gerçekdışılığında yaşar ve ölür. Gerçek *Yaban Ördeği*'nde Hedwig, arkadaşı olan kör bir kuş kadar ördeğin kendisi sayılmaz, burada ördek gündelik sıkıcılığın kapanına kısılmış tüm idealler ve özgürlükleri temsil eder; bu kuş, hapishanenin *içinde* uçmaya (burjuva koşullarında ideallerine göre yaşamaya) çalışır, ama engellere çarpar ve ölür. Bu ilk üç oyun tavan arasında büyümenin ürünleridir. Sonraki üç oyun ise (*Rosmersholm*, *Denizden Gelen Kadın* ve *Hedda Gabler*) vahşi yaşamın içinde büyümüş ör-

sını Değerlendirmesi" adlı uzun bir parça; 1892'de Eleanora Dusa'nın tiyatroculuğunun bir eleştirisi; beş tiyatro eleştirisi; ve 1893'de "İbsen, Strindberg, Sudermann" başlıklı bir makale. Beş yıl sonra LAS'ın "'Genç Alman' Tiyatrosu" makalesi, Petersburg'da *Severny Vestnik* dergisinde Rusça yayımlandı; 1901'de Hauptmann'ın *Micheal Kramer*'i hakkındaki makalesi Hamburg'da *Der Lotse*'de çıktı; sonraki yıllarda LAS başka tiyatro eleştirileri de yaptı ve 1915 ve 1919'da Strinberg hakkında iki parça yazdı.

2. 'Die Wildente' *Die Freie Bühne*'de, 1890, s. 849-52 ve 873-5.

deklerin ehlileştirilmeye *gerek duymaya* başlamalarını gösterir; bu kadınlar erkekleri idealleştirmek yerine erkekler yoluyla kendi ideallerini fark eder ve özgürleşmek yerine kendini adama gereksinimi duyarlar. Ama ehlileştirme aşırıya kaçabilir. Örneğin Rebekka, evcil ve onurlu olanın tavan arası dünyasına çok fazla bağlandığı için kendini öldüren gerçek bir yaban ördeğidir.

Lou'nun kitabı kadınlardan çok bu yaşantı modeliyle ilgilidir ve feminist bir kitap olduğu söylenemez. Yazar tüm erkek karakterlere sempati gösterir ve özellikle kadınların sosyal koşullanma nedeniyle haksız yere kısıtlandıklarını savlamaz. Sıradan evliliği horgörür, ama yalnızca kadın için bir tuzak olduğu için: (*Bir Bebek Evi*'nde) Helmer'in karısını kendisiyle evliliğine hapsetmesi yanlıştır, ama aynı şekilde (*Yaban Ördeği*'nde) Gina'nın hayalci kocasını köreltici konforlarla çevrelemesi de kötüdür. Lou, kadınlarda, erkeklerde daha ender bulunan değerli bir şey ("yabanilik") olabileceğini öne sürer, fakat aynı zamanda kadınları idealle gerçek olanın doğal uzlaştırıcıları olarak sunar. Tüm sıradanlıkları ve yüksek arzulardan yoksunluğu küçük görür ve burjuva yaşamının "yabanilik"le aşılmasını ya da doldurulmasını ister. Aslında Lou'nun salt yüksek arzulara iyi bakması, diğer özelliklere gözlerini kapamasına yol açar. Örneğin, *Yaban Ördeği*'ni, bir yanda Relling'in herkese rahatlık getiren yalanı sürdürme fikri ile diğer yanda Gregers'in yaşamla soylu ve yalansız biçimde yüzleşerek, az sayıda insana "büyüklük" kazandırma gereği üzerindeki ısrarı arasında bir çekişme olarak çözümlerken, onun Gregers'e şaşırtıcı ölçüde hayranlık duyduğunu görürüz:

> O, onlar gibi vasat insanlar arasında, gerçeğin her zaman bir hırsız gibi görünmesi gerektiğini, her zaman verdiğinden çoğunu aldığını öğrenmek zorundadır, çünkü gerçeğin armağanlarını kabul etmek, insanın gücünü en üst düzeyde zorlamasını gerektirir ve bu nedenle de zayıflatılmış ev hayvanlarının ehlileştirilmiş damak tatlarına, yabani bir şey, bir av hayvanı gibi gelmelidir.[3]

Burada Nietzsche'nin etkisi hissedilir: Lou bir noktada Gregers'i,

3. *Henrik İbsens Frauen-Gestalten*, s. 86.

dağdan inen Zerdüşt gibi ideallik tapınağından insanlığa iniyor olarak görür.

NORA, REBEKKA, HEDDA

Lou'nun Nora ve Rebekka hakkında yazdıklarında, belki de onlarla arasındaki benzerlik nedeniyle özel bir sıcaklık vardır. *Bir Bebek Evi*'nin betiminde, kendinden yaşlı bir adamı (burada kocasını) tanrılaştıran, ama kendini geliştirmek ve (Lou'nun romanındaki Ruth gibi) gizli gizli kocasının onu kendisinin eşiti kabul etmesini isteyen hayalci genç kadına duyduğu sempatide Gillot deneyiminin sesi duyulur. Lou, bunun Nora'nın dört gözle beklediği "mucize" olduğunu söyler. Ayrıca Helmer'in duygusuzluğunun en heyecanlı anda açığa çıkarılmasıyla kendi durumu arasında da benzerlik vardır: Bu, Tanrı'nın yitimi gibidir. "Bir dünyanın tanrısızlaşması gibi, Nora'nın dünyası başına yıkılır."[4] Lou, Helmer için üzülürken, Nora'nın acıma duygusunun kendisini yönetmesine izin vermemesini ve kendi iyiliği için *gitmesini* doğru bulur: Ayrıca Bayan Linde gibi, yavan gündelik işlerle bir ömür geçirmeye razı olmayı reddetmesini de doğru bulur. Böylece Lou oyunun ilk sahnelenişlerinde, Nora'nın eş ve anne olarak kendine uygun rolü bırakmasını protesto edenlerden kendini titizlikle ayırır. Uzlaşmacı olmayan kayıtsızlığıyla Nora'nın reddinin çocuksu ve erkekçe olduğunu söyler ve ekler: "Onun içinde daha önce saf ve kendini adamış biçimde diz çökmüş olan, şimdi dimdik ayağa kalkıyor ve erkeksileşiyor."[5]

(*Rosmersholm*'daki) Rebekka için Lou, "doğa üstü" sözcüğünü kullanır ve onu, kendisinin yaşamda içsel bir gereklilikle yönlendirilme duygusunu andıran bir biçimde betimler. Rebekka doğal olarak özgür insandır, her nasılsa sıradan iyi ve kötünün ötesinde (Beate'ye öyle davranmak *zorundadır*) ve her nasılsa herkesten büyüktür; karşılaştığı kişileri bir fırtınanın muhteşem kişilikten yoksunluğuyla kırar ya da yapar. Başkaları üstünde güç sahibi olmak ister ve olur, ama (hem idealleri olan ama gücü olmayan Brendel'in hem de

4. *A.g.e*, s. 41.
5. *A.g.e.*, s. 46-7.

gücü Rebekka'nınki gibi özgür değil, bir inanca bağlı olan Kroll'un aksine) kesin idealleri yoktur, yalnızca büyük gücü vardır. Sonuç olarak yabancı ideallere boyun eğer ve tuzağa düşer.

Lou'nun Nora ve Rebekka'ya sevgisi ile Hedda Gabler'e nefreti arasında güçlü bir karşıtlık vardır. Lou, Hedda'yı çevresindeki insanlara zarar veren bir diğer kişi olarak görür, ama o bunu yanlış bir ruhta ve hakkı olmadığı halde yapmaktadır, çünkü gerçek bir asi ya da arayıcı değil, yasak meyveyi yemek için sinsice tavan arasına sızmış bir yaban ördeğidir: Ortalama insan bile ondan iyidir. Hedda, Rebekka'nın zıttıdır:

> Onda gerçekten bir yıkma eğilimi var, ama bunun, büyük bir tutku fırtınasının iyinin yanı sıra uğursuzu, soylunun yanı sıra kötüyü, ayırt etmeksizin ve çekinmeksizin gönderdiği Rebekka yapısındaki doğa üstü unsurun gücüyle ilgisi yok.[6]

Lou Andreas-Salomé'nin ayırt edici yöntemi, bunlar gibi antitezler ve koşutluklar bulmaktır; Rebekka ve Hedwig'i Nora ile karşılaştırırken bunu daha da fazla yapar. Bu, oyunların psikolojisinin çözümlenmesinde işe yarayan bir yöntemdir. Aynı zamanda Lou bu karşıtlıkların, bu uyumsuz idealler ve tiplerin birleştirilmesi için "daha yüksek" bir yolun varlığında ısrar ettiği, ama (ortak bir intihar dışında) bu yolun ne olabileceğini bize söylemediğinde olduğu gibi yine, yöntemin entelektüelliği doğuştan gelen bir sır perdesi yaratma eğilimini açığa vurur.

KİTABIN KARŞILANMASI

Kitap, aralarında Wilhelm Bölsche'nin de bulunduğu eleştirmenlerden büyük övgü aldı. Bölsche, bunun İbsen hakkında yazılmış en iyi kitap ve yazarının da "modern bir kadın" olduğunu söyledi (ve "bu durumda yazar bir sorun" diye de ekledi, Lou her nasılsa onu şaşırtmıştı).[7] Kitabın İbsen için bir anahtar ve kendi başına bir şiir

6. *A.g.e.*, s. 212.
7. Bölsche, 'Sechs Kapitel Psychologie nach İbsen', *Die Freie Bühne*, 1891, sayı 2, s. 1272-4.

olduğunu söyleyen Fritz Mauthner, "kadın yazarlar hakkında eskiden yapılan şakalar bu yazar açısından çok yersiz olacaktır. Hiçbir nokta olmuyor ki insan zekânın keskinliğini ve mantığı bulamasın. Yaşlı Henrik'in kadınlara övgüsünü bu kadar iyi anlayanın bir kadın olması çok yerinde ve sevinç verici"[8] yorumunu yaptı.

NIETZSCHE HAKKINDAKİ KİTABI

Lou Andreas-Salomé'nin süregiden bilimselliğinin ikinci kitabı *Yapıtlarında Friedrich Nietzsche* oldu. Kitap 1894'te çıktı ve Nietzsche hakkında o zamana kadar yayımlanmış ilk ciddi kitaptı. Birkaç on yıl sonra eleştirmeler yapıtın önemini hâlâ kabul ediyorlardı. Karl Löwith, 1935'te kitabın Nietzsche'nin *Ecce Homo*'da kendini savunmasından önce geldiğine dikkat çekti, bu nedenle "Betimin sakınganlığı ve olgunluğu çok daha şaşırtıcıdır ... Sonraki elli yılda daha önemli bir sunum çabası olmamıştır."[9] Bruno Hillebrand da 1976'da "Nietzsche'nin yaşamına ve düşüncesine derinlemesine bakan ilk kişi Lou Andreas-Salomé'ydi"[10] diye yazmıştı. Kitap Lou'nun diğer yapıtları arasında sivrilir –bunların en bilimsel olanıdır ve sıklıkla tekrarlar içermesine ve zaman zaman belirsiz olmasına karşın, Almanca ya da kadınca bir yakınlık içermeyen, ciddi ve zorlayıcı bir düzyazı olarak yazılmıştır. Lou'nun kitabı yazmasına neden olan, Nietzsche'ye saygısının yanı sıra canlı bir kendini ondan uzaklaştırma kaygısıdır: On iki yıl önce Tautenburg'da olduğu gibi, sıcak bir beğeninin yanında sakin bir reddediş vardır ve her iki tavır da enerji ve zekâyla ifade edilmiştir.

PSİKOLOJİK BİR ÇALIŞMA

Nietzsche'nin bir yanda çalışması diğer yanda ise yaradılışı ve yaşam biçimi arasındaki yakın bağlantıyı anlayan ilk kişi gerçekten

8. Mauthner, 'Henrik İbsens Frauen-Gestalten', *Das Magazin für Literatur*, Şubat 1892, s. 135.
9. Löwith, *Nietzsches Philosophie der Ewigen Wiederkehr*, s. 200.
10. Hillebrand, *Nietzsche-Rezeption in Deutschland*, s. 114.

Lou'dur. Yaklaşımı psikolojiktir. Aslında *İnsanca Pek İnsanca*'dan alıntıyı Giriş bölümüne epigraf olarak vererek, kitaba, sanki Nietzsche'nin felsefesini psikolojiye indirgemeye niyetlenmiş gibi başlar, sonra Nietzsche'nin mektuplarından[11] alıntı yapar, mektupta Nietzsche Lou'nun "felsefi sistemleri yaratıcılarının kişisel eylemlerine indirgeme" fikrinden hoşlandığını söylemiş, ama bir de uyarıda bulunmuştur: "Sistem kişiden daha büyük değildir" denemez, ama "insan sistemin büyük olmadığı gösterildikten sonra bile büyük olabilir." Lou'nun Nietzsche'nin kendisi hakkında söylemek istediği budur. Başlıca teması, "Başka hiç kimsede zakânın dış çalışması ile yaşamın iç imgesi birbirine bu kadar eksiksiz rastgelmez"dir.[12] Nietzsche'nin tüm yaşantısı, düşünceye karşılık geliyordu –yaşamı tamamıyla "düşüncelerden hasta olmak ve düşüncelerle iyileşmek"ten ibaretti.[13] Onun kendine özgülüğü, trajedisi ve büyüklüğü buydu. Nietzsche kendi ruhunu evren için bir model yapmışsa da (Lou'nun başlıca eleştirisi budur), yine de bu dikkate alınmaya sonuna kadar değen bir ruhtu.

Lou, Nietzsche'yi "hastalık hastası, zayıf bir insan" olarak sunmakla suçlandı, ama bu doğru değildir. Aksine Nietzsche'yi Nietzsche'nin arkadaşı Erwin Rohde'nin onun bu konudaki ilk makalesini (1891) okuduktan sonra değerlendirdiği gibi görmüştür: "(Lou bunu saklasa da) Şimdi anlıyorum ki, delilik Zerdüşt ile başlıyor, ama *ne* delilik ve bu nasıl bir ateş yakıp dünyayı parlak alevlere boğuyor."[14] Lou sürekli olarak Nietzsche'nin yazma gücünü anımsatır. Nietzsche'nin okuyucuları salt fikirlerden daha fazlasını yaşantılarlar: "Birbiriyle çelişen düşünceler okuyorken, dünyaların yok olduğunu ve yeni dünyaların meydana geldiğini görüyoruz."[15] Lou Nietzsche'nin asıl özgünlüğünün fikirlerini üstlenme ve savma tarzı olduğunu söyler ve bakın neyi keşfeder:

11. Yaklaşık 16 Eylül 1882 tarihli, *Dok.*, s. 231.
12. *F.N. in seinen Werken*, s. 4.
13. *A.g.e.*, s. 17.
14. Rohde'nin Overbeck'e mektubu, 13 Mart 1891, Bernoulli aktarıyor, *Overbeck und Nietzsche*, s. 390.
15. *F.N. in seinen Werken*, s. 42.

> Aksi takdirde kendi anlayışımızla derinlemesine tüketmeden ve bu nedenle sayelerinde yaratıcılık kazanmadan ancak üstünkörü geçeceğimiz düşünce dünyalarının o içsel yaşantıları ve ürünleri ... Onun ruhunun duyumsadığı en küçük dokunuş, içinde dolu dolu bir içsel yaşamı, düşünce yaşantısını serbest bırakmak için yeterliydi.[16]

Övgüler kitap boyunca yinelenir. Lou, Nietzsche'nin en ince düşünce farkları için en ince ifadeleri bulmadaki eşsiz yeteneğinden, karşı çıkılabilecek ama öldürülemeyecek fikirlerinin yaşama gücünden, "hassas ve uzman eli"nden, bilgideki boşlukları bulmada hiç şaşmayan içgüdüsünden, titiz dürüstlüğünden, dehasından söz eder. "Onun hataları bile sonsuz sayıda yeni görüş açısı yaratır"; ve "başka hiçbir yazar düşünceyi yaşanmış yaşantıya bu denli eksiksiz biçimde dönüştürememiştir." Üstelik Lou, Nietzsche'yi gözümüzün önünde, elinde kalemiyle çalışma masasının başında otururken canlandırmanın yanlış olacağını gösterir: O felsefesini enine boyuna düşünmek için dağlarda, deniz kıyılarında dolaşır: Yalnızca bir bilim adamı değil, yaşayan bir insandır! Eleştirdiği başlıca noktalarda bile onu takdir etmenin yollarını bulur. Tanrı'nın yerine kendini koymuş –ve büyük bir hata yapmış– olmasına karşın, tamamen "Tanrı'nın ölümü" ile ilgilenmesi onu çağının en tipik filozofu yapmıştır. Lou Nietzsche'nin çağdaş zihnin durumunu ifade etmesinin çok yararlı olduğuna inanır. Lou'ya göre, bu özgür düşüncenin hâlâ dini sorunların pençesinde yanmakta ve mücadele etmekte olan ve besinsiz kalmış, dini bir açlık içinde bulunan zihnidir ve modern bilgi kırıntılarıyla doyurulamaz. Nietzsche işte bu zihnin kapanmak bilmez iştahını ve yorulmak bilmez dayanıklılığını betimler –"onun felsefesinde büyük ve sarsıcı olan da budur."[17]

Bunu Lou'nun Nietzsche'nin çalışmasının temelinde belirlediği psikolojik sürecin bir özeti izler. Lou'nun süreç betimlemesine, Nietzsche'nin kitaplarından geniş çaplı ve (kendi bağlamlarında) ikna edici alıntıların eşlik ettiği ve ayrıca her ne kadar belli yargılar Nietzsche'ye haddini bildirir gibi görünse de onun büyük yeteneği ve

16. *A.g.y.*, s. 42-3.
17. *A.g.y.*, s. 42.

öneminin sürekli olarak sorgusuz kabul edildiği ve anıştırıldığı unutulmamalıdır.

NIETZSCHE'NİN GİZEMİ VE METAMORFOZLARI

İlk bölüm, Nietzsche'nin yaradılışını anlatır. "Değişimleri" adı altındaki ikinci bölümde ilk kez Lou'nun Nietzsche'nin yaşamındaki çalışmalarına uyguladığı üç katlı bölümlemeye göre, ilk iki dönem olarak tanımladığı süredeki yapıtlarını ele alır. Üçüncü ve son bölüm, Nietzsche'nin üçüncü dönemindeki yapıtlarında yer alan "sistem"in sunumu ve eleştirisidir.

Nietzsche'nin gelişimindeki metamorfozlara, varoluş bilmecesi, yani olağandışı acı çekme gereksinimi neden olmuştur. Acı ve hastalık, diğer insanlar için birer parazit iken, Nietzsche'ye göre "zur Sache"ye aittirler, yani "şeyin kendisi"dirler. Nietzsche *gereksinim duyduğu* bir hastalık ve iyileşme almaşı boyunca hareket eder. Hastayken sağlıklı olma arzusuyla yanar tutuşur; sağlıklıyken ise hasta olma isteğiyle yeninden hastalığa döner. Bu bir acı biyografisidir. Lou, Nietzsche'nin herhangi bir şey yaratmak için üstesinden gelmesi gereken, yinelenen gerçek bir hastalığı olduğu gerçeğini pek de önemsemeyerek, "Nietzsche'nin zihinsel yaşamındaki, yalnızca kendini feda etme ve kendini ihlal etme yoluyla tatmin olabildiği anlamına gelen esrarengiz özellik"ten[18] söz eder ve bu denli yoğun kullandığı acıyı, onun içindeki Tanrı gereksinimi ile Tanrı'yı inkâr etme mecburiyeti arasındaki temel bir çelişkiden türetir. Bu çelişkiyi çözülmez kılan, Nietzsche'nin zorlukta ısrarcı olmasıydı. Hıristiyanlığı bıraktı, çünkü Hıristiyanlık çok rahattı; Wagner'i bıraktı, çünkü kendisine çok iyi uyuyordu. Bundan sonra da "belirsiz bir içgüdü" tarafından her başarının ötesine ve giderek alazlanan araştırma ateşlerinin içine doğru sürüklendi.

Nietzsche'nin ilk –"metafiziksel"– dönemi, Wagner'den, aynı zamanda ilk fikirlerinin tümünden de ayrıldığı zamana kadar sürer. Nietzsche kendini yıkıntıların içinde buldu, yeni bir ideal aradı ve

18. *A.g.e.*, s. 169.

onu tipik biçimde yeni bir arkadaşlıkta, Paul Rée ile arkadaşlığında ve kendisinin "realizm" dediği "pozitivist" felsefede buldu. İkinci önemli dönemi olan pozitivizm, verdiği acı nedeniyle onun için değerliydi. Nietzsche, kendini Rée'nin etkisine açık bırakarak (deha gibi) daha önce sevdiği tüm kavramları "açıklama" yoluyla zayıflatarak, kendini ileri gitmeye zorlamak için kendine kasten acı veriyordu. İkinci dönemin tamamında, sarhoşluğa karşı görünüşte ayık mücadelesi, "yalnızca kendine uyguladığı şiddetten sarhoş olma girişimi"dir.[19] (Lou, Nietzsche ile Rée'nin arkadaşlığını anlatırken, Rée'nin etkisini ve Nietzsche'nin ona bağımlılığını kesinlikle abartır, fakat Nietzsche'nin kendisinin de Rée'yi gözünde büyüttüğünü kaydeder ve Nietzsche'nin çok daha büyük yaratıcılığını fark eder.)

İkinci dönem, Nietzsche'nin eski fikirlerine daha büyük bir ölçekte dönüşü için bir hazırlıktı. Dönemin son derece akılcı oluşu, duygunun ve iradenin yüceltilişine çelişik bir dönüş yapmayı da olanaklı kıldı. *Zerdüşt* ile başlayan beş önemli yapıtın yer aldığı üçüncü döneme Lou tekrar tekrar "mistik" der. Bilginin sınırlarının dar olduğu ve düşüncenin, içinden akarak geldiği içgüdülere indirgenebilir olduğu içgörüsüne defalarca varan pozitivist eleştirler son buldu. Nietzsche şimdi bu içgüdüleri yüceltiyordu, sonsuz duygulanma yoluyla sınırsız bilgi edinilebileceğini öngörüyordu ve düşüncenin tamamının değerini küçümsüyordu. Düşünceden "vazgeçti". "Daha önce ruhuna şiddet uyguluyordu, şimdi ise bilgi sahibi olarak kendine şiddet uyguluyor."[20]

Çünkü şimdi şöyle şeyler söylüyordu: "Bir yargının yanlış olması onu çürütmez."[21] Yalanlar arzu edilir şeylerdir ve yaşam için iyidir, tüm değerler keyfidir ve bize, yani onları yapanlara bağlıdır. Lou, bu üçüncü dönemde Nietzsche'yi, bir tür zevk düşkünü düşünce boşluğunda kendini yitirmiş, en saf kendini ifadeye kendini bırakarak "kendi kendinden doğmak"[22] için yalvarıyor ve dünyayı

19. *A.g.e.*, s. 118.
20. *A.g.e.*, s. 169.
21. *A.g.e.*
22. *A.g.e.*, s. 146.

kendinin bir imgesi olarak yeniden yapılandırmakla meşgul olarak görür. Felsefe yapan bireyin dünyanın yaratıcısı olduğu düşüncesinin "tadını çıkarır", sonra bu filozofu bir tanrı olarak öne sürer: Bu, her şeyi yapabileceğini düşünen "filozof yaratıcının canavarca tanrılaştırılması"dır. Nietzsche bizi kaygılandıran dünya neden bir kurgu olmasın ki diye sorduğunda zihninin gerisinde ekler: "Ve neden bir şiddet eylemi ile yeniden yapılabilir olmasın?"

NIETZSCHE'NİN HATALARI

Lou'nun Nietzsche'nin felsefesine yönelttiği başlıca eleştiri, Nietzsche'nin "sistem"indeki temel fikirlerin, dış nesneler hakkında olduğunu iddia etmesine karşın, gerçekte kendi içsel benliğini evrenselleştirmesinin ürünü olmasıdır:

> İnsanoğlunun ruhsal tarihinin ne olduğu değil, kendi ruhsal tarihinin insanoğlunun tamamının ruhsal tarihi gibi nasıl anlaşılacağı; onun için asıl soru buydu.[23]

Örneğin efendi ve köle, her ikisi de onun içindedir; kültürün yozlaşması, kendi ruhunun tekinsiz yozlaşmasından kaynaklanır; dünya acıklıdır, çünkü yaşam acıklıdır; tanrısallaşmış filozof-yaratıcı kendisidir. İlk iki döneminde Nietzsche'deki değişmeyi açıklayan bir aşırı uçtan bir diğerine sallanma modeli, daha durağan biçimiyle üçüncü dönemin Nietzsche'sine uygulanır. O, şimdi birbirine zıt ve birbiriyle mücadele halindeki olası tüm fikirleri kendi içinde barındırmaya ve sonra onların karşısına, bir bütünlük olarak ele alındığında tek karşıtları olan Üstüninsan'ı (ya da onun habercisi olan Zerdüşt'ü, Lou'nun deyimiyle ÜstünNietzsche'yi) çıkarmaya çalışır. Nietzsche'nin büyük hatası, Üstüninsan'ı kendi dışında bir şey sanmasıdır. "Karanlık ruh" ve "aydınlık ruh" ayrımı, yalnızca kendi içindeki bir ayrımdır.

Lou'nun getirdiği daha ileri, ahlâki bir eleştiri de Nietzsche'nin denetim sahibi, sağlıklı, uyumlu ve sakin yeni bir tür insan umudu-

23. *A.g.e.*, s. 193.

nun başlangıçta kargaşa, düzensizlik ve zulmün artması yönünde korkunç bir isteği de beraberinde getirmesidir. Çünkü yeni insan büyük üstesinden gelici olacaktır ve ne kadar çok şeyin üstesinden gelmesi gerekirse o kadar güçlenecektir. (Nietzsche'nin kendine yaptığı eziyet ne kadar kötü olursa, buna gülecek yarısı da o kadar yücelecektir.) Lou, hedefi, ona ulaşılmasından önceki durumdan ikna edici biçimde ayırır. Nietzsche'de bunu anlar –içgüdü yoksa içgüdü denetimi de yoktur; kargaşa yoksa dans eden yıldız da yoktur– ve onu, böyle giderse bir Cesare Borgia geliştireceğini söyleyenlere karşı savunur. Ama onun büyük suçluları takdir etmesini ve demokrasiye, uygar kurumlara, nezakete ve acıma duygusuna saldırılarını üzüntüyle karşılar. Bunlar, kendilerini haklı çıkaracak hedefin ulaşılmaz bir hedef olması açısından çok daha üzüntü vericidir. Çünkü Üstüninsan Nietzsche'nin fiziksel çifti olmasına ek olarak, yalnızca estetik bir imgedir. Bir şeyin fazlası onun aksini meydana getiremez, insan olmayan bir fikir, bir özlem olmak dışında üstün insanı yaratmayacaktır. Lou, Nietzsche'nin kederin derinliklerinden "*kendi karşıtına* dönük sınırsız, güçlü bir özlemin gelişmesi gerekir" diye düşündüğünü söyler, fakat

> Hiçbir aşamalı gelişim karşıtları bir araya getirmediği için, aksine bunlar birbirlerine karşıtlıkları nedeniyle birbirlerini şartlandırıp ürettikleri için, aralarında sonsuza kadar doldurulamaz bir boşluk kalır; bir tarafta dehşetli olma noktasına kadar yoğunlaşmış, büyütülerek bir kargaşa halini almış insan dürtülerinin yaşayan gerçekliği, diğer tarafta yalnızca hayali bir imge, bir özün kolay bir yansıması, bir ölçüde de içinde hiçbir bağımsız gerçekliğin barınmadığı tanrısal bir maske.[24]

Ve Nietzsche her şeyden öte, yeni bir şeye, daha önce benzeri görülmemiş bir şeye ulaştığını düşünmekle hata eder. Lou, onun değerleri tersine çevirmesini, aslında terk ettiği dine bilmeden geri dönmesi olarak görür. Nietzsche gizemciliği içinde farkında olmaksızın Hıristiyanlık adasının tam da diğer tarafına varmıştır.

Lou Nietzsche'nin en son deliliği ile tüm çalışması arasında bir bağlantı görür. Yine de tam da (kitabını bitirdiği) bu düşüncede, ona

24. *A.g.e.*, s. 205-6.

yönelik, keyfi olmasına karşın cömert beğenisini görürüz. Lou, çok sayıda ipucunun (rüyaya, sarhoşluğa ve deliliğe saygısı, giderek büyüyen akıldışılığı) o son devreye işaret etmiş olduğunu savlar ve iki açıklama öne sürer: Nietzsche gerçeğin başka yolla ulaşılabilir olmadığını göstermiş olarak gerçeğe ulaşmak için deliliği *seçti* ve alternatif olarak da tüm yol boyu onun geldiğini hissetti ve bundan dolayı felsefesinde ona öncü bir yer verdi. Lou, kitabını Nietzsche'ye kararsız bir bakışla bitirir: Sonunun trajik bir aldanış, "kendisinin devasa bir tanrısallaşması" olmasına karşın, bu yine de bir tür zaferdi. Lou, onu düşmekteyken düşüşünü kahramanca kahkahalarla gizleyen bir adam olarak görür.

> Nietzsche'nin tüm yaşamı ve acıları boyunca, kendi çektiği acılardan zevk almaya dayanan bağımsız bir kötü niyet, kahramanca bir kendiyle çelişme ve kahramanca bir gülüş gibi izlenir. Ama kendini kendinden bu denli yükseğe çıkarmayı başarmasını sağlayan ruh gücü, gözlerine kendinde gizemli bir ikilik görmek için içsel bir haklılık olarak yansıyordu ve onun çalışmasının bizim için en derin anlamı ve değeri de burada yatar. Onun kahkahasında sarsıcı bir çifte titreşim duyarız: Bir delinin kahkahası ve bir fatihin gülümseyişi.[25]

LOU'NUN NIETZSCHE'Yİ ANLAYIŞINDAKİ BOŞLUKLAR

Lou'nun Nietzsche'nin yedek bir dine geri döndüğü görüşü, bir ölçüde akla yatkındır. Nietzsche'nin sonraki ifadelerinin pek çoğu, haşarı bir dindarlık gibi görünür. Ancak bu görüş, Nietzsche'nin dine kararlı düşmanlığını şaşırtıcı bir kayıtsızlıkla görmezden gelir ve geleneksel mutlağın yerine, tanım itibarıyla Tanrı ve mutlak olmayan, insan enerjilerini ve sevgilerini aynı ölçüde meşgul edecek bir şey koymaya çalıştığı gerçeğini bayağı göz ardı eder. Lou'ya göre Nietzsche Tanrı'yı yeniden icat etmeyi o kadar istiyordu ki kendini bir tanrı yapmaya çalıştı ve böylece iki yarıya bölündü. Lou fikrini, "tanrılaştırma"yı ortaya atmadan açıklamayı düşünmedi. Örneğin, onu deliliğe gönderenin ya da deliliğe gitmesine izin

25. *A.g.e.*, s. 262-3.

veren korkunç hatanın akla getirilmeyecek düşünceyi –anlamsız olduğunu bildiğimiz dünyaya yeniden bir anlam verebiliriz– düşünme çabası olduğunu söyleyebilirdi. Ama onun dindar olduğunda ısrar etmeyi yeğledi, bu Nietzsche hakkında Tautenburg'da biçimlendirdiği bir görüştü. O zamanlar, ikisinin bu konudaki yakınlıklarını vurgularken, şimdi aralarındaki farkı görmeye başlıyordu. (Çocuklukta ve ergenlikte yeniden) Tanrı'nın şimşek gibi "ussal" yitimi onun için bir şanssızlık olmuştu, fakat bu, onu "her şey'le ve tanrısallık duygusunu yeniden keşfetmek ya da yeniden yönlendirmek için gereken tüm zihinsel donanımla temel bir birlik durumunda bırakan bir şanssızlıktı. Tanrı'nın tamamen reddedilmesi, Nietzsche için anlamsız bir evren ve başka bir şeyle doldurmak için çok çalışmasını gerektiren bir boşluk duygusu bırakmıştı. Nietzsche'nin gerçekte Üstüninsan'ı boşluğa katlanan biri olarak önermesine karşın, Lou onu bu boşluğu doldurmak için tasarlanmış tanrısal bir valık olarak görüyordu.

Daha ciddi bir boşluk da Lou Andreas-Salomé'nin Nietzsche'nin usdışılığını sürekli gereğinden fazla vurgulamasına yol açar. Lou yalnızca *İyinin ve Kötünün Ötesinde*'deki kadar açık düşüncenin en akıllı insanların bir ömür boyu baş edebileceğinden fazla olduğunu fark etmemiş gibi görünür. Ve *Zerdüşt*'te Nietzsche'nin duygu ve "bedenin zekâsı" hakkındaki bildirimlerini, onun bedensel zekâ dışında kendinden tamamen vazgeçmiş olmasının örnekleri biçiminde yanlış anlar. Ancak Nietzsche, "Deyişler, doruklar olmalıdır ve deyişlerin söylendiği kişiler, iri ve uzun boylu olmalıdır"[26] gibi yorumlarını yalnızca irade gücüne veya bacak gücüne değil, esinlenmiş bir akılcılığa yöneltir. Lou, onun sözlerini fazlasıyla sözcüğü sözcüğüne alır, eğretilemelerine dikkat etmez ve dil üzerine derin düşüncelerini izlemez. Ayrıca deney yönünü, "Peki ya ...?" sorusunu, "bu düşünceyi bir dene, bakalım ona katlanabilecek misin?" yaklaşımını tamamen gözden kaçırır. Lou, günümüz kültüründe temel bir konu olarak ortaya çıkan ve Nietzsche'nin ilk gözlemcilerinden biri olduğu dil sorunu, dilin kaçınılmaz hatalılığı

26. *Zarathustra* I, 'Vom Lessen und Schreiben.'

ve keyfiliği hakkında düşünmemişti. Gözlem dilin *içinde* yapıldığına göre, dil nasıl gözlemlenebilir? Ve bunun sonuçlarına (tüm dünya bir kurgu, hata yaşamımızın gerekli bir unsuru...) nasıl katlanılır? Hem gözlemlemeye hem de katlanmaya çalışan Nietzsche, kaçınılmaz olarak üst üste farklı maskeler takıp çeşitli kisvelere bürünerek ironiler kullanmak ve tuhaf yan sıçrayışlar yapmak zorundaydı. Lou bunların pek çoğunu fark etmez ve onun Nietzsche'nin çözülmez sorunlar arayarak acı çekmeye çalıştığı ve yalnızca işleri sona erdirdikleri için çözümlere içerlediği yönündeki görüşü, dünyanın gerçekten çözümsüz sorunlardan oluşmuş olması, çözümlerimizin (ve dilimizin) yetersiz kalması ve Nietzsche'nin "kahramanlık"ının başlıca özelliğinin, *bu* düşünceyi kendine yüklemesi olması sorusunu tamamen göz ardı eder. Lou'nun pek çok bağlamda güçlü ve çekici olan aydınlanmış sağduyusu, kırıcı da görünebilir. Lou beğeni dolu bir acımayla

> Devasa bir şey taşıdığını hayal eden ve devasa bir hayalcilikten dolayı yıkılan bu yalnız, neredeyse anlaşılmaz, gizli ve aynı zamanda gizemli ruha hemen hemen hiç kimse eşlik etmiyordu[27]

diye yazdığı zaman, konunun temelindeki belirsizlik, kaçamaklıktan ve tuhaflıktan söz eden bu tümcede bile Lou'nun "hayal etme" ve "hayal eden" sözlerinin ciddi belirliliği altında doğal ve kaçamak biçimde kıpırdanır. Lou Nietzsche'nin onunki gibi eleştirileri kestirdiği ve önlemini aldığı pek çok durumu da dikkate almaz; "Felsefe *her zaman* [italikler bana ait] dünyayı kendi imgesinde yaratır, bunun aksini yapamaz; felsefe dünyanın yaratılmasının, asıl davanın zorba dürtüsünün kendisidir"[28] ile ne kastettiğini düşünmez; onun bu maskeler ve değişimlerinin ve aforizma benzeri tarzının, filozofların kaçınılmaz modellerine yakalanmadan felsefe yapma yönünde daha önce benzeri görülmemiş bir girişim olduğunu da görmez.

Böylece bu kitapta Lou onu Nietzsche'nin en derin incelemesinden uzak tutan, güvensiz, biçimsiz ya da modelsize karşı doğal

27. *F.N. in seinen Werken*, s. 7.
28. *Jenseits von Gut und Böse*, s. 9.

nefretine ihanet eder. Ayrıca Nietzsche'nin daha kehanetvari düzyasındaki nazmı hissedememiştir. Ferdinand Tönnies, otobiyografik bir notta, Nietzsche'nin 1883'ün sonbaharında, *Zerdüşt*'ün yeni yayımlanmış birinci kitabını Münih'e, Lou'ya getirdiğini ve yüksek sesle okuduğunu anımsar: "Kitaptaki acıma duygusu ve aşırı tatlı dillilik bize biraz gülünç geldi. Gerçek Nietzsche'nin Voltaire'in anısına adanmış ve Paul Rée'nin etkisi altında var olmaya başlayan yazılarda bulunacağını düşündük."[29] Lou, *Dönüp Baktığımda*'da Rée ile geçirdiği yılları anımsayarak "duygusal patırtılarını bilişsel iradelerinden ayrı"[30] tutabilmeleriyle Nietzsche'den ayrılan o zamanki arkadaşlarının sağlıklı ikliminde duyduğu hoşnutluğu anımsar. Oysa Nietzsche'nin fiziksel derinlikleri, onun düşünceleri için bir ocaktır, Lou bu özelliğe (kafa karıştıran bir biçimde) "neredeyse kadınsı" der. Lou, Nietzsche hakkındaki kitabında da benzeri bir şey söyler: Fikirlerin içgüdülere indirgenebilir olduğu gibi şeylerin, Nietzsche'nin pozitivist meslektaşları için yalnızca modern epistemolojinin bir sonucu olması ve bilimsel yöntemi zayıflatmaması, Nietzsche için her şeyin en kökten biçimde altüst edilmesi demekti. Lou en acınacak noktanın bu olduğunu ima eder.

KİTABIN KARŞILANMASI

Böylece Nietzsche, Lou von Salomé'nin zekâsı konusunda haklı, ama öğrencisi ve mirasçısı olmaya mükemmel uygunluğu konusunda haksızdı. Aralarında zihinsel bir sıcaklık beklemekte de haklıydı, çünkü Lou onun çalışmasını yoğun biçimde incelemiş ve bu konuda başka herhangi bir konuda yazdığından daha parlak ve ayrıntılı bir kitap yazmıştı. Eğer Nietzsche kitapta göründüğünden daha ilgi çekiciyse, başka herhangi birinin kitabında göründüğünden de daha ilgi çekicidir ve Lou'nunki bütün o kitapların ilkiydi.

Kitap Lou'nun arkadaşlarından (Bölsche ona "güzel bir kitap" dedi ve Nietzsche'nin çalışmasının tam bir resmini verme yönün-

29. Tönnies, *Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen*'de, s. 214.
30. *LRB*, s. 90,91.

deki ilk sistemli çaba olduğunu söyledi[31]) ve yabancılardan övgü topladı: Henri Albert "Nietzsche, kadınları hafife aldığını ne kadar sık yinelese azdır, –acımasız ironi!– çalışmasını anlayan bir kadın!"[32] diye yazdı. Kitap *Magazin für Literatur*'un sayfalarında sert çekişmelere neden oldu. Elisabeth Förster-Nietzsche'nin ağabeyinin arşivini düzenlemek için kısa süre önce işe aldığı çalışma arkadaşı, besteci, yazar Fritz Kögel, burada "büyük çaplı bir kıyım" başlattı.[33] Kantçı filozof ve Nietzsche'nin öğrencilik yıllarından arkadaşı Heinrich Romundt, bilimsel mahremiyetinden çıkarak buna güçlü bir savunmayla karşı koydu. Sonradan görüşlerini değiştiren[34] Kögel, Lou Andreas-Salomé'nin Nietzsche ile tanışıklığını uzun süreli bir ilişki olarak yanlış sunduğunu, yalnızca tarihleri ve gerçekleri değil, Nietzsche'nin kendini tamamen yanlış anlayarak, onu hastalıklı, zayıf bir insan olarak gösterdiğini ve tüm soylu ve kahramanca özelliklerini de atladığını yazdı: Kitap baştan sona nörotik kadın psikolojisiyle doluydu, ancak kadınların yanlış yapabileceği biçimde yanlıştı. Nietzsche'nin pek çok arkadaşının yerine konuştuğundan emin olduğunu söyleyen Romundt, Lou'nun Nietzsche'nin çalışmasını üç dönemde çözümlemesindeki bilimsel başarıyı vurgulayarak ve Kögel'in kadın karşıtı saldırısına, Lou'nun konusuna ancak bir kadının olabileceği kadar sevecen yaklaştığı görüşüyle cevap vererek tüm savları çürüttü.[35] (Belki de Nietzsche'nin en yakın arkadaşı olan) Franz Overbeck, Lou'nun Nietzsche ile ahbaplığının kısalığı konusunda açık olmadığını düşünüyordu, ama Kögel'in haksız saldırısı da midesini bulandırıyordu. Nietzsche'nin bir başka arkadaşı, Klasik Filoloji Profesörü Erwin Rohde, Lou'nun Nietzsche üzerine daha sonra toplanarak kitap haline getirilen makalelerinden birinin yayımlanması üzerine, "Nietzsche hakkında daha önce bu kadar iyi ve derinden hissedilen ve anlaşılan hiçbir şey yazılmamıştı"[36] demişti.

31. W. Bölsche, 'Das Geheimnis Friedrich Nietzsches'
32. H. Albert, *Mercure de France*, Şubat 1893 sayısında, Bernoulli aktarıyor, *Overbeck und Nietzsche*, s. 389.
33. Bernoulli, *a.g.e.*
34. Bernoulli'ye göre.
35. "Noch einmal Friedrich Nietzsche und Frau Lou Andreas-Salomé"
36. Bernoulli, *Overbeck und Nietzsche*, s. 390.

Elisabeth Förster-Nietzsche ve Kögel'in Lou'nun Nietzsche ile ilişkisini dürüst olmayan bir biçimde fazla vurguladığı eleştirisi doğru olmakla birlikte fazla önem taşımaz. Nietzsche'nin mektuplarından alıntılar ve ilişkilerinin belli anlarına göndermeler, dürüstlükten uzak değil, ama yersiz bir biçimde sunulmuştur: Ortadaki bölümde, yazışma miktarı orantısız aktarılmıştır. Ve Lou'nun Nietzsche'yi ne kadar süre tanıdığına ilişkin kesin bir ifadenin olmamasının okuyucuya tanışıklıklarının yıllarca sürdüğünü düşündürebileceği doğrudur. Ancak tarihlerden ve kesin gerçeklerden kaçınmak, Lou'nun tüm yazılarında göze çarpan bir özelliktir; aynı durum uzun yıllar ilişki içinde bulunduğu Rilke ve Freud hakkındaki kitapları için de doğrudur. Üstelik, Lou dürüst olmayan bir biçimde de olsa küçük bir yeniden düzenlemeyle Nietzsche ile ahbaplıklarını daha da uzun sürmüş gibi gösterebilirdi. Onun anıları ve alıntıları okuyucuya Lou'nun Nietzsche'yi tanımak ve zihnine ayrıcalıklı bir içgörüye sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda onun beğenisini de kazandığını fark ettirir –Lou, Nietzsche'in beğenisini gösteren parçalardan alıntılar yapar, eleştirilerini ve öfkesini atlar. (Hatta Nietzsche'nin *Zerdüşt*'ü yazmadan önceki üzgün halinden bile, bu halin nedeninin kendisi olduğuna dair bir işaret vermeden uzun uzun söz etmeyi başarır.) Ama bu en kötü haliyle sıradan bir kibirdir. Lou'nun bir devrede Nietzsche'yi ne kadar kötü hayal kırıklığına uğrattığını bize iletmeyi atladığı gibi, bir başka devrede onun için ne kadar önemli olduğunu ve Nietzsche'nin kendisine nasıl benzersiz bir güven duyduğunu söylemeyi de atladığına dikkat çekilebilir.

VII
Rilke'yle karşılaşma

"Benim işaretim ve habercim ol
Ve yaşamımı şenliğe dönüştür."[1]
RILKE'DEN LAS'A

Lou von Salomé'nin Nietzsche üzerindeki etkisi ve Nietzsche ile karşılaşmasının yaşamını ne kadar etkilediği konularında spekülasyon yapılabilir, fakat Lou'nun Rilke ile ahbaplığı konusunda bu tür şüphelere ve tahminlere gerek yoktur. Lou, Rilke'yi yetişkin yaşamı boyunca, bazen yoğun ve sürekli, bazen vazgeçilmez bir anı gibi daha uzaktan ama her zaman çok canlı biçimde, derinden etkilemiştir.

Lou ve Rilke, 12 Mayıs 1897'de Münih'te karşılaştılar. Onları roman yazarı Jacob Wassermann tanıştırdı. Ertesi gün Lou, Rilke'den bir mektup aldı. Onun "Yahudi İsa" makalesini okumuş,

1. 'Sei du mir Omen und Orakel/und führ mein Leben an zum Fest.' 1897-8'in *Dir zur Freier* şiirlerinden, *Sämtliche Werke* sayı 3, s. 171-198.

kendi "İsa Görüntüleri" şiir dizisine yakın bulmuş ve büyük bir heyecan içinde şunları yazmıştı:

> Rüya-destanlarımın *görüntüler* biçiminde sunduğu şeyin aynısının burada bu denli ustalıklı bir açıklıkla ifade edildiğinin farkına –kutsal bir inancın çok büyük gücüyle– varıp içim bir tür sevinçle dolana dek, beni bu açığa vuruşta giderek daha derine, daha da derine yönlendiren, yalnızca bir ilgi değil, bir inançtı, ileri doğru ciddi bir yoldayken içime doğan bir güvendi Bu demir gibi sert eli sıkılık, sözcüklerinizin amansız gücü, çalışmamı kutsadı ve bence onu onayladı.[2]

Rilke'nin Lou'ya bu ilk mektubunda kullandığı sözcükler, arkadaşlıklarının tamamına damgasını vuracaktı. "Güven" ve "sevinme" Rilke'nin duygularını anlatıyordu; Lou "ustalıklı" ve "amansız'dı; "onay", çalışması bakımından Lou'nun önemini gösteriyordu.

14 Mayıs'ta tiyatroda buluştular ve 30 Mayıs'ta Rilke, uzun bir gün ortasının göz kamaştırıcı altın ışıltısında Münih'te dolaşıyor, Lou'nun kapısına gitmekten sakınıyor, ama onunla bir yerde karşılaşmayı –denize bir mektup atar gibi şans eseri karşılaşmayı– ve (bir şiirinde) ona karşı çaresizliğini simgeleyen bir avuç gülü ona vermeyi umuyordu: "Evsiz, solgun çocuklarla birlikteymişçesine seni arıyorum ve sen benim zavallı güllerime anne olacaksın."[3] 3 Haziran'da aynı mektupta Lou'ya hem "sen" hem de "siz" diyordu; 8'inden itibaren Lou yalnızca "sen" oldu. Arkadaşlık hızla gelişerek bir aşk ilişkisine dönüştü ve bu ilişki yaklaşık dört yıl sürdü.

Lou'nun Rilke'yle buluştuğu koşulların bazıları Nietzsche ile buluşmasındakilere oldukça benzer. Nietzsche Lou'ya kur yaparken, onun Rée ile erotik olmayan ama bir evlilik kadar dokunulmazlığı olan bir arkadaşlığı vardı ve Lou Nietzsche'yi tanıdığı süre boyunca Rée tarafından korundu. Rilke Lou'ya kur yapıp onu kazandığında Lou, Andreas'la evliydi ve Andreas'la ilişkisi de aynı biçimde erotik değildi ve daha fazla dokunulmazlığı olan bir ilişki gibiydi. Lou, Rilke'yle uzun tanışıklığı boyunca Andreas'a bağlıydı. Dehayla her karşılaşmasında dâhi olmayan iyi kalpli biriyle

2. 13 Mayısa 1897 tarihli mektup, *LRBW*, s. 7.
3. 31 Mayıs 1897, *LRBW*, s. 10.

çok sıra dışı olmasına karşın, istikrarlı bir ilişki içindeydi. Ama şimdi Lou oldukça farklı bir insandı. Nietzsche ile karşılaştığı zaman, otuz sekiz yaşındaki Nietzsche'nin karşısında yirmi bir yaşında akıllı bir erkek çocuğu gibi bir genç kadındı ve tutkuya karşı sert bir zırh kuşanmıştı; Rilke'yle yaş ilişkisi tersine döndü –Lou otuzlarının sonlarında, Rilke yirmi bir yaşındaydı. Şimdi eserleri yayımlanmış (o sırada *İnsanın Çocukları* adıyla yayımlanacak öykülerini yazıyordu) olgun ve alıştırmalı bir zekâya sahip bir yazardı ve Ledebour krizi ve yalnızca yaşının getirdiği avantaj nedeniyle, cinsel açıdan zırhını çıkarmaya hazırdı. Nietzsche yalnızca yaşamlarında yolları şaşırtıcı biçimde kesişmiş biri olarak kişisel açıdan onun için neredeyse önemsizken, Rilke insan olarak, erkek olarak çok büyük önem taşıyordu. Rilke, onun yaşamına her zaman çok saygı gösterdiği o "gereklilik"le girdi. Lou, aşkın kendisine büyük bir sessizlik ve doğallıkla geldiğini söylüyordu; bu "yalnızca direnme ve suçluluk duygularından arınmakla kalmamış, dünyayı mükemmel duruma getiren kutsanmış bir şey bulmaya benzer"[4] bir aşktı. Lou'nun ve Rilke'nin ortak özelliği, yönlendirici bir kader duygusuyla suçluluk duymamalarıydı.

RILKE'NİN LOU'YA AŞKI

Rilke Münih'e geçen Eylül'de Prag'dan* gelmişti. Bazı şiir derlemeleri yayımlatmış, bir dergide editörlük yapmış ve öyküler yazmış olmasına karşın, hiç tanınmıyordu ve yüzyılın büyük şairlerinden biri olacağına dair pek ipucu vermiyordu. Lou ile karşılaşması onun için belirleyici bir dönüm noktası oldu. "Lou'nun etkisi altın-

4. *LRB*, s. 221.

* Rilke 1875'te Prag'da en eski aristokrasiye ait olduklarına inanan Katolik bir anne babanın tek çocuğu olarak dünyaya geldi ve anne babasının evliliği sona erdikten sonra annesi tarafından –mutsuzluk içinde geçecek dört yıllığına gönderileceği askeri akademi için daha kötü bir hazırlık olamayacak özenli bir biçimde– büyütüldü. 1891'de akademiden ayrıldı. Bir amcasından aldığı küçük bir aylık gelirle 1895'te üniversiteye kaydoldu ve Prag Alman Üniversitesi'nin Felsefe Fakültesi'nde okumaya başladı; sonra Münih'e taşındı.
Rilke'nin Lou ile karşılaşmadan önceki şiir derlemeleri 1894'te *Leben und Lieder* ve *Larenopfer*, 1896'da *Traumgekrönt* ve 1897'de *Advent* idi.

da Rilke'nin yaşam biçimi ve yaşama karşı tutumu neredeyse tek hamlede son biçimini aldı."[5] Rilke fena âşık olmuştu; onun önerisi üzerine kadınsı ismi René'yi daha güçlü bir isim olan Rainer ile değiştirdi; el yazısını da değiştirerek daha olgun görünüşlü ve Lou'nunkine daha çok benzeyen bir biçime getirdi.

Mucizevi biçimde Lou, onun gereksinimi olan insandı. Şiirlerinden birinde, aklında çalmalarını sağlayacak kadını bekleyen çan kuleleri gibi bin tane soru olduğunu söylüyordu. Bu aşkın ilk haftalarında tüm çanları çaldı. Lou'ya yazdığı mektuplar hem çılgınca sevecen hem de derinden korku doluydu. Rilke tüm o yıl boyunca Lou'nun üstün özgüvenine âşıktı: "Senin bu yönüne ne kadar hayranım bilemezsin, aşkım: Her şeye böyle kayıtsızca güvenmen, korku nedir bilmeyen bu sevecenliğin."[6] Rilke sonsuzluğu bulmuş gibiydi. Lou'yu yüceltti, onun önünde secde etti, kendini kutsaması için ona yalvardı, hiç kimseyi değil yalnızca onu tanımak istedi, o *olmak* istedi. Kalbi, Meryem imgesinin önündeki bir lamba gibiydi. Onun lütfunu almak için kollarını kaldırıp önünde diz çöktü ve Lou da onun istediğini esirgemeden verdi: Rilke onun sonsuz cömert olduğunu söylüyordu. Ama Rilke bütün bu coşkun duygu ifadelerinde bir şair olduğunu belli ediyordu. Bu mektuplar tüm doğallıkları içinde –tanrısallaştırma, abartı ve antitezleriyle– Petrarkist bir şiir kitabı için yazılmış taslaklara benzer; sınırsız duygu, incelikle dengelenmiş ve biçimlendirilmiştir.

> Uzun yıllar sonra bir gün benim için ne olduğunu tam olarak anlayacaksın. Susuz kalmış bir insan için dağ kaynağının ne olduğunu Berrak kaynağım benim! Sana teşekkür etmeyi ne kadar istiyorum. Senin içinde değilse eğer ne çiçek görmek istiyorum ne gökyüzü ne güneş ... Senin sınırlarına tozlu ve basit halde gelen güneş ışını, ruhunun parlak dalgasında [*in Deiner hellen Wellenseele*] bin kat berrak ve parlak oluyor. Benim berrak kaynağım, dünyayı senden görmek istiyorum, çünkü o zaman yalnızca seni, seni, seni görüyorum.[7]

5. Ernst Zinn, Rilke hakkında not, *Sämtliche Werke*, sayı 3, s. 827.
6. Florenzer Tagebuch (*Briefe und Tagebücher aus der Frühzeit* ...'da) *LRBW*'de aktarılıyor, s. 30.
7. 8 Haziran 1897 tarihli mektup, *LRBW*, s. 16-17.

Eğer Lou onun mektuplarını uzun zaman önce Paul Rée'den aldığı aynı ölçüde kendini alçaltıcı mektuplarla karşılaştırdıysa, Rilke'de mülkiyetçilik olmamasından memnun olmuş olmalıdır. Eğer Ledebour'unkilerle karşılaştırdıysa, bunların kendisine meydan okumamasından ve incitici olmamasından hoşnut olmuş olabilir. Rilke talepkâr değildi ve tamamen itaatliydi; onunla birlikteyken iç bağımsızlığını tehlikeye atmıyordu. Rilke onu anne ve yuva olarak görüyordu. Kendine nasıl bir servet kazandırdığını anlatıp duruyor ve "gelecek"ten, sanki geleceği kendisi için Lou olanaklı kılmış gibi, söz ediyordu. İnsan burada –songörüyle de olsa– güçlü yeteneğin kısa süre sonra açığa kavuşup sözcükleri yenilemek üzere, yenilenmeyen sözcükler arasında dolaştığını hisseder. Rilke bu yenilenmeyi ve geleceği, basitlik ve yaz mevsimine doğru bir olgunlaşma olarak düşünüyordu:

> Sana bunu sık sık, sık sık söyleyeceğim. İtirafım daha da basit ve sade biçimde olgunlaşacak. Ve bir gün onu sana son derece basit biçimde söylediğimde sen de onu son derece basit biçimde anlayacaksın; ve o zaman bizim yaz mevsimimiz olacak.[8]

Lou'nun kendisi, Rilke için yaz anlamına geliyordu:

> Sen benim haziranım, bin tane yolu olan
> Üzerinde hiçbir öncünün yürümediği.[9]

LOU'NUN RILKE'YE AŞKI

Lou'nun Rilke'ye yazdığı mektupların çoğu ortadan kaybolmuştur. Lou daha sonraları "Eğer yıllardır senin karın olsaydım" (bu, başka herhangi bir erkeğe söylemediği bir şeydir) "bunun nedeni, senin benim için ilk kez gerçek bir şey olman olurdu"[10] diye yazmıştır. Lou, Rilke'yi "hayal-kesinliğiyle parlıyor" ve dış görünüşüne karşın "dokunulmazlığı olan, incelikli bir soyluluk"a sahip olarak

8. 9 Haziran 1897 tarihli mektup, *LRBW*, s. 20-21.
9. Temmuz 1897, *LRBW*, s. 22.
10. *LRB*, s. 138.

anımsıyordu; onun erkeksi zarafetinden ve onda bedenle kişinin bir görünmesinden hoşlanıyordu. Lou'nun ifadesiyle, ikisi birbirlerine sıradan âşıklardan ve evli insanlardan daha yakındılar, çünkü (Janz'ın kendisine yönelttiği Aristophanes eleştirisini önceden görmüş gibi!) her biri bir birim oluşturmaya çalışan iki yarım olmak yerine, halihazırda birer tamdılar (o olgun bir kadındı, Rilke bir şairdi; ya da her ikisi de içlerindeki kadın *ve* erkeğin bilincindeydiler). Böylece ikisi, ensestin henüz kutsallığa saygısızlık olmadığı bir çağda daha çok iki kardeş gibiydiler.[11] Bu, ancak bu kadar güçlü ifade edilebilirdi; yine de Lou, o zamanlar, Rilke'nin en ünlü şiirinde ona yazdığı şeyi kendisinin de ona söyleyebileceğini eklemişti: "Gözlerimi çıkar: Seni görebilirim."[12] Bu, tüm biçimin öncesinde ve kişiliğin ötesinde, tarih öncesi bir birliğe ilişkin bir şiirdir. Kollarımı bacaklarımı kes at, duyularımı yok et, yine de seni kanımda taşıyacağım, der şair.

Rilke yıllar sonra, o zamanki aşk ilişkileri hakkında üç güçlü dörtlük[13] yazdı. Bunların ilki aralarındaki yakınlığın büyüklüğünden söz eder:

> Ah, yalnızca sana döndüğümde
> yüzüm görünmez ama büyür
> sende ve karanlıkta yoluna devam eder
> sonsuzca, senin korunan kalbinin içine

Daha da şehvetli olan ikinci dörtlük, sanki başlama girişiminin ortasındaymış gibi, yeterince güçlü olacak bir imge arayışıyla başlar –belki alınan soluğun dışarı verilmesini önlemek için ağzın üstüne konmuş bir mendil? Sonra, hayır, mendil tutulmuş soluğun üzerine değil, kanayan bir yaranın üzerine, yaşamın akıp gitmesini önlemek için bastırılır. Rilke Lou'yu işte böyle sıkı sıkı kollarının arasına almıştır ve "sen benden kırmızı oldun." Rilke tamamen yara ve kandı, Lou tamamen sargıydı. Soyut ilişkilerinin bu bedensel anlatımı-

11. *LRB*, s114.
12. 'Lösch mir die Augen aus: ich kann dich sehn.' - *Stundenbuch*'un I. Kitabından, *LRBW*'de biraz değiştirilmiş uyarlaması aktarılıyor, s. 26 (ve bakınız Pfeiffer'in notu, s. 496 ve sonrası.)
13. *LRBW*, s. 399 ve sonrası.

nı, bedensel ilişki üzerine bir meditasyon izler. Lou ve Rilke birbirlerinin eksiklerini ödünlediler: "Bize olanları kim ifade edebilir? Asla zaman bulamadığımız her şeyi ödünledik." Rilke "elden kaçırılmış gençliğin her içgüdüsünde" olgunlaşırken, Lou "kalbimde en çılgınca çocukluk"u yaşadı.

WOLFRATSHAUSEN

O yıl Haziran ayında Lou, Rilke ve Frieda von Bülow, Münih yakınında Wolfratshausen'de küçük bir ev, daha sonra da aynı köyde bir köylünün dağ yamacının içine inşa edilmiş evini kiraladılar. Evin üst katındaki üç odada kalıyorlardı, alt katta büyükbaş hayvanların ahırı vardı. Daha sonra Andreas ve köpek de beş haftalığına onlara katıldı ve Jacob Wassermann, onlara üzerine Wagnervari Loufried [Lou-huzuru, Wahnfried'le karşılaştırın] ismi yazılmış bir bayrak yapan August Endell gibi başkaları da yanlarına gelip gitti. Lou ile Petersburg'da karşılaşmış ve onun Rus yazınındaki danışmanı haline gelen Rus yazar Volynsky de gelenler arasındaydı ve hepsinin de oradaki yaşamı neşe ve huzur dolu gibiydi; birlikte yemek yiyor, gezintilere çıkıyor, çeşitli yapıtları okuyor ve tartışıyorlardı. Lou, öyküler yazmanın ve Volynsky'le Rusça çalışmaları yapmanın yanı sıra Rilke ile İtalyan resmi üzerine kitaplar okuyor ve onun şiirleri üzerinde çalışıyordu. İkisi daha sonra bunlarda çok şeyi mahvedip mahvetmediklerini düşünüyorlardı. Eylül'de yine Münih'te ve daha sonra Berlin'deydiler; Lou burada yeniden Schmargendorf'taki evlerine, Andreas'ın yanına yerleşti. Yakındaki bir banliyöde oturan Rilke aylar boyunca onları sık sık ziyarret etti.

UYUMSUZLUK VE UYUM

O ilk yıllar koşut bir evliliğe benzer görünür: Üçü her zaman birlikteydiler. Andreas'ın tavrına dair bir kayıt yoktur, ancak isim vermediği bir başka bağlamda Lou, ona yaptığı her şeyi söylemesinin

iyi olup olmayacağını sormuş, Andreas da çok kesin bir biçimde hayır demişti.[14] Ne var ki Lou ile Rilke arasındaki şeyler, yolunda değildi; başlangıçtan beri uyumsuz notalar duyuluyordu. Lou o sırada Rilke'nin şiirlerine karşı alıcı değildi: Onları, ahenkli olmalarına karşın aşırı duygulu olmakla suçluyordu.[15] (Rilke'yi şair olduğu için sevdiği halde henüz onu büyük bir şair olarak görmüyordu.) Mektuplarından bazılarını da aşırı buluyordu. Ama sorunun başlıca nedeni, Rilke'nin yaratıcı dönemler arasında, baş edemediği çöküntü ve kaygı nöbetlerine kapılması ve görünüşe göre bir tür çocukça tavır takınmasıydı. Lou, Rilke'nin akıl dışı korkularında ona eşlik etmek yerine bunları iyileştirmek isteğiyle işleri neşeli ve dengeli tutmaya çalışıyordu. Ona yeniden güven vermek, hatta onu eğlendirmek için çaba gösteriyordu. Rilke'nin esininin geri geleceğinden ümidini kesip, Lou'nun bir başka iş yapmasının daha iyi olacağı fikrini kabul ettiği zamanlara, "postacı olma kararı" diyorlardı.[16] Rilke Lou'nun tepkisinden memnun olmuş olmalıydı. Yaşamı boyunca şiirlerinde çok önemli yer tutmuş, *Malte Laurids Brigge*'de en acı verici biçimde ortaya çıkıp ancak *Ağıtlar*'ın sonunda üstesinden gelinebilmiş bir konu, gerçekliğe dayanılmaz ölçüde maruz kalmaktır. Rilke daha sonra Lou'ya yazdığı bir mektupta duyarlılığı için bir eğretileme olarak gördüğü bir anemonu anlattı. Anemon o denli geniş açılmıştı ki geceleyin yeniden kapanamadı ve "bütün geceyi almak" zorunda kaldı (Rilke böyle hissediyordu).[17] Rilke fazla açıktı: En küçük bir algı, bir koku, bir müzik notası onu yaralayabiliyordu. Başkalarının, kör bir adamın, bir dulun acısı, sanki etine girer gibi ona ulaşıyordu. Yalnızca bir insan olmak, "aşırı etkiye bu kadar maruz kalmak"[18] o denli yoğun hissettiği bir şeydi ki buna neredeyse katlanamıyordu. Şiirinin olgunlaşması, buna katlanmayı öğrenmesiydi; sıra dışı açıklığının sıra dışı bir erdeme dönmesiydi. Lou, onun düşüncelerini bu düşüncelerden

14. *LRB*, s. 210.
15. *LRB*, s. 114.
16. *LRB*, s. 116.
17. Haziran 1914, *LRBW*, s. 337.
18. "So ausgesetzt dem Übermass von Einfluss" –Ocak 1913'te yazılmış, "Warum muss einer gehn und fremde Dinge" diye başlayan şiirden bir dize.

korkmadan anlayan ve derinliklerinin bu derinliklere göz dikmeden farkında olan biri olarak bunu öğrenmesine yardımcı oldu.

RILKE'NİN "FLORANSA GÜNLÜĞÜ"

Rilke Lou'nun sevgilisi olarak, onun aksi halde en çok gereksinim duyacağı özelliklerinden dolayı zorlanıyordu. Lou'nun bağışlayıcılığı, anlayışı ve sevecenliği onu küçültebilirdi. Rilke, biraz bağımsızlık kazanmak ve Lou'nun yanına onun eşiti olarak dönmek için, 1898 baharında yalnız başına İtalya'ya gitti. Bu arada Lou da ölümcül hasta olan erkek kardeşi Evgeny'yi görmek için Petersburg'a gitti. Dönüş yolunda Rilke'yi beklemek için Danzig'in yakınında Zoppot'ta durdu.

Lou'nun Tautenburg'da Paul Rée için yaptığı gibi, Rilke İtalya'da Lou'ya hitap eden bir günlük tuttu. Bu "Floransa Günlüğü" hem Lou'ya sunulmak üzere tutkulu bir hazineler derlemesiydi hem de Rilke'nin Lou'yla karşılaştığından beri ilk ruhsal keşif eylemiydi. En sonunda alıcı olmak yerine verici olmak onun için önemliydi. Burada bir aksilik olacaktı, ama iki ay boyunca armağan büyüdü ve toplandı.

Gerçekte Rilke'nin (ilk aşk ilişkisi döneminin ardından) Lou'ya yazdıklarının tümü, krizler, kuşkular, hastalık ve korkuların ifadesidir ve başkalarına yazdığı mektuplardan çok daha karanlık ve kederlidir (Ek B). Öte yandan "Floransa Günlüğü" çoğunlukla gurur ve mutlulukla yazılmıştır. Rilke bunun özleminin kanıtı olduğunu söyler ve günlüğün başında "sevincim sen ona ortak olmadığın sürece yabancı ve şenliksiz kalıyor" der. "Şenlik" sözcüğü günlükte tekrar tekrar kullanılır: Hem özel bir pazar gününde (22 Mayıs) olduğu gibi Lou ile ilişkili olarak, ki o zaman

> Kendimi gerçekten öyle neşeli hissediyordum ki: Ama SEN olmadan şenlik yapamam. Bu yüzden yüksek sandalyemi getirdim, SENİ onda hayal ettim, karşına oturdum ve okudum.[19]

hem de sanatla ilişkili olarak: Sanatçı, gereksinim duyduğu içe dö-

19. Florenzer Tagebuch, s. 79.

nüklüğe ulaştığı zaman "bu, onun içinde geniş ve şenlikli bir hal alır." Rilke şenlikli olanı arıyordu, kendini arıyordu ve sanatın özünü arıyordu ve bunların hepsi birbiriyle ilişkiliydi. Hepsini Lou'nun gözü önünde yapılan bir yolculuğun hedefleri olarak tasarlıyordu.

Daha sonra Rilke'nin şiirinde merkezi bir yer tutan kavramlar ilk kez günlükte işlenir. Rilke daha sonra *Weltinnenraum* adını verdiği iç boşluğu tanımlamaya başlar; (sona doğru) kendini "şeyler"in havarisi olarak görmeye başlar; belki de en önemlisi kendini sanatçıyla özdeşleştirmeye, kendini geçmişteki sanatçıların çalışmasını sürdürüyor ya da kendi ifadesiyle, kendi *özlemini,* onlarınkini devam ettiriyor olarak görmeye başlar. Rönesans çok büyük bir bahardı ve onun yazı bizde gerçekleşebilir: Biz, kendini kastediyor, yazın her şeye gebeliğini "dünya üzerindeki şeyler" olarak gerçekleştirebiliriz. Bunlar gerçekten büyük düşüncelerdi ve Rilke, Lou'ya İtalya'dan değerli bir şey getirdiği inancında yanılmıyordu.

Günlüğün kimi bölümlerinde bir peygamber tarzı, açıkçası Nietzsche'nin Zerdüşt tarzının bir taklidi vardır ve sonlara doğru, yani Rilke'nin kendi fikirlerini daha sağlam biçimde bulmuş göründüğü yerlerde, Nietzsche'yi üstünden atar ve doğallık ve ivedilikle yazar. Nietzsche'nin alttan alta var olduğu din konulu çalışmaları da hem Lou'nun Nietzsche'nin fikirlerini Rilke'ye yaklaştırdığını öne sürmeleri hem de Rilke'nin Lou'nunkilere yabancı fikirler geliştirdiğini göstermeleri nedeniyle, Lou açısından ilgi çekicidir. Rilke, sıradan insanların, duygu derinliğinden yoksun oldukları için değil, dine onu tutmak amacıyla sahip oldukları için sanatçıdan farklı olduklarını yazar. Din, "yaratıcı olmayan insanların sanatı"dır. Başlangıçta Rilke ile Lou'yu bir araya getiren, dine ilişkin görüşlerinin birbiriyle örtüşmesiydi, ama şimdi Rilke, tam da bu çevrede (ve sanki onun farkında değilmiş gibi) Lou'nunkilere yabancı fikirler üzerinde çalışıyordu. Lou için sanat her zaman yaşamdan sonra gelirdi ve yaşam deneyimleri arasında en yüksek olanlar dini deneyimlerdi. Rilke Lou'nun Tanrı'nın her yerde olduğu duygusunu ve yerleşik Hıristiyanlığa karşıtlığını paylaşırken, burada onun gözde fikrini tersine çevirir.

Rilke günlüğün hiçbir noktasında Lou'yu uzun süre unutmaz. Esin dolu bir günün sonunda aniden hızla ona döner:

> Hızla, hızla sana gelmeyi ne kadar çok istedim, çünkü kendimde senin henüz bilmediğin bir şey, dilime güç veren, yeni, büyük bir parlaklık ve bir imgeler doluluğu tanıyorum bir şey benden derinlemesine yankılanıyor.[20]

Bir diğer gün de benzer biçimde sona erer:

> Muhteşem olan sen, beni ne denli geniş kıldın. Çünkü İtalya'daki günler bana hazineler bahşettiyse, rüyalarla ve pek çok kaygımla dolu olan ruhumda onlar için yer açan sensin. Sen beni şenliklendiriyorsun.[21]

Rilke'nin kazandığı bağımsızlıktı, ama Lou olmadan onu kazanamazdı. Bu gerçek ve Rilke'nin düşüncelerini açarak farklı entelektüel yolculuklar için onu tekrar tekrar bırakıp yine de bir sonraki dikkatli ayrılıktan önce geri dönerek ona gelme biçimi bir çocuğun oynama ve büyüme biçimine benzer. Rilke şöyle yazmış:

> Neden topladım bütün o ihtişamı
> Gün boyu bahçelerden yollardan
> Eğer gecemde onu göstermeyeceksem sana
> Bu yeni servet beni nasıl zenginleştirir
> Nasıl uyar bütün taçlar bana?

ve aynı gün

> Bunu görmedin sen
> Gerçek olmadı hiçbir şenlik bu yüzden[22]

diye biten bir şiir kaleme almıştır.

---

20. *A.g.y.*, s. 114.
21. *A.g.y.*, s. 117.
22. Rilke, *Sämtliche Werke*, sayı 3, s. 196.

Günlüğün sonunda yaşanan bir şok kâğıda geçirilmiştir. Rilke'nin, Lou'nun ruhunun derinliklerine yaptığı hac yolculuklarına ilişkin yüksek makamdan konuşmaları ondan aldığı bir mektupla aniden kesilir ve her şey kararır. Lou ona korkunç bir buyruk vermiş ya da ıstırap verici bir açıklama yapmış olmalı ki bundan sonra Rilke'nin ona dönmesi acı verici ya da zor olacaktır. Lou belki bir başka sevgiliden veya erkek kardeşinin ölümüyle bağlantılı duygulardan söz etmiş olabilir ya da mektubu yalnızca daha az sevgi dolu olabilir. Veya bu bir hamilelikle ve belki de bir kürtajla ilgili olabilir mi? Bu konuda, Lou'nun Rilke'den hamile kaldığı ve büyük olasılıkla onun çocuğunu doğurduğu varsayılmıştır.[23] Ama hiçbir kanıt verilmemiştir. Ayrıca kürtaj olduğu da uzun uzun tartışılmış,[24] fakat kürtaja dair kanıtlar tamamen kurgu yazılarından alınmıştır ve bu nedenle gerçek kanıtlar sayılamaz. Bu varsayımların her ikisi de olası görünmemektedir, çünkü Floransa Günlüğü bu tarihten önce ve sonra anneliğe övgüler içerir: Lou her ne biçimde olursa olsun bir bebek kaybetmiş olsa, Rilke kayıtsızlıkla ona kadının üstün kaderinin annelik olduğunu söylemeye kesinlikle devam etmezdi ve eğer Lou'nun bir çocuğu olduysa yaşamının tamamında neden bir daha ondan hiç söz edilmiyor?

Lou ne söyledi, neler oldu bilmiyoruz. Zoppot'taki yeniden birleşme mutsuzdu ve 6 Haziran'da Rilke günlüğünü yeniden eline aldığında, yazdığı, uzun bir nörotik acı ve kayıp anlatımıydı. Lou'yu kutsal günlük armağanıyla kuşatma isteği, her nasılsa hayal kırıklığına dönüşmüştü. Lou onu her zaman kendi servetiyle kuşatmıştı ve şimdi o Lou'yu kendininkiyle kuşatmada başarısız olmuştu. Rilke koşulları ve –sanki ölmekte olan kız kardeşine ilaç getirmeye gitmiş de kendini oyunlar ve zevklere kaptırarak ilacı unutmuş gibi– kendisini suçluyordu. Peki Lou neye gereksinim duyuyordu? Ona bir görev mi vermişti? Tüm gördüğümüz, Rilke'nin kendi büyümesine kapılarak gerçekten olgun bir şeyi, belki de onun ne ola-

23. E. M. Butler tarafından.
24. R. Binion tarafından.

cağını bilmeden, yapmayı gözden kaçırdığına ikna olmuş, çaresiz bir suçluluk içinde olduğudur. Rilke yine sonsuza dek kurtulduğunu düşündüğü eski, kötü bir ruh halinin tuzağına düşmüştür. Aşağılanmış –korkmuş– olmaktan da beter durumdaki Rilke, Lou için, yaşamı boyunca en derin varoluşsal korkusunu ifade eden sözcükleri defalarca kullanmıştır: "*Fazla büyük* bir şey olarak senden nefret ettim."[25] Lou yalnızca günlüğün Nietzschevari tarzından ya da kimi fikirlerinden (sanatçının yüceltilmesi, dinin alçaltılması, sıradan insanlardan tiksinme) hoşlanmamış olabilir; her şart altında Rilke'nin İtalya ve Rönesans heyecanı onun için pek bir anlam taşımıyordu. Yine de Lou da Rilke'nin ona arkasını dönmesinden dolayı kesinlikle tuzağa düşmüştü. Tek yapabileceği, eski sabırlı dinleyici, sevecen arkadaş ve yardımcı, her şeyiyle üstün varlık rolünü oynamaktı.

Rilke'nin kendini en kötü hissettiği zamanda Lou mantıklı biçimde ona ne yapmayı amaçladığını sordu. Soru Rilke'yi sarsarak bir karar vermesini sağladı: Uzlaşma ve yeniden kendini alçaltma. Ne olursa olsun Lou'suz yapamazdı. O zaman tapınma dili coşkulu, hatta İncil'den alınmış biçimiyle geri döndü ("kolum senin omuzlarından bir süre için düşse de yine de hiçbir şeyden korkmuyorum").[26] Lou bir Tanrı gibi ulaşılmaz ama her yerde mevcut ve yitirilmez oldu. Şimdi bu son alçalma ve tapınma döneminde Rilke yine de yeni, cesur sanatçı kavramını yeniden ortaya koydu.

Schmargendorf'a geri döndüler. Sonraki yılın büyük bölümü, yakınlığın geri kazanıldığı mutlu bir dönemdi –"birbirinde yaşayan bir ikili."[27] Daha önce olduğu gibi her ikisi de yazmakla meşguldü. Rilke şiirler, sanat hakkında makaleler ve içlerinde *Tanrı Babanın Öyküleri*'nin ilkinin de bulunduğu öyküler yazdı; bu onun için üretken bir dönemdi. Birkaç öykü ve *Bir Sapma* romanını bitirmiş olan Lou genel olarak kültür, sanat, aşk ve kadının doğası hakkında eleştiriler ve makaleler yazıyordu. Ayrıca *Ma* adını alacak yeni bir romana başlamaya hazırlanıyordu. Lou'nun yaşamında zamanının

25. Florenzer Tagebuch.
26. Florenzer Tagebuch.
27. *LRB*, s. 116.

büyük bölümünü yazmakla geçirmediği bir iki dönem vardır. Ancak eğer yazma işini daha sonra açıkladığı (erkekten daha az "farklılaşmış" kadının, yazınsal çalışmayı erkek kadar ciddiye almaması gerektiğini, bunun kadın için her zaman sıra dışı olduğunu ve büyük bir kendini ifade eylemi olmadığını, çünkü kadının kendini başka yerlerde aslında başka her yerde ifade ettiğini söyleyen) kuramlarındaki ruh haliyle yaptıysa, o zaman Lou ancak güçlerinin en iyilerinin başka şeylere gittiğini hissedebildiği zaman yazmaya oturmuş olmalı. Bu iş için ne sevgi ne yemek pişirme ne de yalın ayak orman yürüyüşleri feda edilebilir; o, yazı yazmak açısından çok önemli olabilir, ama yazı yazmak onun için öyle değildir. Bir keresinde (1904) Lou Rilke'ye "Ben de hastayken bir işin elimden kaymasına izin verdim"[28] diye yazmıştır ki bu onun yazınsal çalışmaya karşı tutumu hakkında çok şey söyler. Rilke ve Lou bir kez daha Rusça, Rus yazını ve coğrafyası hakkında çalışıyorlardı ve bunu o denli sürekli yapıyorlardı ki Rilke bu aylara "Rusya ziyaretimiz"[29] diyordu.

İlk gerçek ziyaret ise kısa süre sonra gerçekleşecekti. 25 Nisan 1899'da Lou Andreas ve Rilke trenle Moskova'ya doğru yola çıktılar ve 27 Nisan öğleden sonra oraya vardılar.

RUSYA'YA İLK YOLCULUK

Boris Parternak 1890'ların Moskovasını "bin altı yüz çan kulesinin tüm görkemi içinde", "bir peri masalındaki kadar pitoresk, uzak bir taşra kasabası görüntüsünde, ama eski başkentin ve Üçüncü Roma'nın efsanevi büyüklüğünden bir şeylere sahip" olarak anımsıyordu ve "eski âdetler hâlâ gözetiliyordu. Sonbaharda Yushkov Lane'de atlar kutsanıyordu."[30] Yeni yüzyıl her şeyi şiddetle değiştirecekti. Lou Andreas-Salomé ve Rilke'nin aradığı Moskova, âyinleri

28. *LRB*, s. 150.
29. *LRB*, s. 141.
30. Pasternak, 'Avtobiograficheski ocherk' *Sochineniya*'nın Michigan Üniversitesi baskısı, sayı 2 ('Proza'), s. 6 (veya İnglizce çeviri için bakınız Manya Harari'nin *An Essay in Autobiography* kitabı, s. 39).

ve nimetleri bakımından zengin, eski çan kuleli şehirdi. Moskova'ya paskalya haftası için gelmişlerdi ve haftayı dini törenlere katılarak ve yanlarındaki çok sayıda öneri mektubu sayesinde ziyaretlerde bulunarak geçirdiler. Ressam Leonid Pasternak'ı (şairin babası) ve Pasternakların evinde bir stüdyosu olan heykeltıraş Prens Ravel Trubetskoy'u ziyaret ettiler. O sırada Pasternak Tolstoy'un romanı *Diriliş*'in resimleri üzerinde çalışıyordu; Trubetskoy, Tolstoy'un iki kabartma portresini yeni bitirmişti. Alman konuklar, Tolstoy'la şahsen de tanıştırıldılar ve Paskalya'dan önceki cuma Moskova'daki evine çaya gittiler.

Yetmişindeki Tolstoy yaşlı bir adam değildi; hâlâ yirmi mil at üstünde yol alır, sonra eve gelip karısıyla sevişirdi ve hâlâ bir düzine zorlu proje üzerinde çalışıyordu. O yıl boyunca zamana karşı çalışarak *Diriliş*'i yazıyordu. Bölümlerin taslaklarını tamamlıyor, ailesine bunların kopyalarını çıkarttırıyor, kopyalarını yayıncıya gönderiyor, geri alıyor, değişiklikleri yapıyor ve yeniden yolluyordu; ve bu, yazı yazmaktan fazlasını gerektiriyordu: Aklında romanın yola çıkma sahnesi, demiryolu istasyonuna gidip bir grup göçmenin Sibirya'ya doğru yola çıkmalarını izlemişti. Ve halkla ilgili konulara da derin bir ilgi gösteriyordu. Lou ve Rilke'nin ziyaretinden hemen önce, zor kullanmayı protesto ederken kendilerine karşı zor kullanılan öğrencilere desteğini ifade ediyordu. Kısa süre sonra, kendi silahlarını arttırırken silahsızlanma konulu uluslararası bir konferans öneren Rus hükümetine karşı öfkesini dile getiriyordu. O yılın Aralık ayında *Diriliş*'i bitirdikten sonra, Rus işçilerinin umutsuz yoksulluğunu açığa vurmaya, hükümetin kinik barış görüşmesine saldırmaya[31] ve benzeri yazılar yazmaya başladı. Aslında Tolstoy, Lou ve Rilke'nin keşfetmek istediklerinden pek de farklı olamayacak bir Rusya istiyordu.

Tolstoy'la sohbetleri yumuşak geçmedi. Ona Moskova'daki paskalyadan, dua eden kalabalıklardan, karanlık ikonlarıyla küçük kiliselerden ve oralardaki kendinden geçmiş inananlardan ne kadar etkilendiklerini anlatmaya çalıştılar. Yirmi yıldır Rus Ortodoks kilisesini eleştiren ve ayinden arındırılmış yeni bir Hıristiyanlık öne-

31. 'The Slavery of our Times'; 'Patriotism and Government'

ren Tolstoy etkilenmedi. Onları "insanların bu batıl inançlarına saygı göstermek"ten[32] vazgeçirmek için çaba harcadı, hatta öfkelendi ve her durumda diğer iki ziyaretçiden çok, Andreas'ın İran'daki Bâbî tarikatı üzerine çalışmasıyla* ilgilendi. (Andreas'ın kitabının bir kopyasını istedi;[33] Rilke bunu daha sonra kendisinin ve Lou Andreas-Salomé'nin birer çalışmasıyla birlikte gönderdi.[34] Tolstoy yazdığı cevap mektubunda, her şeye karşın sohbetlerinden hoşnutlukla söz etti ve Madam L. Andreas'ın ilk üç öyküsünü okuduğunu, bunları beğendiğini ve diğerlerini de okuyacağını söyledi.)[35] Tolstoy'un, "sonsuz Rus"un kişisel büyüklüğü onları ezdi, tıpkı onu ziyaret ettikten hemen sonra katıldıkları Ortodoks ayinlerinin ezdiği gibi. Daha sonra Rilke, nasıl da "bütün insanların toplandığını ... ve İvan Veliky'nin [ünlü çan] karanlıkta onu dövdüğünü, darbe üstüne darbe indirdiğini" yazdı. "Bu benim paskalyamdı ve sanırım bana bir ömür boyu yeter: O Moskova gecesinde bana şaşırtıcı geniş bir biçimde vahiy indi, bu kanıma ve yüreğime girdi."[36]

Moskova'daki haftayı Petersburg'daki altı hafta izledi. "Rus" Moskovası Lou için neredeyse Rilke için olduğu kadar yeniydi ve Lou zaman zaman Rusya'ya ilk kez gelmiş gibi konuşuyordu. Ama şimdi Petersburg'da da onun çocukluğunda kendisine verdiğinden daha fazlasını arıyordu. "Rusya'nın kalbine doğru büyük adımları"nı gelecek yıl atacak olmalarına karşın, Lou da Rilke de Rusya'daki bütün şeylere en baştan saygı dolu bir beğeni beslediler.

Rusya'daki bir başka yolcu[37], prenseslerin beyaz atlı arabalarının konser ve tiyatroya giderken Petersburg caddelerinde fırtına gibi esmelerini ve insanları caddenin iki yanındaki toprak yola savur-

32. LAS, *Rainer Maria Rilke*, s. 19.

* 1840'larda İran'da doğan bu İslami hareket yeniden doğuşu, ölümü küçümsemeyi, bilinmez bir Tanrı'nın değişmez özünü, ilerleme ve uluslar arası kardeşliği, kadınlara belli bir miktar özgürlük verilmesini (çokeşliliğe sınırlama getirilmesi ve peçeden vazgeçilmesi), çocuklara iyi davranmayı, sigara içmenin yasaklanmasını ve 19 sayısının gizemli değerini öğütlüyordu; Tolstoy bunlarda kabul edebileceği pek çok şey buldu.

33. F.C. Andreas, *Die Babi's in Persien*, 1896.

34. Rilke, *Zwei Prager Geschichten* ve LAS, *Menschenkinder*.

35. 13/25 Eylül 1899 tarihli mektup, *Zaidenshnur*'da aktarılıyor.

36. 31 Mart 1904 tarihli mektup, *LRBW*, s. 142-3.

37. H. Nostiz.

malarını ve insanların bazılarının yumruklarını kaldırırken çoğunun haç çıkarmalarını betimler. Lou ve Rilke böyle şeyler gördükleri zaman, aşağılamadan çok aşağılanan insanların haç işareti yapmalarına ilgi gösterirler. Ancak kaldırımlarda, moda olduğu biçimde "başıyla selam verme ve karşılıklı gülümsemeler"e[38] hiç özen göstermiyorlardı ve kendileri de seçkin ve kibar olanın karşıtıydılar. Mayıs ayında yazın eleştirmeni Fyodor (veya Friedrich) Fiedler'e yaptıkları ziyarete dair bir anlatım kalmıştır. Burada Fiedler, Lou'nun dış görünüşüne ilişkin az rastlanır ve az rastlanır ölçüde kaba bir betimleme verir:

> Pek estetik görünmüyordu: Yaka takmamıştı ve ayak bileklerini açıkta bırakan özensiz bir elbise giymişti – ama yozlaşmış –simgeci– abartılı türden başka bir şeyi yoktu. Kırkına yaklaşıyordu, solmaya başlamıştı (biraz şuh).

Rilke'ye gelince, Fiedler onu Lou'nun "hizmetkâr"ı olarak görmüştü:

> Hizmetkârı yazın ve sanat bilgisine sahip çok sevimli bir genç. Sigara ve içki içmiyor ve o denli asabi ki herhangi bir kalabalık toplantıya katılmayacaktır ve kişisel olarak tanıdığı yalnızca bir iki Alman yazar var.[39]

Petersburg'da ikonlar ve kiliselerden uzaklaşıp modern sanata yaklaştılar. Ülkeye Rus sanat tarihinin önemli bir anında gelmişlerdi. 1890'da Rusya'da sanatın başlıca işlevi, nasıl fikirleri ifade etmek olduysa, Rus sanatı sonraki yirmi yılda da Avrupa'nın en gelişmiş sanatı haline gelmişti. Resimde, balede ve tüm görsel sanatlarda bir yeniden doğuş başlamıştı. Sanatta iki başat isim emprezaryo Sergei Diaghilev ve ressam Alexander Benois'di, *World of Art* (Sanat Dünyası) dergisinin ilk sayısı 1898'de çıkmış ve ilk resmi "World of Art" sergisi 1899'da düzenlenmişti. Lou ve Rilke bu harekete bağlı sanatçıların yanı sıra "Peredvizhniki"nin Moskova grubun-

38. Mandel'stahm, 'Shum vremeni' yapıtlarının Struve ve Filippov baskılarında, cilt II , s54 (veya İngilizce çeviri için bakınız C. Brown'un *The Prose of Osip Mandelstahm* kitabında 'The noise of time', s. 78).
39. Chertkov aktarıyor, s. 4 ve 5.

dan, aralarında İlya Repin'in de bulunduğu bazı kişilerle bir araya geldiler.[40]

İKİ RUSYA YOLCULUĞU ARASINDA

Üç yolcu Haziran ortasında Rusya'dan ayrıldılar ve ayın sonunda yeniden Berlin'deydiler. Rilke ve Lou artık kendilerini Rus çalışmalarına vermişlerdi ve Rusya'ya daha uzun bir yolculuk daha yapmaya hazırlanıyorlardı. O yaz Frieda von Bülow ile altı hafta birlikte kalmış olmalarına karşın, Frieda onlardan beklediği arkadaşlığın elinden alındığını fark etmişti; "çünkü şimdi kendilerini ruhen ve bedenen Rus çalışmalarına vermişlerdi ve gün boyu, olağanüstü bir çabayla, Rusya'nın dilini, yazınını, sanat tarihini, politik ve kültürel tarihini öğreniyorlardı. Yemeklerde bir araya geldiğimizde öyle yorulmuş ve bitkin düşmüş oluyorlardı ki artık sohbet edecek halleri kalmıyordu."[41]

Rilke şimdi bir Rus şairi, köylü Spiridon Drozhzhin'i keşfetmişti ve onun şiirlerini yabancı bir dili öğrenen ve o dilde ilk kez şiir okumayı başaran birinin tipik hoşnutluğuyla okuyordu. Ayrıca çok önemli olmayan bir başka şair Fofanov'un da şiirlerini okudu ve daha sonra Z. Gippius, Sologub ve Lermontov'un bazı şiirlerinin yanı sıra Çehov'un *Martı*'sını çevirdi; ayrıca Rus sanatı üzerine bir makale yazdı. O tüm bunları yaparken Lou da hem Frieda'nın evinde hem de Ocak ayında bile ormanda yalın ayak yürüyüş yaptıkları ve Rilke'nin yine Andreasların yaşamını paylaştığı Schmargendorf'ta ona yardım ediyordu. Birlikte M. de Voguë'nin *Le roman russe*'unu ve Tolstoy ve Dostoyevski'nin yapıtlarını okudular.

O kış Berlin'de, Moskova'da yaşayan ve Sergei Orlovsky takma adıyla yazan, Lou'nun yaşıtı, Sofya Shil adlı bir Rus kadınla arkadaş oldular. Sofya Shil, Rusya'ya ikinci gidişlerinde onlara rehberlik yaptı. Kendini Tolstoy'un fikirlerine adamış pek çok aydın-

40. Genellikle 'Gezginler' olarak çevrilen Peredvizhniki Akademiye baş kaldıran ve sanatı sıradan insanlara götürmekle ilgilenen bir grup genç realist ressamdan oluşuyordu.
41. Bakınız Rilke, *Briefe und Tagebücher*, s. 420.

dan biriydi: Tolstoy aracılığıyla "halk" için kitaplar yayımladı ve Prechistenka'da işçilere kurslar verdi.

Rilke de Lou da Rusya çalışmalarından ve arkadaşlıklarından ve "Kardeşlik Evi"yle (*Dom bratstva*, Rus göçmenler için 1892-3'te Berlin'de kurulmuş olan, bir Rus kütüphanesi, tarih müzesi ve kilisesi bulunan kültürel ve sosyal bir merkez) bağlantılarından ayrı olarak, üretken bir sonbahar geçiriyorlardı. Rilke için bu daha önce benzeri görülmemiş bir esin ve yaratı dönemiydi. Rilke, bir aydan kısa sürede *Saatler Kitabı*'nın ilkini (Manastır Yaşamı Kitabı); yalnızca bir haftada *Tanrı'nın Öyküleri*'nin kalanını ve tek bir gecede onu aniden üne kavuşturan şiirsel öyküsü "Sancaktar Christopher Rilke'nin Aşkıyla Ölümünün Öyküsü"nü ve çok sayıda ünlü şiir yazdı. Bu sırada Lou da Rusya'da geçen ve daha sonra *Aradaki Yer* adıyla yayımlanan birkaç öykünün yanı sıra *Ma*'yı ve cinsel aşk hakkındaki görüşlerinin ilk tam ifadesi olan ve Rilke'yle aşk ilişkisinin sürmesini şiddetle savunan "Aşk Sorunu Üzerine Düşünceler" başlıklı bir makale yazıyordu.

RUSYA'YA İKİNCİ YOLCULUK

Mayıs 1900'de daha uzun bir ziyaret için Rusya'ya gittiler. Bu sefer Andreas onlarla değildi ve hayal kırıklığı yaşanmadı. "Bu insanların sevecenliğinde, kendilerini ifade edilemeyecek biçimde evlerinde" gibi hissediyorlardı. Moskova'da geçirdikleri ilk üç hafta pek çok düzeyde ahbaplıklar getirdi: Prensesler, müze müdürleri, sanatçılar (Abramstsevo'daki Peredvizhniki'ye gittiler), keşişler (Trinity ve Saint Sergius Manastırı'nda) ve işçiler, çünkü Sofya Shil onları kurslarına götürdü ve yetişkin öğrencilerinden dördüyle tanıştırdı. Sofya Shil, onlarla arkadaşlığına dair bir anısında şöyle yazmıştı:

> Köylülerimiz ve işçilerimizle Avrupa'nın en seçkin kültürünün temsilcileri arasındaki bu az bulunur bağlantıda bulunmak ilginçti. O iki temsilci Rus işçilerinin politikada etkin bir rol alma yolundaki ilk giri-

şimleriyle değil, gündelik yaşamlarıyla, sağlıklı ruhlarıyla, yani bu yaşamlardaki köy unsuruyla, şehrin henüz tamamen bozamadığı saban ruhuyla ve işçilerin kışlalarıyla ilgileniyorlardı.[42]

Ziyaretçiler yönlendirici sorular sordular ve kendilerini hoşnut bırakan yanıtlar aldılar. Smolensk'ten bir köylü, politikayla çok yoğun biçimde uğraşmasına ve çok farklı şeyler söyleyebilecek olmasına karşın, Rilke'ye tarlalarda tarlakuşları ve şebnemler arasında çalışmanın ne kadar zevkli olduğunu anlattı. Bu, köylünün tarlada çalışması hakkında gerçeği söylemediği ya da Rilke ve arkadaşının Rusya hakkında aldıkları resmin hatalı olduğu anlamına gelmez; onlar Rusya'nın yalnızca bir yüzüne bakıyorlardı. Lou'nun, o günlerden kaydettiği ilk izlenim kendisinin ve Rilke'nin neler hissettiğini gösterir. Lou bir keresinde bir köylü kadın onu öpüp "Siz de yalnızca *narod*'sunuz [sıradan insanlarsınız]!"[43] dediği zaman Rilke'nin yüzünün nasıl ışıdığını yazmıştır. Bir başka sefer de Tretyakovsky Sanat Galerisi'nde iki köylü arasındaki konuşmaya kulak misafiri olmuşlardı: Köylülerden biri *Otlayan İnekler* resmine bakarak, diğerine "İnekler! Ne olmuş? Biz *onlar* hakkında her şeyi biliyoruz" demiş, diğeri de "Ama bunlar resmedilmiş çünkü senin için önemliler" diye yanıt vermişti. "Onları sevmelisin, bak bu nedenle resimlerini yapmışlar; senin için önemli olmasalar bile sev onları" diye yanıt vermişti. Sonra kendi açıklamasına şaşan köylü soran gözlerle yanında duran Rilke'ye bakmıştı ve çok etkilenmiş olan Rilke kırık dökük Rusçasıyla "Sen biliyorsun"[44] diyebilmişti.

Ancak bu, Rusya'nın yalnızca bir yönüydü ve onların hataları, bunu Rusya'nın tamamı sanmalarıydı. Sofya Shil, onların Rusya'nın geri kalmışlığından herhangi bir ıstırap duymamalarını hafiften eleştirir:

---

42. Leningrad'da bir arşivde tutulan bu hatırattan Konstantin Azadovsky sayesinde haberim oldu. Kendisinin yakında çıkacak *Rilke und Russland* kitabında hatırattan çok miktarda alıntı vardır. Hatıratın parçaları aynı zamanda Azadovsky'nin Rilke'nin kimi düzyazı yapıtlarının Rusça baskısında yayımlanan 'Russkie vstrechi Ril'ke' makalesinde alıntılanmaktadır; Rilke, *Verpsvede* ... vb.
43. LAS, *Rainer Maria Rilke*.
44. *LRB*, s. 119.

Yabancı dostlarımız Rusya yolculuğunu bir ruh şenliği olarak yaşantıladılar. İnsan bu sevecenlikten nasıl memnun olmaz? Ama bizim ülkemizde fırtına bulutları toplanır ve gök gürültüsünün ilk hafif gürlemeleri duyulurken onlar bir idil aradılar ve buldular. Halkta saf ve parlak olan her şeyi gördüler ve gerçek buydu. Ancak aynı ölçüde doğru olan diğer gerçeği, halkın haklarından yoksun, yoksulluk ve ihmal içinde mahvolduğunu ve içlerinde kölelere özgü kusurların, tembellik, pislik, sahtekârlık ve sarhoşluğun geliştiği gerçeğini görmek istemediler. Biz bundan büyük üzüntüyle söz ettiğimiz zaman, arkadaşlarımızın hoşnut olmadıklarını hissettik, çünkü onlar (çok haklı olarak) mutluluk ve mucizevi bir huzur istiyorlardı.

Sofya Shil arkasında bir de Moskova'daki gezilerinin çekici bir betimini bıraktı:

Evde dikilmiş, tuhaf renkli, "Protestan" giysileri içinde, geniş, bayağı ağır cüssesiyle Luiza Gustavovna[45] [Lou] ve yanında bol cepli hırkası ve özgün fötr şapkasıyla orta boylu ve zayıf genç şair ... Bu çift, Moskova'da Arbat'tan ara sokaklara kadar her yeri amaçsızca dolaştı. El ele tutuşmaları gülüşmelere ve bakışlara neden oluyordu. Konuşulanları dinlemek ve konuşmak için sık sık arabacıların kantinlerine gidiyor ve çay içiyorlardı. Sabahları ortadan kayboluyor, resim galerilerini ve müzeleri geziyorlardı. Ayin zamanlarında kiliselerdeydiler. Sukharev ve Smolensk bulvarlarında kalabalığın içinde kendilerine yol açarak gezdiler, şehrin en karanlık yerlerine gittiler. Her yerde Rusya'nın gerçek yüzünü arıyorlardı. Bu, yazından ve Avrupalılıktan ne denli uzak olursa o kadar iyiydi. Onlar için tanınmış yazarlarla kurduğum bağlantılardan çok az yararlandılar. Öte yandan, işçilere verdiğim Prechistenka kurslarına gelen insanlara olağanüstü ilgi gösterdiler. Birkaç kere çay partileri düzenledik ve yabancı konuklar, dokumacılarımız ve oymacılarımızın öykülerini dinlediler.[46]

YASNAYA POLYANA'DA TOLSTOY'U ZİYARET

1 Haziran'da trenle Yasnaya Polyana'daki kır evinde Tolstoy'u ziyarete gittiler. Trende, babasıyla Odesa'ya gitmekte olan on yaşın-

45. LAS'ın ismi ve Rus tarzında baba isminden türetilmiş (Louise, Gustav'ın kızı).
46. Azadovsky'de aktarılıyor, 'Russkie vsterchi Ril'ke', s. 368-9.

daki Boris Pasternak'la karşılaştılar; ve yazarın otobiyografik yapıtı "Güvenli Bir Tavır"ın[47] bu iki yabancının betimiyle başlaması bundandır. Pasternak, adamda ifade edilemeyecek özel bir şey vardı, sanki "kurgusal olmayanın ortasında bir kurgu"ydu diye yazmıştır. (Leonid Pasternak, Rilke'nin çocuksu, saf ve soru soran gözlerinin ve soylu duruşunun bir betimini bırakmış;[48] Sofya Shil onun kişiliğinin şaşırtıcı, hatta meleksi saflığını betimlemiş ve onun bu dünyadan değilmiş gibi, genç Aziz Giovanni Francesco Bernardone gibi, genç kızlara özgü bir havası olduğunu söylemiştir.) Yanındaki uzun boylu kadın, büyük olasılıkla "annesi ya da ablası"ydı ve küçük bir demiryolu istasyonunda trenden inip devasa manzaranın ve büyük bir önemin, Tolstoy'un ve görünüşe bakılırsa unutuşun içinde gözden kayboldular. Yıllar sonra o unutuşun içinden Boris Pasternak'ın yaşamındaki en önemli kişilerden biri olarak Rilke çıkacaktı.

Büyük zihinler buluştuğu zaman olanları duymak her zaman ilgi çekicidir. Tolstoy ile Lou ve Rilke'nin buluşmasında ilginç olan ise hiçbir şey olmamasıdır. O buluşmada gerçek bir iletişim olmadı, utançtan ve bazı önyargıların pekişmesinden başka hiçbir şey olmadı. Tolstoy'la bu buluşmanın Lou Andreas-Salomé'nin yaşamında önemli olduğu iddia edilemez. Ne var ki hem Rusya yaşantısının yoğun ciddiyetine ara vermek hem de Lou'nun Tolstoy'u "fetihler"i arasında saydığını tekrar tekrar ve ümitle öne sürenlere itiraz etmek için kimi ayrıntıların verilmesi gereklidir. Rilke, ziyarete ilişkin üç betimleme yapmıştır ve Lou da birkaç betimleyici göndermede bulunmuştur.[49]

Rilke ziyaretin ertesi günü Sofya Shil'e yazdığı mektupta Yasnaya Polyana'daki eve hacılar gibi yaklaşmalarını, önce en büyük oğlu ve sonra da küçük, kambur ve beyaz görünen Tolstoy tarafından karşılanmalarını anlattı.[50] İki saat boyunca arazide dolaştılar, bu

47. Pasternak'ta "Okhrannaya gramota", *Sochineniya*, Michigan Üniversitesi baskısı, sayı II, s. 203 ve sonrası (ayrıca İngilizce çeviri için bakınız A. Livingstone, Pasternak, *Collected Prose*, Praeger, s. 21 ve sonrası).
48. L. Pasternak, 'Vstrechi s Ril'ke'
49. "Aus dem Briefwechsel Leo Tolstois"de (1913), ve *Rainer Maira Rilke* ve *LRB* kitaplarında, ayrıca 1900 Rusya günlüğünde.
50. 20 Mayıs, 2 Haziran 1900, *Briefe und Tagebücher*, s. 37-42.

arada Tolstoy'un oğlu babasının yeniden ortaya çıkmasını boşuna bekliyordu. Evde Tolstoy'un karısı onlara hiç konuksever davranmadı, korkunç bir ruh halinde kitapları etrafa fırlatıyor ve bağırıyordu. Kızgın ağlama sesleri ve sonra Tolstoy'un yatıştırıcı sesini duydular, en sonunda yanlarına gelen Tolstoy onlara bir iki soru sorup yeniden ortadan kayboldu. Sonra geri geldi ve akşam yemeğinden kaçmak için parkta onlarla kısa bir yürüyüş yaptı. Aç olmalarına karşın Tolstoy'la zengin bir sohbetleri oldu (Rilke sohbetin ne konuda olduğunu söylemez!) ve onun gayretle çiçek toplaması ikisinin de dikkatini çekti.

Rilke birkaç ay sonraki bir günlük uyarlamasında[51], neşeli hallerini ve kaygılarını, oraya vardıklarında köylülerin kendilerine bakışını ve kapıdayken ilk önce camın arkasında küçük, yaşlı bir yüzdeki araştırıcı gözleri nasıl gördüklerini; sonra kapının açılıp Lou içeri alındıktan sonra arkasından şiddetle kapanıp Rilke'yi içeri almadan önce bir süre dışarıda bırakmasını betimleyerek anlatımını tamamladı. Lou ve Rilke, resimlerle dolu bir odada uzun ve sıkıcı bir bekleyiş boyunca Tolstoy'un oğluyla resimler hakkında konuştular, sonra yürüyüşe çıktılar, çiçekler ve ağaçlar hakkında konuşarak geri döndüler. (Tüm bunlar saygıyla anlatılır, ancak Lou ve Rilke'nin kendilerini Tolstoy mülkünde her çiçeğe, kuşa ve dala saygı göstermek için ne kadar zorladıklarını tahmin etmek zor değil!) Evde, yaşlı kontesi kötü bir ruh halinde bulunca, "kaygılı bir yarım saat" daha beklediler, beklerken de üzgün seslere ve ağlamalara kulak misafiri oldular ta ki Tolstoy "soğuk ve nazik" bir tavırla gelene kadar. Lou'ya bir soru soran Tolstoy sonra Rilke'ye döndü ve "Ne iş yapıyorsun?" dedi. "Ben de sanırım 'Bir iki şey yazdım ...' diye yanıt verdim." Öykü burada âniden biter; açıkça bir yazar olma konusundaki itiraf en acı veren ve unutulmaz andı, davetsiz misafir olma duygularının en kötü noktasıydı.

Rilke olayı yirmi beş yıl sonra Maurice Betz ile sohbet ederken bir kez daha anlattı.[52] Bu sefer, başlangıçta tartışan Tolstoy ve karısıydı (belki de Rilke ve Lou o sırada idolleri hakkında bunu itiraf

51. Rilke, *Tagebücher aus der Frühzeit*, s. 234-7.
52. Betz, *Rilke vivant*, s. 154 ve sonrası.

edememişlerdi). Ancak daha sonra bağrışmalar ve Tolstoy'un yatıştırıcı sesini duydular. Sonra Tolstoy, ironi ve sabırsızlığın birbirine karıştığı yüksek bir ses tonuyla onlara "Diğerleriyle yemek yemek mi istersiniz yoksa benimle yürüyüşe çıkmak mı?" diye sordu. Dışarıda kendine gelmiş gibiydi, çiçek topladı ve Rusça, manzaradan, Rusya'dan, Tanrı'dan ve ölümden söz etti. Rilke onun söylediklerinin hepsini anlayamasa da "konuşmasının tamamında temel bir güç ve görkem vardı" ve Tolstoy bir peygamber gibi görünüyordu. Aynı yıl (1925) Rilke, her şeyi Tolstoy'un soru sorma tarzındaki acımasız tınıyı vurgulayarak Charles Du Bos'ya[53] anlattı ve Tolstoy'un ona neyle uğraştığını sormasından ne kadar korktuğunu söyledi, çünkü böyle bir soruya "şiir" yanıtını verecek ve ümitsiz vaka olacaktı.

Tolstoy'un gayretle çiçek toplaması Lou'nun ziyarete ilişkin birkaç anlatımında geniş yer bulur –Tolstoy kelebek yakalar gibi çiçek topluyor, onları iştahını doyurur gibi kokluyor ve her birini tüketiyordu. Lou öykünün tamamını üstünkörü anlatır. Öykünün çoğunu (tartışma da dahil olmak üzere) atlar, ancak iki nokta ekler: ("Eğer doğru anımsıyorsam") Tolstoy Rilke'nin şair olduğunu duyduktan sonra şiire karşı şiddetli bir konferans çekti ve birlikte evden ayrılırlarken, küçük, yaşlı bir köylü, bir hacı ortaya çıktı, eğilerek Tolstoy'u selamladı, o da sessizce selamına karşılık verip yürümeye devam etti, ama bu arada hacı öne eğilerek selam vermeyi sürdürüyor, eğiliyor, eğiliyordu.

Lou ve Rilke'nin Tolstoy'la buluşmaları hakkındaki her şey bundan ibaretti. Tolstoy için pek önemli değillerdi; sohbeti çok az anımsıyorlardı; büyük adam evdeki sorunlara dalmıştı; ve ziyaretçiler kendilerini aptal gibi hissettiler.

RUS KÖYÜ, DROZHZHİN

Lou ve Rilke, Haziran ayının ortalarında, Moskova'dan çok daha az sevdikleri Kiev'de on beş gün geçirdikten sonra Dnieper'den Nizhni-Novgorod ve Yaroslavl' a gittiler ve Yaroslavl'ın birkaç ki-

53. Du Bos, *Extraits d'un Journal*, s. 285 ve sonrası.

lometre uzağında köylü gibi davranıp güzel kokulu kerestelerden yeni yapılmış bir kulübede kalarak, saman şilteler üzerinde yatarak, semaverlerine bakarak ve sivrisineklerden bunalarak birkaç gün geçirdiler. "Korkunç bir lapa" yediler, aralarında yarı çıplak *yurodivy*'nin ya da köyün kutsal delisinin de bulunduğu yerlilerle tanıştılar, yetkililer pasaportları konusunda başlarını ağrıttı ve onlara özel olarak bir adam gönderildi.[54] Tüm bunlardan, özellikle de bunlardaki batıl inanıştan ve yalınlıktan hoşlandılar ve kulübelerinde sanat tarihi ve şiir okudular. Bir süreliğine Moskova'ya döndükten sonra, çok değer verdikleri bir başka kırsal ziyaret için, Spiridon Drozhzhin'i* görmek üzere yola çıktılar.

Drozhzhin, şimdi az çok unutulmuş, yalnızca "köylü şairler" arasında adından söz edilen bir şairdir. Bir serf olarak doğan Drozhzhin, on bir yaşındayken çalışmak üzere Petersburg'a gitti ve birkaç kötü işte çalıştı. Kırk sekiz yaşında, yaşamının kalanını toprakla çalışarak geçirmek üzere köyüne, Nizovka'ya döndü: Sonunda gerçek bir köylü olmuştu. 1873 yılından beri şiirlerini yayımlatıyordu, bayağı iyi tanınıyordu ve Tolstoy'u ve başka yazarları tanıyordu. Fotoğraflarından görüldüğü üzere, Drozhzhin, ufak tefek, zayıf, saçı başı dağınık, beyaz sakallı, becerikli, meraklı bir ifadesi olan bir adamdır. Drozhzhin, dumanaltı olmuş kulübeler ve gözleme yapımı, dualar ve hac yolculukları, peri masalları ve yoksulluktan görüntüler içeren canlı ve saygılı otobiyografik bir skeç ve köyüne döndükten sonra da Tolstoy'la bir sohbetini kaleme aldı. Tolstoy ona 1860'lardaki reformlardan sonra köylülerdeki değişmeleri sordu ve Drozhzhin de tahminen dosdoğru yanıtlar verdi –bu, Rilke'nin Tolstoy'la konuşmasından tamamen farklıydı. Drozhzhin, yaradılışı, yaşam tarzı ve becerisiyle Rilke'nin tam tersiydi. Tarlalar, puslu hava, kuşlar ve arakçılar, kar fırtınaları ve ormanlar, "çiğ

54. Rusya günlüğü, 1900 (yayımlanmamış).

* Bu ziyaret için yapılan ayarlamaların ayrıntıları, işçi sınıfından bir yazar olan N. A. Lazarev-Temny'nin çarın polisleri tarafından "güvenilmezlik" gerekçesiyle (polis yazarın evini aramış ve Drozhzhin'den gelen, "seçkin yabancılar"ın beklenen ziyaretinden söz eden mektubu bulmuş ve bunun devrim bağlantıları için bir şifre olduğunu sanmıştı) tutuklanması da dahil olmak üzere, Chertkov, *Rilke in Russland*, s. 9-10'da verilmektedir.

damlaları", "ana yurdum" ve Puşkin, Fet, Nekrasov ve Kol'tsov'un yankılarıyla dolu, akıcı, melodik şiirler yazdı. Bu şiirlerin büyük kusurları yoktur, ama dalgalanan bir sıvı gibi, berrak ve çok az şey taşıyarak akarlar. Rusça'yı yeni öğrenen ve bu dile âşık olan Rilke'nin bir süre onlardan büyülenmesi anlaşılabilir, fakat bunları Almanca'ya çevirirken içerik eksikliğinin farkına varmamış olması tuhaftır. Rusça bilen Lou'nun şiirleri yavan bulmaması, onun şiirle ne denli az ilgilendiğini gösterir.

Drozhzhin, konuklarını yeni yapılmış kulübesine götürmesini (tüm eski ve kirli, içinde yaşanmış kulübelerden kurtulmuş gibi görünüyorlar), onlarla çay içip "Rilke'yle Andreas-Salomé'ninki kadar doğru olmayan, ama iyi anlaşılan" bir Rusçayla sohbet edişlerini; konukların kitaplarına ve bahçesine, tarlaya ve nehire nasıl baktıklarını betimledi.[55] Rilke kızılcıkların nerede yetiştiğini sordu ve anı defteri için birkaç tane topladı. Akşamleyin Drozhzhin kendi şiirlerini okudu. O hâlâ uyurken konuklar kalkıp yalın ayak yürüyüşe çıkmışlardı –"bütün sabah çiyle ıslanmış çimenlerin üzerinde dolaştılar, bana sonradan söylediklerine göre, bunu sağlık için çok yararlı buluyorlardı." Ertesi gün kendisi de onlarla gitmeyi düşündü, "yalnız çiyle ıslanmış zeminde yalın ayak yürümenin sağlığım için değerine inanmadığım için uzun çizmelerimi giydim; ıslak çimenlikte uzun bir süre yürüdük, çeşitli çiçeklerden demet demet topladık." Lou, Nizovka'daki insanların huzurundan ve oradaki tüm sohbetlerinin "hemen en derin şeylere, büyük sorunlara, Tanrı'ya, ölüme, bahara varması"ndan etkilenmişti. Yine de Drozhzhin onları komşu arazinin sahibi Nikolai Tolstoy'la (yazarın bir akrabası) tanıştırdığında, onun evine taşındılar ve "bu yine çok konuşkan, eski, gerçek Rus ve derin inanca sahip aile"nin[56] yanında kendilerini çok daha iyi hissettiler.

On bir haftadır Rusya'dalardı. Lou, Rilke'den bayağı âni biçimde ayrılarak erkek kardeşinin ailesiyle kalmak üzere yalnız başına Finlandiya'ya gitti ve Rilke üç hafta daha Petersburg'da kaldı.*

55. Drozhzhin, *Zhizn' pocta-krestyanina*, s. 98-103.
56. S. Brutzer, *Rilkes russische Reisen*, s. 7.

* Rilke'nin Petersburg'da karşılaştığı insanlardan biri Petersburg Alman gazetesinin sanat eleştirmeni Fyodor İvanovich Groes'di. Ayrıca onun aracılığıyla Vasily

Lou'nun Rilke ile ilişkisinin ilk evresi bir kriz noktasına geldi ve Rusya'ya ikinci ziyaretleri sırasında bu evrenin sonu başlamış oldu. Lou 7 Temmuz'da Sofya Shil'e Rilke'yi kış boyunca kendisi olmadan Moskova'da kalmaya ikna etmek istediğini yazdı: "Moskova onun için Schmargendorf'tan iyi olacaktır. Benim yuvam orada, oysa o özgür bir kuş ve önünde yüce bir uçuş var."[57] Rongas'ta Rilke'den "çirkin" bir mektup, daha sonra da "bana çok güçlü ve büyük yankılı bir dalga gibi dokunan, bir bahçe gibi çevremi saran ve başımın üzerinde göklerden bir çatı kuran" yanıtı için ona teşekkür eden bir mektup aldı. Rilke Lou'ya "yeni koşullarında yaşamının yeniden doyurucu biçimde tamamlandığı güzellik içinde sana yabancı geliyor olsa gerek"en dayanılmaz yalnızlığını ve şaşkınlığını anlattı. "Şimdi etrafındaki büyük koro içinde *benim* sesimin yabancı ses, tek sıradan ses olacağı düşüncesine katlanamıyorum."[58]

Kaygı, pişmanlık, geçmişe özlem, kendini kırbaçlama, üzüntü dolu sözlerin sonsuz akışı, bunlar Lou'nun değil, Rilke'nin dünyasıydı. Rilke özlüyor, sıkı sıkıya bağlanıyor, çözümlüyor, pişman oluyor, ona doğru bastırıyorken, Lou kendi hakkında yeni şeyler keşfediyor ve her zamanki gibi bunları yazgı ve buyruk olarak alıyordu.

Lou kendi gelişiminin yeniliğinin gerisinde kalmıştı. Fiedler

---

Grigorovich Janchevetsky adlı gazeteciyle tanıştı. Bu gazeteci Rilke hakkında şunları yazmıştı: "Groes beni Rusya'ya gelen ve Tanrı'yı arayan Rainer Maria Rilke ile tanıştırdı; Rilke Rusya'nın 'tamamını gezdiğimi' duyunca benimle ahbaplığını sürdürmek istedi. Ona göre gerçek ('pravda') Rusya'dan gelecekti. Çok çalışarak ve kötü biçimde Rusça öğrenmişti, ama yine de 'Rusya'yı gezmeye' çalışıyordu. Rilke, İsa'nın Rusya'yı gezmesinden sanki tamamen gerçekmiş gibi söz ediyordu. Bundan Tolstoy'a bahsetmişti ve Lev Nikolayevich ona 'Ne düşünüyorsun? Eğer İsa köylerimizden birinde kendini gösterseydi, orada ahlâksız kadınlar onunla alay edip onu yerin dibine sokarlardı!" diye yanıt vermişti. Rilke Rusya hakkındaki notlarımı okudu, bir kısmını çevirdi ve yayımlatmak üzere Almanya'ya götürdü. O zamanlar onunla yaptığım sohbetler benim için sarsıcıydı, konuşması ve tüm kişiliği derin bir gizemli güçle doluydu ve onun 'gerçeği arayışı' üzerimde büyük bir iz bıraktı." Chertkov, *aktarılan yapıt*, s. 11.

57. LAS'tan Sofya Shil'e, 24 Haziran/7 Temmuz 1900 (yayımlanmamış).

58. 11 Ağustos 1900, *LRBW*, s. 41 ve sonrası.

onun "solma sürecinde" olduğunu düşünmüş olabilirdi, ama ne o kendini öyle hissediyor ne de diğer erkekler onu öyle görüyordu. Geç gelen cinsel uyanış, yeni güçler, yeni gereksinimler ve yeni büyüme süreciyle bir tür geç ergenlik dönemini başlatmıştı. Bunun yanı sıra yeniden ailesinin içine katılmıştı ve Rusya yaşantısının tamamı o zamanki yaşamına ilişkin kavrayışını tamamlamasını sağlıyordu.

Bir defa yalnızca basit insanları değil, Moskova ve Petersburg'da Sofya Shil aracılığıyla bir araya geldiği radikal aydınlar sınıfını tanımaktan hoşnuttu. Onların sevecenliğini, fedakârlık ve idealizm ruhunu, sosyal eylemi duyarlı ve iyi düşünülmüş ideallerle birleştirme tarzlarını sevmişti ve sanki kimsenin pratik yaşamda bir yuva yapmaya zamanı yokmuş[59] ve sanki herkesin kullanımına açıkmış gibi görünen evlerinin sadeliği hakkında ilgi çekici bir biçimde yazmıştı. Bu hoşnutluğu daha da arttıran, belki de, onun gençliğinden bir şeyi geri getirmiş ve onu bir biçimde tamamlamış olmasıydı: Rusya'da okul yıllarında böyle insanlarla (onların önceki kuşağıyla) karşılaşmış, ama daha önce onlara hiç yakınlaşmamıştı.

Lou şimdi Rusya'da kendisini doyurduğuna ve serbest bıraktığına inandığı pek çok şey buluyordu. Bu şeylerden biri, toprağın kendisiydi. Söylediğine göre[60], ilk kez manzarayı doğru düzgün *görmüş* ve Volga manzarasının kendisinin tamamlanması olduğunu hissetmişti. Kendisine, sanki yaşamın bir kullanıcısı olmaktan, yaşamın daha çok bir alıcısı, bir gözlemcisi ve dinleyicisi olmaya doğru değişiyor gibi gelmişti. Toprağın kendisi tanrısallık ve kökler anlamı taşıyordu ve üstelik belli bir kadınlık fikriyle de bağlantılıydı. Kadın güzelliğinin tanımını "tam gelişmemiş, tüm hatları ve kişisel özellikleri tam olarak işlenmemiş" olarak Rusya'dayken yapması rastlantı değildir: Tam gelişmenin başladığı yerde kadın biter. Anlaşılan Lou, geriye doğru hareket ettiğini duyumsuyordu; hem bu kadar keskin biçimde evrimleşmemiş hem de daha iyi bir şeye doğru. Ayrıca daha önce dile getirdiği bir görüş de aklında ol-

59. Rusya günlüğü, 1900 (yayımlanmamış)
60. *A.g.e.*

sa gerekti: Kadın, nesneleri sistemli biçimde kavramaya çalışmak yerine, yalnızca, özellikle kendi için faydalı olanı alır.[61] Bu sırada Ruslardan da "eleştirmez, ama kendisine sunulanın içinde iyi olan her neyse kendini onunla besler" diye söz ediyordu. Bu düşünceler, gençliğini düşündüğünde Gillot'nun, kendisinin "Rusluktan uzaklaşma süreci" olduğunu fark etmesine yol açtı; ve buradan daha da gerilere gidip Rus babasının duyarlılığını ve sonra da kendi Rus kökenini düşündü. Bu, çocukluğunun keşfi ya da yeniden keşfiydi, Rilke'nin kendi çocukluğuna ulaşmayı başarmasına yardım etmeyi istediği gibi çocukluğuna ulaşmasıydı. Doyum ve huzur duyguları onu her zaman huzursuz Rilke'den uzaklaştırdı.

Kısa süre sonra, 1900 yılının yılbaşı arifesinde Lou şöyle yazdı: "Gelecek yıldan istediğim, gereksinim duyduğum hemen hemen tek şey, dört yıl önceki gibi bir sükûnet, daha fazla yalnızlık."[62] Bundan sonra nereye giderse gitsin, bir anlamda bir yuvaya gider gibi, bu nehrin [Volga'nın] kıyılarında dolaşıyor olacağından emindi. Etrafı ailesi ve ülkesi tarafından çevrilmiş ve içi yaşamın hafifliğiyle dolmuş Lou, Rilke için bir kez daha sınırları korkuyla çizilmiş bir özlem duyduğu, çok büyük, güçlü, tamamlanmış ve iyi huylu şey olmuştu. (Lou, *Dönüp Baktığımda*'da Rilke'ye hitaben şöyle yazmıştı: "Seni tüm derinliklerinde başarın uğruna parçalara ayıran şey, herhangi bir başarı *olmaksızın* kucağıma düştü.")[63] Rilke, İtalya'dan dönüşte (Lou Rongas'tayken gönderdiği ikinci mektupta) yaptığı gibi ona yalvardı: Sen büyüksün, ben küçüğüm ve hata yaptım. Bunu nasıl düzeltebilirim? Onu geri kazanmak için güzel şeylerden (çocukluğundaki sincaplardan) söz etti: Çekici bir havaya büründü. Ama Lou bunların üzerinde ve ötesindeydi. Rilke'yi "dualarının küstahlığı" nedeniyle neredeyse yoldan çıkmış gibi gösteren ilk mektuptan hoşlanmamıştı ve ona ilişkilerinin başlangıcındaki taşkınlığın depreşmesi gibi gelen ikinci mektubu da sevmemişti. Ayrılık tamamıyla Lou'nun kararıymış ve iki nedeni var gibi görünüyor: Rilke'nin ondan özgür olması gerekiyordu ve Lou'ya yük olmaya başlamıştı.

61. 'Der Mensch als Weib'de.
62. Rusya günlüğü, 1900 (yayımlanmamış)
63. *LRB*, s. 146.

Rilke, Almanya'da Worpswede'deki sanatçılar topluluğu içinde kendine hoş bir yer ve yaratıcı çalışma için yeni bir kaynak keşfetmişti. Ama kısa süre sonra yine Schmargendorf'ta Lou'yla birlikteydi. Burada paylaştıkları Gerhart Hauptmann ve başkalarıyla sosyal toplantılar, Rus sanatına ilişkin tartışmalar, ay ışığında yürüyüşler ve ısıtmayan öğleden sonra güneşinde orman gezintileri gibi zevklere karşın, araları hızla daha da bozuldu veya belki de yalnızca ayrılık kararı kesinleşti. O yılın Aralık ayında Rilke yine ıstırap içinde bir ruh hali kaydediyordu: Gömülme, rutubet ve çürüme, "aradaki yer" dediği, ölümden beter bir hal, çaresiz bir yalnızlık ve "ruh astımı"na ilişkin düşünceler aklından çıkmıyordu. Lou ile birlikte *Michael Kramer*'in provasında otururken "çalkalanıyor, altüst ediliyordu."[64] Ama yanında oturan Lou mutluydu; pişman olduğu bir şey yoktu; kısa süre önceki büyük Rusya yaşantısı ışıltılı bir hazine gibi onu çevreliyordu; Nikolai Tolstoy'un evine ilişkin anılar ona zevk veriyordu. Bu anılardan bir öykü, adını Radinka ["sevgili ana yurt": Sözcük anlamı, "bir doğum izi"] koyduğu ve Rilke için kendisinin taşıdığı anlamı ve Rilke'nin kendisinde neyin eksik olduğunu özetleyen bir roman yazmaya başlamıştı. Lou'nun yapıtlarının adları hakkında bir diğer bağlantılı nokta da o sırada *Aradaki Yer* ismini verdiği öyküler kitabını yazıyor olmasıydı. Bu, Rilke'nin kâbuslar ve kendini kaybetmeyle belirgin deliliğe yakın durumuna verdiği isimdi. Aynı sözcükler Lou için ergenlik, umut zamanı, çalkantı ve büyüme anlamları taşıyordu. Ayrıca, (öykülerin geçtiği yerden anlaşıldığı üzere) iki ana yurt arasında ve her ikisine birden ait olma yaşantısını da anlatıyordu. Rilke için başarısızlık ve güvensizlik, Lou için gelişme ve yeniden iki katına çıkmış güvenlikti.

64. 19 Aralık 1900, "Schmargendorfer Tagebuch" *Briefe und Tagebücher*'de, s. 421.

Şubat ayının sonunda Lou, Rilke'ye, bir veda mektubu yazdı.[65] Mektubun önemini ona bir başlık koyarak göstermişti: *Letzter Zuruf*. Bunun en iyi çevirisi "son ileti" olacaktır, çünkü son çağrı, bir anlam karmaşası yaratabilir, ancak sözcüğün anlamı çağrıdır: *Birine* yanıta gerek duymayan bir çağrı. Mektup hakkında sık sık yorum yapılmıştır ve zaman zaman da kaba bulunmuştur. Ancak Rilke'nin yaşamında, ona yeni bir yaşam vaat eden Worpswede'nin ve evlenmeyi düşündüğü Clara Westhoff'un olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca yine unutulmamalıdır ki Rilke'nin kendisi de artık Lou'yla kalamayacağını anlamış olmalıdır ve Lou kendini, onun kendisi için vazgeçilmez olmadığını ilan etmeye zorlarken bile oldukça kendine özgü bir biçimde ona yardım etmeye çalışıyordu. Bu Lou'nun bir kere daha gayretle kendi kişiliğini oluşturduğunu, ne olduğuna, ne olacağına karar verdiğini ya da onun gereklilik duygusuna göre ifade edilirse, kaçınılmaz olarak ne duruma geldiğini fark ettiğini gösteren dikkate değer bir mektuptur.

Mektubun başında, Lou, Rilke'nin onun mutlu ve başarılı olduğu, bir toprak tanrıçasının halesine sahip bir anne olduğu görüşünü doğrular:

> Çevremdeki her şey ışıltılı ve huzurlu olduğuna ve yaşam meyvesi olgunlaşıp tatlandığına göre, her ikimizin de kesinlikle sevdiği bir anı bana son bir görev veriyor. Bu anı, Wolfratshausen'de senin annen gibi olmamdır. Bu nedenle izin ver de bir anne olarak, birkaç yıl önce uzun bir tartışmanın ardından Zemek'e karşı üstlendiğim görevi söyleyeyim.

Burada gönderme yapılan, 1895'ten beri Lou'nun arkadaşı olan (asıl adı Friedrich Pineles) ve Rilke'yi hiç görmeden sorununa özel bir tanı koyan bir doktordur. Doktor şairin geleceği hakkında korkularını dile getirmiş, Lou da bunları Rilke'ye iletmeye söz vermişti. Şimdi Rilke'yi yaşamından uğurlarken, ona bu korkuları olası evliliğini dikkate alarak anlattı:

65. 26 Şubat 1901, *LRBW*, s. 53-5.

Etrafta dalgın dalgın dolaştığın sürece, yalnızca kendinden sorumlusun; ama kendini bağlaman olasılığına karşı, seni *neden* bıkıp usanmadan belli bir sağlık yoluna sokmaya çalıştığımı öğrenmelisin. Bu neden, Zemek'in Garshin'inkine benzer bir kaderden korkmasıydı.

Lou Rilke'yle aristokrat Rus yazarı Garshin arasında gelişigüzel bir benzerlik kurmamıştı –Garshin çılgınca kaygı nöbetleri geçirmiş, bu nöbetlerden birinde, otuz üç yaşındayken kendini merdiven boşluğundan atarak intihara kalkışmış, ölmeden önce beş gün boyunca ıstırap içinde kıvranmıştı. Şimdi Lou, Rilke'ye onun hep çöküntülü, kolayca heyecana kapılan, önce fazla çekingen, sonra fazla etkin zihin durumlarını anımsatıyordu. İkisi bunlara, Rilke'nin içindeki Öteki adını vermişlerdi ve Lou ona Zemek'in buna belkemiği hastalığı ya da zihinsel hastalığa yol açabilecek bir durum tanısı koyduğunu söyledi. Rilke'nin sık sık, örneğin "Keşişin Şarkıları"nı (*Saatler Kitabı*'nın ilk bölümü) yazdığı sırada tamamen sağlıklı olduğunu gözlemleyen Lou, "Ama bu böyle olmak zorunda değil!" diyordu. Böylece onun sağlığı seçebileceğini anıştırıyordu. Eski hastalığın geri geldiğini gördüğünde kaygılandığını ve kızdığını ve bunun ona da zarar verdiğini söylüyordu. Lou "doğal halinden uzaklaşıyor", acı çekiyor, zorlanıyordu, sinirleri yıpranmış olarak ona sıcaklık veremeden robot gibi ona uyduğunu fark ediyordu. Onu kendinden itip durmuştu ve eğer *kendisi* geri dönmeyi sürdürdüyse, bunun tek nedeni, Zemek'in söyledikleri, yani onu iyileştirme umuduydu. "Yalnızca kararlı olsan iyileşe*cektin*. Bunu hissediyordum."

Sonra, diye devam ediyordu Lou, başka bir şey oldu, "sana karşı neredeyse acıklı bir suçluluk gibi bir şey" (bu, onun için normal bir ifade değil, ancak dilbilgisel olarak öyle kurulmuştu ki suçluluk *ona ait* olmuyor; yalnızca geliyor ve bu, *bir* suçluluk; ayrıca "acıklı" sözcüğü de onu kişisel olmaktan kurtarıyor). Suçluluk şuydu:

yaşlarımız arasındaki farka karşın, Wolsratshausen'den beri büyümeye devam etmek zorundayım ... büyümeliyim, büyümeliyim ta ki vedalaştığımız zaman sana o kadar mutlu söylediğim şeye ulaşana kadar –evet, tuhaf gelebilir, ama bu şey, *benim gençliğim*! Çünkü ancak şim-

di gencim, ancak şimdi başkalarının on sekiz yaşında olduğu gibi: Tamamen kendim olabilirim.

Lou, bundan on dokuz yıl önce Roma'dan Gillot'ya mektup yazdığında gerçekten de ergenlik dönemindeydi ve bir ömür boyu aşkı reddetmeye ve yalnızca zekâ için yaşamaya karar vermişti. O zaman benlik, özgürlük, kişinin kendi istediği biçimde yaşaması zorunluluğunu, şimdi kırk yaşındayken yazdığına benzer biçimde ve hafif bir benzeri inkâr havasında yazmıştı: Bana karşı çıkıyorsun, ama ben buyum ve bu olmaya niyetliyim ve haklıyım! Böylece Gillot'nun gösterdiği son ilgiyi kendinden uzaklaştırmıştı ve böylece Rilke'nin yanlış bağlılığını kendinden uzaklaştırmıştı. Ancak aradaki fark şuydu ki, gayretli adımları onu bu sefer zekâ dünyasına değil, artık o dünyayı kendine mal etmiş olduğu için aşk dünyasına götürüyordu.

Şimdi ya da kısa süre sonra, Lou, Zemek'le yıllarca sürecek bir aşk ilişkisine girdi ve bu, tahminen onun gençliğine doğru büyümek zorunda olmakla kastettiği şeyin bir parçasıydı. Rilke'ye ona doğru gelişmekte olduğu gerçeğini anlatmaya kararlı olan Lou, onun kendisi için ne kadar önemsiz hale geldiğini bilmesine izin vermekte duraksamadı: Ona çok büyük bir manzarada küçük bir nokta diyordu ve bu manzara onu sarhoş ediyordu:

> Bilmeden yaşamın büyük planına uyuyordum ve o yaşam tüm kavrayışın ve beklentinin ötesinde güleryüzüyle benim için bir armağan hazır tutuyordu. Derin bir alçakgönüllülükle onu kabul ediyorum.

Lou'nun kendine gelen mutluluğu yakalama ve bunu yaptığı için hoşnut olmakla kalmayıp bunun sonuna kadar hakkı olduğunu hissetme yönündeki oldukça az rastlanır yeteneğini takdir etmemek elde değil. Ayrıca onun acımasız dürüstlüğü ve kendi acımasızlığının farkında olması da insanı etkiliyor. Daha sonraları Lou, o sırada Rilke'yi tedavi etmesiyle ilgili olarak yazdığı bir tümceyi, onun tüm çıplaklığıyla dürüst olduğunu fark ederek yeniden kendine aktaracaktı: "Anılara sonsuza kadar sadığım, insanlara asla sadık ol-

mayacağım."[66] Lou aynı zamanda tutarlı bir bireyciydi: Her bir insanın kendi yolu vardır ve onu bulmalıdır diyor ve Rilke'ye de bunu öneriyordu:

> aynı biçimde karanlık Tanrı'na git! Benim artık yapamayacağım ve çok uzun bir zamandır yaptığım için artık kendimi vererek yapamayacağım şeyi Tanrı yapabilir: O seni gün ışığı ve olgunluk ile kutsayabilir.

Lou son olarak bu *Zuruf*'un Rilke'yi Zemek'in düşündüğü "kötü saat"ten kurtarmak için şimdi yapabileceği tek şey olduğunu söyleyerek, ayrılışlarındaki bir anda konuşamayacak kadar duygu yüklü olduğu için ona bir süt fişinin arkasına karaladığı veda notunu anımsattı:

> Eğer sonraları bir gün kendini kötü hissedersen, en kötü saat için ikimizin bir yuvası olduğunu unutma.[67]

66. *LRB*, s. 147.
67. *LRBW*, s. 55.

VIII

Rilke, Göttingen ve orta yaş

"Mutluluk içinde, evimde"[1]

1903 yılı Haziran ayının sonlarına doğru, Zuruf mektubunun üzerinden iki yıl dört ay geçmiş ve bu arada Rilke, evlenmiş, bir çocuk sahibi olmuş ve karısıyla çocuğundan ayrılmışken, Lou ile en sonunda yeniden bağlantı kurdu.[2] Paris'ten ona yazdığı mektupta çekinerek, "en zor saat"te gelip gelemeyeceğini kimsenin bilemeyeceğini, ama sonraki iki ay boyunca Almanya'da olacağını ve ona sığınmak istediğini söyledi. Bu, alçakgönüllü bir mektuptu ve Rilke'nin kendisini tamamen onun buyruğuna vermişçesine, Dr. Pineles'in adresini istemesiyle bitiyordu. Lou'nun yanıtı arkadaşça ama kararlıydı:

1. Lou'dan Rilke'ye, 5 Temmuz 1903, *LRBW*, s. 62.
2. 23 Haziran 1903, *LRBW*, s. 56.

İyi saatlerde de zor saatlerde de, her zaman bizimle birlikte olabilirsin. Ama bu sefer de yine önce yazıyla buluşmamızı öneriyorum. Bizim gibi iki eski yazma meraklısı için bu, bir yapaylık olmaz; ve bana söylemek istediğin her şey, tıpkı eskiden olduğu gibi, Lou'ya gelecektir.[3]

Lou aynı zamanda Frieda'ya da bir mektup yazarak Rilke'den, yeniden bir araya gelme yakarışından başka bir şey olmayan bir mektup aldığını, ancak onunla buluşmasının elverişli olmadığını bildirdi.[4]

RILKE'NİN İTİRAF MEKTUPLARI, 1903'TEN İTİBAREN

Rilke'nin ilk notu kısaydı, ama bu sefer Lou'ya onun mektubunun yirmi beş katı uzunlukta bir mektupla yanıt verdi.[5] Rilke, aşırı bir minnettarlıkla, Lou'nun mektubunu, sanki çok uzunmuş gibi, ara vermeden saatlerce okuyabileceğini ve "tüm duyularımla" onda yatıştırıcı bir etki hissettiğini söylüyordu: Lou'ya onu binlerce kadın arasında fark edilir kılan sevecenliği için teşekkür ediyor ve içe dönük itirafına girişiyordu. "Ben yaşamda hâlâ bir acemiyim, yaşamak benim için güç."

Bu, Rilke'nin Lou ile ilişkisinde çok tipik olan ve uzun yaratıcı kriz dönemlerinde yazdığı, bir dizi uzun "itiraf"[6] mektubunun ilkinin açılışıdır. 1903'teki, *Saatler Kitabı*'nı yazdığı zamanla yaşamının Rodin'le bağlantılı dönemi arasındaki krizdi. Lou'ya Paris'ten duyduğu korkuyu ve hem kimliğini hem de gerçeğe sarılışını yitirme korkusunu anlatarak içini dökmeye başladı. Daha önce olduğu gibi, mektubunun, Lou'nun parlak yaşamındaki tek siyah nokta olduğunu düşünecek kadar perişan durumdaydı, ama ona yazma gereksinimine karşı koyamıyordu:

---

3. 27 Haziran 1903, *LRBW*, s. 57.
4. Yayımlanmamış mektup
5. 30 Haziran 1903, *LRBW*, s. 57 ve sonrası.
6. Bu terimin kullanılmaya başlanması ve Rilke'nin başkalarıyla yazışmalarıyla bağlantılı olarak Lou'yla yazışmalarının tartışması için Joachim Storek'in doktora tezine bakınız, *Rainer Maria Rilke als Briefschreiber*.

> Kaygımla senin berrak günlerine girdiğim için beni bağışla. Önerisini isteyebileceğim tek kişi sensin. Benim kim olduğumu bilen yalnızca sensin. Bana yalnızca sen yardım edebilirsin ve senin huzur dolu sözlerinin üzerimdeki gücünü ilk mektubunda hissediyorum. Anlamadığım şeyleri sen açıklayabilirsin, ne yapmam gerektiğini bana sen söyleyebilirsin; neden korkmam neden korkmamam gerektiğini sen bilirsin: Korkmalı mıyım?

Rilke özür diledi, vaatlerde bulundu ve her söylediğini yapacağına onu temin etti; ona tekrar tekrar teşekkür etti ve ona yazma iznini aldığına göre artık "her şey daha iyi olacak" tahmininde bulundu. Rilke'nin tarzı çocuksudur. Lou'nun, kendisine tutunmasını istemediği duygusal Rilke'nin bu olduğu düşünülebilir. Lou'nun, buyurgan ve şaşırtıcı ölçüde açık bir güvence vererek başlayan: "Korkacak bir şey yok", sonra da gribin (Rilke grip geçirmişti) sık sık böyle durumlara neden olabildiğine ilişkin ayrıntılar veren yanıtı, aslında belli bir sabırsızlığı denetlediğini gösterebilir. Öte yandan Rilke artık onun kısa süre önceki ya da olası sevgilisi değildi ve Lou onu mektup uzaklığında tutmayı başardı. Ona, tüm kötü zihinsel durumlarını kendisine yazması için resmi izin, aslında cesaret verdi, bunların anlatılarak yatıştırılabileceğini düşünüyordu:

> Ne düşündüğümü sana söyleyeyim: Kendini nasıl hissettiğin ve sana neyin sıkıntı verdiği hakkında her şeyi her seferinde yazarsan, kendi başına bu eylem sana yardım etmek için biraz güç kazandırabilir. Mektuplarının mutluluk içinde, evinde olan birine gelmesi de belki aynı etkiyi yaratabilir. Çünkü Rainer, ben bile hiçbir zaman tüm mutluluklarda doğal olarak var olan güçten başka bir şeye sahip değildim.[7]

Lou, Rilke'nin korkularına ve kendi içindeki arayışlarına doğrudan fazlaca yanıt vermedi: Mektubunun büyük bölümünü, köpeği ve bahçesi hakkındaki haberler oluşturuyordu. Ancak bu şeyler Rilke için asla sıradan değildi. 1903'ten itibaren, (özellikle Lou Göttingen'e taşındıktan sonra) ilişki içinde oldukları tüm yıllar boyunca Rilke, Lou'yu yaşamının coğrafi merkezi ve eviyle bahçesini de

7. 5 Temmuz 1903, *LRBW*, s. 62 ve sonrası.

–mektuplarında bahçeden sık sık söz eder– ara sıra dünyaya korkmadan bakabileceği güvenli bir nokta olarak düşündü. "Çünkü bildiğin gibi, ben bir yabancıyım ve çok yoksulum ve geçip gideceğim. Ama eğer daha güçlü olmuş olsaydım evim olabilecek her şey senin ellerinde."

Sonraki beş hafta boyunca Rilke, Lou'ya çoğu uzun, bazıları üç bin sözcüğün üzerinde, dokuz mektup yazdı ve Lou da yine kayda değer uzunlukta üç mektupla cevap verdi. Rilke'nin konusu korkuydu. Karısının anne babasıyla yaşayan küçük kızı Ruth, Worpswede'de Vogelerle yaşam ve Rus epik şiiri *Prens İgor* çevirileri hakkında da yazmasına karşın, Lou'ya anlatması gereken en önemli şey, varoluş korkusunu hissetmesiydi: "Korkunç karmaşası içinde yaşam denen her şeyin korkusu."[8] Etrafında akan trafiği hissediyordu, Eyüp Kitabı'nda kendini görüyor, Baudelaire'de kendi yoksulluğunu ve korkusunu fark ediyor, Paris hastanelerinin ve ensesinde bir şişlik olan bir adam görmenin korkunçluğunu içinde duyumsuyordu. Kaplumbağalara benzeyen diğer yalnız insanları, bunların "fazlasıyla büyük şehirdeki" rahatsızlıklarını, pas ve tozun tüm korkunçluğunu ve "insan parçalarını, hayvan kırıntılarını, geçmişteki nesnelerin kalıntılarını", yirmi tane toplu iğne ya da korkunç bir eski kalem satan, ellerinin yerinde kancalar olan yaşlı kadınları, delileri, dilencileri ve bunlarla, kendisini umutsuzluğa sürükleyen ilişkisini görüyordu. Rilke şiirsel görevinin ilk parçasını bu sırada, (1903'ün Temmuz ayında) Lou Andreas-Salomé'ye yazdığında oluşturdu:

> Bu kadar yoğun yaşantıladığım korkuları *üretebilseydim*, onlardan gerçek, sakin şeyler oluşturabilseydim ... belki de her şey bana karşı daha iyi, daha sakin ve sevecen olsaydı o zaman bunu başarabilirdim: Korkudan şeyler üretmek![9]

Rilke kendi içinde değişiklik yapmadan önce Lou bunu fark etti. Rilke'den gelen yalnızca duygusal bir baskıya karşı koymayı so-

8. 18 Temmuz 1903, *LRBW*, s. 65.
9. *A.g.y.*, *LRBW*, s. 74-5.

nunda bırakabileceğini ve bunun yerine büyük sanat olmaya başlayan şeye cevap verebileceğini anlayışla fark eden Lou, Rilke'ye mektubunun kendisini çok derinden etkilediğini, öyle ki onu okurken Rilke'yi unuttuğunu ve yalnızca yardıma muhtaç biçimde çektiklerini yazdığını sanmakla hata ettiğini söyledi, çünkü

> Hepsi buradalar: Artık yalnızca senin içinde değil, bundan böyle benim de içimdeler ve yaşayan ve kendi kendilerini anlatan şeyler olarak her ikimizin dışındalar, tıpkı kulağına gelen bir şarkı gibi.[10]

Lou, Rilke'ye sağlığa yaklaştığını söyledi. 22 Temmuz tarihli uzun ve acil mektubunun doruğu, "Sağlığa hiç şimdiki kadar yakın olmamıştın!" tümcesiydi ve Rilke bu mektubu, vahşi yaşamın ortasında hak etmeden kendisine getirilen ekmek gibi "yeni, umulmadık, tüm ölçüleri aşan" bir şey olarak aldı.[11] Bu sırada Lou da düşüncelerini günlüğüne şu sözlerle kaydediyordu:

> Rainer'in mektuplarını ve Paris'teki yoksulluğunun betimlerini okuyorum: İmgelemi aracılığıyla başkalarının yaşantılarını paylaşan sanatçı, kendisini acı çeken kişiyle özdeşleştirmesine yol açan duyarlılığa karşın, nadiren iyidir; Rilke, acı çekmeye ilişkin tüm anılarının konunun içine çekilme biçiminden dolayı bencilce acı çekiyor ve acıyı sanatsal olarak yineleyerek kendini bencilce özgürleştiriyor, yaşamdan bir adım önde gidiyor. "İyi" insan, İsa-insan nadiren böylesi bir imgeleme sahip olur; bu, onu zayıflatacaktır.[12]

Doğuştan bir ahlâk psikoloğu olan Lou, yine derin düşüncelerinde iki tip insanı karşılaştırıyor ve herhangi biri hakkında lehte bir yargıda bulunmaktan kaçınıyordu; ve Nietzsche'yi o kadar sevindiren ve (Lou'ya göre doğallığıyla) onu derinden rahatsız eden sıradan iyi ve kötünün ötesinde düşünmeye hazırlıklı olma alıştırması yapıyordu.

Rilke'den başka mektuplar da geldi, bunlar huzursuz bir yalnız-

10. 22 Temmuz 1903, *LRBW*, s. 76.
11. 25 Temmuz 1903, *LRBW*, s. 78.
12. Lou'nun yayımlanmamış günlüklerinden Pfeiffer tarafından alıntılanmıştır, *LRBW*, s. 513.

lıkla dolu ve hepsi de Lou'nun ismine göndermeler içeren ("Böyle bir insan ne yapmalıdır, Lou ..., o ne yapmalıdır? ... Evet Lou, inanıyorum ki ...") ve ona duyduğu minnetle sarılı ("sana gündelik şeyleri de aktarmama izin vermen benim için gerçekten çok büyük bir şey bunlar seni gördükleri zaman kendilerine çeki düzen veriyorlar") mektuplardı.[13] Şimdi Lou da Rilke'ye desteğini bir seferde sonsuza dek ilan ediyordu. Çünkü (Rilke'ye bir heykeltıraşla birlikte olmasının, kendini bu kadar kötü hissetmesinin nedenlerinden biri olduğunu açıkladığı) uzun, iki bölümlü bir mektubun sonunda,[14] onun şimdi kendini harika tanımladığına işaret edip ekledi: "Kendi adıma ben, şimdi senin ne olduğundan eminim." Rilke'nin kim ve ne olduğuna, hatta olup olmadığına ilişkin hissettiği şiddetli belirsizlik karşısında, bu ifade neredeyse gülünç kaçıyordu, ama gerçekte çok ciddiyetle söylenmişti. Mektup şöyle devam ediyordu: "Ve benim için bu, kitaptaki [Rilke'nin Rodin hakkındaki kitabı] en kişisel şey –bizim yaşam ve ölümün ağırlıklı sırlarında, insanları birbirine bağlayan sonsuz doğruda birleşmiş suç ortakları olduğumuza inanıyorum." Mektup şöyle bitiyordu: "Bundan böyle bana güvenebilirsin."

LOU'NUN RILKE'YE YARDIMI

Elsa Buddeberg, Rilke'nin biyografisinde,[15] Lou'nun bu gibi yorumlarla ve genel olarak onun mektuplarına yazdığı cevaplarla Rilke'ye zarar veren bir tutum takındığını öne sürmüştür. Lou, Rilke'nin şiirsel biçime gereksinimini ya da dinle ilişkisini anlayamadı, çünkü onun için en yüksek yaşantı duaydı ve "dua" "yaşam"da sürekli kendiliğinden ağızdan çıkan şey anlamına geliyordu, oysa Rilke için dua eden kişinin ellerinin mükemmel biçimde kıvrılmış olması son derece önemliydi, çünkü o ellerden Tanrı görünmeliydi: Tanrı, şiir yazarken yaratılırdı. Lou kendi bakış açısından Rilke'yi yaratıcı olarak, şair olarak anlamamıştı. Onun modern yaşamın bü-

13. 1 Ağustos 1903, *LRBW*, s. 86.
14. 7 ve 8 Ağustos 1903, *LRBW*, s. 87-90.
15. E. Buddeberg, *Rainer Maria Rilke*, s. 31-50, 74-83 ve başka yerlerde.

yük sorunu olan deneyüstülüğün yitimiyle yüzleştiğini fark etmemişti. "Tanrı'da yer alma"yı istenen ve olası tek dini yaşantı olarak kabul edip Rilke'ye bu geleneksel fikri anımsatarak onun için her şeyi zorlaştırdı. Kısacası Buddeberg'e göre, Lou on dokuzuncu yüzyılda yaşarken Rilke farkında olmadan yirminci yüzyılın dinle ilişkili olmayan ıstırabının içine doğru hareket ediyordu. Üstelik Lou iyileşmeye duyduğu inançla, Rilke'nin tedavi edilemez *Angst*'ını çok daha önemsiz *Furcht* kavramına çevirdi. *Furcht*'un anlamı, bir şeyden duyulan, açıklanabilir ve ortadan kaldırılabilir korkuydu. Oysa Rilke'nin korkusu, büyük, varoluşsal bir korkuydu ve içinde yeni bir gerçeğin bulunması için tedavi edilmemesi, arttırılması gerekiyordu. "Lou'nun Rilke'nin yazgısındaki trajik işlevi, kişiliğiyle onun korkusunun kaynağına girişini engellemekti"; onun aracılığıyla "korkunun aydınlatıcı gücü kırıldı."[16]

Elbette Lou Andreas-Salomé'nin dini (ya da kendisi için aynı şey olan "yaşam"ı) sanattan yüksek gördüğü doğrudur. Özellikle 1899 ve 1900'deki Rusya ziyaretlerinin ardından ondaki Tanrı fikri hoş biçimde sonsuzdu. Ulaşmadığı hayali ve varoluşsal sınırlar vardı ve eğer sınırlardan gelen bildirimleri anlamak için onlara ulaşmış olması gerekiyorsa, Lou bunları anlamamıştı. Aslında Lou, iyimserlikle ve her şeyin bir anlamda bilinebilir ve (biraz cesaretle) kabul edilebilir olduğu varsayımıyla yaşadığı zamana bağlıydı. Şeyleri düzeltme, düzyazıyla açıklama ve açıklanmış dünyaya sevinçle kucak açma alışkanlığı her zaman vardı. Rilke'nin yaklaşımı daha çok şeyleri bozma alışkanlığına benziyordu. Rilke açıklama yapmak için durmaksızın keşfediyordu; var olmamayı açığa çıkarıyor ve kendisi de ona maruz kalıyordu. Ama bunu söylemek, ne (bir kâhin ya da şairmiş gibi davranmayan) Lou'yu mahvetmektir ne de Rilke'ye zarar vermiş olması gerektiğini kabul etmektir. Aksine, Lou'nun ona yalnızca yardımcı olduğu kesin görünür. Bir kere Lou, Rilke'yi korkularını dile getirmeye yüreklendirmiş ve onun bunu yaparak halihazırda yaratma eylemini gerçekleştirdiğini fark etmesini sağlamıştır. (Rilke Lou'ya gönderdiği bütün Paris betimleri üzerinde yeniden çalıştı ve bunları *Malte Laurids Brigge Def-*

16. *A.g.e.*, s.77.

teri'ne dahil etti – sıklıkla farklı sözcüklerle ifade edilmiş olsa da tamamen aynı olaylar ve duygular.) Daha soyut bir başka neden de –ki burada Buddeberg'in fikrine katılmamalıyız –Lou, Rilke'yi büyük korkusunun yıkıcı aşırılığından kurtararak, korkunun gücünü, onun korkuyu hâlâ hissettiği halde ondan zarar görmemesini sağlayacak ölçüde azaltarak, Rilke'nin gereksinim duyduğu gibi bir şair haline gelmesine ve öyle kalmasına yardım etmiş görünmektedir.

"FAZLA BÜYÜK"

Lou, beden ve ruhun harika birliğini sık sık vurguladı. Rilke'nin en büyük korkularından biri, beden ve ruhun bir olmamasıydı. Bu iki insan tek ve aynı olasılığı (beden ve ruhun ortak varoluşu) birbirine zıt biçimlerde algıladı. Rilke, örneğin, bedensel duyguların tinsel yaratıya doğrudan katılmamalarından ve artık bedene kabul edici ve kutlayıcı bir yer verecek herhangi bir mit olmamasından kaygı duyuyordu. Onun için bir beden *olmak* bile kendi başına korkutucuydu.* Şimdi öyle görünüyor ki Lou bu kaygıyı temsil etmeye

* Lou, Rilke'nin bedenine yaklaşımı hakkındaki yargısını birkaç sefer ve değişik vurgularla kaleme almıştır. 1913'te *Freud Günlüğü*'nde Rilke hakkında birkaç parçaya yer vermiş ve onda kırılganlığın erkeklikle çekici bir birleşim oluşturduğu üzerinde durmuştur. En ilginç olan, Rilke'yi, arkadaşı Poul Bjerre ile karşılaştırmasıdır. Lou'ya göre, ikisinde ortak olan "hassas bir cinsel eğilim"dir. Hastalıklı anlatımı (o "sağlıksız bir aristokrat", "tipik bir histeri vakası"ydı) beğeni doludur: Bjerre'nin aksine Rilke, "kendinden sınırsız verme" yeteneğine sahipti ve "kendi kişiliğinin yüzeyine dışsal olarak istismar veya zaaf olarak yönelttiği" "kusurları", "*onun* için sır değil"di. Rilke bunların hepsini kabul edebiliyordu, çünkü "deha saati, bu gibi başarısızlık durumlarında ona lütfunu gösteriyor"du. Lou'nun bundan on dört yıl sonra Rilke hakkındaki kitabında bedenin Rilke için acı veren bir sorun olması konusunda yazdıkları daha az beğeni içeriyordu. Lou'ya göre, sanatsal yaratıcılıkta "bedenin doğal olgunlaşması ... tehlikeli bir rakip bulur, gücünün, ortağının gerçekliği yönünde değil, çalışma yönünde çekildiğini görür. Uzlaşma görevini üstlenince, çok daha güçlü bir uyuşukluk ortaya çıkarır Bastırılmış zevk arzuları, yalnızca nefretin dışa vurumlarıdır ve bu nedenle melankoli ve kuruntulu aşırı duyarlılıklar ortaya çıkarır." Daha da sonra 1934 yılı civarında Lou *Karanlığın Başlığı* (*Die Tarnkappe*) oyununu yazmıştır. Bu oyunda (görünüşe bakılırsa) Rilke iki sihir yapabilen bir cüceyle temsil edilir: Bunlardan biri, bir karanlık şapkası giyerek görünmez olmak ve bir değneği sallayıp insanları büyüleyerek duyguları hakkında doğruyu söylemelerini sağlamaktır. Cüce, tam olmayan bir insandır, küçük ve çocuksu olduğu için biraz tuhaftır, ama bu, sihir yapma yeteneğiyle karmaşık biçimde ödünlenmiştir.

başladı – hem Rilke'nin korktuğu hem de onun korkusunu yatıştıran şey oldu. Bu, Rilke'in "fazla büyük" [*das zu Grosse*] ifadesini kullanma şeklinden çıkarılabilir. *Malte Laurids Brigge*'de kahraman çocukluğundaki yüksek ateş nöbetlerinde duyduğu korkunç bir duyguyu betimler:

> İçimden bir tümör gibi, ikinci bir baş gibi çıkıp büyüyordu ve benim bir parçamdı, ama bana ait olması olanaksızdı, o kadar büyüktü. Büyük bir hayvan leşi gibiydi, canlıyken benim elim ya da kolum olmuş bir hayvanın leşi. Ve kanım benim içimde ve onun içinde akıyordu, sanki tek ve aynı bedenden akar gibi. Ve kalbim kanı Büyük Şey'in içine göndermek için çok çaba harcıyordu: Orada yeterince kan yoktu. Ve kan istemeye istemeye Büyük Şey'in içine giriyor ve oradan hasta ve kötü çıkıyordu. Ama Büyük Şey şişiyor ve yüzümün önünde, sıcak, mavimsi bir çıban gibi büyüyordu ve ağzımın önünde büyüyordu ve kalan son gözümün üzerine onun kenarının gölgesi düşüyordu.[17]

Bu anlatımın kaynağı, Rilke'nin 1903'te yazdığı ilk itiraf mektubunda Lou'ya anlattığı, betimi olanaksız çocukluk korkularının gerçek anılarıydı: Tanıdık olan her şey kayıp gidene dek kalbini boşluğun üzerinde tutan "çok büyük, çok sert, çok yakın bir şeyden başlayan, derin, dile gelmez korkular." Rilke, "dünyadan zorla dışarı çıkarılıp ... bir başka, belirsiz, isimsiz, kaygı veren yere sokuluyor"du. Bu, tıpkı insanın yabancı bir yerde "yapayalnız, fazladan, diğer ilişkilerin bir parçası olarak" ölmesi gibi bir şeydi.[18] Lou, 1913'te *Freud Günlüğü*'nde,[19] o sırada Rilke ile konuşmalarından sonra, "büyük, sert, yakın" korkusunun, ergenlikteki cinsel ortaya çıkışların korkusundan kaynaklandığını ve ayrıca Rilke'nin çocukluğunda evlerine gelen iri bir çamaşırcı kadın hakkındaki –karışık korku ve aşırı sevinç– duygularıyla bağlantılı olduğunu yazdı (bunu, 1917'de Freud'a yazdığı bir mektupta yineledi).[20] Rilke'nin cinselliği başka yerlerde de ele alınmıştır[21] ve ben burada yalnızca im-

17. *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge, Sämtliche Werke*, sayı 3, s. 165.
18. *LRBW*, s. 59.
19. 10-16 Ekim 1913, *In der Schule bei Freud*, s. 209.
20. 19 Ekim 1917, *LFBW*, s. 74.
21. Simenauer, *R.M. Rilke, Legende und Mythos.*

genin yinelenmesini ve Rilke'nin Lou ile ilişkisine girme biçimini vurgulamak istiyorum. Sert, çok büyük ve fazla yakın şeylere dair düşünceler Rilke'ye hükmediyordu: Yanına kendisine güven vermeyen bir mezar taşı dikildiğini hayal ediyordu; iradesinin "taşın karşısında bir kamış" olduğunu söylüyordu; yüksek binalar ona korku veriyordu; daha sonra onu Rodin'e çeken, Rodin'in, sert ve fiziksel olarak yakın taş ortamında korkmadan çalışmasıydı ve daha sonra, bunun Rilke için çok fazla olduğu ortaya çıktı; bu "aşırı büyük örnek" için Lou'ya aynı tuhaf sözcükleri söyledi: "fazla sert, taş gibi, fazla büyük."[22] "Fazla büyük', hem onun denetimi dışında, hem de çok yakın bir şey anlamı taşıyordu, öyle yakındı ki kendi kanı onun içinde akıyordu ve onu hemen mahvetmekle tehdit ediyordu.*

Fakat Rilke aynı korku-hayalini Lou için de kullanmıştı. 1898 yılında, Floransa'dan ona döndüğü kötü zamanlarında "*Fazla büyük* bir şey olduğun için senden nefret ettim"[23] diye yazıp sıklıkla yaptığı gibi sözcüklerin altını çizmişti. (Ayrıca, kendisinin Lou'nun "çok geniş, güvenli sütunlar üzerinde duran varlığının son eşiğinde yalnızca en küçük bir dilenci"[24] olduğunu söylemişti – öyleyse Lou'nun taş gibi olduğunu düşünüyordu.) Burada ilginç olan Rilke'nin "Senden korktum" yerine "Senden nefret ettim" demesidir. Korku Lou'yla ilişkili olarak idare edilebilen bir duyguya dönüştürülmüştü. O zaman Lou fiziksel büyüklüğü ve korkusuzluğuyla, bedensel varlığın korkunç gizemini temsil ediyordu, ama aynı zamanda onu seven ve kendisinin de sahip olduğu bir kadındı. Çamaşırcı kadın kadar iri, kendi bedeni kadar yakın ve taş gibi sert ve yabancı olan Lou yine de onun sevgilisi, sevdiğiydi. Elbette o zamanlar

22. 10 Ağustos 1903, *LRBW*, s. 103.

* Çok daha sonra, 1921 yılında Merline'e mektubunda Rilke, "Üzülme, bize olanlar kimsenin suçu değil, yalnızca *fazla büyük* bir şey" diye yazmış ve sanki korkunç yankılarını hafiften hâlâ duyar gibi, "fazla büyük" sözcüklerinin altını çizmişti. Ama bu sözcükler onun için hemen her zaman yakın bir korku anlamı taşıyordu. "Aşırı büyük şehirlerin yarattığı derin kaygı" (*Stundenbuch* III, 1903) ve "Birdenbire, sanki dışarı itildim/ ve bu yalnızlık bana fazla büyük geliyor"da (*Neue Gedichte* I, 1906) olduğu gibi.

23. Bakınız *LRBW*, s. 34.

24. *A.g.y.*

Lou'nun her zaman haklı olmaması ve aslında (en derin düzeyde) onu anlamaması fazla önem taşımıyordu. Rilke Lou'ya korkusundan söz ederek korkuyla idare edilebilir, katlanılabilir ve insani biçimde iletişim kuruyordu.

Rilke'nin mektuplarındaki pek çok tümce bu görüşü destekler ve Lou'nun "son iletisi"ni aldıktan sonra yazdığı üç şiir parçasından[25] da aynı görüş çıkar. Bu parçaların ilkinde Rilke kör olduğunu ve onu göremediğini söyler; yani kendisinin hem yaşamı hem de ölümü olan şeyi göremez. Rilke, alışıldık olduğu üzere onsuz ölümü bulduğunu söylemek yerine, onun kendisinin yaşamı ve bir o kadar da ölümü *olduğunu* söyler. Diğer iki parça da yine Lou'yu "sert, büyük, yakın" fikriyle ilişkilendirir: Lou ona, bir elin biçimlendirdiği kile yakınlaştığı kadar yakınlaşmıştır; Lou, "karşılaştığım en sevecen, mücadele ettiğim en sert ve beni kutsayan en yüksek şey"di. Böylece "yakın", Lou'da biçimlendirici bir el olmuştu ve "büyük" ya da "yüksek" (bu "yüksek", Rilke'nin tehlikeli mezar taşı rüyasından geliyordu) onu kutsamıştı. Lou'nun yitimi bu iyileştirici bileşimi ondan aldı, bu nedenle Lou bir süreliğine bileşimin yalnızca bir yarısı oldu, "beni yutan derinlik."

Lou'nun Rilke'ye zararlı olduğu iddiasına bir diğer karşı çıkış da Rilke'nin yazılarında Lou'nun tavırlarının gerçek sonucundan gelir. Lou'nun yorumları Rilke'nin ıstırabını sanata dönüştürmesini önlemek bir yana, bunu yapmasına yardımcı olmuştur. Lou'nun kendini sakin bir biçimde "huzur içinde, evimde" diye betimlemesinden *sonra* Rilke sanki kendisi kırılganlığını sözcüklere dökmeden önce Lou'nun buna bağışık olduğunu anımsamaya gereksinimi varmışçasına kendi derdine dalmıştır. Lou'nun "korkacak bir şey yok" açıklamasından *sonra* Rilke büyük korkusunu boşaltmaya, o korkuya duyduğu kaçınılmaz gereksinimi Lou'ya göstermeye ve korkusunu sanata dönüştürmeye girişmiştir. Rilke, Lou'nun kendisini sağlıklı istediğini biliyordu, ama asla ona sağlıklı görünmeye çalışmadı; aksine, sanki Lou'nun onun sağlıklı olması konusundaki ısrarı bunu olanaklı kılmış gibi yalnızca onunlayken hastalığını tüm boyutlarıyla gösterdi. Rilke Lou'nun onu yeterli bir biçimde

25. *LRBW*'de basılmıştır, s. 55 ve sonrası.

anladığına emindi. Ona pek çok kere "Benim kim olduğumu yalnızca sen biliyorsun" dedi. Ve en sonunda başarabileceği her şeyi başardı. Paris korkusunu *Malte Laurids Brigge'nin Defteri*'ne dönüştürdü, *Duino Ağıtları* ve *Orpheus'a Soneler*'de, büyük acısını ve olumlamasını tamamladı, varoluş acısını ifade etmeyi ve alt etmeyi karşılaştırma kabul etmez bir çaba ve başarıyla gerçekleştirdi. Buradan varılması gereken sonuç, eğer Rilke'nin güvensizliği yirminci yüzyılda inanç veya deneyüstücülük olmaksızın yaşayan hepimizin gizli güvensizliğiyse ve gizli bir genel koşulun bir şair tarafından ortaya çıkarılıp adlandırılması iyiyse, o zaman Lou Andreas-Salomé, bir şairin, yaşamlarımızın tümünü yararlı biçimde adlandıran ve ifade eden kişi olmasında çok büyük rol oynamıştır.

RILKE'NİN LOU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Rilke'nin Lou'nun entelektüel çalışması üzerindeki etkisi, onun aşk, sanat ve Rusya hakkındaki yazılarında ve bunların yanı sıra o zamanki ve daha sonraki kurgularında görülür.

Bu entelektüel etkilerin ilki ve büyük olasılıkla en önemlisi, yaklaşık 1897 yılından itibaren Lou'nun yazılarının odağının din kuramından aşk kuramına kaymasıdır. Rilke'nin psikolojik sorunlarına bu ilgisi ve yakınlığı onu psikanaliz çalışmaya itecek şeyin büyük bir parçasını oluşturur. İkinci olarak Lou'nun sanat –daha kesin söylersek, sanatsal yaratıcılık– hakkında kuram yapmasının arkasında da, erkek olarak Rilke hakkında sahip olduğu özel bilgi vardır. Nietzsche hakkındaki bilgisi bu konuda o kadar etkili olmamıştır. Rilke'den geri kalmayan bir deha olarak Nietzsche Lou'dan kendine eş bir deha olmasını talep ettiği için onunla gerçek bir zihinsel yakınlık kurmaktan alıkonmuştur. Rilke Lou'nun olabileceği bir şey olmasına gereksinim duyuyordu: Bir anlayıcı, yardımcı ve itirafının saklayıcısı. Onunla iletişimi benzersiz biçimde açık ve doluydu. Üçüncü olarak, Lou'nun Rusya hakkındaki çalışması doğrudan Rilke ile ilişkisinin bir sonucu olmamakla birlikte, onunla yakından bağlantılıydı. Önder Lou olduğu halde, birlikte Rus dü-

şünceleri üzerinde çalıştılar ve bir süre için aynı coşkuyu paylaştılar; Lou Rusya'yı kısmen Rilke'nin gözünden gördü. Son olarak, Lou'nun kurgu yazıları genel olarak Rilke ile geçirdiği yılların etkisini taşıyordu. Kurgu yapıtlarındaki başlıca ilgi odağı, içerdikleri Lou'ya ilişkin imgeler ve bu imgeler çevresinde yaratılan havadır. Önceki yapıtlarında (*Ruth*, *Yabancı Ruhundan*) neredeyse içine sızılmayacak kadar yoğun ve boğucu bir tekbencilik havası vardır. Daha sonrakilerde (örneğin *İnsanın Çocukları*'ndaki öykülerin pek çoğunda) ise bu hava çok daha hafiftir – ve şüphesiz, Rilke'nin onun duygusal yaşamındaki önemi de burada duyumsanır. Lou'nun dikkatinin daha dışsal şeyler için serbest kaldığı duyumsanır. Ayrıca 1900 öncesindeki sonsuz arzulu kadın kahramanların yerini, 1901'den sonraki üç romanda daha gevşemiş ve daha anaç (ama yine de "yoğun" ve her zaman baskıcı sorunların ve duyguların ortasında kalmış olarak düşünülen) kişiliklerin alması dikkate değerdir.

Daha genel olarak, Rilke'yle karşılaşmasından sonraki yıllarda Lou'nun yazılarının yanı sıra yaşamını bilgilendiren gençleşme ve olgunluk dengesinin en azından ışıltılı karışımının bir bölümü, Rilke ile kurduğu ve onu uzun, engelleyici bir büyüden kurtarıp özgür bırakan ilişkisinin bir sonucu olmalıdır. Lou'nun günlüğü artık mutluluk ifadeleriyle doluydu. 1900 yılında kafasının içinde kendisiyle, tamamen sağlıklı, temel bir gücü olan, ama uzmanlaşmış becerileri olmayan insan "mucizesi" üzerine derin derin düşündü. Belli bir beceriyi geliştirmek zorunda olmamak, çok önemli yaşam sorununun kendisi üzerine yoğunlaşmak ve onu *çözmek* yetisine sahip olmak demekti. Böylesine dağılmamış bir insan gücünü Tanrı'nın ilk pazar gününde dünyanın iyi olduğunu ilan etmesiyle karşılaştırdı. Gördüğümüz gibi, daha sonra kendisini "huzur içinde evimde" diye betimleyecekti. Günlüklerinde bu gibi ifadeler boldu. Böylece bir yılbaşında (1901) insanların her zaman kutlamalara, şenliklere ve ışıltılı törenlere hazırlanır gibi yaşamaları gerektiğini yazdı, çünkü tek doğru gerçeklik bunlardı.[26]

26. 29 Kasım 1900 ve 1 Ocak 1901'in yayımlanmamış günlükleri.

Lou 1903 sonunda Andreas ile birlikte Göttingen'e taşınmıştı. Andreas orada üniversitede yeni kurulmuş Batı Asya Dilleri Bölüm Başkanlığı'nı kabul etmişti. Göttingen'de, yüksek, müstakil bir ev aldılar ve ona Wolfratshausen'deki evin adını verdiler: "Loufried." Bina "Hainberg"in yüksek bir yerindeydi, şehri tepeden görüyordu, bahçesinin sonunda tilkiler, arkasında bir orman ve şehre inen bir patikası vardı: Şimdi bu onların daimi eviydi. Lou evi sevdi. Tıpkı üç yıl önce, 1900 yılında bunun Rusya'nın kendisine ait olduğu yıl olduğunu yazmış olduğu gibi, 1903 yılının yılbaşı arifesinde bu yıl evin kendisinin olduğunu yazdı: "Büyük ana yurttan sonra şimdi de küçük ev."[27] Evin çevresi her nasılsa ona Volga manzarasını anımsatıyordu ve kendini yüzyıldır orada yaşıyormuş gibi duyumsuyordu. Günlüğü, havalar, mevsimler ve bitkilerle doluydu. Kırk üç meyve ağacına bakıyor, çok sevdiği köpeğiyle (her zaman bir köpek vardı) ormanda yürüyüş yapıyor, keçisi, tavukları ve bahçesiyle ilgileniyor ve şehirden uzak duruyordu.

1905 yılında önce Mayıs, sonra Temmuz ayında Rilke, Göttingen'de Lou'yu ziyarete geldi. Lou onu tekrar tekrar atlattı, sonunda da bir not gönderdi: "Sevgili Rainer, evet paskalyadan sonraki yedinci pazar günü seni buraya kabul edebilirim,"[28] Rilke de buna "Sevgili Lou, bunu okumuyorum, bir haber olarak duyuyorum bu yılın kutsanmış olduğunu biliyorum"[29] diye yanıt verdi. Ama bundan sonra Rilke 1909 yılı sonuna kadar Lou'dan uzak yaşadı. Özel sekreteri olarak Rodin'in yanına taşınmıştı ve Lou ile fikir alışverişlerinin onu yönlendirdiği ama Lou'nun katılımını gerektirmeyen yeni bir tür işe başlamıştı. (Yine de oldukça şaşırtıcı biçimde ona "sevincin aktarılması, bütün sanatsal çalışmanın amacı *budur*"[30] diyebiliyordu ki bu büyük ölçüde Lou'ya yakışan türden bir fikirdi.)

Lou sık sık hastalanıyor, hastalıkları bazen aylarca sürüyordu,

27. 31 Aralık 1903 tarihli yayımlanmamış günlük notu.
28. 21 Mayıs 1905, *LRBW*, s. 204.
29. 23 Mayıs 1905, *LRBW*, s. 205.
30. 23 Kasım 1905, *LRBW*, s. 214.

ama her zaman bol bol okuyup yazdı. Bu yıllarda *Ev* ve *Rodinka* romanlarına başladı. *Rodinka*, onun Rusya'ya ilişkin en iyi anılarını ve düşüncelerini içerir. *Ev*'de geçen her şey –evcil, bohem, tekdüze, maceracı– kesin ve yuva benzeri, çok önemli evle ilişkilidir. Rilke'yi Balder temsil eder. Balder, günlük sorumluluklarıyla ve babasının eleştirileriyle baş edemeyip yalnız yaşamak üzere yabancı yerlere giden ve kendini sanata adayan, giderek bir tanrıça gibi taptığı annesine tutku dolu mektuplar yazan oğuldur. Anne-tanrıça evde yaşar ve üstün bir biçimde her şeyin merkezindedir; şair-oğul ise ancak onun aracılığıyla merkeze çekilir. Lou aynı zamanda hatıratının parçalarını, iki oyun, birkaç tiyatro ve kitap eleştirisi, çocuk öykülerinin ilkini ve 1910'da *Erotik* adlı kitabında yeniden yazacağı aşk üzerine makaleler yazıyordu.

YOLCULUKLAR VE ZİYARETLER

Bu sırada Lou'nun yaşamının dengesi açısından çok önemli olan, bu yaşamın büyük çeşitliliğidir. Lou sık sık Berlin'e, Münih'e ya da Paris'e gitti; yaşlanmakta olan, güçlü annesini (1913 yılında ölümüne kadar) her yıl Petersburg'da ziyaret etti ve pek çok başka yolculuk yaptı. Bir yaz (1904) hem İtalya'ya hem İskandinavya'ya, ertesi yıl da İspanya'ya gitti. 1908'de Dalmaçya sahiline iki aylık bir yolculuk yaptı. Yaşlandıkça dış izlenimlere duyarlılığı azalmadı, arttı ve yolculuk yapmayı giderek daha fazla sevmeye başladı. Böylece yaşamı düzenli zıtlıklarla doluydu: Yazın tatiller, kışın daha büyük şehirlerin heyecanı ve toplulukları (özellikle de tiyatro toplulukları) ve ilkbaharda huzurlu bir yalnızlık ve katı bir çalışma programı. Lou bunu seviyor ve sevdiğini yapıyordu.

Lou'nun o yıllardaki etkinliklerine ilişkin gün gün aldığı notlar, yaşantısının çeşitliliğini canlı bir biçimde gözler önüne serer. Örneğin Şubat-Mart 1906'da[31] Berlin'de kalırken, Schnitzler'in bir oyununun kostümlü provasına ve prömiyerine ve Moskova Sanat Tiyatrosu'nun bir prömiyerine katıldı; öğleden sonralarını ve akşam-

31. Yayımlanmamış "Tagesnotizen'

ların (aralarında Rilke, Hauptmann'lar ve Leistikow'ların olduğu) tanıdığı şairler, ressamlar, oyun yazarları, aktörler, tiyatro yönetmenleri ve eleştirmenlerle konuşarak, arkadaşları Helene ve Frieda ile sohbet ederek, (genellikle ona gönderilen çiçeklerle dolu olan) otel odasında spor yaparak ve dinlenerek geçirdi. Berlin'deki kültürün ve sohbetin kaleydoskobu ile Göttingen'e dönüş arasındaki zıtlık belirgin ve hoştu. Lou kendi verdiği isimle Alterchen'in ["küçük ihtiyar"ın] Nisan'daki yaşgününe yetişti. Andreas onu istasyonda karşıladı ve huzura ve sakinliğe, yürüyüşlere ve havaya, yeni açan kirazları ve nergislerinin kokusuyla sevgili bahçesine geri getirdi.

Tatil yolculuklarının çoğunda ona Zemek –Friedrich Pineles– eşlik ediyordu. Lou'nun kendinden altı yaş küçük bu sıradan adamla ilişkisi büyük ölçüde cinselliğe dayanıyor gibidir – "Lou duygularına teslim oldu".[32] Bu ilişkide Lou için çatışma veya üzüntü olduğuna dair bir işaret yoktur: Onunla uzaklara yolculuk etti ve bazen onun yanında aylarca kaldı. Ama onun hakkında çok az konuştu ve yazdı ve hatıratında ondan neredeyse hiç söz etmedi. Bu arada 1905 Şubatı'nda "Loufried"in kâhyası Marie, Andreas'a yine Marie ismini verdikleri bir kız çocuğu doğurdu. Lou, hamileliğin kendi evinde olmasını istememekle birlikte, bunun kaygısını Andreas'la paylaştı.[33] Doğumdan sonra Marie'ye klinikte refakat etti ve (Andreas'ın kendisinin olduğunu asla açıkça kabul edemediği) çocuğa ilgi göstererek büyürken onunla dostluk kurdu.

ÇOCUKSUZ ORTA YAŞ

Lou şimdi kocasıyla bir *yaşama biçimi* bulmuştu; evliliğine ve bağımsızlığına saygılı bir sevgilisi vardı; çok sayıda arkadaşı, yerleşik bir ismi, zevk aldığı bir işi vardı ve Rusya ve oradaki ailesi için kaygılansa da (1904'te Rusya'nın Port Arthur'da yenilmesine üzülmüştü) kendi yaşamında yanlış olan pek az şey vardı. Halinden

32. Pfeiffer'in sözleri.
33. Yayımlanmamış Şubat 1905 günlüğü.

hoşnut olduğunu söylüyordu ve orta yaşlı olmak da onu biraz olsun üzmüyordu. 1903'te, erotik duygunun geri çekilmesiyle yaşamın ikinci kez yenilenmesi hakkındaki düşüncelerini yazdı. Bu devre yalnızca kendi başına değerli olmakla kalmıyor, erotik (ilk "yenilenme") kendini gösterdiği zaman ertelenmek zorunda kalan çocukluk amaçlarının da yeniden ortaya çıkmalarını sağlıyordu.[34] Lou sıklıkla bu ruhta yazılar yazacaktı ve Frieda'ya da, bir kadın olmanın ve kadının erotizmin baskın olduğu yazgısını kabul etmenin, insanın bir insan olarak olabileceği diğer tüm şeyleri olmaması anlamına geldiğini yazmıştı.[35] Böylece yaşamın orta yaşları kayıp değil, özgürlük getiriyordu. Aslında Lou gençliği, cinsellikle meşguliyeti nedeniyle korkunç biçimde sınırlanmış ve bunun ortadan kalkmasını da daha büyük bir yaşamın başlangıcı olarak görüyordu.

Besbelli Lou çocuğu olmamasından pişman değildi. (Zemek'ten en az bir kere hamile kaldı ve düşük yaptı; düşük belki elma ağacından düşmesiyle bağlantılıydı[36], belki de buna kendi sebep olmuştu.) Bir keresinde dünyaya bir insan getirme cesaretini göstermemekle ilgili kimi yüksek düşüncelerini açıkladı,[37] ama Rilke'ye aile ilişkilerinden uzak durmasının nedenlerine benzer nedenlerle anneliği kendisinden esirgediğini anlatmıştı: İnsan giderek daha fazla kendisi olmalıydı ve bu büyük bir yoğunlaşma gerektiriyordu. 1919'da yazdığı "Kardeşler" öyküsünde Lou, bir erkek çocuğa, kız kardeşine "çalışan bir kadın mı yoksa emziren bir kadın mı –kafa çocukları mı yoksa göğüs çocukları mı olan bir kadın– olmak"[38] istediğini sordurur. Lou, kendisine bir eş ve anne olmakla meslek yaşamını birleştirmenin zorluğundan söz eden sanatçı Käthe Kollwitz ile (1907'de Berlin'de) yaptığı bir konuşmanın ardından günlüğüne çoğu kadın için her ikisinin de önemli olduğunu, ama *kimilerinde* gençlikteki yoksunluğun daha sonra beklenmeyen iç zenginliklerin ve güçlerin serbest kalmasına yol açtığını yazmıştır. Okulda,

34. Yayımlanmamış 4 Haziran 1903 günlüğü.
35. Yayımlanmamış mektup, tarihi belli değil, ama 1901 mektuplarıyla dosyalanmış.
36. Sohbet sırasında Pfeiffer'e göre.
37. Bakınız *LRB*, s. 36.
38. "Geschwister', s. 35.

kendisine Jan Dark bağlamında, "dünyada hiçbir şey saf bir bakirenin ulaşamayacağı kadar güçlü değildir"in öğretildiğini anımsıyordu. Anne olmamayı, gençliğinin uzun cinsel yoksunluğunun verdiği saflığın bir devamı olarak görüyordu. Her bir devrede bu, kendini vermeme ve kendi dışında bir şeye tâbi olmamayla, bunun yerine güç ve başarı adına halihazırda *ne idiyse* onu arttırmayla ilgiliydi.

1911'DEN SONRA RILKE İLE YAZIŞMALAR

Lou'nun iç dengesi ve huzuru, 1911 yılı sonunda ilişkileri –Rilke tarafında– eski yoğunluğuyla yenilendiği zaman onunla konuşma tarzındaki yenilikten bellidir. Bu, Rilke'nin "Malte sonrası krizi"nin başlangıcında. *Malte* defterinde korkularını kendi dışından yazmayı ummuştu, ama bunun yerine içinden yazdığını fark etmiş ve Lou'ya –çünkü başka hiç kimse değil yalnızca sen buna karar verebilirsin sevgili Lou–[39] bunun kahramanıyla özdeşleşmesi gerektiği anlamına mı geldiğini yoksa sonunda onu daha ileri taşıyacak yeni bir akım mı olduğunu; hastalık mı nekahat mi olduğunu sormuştu. Böylece Lou'ya kendisi için neredeyse bir ölüm kalım sorumluluğunu vermişti. Bir kere daha onu görmek için yanıp tutuşuyordu:

> *Keşke bir araya gelsek sevgili Lou* [altı iki kere çizilmiş]– şimdi büyük umudum bu. Kendime sık sık insan olanla yalnız senin aracılığınla bağlantılı olduğumu söylüyorum, insan *sende* bana doğru dönüyor, sende beni hissediyor ve sende bana *doğru soluk alıp veriyor*; başka her yerde onun arkasında duruyormuş gibiyim ve varlığımı ona gösteremiyorum.[40]

Rilke yine derin psişik-var oluşsal gereksinim dilinde yazıyordu. Onun mektuplarının aksine Lou'nun cevaplarına giderek daha içten, sağduyulu bir tarz damgasını vuruyordu; sanki kendi hakkında

39. 28 Aralık 1911, *LRBW*, s. 238.
40. Lou'ya mektup, "3 Krallar Günü" 1913, *LRBW*, s. 280.

derin bir güvenlik hissi ve Rilke'nin ne olduğuna dair içgörüsü onu Rilke'ye yardımcı olabileceğine ikna etmiş ve onunla ilişkisinde kendini tamamen rahat hissetmesini sağlamıştı. Lou, yeni, yarı argo bir sevgiyle yazıyor, Rilke'ye "sevgili yürek" (*Herzchen*) ve "sevgili eski dost" (*du lieber Kerl*) diyordu; hatta insanları mutlu eden şiirlerinden dolayı –Lou bu konuda ısrarlıydı–, o "ilginç, şanslı bir köpek"ti (*ein unerhörter Glückspilz*).[41] Lou artık daha güçlü bir ikna edici olmuştu ve Rilke'den çok hoşlanmasına karşın, bir arkadaş veya eski sevgiliden çok nitelikli bir danışman gibi konuşuyordu. Ona "Düşüncelerinden ya da anılarından getirdiğin en küçük bir parça benim için önemlidir ve içgörü bakımından zengindir" diyor ve sözlerini şimdiden bir analist olmuş gibi sürdürüyordu: "Eğer bana eski, çocukluğunun en eski anılarından bir şey yazmak istersen, hiç durma *bunu yap*, küçük bir direnç olsa bile yap."[42*]

41. Örneğin, 17 Haziran 1909, 28 Aralık 1909 ve 6 Kasım 1910 tarihli mektuplarında (*LRBW*, s. 226, 235 ve 236).
42. Ağustos 1909, *LRBW*, s. 228.

* Rilke, 1911'in sonunda ve 1912'nin başında, derdine olası bir çare olarak psikanalizle ciddi biçimde ilgilendi. Bu tam olarak, Lou'nun da Gebsattel ve Bjerre aracılığıyla psikanalize ilgi duymaya başladığı zamandı. Rilke'nin psikanalize karşı kararı Lou ile ilişkisiyle yakından bağlantılı görünüyor. Rilke (28 Aralık 1911, *LRBW*, s. 240) "Psikanaliz benim için çok kökten bir yardım, bir kere ve sonsuza dek yardım ediyor, seni temizliyor ve bir gün kendimi temizlenmiş bulmam belki de bu karışıklıktan daha ümitsiz bir durum olacaktır" dediği zaman, Lou'ya ateşli dönüşünün ortasındaydı. Aynı solukta psikanalizi reddetti ve kendisine yardım etmesi için ona yalvardı. Üç hafta sonra Gebsattel'in kendisine yazdığı mektubun adresine, Lou'ya bir mektup gönderdi ve bir analiz sürecinden geçmeyi önerdi ve bu konudaki isteksizliğini açıkladı: "Analiz olma fikrinin ara sıra aklıma yattığını anlayabilirsin; evet, Freud'un yazıları hakkında bildiklerim benim için kabul edilir şeyler değil ve bunlardaki bazı parçaları korkunç buluyorum; ama Freud'u çok fazla etkisine alan konunun gerçek ve güçlü yönleri var ve Gebsattel'in bunları tedbirli ve etkili biçimde kullandığını tahmin edebiliyorum. Bana gelince, bu temizleme sürecinden sezgisel olarak çekindiğimi sana zaten yazmıştım ve kişiliğim nedeniyle ondan iyi herhangi bir şey bekleyemem. Ondan dezenfekte olmuş bir ruha benzeyen bir şey çıkıyor, bir canavarlık, okulda alıştırma defterinde kırmızı kalemle düzeltilmişe benzer canlı bir şey" (20 Ocak 1912, *LRBW*, s. 250). Rilke aynı zamanda emin de değildi, aslında çok kısa süre önce Gebsattel'e psikanalizin kendisi için doğru olup olamayacağını sormuş, belki de onun tedavi etmesi gereken ciddi sorunları olduğunu kabul etmişti; Evet, halihazırda Gebsattel tarafından analiz edilen karısı Clara'nın aksine, o sanatını "bir tür kendini tedavi" olarak görüyordu, ama sanatın büyük abartılarıyla uğraşan birinin benzer şeyler yapmayan bir bedene güvenmesi gerektiğinin farkındaydı ("Fiziksel benliğim zihnimin bir karikatürü olma riskini taşıyor") ve Lou'dan sonun-

Lou, o zaman çok yeni bir konu olan psikanaliz hakkında bir şeyler okuyordu. Ağustos 1911'de Ellen Key'in İsveç'teki evinde İsveçli psikoterapist Poul Bjerre ile tanıştı. Onunla birlikte Eylül ayı sonuda Weimar'da düzenlenen Üçüncü Psikanaliz Kongresi'ne gitti ve orada Sigmund Freud ile karşılaştı. O Aralık ayında günlüğüne şunları yazdı: "Hiç durmadan psikanaliz çalışarak, Freud'un gözü karalığına giderek daha çok beğeni duyarak, psikanalizin içinde Bjerre'le olduğundan daha derinlere iniyorum. Onun nerede durduğunu görebiliyorum. Eğer insan bundan kaçınırsa, yaylar ileri fırlar."[43]

da ne karar vermesi gerektiği konusunda öneri istiyordu. Lou ona –her ikisi de kaybolan– bir telgraf ve bir mektupla yanıt verdi ve analize karşı önerilerde bulundu. Rilke'nin kendisi de analize karşı az çok karar vermiş olmasına karşın, ona en sıcak teşekkürlerle yanıt verdi. Şimdi analizin kendisine ancak artık yazmamaya karar verirse yararlı olacağını açık, onun için olağandışı bir kesinlikle hissediyordu: Ancak yazmayı bırakmaya karar verirse "şeytanları"nı kovarken "melekleri"ni yitirme riskini alma cesaretini gösterebilirdi. Eğer Rilke, psikanalizin onun üzerinde yapacağı etki konusunda haklı idiyse, *Duino Ağıtları*'nın varlığı nedeniyle bu âna (ve Lou'nun bu anın yaratılmasındaki rolüne) teşekkür borçluyuz – çünkü Rilke bunları yazmaya yalnızca bir ay sonra başladı. Rilke'nin bu cevabı, ona uymayacak kadar mutlu bir cevaptır. Mektubunu şöyle bitirir: "Her halükarda, psikanalizi bu kadar iyi bilmen ve bunun üzerine Gebsattel'i görmüş olman benim için harika ... Mektubunu defalarca okuyacağım." Bu konunun tam bir tartışması için bakınız Pfeiffer, "Rilke und die Psychoanalyse."

43. Pfeiffer tarafından *LRBW*'de aktarılıyor, s. 234.

IX
Aşk ve kadın üzerine makaleleri

"Kişi en sonunda, arzu ettiği şeyi değil, arzusunu sever."
NIETZSCHE[1]

"Kadının en yüksek saatinde, her zaman, bir Tanrı'nın yanında erkek yalnızca Meryem'in marangozudur."
LAS[2]

1890'ların sonunda Lou Andreas-Salomé'nin yazılarındaki başlıca ilgi odağı dinden, sözcüğün her iki anlamında cinselliğe kaydı: Fiziksel aşk ve kadın ile erkek arasındaki fark. Din üzerine iki makalesi daha çıktı, ama önce Rilke ve daha sonra Freud ile karşılaşması arasındaki yaklaşık on yılın başlıca yapıtları, "Kadın Olarak İnsan" (1899) ve "Aşk Sorunu Üzerine Düşünceler" (1900) adlı iki makale ve büyük ölçüde bunlardaki tezleri yeniden bildiren kitabı *Erotik*'tir (1909-10). "Bildirir" uygun bir fiildir, çünkü diğer konularda olduğu gibi bu konuda da tarzı buyurgan ve şüphesizdir. Lou, yürüteceği bir inceleme olan biri gibi değil, açıklayacağı ayrı-

1. *Jenseits von Gut und Böse*, s. 175.
2. LAS, "Gedanken über das Liebesproblem', s. 45.

calıklı bir bilgi olan biri gibi yazar. Bu, örneğin Virginia Woolf'unkine ters bir işlemdir. Woolf, bir adamla kadının birlikte taksiye binmelerini izlerken "Belki de bir cinsiyeti diğerinden ayrı düşünmek çaba gerektirir. Zihnin birliğine müdahale eder" diye düşünür ve "zihinde iki cinsiyet" olup olmadığını merak eder. Lou Andreas-Salomé her zaman şüphesiz olandan yola çıkar ve kendi duyguları da böyle olduğu halde, Virginia Woolf gibi "Kadınları seviyorum. Basmakalıp olmamalarını seviyorum. Tamlıklarını seviyorum. İsimsizliklerini seviyorum"[3] diyecek kadar hafif ve kuramsız yazmaz.

LOU ANDREAS-SALOMÉ VE KADINLARIN ÖZGÜRLEŞMESİ

Lou Almanya'da kadınların özgürleşme hareketi içinde etkin bir rol almadı.* Ama harekete katılan arkadaşları vardı ve kendisinin de bağlantısı olduğu düşünüldü –feminist dava için değerliydi, ama onun savaşçılarından biri değildi. Arkadaşlarından biri olan Helene Stöcker (1869-1943) Alman feminist hareketinin radikal bölümünde çok önemli bir rol oynadı. Helene Stöcker, 1890'larda kadınların eğitim görmesi için kampanyalarda ve (fuhuşa karşı) Berlin Fesih hareketinde etkinlik gösterdi; 1901'de Almanya Kadınlara Oy Hakkı Birliği'nin on üç kurucu üyesinden biri oldu ve 1904'te Fesihçilerden ayrılıp daha sonra "Yeni Ahlâk" adını alan (kürtajın ve doğum kontrolünün yasallaşması, boşanmanın kolaylaştırılması, evlilikte kadın ve erkeğin yasalar önünde eşit olması ve bekâr annelere haklar verilmesi için kampanya yapan) gruba önderlik etti.

3. *A Room of One's Own*, (Triad/Panther baskısı, 1977), s. 92 ve 106.

* Hareket resmen 1865'te "*Allgemeiner Frauenverein*'ın kurulmasıyla başladı. Diğer ülkedeki benzerlerinden daha ılımlı olan hareket, Hedwig Dohm'un 1876 yılında Alman kadınlarına oy hakkı topluluğu kurulması önerisini reddetti (İngiltere'de kadınlara oy hakkı alma hareketi on yıldır sürüyordu). Daha radikal bir hareketin oluşması 1894'te "*Bund der deutschen Frauenvereine*"nin örgütlenmesiyle oldu ve kadınlara oy kullanma hakkı 1902'de talep edildi. Almanya'da daha fazla politik kısıtlamanın sonucunda, ılımlı feministler, çok ılımlıydılar ve radikal feministler –kendilerini buldukları zaman– çok radikaldiler.

Aralarındaki dostluğa ve birbirlerine saygı duymalarına karşın Lou, bu konularla ilgilenmedi. Nietzsche'nin güçlü etkisi altında kalmış olan ve onu kadın kişiliğinin özgür ve tam gelişmesinin destekçilerinden biri olarak yorumlayan Helene Stöcker'in öne sürdüğü fikirlerin bazılarını kesinlikle paylaşıyordu. Stöcker daha 1893 yılında *Freie Bühne*'de yayımlanan soğukkanlı makalesinde[4] kadınlar henüz özgürleşme ile evliliği birleştirememişlerse, bunun nedeninin erkeklerin kadınları ya evkadını ya da fahişe diye katı kalıplarla düşünme tuzağına düşmüş olmaları olduğunu açıkladı ve şimdi aşksız yaşamaya karar veren kadınların pek çoğunun bunu, çilecilikten değil, –"büyük mutluluk"un arkasında– mutfak ve çocuk odasındaki hapisliği anlamalarından yaptığını bildirdi. Lou erkekleri nadiren eleştirdi, ama bu özgür ve mutlu ideali o da paylaşıyordu ve aşk mutluluğunun ötesinde sezilen hapis imgesi 1898'deki *Bir Sapma* romanında ağır basıyordu.

Lou, 1890'ların başında henüz kadınların doğası ve gereksinimleri hakkında yazmıyordu. Hatta *Ibsen'in Kadın Karakterleri* kitabı bile, kadın topluluğundan çok, daha genel olarak insan özgürlüğü ve idealler hakkındaydı. Ama tartışılan sorunların çok iyi farkındaydı. 1890'lar ve 1910'larda kadınların gereksinimleri, hakları ve toplumdaki yerleri hakkında kuramsal (ve kurgu) yapıtların sayısı artıyordu. Lou'nun tartışmaya katıldığı soru, tanım düzeyindeydi. Kadın esasen erkekten farklı mıydı? Daha zayıf, daha düşkün, doğal olarak başarmaktan aciz miydi (Otto Weininger, 1903 tarihli *Cinsellik ve Kişilik* kitabında bu konuyu kısaca tartışmıştı)? En azından olasılık olarak, erkekle aynı yeteneklere ve doğaya sahip miydi? Yoksa farklı ama aynı ölçüde değerli özelliklere mi sahipti? Bu soruya ilişkin giriş niteliği taşıyan ve hafif iki parçada –Ellen Key'in 1898 tarihli *Kadın Gücünün Yanlış Kullanılması*'nın bir eleştirisi ve 1899 tarihli "Modern Kadına Karşı Aykırı Düşünceler" adlı bir makale– Lou, kadın doğasıyla erkek doğası arasında derin ve gerekli farklar olduğundan emin olduğunu gösterdi. Lou, kadınların hırslı veya rekabetçi olmamalarının daha iyi olacağını, zaten

4. 'Die moderne Frau'

olmaları da gerekmediğini ileri sürdü, çünkü "kadınlık, yüce bir çiçeklenmedir" (Lou, bu çiçek benzetmesini sıkça kullanmıştır). Lou, birkaç yıl sonra bu anlayışın verdiği gönül rahatlığına karşın, günlüğüne Amerikalı feminist (ya da kendi yeğlediği deyimle sosyolog) Charlotte Perkins Gilman'ın *Kadınlar ve Ekonomi* kitabına büyük ölçüde katıldığını yazdı. Bu, kadının rolünün yalnızca annelik olduğu yönündeki Viktorya dönemi görüşüne karşı güçlü bir saldırıydı. Lou, kitabın Almanca çevirisini 1903'te okudu. Bunun, kendi türündekiler içinde gerçekten zevk aldığı ilk kitap olduğunu ve yalnızca yazarının kadınları, cinsellikten uzak entelektüel çalışma için özgürleştirmek istemesine üzüldüğünü söyledi; bu görüş, kadının özel içgüdüsel dünyasını dışarıda bırakıyordu.

1899'da radikal feminist Hedwig Dohm, *Die Zukunft*'ta yayımlanan "Kadınların Hareketinde Gericilik" makalesinde Lou'yu şiddetle kınadı. Makalede en önemli "gericiler" olarak, kadının erkek için yaşaması gerektiğini söyleyen Laura Marholm; kadının çocuğu için yaşaması gerektiğini söyleyen Ellen Key; ve kadının kendi özel yeteneklerini geliştirmek için yaşaması gerektiğini söyleyen Lou Andreas-Salomé'nin adı geçiyordu. Hedwig Dohm, üçünün de erkek zekâsının üstünlüğünden emin olduğunu ve kadınların meslek yaşamına ve etkin yaşama katılmalarına karşı olduğunu düşünüyordu. Dohm bu kadınların üçünü, özellikle de son saydığını ve "Frau Lou" diye hitap ettiğini seviyor ve düşmanlıktan uzak bir biçimde eleştiriyordu. Lou'nun ekonomik sorunları tamamen göz ardı etmesine ve mesleki açıdan etkin olduğu halde bu etkinliğin bir parçasının, kadınların böyle etkinliği istememeleri gerektiğini savunması olmasındaki çelişkiye dikkat çekiyordu. Aynı zamanda Lou'nun tarzının kışkırtıcı gücünü onaylıyordu (bu sırada onunla alay da ediyordu –"konuşması narin bir perdenin arkasından geliyor, tamamen flüt ve arp sesleriyle...") ve şüphesiz eleştirmen Ernst Heilborn'a katılırdı. Heilborn 1897'de yazığı bir makaleyi şu sözlerle bitirmişti: "Kısacası, Lou Andreas-Salomé, hatalı olduğu zaman bile ilginç."[5]

5. 'Frauen in ihrem Schaffen', s. 391.

Lou'nun kadınlar hakkındaki görüşünün ilk tam ifadesi, Bölsche'ye uzun bir göndermeyle başlar ve tek hücreli yaratıklarla insanın davranışları arasında ondan öğrendiği benzerliği ve kendi daha az farklılaşmış varlık olarak kadın kavramını tanıtır.* Bu, kadının daha az değerli olduğu anlamına gelmez: Kadınlar, erkeklerden daha soylu ve mutludur. Bunu, erkeği oldukça kurnaz biçimde küçülterek, öne sürme biçimlerinden biri, tek hücreli yaşamla karşılaştırmayı geliştirmektir. Lou, Bölsche'yi izleyerek yumurta hücreleri ile sperm hücrelerinin evrimini betimler. Bu farklılaşma bir zamanlar ikiye bölünerek çoğalan ebeveyn hücrelerden gelen ve bölünen milyarlarca hücre arasında büyüklük çeşitliliğinden kaynaklandı. Daha küçük hücreler daha az tamdılar ve diğerleriyle birleşme ihtiyacındaydılar; daha büyük hücrelerin birleşmeye gereksinimi yoktu. Böylece kadın ve erkek üreme hücreleri arasındaki fark ortaya çıktı. Şimdi, diye ekler Lou, kendi başlarına yeterli olmayan küçük erkek hücreler hareketli olmak ve bağlanacakları başka hücreler bulmak için çok çaba harcamak zorundalarken, büyük ve tembel dişi hücreler son derece mutlu, oldukları yerde kalırlar ve zaman zaman daha iyi tamamlanma adına açılıp hareketli yabancılardan birini içlerine alırlar. Lou "bütün kadın özgürleşmesini dehşete düşürerek"[6] kadının daha az gelişmiş olduğunda ısrar eder, fakat öne sürdüğü başlıca nokta, onun erkeğe *gereksinme* duymamasıdır. Biyolojik anlatımdan tartışma götürmez psikolojik bir koşutluk çıkar: Kendinde kendi doğal yuvasına sahip olan kadının, daha sağlam bir uyumu, daha güvenli bir yuvarlanması vardır. Evet, kadın bilinmeyene, "dışarıda var olmanın ve yaşamanın binlerce belirsiz olasılığı"'na[7] girerek kendini riske atmaz, ama doyumsuzlukla sürekli bir

* Lou, "eğer insan, geriye dönüp kendini en küçük organizmalar, henüz bitki ve hayvan olarak farklılaşmamış varlıklar diyarında hayal edebilirse" içimizde olan şeylerin çoğunun anlaşılabileceğini söyler. "Hayal etme" sözcüğü dikkat çekicidir ve Lou Andreas-Salomé'nin bilimindeki hayal etme eğiliminin son derece farkında olduğunu vurgulamak yerinde olur. Lou bir biyolog olma iddiasında değildi ve söylediklerindeki ayrıntıların çoğu yanlış çıksaydı, büyük olasılıkla "hayal"i düzeltilmiş gerçeklerden yeniden oluştururdu.

6. 'Mensch als Weib', s. 225.

7. *A.g.y.*.

arayışa zorlanan ve bu nedenle sonsuza dek yeni şeyler bulan ve tahmin edilemeyecek biçimde ileri hareket eden erkek hücre de macera ve ilerleme hücresidir. İkincisi yeterince soylu bir var olma biçimi gibi görünebilir, ama Lou, erkeğin (hücresinin) biraz aptal gibi görünmesini sağlar: Küçüktür ve çılgınca her yöne doğru hızla savrulur. Soyluluğa gelince: Kadın erkekle ilişkilidir, der Lou, tıpkı eski aristokrasiden kalesi ve arazili mülkü olan birinin, olasılık olarak, zengin ve geleceğinden emin ve aslında ileri gidecek ama güzellik ve doyum ideallerinin tekrar tekrar elinden uçup gittiğini görecek olan sonradan görmeyle ilişkili olduğu gibi.

Ama kadının erkekten daha az etkin olduğu söylenmemelidir. Kadın, çocuğu yaparken, doğururken, beslerken ve büyütürken tamamıyla etkin, aslında erkeksidir (ne yazık ki *kadınsı* ve etkin eşitliğini önleyen bir kavramlar karışımı). Kadın çocuğa hamile kalırken de edilgen değildir, çünkü eğer cinsel eyleme değil de onun yol açtığı biyolojik olaya bakılırsa, erkek ve dişi hücrelerin katkısının eşit olduğu görülür: Yumurta ve sperm buluşma için eşit ölçüde ileri hareket ederler. Üstelik kadın, tohumun büyümesi için toprak görevi görür. Bu nedenle Lou, kadının alıcı erkeğin verici olduğu sıradan fikri reddeder ve yeni bir oluşum önerir. Erkeğin zevki ve üremesi için kadını kullandığı yerine, kadının kendini veren erkeği kendi gelişimi için kullandığını söyleyebileceğinizi öne sürer.

Daha sonra Lou kadın ve erkekte doğal olarak bulunan farklı zihinsel özellikleri açıklamaya girişir. Kadının büyüklüğü hırsı olmamasında yatar. Kadın içgüdüsel olarak çevresinden yalnızca kendi benliğinin açılması için gereksinim duyduğu şeyleri alır: Amatörlüğü ve başarıdan uzaklığı, (tarihsel ve sosyal nedenlerle değil de) bu nedenledir. Erkek tartışmada ve düşüncede mantıklı olanı seçer, bunun nedeni daha akıllı olması değil, havai olması, çoğunluk için geçerli olan doğruları benimseyerek bir yere demir atma gereksinimi duymasıdır, oysa kadın zaten sıkıca demir atmış olduğu için *kendisi* için doğru olan doğruları kabul etse yeter. Böylece kadın daha karışık ve bencil görünür, ama onun seçtiği yol daha doğrudur, çünkü

> Şeylerin özü nihayetinde basit ve mantıklı *değil*, çok çeşitli ve mantığın dışındadır –kadının bu doğru için özel bir titreşimi vardır ve mantık eğitimi almış bile olsa, kendisi istemeden, bir durumdan diğerine bireysel biçimde düşünür.[8]

Kadının düşüncesi, özgün yumurta hücresi gibidir –dindar, dairesel, sıcak ve kendi üzerine kapanmış– ve erkeğin düşüncesi gibi, yani bilinmeyene giden bir zincirin halkaları gibi, değildir. Lou bir zamanlar Stibbe defterine yazdığı aforizmayı (Nietzsche'nin yeninden biçimlendirdiği gibi değil) kendi biçiminde bu sefer özellikle kadınlara uygulayarak aktarır: "Duygularımıza giremeyen düşüncemizde fazla kalmaz." Lou ayrıca sanatsal erkeğin daha birleşik doğasını över: Kadın gibi o da "bütün düşünceleri ve irade-içgüdülerinin altında gizemli biçimde ilerleyen şey"den[9] daha fazla etkilenir. Lou, dikkat çekici bir biçimde erkeklerin sanatçı olarak kadınlardan daha büyük olabileceklerini atlar, çünkü yalnızca yaşamla, yalnızca yaşantıyla, *var olmak*la hoşnut olabilecek insana değer verme eğilimindedir ve sanatçıda büyük olanı, sanat üretimi olarak değil, tam olarak erkeğin "gizemli biçimde ilerleyen şey"le kadınsı bağı olarak görür.

Bir kadın doğası olduğuna dair sorgulanmayan varsayım ve kadın doğasının başlıca özelliğinin organik, uyumlu kapanması olduğu fikri, o yıllarda birkaç yapıtta, örneğin, Karl Scheffler'in 1908'de yayımlanmış ve çok okuyucu bulmuş *Kadın ve Sanat* kitabında ortaya konan geleneksel kadın görüşüyle uyuşur. Bu yazara göre, erkek bir zamanlar tadını çıkardığı özgün, bilinçsiz bir varlık birliğinden, bunu bilinçte tekrar yaratmak için çok büyük çaba göstererek vazgeçerken, kadın o özgün birliği devam ettirir, bir meyve gibi büyür ve "var olmanın mutluluğunu sessiz sedasız yaşar gibi görünen kendi içine kapalı bir organizma"dır.[10] Ne var ki Lou, (çok sık olarak yaptığı gibi, en hazır kökleşmiş düşüncelerden kaçınarak) kadınların "uyumlu" (alternatif olarak "karmaşık") yaşamını edilgen değil, etkin görmesi ve erkeklerin yaşamına kesinlikle yeğ-

8. 'Mensch als Weib', s. 234.
9. 'Mensch als Weib', s. 232.
10. G. Bäumer *Die Frau und das geistige Leben*'de aktarıyor, s. 6-7.

lenir göstermesi bakımından bu görüşün saf sıradanlığından kaçar. Lou'nun erkeklerin ve kadınların zihinlerini meşgul eden şeyler arasındaki farklara ilişkin görüşü, D.H. Lawrence'ınkiyle de örtüşür. Lawrence şöyle yazar: "Erkek, şeylerin çokluğunun ve çeşitliliğinin şiddetle fakındadır. Ama sonsuzluğun diğer ucundan gelen, duyuyla kendini gösteren, beden olarak ortaya çıkan kadın, şeylerin birliğine, farklılaşmamış tek Varlığa tutkundur."[11] Yalnız Lou terazinin ters tarafına parmak basar: Erkek şiddetle farkında ve kadın tutkun değil, erkek ayrımcılıkta çok ileri gitmiş, kadın dünyanın birliğini sükûnetle sürdürüyordur.

Lou, kadınların okumak ve çalışmak için özgür olmaları yolundaki güncel taleplere karşı değildir ve kadınların yaşamlarını iyi eşler ve erkeklerin hizmetkârları olarak geçirmeleri gerektiğini kesinlikle söylemez. O daha çok genç kızın okumaktan ve çalışmaktan *zarar göremeyeceğini* vurgular, çünkü özgün yumurta gibi nereye giderse gitsin, evini, evcilliğini her zaman yanında taşır ve her zaman tamdır. (Paul Rée'nin kendini daha önceleri onun *Hüsung*'u olarak görmesiyle gizliden gizliye çelişen) Kadının kendisinde özel bir "yuva" özelliği olduğu fikri, Lou'nun erkek yazarların kadında bir zayıflık ve kendileri için bir rahatlama olduğunu öne süren tonlarda övdükleri bir özelliği, duygusal olmayan bir biçimde, salt güçle temsil etmesinin bir diğer örneğidir.* Lou'ya göre yanlış olan, pek çok kadının gerçekte özgürleşmeyi istemediği halde istediğini düşünmesinin sağlanması, ama kadınların bunun farkında olmamalarıdır. Kadın ne bir destek olarak birlikte yaşamak ne çalışırken rekabet etmek için, *hiçbir* anlamda erkeğe gereksinim duymaz (ama erkek kadına gereksinim duyar, çünkü o olmazsa evsiz kalır.) Kadınların iş kadını olmakla kocaların beleşçileri olmak arasında se-

11. 'Study of Thomas Hardy" (1914-15) *Lawrence on Hardy & Painting*'de, 1973 baskısı, s. 63.

* Örneğin Ruskin, "Kraliçenin Bahçeleri Hakkında"da (*Susam ve Zambaklar*, 1864) şöyle yazar: "Her nereye gerçek bir eş gelse, evi her zaman onun çevresindedir. Yıldızlar yalnızca başının üzerinde olabilir; gece soğukluğundaki çimenlerdeki ateş böceği ancak ayağının dibinde ateş olabilir, ama evi yine de kadın neredeyse oradadır" (Elaine Showalter aktarıyor, *A Literature of Their Own*, s. 184.)

çim yapmaları gerektiğini düşünmeleri yanlıştır. Bunların her ikisi de erkeğe yakarıştır ve her ikisi de korkunç hatalardır: Kadınlar gerçekten her ikisini de istemez. Lou, hatanın nereden kaynaklandığını açıklamaz.

Bu makalede kadının her biçimde erkekten şanslı olduğu görülür. Erkek geleceğe sahiptir, ama kadın sonsuzluğa. Ve görece güzellikleri söz konusu olduğunda, erkek ölüme karşı koymakta güzeldir, kadın ölüme teslim olmakta, çünkü kadın bir damla su gibi yeninden okyanusun içine girer. Bu, kadınların ölmediği anlamına geliyor gibi görünüyor.

AŞK SORUNU ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Bir yıl sonra çıkan "Aşk Sorunu Üzerine Düşünceler" Lou'nun en iyi yazılmış makalelerinden biridir. Makaleye akıcılık kazandıran ve tarzıyla konusu arasında ilişki kuran bir ivedilik ve heyecanla yazılmıştır. Lou burada erotik duyguyu çözümler: Verdiği sarhoşluğu, haklı bencilliğini, sadakate düşmanlığını, sanatçının yaşantısıyla benzerliğini. Ayrıca, beklenmedik biçimde, saygı duymadan âşık olma olasılığını ele alır. Makale cinsel mutluluğun zihinsel çalışma üzerindeki iyi etkisinden söz eder ve belki kendisi de bunun bir kanıtıdır.

Cinsellik içgüdüsü, bütün diğer içgüdülerden farklıdır. Kendine ait yasaları, konumu vardır. Lou'nun evlenmeden on sekiz ay önceki günlük notlarında anahatlarını verdiği ve *Fenitschka* romanında duygusal olarak dile getirdiği tema olan bu karşılaştırılmazlık, şimdi onun cinsel aşk hakkında en kesin fikri olur. Bireyin dünyasıyla toplumun dünyasının ortasında olan cinsellik olağan kategorilerimizi şaşırtır: Kendini arama ve yardımseverlik karşıtlığını yitirir, bencillik özgecilikle birleşir; sevilen kişi ayrı bir insandır, ama onun içine akar gibiyizdir; yaşantı sonludur, ama sonsuz gibi görünür.

Bunlar hayal değildir. Lou erotik sarhoşlukta aksi takdirde asla algılayamayacağımız bir şeyi algıladığımızı iddia ederek bunların gerçekliğini savunur: Algıladığımız şey, maddesel olandan zihinsel

olanın yükselmesidir. Sanki eski çağlardan bir tiyatro oyunu izleriz: "Fizikselin her şeyi kucaklayan büyük anaç bedeninden [rahim] tüm görkemiyle psişik olanın doğuşuna tanık oluruz."[12] Yani, zihinsel enerjinin ilk ortaya çıkışını görürüz. (Lou daha sonra bu süreci Komünyon ayininde ekmek ve şarabın İsa'nın etine ve kanına dönüşmesiyle karşılaştırdı ve aşkta eşin ayindeki rahibe benzediğini söyledi: Onun ne yaptığını insan ancak yarı yarıya kestirebilirdi.)[13] Yanılsama ve gerçeklik arasındaki fark artık neredeyse hiç geçerli değildir. Eğer gündelik olanın ışığında âşığın sevdiğinin çevresinde güzellik özlemiyle yarattığı hava gerçek değil gibi görünüyorsa, yine de bunun gündelik bir yönü olmayan bir "gerçek" olduğu söylenebilir. Aslında Lou şimdi en ilginç formülasyonlarından birinde "belli şeyler, deyim yerindeyse, gerçekçi olarak değil, yalnızca biçemlenmiş biçimde yaşanabilir" bildiriminde bulunur.[14]

Makale, daha sonra "narsisizm" başlığı altında toplanıp geliştirilecek fikirleri tanıtır. Bunların merkezinde mutluluğun sevilmekte değil, sevmekte bulunduğu vardır. Sevilen kişi, sevme mutluluğuna yalnızca bir "ek", bir ikinci, bir yankıdır. O yankı sayesinde kişiyi yüceltiriz, ama gerçek şudur ki bizi doyuran o değil, kendi durumumuzdur:

> Aşk tutkusu, benliğimize en derin giriştir, bin kat yalnızlıktır Sevilen nesne ... yalnızca buna yol açan nedendir.[15]

Bu, bir ölçüde Rilke'nin karşılıksız büyük aşkının zor övgüsünün daha basit bir uyarlaması gibi görünür. Ama Rilke, tehlikeyi, maruziyeti, macerayı ve "açık olan"ı kastediyorken, Lou tam bir güvenliği akla getiriyordu; onun yalnız, "nesnesiz" aşkı "ev"in derinlerine iner. Bu düşünce, sonraları, onun "Freud'un okulu"nda kalmasının ardından en iyi bilinen kuramlarından birine dönüştü ve otuz yıl sonra da *Dönüp Baktığımda*'da en son, sonuçlandırıcı düşüncelerinden biri olarak âşığın sevdiği ile ilişkisi hakkında canlı bir eğretileme biçimini aldı:

12. 'Gedanken über das Liebesproblem', s. 1013.
13. *LRB*, s. 212.
14. 'Gedanken über das Liebesproblem', s. 1016.
15. *A.g.y.*, s. 1015.

> Âşık olduğumuz zaman birbirimizle mantardan bir tahtayla yüzme alıştırması yaparız, bu sırada sanki diğer kişi bizi taşıyan denizmiş gibi davranırız. Onun bize ilk evimiz [*Urheimat*] gibi eşsiz biçimde değerli ve aynı zamanda sonsuzluk kadar yoldan çıkarıcı ve akıl karıştırıcı gelmesinin nedeni budur.[16]

"Aşk Sorunu" Nietzsche'nin acımaya karşı tartışmasının da daha yüksek bir uyarlamasını geliştirir: Acıma gibi, diğer kişiyle doğrudan ilişkili duygular, benliğimizde bir daralmayı da beraberinde getirir; –gerçekte diğer kişiyle ilişkili olmayan– aşk, benliğin açılması ve büyüme için çok büyük değere sahiptir.

Yine ikna edici bir parça, âşıkla sanatçıyı karşılaştırır. Sanatçı da tamlık ve şeylerin yabancılığının ortadan kalkışı deneyimlerini "abartır." Ve tıpkı sanatçının esin için beklemesi gerektiği gibi, insan erotik için beklemelidir. İnsan kendini bu duyguya zorlayamaz. Erotik duygu aralıklarla ortaya çıkar ve ortaya çıkışları arasındaki aralıklara dayanmak, sanatçının yaratıcı anları arasındakilere katlanması kadar zordur. Lou Rilke'yi düşünür ve bu aralıkları onun için oldukları gibi betimler: "Yaşamda en berbat cehennem." Lou, insan esinle alt edilir gibi, onun tarafından alt edilmelidir, diye devam eder; bir kere gittikten sonra onu geri döndürmenin yolu yoktur ve aşkın yüksek zevki ile onun yokluğu arasındaki fark, derece farkı değil, var olma [*Wesen*] farkıdır. Cinsel duygu başka hiçbir şeye benzemez ve onu uyandırmak için başka hiçbir şey çağrılamaz ve kullanılamaz.

Lou sonuçta tamamen erotik sarhoşlukla âşık olup bütün benliğini işin içine katmamanın olanaklı olduğunu savunur. İnsanın yalnızca saygı duyduğu birine âşık olmasını bekleyenler "tanrıların orada neye karşı durdukları"nı anlamıyorlar:

> Öyleyse insanın, bedensel doğası oldukça farklı bir dil konuşan, daha yakından tanındığında ruhunun doğru olduğunu gösterdiğinden oldukça farklı bir şey simgeleyen birine güçlü bir tutku duyması olanaklıdır.[17]

16. *LRB*, s. 34.
17. 'Gedanken über das Liebesproblem', s. 1025.

Birinin ensesinin biçimi gibi, belki de kişiliğiyle ilişkisi olmayan ama –artık ışık saçmayan uzak yıldızlardan gelen ışık gibi– daha önceki kuşaklardan kendisine geçmiş tek bir özellikle kendimizden geçebiliriz. Bunu bildiğimiz zaman bile o özellik içimizde bir ateş yakacaktır. Lou buna trajik bir şey der ve erotik olanın doğasında trajik bir özellik olduğunu söyler. Aşk beden için kişinin bir simgesi, o kişiye giden dolaylı bir yol gibidir ve "âşık olduğumuz, her zaman ulaşılmaz bir yıldızdır."[18]

EROTİK

Lou'nun *Erotik* kitabı genç Martin Buber'in bir isteğine cevaben yazılmış ve (Lou'nun Buber ile tanıştığı ve arkadaş olduğu yıl olan) 1910'da onun monografi dizisi "Toplum"da yayımlanmıştır. Kitaptakilerin çoğu daha önceki makalelerde daha iyi söylenmiş gibi görünmektedir. Ne var ki Buber onu çekincesiz çok beğenmiş ve çalışmanın kopyasını aldığı zaman "bu, yalnızca bir 'katkı'değil, saf, güçlü, çok önemli bir yapıt!"[19] demiştir. Tutucu feminist yazar Gertrud Bäumer* yapıttaki "utanç duymayan ve neşe dolu yaşam dürtüsü"ne[20] hayran kalmış ve sadakat ve sınırlama savlarının besbelli bir püriten olmayan ve cinselliğin fiziksel gerçekleri hakkında bu kadar açık konuşan bir yazardan geldikleri için daha da ikna edici olduğunu düşünmüştür. Çalışmanın yeni malzemesi Bireyselleşme, İdealleştirme ve Kadın başlıkları altında rahatlıkla ele alınabilir.

---

18. *A.g.y.*, s. 1026.
19. 10 Şubat 1910 tarihli yayımlanmamış mektup; Pfeiffer LAS'ın *Die Erotik*'ine "Nachwort'ta aktarıyor, 1919 baskısı, s. 188.
* Gertrud Bäumer (1884-1919), 1910-1919 yılları arasında *Bund der deutschen Frauenvereine*'nin başkanlığını yaptı ve çok daha uzun bir süre de yol gösterici ruhu oldu. Bäumer kadını erkekten farklı bir çevreye ait görüyordu ve "bu çevreyi arayıp bulmak ona bırakılmalı"ydı. Ona göre, eve ve aileye kendini adamak bir özgürleşme hareketi olarak görülebilirdi. BDF, Bäumer'in önderliğinde "Yeni Ahlâk"a karşı büyük bir kampanya yürüttü (bakınız R. Evans, *The Feminist Movement in Germany 1894-1933*, s. 253 ve sonrası).
20. *Die Frau und das geistige Leben*, s. 247.

Lou, bir tür kavramsal piramit; bütün canlı varlıklar tarafından paylaşılan (burada Bölsche'nin etkisi vardır) geniş sevgi tabanından alt düzey ve üst düzey hayvanlardan, insanlara ve oradan da insan bireyselliğinin en güzel doruklarına doğru büyük bir yükselme inşa eder. Bunların hepsi sevgide birleşir, ancak yukarı çıktıkça soyluluk ve çeşitlilik gereksinimi artar. Bir insan ne kadar birey olursa, seçim yaparken o denli titiz ve ayrıntıcı olur –bu nedenle bir başka insanla olası bağlantı noktaları azalır ve daha çabuk yorulup değişime daha çabuk gereksinim duyar. Sadakatsizliğin doğal zorunluluğu bundandır. En ileri gelişme Don Juan tiplerinde görülür. (Lou'ya göre, en gelişmiş olanın en beğenilen anlamına gelmediğini unutmamalıyız.)

(Bir zamanlar en gözde fikri olduğunu söylediği) Bireyselleşme konusunda Lou, bedenin bireysel hücrelerine açık sevinçler hakkında tuhaf bir pasaj yazdı. Başlangıçtaki tek hücreli yaratıkların mutluluğu (mutludurlar, çünkü iki bedenin birleşmesiyle çoğalırlar, bu nedenle de ölümsüzdürler) bizim "en yüksek aşk hayallerimiz"de vardır. Birbirine âşık olan bir kız ve bir erkek o toplam birleşmeyi arzular ve bir tek beden *parçasıyla* idare etmek zorunda olduklarının farkına varınca sersemlerler. Ama daha sonra bedendeki her bir organ, her bir hücre sevişme anında bir zamanlar tek hücreli bir hayvan olan şeyin soyundan geldiğini "anımsadığı" zaman, arzu yine toplam birleşme gibi bir şey getirir. Bu anımsamada, bütün hücreler cinsel olanların uyarılması için bir araya toplanırlar.

> Çünkü hepsi, deyim yerindeyse, cinsel organlardakiler gibi, aynı çocuk odasından gelirler ve ne de olsa her biri, gurur şeytanı onları bu kadar uzak bir farklılaşma tuzağına düşürmemiş olsa "cinsellik hücresi" rolünü oynamış olabilirdi. Böylece cinselin kendini bu hücrelere kabul ettirmesini sağlayan o anı içlerinde güçlü biçimde çağrıştırılır, bu sırada ne kadar harika bir biçimde uzağa gittiklerini unuturlar [Goethe'nin *Faust*'unda Wagner'in sözlerini yineleyen bir ifade] ve anne yumurtasındaki ilk oluşumlarının ve ayrılıklarının eski güzel günlerine umulmadık bir özlemle kendilerini kaptırırlar.[21]

21. *Die Erotik*, 1979 baskısı, s. 98-9.

İDEALLEŞTİRME

İdealleştirme, heyecan ya da duyguyla yeni değerler ve gerçekler yarattığımız süreçtir. Burada anahtar tümce şudur: "Belli şeyler yalnız biçemlendirilmiş biçimde yaşantılanabilir." Âşığın büyüteç altındaki hayali gerçek bir şey yaratır. Hayal, ilişkin olduğu insandan daha fazla bile istenebilir. İdealleştirme, sevdiğimiz bir insan aracılığıyla, yalnızca ruhumuzu değil, dünyayı da yüceltmek istememize yol açan bir kendinden geçme durumudur; bununla bir tür anlaşma yaparız – "kutsal zemin üzerinde" birlikte durma anlaşması. Lou, buna kutsallığın başlangıcı, derin bir yaratma eylemi ve "sevinçten uçmanın büyük sarhoşluğu" [*Jubelrausch*] der. "Çünkü dünyada başka üç şey yoktur ki birbiriyle bu üçü kadar derinden ilişkili olsun" (inanç, umut ve merhamet değil) – "yaratma, tapınma, sevinç".[22] Lou aynı zamanda idealleştirme sürecinin başlangıcına da "tanrı" ismini verir. Onun çağrıştırmaya çalıştığı kutsallık, idealleştirme dürtüsü, hem tüm sürecin en altında, zihnin daha ilk kez ortaya çıkışında, hem de en üstünde, yetenekli şair ya da düşünürde hissedilir. (Yine, geniş bir tabandan, büyümenin yukarı doğru eğimli çıkışından ve sürecin sonundaki doruktan oluşan bir model anıştırılır. Hem dorukta hem de tabanda "kendimizi, kendimizin üstündeki ve ötesindeki değerlere bırakmak" eylemi vardır.) *Bütün* insan eylemleri erotik olarak düşünülmelidir ve "olanların hepsi için son imge, mutluluk verici bir doğurganlık ve gebe kalmadır".[23]

KADIN

Yaşam piramidinin en altının ve en üstünün –amipin noktası ve şairin noktası- belirleyici noktası, eşit ölçüde özgeci olmaktır: Amip bencillik öncesidir, şair bencilliğin ötesine geçer. Lou, kadının her iki aşırı uçta özgecilik gösterdiğini ve bu nedenle tüm modele ait olduğunu düşünür. Kadın anne olarak özgecidir, çünkü "anne sevgisi bir tür *kuluçkaya yatma gücü*nden [*Brutkraft*], bir tür sürekli

22. *A.g.e.*, s. 109.
23. *A.g.e.*, s. 111.

üremeden başka bir şey değildir; *embriyo üzerine verilen bir sıcaklıktan* başka bir şey değildir."[24] Çocuk büyüdüğü ve anne kendisine "yabancı" biri olarak onu dünyaya gönderdiği zaman, kadın yine doğal, ilkel biçimde özgecidir.

Kadının erkeğe aşkında aynı şey geçerlidir: Kadın erkeği bireysel aşkının hayalleriyle ne kadar çok süslese de onun içinde her zaman "insanın çocuğu"nu [*das Menschenkind*] görür ve erkeğe karşı davranışı ne denli kendini adamış ve talepkâr olursa olsun, gerçekte yaptığı, onun bir zamanlar içinde dinlendiği özgün sıcaklığı ona tekrar sunmaktır. Tekrar onun içinde, kadının içinde dinlenmek, erkeğin, bireyselliğin kozmik yalnızlığından kurtuluşudur. (Bu görüşün Rilke'ninkiyle doğrudan bir çelişki içinde olması dikkate değer. Rilke, *–Erotik* çıktıktan iki yıl sonra yazdığı– Birinci Duino Ağıtı'nda âşıklar için "Ah, onlar yazgılarını gizlerler ancak kendi aralarında!" yazmıştır.)

Şimdi Lou erkek karşılıkları olmayan iki kadın kişiliğine –Meryem ve fahişe– işaret eder ve her ikisinin de belirleyici özelliğinin aynı cinsel özgecilik olduğunu söyler. Onların davranışları, bireysel kişilikten daha büyük, daha derin ve daha eski bir şeyle ilgilidir. Tanrı'nın sahip olduğu Bakire kendini ne kendi seçimiyle ne de şehvetle verdi. Bu arketipin karikatürü olduğu halde, kadın cinsel eyleminin özünü gayet iyi gösteren ve aşırı erotik amaçları olabilecek olan fahişe de aynı şeyi yapar.

Lou'nun sorgulamadığı inancı, cinsel eylemin kadın ve erkek için esasen farklı bir şey olduğudur. Cinsel eylem erkek için fizyolojik açıdan kısmi, zaman açısından kısa ve ruhsal açıdan da önemsizdir. Erkek aslında büyük erotik tutku yaşayabilir, ama bu, onun yaşamının normal içeriği değil, bir anormalliği olacaktır. Kadın için cinsel eylem bütün bedeni ve ruhu içerir ve ona en içsel benliğini açarak onu değiştirir. Tutku yaşantısı anormal değil, normal ve süreklidir. Lou, Meryem'i en yüksek kadın azize olarak belirlememizin bunun farkında olduğumuzu gösterdiğini gözlemler. Burada azizeye özgü olan, cinseli de kapsar –ve iki kat fazla kapsar, çünkü

24. *A.g.e.*, s. 119.

kadını hem erkeğin aşkının alıcısı hem de anne olarak yüceltir. Kadının en iyi varlığı cinseldir, oysa erkek aziz her zaman çilecidir: Erkeğin var olabileceği en iyi hal cinsel *değildir*. Aynı zamanda, aynı imgenin gösterdiği gibi "cinsel", kadın için ruhsal bir şey *anlamına gelir*: "Kadının en yüksek saatinde, her zaman, bir Tanrı'nın yanında erkek yalnızca Meryem'in marangozudur."[25] Kadının birliği, yalnızca bu birlikte ona yardımcı olan erkekle değil, Tanrıyladır.

Lou'nun değişik düzyazısı –heyecanlı ve soyut, aynı anda hem büyük hem de çabuk– erkek olmanın, aynı anda hem belirli hem de çok daha yardıma muhtaç insan olmanın, çok daha az hoşa gidecek bir şey olduğuna bizi ikna eder görünür. Ama abartılı yazısının itici gücüne karşıt biçimde, üstünlükleri daha az "farklılaşması"nın bir sonucundan başka bir şey olmayan kadında bir *değer*den söz etmediğinde tekrar tekrar ısrar eder. Ayrıca modern kadının kendi hakkında bu şeyleri kabul edebilirse, erkek gibi farklılaşmış olmak (bireysel yeteneklerini geliştirmek) için tutarsız biçimde çabalamaktan vazgeçebileceğini, aynı zamanda da üstün biçimde seven cins olarak kalacağını savunur. Kadın bunun yerine "yeni, güzel bir utanç"[26] geliştirebilir. Bu, cinsellik hakkındaki eski aşırı erdemliliğe benzer bir şey değil, fiziksel aşkın toplam ruhsal katılım getirmesi gerektiği gerçeğinde içgörüye dayanan yeni bir özdisiplin olacaktır. Lou bu yeni disiplin hakkında daha fazla şey söylemez.

Bu gerçek kadını hem engeller hem de ona soyluluk kazandırır. Bir kadının öz gelişimi, her biri diğeri pahasına zenginleşen cinsel ve bireysel varlığı arasında rahatsız edici zikzaklar çizerek gitmek zorundadır. Ama zikzakların tamamı, en küçük kadın yazgısına bile anlam kazandıran sonsuz yaşamsal bir süreçtir[27], çünkü *her* kadın cinsel yaşamında genelleştirilmiş ve evrensel "her şey"le sürekli uzlaşmak zorundadır. Erkek için dış dünya neyse, kadın için bu "her şey" odur: Erkek onunla, kadın bununla mücadele eder. Örnekler verilmemiştir, ama büyük olasılıkla erkeklerin vahşi hayvan-

25. *A.g.e.*, s. 124.
26. *A.g.e*, s. 125.
27. *A.g.e*, s. 126.

larla mücadele ettiklerini, tarlaları ekip biçtiklerini, binalar diktiklerini, ekonomik ve politik gerçeklerle yüzleştiklerini düşünmemiz ve kadınların kendi içlerinde tam olarak bunlar gibi şeyler olduğunu fark etmemiz gerekir.

Kadınların erkeklerden farklı oldukları son bir nokta da (tüm bu farklar gibi) şanslı olmalarıdır. Cinsel açıdan etkin yaşamları daha erken biter. Kadın yaşlanmadan önce yaşamı boyunca içinde büyüyüp gelişmiş her şeyin tam anlamıyla serpildiğini görme üstünlüğüne sahiptir ve özümsediği ve kazandığı her şeyin meyve verişinin "kıştan önce bir tarla faresinin yuvası gibi" gözle görülür hale geldiği sakin bir duruma girebilir.[28] Böylece idealde ulaşılabilir bir insan mükemmelliği öngörülür. Bu, toylukla akılları karışmamış olsa çocuklarda, ölüme yaklaşımlarıyla akılları karışmamış olsa yaşlılarda kendini gösterecektir. O her neyse: Bilgelik, huzur, etkinlikte bulunmadan kendini garantiye alma veya genel olarak yaşamla bir tür "birlik", yine de cinsel yaşamlarının sonunda ve yaşlanmadan önce kadınlar tarafından elde edilebilir.

Kitapta evlilik ve (din gibi) aşkın "yaşamın kendisine geri kıvrılma" zorunluluğu hakkında pek çok şey vardır. Örneğin, on dördüncü bölüm "Yaşam Bağı" doksan sekiz göksel sözcükten[29] oluşan bir paragrafla açılır. Bu doksan sekiz sözcük şu on bir sözcükle aktarılabilir: "Ne kadar yüce seversen sev, yine de yeniden dünyaya inmek zorundasın." Bu gereksinimden tedbirli bir pişmanlık duyulmasına karşın, açık tema, aşk ilişkisinin kendi başına asla yeterli olmadığıdır. Aşk, aileyi düşünmeye, işin paylaşılmasına ve benzerine yol açmalıdır. Gertrud Bäumer'e göre, kitabın en önemli iletisi bu-

28. *A.g.e.*, s. 127.

29. "Dass aber unsere Liebesträume uns nur so hoch entrücken, um, wie von einem Sprungbrett, diesen Sprung zu tun von ihrem Himmel auf die Erde hinab, das bekommt ihnen desto besser, je machtvoller sie als Träume waren. Denn als ursprünglich blosse Begleiterscheinungen, Überschüsse, an den lieblich bedingten Vorgängen, und dadurch ins Wahnhafte verflüchtigt, sind sie ja schon ihre eignen Wirklichkeitsvorläufer, Lebensverlanger, Zukunftszeichen, Versprechen; ihr Lebensinstinkt muss in die ganze Breite des 'Wirklichen', Simplen, Grobgegebenen greifen, wie ein ins Gespensterhafte Verzauberter nach seinem Leibe greift, und wär es die unscheinbarste Leibhaftigkeit, um daran zu sich selbst zu kommen" (*Die Erotik*, s. 138).

dur. Bu, en sıra dışı ve en cüretkar fikirlerden daha az ilginç bir biçimde ele alınmıştır. Ancak aslında önerilen görüş, –kendi başına tam olan– erotiğin, arkasından evlilik gelmesi ve evliliğin de erotiği feda edecek kadar değerli olması gerektiğidir. Şüphesiz Lou iki şeyi ayırmadaki başarısını düşünmektedir; büyük bir güvenle yazar. Cinsel aşk anlıktır, evlilik uzun ömürlü; cinsel aşk idealleştirmeyle devam eder, evlilik kişinin kendi üzerinde çok çalışmasına bağlıdır –Lou buna değdiğini söyler, çünkü birinin eşi olmak için insanın pek çok şey olması gerekir: Âşık, kardeş, barınak, hedef, savunma, yargıç, melek, arkadaş, çocuk... Ancak çalışmanın sonunda Lou Andreas-Salomé'deki Nietzsche'nin neşeli bir anımsatıcısı ortaya çıkar. Lou, sıradan evlilik bağına övgüsünün tam ortasında "sıra dışı insan"[30] kavramını tanıtır. Çünkü, gündelik aşk çevresinde bile duygu dehaları, sıradanın tamlığını keşfeden ve başka herkes için işaret direği haline gelen insanlar vardır.

Tüm kitapta belirgin özellik, *şeyleri oldukları gibi* betimlemesi ve övmesidir. Onlar şimdiki halleriyle harikadır. Özellikle dikkat çekici olan da Lou'nun işlerin kadınlar için olduğu durumdan duyduğu neşe ve minnettir.

30. *Die Erotik*, s. 143.

X
Freud'la karşılaşma

"Psikanalizin başka biri için bu kadar önemli olabileceğini asla düşünmezdim."

FREUD[1]

Lou Andreas-Salomé'nin meslek yaşamını taçlandıran olay, 1912-13 yıllarında psikanalizle karşılaşmasıydı. Lou, kendisinin Freud'un derinlik psikolojisine özellikle alıcı olmasına yol açan iki şey olduğunu söylemişti.[2] Bunlardan biri, "kendini kolayca veren bir içsellik"e sahip bir halkın –Ruslar- içinde büyümüş olması; diğeri de bir başkasının –Rilke– sıra dışı "zihinsel yazgısı"yla yaşantısıydı. Onun psikanalizle yalnızca Rilke için ilgilendiği söylenmiştir[3]: Bir bilgi kaynağı olarak psikanalizi ona sunarken, bunu üçüncü bir kişinin ellerinde yaşamaktan onu korumak için. Paul

1. LAS'a mektup, 9 Kasım 1915, *LFBW*, s. 38.
2. *LRB*, s. 151.
3. Pfeiffer, "Rilke und die Psychoanalyse', s. 253.

Rée'deki melankoli üzerine düşünmesi de onu psikanalize yakınlaştırmış olabilir. Ne var ki Lou'nun ilgisinin kökleri, bu özgeci nedenlerden daha derine iniyordu.

LOU'NUN PSİKANALİZLE BAĞLANTISI

Lou'nun yeğlediği düşünce tarzı her zaman psikolojik olmuştu. Tautenburg düşünceleri, İbsen ve Nietzsche üzerine kitapları, kurguları, dini makaleleri, hep aynı arzuyu gösteriyordu: Zihnin yaşantılarını betimlemek. Lou, yargılamak ya da seçmekten çok, farkları incelemeye, karşılaştırmaya, açıklamaya, öne sürmeye ve sentez yapmaya eğilimliydi. Tanıdığı insanlarla ilgili çok sayıda karşılaştırmalı yazı yazdı –örneğin, Rée ile Nietzsche'nin, Ludwig Haller ile Nietzsche'nin, Rée ile Andreas'ın, Poul Bjerre ile Rilke'nin karşılaştırması gibi.[4] Lou, yazı yaşamının en başında, 1882'de *Stibbe Yuva-Kitabı*'na başlarken iki çelişkili ifade kaleme almıştı: "Her mutluluk kendinden uzun ömürlüdür. Her mutluluk kendinden önce ölür."[5] Bunlar bir soruyu temsil ediyordu: İnsanları bu kadar farklı doğruları ifade edecek kadar farklı kılan nedir? Ve bu, bir başka soru doğurdu: Bu farklar altında insanlar birbirlerine nasıl benzerler? Bu düşüncesiyle Lou doğuştan bir psikologdu.

Psikanaliz ona özellikle uyuyordu, çünkü kendisinin çok değer verdiği fikirleri bir sisteme sokmayı, "bilimsel"leştirmeyi vaat ediyordu. Tüm insanların onunla ve onun içinde birbiriyle ilişkili olduğu, birincil duygu zemini [*Urschoss*] olarak erotik fikri,[6] Freud'un "libido"sunda daha kesin bir ismi buldu. İdealleştirme olgusuna duyduğu ilgi, "yüceltme" (bilinçaltına itilmiş yasak güdüleri toplumca kabul edilebilir biçime sokma) ve "cinsel aşırı değer"

4. 'Nietzsche Rée ile' *Friedrich Nietzsche* ...'de (Bölüm 2); 'Nietzsche Haller ile' yaklaşık 1887'de yazılmış yayımlanmamış bir makale, Pfeiffer, LAS'ın *Friedrich Nietzsche* ... kitabının yakında çıkacak yeni baskısının girişinde bundan alıntı yapar; "Andreas Rée ile" 1888 günlüğünde; 'Rilke Bjerre ile *Freud Günlüğü*'nde s. 48 ve sonrası (Mayıs 1913); bunlara "Rilke Kleist ile" de eklenebilir, *Eintragungen*'de, 1934, s. 43-61.
5. *Dok.*, s190.
6. Örneğin, "Gedanken über das Liebesproblem', s. 1013.

sözcük dağarcığında yeniden düzenlendi. Lou, her şeyin ötesinde, Freud'un narsisizm kavramında (bu konuyu uzun bir makalede ele alacaktı) kişi ile kozmosun görkemli birliğini benlik aşkıyla birleştiren, kendi öngördüğü idealin oluşumunu buldu. Başlangıçtan beri var olan bir mazoşizm (kimi öykülerinin teması) ve evrensel iki cinsiyetlilik (*Erotik*'te ele alınır) gibi konularda uzun süredir sahip olduğu sezgiler, psikanalitik kuram bağlamında yerini buldu. Nietzsche bir seferinde Lou için şu tümceyi yazmıştı: "*Karşıtlıklarımızı* unutmak –görevimiz bu,"[7] ve Lou da onu görev bilmişti: Şimdi psikanalizde bunu başarıyordu. Freud'dan dinlediği ilk konuşma, ona bütün değerlerin birbiriyle eş süreli olduğunu ve onları karşıtlıklar halinde sınıflandırmanın gerçek dışı olduğunu gösterdi. İyi ve kötü, normal ve anormal, sağlıklı ve hastalıklı, hatta bedensel ve zihinsel, hatta gerçek ve hayali, bilinçdışında birbirinden ayırt edilemezdi ve Lou, *Freud Günlüğü*'ne "derinliklerde bir yerde aşk ve nefret yalnızca derece farkları haline gelir"[8] yazdı. Oldukça sıradan insanların kendilerini bir tuzaktan kurtarıp kendi ötelerine ulaşabilmelerini sağlayan psikanalitik tedavi, Lou'nun (sanatçılara ve azizlere özgü olmayan) kendini aşmaya inancını pekiştirdi. Ayrıca Freud'un benlik sorunlarının, nedenleri anlaşılarak düzeltilebileceğine olan güveni, Lou'nun Spinoza'da hayran olduğu şeyle örtüşüyordu. Lou Spinoza'ya "psikanaliz filozofu" demiş ve ondan "neredeyse daha bir çocukken, önsezili ve tapınır gibi tavır takındığım bir düşünürün burada yeniden yoluma çıkması güzel bir olgu"[9] diye söz etmişti.

Lou daha kişisel açılardan da psikanaliz çalışmaya iyi hazırlanmıştı. Psikanalizin bebeklik yaşantılarına, rüyalara ve hayallere önem vermesi, Lou'nun hayaller bakımından zengin çocukluğunu uzun süredir derinlemesine düşünmesini ve "insan orada [çocuklukta] kendi için ne kazanmışsa daha sonra ancak odur ve o kadarına sahiptir"[10] görüşünü destekliyordu. Freud yoluyla Lou, "bilinç-

7. Nietzsche, "Tautenburger Aufzeichnungen', 1882, *Sämtliche Werke*, sayı 10, s. 10.
8. *FG*, s. 223.
9. *FG*, s. 69.
10. Frieda von Bülow'a mektuptan, 1908-9 kışı, Pfeiffer *LRB*'de aktarıyor, s. 260.

li olarak yaşantıladığımız şeyler, dünya kütlelerinin şu anda tanıdığımız dağ etekleri, göller, ormanlar ve yollardan oluşan manzarayı oluşturmadan önce çarpıp kocaman parçalara ayırdıkları en eski devasa oluşumların ayaklarının dibinde gerçekleşir"[11] fikrinin farkına vardı. Yaşamın getirebileceği her şeyi hemen kabul etmek, Lou'nun ergenlik çağında kendi hakkındaki ifadelerinin belirleyici özelliğiydi ve bu özellik hiçbir şeyden çekinmeyen psikanalistin tutumunda kendine bir yoldaş buldu. Lou "gereksinim duyduğum şey tam olarak *buydu*"[12] diye yazdı ve "hoş psikoloji"den kaçınmak zorunda kaldığı için ne kadar memnun olduğunu kâğıda geçirerek, bu kadar çok şeyle zevk almadan veya geri püskürtülmeye kulak asmadan yüzleşebilen Freud'un sıra dışı dizginlenemezliğini sık sık övdü: O kendine karşı zafer kazanıyordu. Ayrıca Lou'nun yaşamında cinsel aşka bu kadar geç gelmiş olması, cinsel zevkin ne olduğu sorusuna onun için özellikle dikkat çekici bir özellik kazandırıyordu; Lou "zevk" üzerine, psikanalitik çalışmaları aracılığıyla düşündü.

Bu çalışmalarda Lou, kendini hâlâ Nietzsche'den uzak tanımlıyordu, çünkü Freud'un içgörülerinin pek çoğu Nietzsche'ninkilerle örtüşmesine örtüşüyordu, ama Freud'un kuramında en fazla hoşuna giden, her zaman anlamlı, her zaman yorumlanabilir bilinçdışının varlığını orada tutarlı biçimde bulmasıydı; bu, şeylerin sorgulanabilirliğini değil, keşfedilebilirliğini gösteriyordu. Dürüstçe farkına varmamız gereken, ümitsizlik içinde kahramanca davranmamızı gerektiren nihai boşluğun korkunç bir sezgisi değil, sonsuz bir bütünlüğün rahatlatıcı öngörüsüydü.

FREUD'UN LOU İÇİN KİŞİSEL ÖNEMİ

Freud'un kendisi de Lou için önemlidir. Lou, daha on yedi yaşındayken yalnızca tehlikelerini öğrenmek için kendini bıraktığı büyük adamlara saygı duyma kapasitesine bir daha tamamen teslim olmadı, ta ki elli yaşında Sigmund Freud'la karşılaşana kadar. Şim-

11. *Mein Dank an Freud*, s. 28.
12. *LRB*, s. 153.

di, Gillot ilişkisindeki en iyiyi yeniden yaşama geçirebilirdi, çünkü takdir edildiğini, desteklendiğini, ders aldığını ve yönlendirildiğini, ama arzulanmadığını fark etti. Bu sefer öğretmen eksiksiz üst olarak kalabilirdi. Böyle bir insan bulmak onda derin bir gereksinimdi ve onu bulması da şaşırtıcı şansının (ya da cesur algılamasının) bir diğer örneğiydi. Freud ona kalıcı bir arkadaşlığın güvenliğini verecek ve entelektüel olarak onu sürekli uyaracak –aslında çalıştıracak– ve her zaman dolmasını istediği yeri dolduracaktı: Çekincesiz güvenebileceği ve saygı duyabileceği bir erkek. Lou'nun fikirlerinin pek çoğu Freud'unkilerle uyumsuzluk anıştırıyordu, fakat Lou bunların öne çıkmaması için özen gösterdi. Fikirlerini tutarlı biçimde bunların babası olarak Freud'a sundu. Sanki bunlar için teşekkür etmesini istiyor ve içlerinde ne gibi ayrılıklar olursa olsun onun bunlardan memnun olacağını biliyor gibiydi.

Hastalık Lou'nun dâhi arkadaşlarının üçünün de yaşamında belirleyici bir rol oynadı. Nietzsche hastalığa direnerek bir mücadeleci ve olumlayıcı oldu; Rilke hastalıkta zayıf düşerek durumunu inceledi ve kötüye kullandı. Aradaki fark şuydu ki bu ikisi acılarından zorla ahlâki ve şiirsel içgörüler çıkartırken, Freud hasta olduğu zaman kendisini ciddi bir çalışma nesnesi yaptı ve hastalığını tedavisini bulmak için kullandı. Hastalığın her zaman ötesine ya da yanına geçip notlar alarak, onu betimledi ve iyileştirdi. Lou en fazla hayran olduğu tutumu Doktor Freud'da gördü. Freud'un kendini icat etme yerine keşfetmeye adamasından hoşlandı. Frued'un büyük yeteneğinin ulaşılmaz olan üzerine düşünmek ya da her seferinde tek bir açıklama üzerinde ısrarcı olmak yerine, bir incelemeyi askıda bırakabilmek olduğunu söyledi –belki de Nietzsche'nin "Tanrı olma"maktan duyduğu sabırsızlığı ya da her şeyi açıklayan "güç istemi"ni düşünüyordu. Lou'ya göre, Freud'da sabır, açıklık, ciddiyet, bilme istemine itaat, tam bir düşünce dürüstlüğü vardı ve "ikna etme ya da öğretme güdüsüne karşılık geleni," ayraç içinde ekleme yapmıştı, "örneğin, Nietzschevari bir 'Dünyaya dürüst ol!' ya da başka bir bildirim istemine dönüştürme yönünde saldırgan bir istek" yoktu.[13] Lou, Freud'un akıldışının izini sür-

13. *LRB*, s. 163.

mek için akılcılığı kullanmasını (Nietzsche'nin bu tür araştırmada akıldışı davranmaya başladığını fark edişini anımsıyoruz) ve açık zihnin tanıyabildiğinden öteye gitmeyi reddetmesini defalarca övdü. Freud en fazla sınırlara işaret ederdi. Lou'yu etkileyen de buydu ve bu, ona kendi başına birkaç adım daha ileri gitme fırsatı verdiyse, onun için bir diğer avantaj sayılırdı. Nietzsche'nin düşüncesi sınırsız biçimde ileri uzanırken ve Rilke'nin zihinsel sınırlarla ilişkisi onları inkâr etmekken, Freud'un zihninde kenarlar vardı ve *Lou*'nun zihnine bunların hemen dışında yer bırakıyordu.

VİYANA'YA VARIŞ

1912 Nisanı'nın sonunda Karl Abraham, Freud'a Berlin'de Frau Lou Andreas-Salomé ile tanıştığını söyledi ve ekledi: "Daha önce psikanalizi bu kadar derinden ve incelikli kavrayan biriyle karşılaşmadım. Kendisi bu kış Viyana'ya geliyor ve buradaki oturumlara katılmak istiyor."[14] Eylül ayında Lou Freud'a bir mektup yazdı:

> Geçen sonbaharda Weimar Kongresi'ne katılma olanağı bulduğumdan beri psikanaliz çalışması beni bırakmadı ve psikanalizin ne kadar derinine inersem beni o kadar kavradığını fark ettim. Birkaç aylığına Viyana'ya gidebilme isteğim şimdi gerçek oldu: İzin verirseniz, verirsiniz değil mi, size gelmek, derslerinize girmek ve çarşamba akşam toplantılarınıza katılmak istiyorum. Burada kalmamın tek nedeni, kendimi tüm yönleriyle bu konuya daha fazla vermektir.[15]

Freud'un yanıtı şöyle oldu:

> Eğer Viyana'ya gelirseniz, psikanaliz alanında gösterilebilecek ve iletilebilecek pek az şeye ulaşmanızı sağlamak için elimizden geleni yaparız. Weimar Kongresi'ne katılımınız bile benim için iyi bir işaretti.[16]

Lou, genç arkadaşı Ellen Delp* eşliğinde ve tüm olacaklar görün-

14. Freud'a mektup, 28 Nisan 1912, Pfeiffer, *LFBW*'de aktarıyor, s. 234.
15. 27 Eylül 1912, *LFBW*, s. 7.
16. 1 Ekim 1912, *LFBW*, s. 7.

* Lou 1912'de onunla tanıştığında Ellen Delp, Max Reinhardt'ın Berlin'deki tiyatro topluluğunda oyuncuydu. Lou'nun *Ruth* romanını okuyup ona coşkulu bir mek-

mez biçimde önceden tasarlanmış gibi ciddi bir sadakat havasında 25 Ekim'de Viyana'ya geldi. Elli yaşındaydı ve gençlik dolu yeni bir başlangıç yapıyordu. Bu "evcil bir başlangıç"tı: Kaldığı otel şans eseri Freud'un konuşma yaptığı salonun yanında ve evinin yakınındaydı. Otelini ararken yolda Çarşamba Topluluğu'nun üyelerinden Ludwig Jekels ile karşılaştı ve konuşmaların o gün başlayacağını öğrendi. Konuşmadan sonra Freud oteline giden yolun bir bölümünde ona şahsen eşlik etti.

İlk konuşma Lou'ya insanları psikanalizden soğutmak için bir girişim gibi geldiyse de yine de onda sonsuz bir öğrenme isteği uyandırdı. Freud'un anormali incelemek yoluyla normal bilinçdışını anlaşılır hale getirme ustalığından çok etkilendi ve en sonunda felsefi spekülasyon yerine deneysel yorumlama alanına girdiği için çok sevindi, şimdi gerçekten yeni bir şeyi dört gözle bekliyordu.[17]

Psikanaliz onunla ilk karşılaşmasından itibaren Lou için bir neşe kaynağı oldu. Freud Weimar'da onunla karşılaştığı zaman yeni bilimini öğrenme hevesine gülmüş ve Lou'nun bir yılbaşı armağanı almak üzereymiş gibi davrandığını söylemişti. Daha sonraları da Lou onu şaşırtmıştı: "Birlikte en korkutucu şeyler hakkında konuştuktan sonra bile buna yılbaşını bekliyor gibi bakıyorsunuz!"[18] Freud'un Lou ile ilgili olarak (ve Lou'nun da kendisi için sık sık) kullandığı bir başka şenlik imgesi de "Pazar"dı. Çarşamba toplantılarında erkek bilim adamları grubuna katıldığı zaman, Freud gruba çalışmalarının eskisi gibi hiçbir şeyden çekinmeden devam etmesi gerektiğini anımsatmıştı –normal, zorlu "hafta içi günler"deki gibi çalışacaklardı, yalnız şimdi aralarında bir "Pazar" günü olacaktı. Lou, çalıştıkları malzeme için "özel durumlarda ne kadar itici ya da tiksindirici görünse de benim için hafta içi günlerdeki çalışmaların arkasında hep bir pazar günü niteliği kaldı"[19] demişti. Daha öncele-

tup yazmış, mektubu seven Lou hemen onunla bir görüşme ayarlamıştı. Delp Nisan 1913'e kadar Viyana'da Lou'nun yanında kaldı ve ayrıca onunla Budapeşte'ye gitti. Rilke 1 Ağustos 1913'te Lou'ya yazdığı bir mektupta Ellen'den "senin 'kızın'" diye söz etti (*LRBW*, s. 292) ve bir mektupta da onun için "Lou'nun kızı, sabah gibi Ellen" dedi.

17. *FG*, s. 13.
18. *LRB*, s. 167.
19. *LRB*, s. 166.

ri çok ciddi olduğu halde, iki aylık çalışmanın arkasından, psikanalizin onu her zamankinden daha neşeli ve tasasız yaptığını hissetmişti.[20] Bu, yalnızca yeni bir bilime katılmanın ilginçliğinden değil, kendisine bir şey verilmiş olması ve "insanın yaşamının, yaşamın bütünlüğün içine gömülmüş köklerini el yordamıyla ararken giderek daha ışıltılı ve kapsamlı hale gelmesi" deneyiminden de kaynaklanıyordu.[21] Şubat'ta Freud'a tüm bunları ondan almanın "bu kışın büyük neşesi" olduğunu ve kendi içinde onlar üzerinde çalışmanın da "bu yazın neşesi" olacağını söyledi.[22] Üç yıl sonra ona paskalyada bahçede yumurta arar gibi onun çalışmasını parça parça kazandığını yazdı.[23] Bu neşe Lou'nun yaşamının kalanı boyunca sürdü.

VİYANA PSİKANALİZ TOPLULUĞU

Lou Freud'un çarşamba akşamı tartışmalarına 30 Ekim 1912'den 2 Nisan 1913'e kadar katıldı. Freud'un 1902'de soyutlanmasından ilk kez çıkıp fikirlerini küçük bir arkadaş grubuyla tartışmaya başladığı bu toplantılar, 1908'den beri Viyana Psikanaliz Topluluğu olarak biliniyordu. Oldukça küçük ve seçkin bir gruptu –1912-13'te grupta (dördü kadın) kırk iki kişi vardı ve bunlardan on beş-on dokuzu (erkek) çoğu toplantıya geliyordu.*

Lou Andreas-Salomé çalışmasına psikanaliz tarihinin en fazla ümit vaat eden anında başladı. Başlıca kavramlar ve kuramlar oluşturulmuştu, Freud ilk önemli yapıtlarını yazmıştı** ve şimdi *Totem*

20. *FG*, s. 70.
21. *FG*, s. 89-90.
22. 27 Şubat 1913, *LFBW*, s. 13.
23. 9 Nisan 1916, *LFBW*, s. 44.

* O sırada toplantılara düzenli olarak katılanlar arasında Freud'un yanı sıra şu isimler vardı: Federn, Ferenczi (Budapeşte'den geldiğinde), Hitschmann, Jekels, Marcus, Nepallek, Rank, Rosenstein, Sacks, Sadger, Silberer, Steiner, Tausk, Weiss, Winterstein. Toplantılara en sık katılanlar arasında Lou, konuştuğu insanlar olarak Federn, Jekels, Rank, Sadger, Silberer ve Tausk'tan söz ediyordu. 8 Ocak akşamı yapılan toplantıya aralarında üç kadın bulunan sekiz konuk katılmıştı.

** *Rüyalar ve Yorumlan* (1901), *Gündelik Yaşamın Psikopatolojisi* (1904) ve *Cinsellik Üzerine Üç Makale* (1905).

ve Tabu kitabı ve "Narsisizm Üzerine" makalesi için yeni konular üzerinde çalışıyordu; Lou bu konular hakkındaki tartışmaların farklı devrelerinde hazır bulundu. Psikanaliz hareketi geniş çevrelerce tanınmaya başlanmıştı. 1908'de ilk Uluslararası Psikanaliz Kongresi Salzburg'da yapılmış, kongreye Avusturya, İsviçre, İngiltere, Almanya ve Macaristan'dan gelen ve yarısı –o zaman ya da daha sonra– pratisyen analist olan kırk iki kişi katılmıştı. İlk psikanaliz dergisinin kurulmasından kısa süre sonra 1909'da Freud ve Jung Birleşik Devletler'e giderek orada konuşmalar yaptılar ve önemli ölçüde başarı kazandılar; 1910'da Nuremberg'de ikinci kongre yapıldı ve bir başka dergi ve kongre bülteni kuruldu. Üçüncü kongre Lou'nun katıldığı Weimar Kongresi'ydi. Daha sonraki dergiler 1912'de çıkmaya başlayacaktı. Bunlardan biri, içinde Lou'nun makalelerinin de yayımlanacağı *Imago*'ydu.

O yıl hareketin içindeki anlaşmazlıklar için de önemliydi. Üç ciddi ayrılık olmuş ve olmaktaydı. Alfred Adler topluluktan yeni ayrılmış ve kendi rakip grubunu oluşturmuştu. Adler ile Freud arasındaki ilişkilerin ne kadar kötü olduğunu pek bilmeyen Lou bir süre Adler'in toplantılarına da katıldı ve Freud gruplardan birinde duyduklarını diğerinde söylememesi koşuluyla bunu kabul etti. Topluluğun yerleşik üyelerinden bir diğeri ve Adler'in kısmen destekçisi olan Wilhelm Stekel, Freud'dan ayrılıyordu ve Freud bunu duyururken Lou da oradaydı. O zaman için en önemli ve Freud'a en çok acı veren ayrılık C.G. Jung'unki oldu. Jung, Eylül 1913'teki Münih Kongresi'nin ardından, sonunda Freud'u bırakacaktı; Lou'nun orada olduğu sırada tartışmaları sürüyordu ve Lou bu konuda birkaç yorumda bulunmuştu. Böylece bu, hareket içinde başarının, büyümenin, ayrılıkların ve değişmelerin yaşandığı bir dönemdi.

VİYANA'DAKİ DİĞER ARKADAŞLAR

Viyana'da kaldığı o yıl Lou oradaki tanıdıklarının çoğunu gördü. Bunların arasında Beer-Hofmann, Schnitzler ve Salten vardı. Ayrıca Marie von Ebner-Eschenbach'ı birkaç kere ziyaret etti ve Brandes ve Harden'le buluştu. Tiyatroya (örneğin, bir grup yazar arka-

daşıyla Wedekind'in *Pandora'nın Kutusu*'nun şubat ayındaki kostümlü provasına katıldı), arkadaşı Victor Tausk ve oğullarıyla birkaç kere sinemaya gitti ve bu yeni sanat biçimine tutkunluğuna gülerek onun harika bir geleceği olup olmayacağını düşündü.

O sırada çekilen fotoğraflarda Lou, uzun boylu, biçimli, iri kemikli bir fiziği ve gür, dalgalı saçları olan bir kadındı. Kendisini biraz fazla güçlü ve zorlayıcı, ama aynı zamanda son derece kadınsı gösteren büyük kürkler giyiyordu. Birkaç kere otel odalarının, besbelli hayranlarından gelmiş, menekşeler veya sümbüllerle dolup taştığını gördü. Öyle görünüyor ki Poul Bjerre ile arasında bir aşk ilişkisi ve Emil von Gebsattel ile de en azından yakın ve ateşli bir dostluğu oldu.[24] Günlük notlarının gösterdiğine göre, kesinlikle ona âşık olan Victor Tausk ile aralarında çok yakın bir ilişki gelişti. Bu erkeklerin üçü de ondan küçüktü: 1911'de, Bjerre otuz beş, Gebsattel yirmi sekiz ve Tausk otuz üç yaşındaydı. Diğer günlük notları Lou'nun Viyana'da bulunan Zemek'le de sık sık görüştüğünü gösterir. Ancak bunlar –en azından onun için– büyük tutkular ya da kişiliğinin veya görüşlerinin oluşmasında yaşamsal deneyimler değildi ve bunlardan büyük yapıtlar da çıkmadı. Lou için bu, kendini birincil olarak bilimsel çalışmaya adadığı bir dönemdi, ancak mutluluktan, heyecandan, çatışma ve acıdan payını almış dolu dolu bir duygusal yaşamı da vardı.

FREUD'LA ÇALIŞMA

Lou çarşamba tartışmalarında genellikle konuşmazdı. Konuştuğu zaman da Freud onun yorumlarıyla ilgilenirdi. Lou onun yanında kendini rahat hissediyordu. Topluluğa kız ve erkek kardeşlerden oluşan temiz bir grup ["*eine reine Verschwisterung*"][25] derdi. *Günlük*'üne 20 Kasım 1912'de "Freud'un çevresindeki bu insanlarla birlikte olduğum her sefer kendimi tamamen evimde gibi ve rahat

24. Bjerre ile aşk ilişkisi: H.F. Peters'e göre, *My Sister, my Spouse*; fakat Pfeiffer (konuşma sırasında) Peters'in uyarlamasını çok abartılı bulur; Gebsattel ile: R. Binion'a göre, benim görmediğim mektuplardan aktarıyor.
25. *LRB*, s. 179.

hissediyorum"[26] diye yazmış ve birkaç hafta sonra biraz eleştirel, ama yine de beğenili ve rahat, aşağıdaki satırları kaleme almıştı:

> Çok sık yaptığım gibi yine düşünüyorum da bireysel çalışmaların değerinden ayrı olarak insan burada kendini çok iyi bir toplulukta hissediyor ve Freud'un başkanlığı ve her konuda alçakgönüllü kılavuzluğu çok iyi bir çalışma, belki de aynı sayıda daha önemli zihinlerin üretemeyeceği kadar iyi bir çalışma üretiyor. Ve insanın içinden en iyi zihinleri bu akşamlara çağırmak geliyor, burada onunla oturmak minnettarlık yaratıyor.[27]

Lou, Freud'un meslektaşlarının kendini öne çıkarma isteğinden hoşlanmamasını ve çalışmasını insanlara tanıtmak için çok değer verdiği yalnızlığını feda etmesi olarak gördüğü şeyi anlıyor ve bunlara sempati duyuyordu. Konferans odasına biraz yana eğilerek girmesini "bir yalnızlık istemi, kendini, en çok kendi bildiği ve bir okulla ya da insanlarla bir şey yapmak istemeyen amaçlara gizleme" olarak yorumluyordu.[28] Ama aynı zamanda onun kuramlarında beklenmedik ölçüde esnek olmasından etkileniyordu. Örneğin daha ilk çarşamba,

> Freud beni yanına oturttu ve çok tatlı bir şey söyledi. Kâğıdı bana kendisi verdi. Tartışma sırasında alçak sesle çeşitli şeylerden konuştuk. Nevrozun tek yönlü olarak libidodan başlamak yerine, libido ile ego arasında bir rahatsızlık olduğu görüşüne gösterdiği ilgi beni şaşırttı; kitaplarında farklı bir şey söylediğini gözlemlediğim zaman bana "*son* formülasyonum" dedi. Ve bende genel olarak bu izlenim kaldı: Onun kuramları tamamen kesin biçimde sonuçlandırılmış değil, deneyimler tarafından düzenlenmeye devam ediyor ve bu adamı harika yapan ileri doğru sessizce, adım adım giden, yorulmak bilmeden çalışan bir araştırma adamı olması.[29]

Freud'un meslektaşları arasında Lou'nun en iyi tanıdıkları, Karl Abraham, Max Eitingon, Sandor Ferenczi ve Victor Tausk (ve da-

26. 20 Kasım 1912, *FG*, s. 38.
27. 22 Ocak 1913, *FG*, s. 78.
28. 13 Kasım 1912, *FG*, s. 30.
29. 30 Ekim 1912, *FG*, s. 18.

bu az olmakla birlikte Otto Rank) idi. Lou, Freud'un konuşmalarının* yanı sıra Tausk'unkilere ve Hermann Swoboda'nın (akıllıca ama derin içgörülerden yoksun bulduğu) bazı seminerlerine katıldı. Daha sonra Ferenczi ile çalıştı. Ama başlıca deneyimi Freud'un kendisiyleydi. Lou Freud'u yalnızca, konuşmalarında, çarşambaları, tartışmaların gece geç saatlere kadar sürdüğü Ronacher Café'de meslektaşlarıyla değil, pazar günleri evine yaptığı ve sabahın birine ikisine kadar devam eden özel ziyaretlerde de görüyordu. Konuşmalar ve ziyaretlerden sonra evlerine yürüyerek dönerken de konuşuyorlardı. Freud Lou'ya analiz yapmadığı halde, daha önceki yaşamı hakkında bir sürü soru soruyordu ve Lou da ona "erkek kardeşler" deneyimini ve kadın cinsel organlarını bir dağın içindeki değerli taşlar olarak hayal edişi (ve "inciler" anlamına gelen, Rusça *zhemchug* sözcüğünün bununla ilişkili olarak kendisi için önem taşıması) gibi anılarını anlatıyordu. Freud "narsisist kedi"sinden söz ederek onu büyülüyor ve özellikle *Totem ve Tabu*'nun dördüncü bölümünü oluşturacak olan uygarlıkta yakın akraba katlinin önemi gibi bazı fikirlerini onunla tartışıyordu. Ayrıca ona başta Stekel ve sorunlu Tausk olmak üzere diğer psikanalistlerle ilgili şeyler de söylüyor ve kendi yaşamını anlatıyordu.

FREUD'UN LOU HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ

Ernst Jones şöyle yazar:

> [Freud'un] kadın cinsini, başlıca işlevleri erkeklerin gereksinimlerine

* Lou Freud'un (diğerlerinin yanı sıra) aşağıdaki konuşmalarını dinledi: Bilinçdışının betimleyici, dinamik ve sistematik yönleri (2 Kasım); rüya simgeleri (16 Kasım); rüyalarda arzuların gerçekleşmesi; inkâr ve anal erotizm (30 Kasım) (bu konuşma onun ilginç bir yorum yapmasına neden oldu); nevrozun ve yansıtmanın tedavisi (?14 Aralık); 1913 oturumlarında: Peri masalları (11 Ocak); çocukların yalanları –daha sonra *Tüm Eserleri*'nde basılan bir konuşma (18 Ocak); nevrotik tipler (25 Ocak); çocukluk travmaları (8 Şubat) ve iki cinsiyetlilik (15 Şubat). Tartışmada Lou onun birkaç konu üzerine konuşmasını dinledi. Bunlar arasında, sadomazoşizm, penis kıskançlığı, büyü –çarşamba toplantısında sunulan bu çalışma daha sonra *Totem ve Tabu*'nun üçüncü bölümü oldu– Fliess ile bilimsel ilişkilerinin öyküsü ve çocukluk cinselliği kuramına ilk kez nasıl vardığı vardı.

ve konforlarına hizmet etmek olan melekler olarak gördüğünü söylemek yerinde olabilir [o] kadınların psikolojisini erkeklerindekinden daha gizemli buluyordu. Bir seferinde Marie Bonaparte'a "Asla yanıtlanmamış ve benim de otuz yıldır kadın ruhunu araştırmama karşın henüz yanıtlayamadığım büyük soru şudur: Bir kadın ne ister?" demiştir.

Ancak Jones, dikkate değer ölçüde saçma bu soruya Freud'un bazı kadınlara ilgi duyduğunu ekler. Bunlar

> daha entelektüel ve belki erkeksi türde olan kadınlardı. Bu gibi kadınlar erkek arkadaşlarının yanında daha küçük çapta da olsa birkaç kez yaşamında rol oynadılar, ama Freud onlarda erotik bir cazibe bulmadı. Aralarında en önemli olan öncelikle, baldızı Minna Bernays'dı, sonra kronolojik sırayla E. Eckstein, Loë Kann, Lou Andreas-Salomé, Joan Rivière, Marie Bonaparte geliyordu. Freud Lou Andreas-Salomé'ye, seçkin kişiliğine ve kendisininkileri aştığını düşündüğü ahlâki fikirlerine özel bir beğeni duyuyordu.[30]

Freud Lou'ya kişisel ilgisinin yanı sıra, onun tanınmış bir yazar olarak psikanaliz davasına etkili müttefiklere gereksinim duyduğu bir dönemde yardımcı olabileceğini düşünmüş olabilir, fakat Lou'yla karşılaşmadan önce onun yetenekleri konusunda peşin hükümlü değil, tedbirli olmuştur. Lou Viyana'ya gelmeden önceki Ocak ayında "Tanrı'ya İlk İbadet Üzerine" adlı makalesini *Jahrbuch*'a (psikanaliz konularında araştırma makalelerinin toplandığı yılda bir çıkan derleme) sunmuş ve o zamanlar derlemenin editörü olan Jung, Freud'a "Weimar'dan tanıdığımız Lou Andreas-Salomé"nin ona "süblimleşme" (*Sublimierung*, yani yüceltme yerine, yanlışlıkla, o zamanlar bir tür saflaştırma yöntemini gösteren bir kimya terimi olan *Sublimation* sözcüğünü yazmıştı) hakkında bir çalışma göndermek istediğini söylemiş ve eklemişti: "Bu, *Jahrbuch*'un 'laikleşme'si yönünde büyük bir adım olacak. Bu konuda çok tedbirli olmamız gerekir, ama bu adım, Frau Lou'nun Nietzsche ile ilişkileri nedeniyle önemli bir yazınsal üne sahip olduğu Almanya'da okur kitlesini genişletebilir ve entelektüel güçleri hare-

30. E. Jones, *Life &Work of Sigmund Freud* (Penguin baskısı) s. 474.

ketlendirebilir."[31] Makalenin müsveddesi geldi, Jung çalışmayı "değişik" buldu ve çelişkili biçimde "içinde harika şeyler" olduğunu söyledi. (Makaleyi okumayan) Freud "Lou'nun yüceltme konusu ile yetinmesi ve süblimleri kimyacılara bırakması koşuluyla" makaleyi geri çevirmemelerinin daha iyi olacağını düşündü. "Eğer makale idealist bir havadan sudan konuşma çıkarsa, onu kesin ama nazik bir biçimde reddedebiliriz." Lou makalesini geri çekmek isteyince Jung da Freud da rahat bir soluk aldı. Jung'un Lou ile ilgili olarak vardığı anıştırılan yargının dört ay sonra Karl Abraham'ın vardığı kanıdan bu kadar farklı olması ilginçtir: Açıkçası Lou konu hakkında yazdığından çok daha iyi konuştu.

Freud'un Lou ile daha sonraki fikir alışverişlerinin hepsine büyük bir nezaket damgasını vurmuştur. Freud onu eleştirse bile bunu öyle yumuşak yapmıştır ki Lou fark etmemiş bile olabilir. Freud daha sonra onun bilimsel yazıları hakkında daha iyi düşünmeye başlamıştır. Lou'ya el yazmaları ve kitaplar ödünç vererek ve önerilerde bulunarak her türlü yardımı yapmıştır. Kasım ayında Freud, Lou'nun yeni kurulan (ve her halükârda daha geniş bir kitleye göre ayarlanan) *Imago*'ya bir katkıda bulunmasını –tahminen aynı makaleyi göndermesini– umuyordu. Makale bir yıl sonra dergide yayımlandı. Lou (Kasım başında) bir konuşmayı kaçırınca Freud ona şöyle yazdı:

> Dün konuşmada gözlerim sizi aradı ve erkeksi protesto kampına [yani Adler'in kampına] ziyaretinizin dün burada olmamanızla bir ilgisi olmadığını duyunca memnun oldum. Konuşmayı her zaman dinleyicilerim arasında belli bir kişiye yöneltmek gibi kötü bir alışkanlık geliştirdim ve dün büyülenmiş gibi, sizin için ayrılan yerden gözlerimi alamadım.[32]

31. Jung'un Freud'a mektubu, 2 Ocak 1912, *Correspondence between Sigmund Freud and C.G. Jung*, çeviren Ralph Manheim, s. 447-8.
32. 10 Kasım 1912, *FG*, s. 27-8.

Lou Adler'i "kibar ve çok akıllı" buldu; yalnız o zamanki anlaşmazlıklar hakkında çok kişisel bir biçimde konuşmasından ve "bir düğme gibi" görünmesinden rahatsız oldu.[33] Onun oturumlarından dört beş tanesine katıldı. Onunla kısa süreli arkadaşlığı Freud'un kuramlarını daha açık görmesine yardım etti ve Freud'a da ayrılıkçı kampta bir süreliğine bir gözlemcisi bulunması bakımından yararlı olmuş olabilir.

Lou, Adler'in, büyük bölümünü beğendiği *Organın Düşkünlüğü*[34] kitabında başlıca üç şeyden rahatsızlık duydu: "Kadın'ın olumsuz bir değerlendirmesine yol açan "daha üst", "daha alt" ve "erkeksi protesto" terminolojisi;[35] zihin beden ikiliğinden kurtulma eğilimi; ve ruhun bir eksiklikten çıkıyor gibi olumsuz bir biçimde anlaşılması. Onunla ilişkisinden birkaç ay sonra, ona kuramlarıyla ilişkili olarak kendi yerini gösteren ve temel itirazlarını dile getiren bir şey yazdı. Buna karşılık olarak Adler inandığı şeyi tekrar söyledi: "*Ruh, düşkün bir yaratığın yaşama yeteneğidir.* Saldırgan dürtüler, genişlemeci eğilimler ve kültürel olarak daha çok değer verilen erkeğe bir yönelim içerir."[36] Adler, Freud ekolünü kendi fikirlerini çalmakla ve saklama taktikleri uygulamakla, Lou'yu da tedbirsiz olmakla suçladı.

Freud Günlüğü'nün ilk bölümü çoğunlukla Adler ve Jung'un kuramlarını reddetmeye ayrılmıştır. Lou, her ikisini de "gelişmemiş ve dolayısıyla güdük bir sentez"[37] yapmaları nedeniyle hatalı buldu. Şimdi, Lou'nun bilinçdışını kavrayışı onunkine Freud'unkinden daha yakın olan Jung hakkında bu kadar az şey yazmış olması şaşırtıcıdır. Ama Lou Jung'un libido kavramını cinsel olanlar dışındaki güdüleri de içine alacak biçimde "safça" zayıflatmasına hem de bilinçdışını bilinçten bağımsız bir şey olarak görmesine (bu tuhaftır, çünkü kendi görüşü de benzer bir bağımsızlık anıştırır) karşı çı-

33. 28 Ekim 1912, *FG*, s. 14.
34. *Studie über Minderwertigkeit von Organen*, 1907.
35. 28 Ekim 1912, *FG*, s. 15.
36. 16 Ağustos 1913, *FG*, s. 180.
37. 7 Kasım 1912, *FG*, s. 26.

kıyordu. Aynı zamanda Jung'da ensest kavramının "anne rahmine bir özlem" biçiminde daraltılması gibi belli şeyleri de beğeniyordu.[38]

Freud Lou'nun bu ayrılıkçılar hakkındaki fikirlerine saygı duyuyordu ve *Psikanaliz Hareketinin Tarihi*'ni yazdıktan sonra, 1914'te Lou'nun Adler ve Jung anlaşmazlığının tamamını değerlendirmesini isteyeceğini söyledi.[39] Lou, Freud'a Adler'le birbirlerine yazdıkları mektupları gönderdi ve Freud, Karl Abraham'a[40] bu mektupların "mükemmel bir ışık altında [Lou'nun] kendi içgörüsünü ve açıklığını" ve aynı zamanda "Adler'in zehiri ve bayağılığı"nı gösterdiğini söyledi.

FERENCZI

Lou Freud'a "sizin en felsefi oğlunuz" diye sözünü ettiği Ferenczi ile çalışmaktan çok zevk aldı. Ferenczi'nin işiyle tutkulu ilişkisini takdir ediyor, onunla (güdük olmayan) bir sentez yapma eğilimini paylaştığını hissediyor ve onun özellikle bilinçdışının (Freud'un ana hatlarını anlattığı ama geliştirmediği) bastırılmış malzemeden daha fazlasını içerdiği fikrine çok olumlu bakıyordu: Bu, onun için son derece önemliydi ve Ferenczi'nin bu konuda Freud'u etkilemesini umuyordu. Ferenczi ile fikirlerinin birbirlerine öylesine zıt olup sonra neredeyse geri dönerek yeniden bağlantı kurmaları ona ilginç geliyordu. Çünkü Freud'la olduğu gibi Ferenczi ile de çatışmasına yol açan onun temel iyimserliğiydi. Bu konuyu yeniden düşününce Lou zeki biçimde, çatışmanın terminolojiye dayandığını keşfetti:

> Ferenczi'nin ... "ölme-eğilimi" adını verdiği her şeye, tamamen kişisel tavır dışında hiçbir şey değiştirilmeden, "yaşama-eğilimi" de denebilir. Çünkü yalnızca bizim bildiğimiz yaşam yapıları arkasında var olduğu kavranan şey, aynı zamanda, -yalnızca ilk "hareket içgüdüsü"nün bilin-

38. 29 Haziran 1914, *LFBW*, s. 19.
39. Freud'dan Abraham'a, 10 Temmuz 1914, *A Psycho-Analytic Dialogue*'da, çeviren B. Marsch & H. Abraham, s. 182.
40. 7 Kasım 1912, *FG*, s. 26.

mez kaldığı – "mutlak *dinlenme*" olarak, *yaşamsal olanın özü* olarak düşünülebilir.[41]

Lou bunu Eylül 1913'te Ferenczi ile çalışırken yazmıştır ve Freud hakkındaki ilk eleştirilerinden birini de eklemiştir:

> Freud'un ancak istemeye istemeye harekete geçirilebilen, her canlı varlıkta doğuştan var olduğuna ve onun gerçek varlığı olduğuna inandığı ve "ölme" ve "dinlenme" eğiliminin her nasılsa yaşam hakkında nevrotik bir kestirim içerdiği düşüncesi kolay kolay reddedilemez. Tam tersi olan kavrayış da onun kadar doğrudur: Örgütlenmiş ve var olma süreçlerine girmiş olan her şey, kendi özünü oluşturan ve sürekli içinden türediği özgün canlılığın bir parçasıdır.[42]

TAUSK

Viktor Tausk*, Lou Viyana'dayken ona çok yardım etmiş bir meslektaşıdır. Tausk çarşamba tartışmalarına 1909'dan beri katılıyordu ve Lou onlara katıldıktan kısa süre sonra, psikanaliz hakkında sıradan halka konuşma yapan ilk kişi oldu. Tausk'un parlak, heyecan verici bir zihni vardı ve Lou'nun yazına ilgisini ve Spinoza sevgisini paylaşıyordu. Fikirleri Lou'yla birlikte ayrıntılı olarak inceledi ve kendine ait pek çok esinleyici kavram üretti. Tausk özellikle narsisizmle ilgileniyordu ve ertesi yıl Ağustos ayında Lou, Münih'teki bir kongre için onun bu konuda bir araştırma üzerinde çalışmasına yardım etti.

41. 10-11 Eylül 1913, *FG*, s.193-4.
42. *A.g.y.*, s. 195.

* Viktor Tausk, 1879'da Slovakya'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi, Sırbistan'da büyüdü ve bir Hıristiyanla (karısı, Martin Buber'in uzaktan akrabasıydı ve Sosyal Demokrat Parti'de önemli görevler aldı) evlenmesi için bir Hıristiyan olarak vaftiz edildi. Tıp pahalı olduğu için hukuk okudu, ama zengin suçluluların cezalandırılmaktan kurtulmalarına yardım etme baskısından dolayı avukatlık yapmaktan zevk almadı – aslında görünüşe bakılırsa, parasız davalılara yardım etti. 1905'te karısını terk etti ve üç yıl sonra boşandı, ama bu yüzden o kadar suçluluk duydu ki ciddi bir depresif hastalığa yakalandı. 1909'da Freud'u keşfetmesi onun için bir kurtuluş oldu ve sonunda o da –pek çok kişi gibi– psikanaliz yapmak için tıp okumaya başlayıp, 1914'te öğrenimini tamamladı. 1919'da yayımlanan "Şizofrenide 'Etkileme Makinesi'nin Önemi Üzerine" adlı bir yapıtı daha sonra ün kazandı.

Lou bu "sarışın, dikbaşlı adam"la[43] Viyana'ya geldikten birkaç gün sonra tanıştı; çabucak arkadaş oldular ve Lou onu çok sevdi. O Aralık ayında Lou her gün ayakta tedavi gören nöroloji hastalarının kliniğine kadar ona eşlik etti, burada sabahları her ikisinin de beyaz doktor önlükleri giyerek hastalara analiz yapmalarına izin veriliyordu. Lou'nun *Günlük*'ünde Tausk'un adı neredeyse Freud'unki kadar sık anılır. *Günlük*'te Lou Tausk'un Freud'a bağlılığının ve Freud'un ona karşı sabırsızlığının ne anlama geldiğinden başlayarak Tausk'un kişiliğindeki güçlükler üzerine düşünür* Freud'un özgünlüğünü kıskandığı için Tausk'u reddettiği ve mahvettiği iddia edilmiştir.[44] Buna ikna edici bir başka iddiayla karşı çıkılmıştır[45]; bu, Freud'un yalnızca Tausk'un kişiliğini rahatsız edici bulduğudur. Tausk kesinlikle değişken bir insandı; sıklıkla çok kaygılıydı ve tuhaf biçimde, sözcükleri ve olayları anımsamazdı; bir konuşmada Lou onun "çok dikkat çekici biçimde mutsuz" göründüğünü kâğıda geçirmişti.[46] Tausk'un Freud'la ilişkisindeki tüm trajediyi anlamaya başladığını düşünüyordu – Tausk Freud'la her zaman aynı sorunları ele alır ve aynı sonuçlara varır, böylece kendisini Freud'un "oğlu" haline getirir ve aynı zamanda bu yüzden babasından nefret ederdi. Bunun yanı sıra Lou, Tausk'un içinde "kendi yükü" altında çok fazla acı çekmesinden dolayı, her ne pahasına olursa olsun kendini ifade etmek için, bir tür kör ve sağır dürtü olduğunu düşünüyordu. Onun içinde (hepsini anaçlık olarak toparladığı) sevecenlik, gayret ve enerji ve çıkmasına izin vermesini istediği bir ki-

43. 30 Ekim 1912, *FG*, s. 18.

* 12/13 Şubat 1913'te (*FG*, s. 98) LAS, Freud'la gecenin geç saatlerine kadar süren bir konuşmanın ardından şöyle yazdı: "Freud, Tausk'a bu kadar keskin karşı çıktığı zaman öyle tam bir inançla hareket ediyor ki bu konuda şüphe yok. Ama (Tausk'un başlangıçtaki nevrotik eğilimiyle ilgili olarak) bu "psikanalitik" koşulda, Freud'un çevresinde özellikle saldırgan ve huysuz bir bağımsızlık, incelemeci olarak egoizminde onu endişelendiriyor ve yaralıyor." Lou, Freud'la Tausk hakkındaki bir başka konuşmasını da bu konuda olumlu bir etkisi olduğunu öne süren bir biçimde kâğıda geçirmiştir: "Akşam yemeğinden önce ve daha sonra yine Freud bütün Tausk sorunu hakkında kolaylıkla ve uzunca konuştu. En sonunda konuşması kibar ve sevecendi" (12 ve 14 Mart 1913, *FJ*, s. 120).

44. P. Roazen, *Brother Animal.*

45. K. Eissler, *Talent and Genius.*

46. 26 Kasım 1912, *FG*, s. 43.

şilik güzelliği vaadi algılıyordu; ama Tausk kendini mahvetmeye kararlı görünüyordu. "Birinin kafasını çevirip gitmek istediğini görmek çok acı verici." Sorunun bir parçası Tausk'un Lou'ya duyduğu gerçekçi olmayan aşktı, çünkü "o, ben ve hayaller hakkında kendini kandırıyor." Lou ona gerçekten yardım etmesinin bir yolu olmadığını hissetti ve kendini geri çekmeye başladı, ama bunu sevecenlikle yapıyordu, çünkü onun içinde "insan yaratığının mücadelesi"ni görüyordu ve birkaç kere ona "Hayvan Kardeş" [*Brudertier*] diye hitap etmişti.[47] Böylece arkadaşlıklarında fırtınalı anlar oldu ve Tausk ona birkaç tövbekâr mektup yazdı –bunların bazı bölümleri, Lou'ya hitaben kullandığı (aralarında üstün "gerçek" sözcüğünün de bulunduğu) sevgi sözcüklerinin çokluğu ve onun benzersiz canlılığına duyduğu hayranlık bakımından Rilke'yi anımsatır. Tausk Lou'ya yaşamdan her zaman ders alma dehası olduğunu söyledi. İlişkileri kısa sürdü; Münih Kongresi'nin ardından ayrıldılar. Savaş başlayınca Tausk cepheye gitti ve savaş nevrozu hakkında bir makale yazdı; bundan sonra yalnız, içten içe kendine işkence yaptığı bir yaşam sürdü. 1915'te hâlâ birlikte olmak istediği Lou'ya, kimsenin ve Lou'nun da bu "nevroz parçası"yla onu kabul etmeyeceğini söyledi ve haklıydı.[48] Dört yıl sonra ikinci bir evliliğin eşiğindeyken boynuna bir ilmik geçirdi ve beynini havaya uçurdu.

VİYANA'DA KALIŞININ SONU

Lou en son çarşamba toplantısına 2 Nisan 1913'te katıldı ve Freud'a en son özel ziyaretini 6 Nisan'da yaptı. Bir veda konuşması yapmadığı halde yapmayı istediği konuşmayı günlüğüne yazdı. Konuşma, psikanalist grubunun dürüstlüğüne ve yaşamı bilgiye ve akademik bilgiyi yaşama boyun eğdirmedeki başarısına minnettarlıkla doluydu ve şu sözlerle bitiyordu: "Çünkü erkekler çekişir. Kadınlar teşekkür eder."[49] O pazar günü Freud'un evinden elinde gül-

47. Bu paragrafta bundan sonraki alıntılar Ağustos 1913'ün sonunda yazılmış günlük notundan alınmıştır; *FG*, s. 188-9.
48. Yayımlanmamış mektuplar.

lerle ve neşeli bir ruh halinde ayrıldı. Neşeliydi çünkü "yolumun üzerinde onunla karşılaştım ve onu dönüm noktam olarak *yaşantılamama* izin verildi."[50]

Lou Budapeşte'de Ferenczi ile birkaç gün geçirdikten sonra yine Göttingen'de, evindeydi. Burada kendini güneşte esneyen ve içindekileri sindiren bir yılan gibi hissediyordu.[51] Rilke onu ziyarete geldi: "Bir akşam alacakaranlıkta bahçe çitinin yanında beliriverdi ve tek sözcük söylemeden çitin üzerinden ellerimiz kenetlendi. Burada geçirdiği zaman boyunca beni çok mutlu etti!"[52] Lou onu yine kendi içinde mükemmel biçimde birleşmiş buldu ve birlikte iyi konuştular; Rilke ona "Narziss"* şiirini verdi ve birlikte tatile çıktılar. Tatilde Lou, Rilke'nin rüyalarını analiz etti. O yıl Lou Ağustos ayında Gebsattel'le Münih'te, Tausk'la Viyana'da ve Eylül'de Münih'te, Jung'un Freud'dan ayrıldığı "o uyuşmaz Kongre'deydi.[53] Bundan sonra Lou Rilke'yle Dresden'e, ardından Eitingon'u görmeye Berlin'e gitti ve yeniden eve döndü. Lou için 1913 yılı tamamen resmi ve gayriresmi psikanaliz tartışmalarıyla dolu geçti.

FREUD GÜNLÜĞÜ

Lou Andreas-Salomé, Ekim 1912'den Kasım 1913'e kadar uzun bir günlük tuttu (Buna İngilizce'de yayımlanan adıyla *Freud Günlüğü* diyorum). Bu günlük Nietzsche'nin aforizma kitaplarından birinin Lou'daki karşılığı gibi görülebilir: Genellikle belli seminerler veya konuşmalarla ilgili ve başlıklar altında toplanmış çeşitli düşüncelerin bir derlemesidir. Bunlar kısa, dikkatle yapılandırılmış ve aynı anda hem bilimsel hem de kişisel bir tarzda yazılmış parçalardır ve

49. 2 Nisan 1913, *FG*, s. 140-1.
50. 6 Nisan 1913, *FG*, s. 143.
51. LAS, yayımlanmamış Nisan-Mayıs 1913 günlüğü.
52. 9-21 Temmuz 1913, *FG*, s. 170.
* Şiir, adıyla LAS'ın başlıca temasına yakın görünür, fakat içerik itibarıyla konuyla ilgisi çok azdır. Rilke'nin Narcissus'u suda yüzünün kaybını hisseder: "Bizi hiçbir şey yeterince bağlamıyor" [*Nichts bindet uns genug*]. Ama LAS şiirde suya yansıyan yüz hakkındaki üç dizenin altını çizer. "*Belki içerisinde çıkmıştır/ bir kadının içinde; ki ulaşılmaz/ içinde ne çok savaşmıştım onun için.*"
53. Ernest Jones, *Life & Work of Sigmund Freud* (Penguin baskısı), s. 413.

bazılarında mizah da vardır. Kitap, Lou'nun daha uzun makalelerinin çoğundan daha kolay ulaşılabilir ve daha çekicidir ve bu da yine onun bilgiye dayalı bilimsel incelemeden çok, konuşma yeteneğinin fazla olduğunu gösterir. Günlüğün başlıca konularından ikisi Kadın ve Narsisizm'dir.

KADIN

Lou Andreas-Salomé'nin psikanalizle tanışması onun kadının doğası ve yazgısı hakkındaki görüşlerinde önemli bir değişiklik yaratmamıştır. Freud'un kadın hakkındaki (kesinlik kazanmamış) ifadelerinin çoğunu kendi düşündüklerine ek olarak kabul etmiş, ancak onun fikirlerini kendi vurgusu ve değerlendirmesine göre yeniden düzenlemiştir. Ödip kompleksi kuramını ve onun uzantısını sorunsuz kabul etmiş görünmektedir: Erkek çocuk "babasını içselleştirerek" ve böylece "bireyin kültürel toplulukta bir yer bulmasını sağlamak için tasarlanmış tüm süreçleri" başlatarak kendisini babasıyla çarpışmaktan ve bunun sonucunda yenilip hadım edilmekten kurtarırken,[54] –halihazırda gerçekleşmiş olan hadım edilme işleminden kaçınması gerekmeyen– kız çocuk bu kadar güçlü bir üstego (ya da içselleştirilmiş baba) geliştirmez ve böylece kültürün yapımına güçlü biçimde katılmak zorunda kalmaz. Lou için bunların hiçbiri kız çocuğun daha düşkün olduğu anlamına gelmiyordu. Kültürü yaratan yüceltmeleri ve arayışları yapmasının gerekmemesi kız çocuğu daha özgür, daha şanslı bırakıyordu; o tam kalıyordu ve "ruhu cinselliktir, cinselliği de ruhu."[55]

Bir gün Jekels ile yaptığı bir tartışma Lou'ya kadın, cinsellik ve kültür sorunu hakkında aniden bir içgörü kazandırdı.[56] Jekels, "erkeklerin bile" cinsel ilişkileri anımsadıkları zaman, sanki bunu anımsamak utanç vericiymiş gibi, eylemin kendisinden çok o eyleme yol açan şeyler üzerinde durduklarını söylemişti. Lou'nun içgörüsü bunu yapanın erkekler "bile" değil, *özellikle* erkekler (en azın-

54. Freud, "Female Sexuality" (1931), *Standard Edition* , sayı XXI, s. 224.
55. 12/13 Şubat 1913, *FG*, s. 100.
56. 21 Ocak 1913, *FG*, s. 75 ve sonrası.

dan çoğu erkek) ve bunu yapma nedenlerinin de kültürel varlıklar olarak oluşumlarının, isteklerin gerçekleşmesi konusunda kirli bir vicdan almalarına bağlı olması olduğuydu. Ancak kadınlar aşk eyleminde bir parçalarını değil tamamen kendilerini verirler ve bu nedenle eğer onu atlatırlarsa utanç duyamazlar. Kadınların (erkeklerin pek çok farklı şey için kullandıkları) bütün kültürel güçlerini bu tek noktanın işlenmesine uygulamaları çok önemlidir –bir ölüm kalım meselesidir. Utanç duymamak için sadakatte, ahlâkta, evlilikte ısrar eden bir kadın son derece gereksiz yere içgüdüsünü haklı göstermeye çalışır ve kendisini olduğundan küçük görür. Onun aksine, kendini "aşk şenliği"ne [*das Fest der Liebe*] tamamen cömertçe akıtan ve kendinden "evler inşa etmek" için bir şey saklamayan sadakatsiz kadın, erkek (ve bir ölçüde evlilikte ısrar eden kadın) gibi parçalara bölünmek yerine kalbiyle, ruhuyla bir bütün olarak kalır ve yine de kültüre bir katkıda bulunur, çünkü "erotik gücü" bütün hazır ilişki ve kültür biçimlerinin içine akar. Bu kadının her şeyin enerjisi ve canlılığı olduğu anıştırılıyor gibidir.[57]

Daha sonraki bir günlük notu[58] bu düşünceyle bağlantılıdır. Yine bir tartışmadan, bu sefer Tausk'la yaptığı bir tartışmadan çıkmıştır. Tausk Lou'ya esin veren bir şey söylemişti: Yaşama karşı tüm olumsuz tavırlar yaşamın yeterince hissedilmemesiyle ilgilidir. Lou buna katılır ve şu yorumu getirir: Akılcı biçimde bir adım geri çekilip yaşamı olumsuz biçimde yargılayabiliriz, ancak her sezgisel an bir olumlama olmak zorundadır, çünkü yaşamı eleştirme, yaşama olumsuz bakma gücünün yaşam *tarafından* üretildiğini hisseder. (Bu, Tolstoy'un *İtiraf*'ında akıl yürüterek kendisini öldürmesi gerektiği sonucuna varıp, akıl yürütmenin yaşamın kendisi tarafından üretilen bir süreç olduğunu fark etmesine benzer.) Lou'nun aklındaki yaşamı eleştirme örneği, Nietzsche ya da Freudvâri, kültürün bir iniş, zayıf olanın bir ürünü olduğu fikridir. Burada zayıfın erkekler anlamına geldiğini düşünür, çünkü kadının yaşamı olumlayan bakış açısından erkekler daha zayıf cinstirler: Kültürün iniş olduğu fikrinin kendisi bir iniştir. Lou, kadını mutluluk hayvanı

57. *FG*, s. 77.
58. 12 ve 14 Mart 1913, *FG*, s. 123 ve sonrası.

["*Die Frau als das Glücktier*"] olarak ilan eder. Kadınları nevrotiklerle karşılaştırarak –onları da nevrotik olmamakla birlikte narsisist bulur; bunlar "nevrozu olmadan gerileyenler"dir– bir bildirimde bulunur: "Temelde, nevrotiğin kadın olma isteği sağlıklı olma isteği olacaktır. Ve her zaman bir mutlu olma isteğidir."[59]

Lou aynı notta kadının sadakatsizliği üzerine de düşünür ve korkunç bir ifadede bulunarak kadınların her zaman sadakatsizlik ile kendilerinin yalnızca yarısı olmak arasında seçim yapmaları gerektiğini söyler. Bir kadın iki yazgısı olan bir ağaç gibidir: Yıldırım çarparak parçalanmak ya da serpilip çiçek açmak ve meyve vermek. Eğer kadın çiçek açmayı seçerse yıldırımı feda edeceği için yalnızca yarım bir yaşamı olacaktır. Alternatif olarak kendini yıldırıma açabilir ve bundan sonra ağacı yeniden dikerek tohumdan yeni bir başlangıç yapabilir ve kadın büyük olasılıkla bir başkası için bir erkeği terk etmemiş, yalnızca geçici olarak "ev"e, kendi içine geri dönmek üzere erkeği bırakmış olsa da, buna "sadakatsizlik" denecektir.

Sadakatsizlik hakkındaki parçaların alegorik ve dolambaçlı tarzı, Lou'nun bunların okuyucular tarafından kendisine uygulanmasına karşı bir tedbir aldığını gösteriyor olabilir. Günlükte, Lou'nun özel olarak kendisini düşünerek yazmış gibi göründüğü pek çok yer vardır. Lou, sadakatsizliğin aldatıcı veya zalimce olması gerekmediğini söyler; aslında bu, saygılı bir tavırla, "erkeği sınırlı ya da yetersiz olduğu için reddetmeyen, ama onun arkasından hemen kapanıp onu genişliğinin içine alan yaşamın sınırsız bağlantılarının ortasına yerleştiren bir tavırla başarılabilir."[60] Lou burada *Erotik*'te betimlediği, çocuğunu dünyaya yerleştiren anne gibi konuşur. Bu anlatımı (en azından *diğer şeyler arasında*) 1901'de Rilke'yi reddetmesi ve "Son İleti"siyle ilişkilendirmemek güçtür. Aslında Lou'nun kadının doğası hakkındakiler gibi kuramlarının kendi geçmiş duyguları ve eylemlerinden türeyişini görmek ilginçtir –kuramlar bunları haklı göstermeye çalışmaz, ama ilke bakımından bunların ne anlama gelmiş olmaları gerektiği üzerinde uzun bir me-

59. *A.g.y.*, s. 132 ve sonrası.
60. *A.g.y.*, s. 132.

ditasyondurlar: Lou daha önce hangi ilkeye göre davranmış olduğunu sonradan nasıl anlayabilir? Lou uzun uzun düşünmeden yaptığı ve neden olduğu şeyler üzerinde uzun uzun düşünerek, eski ve o zamanki yaşam tarzından felsefesini oluşturuyordu. Nietzsche hakkındaki kitabında onun yaşamını anlatırken açıkladığı gibi kendisinin de felsefi dünyası yaşadığı yaşamın dolaysız bir uzantısıydı. Bu, her şeyden çok, narsisizm kuramı için doğrudur.

NARSİSİZM

Freud narsisizmden ilk kez 1909'da söz etmişti. Lou'nun onu ilk tanıdığı yıllarda bu kavramın bir betimi üzerinde çalışıyordu. Narsisizmin ne anlama geldiği hakkında hiçbir zaman kesin bir karara varmadı. Başlangıçta onun için oto-erotizm ile "nesne aşkı" arasında gelen bebeklik dönemine ait bir gelişim süreciydi; yani benlik bir varlık olarak yaşantılandıktan *sonra*, kişinin kendi benliğine âşık olduğu bir devreydi. 1914'te bir çalışmasını[61] bu konuya ayırarak narsisizmi yeni bir biçimde sundu: Narsisizm, kendini koruma içgüdüsünün egoizminin libidoyla ilgili tamamlayıcısıydı"; böylece narsisizm bebeklik dönemini geçen ve her canlı varlıkta bulunabilecek bir şeydi. Freud, libidonun, yaşamın ilk evresinden sonra büyük ölçüde nesnelere yönelik olsa da, bir kısmının egoyla bağlantılı kalmasının normal ve gerekli olduğunu yazdı. Freud bunu yalancıayaklarını emilebilir nesnelere ulaşmak üzere uzatabilen ama bunu yapmadan da tam olan amipe benzetti. Amipin tamlığı, egonun narsisist libido tarafından "pekiştirilen" tamlığına benzer. (Bu benzetme, insanın kendisini sevmemesinin hiç var olmamaya eşdeğer olduğunu anıştırır gibi görünür.)

Lou'nun insan yaşamı hakkındaki düşüncelerinde bir güvenlik sezgisi her zaman temel bir yere sahip olmuştu. Şimdi hem bebeğin ilk benlik aşkını hem de yaşam boyu süregiden kendine âşık olma (ego-libidoyla ilgili) unsurunu, ilk baştaki mutlu güvenliğin ilk ve yinelenen deneyimleri olarak görmeye başladı. İnsanın büyümesi-

61. "On Narcissism", bir Giriş.

nin, hayvanınkinin aksine ilerleyen ayrılma ilkesine göre olduğunu, ayrılmanın acı çekmek anlamına geldiğini ve "insanın hiçbir zaman en başta insan bilincine ulaşırken kendisiyle kalan her şey arasında bir uçurum oluştuğu zamanki kadar derin bir acı çekmiş olamayacağını" yazdı.[62] O zamandan sonraki bütün nefretin kaynağı ilk baştaki nefrettir ve aslında bu nefret doğum ve sütten kesilme kaygısı ve "toplam var oluştan uyanıp tam sevmekten [*all-lieben*][63] aciz olduğunu fark etme"nin yarattığı düş kırıklığıdır (bu nefret, egonun başlaması için gereklidir). Yaşamın gidişatı içinde hissedilen ve karşılaşılan bütün sevgiler ilk ayrılıktan önceki mutluluğu ifade eder. Lou, bu mutluluğu yenilemenin iki temel insan arzusundan biri olduğunu düşünür. İnsanın ayrı bir birey olma yönündeki açık isteğinin yanı sıra, eskiden bir olduğu dünyayla yeniden birleşmek için ömür boyu süren bir isteği vardır. Ve kimi insanlar bunu daha iyi yapabilirler ya da belki de varlıklarının her şeyi saran, her anlamı taşıyan bir ortamı olarak başlangıçtaki mutluluğu yitirmezler. Örneğin şair onun içinden yaratır; kahraman onun içinden hareket eder; kadınlar –görmüş olduğumuz gibi- genel olarak ona daha yakındırlar; homoseksüeller büyük olasılıkla ona daha yakındırlar; mazoşistler onu anımsarlar. (Mazoşizme gönderme daha sonra gelir; Lou 1920'de sevilen bir elin incitmesiyle "ilkel, farklılaşmamış dönemin mutluluk dolu anısı yeniden canlanır" diye yazmıştır.)[64] Egosu güçlü, bireyselleşmiş, mazoşist olmayan, şair olmayan ve kahraman olmayan heteroseksüel erkek –normal erkek– ne kadar çok ilerlemiş olursa olsun (ki o evrim boyunca ilerlemiş*tir* de), daha dolu "gerçekte" değildir, çünkü gerçeklik birliğin anımsanan ve yenilenebilir deneyimi*dir*.

O gerçeklik ya da onu olanaklı kılan yönelim şimdi narsisizm olarak tanımlanabilir; Lou bu narsisizmin "var olan saflığın en derinlerine kök salmış" olduğunu söylüyordu.[65] Hem genellik ölçüsü hem de terimin kullanımı bakımından Lou ile Freud arasında büyük fark vardı. Aslında tüm bu şeylerin olduğu bilinçdışının Lou'daki

62. 11 Mayıs 1912, *FG*, s. 123 ve sonrası.
63. 8 Şubat 1913, *FG*, s. 94.
64. Freud'a mektup, 10 Ocak 1915, *LFBW*, s. 25.
65. *Mein Dank an Freud*

anlamı Freud'dakinden çok farklıydı. Freud bilinçdışını bastırılmış malzeme için bir depo olarak görürken, Lou için, bilinçdışını bundan daha fazla şey içeriyor olarak –ya da kendisi bundan daha fazla bir şey olarak– görmek önemliydi. Bilinçdışı herhangi bir şey bastırılmadan önce de vardı. Üstelik Freud'un bilinçdışı ile ilgili anlatımları geçiciydi. Ona çeşitli biçimlerde –betimleyici, dinamik ve sistematik– yaklaşıyordu ve onu bir buz dağının suyun altında kalan kısmına benzettiği ya da şemasal olarak bilinçöncesi ile bilincin altında bir yerde gösterdiği zaman bu temsillerde ısrar etmiyor, onların yetersizliklerinden dolayı özür diliyordu ve daha iyi anlatımları benimsemeye hazırdı. Lou'nun Freud'da hayran kaldığı esneklik buydu. Ama Lou'nun yer imgelemini kullanışı daha fazla araştırmayı olanaksızlaştırma eğilimi olan bir türdendi. "Bütün noktalarında sonsuz biçimde yuvarlanmış tam kapalı bilinçdışı çemberi"nden[66] neşeyle söz ettiğinde ihtiyacı olan formülasyon tam olarak buydu ve kavis çizen ufukları ile dünyayı, koşut çizgilerin kıvrılarak kesiştikleri kozmosu ve belki bir de kadın bedenini düşünüyordu.

Freud narsisizmin sınırlayıcı bir kavram olduğunu defalarca söyledi. "Psikanalizin daha üstün bakış açısından narsisist libidonun etkinliklerine, geçmeyebileceğimiz bir sınırın arkasından bakabiliriz"[67] diye yazmış ve Lou'ya "diğer karanlık yerlere ışık vurana kadar"[68] bu sorunlarla daha fazla uğraşmaması için uyarıldığını hissettiğini söylemişti. Lou her zaman yaptığı gibi o sorunlarla daha fazla uğraştı ve Freud'un psikolojisinde görece kenarda kalan narsisizmi kendi psikolojisinin merkezine yerleştirdi. Narsisizmin çok uzun süre önce din hakkındaki makalelerinde ortaya koyduğu toplam birlik ve yüce ruh halleri hakkındaki kuramlarını geliştirmek ve muhteşem biçimde yeniden oluşturmak için kendine verdiği fırsatı değerlendirdi. *Freud Günlüğü*'nde çarpıcı bir parçada psikanalitik yöntem izin verse yapabileceklerini yazdı:

> Analiz edilen kişiye bütünlüğü içinde parça parça yaklaştığımız kadar yakından yaklaşabilsek – o zaman analiz onun bilinçdışının derinlerin-

66. Freud'a mektup, 20 Temmuz 1920, *LFBW*, s. 113 ve sonrası.
67. 1905 yılı *Three Essays on Sexuality*'nin üçüncüsünde "The Libido Theory'
68. 31 Ocak 1915, *LFBW*, s. 29 ve sonrası.

de sona erdiğinde bir iki temel tipik örgenin tekdüzeliği ile karşılaşmak yerine, aynı zamanda bizim olan ve paylaşıldığı için de tükenmez görünen bir dünyanın uyku halindeki ve ciddi mucizesinde var olan her şeyin ötesinde, daha derinlere inebiliriz. O zaman nihai sonuç, pratikte en iyi koşullar altında tedavi edilecek, hasta ve suçluluk duygusuyla dolu bir şey değil, pek insanca yapının açıkta kalmış zavallı çıplaklığının üzerine parlak beyaz bir örtü ("narsisistinkini") atacak, suçluluk duymayan ve evrensel bir şey olacaktır. Kişisel yazgımızdan pek çok maskenin çıkartılıp atıldığı, yanlış idealleştirilmiş koşulların yıkıldığı yerde, insanların birbirleriyle birlikte yeterince uzağa gitmeleri ve bireysel insanın kendini sessizce küçülttüğü ve saçma hırsları içinde kendi içini okuyabildiği yere varmaları olanaklı olmalıdır, çünkü o kişi yükselerek, deyim yerindeyse, evine, toplam değerine geri dönmüştür ve burası o hırslarla kirlenmemiştir. Orada tüm insanlar hakkında yalnızca bir tek yargı geçerli olabilir: "Ne yaptıklarını bilmiyorlar."[69]

Kişisel ve karşılaştırıldığında sıkıcı bilinçdışının ötesinde, bütün insanlar tarafından bir tür ev gibi paylaşılan bir yer düşüncesinin Jung'un daha sonraki "kolektif bilinçdışı" kavramıyla ortak bir yönü var gibi görünecektir, fakat buraya ait imgeler ya da simgeler yok gibidir. Jung şöyle yazmıştır (1935):

> Bilinçdışı zihni araştırırken varabileceğimiz en derin düzey, insanın artık ayrı bir birey olmadığı ancak zihninin genişlediği ve insanoğlunun zihniyle –insanoğlunun bilinçli zihniyle değil, hepimizin aynı olduğu yerdeki bilinçdışı zihniyle– birleştiği katmandır. Beden, iki gözü, iki kulağı, bir kalbi vb. ile nasıl anatomik bir uyum içindeyse, zihin de yalnızca çok küçük bireysel farklara karşın, temel bir uyum içindedir. Bu kolektif düzeyde artık ayrı bireyler değilizdir, orada hepimiz bir oluruz.[70]

Lou ayrıca "Nasıl *bir* anatomimiz varsa, *bir* ortak bilinçdışımız vardır"[71] yazmıştır. Ama hiç böyle bir benzerliğe dikkat çekmemiştir.

"Narsisizm" Lou için yalnızca olumlu çağrışımları olan bir sözcüktü ve Lou kusurdan söz ettiyse de ("narsisist insanın erotik ku-

69. 11 Aralık 1912, *FG*, s. 66-7.
70. Jung, *Analytical Psychology*, s. 46.
71. 14 Aralık 1912, *FG*, s. 65.

suru, kendi aşkının patlamasının onun için neredeyse yeterli olmasıdır") narsisist aşkı en iyi aşk olarak görüyordu. Âşığın kendi aşkının patlamasının nasıl olabileceğini ona *öğreten* eşine duyduğu minnet, öyle sıcaktır ki aşkın kendisinden uzun ömürlü olur "ve o minneti duyan narsisist kişide, sanki âşık olmanın tamamen bencil ve tamamen özgeci bütün biçimleri birbiriyle buluşur."[72] Freud, egonun enerji fazlasını boşaltmak için kendisini nesnelere bağlaması gerektiğini düşünüyordu, oysa Lou'ya göre ego, böyle bir fazlayı yaratmak için nesneleri kullanıyordu, çünkü egonun kendini en yoğun olarak bulduğu yer, enerji, duygu fazlasıydı. Lou, kişinin kendini keşfinin bu yüksek noktasının dünyayı keşfine benzer özellikler taşıdığını söylüyordu.

Günlük'ten alınan yukarıdaki parçanın devamında narsisizmin üç çeşidi belirlenir.[73] Narsisizm, ilk olarak, "aşılması gereken belli bir gelişim devresi"dir. İkinci olarak, "daha derin bütün deneyimlerin eşlik etmesi"dir –Lou'nun Freud'a yönelttiği açık eleştirisinde sıkça vurguladığı yaratıcı biçimdeki narsisizm.[74] Ve son olarak, Lou'nun "narsisizmin üçüncü ve güzel anlamı" dediği bir şey vardır ki bu Narcissus kişiliğinde görülür. "Bir kâşif olarak kendine dönmüş Narcissus: Kendini bilen Narcissus."

Lou daha önce, Freud'un uygar insanı, "üzücü biçimde ehlileştirilmiş bir yabani" olarak ve bütün kültürün hedefini "içgüdünün sürekli zayıflatılması" olarak kavramlaştırması karşısında "Ne korkunç bir başkalaştırma!"[75] yazmıştı. Freud'un kültür ve doğa arasındaki fazla keskin ayrımına karşı çıkıyordu. Ona göre kültürel olan doğal olandı ve Ferenczi'nin "ölme eğilimi"ni "yaşama eğilimi"ne dönüştürürken uyguladığı basit bir yargı kaydırmasıyla, *Günlük*'te daha sonraki bir diğer parçada[76], "yüceltme" dediğimiz ve Freud'un doğaya ters olduğunu düşündüğü (ve bu nedenle bastırma ile "uğursuz bir akrabalık"a ittiği) şeyin, aslında kendimizi doğal olarak fark etmemiz olduğunu iddia etti. Bu kavram için Ta-

72. 5 Mart 1913, *FG*, s. 113.
73. *Önceki*, s. 114 ve sonrası.
74. Örneğin, 29/20 Eylül 1913, *FG*, s. 198.
75. 26 Kasım 1912, *FG*, s. 43.
76. 11 Mayıs 1913, *FG*, s. 160.

usk'un tanıttığı bir başka sözcüğün daha iyi olduğunu hissediyordu: "Süsleme".[77] Bu Lou'yu narsisizm konusunda doruk noktasına ulaştığı oldukça yüksek bir diğer parçaya götürür; parçada Nietzsche'nin "tam öğle" dediği bir öğle zamanı imgesi vardır:

> Yalnızca Promete gibi insan varlığını ikinci bir gerçeklik olarak kültürde yeniden yaratan *o* insan kendi benzeri önünde tamamen gelişmiş Narcissus'tur: Benzeri içinde tuttuğu *kendisidir*; kendinden benzerine kaçmak zorunda bırakılan kırbaçlanmış yabani değildir. Doğal mutluluk isteğimiz ve kendi egomuz açısından, doğayı ve kültürü güneş ve gölge gibi birbirine ters şeyler olarak görmek yanlıştır; güneş ışınlarının eğiminin artmasıyla bu gölgenin büyümesinin aynı zamana rastlamış gibi görünmesi yanlıştır: Bu yanlış seçilmiş bir imgedir. Doğru imge, tam öğle saatinde bitkinin nasıl olduğudur: Bitki kendi gölgesini dikey olarak kendi altına uzatır –kendini ikiye katlayarak ana hatlarını yineler ve ona bakar: En güzel korumasına– böylece büyük ateşin onu meyve vermeden önce tüketmemesini sağlar.[78]

Kendine ve dolayısıyla yeniden yarattığı bütün dünyaya âşık olan Narcissus; insan doğasına eşdeğer olan ve o doğayı yoğunlaştıran ve ifade eden ikinci bir gerçeklik olarak kavramsallaştırılan insan kültürü; üstüne gelen gölgeyi giyerken onun tarafından giyilen ve öğle ortası gölgesinin ayrı olarak görünür olduğundan daha farklı olmayan bitki; kendi için cennetten ateşi çalan ve böylece tamamen kendisi olan Promete'nin yarım bir görüntüsü; özgecilikle aynı olan ben merkezcilik; Rilke'nin geçici olmayan mükemmel aşkının hem rahat hem de görkemli bir dönüştürümü. Lou Andreas-Salomé'yi en iyi, tüm bunlarda, bu "üçüncü ve güzel narsisizm"de, görürüz: Nietzscheci, evrimci, dindar ateist, şiirsel psikanalist, aynı anda hem seçmeci hem de özgün, miras aldığı ve tamamen kendine ait temel yaşama sevinciyle geliştirdiği fikirleri aşılayan biri. Başkalarının fikirlerini bu kadar yoğun sentezinde, iyilikten ve insanlığın başına gelen her şeyin harikalığından emin olan Lou'nun kendisini görürüz. Bu, Nietzsche'nin çok zor kazanılmış olumlamalarından,

77. Aufarbeitung
78. 11 Mayıs 1913, *FG*, s. 160-61.

Rilke'nin üzüntülerinden ve kaygılı onaylamalarından ve Freud'un kuşkuculuğundan ve son insan düşmanlığından keskin biçimde farlıdır.

SONUÇ

Lou Andreas-Salomé'nin 1912-13 yıllarında psikanalizle ilgili kişisel deneyimi hakkında belki de en iyi yorum Rilke'nin arkadaşı Prenses von Thurn ve Taxis'e bir mektubundaki dolaylı anlatımıdır. Rilke, mektubu o Temmuz ayında Freud'la yarım yıl çalıştıktan hemen sonra Lou'yla buluştuğu zaman yazmıştır:

> Sonra Göttingen'de Lou Andreas-Salomé'nin evinde bir hafta geçirdim, bu konuda sana anlatacağım çok şey var. Bu kadının bu denli muhteşem içgörüleri olması, ona doğru zamanda gelen kitapları ve insanları en kutsanmış bir anlayışa dönüştürmesi ve –kendisiyle bir ilgisi olmayan ama yalnızca saf bir ateşle onu aydınlatan– en yakıcı gizemler arasında böyle korkusuzca hareket etmesi bir harika! Yaşamı bu kadar kendi yanına çekmiş, en ince ve en korkunç şeylerde bile çeşitli kılıklara giren ama öldürdüğü zaman bile verme arzusunu yitirmeyen o tek bir gücü bilen başka hiç kimseyi tanımıyorum –ve çok uzun yıllar önce benimle ilk karşılaşmasından ve yaşamıma böyle sonsuz bir anlam katmasından beri böyle başka hiç kimseyi tanımadım Sana bir gün anlatacağım.[79]

79. 29 Temmuz 1913 tarihli mektup, Pfeiffer *LRBW*'de aktarıyor, s. 568.

XI

Savaş zamanı, Psikanaliz, Rilke ve Freud

En sevdiğim şey tasmam sizin elinizdeyken koşmak –gerçi tasmanın kayışının bayağı uzun olması gerekiyor– böylece sağa sola koştururken çok uzağa gittiğim zaman sizin yanı başınızda durmam için tek yapmanız gereken kayışı hemen kısaltmak.[1]

LOU'DAN FREUD'A

Şeyleri bir saniye olsun senin gözlerinden görebilseydim kendi karışıklıklarıma yeni bir güçle geri dönerdim.[2]

RILKE'DEN LOU'YA

1914'ten sonra Lou Andreas-Salomé'nin başlıca uğraşı psikanalist olarak çalışmak oldu. Hastaları ona Freud va başkaları öneriyordu ve kısa süre sonra Lou elinde bir analiz olmadan yaşamanın neye benzeyeceğini düşünemez oldu. Evinde hastalar dışında çok az insan görüyor, evinin, bahçesinin, çevredeki ormanın, köpeğinin ve mevsimlerin tadını çıkararak sakin bir yaşam sürüyordu. Her baharda baharın gelişini beklenmedik ve şaşırtıcı bulup seviniyordu.[3] Genellikle erken uyanıyor, sobanın kızıl parıltısı ve güneşin kızıl çerçevesini görüyor ve mucizevi ve muhteşem olanı her yerde

1. *Mein Dank an Freud*, s. 47.
2. 26 Haziran 1914 tarihli mektup, *LRBW*, s. 336.
3. Yayımlanmamış günlük, 1914.

hissediyordu.[4] Bu arada hâlâ aralıklarla da olsa yolculuklar ve toplantılarla renklenen oldukça enerjik bir yaşam sürüyordu, ama 1912'den sonraki tüm yolculukları Rilke ya da Freud'la ya da mesleki çalışmalarıyla bağlantılı oldu.

Lou bu dönemde bazı kişisel acılar da yaşadı. 1909'da Frieda'nın ölümü onun için büyük bir kayıp oldu; sonra 1913'te annesi öldü (Viyanalı psikanalistler arasında bunu gizli tutarak üzüntüsünü içine attı). 1915'te ağabeyi Alexander'i kaybetti ve 1919'da Viktor Tausk'un intihar etmesinin (diğeri kadar etkili olmayan) şoku geldi. Bunlardan başka, daha az kişisel üzüntüler de yaşadı: Savaş ve Rusya'daki devrim.

1914-18 SAVAŞI

Savaş Lou için daha da acı vericiydi, çünkü her iki tarafta da kendisine ait olduğunu hissettiği birer ülke vardı. Psikolojik çalışmaları, günlüğünün uzun bölümlerini doldurmaya başlayan üzgün ve kızgın savaş notlarına yansıyordu. Lou, savaşın bu kadar çok sayıda erkeğe "gerçek" gelmesinin nedeninin erkeklerin içgüdülerini çok uzun zamandır bastırmaları olduğunu söylüyordu; savaş onlar için dayanılmaz bir öz denetimin patlaması için bir onay gibiydi. Ama savaş (Nietzsche'nin düşündüğü gibi) sağlıklı, gençlik dolu ve erkeksi bir şey değildi; yaşlı, yorgun ulusların aradığı bir uyarımdı. Özgün ve üretken biçimde yaşayan hiç kimse kendini canlı hissetmek için böyle uyarımlara gereksinim duymazdı. Ama Lou yine de herkesin savaşa katılması gerektiğine inanıyordu, çünkü hepimiz kendimizi ve başkalarını bin kat daha fazla öldürürüz. Kendisi de erkek olsa ya da savaşa katılacak oğulları olsa onları cepheye gönderecekti. Suçluluk ulusal sınırların birinden öbürüne birleşmişti; savaşı böyle ifade eden Lou alışkanlığına sadık kalarak kötünün içinde iyiyi buluyordu, üstelik savaşma güdüsünün ülke ve ulus çıkarlarıyla, egoizmle ya da ahlâki savların gücüyle değil, öfkeyle ilişkili olduğu şeklinde akıl yürütüyordu; bu öfke aslında kı-

4. Bakınız örneğin, Rilke'ye yazdığı 5 Aralık 1913 tarihli mektup, *LRBW*, s. 308.

lık değiştirmiş sevgiydi, "çünkü tüm yaşam ne kadar olumsuz bir kılığa sokulmuş olsa da olumlu bir şeyden çıkarak ilerler". Lou daha sonra geriye dönüp baktığında, dünyayı kadınlar yönetseydi savaş olmayacağı yönünde sıkça dile getirilen görüşe karşı çıktı: Annelik annenin oğullarına sevgisinin yanı sıra nefreti ve saldırganlığıyla partizanlığı da içine alır ve her halükârda psikanaliz hepimizin içinde saldırganlık olduğunu göstermiştir.[5] Lou aynı zamanda savaşın "hayali oluşu"ndan, gerçek dışılığından ve basında ve halk arasında savaşı haklı gösteren klişeler kullanılmasından nefret ediyordu. Bir süngü saldırısının korkunç ilk anlarından sonra insanın gerçek hayvan doğasının uyandığını ve öldürme isteği duymaya başladığını kabul etmiyordu –aksine yalnızca o ilk anlar gerçek yaşantılardı; kalanı konuşmadan ibaretti. Yalnızca düşmanın kötücül güdüleri olduğu, oysa "biz"im cesaretimizi göstermek için savaştığımız gibi iddialarla propaganda yapılmasını ağır biçimde eleştiriyordu; hayır, "savaş tamamıyla geçici olarak ilkel bir duruma dönmek"ti.

Lou savaş hakkında yorum yapan birkaç kişiyle fikir ayrılığına düştü. Richard Dehmal ve Max Scheler tarafından ortaya atılan Almanya yanlısı görüşlerden, Paul Ernst'in savaşın "gerçek" olduğu fikrinden ve Fritz Mauhner'in genel bir esriklik sayesinde ölmenin kolaylaştığı kuramından üzüntü duyuyordu. Yalnız bu konu hakkında okunabilecek tek yazar olduğunu düşündüğü Maximilian Harden ile –barışı (onun düşündüğü gibi) konfor isteğinin değil, üretkenliğin sağlayacağını düşünmesi dışında– aynı görüşleri paylaşıyordu.[6]

Lou Freud'a savaş hakkında bir ölçüde iyimserlikle yazdı. Freud ise ona Kasım 1914'te insanlara düşman bir tavırla yazarak, "ağabeyleri"nin (Lou'nun dünyası onlarla doluydu) çok iyi olduklarını hâlâ düşünüp düşünmediğini sordu ve uygarlık büyük bir ikiyüzlülük hastalığına tutulduğu için ondan vazgeçmemiz ve Büyük Bilinmeyen'i "kültür deneyini bir gün başka bir ırkla" yinelemek üzere bırakmamız gerektiği yönündeki melankolik görüşünü aktar-

5. *LRB*, s.180.
6. Yayımlanmamış günlük, 1914.

dı.[7] Lou ona cevabında, ilk olarak, savaşın Freud'a zorla verdiği yalnızlık ve dinlenme olanağının ona çalışması için istediği özgürlüğü sağladığına dikkat çekti ve ayrıca ona (burada doğrudan narsisizm kuramından hareketle konuşuyordu) "bireysel insan etkinliklerinin ve psikanalizle ulaşılabilecek alanın arkasında, en değerli ve aynı zamanda en kötü içgüdülerin birbirlerinden ayırt edilemez biçimde birbirlerini koşullandırdıkları ve son bir [ahlâki] yargıda bulunmayı olanaksızlaştırdıkları bir derinlik vardır"[8] dedi. İfadesindeki bütün karışıklığa karşın bu, Nietzsche'nin "Bir sevince evet mi dedin? –o zaman bütün kederlere evet demiş sayılırsın" ilkesinin Lou'daki eşdeğeriydi. Yukarıdaki yanıtı alan Freud Karl Abraham'a "Onun iyimserliği sarsılamayacak kadar köklü"[9] demişti.

Lou'nun günlüğündeki aynı sayfalar, tanıdıklarının oğullarının ölüm haberleriyle, yaralı erkeklerle dolu trenlerin ve sargılar içindeki oğullarının yanında gururla yürüyen annelerin betimleriyle doludur. Anlatımlar genellikle genel olsa da ayrıntılı olduğu yerler de vardır. Örneğin, Lou kalabalık bir insan grubunun, bir askerin ağzındaki sarılamayan yaraya, yere düşmüş bir ata bakar gibi baktıklarını betimlemiştir. Lou, tipik biçimde, savaşın yarattığı korku ve hüznün ortasında, yaşamında ve günlüğünde[10], salt var olmanın yarattığı sevinç patlamaları yaşayabiliyordu, örneğin, üzerine parlak sarı huş ağacı yaprakları dökülünce portakal vermiş gibi duran bir ladin görüntüsü karşısında –askerin yarasının görüntüsünün arkasından- mutluluk duyabiliyordu.

1917 DEVRİMİ

Rusya'daki Ekim Devrimi de Lou'yu üzdü. Diğer ulusların pratik politik çıkarlarına karşın, dünya üzerinde bir cennet yaratmak için ümitsizce çalışan Ütopyacı Rus devrimcilere bir zamanlar hayran-

7. 25 Kasım 1914, *LFBW*, s. 23.
8. 4 Aralık 1914, *LFBW*, s. 24.
9. Freud'dan Abraham'a mektup, 11 Aralık 1914, *A Psycho-Analytic Dialogue*, s. 205.
10. Yayımlanmamış günlük, Aralık 1914.

lık duymuştu. Ama kaba kuvvet ve diktatörlükle iktidarda kalmaya kararlı Bolşeviklere kesinlikle karşıydı; daha önceki idealistlerin gerçek vârisleri Sosyal Devrimcilerdi. Rusya ile Almanya arasında ayrı bir barış antlaşması yapıldığını duyunca çok üzülüp bir gece sabaha kadar gözyaşı döktü[11] ve Mayıs 1918'de Freud'a "o toprağın trajedisi" hakkında yazdı.[12] "Yeni Ekonomi Politikası" döneminde hemen yeni umutlara kapıldı: "Bolşevikler yöntemlerinin (sosyal idealleri ve hedefleriyle korkunç bir karşıtlık oluşturan) barbarlığından vazgeçtikleri, yani Avrupa kapitalizmine ödün vermek zorunda kaldıkları için, orada aynı hedefe ulaşmaya kararlı, gayretli ve temiz, yeni bir kuşak yetişiyor"du.[13] Ama Lou bunların gelecek dönemin şehitleri olacaklarını tahmin ediyordu.

Elbette Lou'nun ailesi devrimden etkilendi. Örneğin ağabeyi Robert 1921'de (en küçük oğlunu toprağa verdiği) Kırım'dan eve döndüğünde evine hizmetkârının el koyduğunu gördü. Bundan sonra da hayatta kalmak için sık sık meyve ve mantar toplayıp yemek zorunda kalarak onunla birlikte alçakgönüllü bir yaşam sürdü.

1914'TE RILKE İLE YAZIŞMALAR

1913 yılının Temmuz ayında tekrar bir araya geldikten sonraki yıllarda Rilke ile yazışmalarında Lou için özel bir yoğunluğu olan en az iki an, ondan çok şey kazandığı ve Rilke'nin de 1898'de arzuladığı –kendisinin "verici" rolünde olduğu– ilişkiyi geç de olsa elde etmesi olarak görmüş olması gereken iki yüksek nokta vardı.

Bu noktalardan ilki 1914 yılının Şubat ve Temmuz ayları arasındaki yazışmalarında bulunabilir ve iki devrede gerçekleşmiştir: Her ikisi için de ortak bir yaratıcılık ânı ve arkasından Rilke'nin önemli bir şiirinin Lou için bir tür yaratıcı doruk ortaya çıkarması. Söz konusu yaratıcılık ânı, Şubat ayında Lou'nun *Bir Erkek Çocuğuna Üç Mektup* kitabını tartışmaları ve Rilke'nin bundan büyük zevk almasıydı. Lou, Rilke'nin cevap mektubunun bir parçasını kitaba da-

11. Yayımlanmamış günlük, 12 Şubat 1918.
12. 18 Mayıs 1918, *LFBW*, s. 87.
13. Rilke'ye mektup, 18 Ocak 1923, *LRBW*, s. 461.

hil etmiş ve Rilke de onun fikirlerinden bazılarını *Ağıtlar*'ından ikisine almıştı. Büyük olasılıkla bu, Lou'nun onun çalışması üzerindeki ve Rilke'nin de Lou'nun çalışması üzerindeki en yakın, ayırt edilebilir etkisidir. Söz konusu önemli şiir *Wendung*'du. Bu "dönüm noktası" şiiri, Rilke'nin tipik biçimde Lou'yla paylaştığı (ya da ona itiraf ettiği) "Benvenuta" krizinden çıkmıştı. Lou kendisini ağlatan kriz mektubuna yine de yüreklendirici bir yanıt yazmıştı ve Rilke'ye (1903'te Paris korkuları sırasında yaptığı gibi) ümitsizliğini sözcüklere dökme biçiminin eski, zarar görmemiş ölümü yaşama dönüştürme gücünü "tamamıyla, tamamıyla, tamamıyla"[14] gösterdiğini söylemişti. Rilke bu "*iyi*" mektup için ona teşekkür etmiş, bir hafta sonra şiiri yazmış ve hemen ona göndermişti, çünkü "onun ne anlama geldiğini sen anlayacaksın"[15] ve ona cevap olarak Lou şimdi aşırı canlı, zafer ve hatta kehanet havasında üç uzun mektup yazdı.[16] Mektupların ilki şiirin merak uyandıran psikosomatik bir yorumunu veriyor, ondan başkalarının tahmin edemeyeceği ama kendi ifadesiyle "senin yaşantılayacağın" "belirsiz, ağır, muhteşem" bir gizem çıkartıyordu. Bu konuda Rilke'yle konuşmayı çok istiyordu; bunun nedeni çok fazla şey bilmesi değil, "bir kadın olarak o bölgelerde evinde gibi olması"ydı[17] ve onun kalbindeki derin yeni seslerin bütün varlığında çınlamasını duyduğunu hissediyordu. Lou Rilke'den kendisiyle buluşmasını istedi ve hatta *Rilke*'nin defalarca onunla buluşmak istediği gibi kesin bir buluşma önerisinde bile bulundu! (Rilke'nin *Narziss* şiirinin esinlediği düşüncelerle dolu) bir sonraki mektubu, onun sefaletinden mutluluk yaratmadaki bilinçdışı başarısından dolayı öyle coşkun bir havadaydı ki kendisi de yaratıcılık kazanmıştı: İyi yazmaya sevk olmuş, bunun için serbest kalmıştı. Bu üç mektup Lou'nun (herkesin yapabileceğini düşündüğü) duygu yoluyla kendini aşmayla her zaman ne kastettiğinin iyi ve çekincesiz bir örneği olarak görülebilir. Lou, Rilke'nin sanatıyla yücelmiş gibi görünüyordu ve bunun anlamı tuhaf biçim-

14. 11 Haziran 1914, *LRBW*, s. 327.
15. 20 Haziran 1914, *LRBW*, s. 329.
16. 24 Haziran 1914, *LRBW*, s. 332-3; 27 Haziran 1914, *LRBW*, s. 334-6; ve 2 Temmuz 1914, *LRBW*, s. s342-4.
17. *LRBW*, s. 333.

de onun sanatını oluşturan acıyla yücelmekti: "Bu, *senin* için acı: Ben senin acın aracılığıyla mutluluk duyuyorum. Beni bağışla."[18]

Rilke'nin ikinci mektuba "Sevgili Lou, sen *biliyorsun* ve sen *anlıyorsun* ki..." diye başlayan yanıtı, onun uzun, dokunaklı ve itiraf niteliğindeki sızlanmalarından bir diğeriydi.[19] Dış dünya onu tehlikeye sokuyordu, o kapanamayan anemondu, açık kalmıştı [*preisgegeben*], hiçbir şey *yapamazdı*, Goethe'nin karşıtıydı, bedeni ona işkence eden izlenimlerin üzerine hemen kapanıp bu izlenimlerin orada çürümelerine izin veren kapanlarla dolu bir yüzeydi, birliğini ve gençlik duygusunu yitirmişti, hastaydı, yorgundu, parçalanmıştı, harcanmıştı, suçluydu ve "Senin olduğun yer güzel mi ve orada çok gül var mı?"[20] Lou buna yanıtında (üçüncü mektubu) ona inancını ve özellikle de bunu bilmediği halde, mutlu olduğuna inancını bir kere daha esinleyici biçimde ilan etti:

> Bunlar hakkında, örneğin anemon hakkında söylediklerin çalışmadan başka bir şey değil, yalnızca çalışma, içindeki en derin birliklerin ortaya çıkışı! Şiirsel çalışmanın büyük bir bölümünün ümitsizliklerden çıktığı doğrudur, fakat eğer bu, ümitsizlikten, böyle birleştirici bir çalışma yapma yetisine sahip olma ümitsizliğinden çıktıysa, o zaman bunda bir hata olmalı değil mi? Bu senin kendinle ilgili *bilincine* böyle geliyor. Bilincin engellemelerden acı çeken şeyin tarafında bulunuyor ve bu nedenle "sen"in birlik açısından hissettiğin ve düşündüğün kadar çok eksiğin olmadığının tekrar tekrar ortaya çıktığı anlara uymuyor ... çünkü insan bir tür (açıkça tam bilince çıkmayan) mutluluk duymadan anemon hakkında senin yazdığın gibi yazamaz![21]

RILKE İLE 1915 VE 1919

Lou ve Rilke o Temmuz Göttingen'de kısa bir süre yeniden bir araya geldiler. Bu buluşmada Lou onu neşeli, esprili ve çocuksu buldu. Ertesi yıl Lou Rilke'nin o sırada genç sanatçı Loulou Albert-Lasard ile birlikte yaşadığı Münih'te iki buçuk aylığına ona katıldı.

18. *LRBW*, s. 346.
19. 26 Haziran 1914, *LRBW*, s. 336-42.
20. *LRBW*, s. 342.
21. *LRBW*, s. 342-3.

Rilke Loulou'ya Lou'da "bir arkadaş ve bir anne" bulacağını söyledi ve (Loulou'nun yaklaşan boşanma sorununu kastederek) "göreceksin her şey açığa kavuşacak'[22] dedi. Ama Loulou, Lou'nun kendisiyle birlikte dış olaylardan gerçek bir kasırga getirdiğini gördü. "Yanımıza geldiği andan itibaren günlerimiz onun programlarıyla doldu. Sabah ruhsal bir seans [ondan çok Rilke'nin programı], öğleden sonra tarihçiler ve astronomlar, son olarak akşamları psikanalistler, yazarlar ve doktorlar. Bu toplantıların her biri ayrı ayrı ilginç olabilirdi, ama oluşturdukları çılgın potpori beni serseмletiyordu."[23] Üstelik Lou çok sayıdaki ziyarete ve uzun yürüyüşe Rilke'yi de yanında götürüyordu ve tüm bunlar Rilke'yi soluksuz bırakıyordu. Hatta yanında getirdiği köpek evi gürültüye boğuyordu.

Loulou Lou'yu "güçlü bir tenselliğe karşın fazlasıyla özel bir biçimde entelektüel görünen, etkileyici bir zekâya ve güçlü bir yaratılışa sahip bir kadın"[24] olarak özetliyor ve Rilke'yle arkadaşlığının –bu kadar farklı iki varlık– nasıl olup da bu kadar uzun sürdüğünü merak ediyordu. Bunun sebebi Loulou'nun "Rus kadın"da hissettiği canlılık ve doğal güç olmalıydı. Loulou, Lou'nun Rilke'ye öğrettiği yalınayak yürümenin onun için çok önemli bir şey olduğunu, onu ait olduğu eski, asabi uygarlıktan uzaklaştırdığını da kâğıda geçirmişti. Rilke'nin Lou'daki dinamik konuşma biçiminin ve "en hassas sorunları şaşırtıcı bir güvenle"[25] tartışma yeteneğinin çekimine kapıldığını tahmin etmişti. Her şeyin ötesinde Lou'nun Rusya deneyimiyle bağlantılı olduğunun farkına varmıştı.

Loulou, Lou'nun fiziksel cazibesini de anlatmıştı:

> Yaşına ve nasıl göründüğünü [o zamanlar "reform giysileri" denen gri çuvallar içinde geziyordu] hiç umursamamasına karşın enerjik canlılığıyla Lou'nun hâlâ tutkulu hayranları vardı. Bir tanesinin, Lou'nun yanından geçerken ona söylediği bir sözle, gözlerinin yaşardığını anımsıyorum, öyle ki [adam] perişanlık içinde tek gözlüğünü yere düşürmüştü. Lou'nun bakışlarından büyük bir güç yayılıyordu.[26]

22. L. Albert-Lasard, *Wege mit Rilke*, s. 55.
23. *A.g.e.*, s. 55-6.
24. *A.g.e.*, s. 56.
25. *A.g.e.*, s. 57.
26. *A.g.e., s. 59.*

Bir akşam o ve Rilke, Lou ve Baron "G" (şüphesiz Gebsattel) ile otururlarken Loulou önündeki üç çift gözün ayrı ayrı güzelliklerinden çok etkilenmişti: Rilke'nin koyu menekşe ve "ruhtan ibaret" gözleri; Baron'un zekâ fışkıran, insanın içine işleyen mavi gözleri ve Lou'nun "muhteşem kaplan bakışlı" gözleri.[27]

Lou hakkında yukarıdakine çok yakın bir zamandan kalma buna benzer bir anlatım da sonradan tanınmış bir yayımcı olan Kurt Wolff'unkidir. Onun betimi Lou hakkında Loulou'nun çalkantılı, kaplansı izleniminden tamamen farklı zamansız bir huzur ve sükûnet çağrıştırır; ve bu da bizim onun –etkin ve düşünsel– iki tür var oluş arasında gidip geldiği görüşümüzü doğrular. Wolff, 1916 yazında bir öğleden sonra Lou'yu Leipzig'deki otel odasında ziyaret etmiş ve onunla kendisine gizem ve anlam dolu görünen yaşamı hakkında uzun ve rahatlatıcı bir konuşma yapmıştır. Lou'nun konuşma tarzını "basit, huzurlu ve ciddi" olarak betimlemiş ve görünüşü hakkında da şunları söylemiştir:

> Geniş bir yüz, güçlü istemli bir çene, güzel, kavisli bir ağız, dinleyiciye ya da konuşmacıya her zaman dolu dolu bakan akıllı, ifadeli gözler. Tamamen kadınsı, çekici bir insan, yumuşak ve güçlü.[28]

Lou ve Rilke bundan sonra dört yıl birbirlerini görmediler. 1919'da o yıllarda yolculuk etmenin güçlüğüne ve Münih'te savaş sonrası karışıklığının yarattığı günlük sorunlara karşın Lou Rilke'yi bu şehirde bir kere daha ziyaret etti ve orada onun konuğu olarak on beş gün geçirdi. Orada pek çok arkadaşını gördü, ama daha sonra, dönüp Münih'teki o günlerine baktığında "yalnızca Rainer'i görüyorum"[29] diye yazdı. Onun arkadaşlığı, şiiri Lou'ya yardım etmişti; bir kere daha Rilke verici olmuştu –Lou'nun "bir parça yaşam"a gereksinimi vardı ve Rilke bunu vermeyi başardı.[30] Rilke için Lou'ya yardım edebileceğini bilmek kendi için de bir tür

27. *A.g.e.*, s. 59.
28. Wolff, Lou Andreas-Salomé, s. 1181.
29. Pfeiffer aktarıyor, *LRBW*, s. 408.
30. Lou'nun Rilke'ye mektubu, 6 Haziran 1919, *LRBW*, s. 409.

yardımdı; ona özgüven veriyordu ve Lou'ya "bu kadar yakınlık, varlık ve güvenle" orada olduğu için teşekkür etti! Artık arkadaşlıkları yeni bir devreye girmiş gibi görünür; aralarında hemen hemen eşit koşullarda karşılıklı rahatlık alışverişi vardır. O yıl Rilke yaşamak için İsviçre'ye gitti. Bundan sonra yazışmaları bazen bir yıl ya da daha uzun süreli aralıklarla sürdü, ama (genellikle Rilke'nin girişimiyle) birbirlerine yazdılar ve mektupları uzun ve sıcaktı, ta ki 1926'da Rilke ölene kadar.

1922'DE RILKE İLE YAZIŞMALAR

Lou ile Rilke'nin ilişkisinin yoğunluğu belki de en iyi bir başka dikkat çekici anda, sonraki yazışmalarının ikinci yüksek noktasında görülür. Bu, *Duino Ağıtları*'nın son başarısı hakkındaki mektuplaşmalarıdır. Lou, Rilke'nin 1922 Şubatı'nda uzun süredir beklenen çalışmasını bitirdiğini haber verdiği ilk kişilerden biriydi ve Rilke ona esriklik içinde şu satırları yazdı:

> Şubat'ın on birinde bu cumartesi günü saat altıda kalemimi bırakıyorum, en son Ağıtı, onuncuyu tamamladım... Bir düşün! Bu ana kadar dayanmama izin verildi. Her şeyi atlatmama. Mucize. Lütuf... Şimdi yeniden kendimi *biliyorum*. Çünkü *Ağıtlar*ın orada olmaması kalbimin parçalanması gibi bir şeydi. Ama oradalar. Oradalar... [31]

Lou'nun yanıtı doğal ve güçlüydü:

> Oh, *slava bogu* [Rusça: "Tanrıya şükürler olsun"], *sevgili* Rainer, o seni zenginleştirdi ve sen de beni! Oturup okudum ve sevinçten haykırdım, bu yalnızca sevinç değildi, daha güçlü bir şeydi, sanki bir perde iki yana açıldı, parçalandı ve her şey birdenbire sakin, kesin, mevcut ve iyi oldu.[32]

Rilke onun için altıncı, sekizinci ve onuncu ağıtların kopyasını çıkarmıştı. Sekizinci ağıt için Lou "Bu, en gizli kalbimin [şiiri], anlatılamayacak kadar harika [şiir];" dedi, "varlığa yüceltilmiş olan

31. 11 Şubat 1922, *LRBW*, s. 444-5.
32. 16 Şubat 1922, *LRBW*, s. 446.

dile gelmez." Ve en sonunda Rilke'yi duyarlılıkla anlayarak sözlerini sürdürdü:

> İşte hepsi bu, her şey bununla ilgili, *yalnızca* bu biçimde bizim için varlığa bırakılmış varlıklar tarafından kuşatılmışız, çevrelenmişiz, yine de bunlar bizim yaşamımızı aldığımız tek şeyler. Ama şiirde bunun gibi herhangi bir şey nerede*dir*? ... Seni şu anda görünüyor olman gerektiği kadar görkemli biçimde farklı hayal ediyorum: Ve *o zamanlar*, *o zamanlar* bazen görünebildiğin kadar.[33]

Rilke ona şöyle yanıt verdi:

> Sen oradaydın sevgili, sevgili Lou, kalbimin en içinde bunu benim için onaylamak için oradaydın! Bilgimi paylaşan güzel mektubunu okumak: Her şey bir kere daha geldi, her yanımda bu güvenlik duygusu, şimdi o orada, o orada, çok uzun zamandır, bütün o zamandır, gelmekte olan şey![34]

Rilke duyduğu çok büyük minnetten söz etti ve Lou da bunların hepsinin bir hayal gibi, "yaşamın bu kadar mucizevi bir şey olduğunun mucizevi gerçekliği"[35] olduğunu söyleyerek, Rilke'nin minnet duygusunu, bunun Tanrı'nın varlığının geçerli bir kanıtı olduğunu haykırmak için kabul etti. Şimdi Rilke'nin (Lou'nun kabul ettiği biçimiyle) Tanrı'ya minnettarlığı, Lou'nun birkaç gün sonra ondan Ağıtların tamamını aldığında ve dokuzuncu ağıtı sırf aldığı zevkten dolayı okuyamadığını fark ettiğinde Rilke'ye duyduğu minnettarlıkla uyuşuyordu; sanki yoluna ayak basamadığı bir bahçeye girmiş gibiydi

> Çünkü her adım çevredeki çiçekler ve yeşillikler tarafından engelleniyor ve durduruluyor; her yerde, her dörtlükte, dörtlüklerin her bir parçasında sürekli oturuyorum, sanki bir çardaktaymışım gibi bütün dallar üzerimde birbirinin içine geçmiş ve adı duyulmamış bir yuva oluşturuyorlar gibi hissediyorum. Evet, bunlar anımsanmayacak kadar eski zamanlardan en gizli kalbimin bahçeleri, çocukluk, gençlik ve tüm

33. *A.g.e.*, s. 446-7.
34. 19 Şubat 1922, *LRBW*, s. 447.
35. 24 Şubat 1922, *LRBW*, s. 449.

varoluş her zaman bu bahçelerin ortasında durdu ve orada büyüyüp sonsuzlaştı. *Bunu* sana *asla* söyleyemeyeceğim, bunun benim için ne anlama geldiğini ve *sana ait* olanı *bana ait* olarak, yaşamın gerçek tamamlanması olarak almayı bilinçsiz olarak nasıl da beklediğimi. Yaşadığım sürece sana minnettar olacağım.[36]

Lou, Rilke'nin sözlerinden sözcüklerle ifade edilemeyecek bir memnuniyet, onunla ruhsal bir bağlantı gibi bir şey duydu. Lou için bu, büyük bir sanat yapıtına bir tepkiden fazla bir şeydi; zaferinde Rilke'yle duygusal olarak birleşmekten daha fazla; hatta Lou'nun onu alçakgönüllü, saygılı bir biçimde karşıladığına şahit olmanın Rilke'ye vermiş olması gereken hoşnutluktan kendi duyduğu memnuniyetten daha fazla; ve şairi kavrayıp şiirleri yazma noktasına getiren her neyse onun gücüyle bir anlığına yücelmekten daha fazla bir şeydi. Tüm bu anlık duygulanımın ötesinde, ömür boyu sürmüş bir entelektüel hazırlığın doruk noktası gibiydi. Çünkü Rilke'nin bu üstün eylemiyle, Lou'nun yüksek, yüce ruh halleri kuramları, her şeyi haklı çıkaran kendini aşma olanağı kanıtlanmış ve meyve vermişti. (Lou'ya göre) Rilke, Lou'nun her zaman öne sürdüğü gerçeği kanıtlamıştı; bu, en yüksek anda "yuva" ve üstelik "Tanrı"yı anıştırması gereken bir tür şükranın var olduğuydu. Lou'nun yirmi dört yıl önce "Din Duygusu Üzerine" makalesinde söylediği gibi, doruk anları minnettarlık yaratıyordu ve şükretme arzumuz şükredilecek Tanrı'nın orada olduğu anlamına geliyordu. Rilke için böyle bir anlamı olmaması önemli değildi. Rilke'nin şükretme tarzı, *Lou* için Tanrı'nın var olduğunu kanıtlamıştı. İşte zihinleri böyle bir araya gelmişti.

Bu esrik duygu alışverişini bir yana bırakmadan önce tüm bunların ortasında Lou'nun korkusuz Rilke'ye doktorluk, annelik ve danışmanlık yapmayı tamamen bırakmadığına dikkat çekilmelidir. Lou, böyle bir yücelmenin arkasından bir tepki, bir geri tepme yaşayabileceği olasılığına karşı onu uyarmıştı. Ona "bu olduğu zaman (Meryemler de marangozlar için anlaşılmaz olan doğumun ardından kendilerini böyle hissederler) korkma" demişti.[37]

36. 6 Mart 1922, *LRBW*, s. 453.
37. 16 Şubat 1922, *LRBW*, s. 447.

Üç buçuk yıl sonra Rilke, son hastalığını Lou'ya *Ağıtlar*'ı bitirdikten sonra kendisini uyardığı "geri tepme" olarak betimledi:[38] Hastalığın belirtilerini Lou'ya "şeytanca saplantılı" etkinliğiyle (mastürbasyon) ilişkili olarak sundu ve ondan yardım diledi. Lou'ya kendisine yardım edebilecek birini tanıyıp tanımadığını sordu, ama aslında yardım isteği doğrudan ona yönelikti. Rilke'nin ölümcül bir fiziksel hastalığı olmasından korkmasına karşın, istediği yardım psikolojikti. Ve Lou ona psikanalitik bir cevap vererek her şeyi (hatta dudaklarındaki şişleri bile) çocuklukta mastürbasyonun yarattığı suçluluk duygularının bir sonucu olarak görmesini önerdi: "Böyle bir kuruntu söz konusu organ bakımından yeniden kendine yöneltilmiş bir tür âşıklık olarak da anlaşılabilir, yalnız bedene karşı tiksinti, acı, hatta nefret gibi hissedilir... Ah, bütün bu resim o kadar açık ki."[39] Lou kendini suçladı, çünkü bu sorunu daha önce anlasaydı, daha fazla kötüleşmeden önce onu önleyebilirdi, ama kötüleşmişti işte. Anal takıntıdan oral belirtilere kayma, Lou'ya göre, geriye, daha bebeksi bir döneme kayma anlamı taşıyordu. Ağzındaki şişler, yine, Rilke'nin şiirinde dış dünyadan korku olarak sıkça ifade ettiği ve Lou'nun da (görünüşe bakılırsa Rilke'nin onayıyla) onun belirli cinsel kaygılarıyla ilişkilendirdiği o "fazla büyük" şeydi.

Ama Rilke kan kanserine yakalanmıştı. Lou'nun Rilke'ye elimizdeki son mektubunun onun durumunu yanlış yorumladığı bir mektup olması acıdır. Rilke Lou'nun onun hakkındaki her şeyi anladığına inancını yitirmemişti. Bir yıl sonra ölüm döşeğinden ona ıstırap ve sevgi dolu bir mektup yazdı ve o sırada Rilke'ye bakan Nanny Wunderly-Volkart, Lou'ya onun "Lou her şeyi bilmek zorunda –belki bir avuntu biliyordur" dediğini söyledi.[40] Rilke, kendi hastalığını bilmek istememesine karşın, Lou'nun bilmesini istiyor-

38. 31 Ekim 1925, *LRBW*, s. 475 ve sonrası.
39. 12 Aralık 1925, *LRBW*, s. 479 ve sonrası.
40. Pfeiffer aktarıyor, *LRBW*, s. 618.

du ve ölmeden önceki hafta (29 Aralık 1926'da) birkaç defa "Belki Lou Salomé, tüm bunların ne anlama geldiğini anlayacaktır" dedi.[41]

YAZILAR

Lou bir yazar olarak aşırı üretken olmayı sürdürüyordu. Kurgu yazılar yazmaya ve yayımlatmaya devam ediyordu. Bunların arasında, 1919'da yazılmış "Kardeşler" (gençliğe özgü cinsel yoğunluklar ve felaketlerle dolu bir sera incelemesi) gibi birkaç öykü ve 1922'de *Tanrının Olmadığı Saat* adıyla çıkan, çocukluk düşleri ve arzularını anlatan pastoral ama korkunç öyküler ve üç oyun vardı. Bu oyunlardan yalnızca birini, *Şeytan ve Büyükannesi*'ni yayımladı; bu, dehşet verici bir mizah ve erotik-kozmik felsefe ile dolu, sözde dışavurumcu şiir biçiminde yazılmış bir oyundu. Lou ayrıca diğer konuların yanı sıra Rusya, şiirsel yaratıcılık ve Strindberg hakkında makaleler ve çok sayıda eleştiri yazdı. Ama en büyük başarısı çoğu *Imago*'da yayımlanan psikanaliz konulu bir dizi makale yazmasıydı. 1914-1920 yılları arasında Lou her yıl iki ve bazen üç ya da dört önemli yapıt yazıyordu. Daha sonra görece daha az üretken altı yılın ardından üç uzun kitap geldi: Rilke üzerine, Freud üzerine ve kendi yaşamı üzerine.

PSİKANALİST OLARAK LOU

Savaş sonrasında yiyecek kıtlığı Lou'yu "bayağı ince ve solgun" yapmıştı.[42] Altmış yaşında geçirdiği bir hastalığın ardından bütün saçları geçici olarak döküldü; küçük bir şapka takıyor ve kendisine "küçük, yaşlı bir kadın" diyordu.[43] Ama etkin yaşamı onun yaşlı bir insan olduğunu yalanlıyordu. O yıl günde altı-sekiz saat analiz yaptı; bir başka sefer Freud onu günde on-on bir saatin çok fazla oldu-

41. Pfeiffer aktarıyor, *LRBW*, s. 619.
42. Rilke'ye mektup, 17 Şubat 1919, *LRBW*, s. 393.
43. Freud'a mektup, 6 Eylül 1921, *LFBW*, s. 116.

ğu konusunda uyarmak zorunda kalmıştı. Ama özellikle vahşi enflasyonun ve parasal telaşın hüküm sürdüğü o günlerde paraya gereksinimi vardı. Ancak daha önemlisi Lou bundan hoşlanıyordu –"psikanaliz çalışması beni o kadar mutlu ediyor ki milyoner bile olsam bu işi bırakmam"[44] demişti ve bu konuda dikkate değer ölçüde iyiydi. Ünlü dinleme tarzıyla insanlara kendilerini daha iyi, daha akıllı hissettirme ve konu ne kadar özel olursa olsun hiç çekinmeden konuşma yeteneği yerini bulmuştu.

1920'lerde maddi sorunları arttığı halde, Lou sırf ihtiyaçtan uzun saatler boyu çalışırken sıklıkla hastalarından az ücret alıyor (Freud bu konuya müdahale etmişti) ve bazen ücretsiz analiz yapıyordu. 1922'den itibaren Freud da ona çok yardımcı oldu ve böylece o yıl Lou hayatta kalan son ağabeyi Robert'e bir paket göndermeyi ve kürk mantosunu onarttırmayı başardı. 1923'te Freud Roma'dan Lou'ya altı ayda bir (görünüşe bakılırsa) elli dolar göndermeyi ayarladı. Lou'nun kocasının ölümünden sonra da 10.000 marklık Goethe ödülünden ona 1.000 mark verdi ve –artık paraya gereksinimi olmayan– Lou, bu parayı onun için saklayacağını söyledi.

Lou hiç analiz edilmedi –o günlerde bu, analist eğitiminin önemli bir parçası değildi– ama hayal takıntılarıyla dolu çocukluğunu hep düşündü ve başkalarını analiz ederken bunun bir kısmı için bir açıklama bulmuş olabilir. Her halükârda, işini çok sevmesi ve *kendisine* iyi geldiğine inanması başarısına katkıda bulundu. Freud'a şöyle demişti:

> Benim için psikanalizin temelinde, başlangıç zemininde sürekli, güçlü bir kişisel çekicilik var; bu, insanın (örneğin ben) kendisi söz konusu olduğunda, başkaları hakkındaki içgörüleriyle gittiği kadar ileri gitmemesine ve bulunabileceği en uygun yerin psikanaliz sürecinin en başı olduğunu tekrar tekrar hissetmesine bağlı olabilir.[45]

Psikanaliz ayrıca Lou'nun geçmişteki ilişkileri ya da en azından geçmişte ilişki kurduğu insanlar hakkında bir şeyleri anlamasına

44. Rilke'ye mektup, 4 Ocak 1922, *LRBW*, s. 442.
45. 14 Haziran 1917, *LFBW*, s. 64.

olanak verdi. 1917'de büyük bir üzüntüyle, psikanaliz zamanında keşfedilmiş olsaydı Paul Rée'nin kurtarılmış olabileceğini yazdı.[46] Onunla arkadaş oldukları sırada Lou, onun olağanüstü nezaketinin kalbinde, bir hastalık yattığını anlamıştı. Ona nasıl yardım etmiş olabileceğini ancak psikanalizle anladı.

Bir başka sefer Freud'a söylediği gibi, psikanaliz onun yalnızca düşünmesine değil, hissetmesine de yardımcı oldu. Freud ona açık alan korkusu olan birini göndermiş ve kadın çok zeki olmadığı için çalışmanın zor olabileceği ve hatta "bu kişinin buna değip değmeyeceğinden" emin olmadığı konusunda onu uyarmıştı! Lou hastayı tanıdıktan sonra Freud'a kadının zekâsının kıtlığı nedeniyle işin gerçekten de zor olacağı yanıtı verdi ama öte yandan fark ediyordu ki

> Onu anlamaya ve yardım etmeye istekli olduğum için ona karşı kendimi giderek daha yakın hissediyorum. Kendimdeki bu sessiz süreci tanıyorum ve bu benim için en sıcak zevklerden biri; çünkü ben çok az insana bağlanan soğuk, yaşlı bir hayvanım; bu nedenle psikanalizin içinde bu kadar sıcaklıkla kendimi ifade edebildiğim için öyle minnettarım ki.[47]

Freud daha sonra onu kendini fazla kaptırmaması için uyardı. Lou, hastanın kocasının bir karar vermesi için karısını zorlayarak tedaviyi bozması riski ortaya çıktığında müdahalede bulunmuştu; ama Freud'un önerisini dinledi ve analist olarak sözleşmesine sadık kaldı. Aslında Lou yıllar boyunca pek çok durumda Freud'un önerisini istedi ve dinledi. Freud, psikanalitik tedavide herhangi bir danışmanlığın uygun olmadığına dikkat çekmesine karşın, –(Lou'nun iyileştirmeyi başardığı) kâbuslar gören altı yaşında bir kız, mektupla tedavi etmek istediği (ve başaramadığı) kompülsif nevrozlu bir kadın ve aralarında, mutlu ve gelişigüzel bir cinsel yaşamı olduğu halde gaz çıkarma korkusu olan bir genç kızın bulunduğu birkaç vakada daha olduğu gibi– Lou'nun isteklerine genellikle yorumlarıyla ve ona yol göstererek yanıt verdi. Lou'ya büyük zevk veren

46. Yayımlanmamış günlük, 1917.
47. Freud'a mektup, 15 Şubat 1925, *LFBW*, s. 166.

bir vaka 1929'da karşısına çıktı; bu, başlangıçta tedavisinden umudunu kestiği isterik bir kadındı, ama kadın sonradan tedaviye cevap verdi ve tedavi sırasında var olduğu hiç düşünülmeyen sanatsal yetenekleri ortaya çıktı, sonunda kadın sağlığına kavuşmakla kalmayıp başarılı bir ressam oldu.

Rilke Lou'nun psikanalistliği hakkında hep iyi şeyler düşünmüştü ve 1924'te Freud'un yöntemi hakkında şüpheleri olan Prenses von Thurn ve Taxis'e şöyle demişti:

> (Şimdi bilge bir yaşlı hanımefendi olan) Lou Andreas'a Freud'un öğrencisi denemez, o kesinlikle Freud'un eski çalışma arkadaşlarından biridir. Onun kişisel olarak geliştirdiği dikkate değer tinselliği içinde Freud'un önemli keşifleri özel bir anlam, belki de kazanabileceklerinin içinde en geniş ve en geçerli, aynı zamanda da en temelden faydalı olan anlamı kazanmıştır. İsveçli birkaç psikanalist dışında Frau Andreas tedaviyi belirli vakalarda ve eşi bulunmaz bir bilinç, anlayış ve bağlılıkla uygulayan, Yahudi olmayan tek kişidir.[48]

Lou'nun kendisini açıkça Yahudi olmayan biri olarak ya da özel veya sıra dışı bir yönteme sahip olarak düşündüğüne dair bir işaret yoktur: Ancak uygulaması kuramsal farklılıklardan etkilenmiş gibi görünmektedir. Söylediklerinin çoğundan çıkan anlam, Lou'nun analitik durumu, hastanın yanı sıra analistin de paylaştığı ve tadını çıkardığı bir durum olarak gördüğüdür. *Teşekkürler Freud* kitabının başlangıcındaki konu psikanaliz yapmaktan duyduğu mutluluktur. Lou, başka hiçbir ilişkinin analizi yapan ile analiz edilen arasındaki özel eşitliğe yaklaşamayacağını söylemiştir; başka hiçbir şey her insanın önemli ve onurlu olduğunu bu kadar iyi gösteremez; başka hiçbir şey insanlık hakkında bu kadar derin bir bilgi veremez –ve tüm bunlar zevktir. Lou ev yaşamıyla ilgili iki benzetme kullanmıştır: Freud bir nevroz vakasını dinleyicilere önce katmanlar halinde sonra bir bütün olarak betimlerken birdenbire bu betim Lou'ya kabarmış bir keki fırından çıkarmayı anımsatmış ve Lou "Ah, insan yaşamı! Yaşamın tamamı –şiir*dir*!"[49] demekten kendini alamamıştı. Diğer benzetmede, analitik yaklaşım sanatsal (sentezle ilgili) yak-

48. 24 Mayıs, 1924, *LRBW*, s. 617.
49. *Mein Dank an Freud*, s. 14.

laşımla ilişkilendiriliyordu, öyle ki dokunmuş kumaşa soldan bakıp bireysel iplikler ve düğümlerin izlerini gözlemlemek, aynı kumaşa sağdan bakıp oluşturdukları modeli görmekle ilişkiliydi. Lou her ikisini de yapabildiğini hissediyordu: Böylece sanatçı Rilke'den ve analist Freud'dan bir şeyler, ikisini de "anlayan" Lou'da buluşmuştu. Her şeyin ötesinde, psikanalizdeki mutluluk, gerçeği gerçek dışı olandan kurtarmanın mutluluğuydu. Psikanalizde –sosyal yaşamımızda çok fazla olduğu gibi– hayalle hayalin karşılaşması değil, gerçekle gerçeğin buluşması için benzersiz bir olasılık vardı.[50] Lou yazılarının hiçbirinde psikanalizin başarısız olabileceğini düşünmedi.

Lou her zaman psikanalizin o ankinden daha ileri gitmesini ve nevrotiğin yanı sıra deliyi de tedavi etmeyi istedi, çünkü sanatçıda olduğu gibi psikozluda da çoğumuzun içinde kesintiye uğramış döngünün (bireysel ile bütünlük, özne ile nesne arasındaki döngünün) yeniden "mükemmel bir daire"[51] biçiminde kapandığını gördüğünü düşünüyordu. Genel olarak ya nevrotik ya da zihinsel hasta olanlara duyduğu büyük saygı nedeniyle böyle hastalığı olan birini "en uç aşırılığına" gitmeye çalışmış biri olarak tanımlıyordu:

> İşte *bu* nedenle diğerlerinin aksine o raydan çıkıyor. Sağlıklı kalanlar onlara kıyasla başlarına gelenlere katlananlardı.[52]

Ve Lou yalnızca hasta insanın neden hasta olduğunu değil, sağlıklı olanın nasıl sağlıklı kaldığını da sormaya başladı. Hatta işi, 1924'te "öğretici analizler" verdiği doktorların kimilerini, kendilerini sağlıkları konusunda huzursuz hissettirmeye kadar vardırdı.[53]

Lou Freud'a her zaman sadakatle bağlıydı, ama düşüncesindeki kimi unsurlar kendisine daha fazla özgürlük verdiğini ve Jung'un çalışmasını daha yakından tanımış olsaydı, sonrakiyle öncekini birleştirmede onun "sentezleme" özelliğini kullanmış olabileceğini öne sürer. Bu unsurlar, psikozları inceleme isteği, analistin analize

50. *A.g.y.*, s. 17.
51. Rilke'ye mektup, 22 Eylül 1921, *LRBW*, s. 435.
52. Rilke'ye mektup, 16 Mart 1924, *LRBW*, s. 464.
53. *A.g.y.*

etkin ve tüm kalbiyle katılmasını vurgulaması ve –bilinçdışını genel olarak bebeklik yaşantıları tarafından belirlenmiş olarak kavrayışında Freudcu olmakla birlikte– birey olarak hastaların en gizli (bastırılmış) sırlarını görmenin, bilincin ortak ve sonsuz temelinin görüntüsüne, gerçeğin aracısız bir görüntüsüne katkıda bulunabileceğine inancıydı. Lou'nun dine hayranlığının yanı sıra kadın doğası ve yaşamın ikinci yarısındaki ruh hakkındaki olumlu saptamaları kısmen Jung psikolojisine yerleştirilebilir.

Lou hastalarını evde kabul etmenin yanı sıra farklı zamanlarda birkaç klinikte, özellikle de 1921'de Max Eitingon tarafından Berlin'de yoksul hastalar için kurulmuş psikanaliz polikliniğinde ve Königsberg'de Otto Bruns'un kurduğu ve kendisinin de psikanalitik doğrultuda örgütlenmesine yardım ettiği ama doktorlar arasında "konunun ciddiyetine ve onu yaratan adama karşı saygısızlık"la[54] karşılaştığı klinikte çalıştı. Bir süreliğine (Münih'te Dr. Marcinowski ve eşi tarafından yönetilen) deneysel bir kliniğe gitmek onda "tam bir hayal kırıklığı"[55] yarattı: Bu, bir hasta topluluğu, doktorlarla hastaların büyük bir aile olarak birlikte yaşadığı bir topluluk kurma girişimiydi.

FREUD'LA ARKADAŞLIĞI

Lou'nun Freud'la arkadaşlığı Viyana'da geçirdiği 1912-13 yıllarından 1937 yılında ölümüne dek sürdü. 1921'in sonuna doğru ilk kez onun evinde kaldı. Bu beş haftalık bir ziyaretti ve Lou ziyareti sırasında Freud'un kızı Anna'yla arkadaş oldu, akşamları Freud'la yürüyüşler yaptı. Lou daha sonra da Freud'a konuk oldu (1921, 1925, 1928 ve 1929'da) ve Anna onu birkaç kere Göttingen'de ziyaret etti.

Lou Andreas-Salomé, Freud'un uzun süre sürekli yazıştığı ikinci –ve meslektaşları arasında tek– kadındı (ilki baldızı Minna Bernays idi). Aralarında pek çoğu aşırı uzun iki yüzü aşkın mektup gi-

54. Freud'a mektup, 25 Şubat 1924, *LFBW*, s. 144.
55. Freud'a mektup, 6 Eylül 1921, *LFBW*, s. 118.

dip geldi. İlk on yıl yazışmaları sıktı, ama daha sonra, kısmen konuşmalarını Lou Freud'u ziyaret ettiği zaman yaptıkları ve kısmen de şüphesiz yaşlarının ilerlemesi ve kendilerini işlerine vermeleri nedeniyle, eskisi kadar sık değil, ama düzenliydi. Yazışmaları Rilke ile Lou'nun arasında olduğu gibi, kişisel ilişkilerinde büyük değişiklikler, çalkantı yaratan itiraflar ve yüksek paylaşım dorukları içermiyordu. Ciddi entelektüel bir fikir alışverişi biçimindeydi, arkadaşlıklarını kesin, değişmez ve sıkça ifade ettikleri, büyük ölçüde bilimsel konularda tartışmaları içeren mektuplardan oluşuyordu. Bu arkadaşlık Lou'nun yaşamının sonuncu üçte birlik bölümüne temel bir güvenlik veriyordu.

Lou Freud'a ilişkilerinin "olağan geleneksellik ve nezaketten tamamen bağımsız" kalmasını istediğini en baştan söylemiş ve o da bunu kabul etmişti; yazışmalarının tamamında belirleyici özellik olarak öne çıkan karşılıklı minnet ve hayranlık, bu nedenle daha da dikkat çekiciydi. Freud Lou'yu tanıdığı yirmi beş yıl boyunca ona tutarlı biçimde beğeni duydu. Ama beğenisini gösteren ifadeler sıklıkla aralarındaki farkın ipuçlarını veriyordu: Freud Lou'nun *kendisinin* yapmayacağı ve *onun* da yapmamasını tercih edeceği bir şeye girişmiş olduğunu öne sürüyordu.

> Değerlendirme mektuplarından birini okuduğum her sefer söylenenin ötesine gitme, onu tamamlama ve uzak bir buluşma noktasına onu yakınlaştırma sanatın beni şaşırtıyor. Doğal olarak ben hemen sana katılmıyorum. Nadiren sentez yapma gereksinimi duyuyorum. Bu dünyanın birliği bana vurgulanmaya değmeyen kendiliğinden açık bir şey gibi geliyor. Beni ilgilendiren, aksi takdirde birlikte ilk özün içine [*in einen Urbrei*] akacak olan şeyin ayrılması ve dile getirilmesi. En iyi ifadesini Grabbe'nin *Hannibal*'inde bulan "Bu dünyadan dışarı düşmeyiz" güvenci bile bana yeterince acı verici olabilecek ego sınırlarının bırakılması eyleminin yerini tutmaz gibi görünüyor. Kısacası ben kesin olarak bir analistim ve eğer önce analiz yapılmışsa sentezin ortaya bir sorun koymadığını düşünüyorum.[56]

Lou da "Bu dünyadan dışarı düşemeyiz" ifadesini kullanıyor ve

56. 30 Temmuz 1915, *LFBW*, s. 36.

Rus kişiliğini bu duyarlılığa kök salmış olduğu için övüyordu. Freud'un ona getirdiği eleştiri yumuşak ama kesindi. Bir yıl sonra da kendisini biraz daha fazla eleştirerek de olsa benzer şeyleri yazıyordu:

> Ne de olsa sen anlama konusunda mükemmelsin ve üstelik önüne konandan daha fazlasını ve daha iyisini anlıyorsun. Yapıtlarımdan biri hakkındaki yorumunu okuduğum zaman hep özel bir biçimde etkileniyorum. Yazı yazarken tüm ışığı karanlık noktada toplamak için kendimi yapay biçimde körleştirdiğimi, tutarlılık, uyum, yüceltme ve senin simgesel dediğin her şeyi bir yana bıraktığımı biliyorum... Sonra sen geliyorsun ve eksik olan şeyi ekliyorsun ve onu üzerine bir şey geliştirip soyutlanmış olguyu yeniden bağlantılarının içine yerleştiriyorsun. Gözlerim karanlığa uyum sağlamış olduğu için seni her zaman izleyemiyorum ve büyük olasılıkla güçlü ışığa da dayanamıyorum.[57]

Freud'un Lou'ya güveni onu terk etmiş meslektaşlarıyla ilgili açıklığından bellidir. Freud Adler hakkında Lou'ya "Açık konuşalım: O itici bir insan" yazmıştı.[58] Lou'nun ismini *St. Ekel* [Kirli Aziz][59] diye böldüğü Stekel için de onu yok edememekten üzüntü duyduğunu söylüyordu.[60] On beş yıl boyunca "sadık bir oğul" olmuş ama 1924'te itaatsiz olmaya başlamış Rank ile ilgili kaygılarını Lou'ya anlatıyordu. Böylece Lou, Freud'un düşmanlıklarını ve dertlerini paylaşıyordu. Ancak aralarındaki uyum büyük ölçüde Lou'nun nezaketine ya da belki anlaşmazlıkları ilişkinin dışında tutmak için yaptıkları gizli bir anlaşmaya dayanıyor gibi görünmektedir. Örneğin ikisi Tausk hakkında çok az konuşmuştur. Tausk'un intiharı üzerine konu büyük bir kuvvetle gündeme geldiğinde Lou, Freud'un kendisine haberi veren mektubuna dikkate değer ölçüde diplomatik bir yanıt vermiştir.[61] Önce Tausk'a hakkını vermiş –yani onu sevgiyle anımsadığını ve kibar biçimde değerlendirdiğini belirtmiştir: "Zavallı Tausk. Onu severdim." Onu Freud için

57. 25 Mayıs 1916, *LFBW*, s. 50.
58. 7 Temmuz 1914, *LFBW*, s. 21.
59. Freud'a mektup, 18 Aralık 1916, *LFBW*, s. 62.
60. 14 Mart 1924, *LFBW*, s. 145.
61. 25 Ağustos 1919, *LFBW*, s. 109-10.

bir tehlike durumuna getirenin aynı zamanda çekici kıldığını söylemiştir, çünkü o "yabani ruhlu ve yumuşak kalpliydi." Ama bunu söyledikten sonra Lou Freud'un düşündüğü gibi Tausk'un psikanalizin geleceği için çok gerçek bir tehdit olduğunu da kabul etmiştir. Bunu da söyledikten sonra ona bir kez daha hakkını vermiştir: O, psikanalizin "coşkulu ve gerçek bir savunucusu"ydu. Lou onun kısa süre önce kendisini görmek istediği zaman mektubunu yanıtlamadığını itiraf ederek ümitsizliği ve ölümünün sorumluluğunu bir ölçüde üstlenmiştir –fakat bu aynı zamanda Freud'a ne de olsa Tausk'la ipleri kopardığını ve kendisinin de Freud gibi onu umursamadığını; ayrıca Freud'un "onu özlememesi"ni anladığını söylemenin bir yoludur. Bu Tausk için çok üzücüydü, ama Freud'a yazılmıştı, her bir ifade onu hoşnut bırakacak biçimde düzenlenmişti. Mektubun sonunda üzüntüsü kendisinden bir başkasına (Tausk'un kız kardeşine) kayıyor, bundan sonra da –sanki Tausk unutulmuş gibi- Lou bütün dikkatini Freud üzerinde toplayarak önce kibar, sonra sevgi dolu bir tarzda Freud'u yeniden görme isteğini dile getiriyordu.

Lou Freud'un hastalığına Rilke'ninkinden farklı bir tepki verdi: Öneri ve uyarılarla değil, üzüntü ve kızgınlıkla. Bu arkadaşı Frieda'nın 1908-9 yıllarındaki ölümcül hastalığına verdiği tepkiden de farklıydı. O zaman Frieda'ya yardım etmek için enerji dolu felsefi bir girişimde bulunmuştu. Kasım'dan (Frieda'nın öldüğü) Mart'a kadarki mektupları dokunaklı biçimde onun acısını ve korkusunu paylaşmaya çalışıyor ve olumlu fikirler sunuyordu: Frieda'yı ölüm acılarını doğum acıları gibi görmeye ikna etmeye çalışıyordu –sanki insanın benliği en sonunda tamamen doğacakmış gibi.[62] Lou, Freud ilk hasta olduğunda (1923'te) ünlü iyimserliğinde fiziksel acı açısından bir delik açıldığını söyledi;[63] ve bir yıl sonra Rilke'ye Freud'un "hepimiz için çok büyük bir felaket olan ve yaz mevsimini bile karartan"[64] hastalığını öğrendiğinden beri bir yıldır kalbinin

62. Bu mektupların parçaları Pfeiffer tarafından *LRB*'de yayımlanmıştır, s. 259-63.
63. Freud'a mektup, 2 Mayıs 1923, *LFBW*, s. 135.
64. 26 Mayıs 1924, *LRBW*, s. 474.

ağrıdığını anlattı ve 1931 yılındaki ameliyatından sonra Freud'un katlanmak zorunda kaldıkları hakkında öyle saldırgan konuştu ki ("buna sebep olan birini bulup onun kollarını ve bacaklarını koparmak istiyorum") Freud'un kendisi bile şaşırdı: "Çok kızgın görünüyordun, kendini paralıyordun –neden?"[65]

Freud'un fikirleri konusunda Lou'ya akıl danıştığı söylenemez. Ondan fikirlerine ve ona gönderdiği yayınlarına sayısız tepki almıştır ve onun eleştirilerini ve sorularını tartışmıştır. Bu açıdan Freud Lou'ya karşı Lou'nun istediği kadar ilgili değildir, ama Lou da o zaman sonsuz bir ilgi beklemiştir. Onun "Genel Nevroz Kuramı"nı[66] okuduktan sonra aldığı birkaç sayfa notu göndermiş ve ondan sayfa kenarlarına işaretler ve notlar ekleyerek yazdıklarını kendisine geri göndermesini istemişti. Buna karşılık Freud yalnızca onu okuyacağı yanıtını verdi ve bir kere daha Lou'nun kendisini önceden bilmesinden ve tamamlamasından, onun parçalarına birlik kazandırmasından etkileneceğini ekledi: "Eğer bu kuramı geliştirecek durumda olsam, belki de belirli yeni şeyleri uzun zaman önce gördüğünü ya da hatta bildirdiğini fark edeceksin."[67] Freud en fazla bu kadar ileri gitti. Lou'nun onu etkilediğini söylemedi, yalnızca onun bir sonraki adımını görmüş olabileceğini belirtti. Bu fikir alışverişinin gerçekleştiği 1917 yılında Lou yazmakta olduğu kitabın ("Bilinçdışı", hiç yayımlanmadı) bir parçasını "Psikocinsellik" adı altında daha çok okuyucusu olan *Zeitschrift für Sexualwissenschaft* dergisinde yayımlattı; bu, Freud için derginin okuyucularını kazanma yönünde bir girişimdi. Ama Freud onu bayağı eleştirdi: Ona "aptal çoğunluk"un onu anlayacağını sanmadığını söyledi ve kızgın bir biçimde "Kimi noktalarda benim henüz dile gelmediği için sakındığım şeyleri betimlemeye giriştiğin zaman ne kastettiğini ancak tahmin edebiliyorum. Diğer noktalarda ise duyarlı yazar olarak, beni sefil alt tabakaya haklı çıkarmak için gereğinden fazla çaba harcadığını hissediyorum" dedi.[68]

---

65. Lou'ya mektup, 9 Mayıs 1931, *LFBW*, s. 210.
66. 2 Temmuz 1917, *LFBW*, s. 65.
67. 13 Temmuz 1917, *LFBW*, s. 68-9.
68. 22 Kasım 1917, *LFBW*, s. 75.

Ama böylesi uyarılar ve ara sıra da eleştiriler mektuplarının yalnızca daha teknik parçasında ortaya çıkıyordu; kişisel düzeyde Freud ona ne kadar gereksinim duyduğunu yineleyip duruyordu ve öyle görünüyor ki yıllar içinde onun "sentez" yaklaşımı hakkındaki sevgi dolu ama kuşkucu görüşünü değiştirdi ve bu yaklaşıma daha fazla değer vermeye başladı:

> Herhangi bir konuya yaklaşımımızda hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu hoşnutlukla izliyorum. Ben genellikle çok basit bir melodi buluyorum, sen onun için yüksek oktavları sağlıyorsun; ben bir şeyi diğerinden ayırıyorum, sen ayrılmış olanı daha yüksek bir birlikte birleştiriyorsun; ben öznel kısıtlamamızın koşullarını verilmiş kabul ediyorum, sen özellikle onlara dikkat çekiyorsun. Genel olarak birbirimizi anladık ve aynı fikirdeyiz. Yalnız ben biri hariç tüm görüşleri dışarıda bırakma eğilimindeyken, sen bütün görüşleri içeri alma, hepsini birleştirme eğilimi gösteriyorsun.[69]

Bu 1930'daydı. O sırada Lou altmış dokuz yaşındaydı ve gençlik coşkusu ve enerjilerine her zamanki kadar sahipti. Ondan yalnızca altı yaş büyük ve ölümcül hasta olan Freud onun mektuplarında gençlik umudu ve mutluluğuyla dolu anlar duyumsamış olmalıydı. Ertesi yıl *Teşekkürler Freud*'u okuduktan sonra bu duygularının bazılarını Lou'nun kadınsılığını sezmek olarak ifade etti:

> İlk kez senin entelektüel çalışmanda çok büyük, kadınsı [*etwas exquisit Frauliches*] bir şey görüp şaşırıyorum. Ben sonsuz karışıklıklardan rahatsız olarak her şeyi karmaşa içinde bırakmayı isterken sen şeyleri düzeltiyorsun, sevgi uyandıran bir düzene sokuyorsun ve bunun da rahat olabileceğini gösteriyorsun.[70]

Freud bundan bir ay önce Lou'yu yetmişinci yaş gününü ona söylemediği için paylamıştı. Yaş gününde ona "ne kadar değer verdiğini ve sevgi duyduğunu" söylemek istemişti.[71]

---

69. 23 Mart 1930, *LFBW*, s. 202.
70. 9 Mayıs 1931, *LFBW*, s. 211.
71. 3 Nisan 1931, *LFBW*, s. 208.

XII
Psikanalitik makaleler

"İyimserler duyguya saygı gösterenlerdir."
"Tutkudan ölmek yaşamdan ölmektir."
"Acı, mutluluğun üzerindeki vurgudur."
"Sevmek yüce tutmaktır."[1]

LOU VON SALOMÉ, 1882

Lou Andreas-Salomé'nin psikanaliz kuramına başlıca katkısı, 1912-13'te Viyana'da geçirdiği yarım yıldan, üç ve sekiz yıl sonra yayımlanan iki uzun makalesi "'Anal" ve 'Cinsel'" ve "İkili Yönelim Olarak Narsisizm"dir. Ama daha önceki bir çalışma da, bilimsel değil kişisel olarak düşünülmesine karşın, buraya aittir –*Bir Erkek Çocuğuna Üç Mektup* adlı kitap. Kitap cinsel-felsefi aydınlanmaya ilişkin üç parçadan oluşmaktadır ve Lou bunları tanıdığı bir erkek çocuğa, Helene Klingenberg'in oğlu Reinhold'a, büyüme sürecindeki üç devrede yazmış ve göndermiştir.

1. *Stibbe Yuva-Kitabı*'ndan, *Dok.*, s. 193, 195, 198, 206.

Lou kitaba psikanalizle tanışmadan önce başlamış, ancak onu bu karşılaşmadan sonra bitirmiştir; ikinci ve üçüncü mektuplar karşılaşmanın üzerinde bıraktığı etkinin izlerini taşır. Rilke kitabı bir duygu yoğunluğu içinde okumuştur[2] ve kitap onun çalışmasını da etkilemiştir. Lou Rilke'nin kitabı okumasının kendisi için kitabın "yasallaşması" olduğunu söylemiştir. Freud da kitabı çok beğenmiş, kızlarına ve hastalarına önermiştir.[3]

1907 tarihli ilk mektup Rilke'nin sözleriyle (gerçekten de Lou'nun tüm ömründeki yöntemini ve inacını özetleyen) "mucizevi olan için mucizevi olanın çürütülmesi"dir.[4] Mektup küçük çocuğa peri masalı havasında iki şey söyler: Noel Baba yoktur ve bebekleri leylekler getirmez. Lou bir bankta küçük, yaşlı bir adam gördüğünü anlatır; bankın bank olmadığı ortaya çıkar ve adam da yok olan Noel Baba'ya dönüşür; Noel Baba Lou'ya İsa'dan beri *pek çok* bebek doğduğunu, bu nedenle Noel'in artık yalnızca bir bebek için değil, hepsi için olduğunu söyler. Leylekler de uzun zaman önce hizmetten alınmıştır ve artık bebek annesinin kalbinin altında büyüyüp onun göğsünden beslenir. Bu arada yaşlı adam taş gibi ağırlaşır ve sözcükleri rüzgârla birleşirken "Onun yalnızca yaşamımızda arkadaş canlısı olan her şey için bir isim olduğunu fark ettim."[5]

Dört yıl sonra yazılan ikinci mektup, okul arkadaşlarından aldığı kirli bir bilgiden dolayı kızgın olan çocuğun sorduğu "Bir Soruya Yanıt"tır. Soru bize açıklanmaz, ama eğer "Beni bu kadar yakından etkileyen tüm bu pisliği nasıl temiz bir şey durumuna getirebilirim?" ise, o zaman Lou Andreas-Salomé'nin yanıtı dolaysız ve ikna edicidir. Bu, cinsel gerçeklerin açıklanmasından çok, çocuğun dikkatini yaşamın gizemliliğine çekerek herhangi bir parçasını *özellikle* tuhaf olarak düşünmesini önleme girişimidir. Lou bunu dini ya da duyguyu kullanmadan ve insanların hayvanlarla, bitkilerle

2. Lou'ya mektup, 20 Şubat 1914, *LRBW*, s. 314.
3. Lou'ya mektup, 17 Şubat 1918, *LFBW*, s. 83.
4. Lou'ya mektup, 20 Şubat 1914, *LRBW*, s. 314.
5. *Drei Briefe* ..., s. 23.

ve mikroorganizmalarla ilişkisine bakarak yapar ve kendi ilgisinin somut gücüyle (anne babaların konudan uzaklaşarak arılar ve kelebeklerden söz etmelerine yol açan) olağan utançtan kaçınmayı başarır.

Lou sıra dışı berrak ve somut bir tarzda, iyi huylu ve elinden geldiğince kısaca, çocuğa, bir gölcükte anne balığın yumurtalarından bir kütle bıraktığı yere baba balığın dölleyici sıvısını boşalttığını görünce rahatsız olmamasını söyler. Memelilerde aynı şeyin kadın bedeninde gerçekleştiğini anlatır ve bu da yeni bir yaşamın başlayışının "kadına iki kat bağlı" olduğu anlamına gelir: "Kadın hem gebe kalmaya katkıda bulunur hem de gebe kaldığı yaratığı doğuma kadar bedeninde taşır"[6] (üreme sürecinde kadının eşit etkinliği ve daha büyük önemi hakkında Lou'nun en sevdiği fikir). Bundan sonra Lou tohum ile yumurtanın nasıl birleştiklerini anlatır,

> ki birleşme yerinden daha sonra –insanlarda yaklaşık dokuz ay–çocuk dünyaya gelecektir, bu nedenle kadının bedeni, bedende çocuğun oluşup büyüyebileceği özel yerde erkeğe açıktır ve aynı yerde erkekte değerli yaşam sıvısı iki kapta (testisler) birikir ve buradan erkeğin gücü onu kadın yumurtasının içine iter.[7]

Lou, cinsel eylemi betimlemeye en fazla bu kadar yaklaşır, ama o zamanda bir çocuk için bu fazla yakın bir anlatımdır. Rilke cinsel eylemin kendisine çocukluğunda böyle anlatılmış olmasını istediğini söylemiştir. Lou yalnızca utanç veren şeylerde değil, sevecen ve güzel olanlarda da salgı yaptığımızı söyleyerek gizliliğin açıklamasını yapar ve *bu* sevecenlik tüm diğerlerini aşar. Buna iki biçimde bakabileceğimizi belirtir: Ya doğadaki en gizemli şey olarak korkuyla karışık bir saygıyla ya da gizem değil, yalnızca kıvrandırıcı bir giz olarak merakla; çocuğun arkadaşları şimdilik ikinci bakış açısını kullanmaktadır.

Mektupta bitkilerin cinsel davranışları hakkında uzun ve hoş bir bölüm vardır. Bitkiler cinsel organlarını göstermek için ellerinden

6. *A.g.y.*, s. 30.
7. *A.g.y.*, s. 31.

geleni yaparak onları havaya, güneşe doğru tutarlar, ama onlara gülmeyiz. Çünkü bitkilerin varlığının tamamı bizim için bir gizdir, bu nedenle cinselliklerinde özel bir giz olduğunu düşünmeyiz. Lou, bizden daha da uzakta bulunan tek hücreli yaratıkların bölünerek çoğalmaları nedeniyle ölümsüz olduklarını (bu ölümsüzlüğün bir parçasına biz de yumurta hücremizde ve sperm hücremizde sahibizdir) anlatarak sözlerini sürdürür. Buradan hareketle hayvanlarla yakınlığımız, bitkilerden uzaklığımız, amiplerden uzaklığımız ve son olarak cansız maddeden uzaklığımız ve tiksintimizden büyük bir şema oluşturan Lou, üreme ve boşaltım arasındaki yakınlığa gelir. Bebeğin dışkısına tavrını Freud'un açısından basit sözcüklerle anlatır, sonra bu iki benzer şey, doğurulan şeyle dışarı çıkarılan şey, sarılma ile boşaltma eylemleri, aşk ve tiksinti, yaşam ve ölüm arasındaki büyük farkı ortaya çıkaranın iç cinsel yaşantı olduğunu anlatarak "pislik"i temizler. Tüm bunlar çirkin kurbağanın prense dönüştüğü masaldaki gibidir –aslında bu, yetişkinlerin masalıdır![8]

1913 tarihli ve ergenlik çağındaki çocuğa seslenen üçüncü mektupta Lou sözü daha çok uzatır, daha bilmiş bir tarzda yazar ve ikinci mektupta girmekten kaçındığı cinsel duygulardan bahsetme amacı taşımasına karşın, her nasılsa "Sonsuz" şeylerden söz etmeye çok isteklidir. Lou, Freud'a borçlu olduğu içgörüleri aktarırken açık sözlüdür. Beden felsefesini verir. Beden hem "ben"dir hem de dünyanın parçasıdır; büyüme, bedeni daha fazla kendimize ait kılma ve zihni bedenden ayırma sürecidir –zaten çelişkili ve tuhaf olan bu şeyler, cinsel duygunun başlamasıyla daha da karışır. Lou'nun cinsel duyguyu anlatış tarzının arkasında şüphesiz Rilke'nin deneyimi ("fazla büyük") vardır: Bu, sanki içimizde başka birinin yaşamaya başlaması gibidir ya da yanımızda "ikinci bir şey" olması gibi ve (Rilke'nin Üçüncü Ağıt'ta yaptığı gibi) Lou, bu şeyin arzularının yalnızca bizle değil, "sonsuz varlık"ımızla [*Daseinsewigkeit*][9] –bizim çok ötemizde bir şeyle– ilişkili olduğunu iddia eder.

Şimdi Lou, cinsel zevkin eskiliğine (bebek onu hissetti, en eski

8. *A.g.y.*, s. 47.
9. *A.g.y.*, s. 58.

zamanlardaki insanlar onun çevresinde görkemli törenler düzenlediler ve onun için tanrılar yarattılar) akla yatkın bir gönderme yaparak ve bir başka kişinin katılımını dikkatle vurgulayarak narsisizm konusuna girer. "İlk rahim"de bölünmemiş birlik vardı; doğan birey geçmişteki bu birliği arzular. Âşık olarak sevdiğini bir zamanlar zevk aldığı Her Şey'le özdeşleştirir. Cinsel eylem en yüksek ve en derin eylemdir, çünkü bedenle zihin arasındaki açıklığı aşar ve çünkü onun içinde her şey "bu sonsuz bütünlüğün görkem"i haline gelir.[10]

Bu üçüncü mektupta çocuk kendisine tepeden bakıldığını hissetmiş olabilir ve belki de mektubun nihai gerçeği bilir gibi bir hava taşımasından rahatsız olmuştur, ancak geleneksel tanrısallık ve ahlâka uydurmanın olmayışından ve bedenin olağandışı yüceltilmesinden hoşlanıp keyiflenmiş olabilir.

"ANAL" VE "CİNSEL"

Freud, Lou Andreas-Salomé'nin "'Anal" ve 'Cinsel'" makalesine (1916) "muhteşem bir makale"[11] demiş ve makalenin ana savının bir özetini kendi çalışmasına iki kez dahil etmiştir.[12] Bu özetlerden biri şöyledir:

> Anal erotizmin anlamını çok daha derinden anlamamızı sağlayan bir çalışmasında Lou Andreas-Salomé, bir çocuğun karşılaştığı ilk engellemenin –anal etkinlikten ve ürünlerinden zevk almasının engellenmesi– tarihinin bütün gelişimi üzerinde nasıl belirleyici bir etkisi olduğunu gösterir. Bu, bebeğin onun içgüdülerine düşman bir çevreyi ilk kez gördüğü bir durumdur ve bu durum üzerine kendi varlığını yabancı varlıktan ayırmayı öğrenir ve zevk olanaklarını ilk kez "bastırır". O zamandan itibaren "anal" yaşamın dışında bırakılır. Anal ve jenital arasında, daha sonra ısrarla üzerinde durulan açık ayrım, ikisi arasındaki yakın anatomik ve işlevsel benzerliklerle çelişkilidir. Jenital araç dış-

10. *A.g.y.*, s77.
11. Lou'ya mektup, 18 Mayıs 1916, *LFBW*, s. 49.
12. "The Sexual Life of Human Beings'de (*General Theory of the Neuroses*) Freud, standart baskı, sayı XVI, s. 315 ve "Infantile Sexuality'de (*Three Essays on Sexuality*) dipnot olarak, sayı VII, s. 187. İkinci burada aktarılıyor.

kılığın komşusu olarak kalır ve aslında (Lou Andreas-Salomé'den aktarırsak) "kadınlarda, ondan yalnızca kiralanarak alınır."

Freud kiralama ile ilgili tümceyi daha sonra iki kere aktarır.[13]

Aslında burada Lou, bebeklikteki anal yaşantıların bireyin bütün ruhsal gelişiminin altında yattığını değil, daha kapsamlı olarak özellikle insan kültürel dünyasının bütün gelişiminin altında yattığını öne sürer. "İlk engellenme –ilk "uf!"- bir yaşam boyu süren bir tiksinme dersidir",[14] ama bundan fazlası da vardır. Çünkü tıpkı bebeğin memeyle yaşantısı, egonun nesneye âşık ve onunla bir olduğunda dünyayla ifade edilemez birliğinin daha sonra insanın Tanrı'nın kutsanmış çocuğu olduğu yönündeki temel dini görüşle koşut olması gibi, anal devre de –nefret ve egoyla dünyanın birliğinin bozulması devresi– daha sonraki bütün mutsuz bireyselleşmeyle ve bütün "satanizm"le koşuttur. Üçüncü devre özdenetim ve dolayısıyla kendini tanımlama devresi, ayrılmış olan dünya kendi (boşaltım) ürünlerini oluştururken çocuğa geri verildiğinde ortaya çıkan üretimden zevk alma devresidir. Bu, tüm kültürel yaratımımız ve üretimimizle ilişkilidir. Burada Lou Andreas-Salomé kültürü alçaltmaz, bebekliği büyütür. "Çocuğun hangi yüksekliklerden ve derinliklerden daha sonraki bilinçli dünyaya fırlatıldığını fark edişini ancak Freud aracılığıyla düşünmeye başlıyoruz."[15]

Utanç hakkında bir inceleme vardır. Çocuk, kendini bedeninin bütün alanlarından ayırmayı çok erken öğrendiği için bu duygulardan zarar görmeden utanç ve tiksinti duyabilir. Sanki kirli eylemi yapan kendisi değildir. Benliğin, benliğin bedeninin pisliğinden bu biçimde ayrılması (benliğin temiz olduğu duygusu) sonraki bütün gençlik ideallerini, bütün yüce fikirleri, bütün büyük amaçları ve kavramları olanaklı kılar: Anal etkinliği düzenleme başarısı bir bütün olarak yaşama başarısıyla ilgilidir. Biyolojik açıdan yaşam, bedenin içine maddeler almak ve dışına maddeler çıkarmaktır; fizik-

13."Anxiety and Instinctual Life" metninde (sayı XXII, s101) ve "on Transformations of Instinct as exemplified in anal erotism"de (sayı XVIII, s. 133).
14. "'Anal' und 'Sexual'", s. 249.
15. *A.g.y.*, s. 252.

sel açıdan da böyledir. Bunu biyolojik olarak başaran insan fiziksel olarak da başarabilir ve böylece bir insan olarak tamamıyla gelişebilir duruma gelir. Ve Lou bu özel tiksintiyi duyduğumuz boşaltımın tiksindirici, yabancı, ölümcül ve cansız, bütünüyle "bizden olmayan"ı temsil etmeye başladığını öne sürer. Bunu reddetme olanağına kavuştuğumuz zaman simgesel gücümüzle bizi hasta edecek her şeyi: Sırf ölümü bile aynı mükemmellikle ve ceza almadan reddedebiliriz. Ancak süreç içinde yolunda gitmeyen bir şey olduğu zaman suçluluk duyguları ortaya çıkar.

Lou makalesinin ikinci yarısında "jenital yaşantı"yı ele alır. Bu, hem yakınlık hem de benzerlik açısından "anal"la ilgilidir. (Ne Lou ne de Freud kadında jenitalin "dışkılık"a daha yakın olması hakkında bir sonuç çıkarır. Lou'dan bunun kadında yaşam/cinsellik ve ölüm/boşaltım arasında daha iyi bir dengeyi gösterdiğini söylemesi beklenebilir.) Anal içgüdünün denetlenmesinin anal zevke yol açması gibi, jenital arzuya karşı mücadele etmek de en dolu jenital zevke yol açar. Üstelik anal işlevin yakınlığı, (egoyu tanımlayan) ilk utancın (egodan vazgeçilen) nihai yakınlıkla birleştiği cinsel eylemin tamamen avantajınadır. Anal ölümü simgelediği için cinsellikte –reddettiğimiz yabancı yanımız olan– ölümle yüzleşerek yaşamı destekleriz ve "engelli yarışta olduğu gibi" buna karşı direnci alt ederek gücümüzü çoğaltırız. Tüm bunlar hayvanlara yabancıdır ve belki bu, cinsel duygumuzun onlarınkinden neden bu kadar daha güçlü olduğunu açıklar.

Bu makalede daha pek çok şey olmakla birlikte vurgulanması gereken şudur ki yazar analı kabul ederek jenitale bir ilahi söyler ve tiksintinin kendisini bir tür esinlenmeye dönüştürür.

İKİLİ YÖNELİM OLARAK NARSİSİZM

1921 yılında yazdığı narsisizm hakkındaki makalede Lou Andreas-Salomé kültürün bebeklikte ortaya çıkan duygularla ilişkisinin bir diğer ve Freud'a daha uzak bir uyarlamasını verir. "'Anal' ve 'Cinsel'" bebeğin gelişiminin oral ve anal devreleriyle ilgili kuramına gönderme yapıyor ve bu devreleri yetişkin arzularına ve kültürel

yaşama bağlıyordu. Sonraki makale Freud'un narsisizm kavramına gönderme yapar ve bunu görmüş olduğumuz biçimde yeniden yorumlayarak bütün insan yaradılışına bağlar.

Freud'a göre bebeklik devresinden sonraki narsisizm, hastalıklı ya da gerileyici bir anlam taşıma eğilimindeydi. Lou Andreas-Salomé'nin çok daha olumlu saptaması en kısa biçimde belki de özgün Narcissus efsanesini okumasında yoğunlaşmıştı.[16] Lou Narcissus'un insan yapımı bir aynaya değil, bir orman göletine, doğanın aynasına baktığına ve bu nedenle gördüğünün yalnızca kendi yüzü değil, doğanın dış ve sınırsız dünyasıyla birlikte kendi yüzü olduğuna dikkat çeker. Onun âşık olduğu bu birlik, bu bütünlüktür.

Lou "narsisizm" sözcüğünün kötü değil iyi bir biçimde kendine âşık olma için kullanılması gerektiğini öne sürer. Bu, Narcissus'u büyüleyen toplam birliğin (ya da onun görüntüsünün) neşeli yaşantısı anlamında kullanılmalıdır. Freud'un "narsisizm, egonun libidoyla ilgili tamamlayıcısıdır"[17] ifadesinden yola çıkan Lou, (*Freud Günlüğü*'nde yapmaya çoktan başladığı gibi) Freud'un niyetlendiğinden çok daha kesin bir biçimde egoizmin yaşamımız boyunca sürdüğü gibi narsisizmin de ömür boyu devam ettiği sonucuna varır. Narsisizmin iki yönelimi olduğunu öne sürer: Bunlar ayrılma ve birleşme yönelimleridir. Freud'un dediği gibi narsisizm, egodan (ayrılma) ve cinsellikten (birleşme) oluşur. Hiçbir yönelimin önceliği yoktur; ama Lou birleşme yönünü, "libidonun temel olumlu amacı olarak her şeyle duygulu bir özdeşleşme, her şeyle yeniden birleşme"yi[18], vurgulamakla ilgilenir. Birey olmak acı çekmek ve kendini alçaltmaktır, bir okyanusun suyunun uzun bir nehir yatağında akmaya zorlanması gibidir, ama bireyin Her Şey'le özdeşlik duygusu yine de devam eder. Lou, alçaltmayı gözlemlediği bir erkek çocuğun oyunlarıyla ve altı yaşındayken aynaya bakıp şaşkınlıktan "Tanrı'daki barınağından" [*Gottgeborgenheit*] çıktığı zaman hissettiği büyük yitimin anısıyla örnekler. (İnsan Lou'nun Narcissus'un yeniden yorumladığı imgesini kendisini yalnız bırakan ayna deneyiminin yerine koyup koymadığını ve böylece ayna deneyimi-

16. LAS, "Narzissmus ...', s. 366-7.
17. Freud, "On Narcissism ...', sayı XIV, s. 74.
18. LAS, "Narzissmus ...', s. 363.

ni alt etmeyi başarıp başarmadığını merak ediyor.) Ama süregiden özdeşleşme duygusu, herkesin yaşamında en iyi ve en temel unsur olarak kalır ve Lou'nun okuyucuyu ikna etmeye çalıştığı nokta da budur. İyi olan bir kendine âşık olma vardır; bunun içinde derine indiğiniz zaman şeylerin doğruluğuna her zamankinden daha fazla yaklaşırsınız, "nesnellik" denebilecek şeyin en yakınına ulaşırsınız. Bu metafiziksel bir benlik duygusu ve kendine âşık olmadır. Lou'nun verdiği örnek bu değildir, ama bu düşünce "komşunu kendini gibi sev" ilkesiyle neyin anıştırıldığı düşünülerek kavranabilir. Bir açıdan bakıldığında buyruk şu anlama gelir: Komşunu da kendini koruduğun gibi koru, onun bireysel egosunun da seninki kadar geçerli olduğunu fark et. Bir başka açıdan, komşunu mutlak biçimde ve tamamen, o bir dünyaymış gibi, dünyaymış gibi sevmen gerekir anlamında bakıldığında ise aynı buyruk, onu senin halihazırda kendini sevdiğin gibi elinden gelen en iyi biçimde sevmeni anımsatır.

Lou'nun kuramındaki terimler açısından cinsel aşırı değer olgusu (âşığın âşık olduğu kişi hakkındaki abartıları) bile narsisisttir, çünkü âşık olunan kişiyi gizli, her şeyi kuşatan birliğin bir yedeği durumuna getirme girişimidir. Lou, birine âşık olarak, onu, bir zamanlar "bir" olduğumuz ya da öyle olduğumuzu hissettiğimiz Her Şey gibi, muhteşem, akılla anlaşılamayacak, dikkatimizi tamamen üzerinde toplamış (ve o da dikkatini tamamen bizim üzerimizde toplamış) biçimde duyumsamaya çalıştığımızı kasteder. Böylece nesne libidosu da narsisizmden türer ve

> Aşktaki tipik hayal kırıklıkları en sonunda aşkın zamanın geçmesiyle azalmasından kaynaklanmaz ... [âşık olunan] nesnenin bedeniyle aşkının bedenselden fazla olduğunu garanti etmesi ve eşsiz bireyselliğiyle aşkının evrensel olduğunu kanıtlaması gereğinden doğar. Nesnesini daha cömert ve hiçbir şey esirgemeden büyüten aşk esrikliği ne denli fazlaysa, nesne simgesel kişiliği arkasında o kadar zayıf ve çelimsiz kalır; tapınmamız ne kadar sıcak olursa bunun karşılığı o kadar titretici olur ta ki doğru yükseklikte ateş ve don hemen hemen aynı biçimde hissedilene kadar.[19]

19. *A.g.y.*, s. 371.

Âşık olunan kişi, bu idealleştirme sürecinde kaybeder, çünkü âşık, âşık olduğu kişinin evren olmadığını fark eder. Bu nedenle bu yoğun hayal kurma ve hayal kırıklığına uğrama birleşmesinde mutlu bir aşk ilişkisi neredeyse arzu edilir bir şey olmaktan çıkar. Oysa mutsuz bir ilişki bu açıdan daha mutludur, çünkü âşık olan kişi ondan böyle bir birlik beklemez ve yalnız kendi âşık olma durumunun sıcaklığını hissetmeye devam edebilir. Lou Andreas-Salomé, Freud'un, âşık olunan kişiye aşırı değer verilmesinin âşığın kendi narsisizmini yoksullaştırdığı, bu narsisizmin yeniden zenginleşmesi için aşkın geri dönmesi gerektiği kuramını tuhaf biçimde değiştirir. Bunu da nesne aşkındaki narsisizm unsurunun âşık olunandan sunamayacağı bir şeyi, özgün toplam birliği bekleyerek onu zayıflattığını söyleyerek yapar.

Lou'nun bebekteki narsisizm kavramı Freud'un bebeğin gelişiminde otoerotizm ve nesne aşkı devreleri arasında gelen narsisist devresiyle aynı değildir. Lou'nunki henüz tam biçimini almamış olarak, (bir olduğu için başka türlü hissedemeyecek olan) fetüsün rahimde aldığı zevkle ilişkili, zamansal açıdan belirsiz bir bebeklik zevki anlamına gelir. Lou'nun ömür boyu devam eden narsisizm kavramı da Freud'unkinden farklıdır. Freud'un görüşü (ne yazık ki Lou için) büyük değildir: Narsisizm, amibin yalancıayağını geri çekmesi gibi, insanın sürekli geri döndüğü bir devredir; ya da libidonun egoya bağlanmasıdır, ki burada ego Narcissus'un aynadaki yüzü gibi sonludur. Lou'nun narsisizmi, ormandaki her şeyi yansıtan gölet hakkındadır ve egoya yalnızca bir yardımdan daha fazla olan ve "yaşam sarhoşluğu" [*Lebensrauch*] denen bir enerji olarak kavranır. Lou tipik olarak bu sarhoşluğu iyimserlikle ilişkilendirir ve "iyimser sonsuza kadar haklıdır"[20] der, oysa –sarhoşluk olmadan, aşk olmadan yargı yürüten– kötümser, yaşam hakkında söylediklerinde her zaman haksızdır.

Cinsel değerlendirme sorunu genel olarak değerlendirme ya da değerini belirleme sorununa gider. "Değer sorunu değişmez biçimde bir libido sorunudur."[21] Bir şeyin değerini "kanıtladığımız" za-

20. *A.g.y.*, s. 373.
21. *A.g.y.*, s. 373.

man hangi mantığı işe koşarsak koşalım ya da yalnızca öznel yargılarda bulunduğumuzu söylediğimiz zaman ne kadar alçakgönüllü numarası yaparsak yapalım, gerçekte bütün değer biçmelerimiz narsisist gereksinimlerimizle bağlantılıdır. Aslında belirsiz bir biçimde de olsa hem değerin kanıtlanamayacağını hem de öznel değer dediğimizin nesnel olduğunu biliriz. Çünkü en sonunda gerçek olan yalnızca bizim ilgililik noktamızdır. Metafizik, "varlık" ile "Tanrı" arasında uyum sağlamaya çalıştığı her sefer, Lou'ya göre, öznel ile nesnelin birliğini fark eder.

Lou şimdi de yine Freud'dan farklı biçimde ego idealini ele alır. Bu başlıca, idealleştirilmiş anne baba imgelerinden ve ortamımızdan gelen simgesel buyruklar ve engellemelerden oluşmaz. Tüm bu unsurlar atıldığı zaman öz kalır: Zayıflıktan değil, ama neşeden, narsisist biçimde bir ideale yansıttığımız kendi imgemiz. Sonra bu imge bizim üzerimizde çalışır. Burada Lou 1890'larda yazdığı din üzerine makalelerinde Tanrı kavramı hakkında ortaya atmış olduğu sözcüğü kullanır: Bunun bizim üzerimizde bir "geri etki"si [*Rückwirkung*] vardır, bu etki içimizde bazı özellikleri vurgulayıp diğerlerini silerek bizi geliştirir.

Narsisizmin en parlak başarısı Tanrı değeridir. Bu, narsisizmin egoyu öne sürüşüne ve bütünlükte birleşmeye doğru ikili yöneliminin en yüksek göstergesidir, çünkü Tanrı hem sonsuz baskın hem de sonsuz yakındır. Âşık olan kişiyi bir insandan fazla bir şeyi temsil etme zorunluluğuyla saklayarak ona zarar veren idealleştirme şimdi yararlı baş yapıtını üretir ve Tanrı değerini o denli yoğunlaştırır ki "Tanrı bir insan haline gelir."[22]

Makalenin son bölümü sanatsal yaratıyla ilgilidir. "Şiir mükemmelleştirilmiş anımsamadır"[23] ve sanatçı, –anımsarken– özne ve nesnenin ayrılığından ilk birliğine geri çekilebildiği için her zaman herkes gibi doyum arayışlarından değil, "doyumlarından" gelir. Aslında Lou'ya göre sanatçı bu doyumları biçimsel yapıtlara dönüştürmek zorunda olmasa, oyun oynayan mutlu bir çocuk gibi sonsuza dek yapıtını *yaşayacaktır*. Ne var ki bu dönüştürüme eşlik eden

22. *A.g.y.*, s. 376.
23. *A.g.y.*, s. 380.

riskler ve kaygılarla "sanat, dünyada hiçbir şeye benzemeyen bir biçimde 'Kutsanmış Yaşama Rehber" olacaktır."[24]

Lou da zaman zaman kendini olumsuz ve üzüntü veren bir kültür görüşüne kaptırır: Bebek için mutluluk döneminde kalması daha iyidir; sanatçı için yaşantısına biçim vermemek daha iyidir. Ancak yine de savının itici gücü, insan kültürünü bu derin mutluluk katmanlarından çıktığı için övmektir. Lou, "Nesneleştirme zorunluluğu halihazırda narsisist özdeşleşmede tüm yaratıcılığın temeli olarak verilmiştir"[25] diye yazar. Çocuğun oyuncaklarını çok kısa süre önce tadını çıkardığı "bir ve bütün"ün simgeleri haline getirip onlara değer vermesi gibi, âşığın nasıl âşık olduğunu yücelttiğini ve sanatçının nasıl sanat yapıtları ürettiğini göstermiştir. Biz de hepimiz, aynı içgüdüyle yapıcı kültürel etkinliğimizin tamamını devam ettiririz.

Böylece Freud'a göre, zihnin yaptığı dünya, yanlış yere yönlendirilmiş enerjilerin, "amacı engellenmiş libido"nun bir yan ürünüyse, libido dürtüsünün her zaman boş yere doyum arama temel sürecinin bir tür rastlantısal fazlalığıysa, Lou Andreas-Salomé (karışık tarzına karşın) tüm olayı çok daha açık ortaya koyar. Bir zamanlar bilinçdışı benliğimizin bağlı olduğu özgün bir şeyin resimlerini –ya da yedeklerini– yapar ya da buluruz, benliğimizi yedekler aracılığıyla ona yeniden bağlarız ve yeniden oluşturulmuş birliği enerji ve zengin coşkunluk olan bir aşkla severiz. Rahim tartışma götürmez biçimde gerçek ve iyiydi ve doğmamış çocuğun söyleyebileceği kadarıyla gerçek ve iyi olan tek şeydi. Yaşamımızı gerçekten, düşünerek ve hayranlıkla o gerçekliği yeniden oluşturarak geçiririz.

24. *A.g.y.*, s. 386.
25. *A.g.y.*, s. 385.

XIII
Son üç kitabı

"Tüm yaşamımı çalışarak, çok çalışarak geçirdim."[1]
LAS, 1937

Lou Andreas-Salomé, altmış yedi ve yetmiş üç yaşları arasında (günlüklerine ve henüz yayımlanmamış daha kısa parçalarına ek olarak) –biri Rilke, biri Freud, biri de kendisi hakkında– üç kitap yazdı. Bunların hepsi minnettar bir ruh halinde oluşturulmuş ve bütün yaşamının tamamlanmasını ve mükemmelleşmesini ifade etmek ve bunlara katkıda bulunmak için tasarlanmış görünen, geçmişe dönük kitaplardır.

RAİNER MARİA RİLKE

Rilke 1926'da öldükten birkaç ay sonra Lou, Freud'a[2] eğer daha

1. Pfeiffer *LRB*'de aktarıyor, s. 308.
2. 20 Mayıs 1927 tarihli mektup, *LFBW*, s. 182-3.

genç olsaydı, Rilke'nin ölümünün kendisinde böyle bir duygu yaratmayacağını söyledi. Bu ölüm ona yalnızca acı vermiyordu, aynı zamanda Rilke'yi en sonunda kapalı bir planda, tam ve açık görme duygusu vardı ve bu, onunla gerçekte olmadığı bir biçimde birlikte olduğunu anımsamak gibiydi. Rilke'yi oldukça yeni bir biçimde görüyordu ve ona bunu söylemeyi çok istiyordu. 1928'de yayımlanan *Rainer Maria Rilke* kitabı belki de ona bu tamamlanmış planı anlatma isteğiyle dolu bir girişimdi.

Nietzsche hakkındaki kitabı gibi bu da tarihler ve ayrıntılar verilmeden, belirsiz bir biçimde ve Rilke'nin mektuplarından çok sayıda alıntı kullanılarak düzenlenmiştir. Kitapta Rilke'nin gelişimi, Rusya'dan başlayarak, Paris'e gidip, Rodin'le birlikte geçirdiği günlere, ün kazanmasından *Ağıtlar*'a kadar izlenir. Meslek yaşamı, benzersiz biçimde zor bir şeyi başarma mücadelesi olarak resmedilir. Rilke bunda başarılı olmuştur, çünkü işini yapmıştır, ama aynı zamanda başarısız da olmuştur, çünkü kendini kurtarmanın bir gerçek aracını göz ardı etmiştir ve bu nedenle işinden yardım alamamıştır; işi onun dışında kalmıştır ve Lou'ya göre Rilke, Eva Cassier'e dediği gibi "rahatsız"[3] ölmüştür.

Lou Rilke'yi kırılgan bir insan olarak değil, kırılgan bir şey, sarsıntılara karşı koruması gereken bir şey taşıyan bir insan olarak görür.[4] Rilke'nin kendisinde dikkate değer bir zindelik vardı. Aynı zamanda Rilke bedensel varoluşunun sürekli korkusunu duyuyordu; kendini olağanüstü savunmasız duyumsuyordu ve öyleydi. Rusya ve (Lou yanlış yorumları önler) aristokrasiye, sevimli, terk edilmiş yerlere ilgisi buna karşı bir yardımdı. Ama Rilke sorununu çözmedi. Bedenine giderek yabancılaştı ve sonunda ürettiği yapıt onu iyileştiremedi. Örneğin Ağıtlar'da bir umut vardır, fakat bu, fiziksel şeyleri "olumlama" yetisine sahip olma umudundan başka bir şey değildir; fiziksel şeyler de eskiden kalma tüm kaçınılmaz korkularıyla, dehşet verici beden düşüncesine yol açarlar. Bu nedenle, Rilke için "melek diyarına ait olmamanın" bir işareti olan fiziksel, "korkunç anlamına gelen son söz"dür.[5]

3. Bakınız Pfeiffer, "Denn Rainer starb 'trostlos'"
4. *RMR*, s. 9.
5. *A.g.e.*, s. 103.

Ağıtları bu biçimde okumak, onların sırasını göz ardı etmektir ve Lou gerçekten de birinci ve üçüncü ağıtları sonuç niteliğinde görerek en son aktarır, böylece bunların tezleri –güzel olanın korkunçluğu ve fiziksel olanın dehşet vericiliği– sonradan gelen kurtuluşa ve olumlamaya gölge düşürür; bu şekilde Lou, aksi halde bir zafer gibi görünecek olan şeyi önemsizleştirir. Elbette Lou bu şiirleri şairinin onların hemen arkasından gelen hastalığı ve ölümünün etkisi altındayken okuyordu. Lou onları bizim gibi, fikirlerini fikir olarak kavrama ve yerleştirme çabasıyla (ne de olsa "Her Melek ürkünçtür" biraz çaba istiyor) okumadı. Bu fikirler ona göre insan olarak Rilke'nin hissettiği ve onun yıkımıyla mutlaka bir ilişki içinde olan bir şeyi doğrudan ifade ediyordu. Ayrıca onları kendisinin Rilke'nin yaşamı hakkında bildikleri ve paylaştıklarıyla da ilişkilendiriyordu. Bu, Lou'nun beklenmedik iddialarının bazılarını açıklar: Sonuncu feryadı "Sevgili dünya, yapacağım"ın doğrudan Rilke'nin Rusya yaşantısından türediği yorumunu yapar. ("Bu, şairin Rusya'da kendini evinde hissetmesidir") ve feryadın meleklere ulaşmadığını iddia eder. Bunu kanıtlamak için ilk Ağıt'ta meleklere seslenişinin başarısız olduğunu aktarır ve dokuzuncuda Rilke'nin artık meleklere seslenmediğini fark etmez.[6]

Lou'nun şeylerin insan modelinden dışarı düştüğünü hisseden herhangi birine yanıtı, tedavi etmeyi çok istediği hasta bir insana yanıtı gibiydi. Nietzsche'nin en derin (insan biçimlendirmesi olmayan bir gerçeklik) incelemesine sonuna kadar katılmadığı gibi, Rilke'nin (insan biçimlendirmesinin ve arayışının tamamının boşluğuna damgalarını vuran) Melekler düşüncesine de katılmadı. Rilke'nin hastalığının çaresini biliyordu ve bunu Rilke hayattayken de yaptığı gibi cüretkâr bir biçimde betimledi: Bu onun "kendini en çok unuttuğu anılarına çekinmeden vermesi"ydi veya olacaktı.[7] Lou, Rilke'nin bunu yapmadığı için içindeki en derin şeyle ilişkisini yitirdiğini ve "ilk zemin"e ulaşmak yerine kendini "derin olmayan"da [*das Bodenlose*] bulduğunu düşünüyordu ve buradan onu hiçbir şey kurtaramazdı; yaşamının sonunda Rilke hâlâ *Malte*'de

6. *A.g.e.*, s. 107.
7. *A.g.e.*, s. 110.

betimlediği aynaya bakan ve korkudan bayılan kılık değiştirmiş çocuktu.

Ve Lou sanatın ne olduğu ve ne olması gerektiği hakkındaki yeni görüşünü (Rilke'nin yazgısı ışığında) verir: Sanatın uygun sınırları vardır, sanat aktarma güdüsü değil, yükten kurtarma arzusu taşısa bile iletişimden "başka bir şey değildir" Gitmesi gereken en uzak noktada hâlâ söylenebilenle söylenemeyen arasında yalnızca bir köprüdür. Bir köprü olarak uzun bir yol, bilinmeyene kadar bütün yolu gidebilir, fakat bilinenle bağlantısını yitiremez. Eğer daha fazlasını yapmaya, bilinmeyendeki yol olmaya (ki tek olabileceği de budur) çalışırsa, sanat gerçekliğin yerini alacaktır ve insanın zeminini çalacaktır. Rilke'ye olan buydu. Kitabın son iletisi, onun acınacak biçimde fazla ileri gittiği ve kendi yaşamını mahvettiğiydi.

TEŞEKKÜRLER FREUD

Freud hakkındaki bu kitap aslında yetmiş beşinci doğum günü nedeniyle ona hitaben yazılmış, daldan dala atlayan yüz sayfayı aşkın bir mektuptur. Lou kitapta Freud'un kendi düşüncelerini, Freud'a çok parlak bir biçimde kutlanan çocukluktan yetişkinliğe geçiş partisinde kendisine verilen armağanları betimler gibi anlatır. Aralara da yaldızlı kâğıtlara sarılmış küçük hediye paketleri gibi, Nietzsche ve Rilke hakkında kesin yargılar da dahil olmak üzere, psikanaliz, din ve sanat konusunda kendi düşünce ve yorumlarını serpiştirmiş, böylece kitap onun en çok tuttuğu ve sevdiği fikirlerinin tamamını kapsayan bir içeriğe sahip olmuştur. Sunuluşu bakımından kitap, Rilke'nin 1898 tarihli "Floransa Günlüğü" ile karşılaştırılabilir, fakat bununla arasındaki ilk fark, Rilke'nin kendisini ondan ayrı olarak tanımlamak için elinden geleni yapmasına karşın, Lou'nun adı Freud'la anılan alanın derinlerine inip orada –tanıdıkları bir hükümetin altındaki muhalif gruplar, Freud'un göğünün altındaki bireysel manzaralar gibi– genel bir itaat havasında kendi farklarını tanımlamasıdır. Bu, ergenlik dönemindeki genç bir kız

olarak belirsiz bir tanrıya yönelttiği tavrın özenli bir örneğidir:

Tek bir şey isterim – yalnızca
Önünde secde edebileceğim
Bir yer

Lou, bu dizelerdeki temel tarz için o zamandan beri "tüm deneyimlerim ve tavırlarımda belirleyici oldu"[8] diyordu. *Teşekkürler Freud*'da "En sevdiğim şey tasmam sizin elindeyken koşmak – gerçi tasmanın kayışının bayağı uzun olması gerekiyor" yazmıştır.[9] Freud'a kitap boyunca ikinci çoğul şahısla seslenmesi, Lou'nun daha önceki hiçbir arkadaşıyla olmadığı gibi, ilişkilerinin devam ettiğinin doğrulanmasını gösterir.

Kitabın başlangıcında Freud'a seslenişinden (burada ona hayranlığı, yalnızca bilimsel maceraperestliğinin incelemesini gerektirdiği psişik karanlıklara –Thomas Mann'ın yapacağı gibi hoşnutlukla değil– *istemeye istemeye* girişi üzerinde yoğunlaşır), psikanalizin büyük bir savunusuna geçer. Sonraki yetmiş sayfa boyunca kendi ana fikirlerini genişletme fırsatı bulur ve her bir fikrini yeni bir sonuca ya da bakış açısına bağlar: Böylece narsisizm bir kez daha gündeme gelir, ama bu sefer kavramın Freud'un "id"ini gereksiz kıldığı noktası eklenir; bedenin "açık gizi" felsefesi her şeyi açıklayan "çetrefil duygular" kavramı ile özetlenir; Lou zihinlerimizin nesneleri ölü olarak kavrama gereksiniminin psikanalizin tuzağa düşmüş insanı serbest bırakarak "yaşam"a döndürdüğü bilgisiyle birlikte var olduğunu fark ederek iyimserliğini Freud'un ölme içgüdüsüne uyarlar. Ayrıca çok akıllıca Freud'un ölme içgüdüsü kuramının yaşamın hakkında yanılsamalar olmadan *bile* yaşamaya değer olduğu anlamına geldiğini öne sürerek onu "Yaşam" için kurtarır.[10]

Din hakkındaki bölüm de akıllıca kaleme alınmıştır. Lou bu bölümde daha önceki kuramlarına son biçimini verir. Söz konusu es-

8. *LRB*, s. 20.
9. *Mein Dank an Freud*, s. 47.
10. *A.g.e.*

ki kuramlara göre özgür düşünceli insanın inanmış Hırsitiyan'dan daha büyük dini yaşantıları vardır. En iyi "inanç" aslında bir tür kuşkudur ya da kuşkuyu sarmalayan, Tanrı'ya (sanki bir insanmış gibi) asla seslenmememiz ve (sanki bir nesneymiş gibi) asla kendini göstermesini istememiz gerektiği bilincine dayanan bir unsurdur. Buradan hareketle "Tanrı'ya ibadet" dindarlığımızdaki bir *boşluğun* adı, "insan Tanrı'ya sahip olmadığı için O'nu zorlamasının bir yolu"dur.[11] Böylece Hıristiyanlıkta ve (diğer dinlerde) doktrinde ve âyinlerde Tanrı'ya yönelişler aslında Tanrı'ya inançsızlığı gösterir. Gerçek inanç "bizi çevreleyen ve tutan bir şeyde bir dinlenme"dir[12] ve buna herhangi bir biçimde insan biçimi verilmesi bilinçdışının derinliklerinde yapılıyor olmalıdır.

Buradan Lou Nietzsche hakkındaki son sözlerine gider.[13] Nietzsche insan biçimi verme işlemini bilinçli yapmıştır. Kendi içine bakmak yerine, kendine kendisi daha yüceymiş gibi saygıyla bakmıştır; kişisel olmayan Tanrı'da huzur bulmak yerine, en sert insan yazgısına, kendisininkinden daha sert olan tek şeyden, yazgısının sonsuz yinelenmesinden daha fazla değer biçerek Tanrı'nın yerine bir şey koyması gerektiğini düşünmüştür. Kendine Tanrı'nın karşısında bir ölçü biçerek, kendini Tanrı yaparak, ellerini balmumunun üzerine koyar gibi "binyıllar"ın üzerine koymuştur. Bu arada "sarışın hayvan"a duyduğu kıskançlık da (Lou'nun kendisinin yaptığını bildiği gibi) içgüdüye güvenenlere ve korkunç "Tanrı" arayışının tamamından vazgeçebilenlere kıskançlığını göstermiştir.

Lou'nun Rilke hakkındaki son sözleri, onun hakkındaki kitabında vardığı yargıyı pekiştirir: Ağıtlar'daki Melekler onun gerçekliğine el koydular, zararlı bir biçimde onun aşktaki eşi oldular ve aslında Rilke işinin kurbanı oldu. Rilke'nin içindeki insan, Ağıtlar'dan önceki on yıl bunların "zorla dışarı çıkmaları"na karşı koydu ve sonra Rilke işini yaptı ve kendini yıktı.[14]

Sona yakın büyük bir bölüm, Lou'nun yaşama genel tavrını

11. *A.g.e.*, s. 58.
12. *A.g.e.*, s. 61.
13. *A.g.e.*, s. 62 ve sonrası.
14. *A.g.e.*, s. 83.

özetler. Bu satırlar onun yirmi bir yaşında Gillot'ya yazdığı mektupla ve kırk yaşında Rilke'ye "Son İleti"siyle birlikte okunabilir. Bütün o yıllar içinde, her üç ifadenin ortak noktası, hem cesaret hem de cesaretin ifadesidir, bir tür âni kıpırdanıştır ve kendini yalnızca bilinçli olarak daha büyük bir şeyle ilişki içinde yaşamasından dolayı değerlere karar veren kişi olarak hissetmesidir.

> (İnsanlar tarafından yazılmış!) buyruklar ve yönergelerle engellenmek yerine, "saatin meydan okuyuşu"na, şimdiki gerçek ana, her durumda geçerli olan koşullara ne kadar dolu dolu girersek, bütünle o kadar bağlantılı hareket ederiz ... eğer herhangi bir kişi bunun ahlâki açıdan kibirli ve zorbaca olduğunu düşünürse, her şeyi kolaylaştıran buyruklara çocuksu biçimde ve köle gibi itaate ahlâki açıdan uygun bir pasaklılık demek daha doğru olacaktır! ... Evet kendimiz için uydurduğumuz en cesur şey, insan: Ve böylece –değerlendiren insan, yaşamda en yüce maceraperest olma koşulumuzdur.[15]

Freud kitabı kısmen anlaşılmaz olmasından ve tamamının "bilinmeye eşit ölçüde değer"[16] olmamasından dolayı eleştirdiyse de, Lou'da bu kadar çok takdir etmeye başladığı "sentez yapma" yeteneğinden dolayı da beğenmiştir.

> Psikanalitik bir çalışmayı eleştirmek yerine takdir ettiğim pek sık olmamıştır, ama bu sefer takdir etmekten kendimi alamıyorum. Bu, okuduğum en güzel yapıtın, senin hepimizden üstün olduğunun, bizim yanımıza hangi yüksekliklerden indiğini gösteren bir kanıtı. Gerçek bir sentez, karşıtlarımızın yaptığı gibi anlamsız, iyileştirici türden değil, analitik bıçağın ayırdığı sinirler, kaslar, veterler ve damarlar derlemesini yeniden bir beden haline getirip canlı bir organizmaya dönüştüren bilimsel türden bir sentez. Bu kadar hassas fırça darbeleriyle resmettiğin her şeyi kabalaştırıp elle tutulur hale getirmek olanaklı olsaydı belki insan bazı nihai içgörülerin mülkiyetini ele geçirebilirdi.

Besbelli Freud hem kitabı hem de Lou'yu takdir ediyordu, ancak –Lou'nun kendisinin de görmüş ve gülümseyerek kabul etmiş ol-

15. *A.g.e.*, s. 96-7.
16. Freud'un Lou'ya mektubu, yaklaşık 10 Temmuz 1931, *LFBW*, s. 213.

ması gerektiği gibi– bir kere daha görüyoruz ki Freud'un Lou'nun duyarlılığına övgüsü, bunların hiçbirinin kullanılabilir içgörülere karşılık gelecek kadar somut (kaba) olmadığını anıştırır.* Freud Lou'yu kitabın adını "Teşekkürler Psikanaliz" olarak değiştirmeye ikna etmek için çok uğraşmıştır, ama Lou değiştirmemiş ve tüm kitabın ondan çıktığında ısrar etmiştir.

DÖNÜP BAKTIĞIMDA

İki yüz sayfayı aşan *Dönüp Baktığımda* ya da daha doğru bir çeviriyle "Geçmiş Yaşama Bir Bakış" Lou'nun son üç kitabı içinde en uzun olanıdır. Kitapta Lou Andreas-Salomé, geçmişe dönerek, inşa ettiği (ya onun çevresine inşa edilmiş) bir evin ana yapıları gibi kendi yaşamının (eğer anlara hem "zamanlar" hem de "önemli etkenler" denebilirse) önemli anları üzerinde düşünür. Kitap geçmi-

* Freud'un Lou Andreas-Salomé için ölümünden sonra yazdığı yazı tamamen övgü doludur. Freud şöyle yazmıştır:
"O bizim çalışma arkadaşlarımızın ve kavga arkadaşlarımızın saflarına katıldığında ve aynı anda analitik öğretilerin doğruluğu için yeni bir silah olduğunda, bunun hepimizi onurlandırdığını söylesem az bile söylemiş olurum... Onda sıradışı bir alçakgönüllülük ve karar verme gücü vardı. Kendi şiirsel ya da yazınsal üretimlerinden hiç söz etmedi. Yaşamın gerçek değerlerinin nerede aranacağını kesinlikle biliyordu. Ona yakınlaşan herkes dehasının ve varlığının en güçlü etkisini alırdı ve bütün kadınsı, hatta çoğu insansı zaafın ona yabancı olduğunu, onun yaşamın gidişatı içinde bunların üstesinden geldiğini şaşırarak görürdü. Onun sırdaşı olan kızım, Lou'nun psikanalizle gençken karşılaşmamış olmasından duyduğu üzüntüyü anlattığını duymuştu. Aslında o zaman psikanaliz yoktu."
Ancak kendi başına her biri bir övgü olan bir grup tümce oldukça tuhaf bir dizi oluşturur. "Onda sıra dışı bir alçakgönüllülük vardı ..." [*Sie war von ungewöhnlicher Bescheidenheit und Diskretion. Von ihren eigenen poetischen und literarischen Produktionen sprach sie nie. Sie wusste offenbar, wo die wirklichen Lebenswerte zu suchen sind*] ile başlayan birinci ve ikinci tümceler, kurgusunun gösterilmeyen büyük değerini anıştırırken, ikinci ve üçüncü tümceler bir arada onun bu kurgunun değersizliğini fark etmesindeki zekâsını anıştırır. Bu Freud'un bir dil sürçmesi midir? Ben bunun bir hata olmamasından ya da hata olarak başladıysa bile sonra söylenenlerin kasıtlı olmasından şüphe ediyorum. Freud her ikisini de oldukça açık belirtmişti: Lou bir yazardı ve bu alanda alçakgönüllüydü; yapıtlarının harika olmaktan uzak olduklarını biliyordu ama bunun önemi yoktu çünkü o başka alanlarda harikaydı – ve onunla karşılaşan herkes bunu anlardı. Ama yine de bunlar tuhaf, belki de çok nazik olmayan bir dizi yorumdur.

şe minnetarlıkla serbestçe bir bakış, yaşamındaki nimetlerin sayılmasıdır. Lou kitabı kendisi yayımlatmamıştır, ama 1932 Mayısı'nda biten "Kimi yaşam anılarının zemin planı" [*Grundriss Lebenserinnerungen*] adını verdiği özgün biçimini yayımlamaya kesinlikle niyetlenmiştir. "Zemin planı" sözcüğü, Lou'nun yaşamını zamansal değil, mekânsal ve doğrusal gidiyor olarak değil, yukarı çıkıyor olarak gördüğünü öne sürer. On özgün bölümden altısının adı "Deneyimler"dir [Almanca *Erfahrung* değil *Erlebnis* sözcüğünü kullanması Lou'nun kazanılan deneyimlerden değil yaşanan deneyimlerden söz ettiğini gösterir].[17] Bunlar, Tanrı, Aşk, Aile, Rusya, Arkadaşlık ve Freud deneyimleridir. (Aynı zamanda yaşamının sonraki bölümünden tek deneyimi olan) Freud'un deneyim dediği tek birey olması dikkat çekicidir; ne Gillot ne de Rée bu biçimde onurlandırılmıştır, bunlar sırasıyla "Aşk" ve "Arkadaşlık" başlığı altında ele alınmıştır (kişisel isimleri olmayan iki bölüm dışında). Kalan bölümler, Lou'nun geçmişe baktığında temelde yapılandırıcı deneyimler olarak değil, ilişkiler olarak düşündüğü iki erkeğin ismini almıştır: Rilke ve Andreas. Başlıklarda "deneyim" ya da ilişki olarak hiç yer almayan Nietzsche'ye gelince, onunla karşılaşma Paul Rée'yle arkadaşlık başlığı altına yedirilmiştir.

Bu kitabı biyografi olarak okumak güçtür, ama kitap bir ölçüde böyle okunmayı ister, çünkü kronolojik sıra izler ve özellikle ailesi, Nietzsche, Rilke (Rilke'ye sen diye hitap ettiği, "Nisan, bizim ayımız, Rainer ..." adlı ek parça) ve (eklenen bir başka parçada) Andreas hakkında çok miktarda somut ayrıntı verir.

Kitabı okumayı zorlaştıran kimi şeyler, tarihlerin ve tarih ya da koşullarla ilgili arka planın hiç verilmemesi, olayları pembe gözlüklerle görme eğilimi ve bileşik soyutlamaların yeğlenmesidir. Örneğin başlangıçta "sırf saflık" [*Alleingeborenheit*], "ilk çocukluk" [*Urkindheit*], "varoluşun oluşu" [*das Daseinsgeschehen*], "her şeyi kapsayıcılık" [*Allesenthaltenheit*] ve "bütün var oluşla ilk ilişkilili-

17. Bölüm başlıkları şunlardır: Das Erlebnis Gott; Liebeserleben [Hendrik Gillot]; Erleben an der Familie; Das Erlebnis Russland; Freundes Erleben [Paul Rée]; Unter Menschen; Mit Rainer [+Nachtrag: 'April, unser Monat, Rainer']; Das Erlebnis Freud [4 Nachtrag: "Erinnertes an Freud']; Vor dem Weltkrieg und seither; F.C. Andreas; Was am 'Grundriss' fehlt.

ğimiz" [*Urbezogenheit zu allem Dasein*] gibi sözcük çitlerini aşmak gerekmektedir. Güçlük yaratan bir başka nokta da insanın tekrar tekrar belli şeylerin atlandığı hissine kapılmasıdır: İnsanın hakkında sorular soracağı pek çok şey verilmemiştir, yazar bunu ya bilerek ve isteyerek yapmıştır ya da kapsamlı derin düşüncelerin içine öyle gömülmüştür ki herhangi bir okuyucunun tepkileri ve sorularının farkında değildir. Lou Tautenburg'daki ilk günleri için "Başlangıçta Nietzsche ile aramızda bazı tartışmalar oldu" demiş ve bu konuda başka bir şey söylememiştir.[18] Andreas'ın onunla bir konuşma sırasında birdenbire kendini göğsünden bıçaklamasının anlatımında Andreas'ın bunu neden yaptığına ya da ne hakkında konuştuklarına ilişkin hiçbir ipucu yoktur.[19] Görünüşte öne sürülen nokta, Lou'nun katil gibi görünmüş *olabileceğine* ilişkin hiç de ilginç olmayan noktadır. Bir başka yerde Ledebour için bir şey hissetmesinin olanaksız olduğunu belirtmiştir[20] ve insan, eğer burada duracaksa, duyguları hakkında neden herhangi bir şey söylediğini merak eder.

Nietzsche'den çok az söz etmesi, şüphesiz, Lou Andreas-Salomé'nin ünlü tanıdıklarıyla kendini yüceltmekten kaçınmasının bir örneğidir. O zaman bunun, onun çok kolay yazabileceği "yaşamımdaki ünlü erkekler" türü bir kitaptan farklı bir şey olması zordu; Lou ünlülerin yaşamında kendi önemini vurgulamaktan da kaçınmıştır. Aynı zamanda kışkırtıcı biçimde budanmış bölümler ve kendinden yaptığı alıntıların örneklerindeki (birkaç şiir ve –1882'de Roma'dan Gillot'ya yazdığı– mektubun tamamı) belirli tuhaf bir yersizlik, başka kitaplarda kendinden benzer aktarımlar ve kendine benzer göndermeler yaptığı bir parçada da görülen bir beceriksizlik gösterir. Birbirlerinden zaman olarak ne kadar uzak –1894 ve 1927- olsalar da Nietzsche ve Rilke kitaplarındaki mektupların bölümlerinin de ortak özelliği budur ve Lou Freud kitabının başında da kendine göndermede bulunmuştur. Bu oldukça acemice yazılmış parçalar ile günlükler, mektuplar ve daha dolaysız diğer kendini ifade örneklerindeki nezaket ve doğallık arasındaki karşıtlık, Lou'nun

18. *LRB*, s. 83.
19. *LRB*, s. 203.
20. *LRB*, s. 208.

kendiliğinden yazdığı sürece kendi hakkında iyi yazabildiğini, ama herhangi bir kendini sunma girişiminin engellendiğini gösterir. Lou bir aktris değildi, okuyucu kitlesinin ne olduğu hakkında açık bir fikri yoktu, kendini yaşam "sahne"sinde *görmüyordu*. Örneğin kendini hiç eleştirmemiş, düzeltmemiş ya da kendine hiç gülmemiştir.

Dönüp Baktığımda'nın tarzında çelişkili ya da mizahi, hafif ya da neşeli bir şey olmaması kitabın genel temasıyla, yani yaşam mucizesi ve yaşamının içeriğinin bolluğundan hoşnutluğu ile uyuşmaz. Buna ve kitapta kimi abartılı hatta anlaşılması güç parçalar bulunmasına karşın, aynı zamanda çok sayıda unutulmaz düşünce ve anı da vardır. Lou Andreas-Salomé'nin şiirsel değil de felsefi biçimde, sıradan olaylarda vaatlerle dolu bir tür büyüklük algılamayı ve korkuyla karışık bir saygı duymayı alışkanlık biçiminde arzulaması her zaman ilgi çekicidir. İsveç'teki otlaklarda Savely ile ikisinin yalınayak yürürken alçak dikenlerin üzerine basıp acıyla bağırmaları, birdenbire aklına şu iki düşünceyi getirir: O anki düşüncesi doğumla birlikte insanın "ilk mutluluklar"dan yaşama çirkin biçimde maruz kalmaya başladığıdır ve (çelişkili biçimde) Savely dikenleri öpmek yerine üzerlerine basıp ezdikleri için onlardan özür dilemeleri gerektiğini söylediğinde, dünyada kötü olan her şeyin bu yanlış anlamadan (incinenin *biz* olduğumuzu düşünmekten) kaynaklandığını fark etmiştir.[21] Yine 1890'lardaki yolculuklarıyla ilgili anlatımlarından bir diğer örnek, sıradanda gizli olan büyüklük üzerine bir düşünce doğurur:

> Gördüğüm en büyüleyici manzara İtalya'dan Almanya yoluyla kuzeye giderken yolda kısa aralıklarla gördüğüm üç bahar mevsimiydi. Güney hiçbir zaman duyularıma, mayıs ayı gibi olan kışa karşın, yazla karışmadan bahar olmayı başaran mevsimini gördüğüm zamanki kadar çok işleyememişti: Bu, istese herhangi bir mevsimle bitirilebilecek, tamamıyla tüketilmesi olanaksız, tüm görünürlüğün ötesinde bir şeye benziyordu ve bana eğer insan alıcılığı farkları daha iyi ayırt edebilse ve daha derine inebilse, Ölçülmez'in bizi en Dünyevi olanda bekleyeceğini [düşündürdü].[22]

21. *LRB*, s. 103.
22. *LRB*, s. 108.

Öyleyse *Dönüp Baktığımda*, özellikle bir dizi düşünce olarak okunmalıdır.

Kitaptaki malzemenin çoğu bu kitabın başka bölümlerinde geniş olarak kullanılmış ya da kopyalanmıştır ve bu nedenle burada daha fazla üzerinde durulmayacaktır. Ancak şimdiye dek kullanılmamış son bir parça vardır. Bu parça, hiç beklenmedik bir itiraf ve arkasından çok tipik bir bildirim içerir. Lou, başka hiçbir yerde yazdığını sanmadığım bir biçimde, anne olmamanın onun kadınlığın esas deneyimiyle bağlantısını kestiğini yazar: "Bütün sorunsalların ötesinde, yaşam verme kadının sağlıklılığını doğrular. Bunu yaşantılayamamak şüphesiz insanı en değerli kadın malzemesinin dışında bırakıyor."[23] O döneme ait bir başka yazısında[24] sıra dışı aşk yaşamı üzerine düşünen Lou Freud'un ona aşkı hissettiren her erkeğe bu kadar minnettar olmasının nedeninin, "kadınlara özgü olmayan bir biçimde" *âşık olmayı*, *âşık olunmaya* yeğlemesi olduğunu söylediğini anımsar; bir başka deyişle bunun nedeni (Freud'a göre) Lou'nun soğukluğudur ki Lou da şaşkın, ama anlayışlı biçimde bu betime katılır. Lou burada, *Dönüp Baktığımda*'da da diğer kadınların yaşadıkları üç tür aşk doyumunun hiçbirini yaşamadığını fark eder: Gerçek bir evlilik, annelik ve "sırf cinsel aşk bağı".[25] Ama yine ona daha çok uyan bir tarzla bunun önemli olmadığını bildirir, çünkü o "yaşam"ıştır ve buna şöyle bir açıklama getirir:

> Daha çok şuna benziyor: Eğer biri elini bir gül çalısının içine daldırırsa elini çiçekler dolduracaktır. Elindeki çiçekler ne kadar çok olsa da çalının bolluğuyla karşılaştırıldığında azdır. Yine de elini dolduran, onun çiçeklenmenin tamamını yaşantılaması için yeterlidir.[26]

Felsefi, alçakgönüllülükle de olsa yengi kazanmış havasında ve minnet dolu bu sözleri, gerçekten yaşamı hakkındaki son tam ifadesidir.

23. *LRB*, s. 35.
24. *Eintragungen*, s. 65.
25. *LRB*, s. 39.
26. *A.g.y.*

XIV

Yaşlanma

Başıma her ne gelirse gelsin, arkamda beni kucaklamak için açık kollar olduğu inancını asla kaybetmem.[1]

Lou Andreas-Salomé, yaşlanmadan önce yaşlılık konusunu çok düşündü. Örneğin 1901'de (daha kırk yaşındayken) "Yaş ve Sonsuzluk" adlı bir makale yayımladı. Makale onun yaşlılığına nasıl yaklaşacağını haber veriyordu.

YAŞLILIK YILLARINI ÖNCEDEN GÖRMEK

O zaman Lou, yaşlanmanın zihinsel ve fiziksel bir düşüş, geleceği olmayan hatta öğretme yeteneği bile olmayan bir zaman olarak kabul edilmesi gerektiğini, çünkü öğretmek için kullanacağımız araçları elimizden aldığını yazmıştı. Yine de eğer kendimize sonsuzlu-

1. Pfeiffer *LRB*'de aktarıyor, 300-1.

ğun kenarında olduğumuz gerçeğini dile getirme iznini verirsek, yaşlılık güzel olabilir. Bunun yapılıp yapılamayacağı nasıl yaşadığımıza bağlıdır, çünkü en sonda öğrenecek yeni bir şey yoktur; yalnızca öğrenilmiş olanları açığa vurma fırsatı vardır. Böylece (Lou tipik olarak karşıtları bir araya getirir) "ölebilmek ve yaşayabilmek birbirinden ayrı şeyler değildir". Değişmeden kalma çabalarıyla ya da genç görünme ve yeni modalara uyma girişimleriyle yaşlanmaya karşı konmamalıdır. Burada Lou mutlu ölmeye dair ikna edici bir felsefe geliştirir. Bunu, insan kültürel dünyasının bizim sanat yapıtımız olduğu ve bir sanatçı yapıtını yaptıktan sonra nasıl dinginlikle köşesine çekilebiliyorsa, hepimizin bunu yapabileceğimiz düşüncesi üzerine kurar. Doğal yaşama ve ölme konularını, dünyanın düzeninde "ikinci" düzeye, özel olarak insan olaylarına çıkarmış olmak kültürel başarımızdır ve "gençlik, kendini insan çalışmasında yaşama vermek anlamına gelirken ve gençlik güç devam ettiği sürece çok ileri yaşa kadar bile gidebilirken yaşlanma, bütün bu çalışmanın büyük bir sonsuzluğa giren küçük bir geçiciliğin özellikle insana özgü ifadesi olduğunu insanın bütün kalbiyle anlaması demektir."[2] Ancak yaşlanmaya teslimiyetle de yaklaşılmamalıdır, yaşlılık geçici hizmetten çıkıp serbest kalmış ve "sonsuzluğun bir temsilcisi" durumuna gelmiş olarak her bir ânın bağımsız olduğu olumlu bir yaşantı olarak hoşnutlukla karşılanmalıdır.

Lou bu makaleden kısa süre sonra Nisan 1902'de günlüğünde belki yaşlılığın çocukluğa ait bir tür hayal kurma durumunu geri getirdiğini, böylece hem başlangıcın hem de sonun köklerinin hayalde olduğunu yazmıştır.[3] Bütün şeyleri en iyi ve en mutlu biçimde yorumlama dürtüsünün ve "en yüksek" ve en yaratıcı deneyimleri "en derin" olanlara benzetme alışkanlığının Lou'nun düşüncesinde sabit bir unsur olduğunu görmüştük.

2. "Alter und Ewigkeit', 149-50.
3. Yayımlanmamış günlük.

Uzun yıllar sonra Lou yaşlanma hakkında Freud'la görüş alışverişinde bulundu. 1925'te Freud altmış dokuz yaşındayken, "sinsice etrafını saran bir duyarsızlık kabuğu"ndan söz ediyor ve buna cansız olanın başlangıcı diyordu: "Bir tür titreşim eksik".[4] Altmış dört yaşında olan Lou da ona olumlayıcı bir yanıt verdi. Yaşamımızdan pek çok şeyin kaybolduğunu kabul etti, ama o daha çok "çeşitli olandan önemli olana, esas olana dönüş eğiliminin artışı"yla ilgileniyordu. "Mutluluk duyguları"nın pek çoğunun buna ve "sonraki genç ölmemekten dolayı duyduğu 'minnet' duygusu"na bağlı olduğuna inanıyordu.[5] Yaşlanma daha sonraki yıllarda sıkça sözünü ettikleri bir konu oldu ve Lou altmış altı yaşındayken Freud'a özel bir itiraf özelliği taşıyan bir mektup yazarak kadınların "en yakın" oldukları erotik çevre söz konusu olduğunda eskiden ileri yaşa çok geç ulaşıp onun özel armağanlarını kaçıracağından korktuğunu anlattı. Fizyolojik olarak yaşlanmanın ancak altmış yaşında başladığını söyledi. Tahminen Lou erotik zevk alma kapasitesinden söz ediyordu. Bu yaşamına geç girmiş ve geç çıkmıştı. Her iki sefer de Lou değişiklikten dolayı minnettar olmuştu. İkinci değişiklikten duyduğu hoşnutluğu* şöyle anlattı:

---

4. Freud'un Lou'ya mektubu, 10 Mayıs 1925, *LFBW*, s. 169.
5. Lou'nun Freud'a mektubu, 18 Mayıs 1925, *LFBW*, s. 170-1.

* Dördüncü Bölüm'de Lou'nun aşk görüşünü Sokrates'inkiyle ilişkilendirme fırsatı olmuştu; burada onun tavrıyla Sokrates'inki arasında bir başka benzerliğe daha dikkat çekmek ilginç olacaktır: [Sokrates, Sefalus ile konuşmasını aktarıyor] "Biz yaşlılar bazen buluşuyoruz ... Aramızdakilerin çoğu kendileri için üzülüyor, gençlik günlerinin zevklerine, aşk ilişkileri ve eğlenceyle ilgili tüm sevinçlere pişmanlıkla bakıyorlar. Onlara bu kadar önemli gelen bir şeyden yoksun olmalarına üzülüyorlar; o günlerde yaşam güzeldi diye düşünüyorlar ve şimdi artık yaşamları olmadığına inanıyorlar. Kimileri ailelerinin yaşlarına saygı göstermemesinden yakınıyor ve yaşlanmasının getirdiği bütün sefillikler üzerinde durmak için bunu bahane ediyor. Ama bence, suçu yanlış omuzlara yüklüyorlar. Şimdiye kadar söyledikleri gibi, yaşlılık suçlu olsaydı, ben ve yaşamda benim yaşıma gelmiş herkesin aynı yaşantısı olurdu; ama aslında oldukça farklı duyguları olan pek çoklarıyla karşılaştım. Örneğin birinin şair Sofokles'e hâlâ bir kadından zevk alma yetisi olup olmadığını sorduğunu anımsıyorum. Sofokles ona "Benimle böyle konuşma" diye cevap verdi, "tüm bunlardan kurtulmuş olmak beni yalnızca memnun ediyor; bu, öfkeli, deli bir adamla bağından kurtulmak gibi bir şey." O zamanlar bunun iyi bir cevap olduğunu düşünmüştüm, hâlâ da öyle düşünüyorum; çün-

İnsan daha dar anlamında erotik yaşantıdan ayrıldığı zaman aslında çok harika olan, ama yalnızca iki kişinin yan yana durabileceği kadar yeri olan çıkmaz sokaktan çıkar ve anlatılamayacak ölçüde büyük bir genişliğe girer; bu, bir zamanlar çocukluğun da ait olduğu ve bir süreliğine unutmamız gereken bir genişlikti... şimdi insan kişisel benliğini arkada bırakarak (çocuğun insanlara ve onların onayına korkunç bağımlılığı ve insanın çaresizlik içinde kendinin *önünde* olmasının yerine) daha bağımsız biçimde kendini bu yenilenmiş yaşantıya adayabilir. Her yerde yuvalar bulur, her yere yumurtalar bırakır, giderek hafifler, hafifler ve sonunda uçar gider.[6]

Lou "burada beden giderek daha fazla bir engel oluşturur... Şeytan götürsün" diye eklemesine karşın, şimdi gençlikle yaşlılık arasında bir seçim yapması gerekse, hangisini seçeceğinden gerçekten emin olmadığını belirtmiştir. Böylece Lou yirmi beş yıl önce çocukluk ve yaşlılığın benzerliği üzerine düşündüklerini deneyimle doğrulamıştır.

4 Ekim 1930'da Andreas 84 yaşında öldü. Lou, onun yıllar boyunca özel bir ülkeye girer gibi yaşlandığını ve ölümünün "yavaşça uykuya dalar gibi" klişesine gerçekten uyduğunu söyledi. Andreas'ın ölümü, özellikle hastalığının en kötü devresini öğrenmek zorunda kalmadığı için Lou'yu memnun etti. Günlüğüne şu satırları yazdı: "Salt bir neşe duygusu, bir mucize gibi, bir lütuf gibi sanki – güzün sonunda olduğu gibi– fırtınada havada uçuşan yaprakların arasından içeriye ışık, ışık, ışık dolar gibi."[7] Freud'a da şöyle demişti: "Burada her şey eskisi gibi duruyor; burada onun için düzenlenmiş odalarla, eşyalarla ve insanlarla çevriliyim ve burada ben de kendi sonumla buluşacağım."[8]

Lou'nun yetmişinci yaş günü bundan dört ay sonraydı. Kendi-

kü yaş bizi böyle tutkulardan kurtardığı zaman insanın üzerine kesinlikle büyük bir dinginlik geliyor. Tutkular zayıflayıp insanı kavrayışlarını gevşettiklerinde, Sofokles'in dediği gibi bu, kesinlikle pek çok delilik türüne boyun eğmekten kurtulmak anlamına geliyor.'
Bu sözcükler beni büyüledi.
(Plato, *Devlet*, Birinci Kitap, çeviri F.M. Cornford)

6. Lou'nun Freud'a mektubu, 20 Mayıs 1927, *LFBW*, s. 181.
7. Yayımlanmamış günlük.
8. Freud'a mektup, 10 Ekim 1930, *LFBW*, s. 206.

siyle aynı yaştaki bir kuzenine[9] yazdığı mektupta yalnızca "kabulleniş"ten çok, geldiği yaşa iyimser bir sevinç vardı ve bu otuz yıl önce Frieda von Bölow'a mektubunda orta yaş hakkındaki duygusuna benziyordu. Lou, mektupta yaşlanma konusunda daha yaygın bir tavır olarak yakınmayı (ya da üzülmeyi) –insanın ortak yaşantısı olan çağdaşlarının sayısı giderek azalıyor– kabul ettiğini kısaca belirttikten sonra, yaşlanmaya karşı olumlayıcı bir tutum takınır. Yaşlanmanın daha evrensel biçimde insan olanla, hatta hayvanları ve bitkileri de içine alan daha geniş dünyayla bağlantı kurma kapasitesini arttırdığından emindir. Psikanaliz boyunca insanlara yakınlaştığı yaklaşık yirmi yılın ona bu faydayı diğerlerine göre daha çok hissetme ve ondan daha çok zevk alma olanağı verdiğini fark eder. Daha sonra *Dönüp Baktığımda*'da da benzer bir şey yazmıştır: "Yıllar geçti, savaş gençlik saflarını nasıl zayıflattıysa yaşlılık da çağdaşlarımın saflarını zayıflattı: Geride daha tuhaf olanlar [*der fremde Mensch*] kaldı."[10]

Yetmiş iki yaşında yaşlılığı artan bir "varlık"[11] olarak görüyordu. Yine zaman zaman oturup yazıyordu ve yaşamın anlamı ya da genel olarak yaşam üzerine düşünmeyi hiç bırakmadı, bu konudaki şaşırtıcı güvenini hiç kaybetmedi. Lou'nun dört yıl Adolf Hitler yönetiminde yaşadığı halde Almanya'daki politik değişimler konusunda tek bir sözcük kaleme almamış olması dikkate değer. (Nazi yönetimi de Yahudi bağlantılarına karşın onunla ilgilenmedi, ama ölümünden sonra kütüphanesine polis el koydu.) ***Bütün*** düşünceleri, din, psikanaliz, kendi geçmişi ve yakın çevresi hakkındaydı. Ego, güven ve dindarlık, geleneksele uymayan düşünürlerin zor yaşamları, analistin analiz ettiği kişiye saygısı ve –her zamanki gibi yine– bütün varoluşun altındaki güvenlikle ilgili yazılar yazdı: "Aceleci ayağımızın altında toprağımız durur, tıpkı çevremizdeki bütün varlıkların altında olduğu gibi."[12]

Son yazıları tümüyle soyut olmayı sürdürdü ve bunlar Lou'nun

9. Lotte Reinecke'ye yayımlanmamış mektup, 14 Şubat 1931, Deutsches Literaturarchiv in Marbach am Neckar'da.
10. *LRB*, s182.
11. *Eintragungen*, s. 24.
12. *A.g.e.*, s. 25.

yetmişli yaşlarında hâlâ sahip olduğu dikkate değer entelektüel enerjiyi göstermelerine karşın, belirsiz, esrimiş çok heceli sözcüklere eğiliminin üstesinden, gelecek kuşaklara kişiliğinin ana hatlarını bırakacak kadar gelmediğini de gösterirler. Yazıları, bir sahnenin önündeki kalın, yarı saydam bir perdedir; sahnelenen oyun yalnızca yakından bakanlar tarafından doğru düzgün görülebilir.

YAŞAMIN BİÇİMLENDİRİLMESİ

Birinin yaşamının biçimini ve örüntüsünü gözlemlemekle ona biçim ve örüntü *vermek* arasında ancak ince bir ayrım yapılabilir. Lou yaşamında biçim bulurken ona (aralardaki uzun uyanıklık döneminin üzerine çıkan hayal yolculuklarıyla, ilk hayalinden sonuncuya kadar) biçim de verdi; bu, onun aynı anda hem toplam özgürlüğe hem de toplam itaate inanmasından daha çelişkili bir şey değildir. Lou'nun geçmişe dönerek yaşamına biçim verişinin dikkate değer ve görünüşe bakılırsa bilinçdışı bir örneği, *Dönüp Baktığımda*'nın Freud hakkındaki bölümünde bulunabilir. Uzun zaman önce 1913'te Freud onun "Yaşam İlahisi"ni okumuş (bunu Nietzsche'nin yazdığını sanıyordu) ve ona şiirin felsefi boyutunu sevmediğini ve acıya kucak açmasından dehşete düştüğünü söylemişti. "Bence bu gibi isteklerden kurtulmak için insanın bir kere kafasını kötü biçimde üşütmesi yeter!" demişti. O zaman Lou Freud'u ılımlı biçimde eleştirmiş ve felsefe yapma eğilimi taşımamasını genel olarak coşkunluktan yoksunluğuna bağlamıştı.[13] Şimdi yıllar sonra Freud yaşlanmış ve korkunç acılar çekerken, Lou ona şiiri ve o zaman şiir hakkında söylediklerini anımsattı ve sonra gözyaşlarına boğularak "Bir zamanlar hakkında o coşkulu saçmalığı yazdığım şeyin ta kendisini siz yaptınız!" dedi.[14] Burada Nietzsche'ye özgü tavır saçmalık ve Freud'un gösterişsiz katlanışı gerçeklik haline gelir. Böylece Nietzsche'nin temel taşı olduğu bir kemerde Freud kilit taşı olur. Aynı anda Gillot'nun da aynı kemerde bir temel taşı olarak var ol-

13. *FJ*, s. 107.
14. *LRB*, s. 168.

duğu dolaylı biçimde öne sürülür, çünkü Freud cevap olarak bir şey söylemek yerine Lou'ya sarılır ve biz bölümün dikkat çekici son sözlerini okuruz: "Çevremde yalnızca onun kollarını hissettim."[15] Onu çevreleyen kollar Lou için her zaman çok önemli ve duygusal bir anlam taşımıştır ve anlatımı açıkça (kendisi ve Gillot hakkında olduğunu itiraf ettiği) *Ruth* romanının ilk bölümünün sonunu anımsatır. Duygusal genç kız taptığı hocasının evine gitmiştir, onun kendisini kabul edip zihinle ilgili şeyler öğretmesini arzulamaktadır ve hiç tahmin etmediği gibi tamamen kabul edilir. Bölüm tek tümcelik bir paragrafla son bulur: "Kollarını ona doladı."[16] Lou, son dâhi arkadaşı Freud'u, bir zamanlar ilk dâhi arkadaşı Nietzsche'ye ait olan yere koymakla kalmamış, bir zamanlar Gillot'nun bulunduğu ve zarar verdiği yere de saygıyla yerleştirmiştir. Bu biçimde Lou, vazgeçtiği, reddettiği ve kabul ettiği öğretmenlerini en sonunda birleştirmiş ve sıralamıştır. Aslında Lou'yla birlikte geçmişe, bundan daha önceki bir devreye bakılıp onun Freud'u Nietzsche'yi düzelten ve Gillot'yu mükemmelleştiren kişi olarak kavradığını görebiliriz: Lou Freud'a yazdığı son mektuplardan birinde ona "yaşamımın üzerindeki baba çehresi"[17] olduğunu söylemiştir. Böylece Lou'nun biçimsel olarak Freud'un yerleşik olduğu zihninde kemerin temelinin atıldığı zeminin, çocukluğunda babasıyla yakınlığının ve bununla birlikte ona büyük mutluluk veren baba olarak "Tanrı" yaşantısının kaybının, yerini Freud almıştır.

YAŞLI BİR KADIN OLARAK LOU'NUN BIRAKTIĞI İZLENİMLER

Lou Andreas-Salomé'nin yetmiş yaşındaki halini, herhangi bir tipik yaşlı kadın resmiyle bağdaştıramayız. Onunla ilk kez yetmiş bir yaşındayken karşılaşmış olan Ernst Pfeiffer, onu her şeyden öte doğal, dünyadaki en saf [*aglos*] ve en masum insan, hiç kimseye benzemeyen ve sosyal yönelimi olmayan biri olarak anımsar. Giysileri

15. *A.g.y.*
16. *Ruth*, s. 59.
17. Freud'a mektup, 4 Mayıs 1935, *LFBW*, s. 225.

her zaman demodeydi, hiç kuaföre gitme derdi olmadı, hiç konuk ağırlamadı. Ama kesinlikle "cadı" ya da uçuk bir insan değildi. Tamamıyla gösterişsiz ve yalansız görünüyordu. Bir keresinde Pfeiffer onu kalabalık içinde (seçim sandığında) gördüğünde, onun tamamen ve acınacak biçimde yanlış yerde, orada dolaşan küçük bir hayvan gibi yolunu yitirmiş olduğu izlenimini edinmişti.[18]

Lou'yu evinde ziyaret eden insanlar onu ciddi, içine kapanık, dikkatli, akıllı ve çocuk gibi buluyorlardı. Daha sonra bilimsel tıbbı psikanalizle birleştiren çalışmasıyla tanınan Viktor von Weizsäcker psikanalizi ilk kez Lou'dan öğrenmişti. Onun *Teşekkürler Freud* kitabını okumuş, bunun üzerine bir mektup yazıp onu ziyaret etmiş ve Lou da onu desteklemişti. Weizsäcker daha sonra yetmiş yaşındayken şöyle yazmıştı:

> Göttingen'de sessiz sedasız psikanaliz uygulaması yapıyordu ve entelektüel dünyamızın bir büyücüsü gibi gizemli yaşamını sürüyordu ... İlk andan itibaren nasıl biriyle uğraşmak zorunda olduğunu ve gereksinimlerimin köklerinin nerede olduğunu anladı. Belki bana yardım edemedi, ama ruhu nasıl seveceğini biliyordu ve yalnızlık dünyalarında deneyimliydi.

Görünüşü Weizsäcker'e göre kadınsı, saçları hâlâ sarıydı ve yürürken

> Gezinti yapan genç bir ağaç gibi esnekti. Gertrud Bäumer ya da Ricarda Huch kadar heybetli değildi ... ama insanlarla hoş ve araştırmacı ya da deneysel bir duygudaşlık içine giriyordu, zihni planlarla ve çalışmalar oluşturmakla meşgul beyin işçisinin tamamen erkeksi ağırlığı onda yoktu.[19]

Weizsäcker'in burada sözünü ettiği iki yazardan biri, Gertrud Bäumer ondan beş yıl sonra Lou'yu ziyaret etmiş ve yaşlanmış haline ilişkin gazetecilere yakışır cinsten bir başka betim bırakmıştır. Bäumer Lou'ya bakarken şöyle düşünmüştür:

> Onda nasıl yıkılmaz bir gençlik var! Daha önce kalbinde bir sorun çıktı ve çoktan yatağa düşmüş olması gerekirdi. Ama o çok hoş bir biçim-

18. Pfeiffer'le konuşma.
19. Weizsäcker, *Natur und Geist*, s. 128.

de dimdik yatağının ucunda oturup ince kollarını destek almak için yatağın iki yanındaki tahtalara dayadı; ve yüzünün yarısını çevreleyen hâlâ sarımsı kızıl ışıltılı gür saçları güçlü alnından –erkek çocuklarınınki gibi bir alın– geriye doğru fırçalanmıştı: Tüm bunlar insana onun yaşını unutturuyordu. Sanki içinde ele gelmez sonsuz bir doğa vardı. Başının hatları, boynunun narin, gururlu çizgisi her zaman bana genç bir kız resmini anımsattı.[20]

Lou'nun Avrupa'nın ruhunu ve "bir başka gerçekliktenmiş gibi yaşama" yeteneğini yitirmesiyle ilgili konuşmaları hâlâ ateşliydi ve Gertrud Bäumer onun "kendine özgü, doğrudan konunun özüne inme ve bu öz hakkında hiçbir baskı hissetmeden ve kişisel çekinceleri olmadan konuşma biçimi"ne hayran kaldı.

SON ARKADAŞLIKLAR

Lou'ya ileri yaşında yazılmış en etkileyici anma yazısı Ernst Pfeiffer'e aittir. Pfeiffer (onunla daha önceki ilk buluşmasından sonra) Mayıs 1934'ten itibaren, Şubat 1937'de ölümüne kadar onu düzenli olarak ziyaret etmiş ve sonraki yaşamının tamamını onun anısını ve çalışmalarını korumaya adamıştır. Lou'nun yazılarını ölçüsüz, sevgi dolu bir emekle düzeltmiş, kısaltmış, yayımlamış ve yeniden yayımlamıştır.

Ernst Pfeiffer Lou'nun son yıllarındaki iki dostundan biridir. Diğer dostu 1974'te ölen Josef König'dir. Lou Freud'a "mükemmel bir ahbap" dediği Pfeiffer hakkında yazmıştır. Kırklarının başındaki bu Kleist araştırmacısıyla zaman zaman birlikte çalıştığını ve "çok canlı uyarımları" için ona şükran borçlu olduğunu anlatmıştır.[21] "Yaşamın her zaman hatta bu kadar geç bir dönemde bile yoldaşlık için bu kadar enfes bir şey göndermesini çok hoş buluyorum" diye de eklemiş ve ileri yaşa özel mutlulukları yine uzun uzun sıralamıştır (Freud yine buna katılamayacağı yanıtını vermiştir).

Bu genç arkadaşı için Lou'nun önemi, çok sayıda insanın onda daha önce dikkat ettiği ve gerçekten de yaşamının sonuna kadar ko-

20. G. Bäumer, *Gestalt und Wandel*, s. 469-70.
21. Freud'a mektup, 3 Mayıs 1934, *LFBW*, s. 219.

ruduğu gücün –"anlayıcı" ve dinleyici olarak gücü– aynısından kaynaklanmış gibi görünmektedir. Pfeiffer onu her gün ziyaret ediyor ve Lou onu duyguları, izlenimleri ve deneyimleri hakkında konuşmaya yüreklendiriyordu. Bu konuşmalar sırasında Pfeiffer sık sık Lou'nun uykuya daldığını sanıyor ve susuyor, ama sonra yarı karanlıkta onun devam etmesini söyleyen pür dikkat sesini duyuyordu. Ancak uzun bir süre sonra ve o zaman da ancak deneysel olarak Lou Pfeiffer'in ona tüm anlattıklarına bir yanıt veriyordu, ancak verdiği yanıtla (sözleri kaydedilmemiştir, ama bunların anlamı ve önemi tahmin edilebilir) Pfeiffer'in o zamana kadarki tüm yaşamına bir örüntü kazandırıyordu – ya da yaşamındaki örüntüyü gösteriyordu. Pfeiffer'e göre o zaman, gölgeler altındaki bir manzaranın güneş ışığıyla tamamen değişmesi gibi, bir anda her şey açıklık kazanıyordu.[22]

ÖLÜMÜ

Lou bir göğsünün alınması için ameliyat geçirmek zorunda kaldığı 1935 yazında ölmeyi bekliyordu. O zaman geçici bir veda sırasında iki arkadaşına söyledikleri "her şey, her şey iyidir" olmuştu. Ama Lou bir buçuk yıl daha yaşadı. 1937 yılında onu öldürecek olan üremi enfeksiyonuna yakalandı. Ersnt Pfeiffer onun en son sözlerinden bazılarını anımsıyor. Bir noktada Lou –yakınarak değil, ama yaşamın tuhaflığına şaşarak– "Aslında tüm yaşamımı çalışarak, çok çalışarak ve yalnızca çalışarak geçirdim ... Ne için?" demiştir. Ölmeye yaklaşmışken "Düşüncelerimin serbestçe gezinmelerine izin verirsem hiçbirini bulamıyorum" demiş, ama en son sözleri "Ne de olsa en iyisi ölmek" olmuştur.[23]

Lou, yetmiş altıncı yaş gününden birkaç gün önce 5 Şubat 1937'de yaşama gözlerini yumdu. Külleri, Göttingen şehir mezarlığında kocasının mezarına gömüldü. Yaşam boyu süren yuvasının sınırsız olduğu duygusunu ifade eden gerçekleşmemiş arzusu, küllerinin bahçesinin üzerine serpilmesiydi.

22. Pfeiffer'le konuşma.
23. Pfeiffer tarafından kaydedilmiş, *LRB*, s. 308-9.

Kurgu yazıları

A. İLK KURGULARI, 1883-95

LAS'ın yirmi uzun öyküsü, sekiz romanı ve bir oyunu yayımlandı. Ayrıca yayımlanmayan iki başka öyküsü ve iki oyunu vardı. Öykülerin bir grubu çocukluk hakkındadır; kalanlar bir genç kız (ya da genç kız gibi bir erkek çocuğu) veya kendi gençliğinin bir yansıması gibi görünen genç bir kadın hakkındadır. Koşullar genellikle Lou'nun kendi koşullarıdır (Rusya'da yaşayan ya da İsviçre'de öğrenim gören Alman bir genç kız ya da evli ama bâkire) ve konular, Lou'nun günlükler, mektuplar ve makalelerde ele aldıklarıdır. İki ana konu yinelenir: İlk gençlikte kuvvetle hissedilen bir dini inancın yitimi ve kendinden yaşlı bir adama kendini adayarak ve boyun eğerek bağlanmanın ardından ona inancını yitirme.

Lou, yazarlarla yakınlığı sayesinde daha iyi yazmayı öğrenmedi. Yazınsal yeteneği azdı ve onu geliştirmeye çalışmadı. Sahip olduklarını fazla gayret sarf etmeden kullandı. Lou'nun kurgu yazılarını önemli bulmadığının farkında olmalıyız. O, böyle yazının herhangi bir kadının yaşamının merkezi olmaması gerektiğini, güzelliği ya da barınak sunması için dikilmiş bir ağaçta beklenmedik biçimde yetişen bir meyve gibi bir lüks olması gerektiğini düşünüyordu.

"Tamamen zihinle meşgul olan" (*durchgeistigt*), zeki olmasına karşın ilgi çekici, vasatla iyi arası bir kadın yazar olarak önemli bir üne kavuştu. Kendini genel bir biçimde yaratıcı görüyordu, ama kendine hiçbir zaman "yaratıcı bir yazar" ya da bir "sanatçı" demedi. Akıcı ve zaman zaman taşkın biçimde yazıyor, çok fazla diyalog ve iç monolog, çok az eylem ve daha da az betim veriyordu. Örneğin, Petersburg'un buralı bir Alman göçmen tarafından nasıl göründüğü gibi çok şey vaat edecek gibi görünen coğrafi temalardan hiçbir şey çıkarmadı. LAS'ın kurgularını okurken insan onun eğer mümkün olsaydı hiç zaman ve yer kullanmadan da idare edebileceğini ve yalnızca içsel olaylara: Zihinsel süreçler, duygusal şoklar ve çatışmalara yer vereceğini hisseder.

Tanrı için mücadele

Lou'nun 1883-4'te Paul Rée ile yaşarken yazdığı ilk kitabı *Tanrı İçin Mücadele* (1885) romanını, kendi söylediği gibi, yalnızca ailesini yurtdışında kalmasına izin vermeleri için ikna etmek ve onlara orada zamanını boşa harcamadığını göstermek için üretmiş olması olası değildir. Bunu daha kısa ve daha az ciddi bir kitapla da yapabilirdi. *Tanrı İçin Mücadele*, yaşam üzerine en dürüst biçimde işlenmiş düşüncelerle tıka basa dolu 317 sayfadan oluşur. İçindeki bazı tümceler Nietzsche ile birlikteyken tuttuğu ("Stibbe") defterden kopyalanmıştır; kimi formülasyonlar ve fikirler onunla konuşmalarından türemiştir ve (kendi söylediğine göre) çoğu da eski yazılarından, yalnızca uyaklarını çıkardığı şiirlerinden derlenmiştir. Ancak kitabın tamamının parçalar bir araya getirilerek oluşturul-

muş gibi görünmesine karşın, kitap Lou'nun onun hakkındaki yorumlarının öne sürdüğünden çok daha içten ve ciddidir. Lou, kitabı "Henri Lou" takma adıyla yayımlamıştır. (Gillot'nun ön adı Hendrik'ti, bu nedenle –Gillot'nun ona verdiği – "Lou" ismi bir soyad olarak kışkırtıcı biçimde erkeksi olmuştur.)

Kitap, kahramanı Kuno'nun (cesur olan anlamında mı?) ileri yaşında yazdığı anıları sunma iddiasındadır. Kuno bir papazın oğludur. Bir çocuk olarak ateşli dini yaşantıları olur, ama büyüdükçe kafasında kuramlar oluşturmaya başlar ve inancını yitirir; bu da onun yıllar boyunca Tanrı'yı öldürmüş olduğunu hissederek üzülmesine yol açar. Öğrenciyken önce koyu bir sofuluk sonra da bir serserilik dönemi geçirir ve hiçbir zaman kayıtsız öğrenci arkadaşları gibi olamayacağını fark eder; onun için yalnızca "baskı ve zulüm" vardır. Çocukluğunu geçirdiği köye dönünce çocukluktaki oyun arkadaşı Jane ile dostluğu yeniden başlar. Şimdi sıkıcı bir adamla evli olan Jane ve Kuno birlikte çok güzel akşamlar geçirirler ve Kuno Jane'in iyileştirici yapısı sayesinde ve Jane de iyileştireceği birine sahip olduğu için birlikte daha mutlu olurlar. Bu ilişki (o zaman hâlâ olduğu üzere) Lou von Salomé tarafından, okuyucu ve hatta karakterler için neredeyse dayanılmaz hale gelen bir mutluluk ve kutsallık tepe noktasına kadar götürülür. Ama ikisinin aşk tehlikesini göz ardı ettikleri ortaya çıkar ve kadınlar ve aşk hakkında bir sohbetin doruğunda, çok etkilenen Kuno Jane'in ellerini yakalar ve öper. Bütün yüce duyguların bir anda doyumsuz, yıkıcı bir cinsel heyecana indirgendiği bir tutku nöbetine tutulmuştur:

> Onun dokunuşuyla içimden bir anda elektrik şoku gibi bir şey geçti, kan şiddetle kalbime baskı yapmaya başladı ve çok güçlü bir tutkuyla titredim.[1]

Kuno oradan ayrılmaya karar verir, ama soylu Jane kendi kendine "Her ne pahasına olursa olsun mutluluk" diyerek kendini onun kollarına atar, (betimlenmeyen cinsel ilişki gerçekleşir. Bundan sonra "gecenin karanlığında kalan" ve kendini bir suçlu gibi hisseden Ku-

1. *Im Kampf um Gott*, s. 129.

no, hemen yabancı diyarlara gider ve "düşmüş bir melek" olan Jane bütün saflığını ve doğallığını yitirmiş olarak ruhsal bir "yıkıntı" durumunda eriyip gider ve kızını doğurduktan sonra ölür.

Bu tema, Lou Andreas-Salomé'nin ilk kurgularında bildik bir tema olacaktır: Yoğun, yarı erotik, "kutsal" bir aşk, "cinsel aşk" olgusu olarak patlak verir veya cinsel aşkla çarpışır ve sonunda her şey altüst olup bir felakete dönüşür.

Kuno şimdi ruhsal amaçları izler, bir üniversitede ders vermeye başlar ve geçici bir süre için görevinin, kendini onu izleyen bir grup gence adamak olduğunu düşünür. Ama bir başka aşk ilişkisi yine kadının ölümüne yol açar. Kuno uzun süre önce baştan çıkardığı ve sonuç olarak adı lekelendiği için zor günler geçirmiş Margherita'ya evlenme teklifi yapar. Margherita ona âşıktır, ama kendi tarzında, Jane gibi anlatılamayacak kadar soylu olduğu için, onun teklifini reddeder. Bunun nedeni, ev yaşamı için yeterince ahlâklı olmamasıymış gibi davranır ama aslında Kuno'yu istediğini bildiği özgürlükten alıkoymak istemez. Rahatlamış olan Kuno ondan ayrılır ve Margherita en sonunda büyük bir iş yaptığını düşünüp mutlu olarak kendini zehirler. Konu, Kuno'nun bu yaşamların feda edilmesine değer olmasından çok –ki değdiğine dair güçlü bir ipucu da vardır– kadınların en iyi yönünün kendilerini feda etme yetkinlikleri olduğudur.

Kitabın son bölümünde Kuno, bir kadını daha, uzak bir köyde büyümüş kızını mahveder. Bu, yabani, ürkek, hassas, kaprisli bir kızdır, insanlardan nefret eder, en mutlu olduğu yerler kayalıklar ve tarlalardır. Kuno kızına Märchen ("Peri") adını koyar ve altı yıl boyunca kim olduğunu söylemeden onun yetiştirilişini denetler. Kızın eğitimi, Kuno'nun onun yetkiye ve zulme direncini kırarak onu ehlileştirmek zorunda kalmasıyla başlar. Bu süreç sonunda onun "tanrı"sı olur. Ama bunu fark etmez, çünkü tam olarak amacı kızının büyük tutkulu duygu stokunu dinden *başka* bir şeye yöneltmesine yardım etmektir. Öğretmeni olarak Kuno ona "kendine ait bir ideal için bir Promete gibi gayretle yaşama meydan okuyarak onunla mücadele etme"yi esinlemelidir –bunu başarırsa, annesine karşı yaptığı yanlışı ödünleyecektir. Korkunç bir başarısızlığa uğrar: Kı-

zı onu giderek daha fazla sever ve onun karısı olmayı ümit eder. Romanın tepe noktası, Kuno'nun kızına onun babası olduğu gerçeğini söyleyeceği on yedinci yaş günüdür. İtirafına başlar ve kızının anladığını düşünerek durur. "Yine de beni sevebilir misin?" sorusu neşeli bir "Seni seviyorum"la yanıtlanır ve Kuno (bir sonraki ziyaretinde) kendisine duymayı çok istediği isimle hitap etmesi için kızına yalvarır. Kızı bunun "koca" olduğunu düşünür ve çok sevinir; onunla evlenmeye hazırdır ama Kuno "Bana baba de" deyince kız mahvolmuş biçimde bunu söyler, sonra da geceye çıkıp kendini boğar.[2] Bu arada Kuno'nun romanda büyük rolü olan, melankolik, ateist bir papaz olan kardeşi de Märchen'in aşkından hasta olur ve ölür. Yalnız Kuno hasta olmaz, yaşar, yaşlanır ve anılarını yazar. "Yaratıcı ruhun güçlü, acı veren huzursuzluğu"ndan rahatsız olan Kuno, yaşama inanmaya devam eder ve anılarındaki son sözler, en iyi yaşamın "Tanrı'dan Tanrı'ya hareket etmek" olduğudur.[3]

Tanrı için mücadele, bir zamanlar, çocukluğun güven veren Hıristiyanlığında "Tanrı"ya yöneltilmiş ama zekâ gelişince nesnesini yitirmiş olan, insanı bunaltan, ileri yönlendiren duygularla ne yapacağını bulma mücadelesidir. Kuno, yaşamına, bir amaç, bir açıklama ve huzur değil, duygularını meşgul edecek ve yaratıcı tutacak bir depo arayan hummalı biri gibi kendine dalar. Bu depo, cinsel ya da evcimen bir hal almama koşuluyla bir kadına aşkı olabilir – ya da bir grup genç insana ya da tek bir öğrenciye ders vermek olabilir. Kuno, aradığını hep bulur, ama bu devam etmez ve o, arkasında mahvolmuş insanlar bırakarak aramaya devam eder. Yazar, Kuno hakkında, gizliden gizliye özgürlükte ısrar ettiği, her şeye hazır olduğu ve Hıristiyanlar Tanrı'yı ne kadar severlerse, yaşamı o kadar mutlak sevdiği için yaşamı değerli biri olması dışında *hiçbir yargıda bulunmaz*. Belki de Kuno bir Faust karakteri olarak tasarlanmıştır, çünkü kadınlarından birinin adı Margherita'dır ve *Faust*'ta Tanrı'nın söylediği "her zaman uğraşan ve yılmadan çalışan kurtarılabilir"[4] sözleri onun için geçerlidir; fakat onda şeytanın Tan-

2. *A.g.e.*, s. 242.
3. *A.g.e.*, s. 313.
4. 'Wer immer strebend sich bemüht, den können wir erlösen.'

rı'dan fazla var olduğu söylenemez – her şey insan yapımıdır ve dinin tamamı büyük bir hatadır. Kuno bunda ve diğer tavırlarında (acıya memnuniyetle katlanması gibi) Nietzsche'ye benzer ve hakkındaki son söz Lou'nun Nietzsche hakkındaki yargısının işaretidir.

Kuno ayrıca yazarın kendisini de temsil ediyor gibi görünür, çünkü çok erkeksi hiçbir yanı yoktur ve ailesinden ayrılması, özgürlüğü yüceltmesi, koyu dindar gayretkeşlikten ateşli ve dindarca düşünme dönemine geçişi, kendini adama ve sadakatsizlik karışımı, son derece bilinçli ve kasıtlı ahlâk karşıtlığı, cinsellik korkusuyla birlikte, elektrik yükü çok fazla bir cinsellik –tüm bunlar yazarın kendi biyografisine ait unsurlardır. Yalnızca kendini bir erkeğe adamak ve onun için yaşamak isteyen Jane'de; geleneksel ev yaşamını benimsemek ya da reddetmek konusunda sorun yaşayan Margherita'da; ve –en çok da– Gillot ile ilişkisindeki halinin bir kopyası olan, bildiği her şeyi, onu kucağına oturtan, sonsuz sevgi ile sonsuz bilgiyi birleştiren ve sonunda onu sonsuz hayal kırıklığına uğratan Tanrı gibi bir öğretmenden öğrenen genç kadın Märchen'de Lou'nun parça parça imgeleri vardır. Märchen ayrıca, Lou'nun en sevdiği dış görünümün imgesini tanıtmak için de bir fırsattır: Hayalet gibi yalnız, hayalci ve düşçü, inatçı ve ortaya çıkarılması gereken hoş becerileri olduğu halde şiddetli bir yönü de olan (derslerinden kaçmak için kendini bıçaklar) biri.

Kitapta Nietzsche'ye özgü melankoliyi yoğun bulan Erwin Rhode kitap için şöyle demiştir:

> Roman bütün büyük kusurlarına –cesurluğuna ve hayalci entelektüelitesine– karşın, her yerde kendini gösteren içe dönüklük, doğruluk ve duygunun saf aleviyle çekicilik kazanır.[5]

"Hayalci" anlatım, duyguların yanı sıra fikirleri de içine alacak bir yapıdadır. Bu roman belki bir seraya benzetilebilir: İnce, şeffaf duvarları bütün esintileri dışarıda tutar; içeride sıcak bir düşünceler topluluğu doğal olmayan bir biçimde birbirine yakın olarak büyür ve sulama araçları da görünür. Fikirlere gelince, bunlar da iki kök-

5. G. Bäumer aktarıyor, *Gestalt und Wandel*, s. 491.

lü temadan gelişir: Kadınlar ve erkeklerin farklı sevme biçimleri ve dini yaşantının yapısı. Bu konuların her ikisi üzerine de tartışmalar vardır.

Roman aynı zamanda özgürlüğe bir övgü ve her ne olursa olsun onun yol açtıklarının haklılığının kanıtlanmasıdır. Özgürlük duygusu, gerçek seçme özgürlüğü ile aynı şey değildir. "Tam olarak var olduğum yerde, zorunluluk duygusu benden alınır, orada özgürlüğü hissederim."[6] Kendini hiç özgür hissetmemiş ve özgürlüğü yalnızca ölürken hissetmeyi bekleyen Rudolf'ta Lou von Salomé'nin geleneksel ahlâkın karşısında olduğunu görürüz: O yaşamı boyunca anne babasına saygı gösterdi, kibar davrandı, kendine zarar veren sözleri bile tuttu, sevdiği kızdan vazgeçti, bâkir kaldı ve mutluluğu olanaksız buldu. Bu arada Kuno anne babasına itaat etmez, her türlü aşırılığı dener ve üç kadının ölümüne sebep olur, ama kendine ve "yaşam"a inancını yitirmez. Tuhaf olan şudur ki onu haklı çıkaran, ideale inancıdır, oysa biz o idealin ne olduğunu neredeyse hiç bilmeyiz: Sözlü bir biçimi yok gibidir ve onun duygularının niteliği ve yoğunluğuyla ilgilidir. Tautenburg günlüğünün söylediği gibi, yoğunluk her şeyi haklı çıkarır.

Ruth

Artık Andreas-Salomé olan Lou, bir sonraki kurgu yapıtını on yıl sonra yazdı: *Ruth* romanını 1893'te yazmaya başladı ve 1895'te yayımladı. Aradan geçen on yılda evlendi, Rée'yi kaybetti, Ledebour'u tanıdı, yazarlar, bilim adamları ve sanatçılarla tanıştı, pek çok bilimsel çalışma yaptı, İbsen hakkındaki kitabı ve çok sayıda makalesiyle kendine bir isim yaptı; 1893'te (bu ikinci roman üzerinde çalışırken) Nietzsche kitabı baskıdaydı. Lou sonraki on yılda zamanının çoğunu kurgu yazarak geçirdi.

Ruth açıkça söylendiği üzere tamamen yazarı ve onun Gillot'yla ilişkisi hakkındadır. Bu da kökü kalın, hızla gelişen bitkilerle dolu bir seradır, yalnız bu sefer bitkilerin hepsi duygulardır. Genel ifadeler ya da tipik davranışların yerine, akılda kalan malzemenin yoğun

6. *Im Kampf um Gott*, s. 304.

–ve anıştırıldığı üzere– eşsiz duygu anlarını dışarı çıkarmak üzere anımsanması, seçilmesi ve yönlendirilmesidir. Ama kitapta olgun olmayan erotik bir hayal havası vardır ve eşsiz olma arzusuna karşın, anlatılanlar oldukça sıradandır. Yine de kitap döküntü değildir, vasat akıllı bir kitleyi memnun etmek için yazılmamıştır ve çoğu zaman güçlü biçimde de olsa ciddi ölçüde eleştirilmiştir. Örneğin bir eleştirmen, kitabın akıllıca ve derin ama aynı zamanda "derin düşünceler ve gündüz düşleriyle bozulmuş; gerçekçilikten uzak ve yine çocuk saflığında"[7] olduğunu yazmıştır.

Ruth'da Anne-of-Green-Gables türünden, acıma duygusu yaratan bir şey vardır. Ruth, okulda "diğerlerinden farklı"dır –yetimdir, bir hayal dünyasında yaşar, harika erkekler hakkında öyküler uydurur ve diğer kızların da bu öyküleri kendisiyle yaşamalarını sağlar. Onun hakkında önemli olan hayallerin *yaşanabileceğine* inanmasıdır. Öğretmeni Erik, Ruth'un yazdığı esrik bir makaleden çok etkilenir. Onu tanımaya başlar ve Ruth'u sade gri giysiler giyen, uzun saçları kurdelesinden dışarı çıkan, yüzünde cesaret ve yaşama duygusu okunan hafif erkek çocuğuna benzer bir kişilik –"Baküs genci"– olarak görürüz. Ruth, tapınacağı kişinin Erik olduğunu fark eder. Bir akşam onun evine kaçar ve dramatik buluşma gerçekleşir –Bana mı geliyorsun?– titremeler, ağlamalar, Erik'in Ruth'un saçını okşaması, Ruth'un onun önünde diz çökmesi ve sonunda Erik'in kollarını Ruth'a dolaması. Erik, Ruth'un (Kuno ile Märchen'in arasındaki gibi istemi kıran bir olay ile başlayan) eğitimini üstlenir ve Ruth onun evine taşınır. Sabah akşam dersleri vardır ve tek düşündüğü Erik'tir:

> Onun düşüncelerini öyle meşgul ediyor, onu o kadar şaşırtıyordu ki Ruth, kendi düşüncelerinden çıkıyor ve gözlerini ayırmadan ona bakıyordu.[8]

Şimdi öğretmen öğrencisine âşık olur ve terbiyeli bir adam olduğu için onun sık sık ifade ettiği, mutlak biçimde her konuda kendisine itaat etme isteğinden faydalanabileceğinden kaygı duyar. Ruth'un

7. E. M. Hamann'ın eleştirisi, 1901.
8. *Ruth*, s. 101.

feryadı "Ben senin çocuğunum"dur. Burası çok belirsiz olsa da öyle görünüyor ki Ruth cinsel duygular konusunda açık bilgiye sahip değildir ve kendisine yapılacak her şeye, yalnız her şeyin kendisine yapılması ve kendi rolünün tapınma dolu itaat olarak kalması koşuluyla, hazırdır:

> Her şeyi yapacağım! Doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü her şeyi! Ölümüne itaatkâr olacağım. Beni sına. Ama sana itaat etmeme izin vermelisin.[9]

Erik Ruth'u okuması için yurtdışına gönderir ve paylaştıkları duygu anlarının en yoğununu Ruth'un gitmesinin arifesinde yaşarlar. Erik Ruth'a sıkı sıkı sarılmışken aşkını ilan eder; Ruth "çapkın" bir neşeyle bakar ve bedensel herhangi bir şeyden "çok daha hassas" şehvetli bir mutluluk Erik'i etkisi altına alır. Ruth'a her nereye giderse gitsin ona yakın olacağını söylediği zaman, Ruth alaycı olmayan ama şımarık bir biçimde "Tanrı gibi" yanıtını verir. Erik onun sevgiye, eksiksiz sevgiye "hiçbir zaman bu en çocuksu –en kibirli– itirafta olduğu kadar yakın olmadığını"[10] düşünür.

Aradan aylar geçer, alıştırma kitapları gider gelir. Sonra Ruth önceden haber vermeden geri döner. Erik'in oğlu Jonas'la karşılaşır. Aşkından deliye dönmüş Jonas bilinçsiz bir çılgınlık içinde ona saldırır ve elini ısırır. Ruth bunu umursamadan bahçede Erik'le buluşmaya gider ve bir felaketle karşılaşır: Erik, Ruth'un büyüdüğünü varsayarak karısını boşamıştır ve şimdi Ruth'u bir kadın olarak karşılar! Ruth gizlenmeyen şehvetten ve daha da kötüsünden, Erik'in kendisini beğenmesinden utanır. Erik'in ona hayallerinden kurtulmasına nasıl yardımcı olduğunu ve kurtulacağı son hayalin kendisi hakkındaki olduğunu anımsatması da işe yaramaz: Ruth bunların hiçbirine kanmaz. "Sınırsız bir yabancılaşma ve korku" duyar ve Erik onun "Karım ol!" sözlerini şans eseri duyup bayılan şanssız Jonas'la ilgilenirken Ruth hızla oradan ayrılır. Giderken son hayali hâlâ sağlamdır, çünkü şöyle der: "Ben tamamen gitmiyorum.

9. *A.g.e.*, s. 183.
10. *A.g.e.*, s. 224-5.

Gidiyorum ve çocuğunu bırakıyorum."[11]

Lou'nun Ruth'a yansıttığı imgesinde dört ana unsur bulabiliriz. İlk olarak cinselliksiz yaşam ve olanaklarla dolup taşan Baküs gençliği vardır. Aşk beklentisiyle mutlu olan ama aşkı almaya hazır olmayan genç kadın vardır. Hayallerde, hayali oluşturan gerçek dışı görüntülerden kurtularak hayalde kalmayı tasarlayan konuk vardır. (Bu, Lou'nun İbsen'in *Bebek Evi*'nin sonunda Nora'nın gidişini betimleyişiyle koşuttur. Nora birdenbire büyümüştür; kocası hakkında gözü açılmıştır ve kendini tamamen özgür bırakmıştır ama yine de hayalini, mucizenin olanaklı olduğuna ve mükemmel ve harika bir şey bulacağına inancını korumak için gider. Mucizevi özelliğini yitirmiş kocasıyla kalması, gerçeği çok acıklı biçimde fark etmek olacaktır.) Ve son olarak, öğrenci olmanın tadını çıkarırken, öğretmen olmayı arzulayan öğrenci vardır. Erik'in karısı, Ruth'a en büyük mutluluğun Tanrı'ya hizmet etmek olduğunu söylediği zaman Ruth ona kaba bir yanıt verir: "Bu doğru olsaydı, Tanrı insanlardan kötü durumda olurdu –hayır, Tanrı'nın buna ihtiyacı yok!" Benzer biçimde Erik ona küçük bir bitkiye gözü gibi bakan ve onun büyük, güzel bir ağaç durumuna geleceğini uman yalnız bir bahçıvan hakkında bir mesel anlattığı zaman Ruth ağacın kendisi olduğunu fark edip bahçıvan olmayı yeğleyeceği yanıtını verir. Bunlar, özgürleştirici tutkunun filizleri ve yazarın kendisinin neden sorununa bağlı kaldığına ilişkin bir ipucudur: O hem çocuk olarak kalmak ve sonsuza kadar ders almak hem de Tanrı, öğretmen ve bir başkasının bahçesi değil, bahçıvan olmak istiyordu.

Yabancı ruhundan

Tanrı İçin Mücadele ve *Ruth*, Lou Andreas-Salomé'nin üçüncü romanı *Yabancı Ruhundan* ile birbirine benzer, çünkü üçü de aynı biçimde aşkı tapınma olarak sunar. Rilke, (Lou'nun 1895'te yazmaya başladığı ve ertesi yıl yayımlanan) *Yabancı Ruhundan* romanını çok beğenmiş, hatta onun hakkında bir şiir yazmıştı. Ancak roman hakkında söylenebilecek yeni bir şey yok, çünkü önceki iki romanı

11. *A.g.e.*, s. 299.

yineliyor. Yöntem ve tarz birbirine çok benziyor: Sıradan yerlerde baş başa konuşmalar (bu kitapta daha iyi ele alınıyor), mizahsız, özlem dolu bir tutku havası, duygusal karşılaşmaların gerilimlerinin giderek yükseltilerek bir birleşme doruğuna ya da daha sık olarak son anda kaçınılmış birleşme ve şok doruğuna çıkartılması.

Kahraman, bir papazın babasına tapan üvey oğludur (ama bir erkek olduğu ikna edici biçimde anlatılmamıştır). Öykü yine genç bir insanın efendi rolünde bir büyüğü tapınırcasına sevmesini ve sevilen kişinin kusurlu olduğu ortaya çıkınca da üzülmesini anlatır. Kurt, Tanrı'ya inancını yitirdiği zaman mutsuzluk içinde papazla paylaştıkları şeyi yitirdiğini zanneder. Ama çok daha kötü bir şey olur –papazın uzun zaman önce inancını yitirdiğini ve yaşamını inanmadan vaaz ederek geçirdiğini öğrenince papaza olan inancını da yitirir. Kurt artık ateizmini idolüyle paylaşabileceği için memnun olmak bir yana, gerçek Tanrısını, tanrısallaştırdığı kişiyi yitirdiğini hisseder; kendini vurur, ama hemen ölmez. Papaz onu geri kazanma çabasıyla kendine zarar verecek gerçeği cemaatine itiraf eder, ama çocuk onu affetmeden ölür ve papaz delirir.

Rilke'nin şiiri romandaki yalnız bireyciliği gösterir. Rilke şiirde öyküyü anlatır, ama sonunu kendine göre değiştirir. Papazın mezar taşında, onun pek çok insana büyük mutluluk verdiği yazacak, sonra yazı yavaşça, tören giysilerini çıkarır gibi şöyle noktalanacaktır:

> o büyük yalanı reddetti
> ve –büyük bir adam– geceye gitti.[12]

Kapalı bir duygu dünyası

Uğultulu Tepeler'de Catherine, Heathcliff'in kendisi *olduğunu* açıkladığı zaman ve Goethe'nin *Seçme Eğilimler*'inde Ottilie ve Eduard'ın tuhaf biçimde tek kişi olduğunu duyduğumuzda, bu özdeşleşmelerde herhangi bir terslik hissetmeyiz. Bunlar sanki daha büyük bir normalliğe aitmiş gibi görünürler. Sanki doğal dünya böyle oluşmuş, yalnızca kimyasal maddeleri ve havayı değil, insan-

12. Rilke, *Sämtliche Werke*, sayı 3, s. 569.

ları da yöneten gerçek yasalar buralarda bir yerde gizliymiş hissiyle desteklenirler. Ama Lou Andreas-Salomé, Ruth ve Erik için

> Ruth yalnızca Erik'te kendini kavradı ve hissetti. Aynı yaşam dürtüsü her ikisinin içinde de kuvvetle ve neşeyle uyukluyordu[13]

dediği ve öykülerini dolduran tüm arzuları, tapınmaları, bağımsızlıkları ve boyun eğmeleri betimlediği zaman, kendimizi kayaların, ağaçların ya da doğa yasalarının, dolayısıyla normalliğin ve gizemin olmadığı, sırf duygularla dolu bir dünyada buluruz. Kuno'nun babası sadakatsiz oğlunu yeniden imana döndürmesi için korkunç bir gaddarlıkla Tanrı'ya yalvardığı zaman gördüğümüz gibi bu kapalı dünyada sıklıkla hastalıklı bir unsur da vardır:

> Tanrım onu cezalandır, onun gözlerini aç, temizleyici ıstırap ateşinle ona yeniden şekil ver ... korkunç silahınla ona gel, onu mutsuz et, perişan et onu, hasta et ve her yerini yarala, ama izin ver *yollarını değiştirsin.*[14]

Ya da Lou'nun, Erik'in Ruth'a birkaç anlamda sahip olmasının tadını çıkardığını anlatırken söylediği gibi:

> Bu onu sarhoş ediyordu, hislerle iletilebileceğinden daha güzel bir şehvet içini güçlü bir zevkle dolduruyordu. Ruth'u kendinden gitmesine izin verdiği şu andakinden daha koşulsuz, güçlü biçimde kendine ait kılamazdı Birleşme ve ayrılma, bencillikten uzak bir vazgeçiş ve bencilce bir müdahale, koruma ve ihlal etme, hizmet etme ve yönetme, tek bir duygu düğümünde, baş döndürücü tek bir yaşantıda ayırt edilmeyecek biçimde birbirine geçmişti.[15]

Bu ilk romanlar korkutucu bir cinselliğin nadiren var olan şeylere yönelik kaçınılmaz bir arzuyla dolu yakıcı hayal dünyasını sunarlar.

13. *Ruth*, s. 153.
14. *Im Kampf um Gott*, s. 51.
15. *Ruth*, s. 224.

Lou'nun daha sonraki iki kısa romanı 1896'da yazdığı *Fenitschka* ve 1897-8'de yazdığı *Bir Sapma* (Rilke'yle birlikteki zamanının hemen öncesinde ve esnasında) sonuç bölümlerinde göze çarpan uydurmalar dışında, önceki üçünden daha fazla beceriyle yazılmıştır. Ayrıca artık havasızlıktan ve aşırı sıcaktan boğucu olmadıkları için daha hoşturlar. Romantik, kısıtlamasız gençliğin kısıtlanmış cinsel aşkı artık başlıca esin kaynağı değildir ve "Tanrı" vurgusu da büyük ölçüde kalkmıştır; tema, beğenilen kişiyi bir tanrıya dönüştürmek için soluğunu tutarak çaba gösterme yerine bu gibi çabaların yoldan sapmış olduğunun anlaşılması ve Lou'nun Gillot'ya mektuplarında ve Nietzsche'de bıraktığı izlenimde yaptığına benzer biçimde, büyük güçlüklerle kişisel özgürlüğün öne sürülmesidir. Kitapların her ikisinde de baş kişi genç bir kadındır.

Fenitschka

Romana ismini veren kahraman Fenitschka, genç bir Rus kadındır. Alışılmadık ölçüde ciddidir ve dünyayı erkek kardeşlerinden oluşuyor olarak kabul eder. Genç psikolog Max, bir akşam Paris'teki bir kafede başkalarınca aşağılanan bir fahişeye moral desteği veren Fenitschka ile karşılaşır. Onun göründüğü kadar rahibemsi olmadığından şüphe eder, onu evine kadar götürür, yolda ona biraz âşık olur, yalnızca çalışmalarıyla ilgilendiğine inanmaz ve önce ona sarılmak sonra da onu odasına kilitlemek için çok uğraşır. Ama onun kendisini hor görmesi karşısında anahtarı ona teslim eder ve kendini bağışlaması için yalvarır. Bir yıl sonra onunla Rusya'da karşılaşır. Fenitschka değişmiştir. Davranışlarındaki "rahibelik" şimdi bir Slav özelliği olarak dikkat çekmektedir ve şimdi bir âşığı vardır – ama bu saflığının azaldığı anlamına gelmez, çünkü özgüveninde, kendinde hak gördüğü özgürlükte, gelenekseli küçümseyişinde "buz gibi şüphe götürmez bir saflık" vardır. Lou'nun daha önceki kadın kahramanının aksine Fenitschka aşkı, basit ve ahlâki açıdan doğru, şeytani olmayan ve "her gün yenen kutsal, iyi ekmek, pencereleri-

mizi açtığımızda içeri dolan temiz hava akımı"[16] gibi sağlıklı bir şey ve hakkında ifadeler üretilmesi gerekmeyen bir şey olarak görür. Elbette ifadeler vardır, ama Max, onun kadınlara zorla kabul ettirilmeye çalışılan gizlilik konusundaki açıklığı ve kızgınlığı karşısında çok etkilenmiştir (ve erkeklere özgü oldukça kaypak biçimde geride bir nişanlısı olduğu halde onun cazibesine kapılmıştır):

> Evet şimdiki dünyada olduğu gibi, bu gerekli olabilir, ama benim yaşamımda duyduğum en alçaltıcı şey. İnsanın kalbinin en derin yeriyle yaptığı bir şeyi inkâr etmek ve saklamak zorunda kalması! İnsanın neşeleneceği yerde utanması![17]

Max tüm bu "kadınların ve öğrenci yaşamının serbestliği..." konusunu sevmemekle birlikte, Fenitschka'yı muhteşem bulur. Özellikle de bir gece onu bir otelde merdivenin başında yüzünde peçeyle bulduğu zaman, Fenitschka peçesini çıkartıp cinsel tutku mucizesi üzerine çok güzel bir konuşma yapar: Bize öğretildiği gibi "ruh" ve "maneviyat" en yüce şeyler değildir: Az bulunan ve soylu olan başka bir şeydir:

> Sonra bir şey gelir ve seni alır götürür ve sen kendini bırakırsın, hiçbir hesap yapmazsın, hiçbir şeyi sakınmazsın, artık yarım ölçülere razı olmazsın; tartmadan, düşünmeden, bilinçsizce verir ve alırsın; çok geniş bir ruhla ve uyuşmuş bir beyinle tehlikeye gülmek, kendini unutmak; *bunun* daha yüce olması gerekmez mi?[18]

Öykünün iletisinin yarısını bu konuşma taşır. Tutku zekâdan daha soyludur, çünkü ölçüp biçmez ve bölünmez. İletinin öbür yarısı da tutkunun yalnızca bölünmez ve bütün olarak kaldığı zaman daha soylu olduğudur ki evlilik çerçevesinde bu olamaz. "Aşk ve evlilik aynı şey değildir." Âşığı onunla evlenmekte ısrar edince Fenitschka'nın duyguları yok olur, âşığından vazgeçer ve kendisinin bir fahişeye benzediğini düşünmeye başlar. Öykü burada biter. Fenitschka âşığını gönderir ve itaatkâr Max'ın ona ders olsun diye (çünkü

16. *Fenitschka*, s. 39.
17. *A.g.e.*, s. 54.
18. *A.g.e.*, s. 66-7.

Max da aşkla evliliğin birbirine iyi uyduğunu düşünür), buna kulak misafiri olmasını sağlar.

Roman ustalıklı değildir. Fakat doğallığın bir övgüsü olarak erotik duygunun geliş gidişinin oldukça kaba ve romantizmden uzak kabulü olarak etkileyicidir: Hızlı, kuvvetli, uzun bir başarı, bir direniş ve kendinden eminlik patlaması gibi. Roman Rilke'nin "Genç İşçinin Mektubu"nda söylediği şeylerin bazılarının işaretçisidir. "Genç İşçinin Mektubu", en temiz olduğumuz yerde bize kendimizi en kirli hissettirmelerinin anlaşılmaz ve korkunç olduğunu ilan eder: "Cinsellik neden doğal hakkımız olarak kutlanmak yerine evsiz bırakılmıştır?" ve devam eder: "Kabul etmeliyim ki bu, bu kadar bitmek tükenmek bilmez bir mutluluğu denetleyemeyecek ve ondan sorumlu olamayacak bizlere ait olmamalıdır. Ama neden *o* noktada Tanrı'ya ait olmayalım?"[19] Fenitschka'da daha önce dini duyarlılık olmaması kitaba canlılık kazandırıyorsa da kahraman rahibe özelliğini sonuna kadar korur ve kendini aynı ateşli dindarlıkla önce zekâya sonra cinselliğe verir. Bir eleştirmen kitabı oldukça başka biçimde okumuştur: Fenitschka, bir erkek gibi âşık olarak, yani kendinden "bir işlevi ayırt edip" kendinin yalnızca yarısıyla severek insanlığının bir bölümünü kaybeder ve bu nedenle kitabın sonunda aşktan vazgeçmek zorunda kalır.[20] Bence bu yanlış bir okumadır.

Bir sapma

1898'de yayımlanan *Bir Sapma* kısmen, Gillot ilişkisinin ikinci kez ele alınmasıdır. Ruth, sonsuza kadar "çocuk" ve çelişkili biçimde yengi kazanmış olmaya kararlı biçimde romandan ayrılmıştı. Bu romanın kahramanı olan Adine ise efendi rolündeki âşığının karşısında çocuk olmaktan erken vazgeçer ve alçak, insani şehvetini itiraf ettiği zaman her nasılsa ona daha sevecen davranır.

Lou von Salomé, –Nietzsche'ye, Rée'ye ve sonra şüphesiz Andreas'a (ve belki Ledebour'a da)– Gillot'ya aşkının ve bu aşkın ya-

19. Rilke, *Sämtliche Werke*, sayı 6, s. 1124.
20. Arthur Erloesser, 1899.

rattığı düş kırıklığının onun aşk yaşamını sonsuza kadar kapamasına yol açtığını ilan etti. Ama bunun anlamı neydi? Burada Lou, ya her şeyden sonra âşık olma yetisini geri kazanmış ya da en azından (bu nokta pek açık değildir) konu hakkında daha fazla içgörü edinmiş birinin bakış açısından, durumu açıklamaya çalışır. Konu mazoşizmdir.

Birinci tekil şahıs anlatıcı, genç bir sanatçı, yaşam öyküsünü dinlemek isteyen erkek arkadaşına "uzun bir sapma, dolu ve ciddi biçimde âşık olma yetisinden beni yoksun bıraktı" der. Öykü bir bakıcının kollarında olma anısıyla başlar. Bu sırada bakıcı, parlak gün ışığında kendisini dövmekte olan kocasına alçakgönüllü ve mutlu gözlerle bakmaktadır. Bunu kahramanın yazarla özdeş olduğunu öne süren ayrıntılar izler: Anne babasının mükemmel evliliği, "baba, benim istediğim her şeyi yaparken, annenin de babanın istediği her şeyi yapma" biçimi, annenin kızın yetiştirilişindeki özgürlüğü onaylamaması ama hoşgörmesi; ve kahramanın on yedi yaşında, kendine karşı tutumu öğretici olan, kendinden büyük bir erkeğe (Benno) âşık olması; ayrıca betimlerden birinde romanın kahramanının yürüyüşü, "kayıtsızca, salınarak gezinmesi"dir. Benno bu konuda şöyle der: "Yalnızca sen böyle yürüyorsun, sanki tüm dünyanın üzerinde dümdüz yollardan başka bir şey yokmuş ya da görünmez bir varlık önünden yürüyüp yolları düzleştiriyormuş gibi."[21]

Adine kuzeni Benno ile nişanlanır ve hem tımarhane hem de hapishane onun sevdiği adamın karısı olarak geleceğiyle ilişkili hale gelir: Evde mutluluk, hapishane ve tımarhanedir. Ancak –kitabın ilk bölümündeki sıra dışı konu budur– Adine'nin nefret ettiği bu kadere onun sayesinde kuşkusuz tadını çıkaracağı aşkı için boyun eğmeye kendini zorlamasında bir tür görkem, ahlâki olmayan, şehvetli olmayan bir tutku yükselişi vardır. Bir kadının daha aşağısında olmadığı erkeğe bilerek boyun eğmesinin, görünüşe bakılırsa, sarhoş edici bir etkisi vardır ve "âşık olmak için korkutucu bir çeşni olabilir, sinirler öylesine harekete geçer ki ruhsal denge kaybedilmek zorundadır."[22]

Adine ne yaptığının gayet iyi farkındadır. Gerçekle yüzleşmesi,

21. *Eine Ausschweifung*, s. 121.

onu Ruth gibi insanı halsiz bırakan genç kızlık dalıncına girmekten kurtarır –ama ne *gerçeklik*! Bu gerçeklikte tensel mutluluk, ruhsal aşağılanmadan gelir; sevinç, insanın yaşamını önemsiz olana ve ruhunu mahvedene vermesiyle kazanılacaktır. Bunun sevgi ya da güvenlik anlamında değil, tensel tutku anlamında bir aşk olduğu, Adine'nin tüm bunları anımsamasında kullanılan sarhoş edici dilden ve belli bir resmin üzerinde yarattığı etkiden bellidir. Resim (Klinger'in *Ünü Bitiren Zaman*'ı) sınırsız gücün bir ifadesi olarak zırh giymiş genç bir adamın önünde yere düşmüş bir kadını tekmelemesini gösterir. Bu, Adine'ye Benno'nun kendisini kolları arasında tutup "aşkın ilk sarhoşluğunu ve aşka bağımlılığın ilk ürpertisini" öğretişini ve de bebekliğinde bakıcısının darbeleri mutlulukla kabul ettiği ânı çağrıştırır. Adine'ye göre, tutkunun evlilikle uyumlu olabilmesinin tek yolu budur!

Ancak zeki Benno ondaki mazoşizmi fark eder ve nişanı bozar. Adine de resim çalışmak üzere yurtdışına gider ve Paris'te bir stüdyo kurar, böylece kendisini olmaktan yoksun bırakmış olacağı kişi durumuna getirmeyi başarır. Ama o resim yine de onun için "gerçek"i temsil eder ve asla kaçamayacağı bir şey olarak, her şeyin altında yatan bir tür karanlık gerçek olarak kalır. Adine, Benno'yu eleştirse ya da onun içini görse de (şimdi onu bilgiç ve ahlâkçı biri olarak görür), ondan yaşamına hâkim olacak bir şey öğrenir –cinsel aşk öyle güçlüdür ki insan onu bir kez hissettikten sonra ona yalnızca köle olabilir ve eğer bunun anlamı insanın önemli parçalarını mahvetmekse, o zaman kölelik çoğalacak ve neşe de daha büyük olacaktır. Böyleçe Adine orta ölçekte sanatsal yaratıcılığın özgür yaşamını sürdüğüne göre, bir daha asla böyle boyun eğme riskine girmemeye kararlıdır. Aşk duygusunun kendisine öğretilmesi yoluyla "âşık olma yetisinden sonsuza dek yoksun bırakılması" işte böyle olmuştur.

Yine de Adine birkaç yıl sonra Benno ile karşılaştığında onun eski, içgüdüsel zorbalığının kendisini bir kez daha fethetmesinden korkar. Ancak tuhaf olan şudur ki Benno değişmiştir. Artık zırh içindeki adam değildir; uyumlu, nazik ve genel olarak daha iyi bir

22. *Önceki*, s.114.

adamdır –ve bu nedenle Adine'yi geri kazanma umudunu tamamen yitirmiştir. Eşitler arasında yeni bir tür aşk önerisini hoş karşılamaktan uzak olan Adine hayal kırıklığına uğrar, "sanki bu aşk bana hiçbir şey ifade etmiyordu da o bir bakıma yanımdan geçip boşluğu seviyordu." Şimdi Benno artık bir kadını tekmeleyecek türden bir insan olmadığı için Adine ilk kez kendini bir insan olarak ona yakın hissederken, "bir kadın olarak" da onulmaz biçimde ondan uzak hisseder. Ne de olsa Benno derin bir çukur değil, yalnızca dümdüz bir otlaktır ve "içimde derinlik ve tehlike aramayan her şeye karşı bir özlem ve hayal kırıklığı ve tiksinti uyandı." Bir sahnede Adine Benno'nun kendisine sarılmasına izin verir, ağlayan bir çocuğa meme verdiğini hayal eder ve aynı zamanda da Benno'nun aşkının egoizmine ve yalnızlığına şaşar. "Aşkın tutkusu en son ve en aşırı yalnızlık gibidir." Sonra Benno'ya bir âşığı olduğu yalanını söyleyerek ondan kaçar ve (daha önceki romandaki Margherita gibi) adını lekeleyerek kendini feda eder, ama kendine iftira etmesinin bir bakıma doğru olduğunu düşünür, çünkü "bir ressam olarak ne kadar başarılı olursam olayım, ciddiyet, aşk yaşamımdan, bir kadın olarak yaşamımdan çıkmıştı."[23]

Böylece "bekâret" cinsel olmayan biçimlerde yitirilebilir. *Tanrı İçin Mücadele*'de Margherita kendisini entelektüel çalışmalara vererek bekâretinden olmuştu –bu düşünce diğer öykülerde de dile getirilir ve üzücüdür, çünkü daha olgun zevkler için serbest kalmakla değil, masumiyetini yitirmekle ilgilidir: Bilimsel çalışma yapan genç kadın, sert, içi geçmiş ve çok bilmiş olur. Bekâret aynı zamanda yaşamın başlangıcında aşırı romantik aşkla da yitirilebilir ve Adine'ye özel sapma *budur*:

> Neden kimse romantik Marlitt eserlerinde [Marlitt zamanın ünlü duygusal romancılarındandı] duygunun çılgınca israfından, yorucu duygusal sapmalardan pişmanlık duymadı? Bunlar, biz onlardan fiziksel zarar görmedik diye ve ruhsal yaşamdaki daha ince ve daha mahrem yozlaşmalar dışarıdan daha az göründüğü için daha mı zararsızdılar? Aslında yüzeysel zevklere dalıp dikkatini dağıtmak, duygunun her türlü çekici karanlık unsurları içine batmaktan daha tehlikesiz olabilir, ki bu

23. *A.g.e.*, s.177.

unsurların yarattığı aşırı heyecan karşısında yaşamın sağlıklı, sıcak tılsımları başarı kazanamaz.[24]

Mazoşizm ve bekâret

"Normal" evliliğin kadın için mazoşist bir dürtü olduğu fikri, diğer yapıtlarda da (*Ev* ve "Kızların Dansı"[25]) vardır, ama en açık biçimde bu romanda ele alınır. Lou'nun Wedekind'in 1906'daki *Bahar Uyanışı*'nın bir sahnelenişi için yazdığı eleştiride de ifade edilir. Lou, erkek çocuğu Melchior'un kız çocuğu Wendla'yı dövdüğü sahnenin atlanmasına üzülür, çünkü bu dayak Wendla'ya evdeki şımarık yaşamında hiç bilmediği mutluluk ve korku karışımı bir duygu yaşatır ve bu, onun *neden* o andan itibaren Melchior'a bağlandığını hissettiğini açıklar. Lou o dayakta Wendla'nın "kendisini ona kimin daha güçlü olduğunu ilk gösteren adama bağlayacak kadın yazgısı"nın[26] farkına vardığını yazar.

Geleneksel mazoşist durumda bir erkek "güzel bir kadının korkunç öfkesinin güçsüz kurbanı"[27] olmaktan zevk alır. Adine, bedenini dövülmek üzere sunan bir doyumcu gibi, bir eş olarak kendini sunar; bu, bir kadının herhangi bir koşulda fiziksel olarak alt edemeyeceği güzel bir erkeğin gücüne kendini bırakmaktan zevk alması durumudur. Erkek tarafından alt edilme arzusu normallikle açık bir ilişki içindedir. Ama sonuçta kadın *erkek* üzerinde güç sahibi olur –bu, Lou Andreas-Salomé'de temanın tuhaf kurnazlığıdır. Tanrısallaştırılan erkek, uygar bir insan olarak tanrısallaştıran kadının kendini sunuşundan faydalanmayacaktır ve *Ruth*'da olduğu gibi kendini kadının gitmesine izin vermek zorunda hissedecektir. Kadın geri dönüp adamın ona melodrama *olmaksızın* kendinin olması için yalvaran sıradan bir insan olduğunu görünce, kadının adamı reddetmek için istediği her şeyin bu olduğu ortaya çıkar. Şimdi adamın durumu kadının insafına kalmıştır –tüm kişiliği sönmüştür. Kadın adamın içini okur: O eskiden olduğu gibi şimdi de

24. *A.g.e.*, s. 167.
25. "Mädchenreigen" *Menschenkinder*'de.
26. LAS, "Frühlingserwachen" (1907'de yayımlandı), s. 98.
27. Lafourcade, M. Praz aktarıyor, *The Romantic Agony*, s. 278.

küçük, erkekçe, terbiyesiz arzuları olan bir erkektir yalnızca. Ölümcül kadını arayan mazoşist erkek, kadının bedenini bilmeyi aşılmaz bir hedef olarak kabul eder; Lou'nun kahramanı ölümcüllüğünü yok etmek için ölümcül erkeği arar.

Böylece hem Ruth'da hem de Adine'de bekâret hem koruyucu hem de yıkıcı biçimde güçlüdür ve Fenitschka'nın fahişeler üzerindeki etkisi ve onu tuzağa düşürmeye çalışan adamdan kaçışı gibi, bekâretin gücünün başka örnekleri de vardır.

İnsanın çocukları

1895-8 döneminde yazılmış bu kitap, âşık genç kadınlar hakkında en taze öykülerin derlemesidir. Bunların pek çoğu daha önce ayrı ayrı yayımlanmıştı, ama 1899'da kitap olarak basıldı. Eleştirmenlerden çok övgü alan öyküler, yazarın bir dizi kadın tipini –eleştirmenlere göre, hepsi "yeni kadın"ın ve "erkekten dolayı acı çeken kadın"'ın örnekleridir– resmetmek için kendi dışına çıktığını gösterir. Öykülerden üçü, Lou Andreas-Salomé'nin yönlerini en ilginç biçimde sunmaktadır.

"Uyanıştan Önce"de, babası olacak yaşta ve bir bacağı sakat bir adamla evli olan bâkire eş Edith, Lübeck'te bir gün geçirir ve sokaklarda dolaşırken denizin görkemli varlığını duyumsar. Şehir ve deniz kahraman için bir eğretileme gibidir: Sevimli, zevkli ve soğuk kadının tüm çevresi çok büyük ve vahşi bir şeyle çevrilir, bir parçası henüz görülmemiştir. Bu çok büyük, kuvvetli şey nedir? İnsan anlatımın çoğunu okuyunca onun tutku, aşk arzusu olduğunu düşünecektir. Fakat Edith, yatağında onun üzerine gül yaprakları döken, çekici ve yakışıklı ressama teslim olmaktan kaçınır ve sonunda ona teslim olma arzusundan bile kaçar ve görünüşe bakılırsa, bir başka şeye gider. Trenle Lübeck'ten ayrılırken âşığını unutur, oysa o, kadının mendilini yakalamak için trenin basamağına atlayarak yaşamını riske atmıştır. Edith uykuya dalar ve rüyasında karla kaplı göz kamaştırıcı yamaçlardan aşağı kızakla kaydığını görür, bu aşağı iniş o zamana dek kaçınılmış teslimiyeti simgeleyen bir rüya olabileceği gibi, daha kuvvetli bir olasılıkla gerçekte, do-

ğal dünyanın yeğlenmesi ve kendini yalnızca insan olmayana soğuk biçimde vermek olarak yorumlanabilir.

"Incognito"da yazın kariyeri yapan genç Anyuta, masumiyetini bilimsel çalışma ile yitirmiş olanlardan biridir; ne bâkiredir ne de değildir. Anyuta yakışıklı bir yabancıyla aşkı tanır ve bağımsızlığından vazgeçip feminist karşıtı talibinin geleneksel kadınlık talebine cevap vermeyi düşünür ta ki adamın onun kariyerini duyunca yüzünde dar kafalı bir aksilik ifadesi belirdiğini görünceye kadar ve bu olaydan sonra gazeteciliğe geri döner. Ancak geri döndüğü yalnızca gazetecilik değildir. Öykünün sonu Anyuta'nın farkına varmadan, daha evrensel ve harika bir şeyi (erkeğe) yeğlediğini öne sürer: Güneş ışığının sıcak bir ışını ensesini "öper", Anyuta eşarbını çıkarır ve başını öne eğerek kişisel olmayan bir unsura teslim olur: Bu, erkeğin yerini alır ve duygularınkinden çok daha geniş bir dünyaya işaret eder.

Kara ve güneşin öpücüklerine teslim olma, derlemenin en ilginç öyküsü olan "Her Şeye Geri Dönüş"te açık bir tema olarak ele alınır. Burada Lou ilk kez hiç insan ilişkisi istemeyen, kadının ev ve çocuklardan oluşan dünyasını veya aşkın olağan alışverişini istemeyen, bunların yerine yalnızlık, kayıtsızlık ve hayvanlar ve bitkilerin dünyasıyla sakin, sessiz bir birlik arayan bir kadın olan İrene'yi betimler.

İleti açık değildir. Öyküde bir de zıt –normal– değerleri temsil eden ve aynı sevimlilikle sunulan Ella vardır. Ama ilginç olan İrene'dir. Yanından geçenlerin dönüp bir daha baktıkları bir kadındır: İnce, uzun boylu ve zarif, yüzünde kayıtsız bir ifade okunan İrene. Kendisine miras kalmasını beklediği bir mülkü yönetir, piyano çalar, ama beste yapmadığı için kendisinin "hiç üretken olmadığı"na inanır. Çok eski arkadaşı olan içten ve heyecanlı Ella, yeni nişanlanmıştır ve onu ziyarete gelir. Ayrıca erkek yeleği giyen iri yarı kadın doktor da onu ziyaret eder. Doktor Almanya'da feminizm için çalışmakta ve erkekleri sevmeyen İrene'nin de kendi tarafında olmasını beklemektedir. İrene buna karşılık, erkekleri sevmemenin, kadınları sevmek anlamına gelmediğini söyler. Hiçbir şeye katılmayı istememektedir. İçinde ölüm gibi bir şey olduğunu kabul eder

ve feministlerin onu fark edip bu nedenle ona yakınlık duyduklarına inanır, çünkü onlarda da ölümün kokusu vardır. İrene'nin bütün davranışları soylu ve soğuktur. Ella'nın sevgisini kaba bir biçimde reddeder ve aşk konusunda söylediklerine "Aşkın bizi farklılığımızdan kurtardığına inanmıyorum" diye karşı çıkar. "Her türlü yakınlık midemi bulandırıyor" gibi sözler söyler ve hamile olduğu için kovduğu bir hizmetçiye tekme atmasına ramak kalır. Ama beslemek üzere bir buzağı almak için çok çalışır, ördek pisliğinin fındık üretimindeki önemiyle ilgilenir ve bir tarlada genç bir kısrakla oynar. Ella şaşkındır. İrene, yaşayan varlıklardan duyduğu tiksintinin ancak hayvanlar ve bitkilerde azaldığını açıklar ve "O zaman hepinizin yeni duygular ve tutkularla durup dinlenmeden yapmaya çalıştığınız ve boş yere uğraştığınız şeyin bir parçasını ben gerçekten yapıyorum: Etrafımdaki şeylerle birleşiyorum."[28] Bunu söylerken ciddi ve saygılıdır ve o zaman değerleri yengi kazanmış gibi görünür: Ella bile serin bir çiçeğin parmaklarının arasından kaymasının bir insana sarılmaktan nasıl daha hoş olabileceğini anlar.

Sonunda İrene mülkü, gelecekteki çocuklarıyla birlikte orada yaşaması ve orayı sevgi ve mutlulukla doldurması için Ella'ya teslim eder. Bu şeyler *doğrudur*. Kendisi de sonsuz ve evrensel olanla birleşmek için gizemli biçimde ortadan kaybolur –"Gereksinimim olan şeyi her çimen tanesinde, her bulutta bulacağım." İrene'nin tam olarak ne yapacağını kestiremeyiz: Çiftlik mi kuracaktır? Başıboş dolaşacak mıdır? Bir tarlada ya da hendekte kendini mi öldürecektir? İrene yalnızca şaşkın Ella'ya ürpertici bir öpücük verir ve gün batımında ağaçların arasında sessizce gözden kaybolarak soylu bir görüntü yaratır.

Aşkın insanı yalnızlıktan kurtaramayacağını kabul etmek Rilke'nin temasıydı. İrene buna aşktan tiksinti, insan ilişkilerinin baskısı ve sıkıntısından, çok bol miktardaki üremeden, insanların sunma, kabul etme, benimseme, birlikte yaşama veya yalvarma ve teşekkür etme, hissetme, düşünme, tartışma, katılma için kendini zahmete sokmasından aristokrat bir hoşnutsuzluk duyduğunu ekler. Katılmama ve ayrı olma hakkı olduğunu öne sürer. (Aynı zamanda

28. "Zurück ans All" *Menschenkinder*'de, s. 351.

kısırlığını da itiraf eder; çocuk istemez, ama sanatçı olmak ister ve uzaklaşıp kozmosla birleşme isteği, bir sanatçının isteği gibi sunulur, yalnız burada sanat yoktur.) Asıl konu ise İrene'nin olduğu gibi, yani yalnız olmakta haklı –buna hakkı- olmasıdır. O ahlâki yargıdan bağımsız görünmektedir. Hamile hizmetçiyi kaba bir biçimde kovması "nezaketsizlik" değil, zorunluluğunun bir ifadesidir; ve mülkü Ella'ya vermek "cömertlik" değil, yine sorumluluğudur. Öykünün tamamı, Ella'nın yolunun açık biçimde doğru olmasına karşın, İrene'nin seçtiği yolun da, gizemli biçimde de olsa, doğru olduğunun tutkusuz bir gösterimidir.

Lou Andreas-Salomé ve "Kadın Yazıları"

"Her Şeye Dönüş", kadınların özgürleşmesi sorusuna bireysel bir yanıt vererek, ne eş ve anne ne de iş kadını ile örtüşmeyen bir kadın olasılığı öne sürer. Evrenin doğası konusunda bilge bir kadın bütün iş yaşamından kendini çekerek, orada hiç rol oynamayabilir. Bu, kadınların "yapmak" yerine "var olma"ları gerektiği kavramının aşırı bir uyarlamasıdır; yalnız erkeklerin ve özgür kalmış kadınların yaptıklarını değil, anne olan sıradan kadınların yaptıklarını da reddeden İrene, ona erkeklerin seçtiği değil, yalnızca kendisinin isteyerek seçtiği bir şey olmayı yeğler.

Lou Andreas-Salomé'nin kurgu yazıları elbette zamanının "kadın yazıları" ile ilişkiliydi –kadınlar tarafından, kadınlar için ve kadınlar hakkında yazılmış çok sayıda öykü, çok parlak olmasa da, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru büyüyen kadın hareketinde önemli, yeni bir olgu ve bölümdü. Örneğin Gabrielle Reuter, öykünün kahramanı olan kadını tek ana ilgi odağı yaparak kişilik, diyalog, plan ve ortamın ikinci plana alınması özelliğini onunla paylaşır. Reuter de bir yazar olarak kadın kahramanın zihninde oyalanır, onun duyguları ve düşüncelerini keşfeder ve bir kadın olmanın neye benzediğini bize anlatır. Aynı zamanda protesto unsurlarını da paylaşır: Kadınlar böyle kısıtlamalara ve yoksunluklara katlanmak zorunda kalmamalıdır. Ancak büyük fark işte bu noktadadır. Reuter ve diğerleri için protesto en önemli şeydi: Toplum değiştirilmelidir,

kadınların erkek yapımı bir dünyada yardıma muhtaç olmaları ve yenilmeye zorlanmaları adil değildir.[29] Lou Andreas-Salomé'nin kadınları yenilmezler ve yenilemezler. Şu ya da bu biçimde erkeklerinden kurtulur ve daha özgür benliklerini keşfederler. Lou bunu yapabilen –tanım itibarıyla olağandışı– kadınlarla ilgilendiği için, sosyal sorunla ve oldukça yetenekli ve yaşamsal bile olsalar erkeklerden zayıf ve onlara bağlı kadınların özgürleşmesiyle daha az ilgilenir. Evlenmeden yalnız kalmayı kabul eder, ama evlilikte yalnızlığı umursamaz. Ve başkaları cinsel aşk duygusu üzerine çekingen bir dizi yıldız işaretiyle son bulan bunaltıcı ve büyülü bir duygu olarak cüretkâr bir tarzda yazarken, Lou onu, daha bunaltıcı biçimde, ama karşı konulması ve bir kere yaşanmışsa vazgeçilmesi daha akıllıca olan, böylece bir erkeğe değil, her zaman daha uzak ve soyut, özel ve büyük bir şeye yol açan bir olgu olarak betimler. Herhangi bir bağı olmayan (İrene gibi), bağlardan kaçan (Fenitschka) veya bir bağa izin veren, ama zihinsel olarak onun ötesine geçen ("Kızların Dansı"nın kadın kahramanı) kadınları ya da başka yerlerde (birkaç kadın kahraman ve *Tanrı İçin Mücadele*'deki kadınlar) bir bağın yaşamlarında merkezî bir yer tutmasına izin verip ya da tutmasını bekleyip sonra mahvolan kadınları resmeder.

Her şey ve Jugendstil

"Her Şeye Dönüş" Lou Andreas-Salomé için her zaman önemli olan bir kavramı içerir. Her şey, ister yaşantılanan tüm dünya ya da kozmosu veya başka bir bütünlük kavramını ifade etsin, ruhsal ya da yarı ruhsal bir varlığı veya belki büyük bir derinliği çağrıştırıyor olsun, pek çok zihni etkilemiş ve aşka getirmiş bir kavramdır. Lou Andreas-Salomé tarafından uydurulmamıştır ve *Jugendstil* hareketinin savunucuları tarafından geliştirilmiştir. Eleştirmen J. Hermand modern endüstri şehrindeki yaşamdan mutsuz olan sanatçıların nasıl yeni bir "yaşam birliği" aradıklarını göstermiştir. Bunlar

29. LAS'ın kurgu temalarıyla G. Reuter ve diğer çağdaş yazarların temalarının bir karşılaştırması için bakınız L. Müller-Loreck, *Die Erzählende Dichtung Lou Andreas-Salomés.*

aradıkları şeyin çok sayıda imgesini üretmişlerdir öyle ki

> nereye bakılsa, ilk imgeler hakkında temel olan, ilk olan, şeyin kendisi olan hakkında konuşmalar vardır. Her yandan insanlar yeniden Mutlak'tan hemen türetilmiş durumlar hayal ederler.[30]

Jugendstil yazarlarının savunduğu tipik kadın görüşü, "biyolojik bir ilk varlık"tı. Biraz daha önceki ölümcül kadın gelişme gösterip, Su Perisi kişiliğine, orman göletlerinin ve uzak, bol yapraklı baharların çıplak, narin müdavimine dönüşmüştür; ve kadının kendisi her nasılsa Her Şey'i temsil eder veya onunla birleşir, böylece erkekler onu ararken, severken, hakkında kuramlar üretirken, kadın öyle bir biyolojik, kozmik mucize konumuna yükseltilir ki aslında entelektüel ve kişisel onuru elinden alınmış olur. Kadının Her Şey'le özel bir ilişkisi olduğu görüşü, Lou Andreas-Salomé'nin kuramlarından bazılarına ve ele aldığımız öykünün başlığıyla konusuna yakındır. Ama Lou'da kadın hakkında tamamen farklı bir *saptama* vardır. Lou tipik olarak kadının erkeksi bir imgesini alır ve onu şövalyenin, Faustçunun, Jugendstilcinin yüklediği aptallıktan kurtarır, (somurtkan değil), ciddi bir biçimde ele alır ve onurlandırır. Evet biz Sonsuz Kadınsı'*yız*, biz sonsuz huzursuzluğunuzda aradığınız bir şeyiz; siz eksiksiniz, ama bizim hiçbir eksiğimiz yok. Ya da: Evet, eğer bana böyle seslenmek istiyorsan, ben ölümcül kadın*ım* ve kendi ölümcül erkeğimi icat etmiş ve sonunda saygınlığını yok etmiş olarak arkama yaslanıp bunun tadını çıkaracağım. Veya: Evet, ben Su Perisi*yim* der ve İrene kişiliğinde, kişisel olmayanın sonsuzluğu içine tamamen gömülme konusunda Su Perisi'nin kapasitesine sahip olmanın ne anlama gelebileceğini araştırmaya girişir. Bu, çıplak olmak veya zamanın başlangıcından itibaren kamışlarla dolu kapkaranlık bir gölette suyun üzerinde sürüklenmek anlamına gelmez. (Erkeklerin yalnızca kendilerinin gösterebileceklerine inandıkları zorunlu bir kararlılıkla) göletler ve tarlalar dünyasına yalnız başına gitmeyi seçmek anlamına gelir. Evet, kadın "top-

30. Jost Hermand, "Undinen-Zauber, Zum Frauenbild des Jugendstils" *Wissenschaft als Dialog*'da (1969), s. 10.

lam" biyoloji ve kozmosun bir parçasıdır, ama akılsız değildir: Aksine bu konuda çok zeki ve bilinçlidir.

Ensest teması

Lou Andreas-Salomé'nin kurgusunda yinelenen ama çok göze batmayan bir ensest örgesi vardır. Märchen babasıyla evlenmeye hazırlanır; Ruth sevgili öğretmenine onun "çocuğu" olduğunu söyler; Kurt babasına şehvete varan yoğunlukta bir aşk duyar ve babası da ona karşı aynı duygular içindedir ve bu konuda başka örnekler de vardır. Hepsi hayal kırıklığına veya trajediye yol açan bu tutkulu baba-çocuk ilişkilerinin karşısına bir dizi sakin, yapıcı kız-erkek kardeş sevgisi konur ve bunların hepsi başarı ve mutluluğa gider. "Bir Ölüm"de, üvey bir ağabeye duyulan sevgi, kocaya duyulandan daha tutkulu ele alınır, ama mutlu bir biçimde hayranlık dolu bir tanımaya dönüştürülür. "Cennet"teki kuzenler arası evlilik sevgi dolu ve mutlu olacaktır. Aşk ilişkisi başarısız olduğu zaman Anyuta, sevdiği, ölmüş ağabeyini temsil eden erkekle arkadaşlığına ve çalışmaya döner. Lou'nun yayımlamadığı "Jutta" öyküsünde[31] genç bir kız tatilde genç bir erkekle kederli son bulan bir ilişkiye girer, ama öykünün arka planında kızın geldiği ve geri döneceği erkek kardeş her zaman vardır.

Lou'nun babası ve ağabeyleriyle ilişkileri onun için çok önemliydi, ama bunları psikanalize tâbi tutmak için yeterince kanıt yoktur. Açıkça görünen odur ki kurgu yazılarındaki baba-çocuk aşklarının hepsini felaketle sonuçlandıran Lou, Gillot tipi ilişkiye kesinlikle (ama zorlukla –bunu o kadar çok yapması gerekmiş ki!) sırtını döner; ve kardeş ya da kuzen aşklarını mutlu veya bedensel olmayan ya da bedenselliği aşabilmiş olarak gösterme yoluyla kadınla erkek arasında bir daha asla cinsellikle mahvolmayacak bir eşitliği hoşnutlukla karşılar.

31. Pfeiffer tarafından *Drei Dichtungen*'de yayımlanmıştır, 1981.

Lou Andreas-Salomé'nin 1904'te *Aradaki Yer* adı altında topladığı öyküler, ergenlik çağına bir geri dönüştür ve büyük ölçüde daha önceki temaların bir yinelenmesidir. Genç kızlar, acı dolu, rüyadan gerçeğe geçme süreciyle büyürler. Eğer rüya, ünlü, buyurgan veya babacan bir erkeğe tapınmayı içeriyorsa, gerçek onun buna değmeyeceğinin keşfinden oluşacaktır; kardeşler çocuklukta rahatlatıcı bir yakınlık içinde olabilir, fakat gerçek yüzünü gösterdikçe bu yakınlık yitirilecektir; erkek tehlikeli bir hayvandır, baştan ayağa güçtür, cazibedir ve ümitsizlik ya da ölüm nedenidir. Ancak Rilke'den sonraki yıllara ve Göttingen'deki ilk yıllara ait daha uzun romanlar, evlilik, annelik ya da yetişkinlik duyguları ve kaygılarıyla ilgilidir ve yazarın ulaştığı dengeyi ve huzuru yansıtırlar. Daha önceki dönemin yapıtlarındaki erotik aciliyet ve sorunlu nitelikten yoksun olan bu yapıtlar aynı zamanda önemli ölçüde daha renksizdir ve –olgunluğa, yuvaya, bir ülkeye, bir kişinin kendisi olması yeteneğine– uysal bir minnetle doludur. *Ma* her türlü ayartmaya karşın kişinin seçtiği kimlikten ayrılmaması hakkındadır; *Ev*, insanların rahatsız edici yaşantılar yoluyla daha fazla kendileri haline gelmelerini anlatır; *Rodinka*, huzur içinde ulaşılmış benliği, Rusya'nın rahime benzeyen ve yabancılara açık ortamına yerleştirir.

Ma

Lou'nun 1899'da başlayıp iki yıl sonra yayımladığı *Ma*, yavaş okununca insanı kızdıran bir romandır. Tarzı, insanın ayaklarını yere yapıştırır gibidir ve eğer insan okuma sırasında yavaşlarsa neredeyse hiç ilerleyemez duruma gelir. Ama eğer hızlı okunursa roman, oldukça ödüllendiricidir –insan, sözcük kalabalığının üzerinden uçar ve romanın tümünden gelişme krizinde olan bir kadının sert ve özgün ana hatlarını oluşturur. Tema, dulluk ve anneliktir. İsmi Ma olan ve kendini gerçek bir anne olarak tanımlayan kadın kahraman, iki yetişkin kızından ikincisinin evden ayrılmayı planlamasıyla kendisine yeni bir evlilik ve anneliğe özel olmayan bir mutluluk

önerildiğinde kişiliğinin tehdit edildiğini hisseder. Bu ayartma, çocuklarının evden ayrılmasından çok daha korkutucudur. Ma onu reddeder ve daha yüksek bir tür (şimdi çocuksuz) anneliğe girer.

Öykü özetlendiğinde aptalca gelebilir ve belki kısmen öyledir. Ma'nın kişiliği fazla özenlidir: Ma sırf kendini feda etmekten ve uygunluktan ibarettir, bütün acıları kahramancadır, öğrencilerinin yaşamlarında onu kendilerine örnek aldığı harika bir öğretmendir. Kızları Berlin'e ve kadın hareketine açılırlar ama ona bağlıdırlar ve özgürlüklerinin koşullarını Ma yarattığı için kızları ondan daha alt düzeyde sunulurlar. Kızları için Ma her zaman büyük ve cömert olan her şeyi simgeleyecektir. Arkadaşı olan bir doktor da Lou'nun kitaplarının pek çoğunda ortaya çıkan, asil, her şeyi anlayan, önerilerde bulunan ve her zaman haklı olan erkektir. Erotik olanın neredeyse hiç çağrıştırılmadığı bu öyküde kadın kahraman onunla mükemmel bir ilişki yaratmıştır. Doktor yirmi yıl boyunca ona önerilerde bulunur, saygı gösterir ve uzaktan onu sever. Ma krizde –küçük kızının evi terk etmesine izin verecek midir?– bir kere daha arkadaşının sert, eğitici, harika önerisini ve çayına attığı sakinleştirici ilacı kabul eder –kendisi için iyi olduğu sürece onun yetkili olmasını kabul eder. Ama doktor daha ileri gidip ona aşk, evlilik, zevk ve hatta Lou Andreas-Salomé için çok önemli bir sözcük olan "şenlik"le ifade edilen bir mutluluk önerdiğinde, Ma ilk tepkisi olan sevinci bastırır. Bunun anne yerine kadın olmak anlamına geleceğini fark eder ve sözcüklere başvurmadan doktora hayır der (bunun üzerine doktor, bunun böyle olması gerektiğini çok iyi anlayarak güvenilir soyluluğunu sürdürür). Dul kaldığında tanıdığı ilk yalnızlığa dönen Ma bir banka çöker (Moskova'da kilise çanları çalmakta, güneş batmaktadır), soluk alamıyor ve içinde bir mücadele veriyordur. Sonra ayağa kalkıp (bu bir kurtuluş olarak betimlenir) bir tür zafer havasında yürüyerek –şans eseri bir genç şair huşu içinde onu izlemektedir– yeni bir yaşama girer; bu yaşam betimlenmez, ama içinde kesinlikle anne olarak kendine sadakat, sonunda erkekten bağımsızlık ve yalnızlığın kabulü olacaktır.

Kitap tamamen aşk hakkındadır ve aşk hakkındaki ifadesi, bunu söylemeliyim, şöyledir: Bir kadın aşk olmadan yaşamaz, ama

bir erkeğe âşık olmak zorunda değildir, çocuklarına da âşık olabilir ve onlar gittiğinde yalnızca *âşık olabilir*. Erkeğe gelince, o gerekli bir arkadaştır ve ona her zaman saygıyla bakılmalıdır; fakat insan kendi kimlik duygusu pahasına ona bağlanmamalıdır.

Ev

1919'a kadar yayımlanmayan *Ev*, Göttingen'e taşınmayla yakından bağlantılıdır. Lou kitaba 1904'te oraya taşındıktan sonra başlamıştır ve ev Andreaslara aittir: "Tepenin yamacındaydı ve vadideki şehri yukarıdan görüyordu." Bu, Lou Andreas-Salomé'nin evli, mutlu bir çift hakkındaki tek kitabı ve üç "olgun" romanı içinde konusu Almanya'da geçen tek romanıdır. Ev, köpek hakkındaki ayrıntılara kadar betimlenir; köpeğin adı "Salomo"dur –Lou bunun tuhaf bir isim olduğunu söyler, çünkü köpek dişidir, ama ismi "erkeksi ve görkemli"dir. Köpeği (evin sonsuz mutlu ve sade sakini) Lou'yla ilişkilendiren bir diğer nokta da, hayvanın çimenlerin üzerinde kuşları izlemesinin "evin şımarık çocuğunun sokak dilencilerini izlemesi" gibi betimlenmesidir –bu, Lou'nun yoğun ama suçluluk içermeyen çocukluk anılarından biridir.

Evdeki mutlu çift bir kuralı temsil eder: Birlikte mutludurlar ve bir "kardeşlik" duygusu taşırlar. Doktor olan koca Frank yine güçlü, yüreklendirici, anlayışlı erkektir (ve Fred Andreas gibi) büyük bir entelektüel yoğunlaşma yeteneğine sahiptir, ama "dokunaklı biçimde" geniş kapsamlı çalışamamaktadır. Kadın Anneliese, kocasından daha uzun boyludur, ama açıkçası Lou onu, kendini model alarak yaratmamıştır. Anneliese, kendini tamamen ev ve aile yaşamına vermek için müziği bırakmış bir müzisyendir. Kitapta mükemmel evlilikte kız-erkek kardeş niteliği olduğu açıkça belirtilir ve mükemmel evliliğin güçlü, düşünen bir erkekle, kendini adamış, duygusal bir kadından oluştuğu anıştırılır.

Bu, sunulan ideallerden yalnızca bir tanesidir. Kitap belki de Goethe'nin *Seçme Eğilimler*'inden öğrenilmiş bir karşıtlıklar, kutuplaşmalar ve benzerlikler sistemi üzerine kurulmuştur. Diğer evlilik ve erotizm olasılıkları, halihazırda kurulu ilişkiler modelini de-

ğiştirmek ve karşıtlıklar hakkında düşündürmek için eve bir bir ziyaretçiler getirilerek tanıtılmıştır.

Önce evin kızı Gitta gelir: Doğal, asi, babasını Tanrı gibi gören ama bir Yahudi'yle, Markus'la evlenerek –bu kötü bir şeydir, çünkü babasının görüşüne göre, kardeşler arasındaki gibi bir evlilik olamaz– onu gücendiren Gitta. Gitta, yaradılış itibarıyla evliliğe ve özellikle de Markus'a uygun değildir. Markus eski binaları, Gitta yüzmeyi sever ve bu onun bâkire kalmasıyla bağlantılı gibi görünür (aslında köpek Salomo da onlarla yaşamak üzere eve gelir) –ki bu, evliliğin başarısız olmadığı anlamına gelir; Gitta'nın belirsiz, yabanıl maceralarda dolaşmaya gitmesi de evliliğin başarısız olduğu anlamını taşımaz.

İkinci olarak Gitta'nın erkek kardeşi ve onun en azından babanın disiplinine ve çok çalışma ahlâkına içgüdüsel karşıtlığında erkek eşdeğeri, ama dengesizliği, özgüvenli coşkun ruh halleri ve kendini imha etmenin korkunç derinliklerine inmesiyle karşıtı olan Balder gelir. Balder babasıyla konuşunca iradesini yitirir. Ama anne oğlunun şiir yazdığını keşfedip sevinir. Balder kişiliğinde Rilke model alınmıştır, ama onda (çocukluğunda ve ergenlik döneminde anne babasına yabancı, hayal dünyasında yaşayıp şiirler yazdığı ve uzaklaşma gereksinimi duyduğu fikri) ve aynı zamanda annesinde, yazarın kendisi de görülebilir.

Üçüncü olarak, Frieda von Bülow model alınarak yaratılmış olan ve onun gibi eski bir aileden gelip sinirleri yıpranmış kişilik, arkadaş Renate gelir. Renate karşıt bir erotik tipi temsil eder. Kendisi soylu olduğu halde işçi sınıfından değersiz ve kaba bir adamı çekici bulur. Kendini ona teslim etmeyi arzular ve bu konuda çılgınca konuşur:

> Çünkü ayaklar altında çiğnenmek bile olanaklıdır –eğer bunu yapan kişiye âşıksak, o zaman bunu yapmasını istemişizdir. O yalnızca görünüşte bizi buyruğu altına alan tanrıdır, gerçekte o bizim aracımızdır –en gizli zevkimizin aracı– bir arzunun hizmetkârıdır – bunu biliyorum.[32]

32. *Das Haus*, s. 206-7.

Bu tür arzuyla Lou'nun daha önceki yapıtlarında, özellikle *Bir Sapma*'da karşılaşılır. Orada arzu merkezdeyken, burada daha kenardadır ve ana kadın kişilik Anneliese tarafından onaylanmadığı için reddedilir. Yine de Lou onun hakkında sevgi dolu, hatta şehvetli bir biçimde yazmakla kalmaz, Anneliese'de aynı şeyin yalnızca daha geleneksel bir uyarlamasını verir, çünkü Anneliese bir başka biçimde –normal denen biçimde– kendini tamamen erkeklere, kocasına ve oğluna adamıştır.

Dördüncü konuk Gitta'nın kocası Markus'tur; Markus mesleği ve ona hayranlığıyla Frank'e ve müzikle (ancak tanımlanmış bir karşıtlıkla) Anneliese'ye yakınlaşır; ayrıca Balder de ortak kendinden şüphe etme bilgisi ve korkaklık korkusuyla Markus'a yakınlaşır.

Öykü bu çekimler ve çarpışmaların yoğunlaşması ve çeşitlenmesiyle, ama çok az olayla sürer. Balder ve annesi sanatta ve bir tür esriklikte tinsel olarak birleşmiştir; ama aynı sanat Balder ve babasını korkunç biçimde ayırır. Böylece Anneliese ve Frank fikir ayrılığına itilir. Balder evden ayrılıp yabancı yerlere gider ve annesine tutkulu mektuplar yazar. Gitta Markus'u terk eder ve Salomo ile ("Markus'u yitirmiş ve köpeği tutmuş olarak") anne babasının evine gider, ama sonra Markus'a geri döner. Hoşgörülü Markus, disiplinli Frank'in karşıtıdır; Frank (oğlunun davranışına katlanmak için) öyle bir öz disiplinden geçmiştir ki karısına sonsuza dek biraz yabancılaşır. Sonuçta her biri özgün doğasını doğrular ve ondan daha fazla faydalanır. Uzaktaki Balder tamamen olması gerektiği gibi, yani şair olmuştur. Gitta hâlâ bâkire ve inatçı, kendini arayan ve sonbahar tarlalarında gezen biri olarak kabul edilir. Markus her nasılsa harika Yahudi durumuna gelir; çünkü Yahudilik, yalnızca başkaları için cesurca işler yapmak –"çünkü bir Yahudi hiçbir şeyinde mahrem olamaz"– değil, özgürlük ve eşitlik fikirlerine kendini adamak (bu belki Paul Rée'ye bir saygı sunuşudur) anlamına da gelir. Frank eve öğrencilerini çağırır ve kendini yeniden öğretmen ve baba olarak kabul ettirir. Anneliese, Markus'u oğlu gibi görür, hamile kalır (elbette genç eş Gitta hamile kalmaz) ve sanki genişleyerek herkesin annesi olur. Kitap Anneliese'nin mutluluk coşkusuyla son bulur ve söylenen son söz sadık köpeğe ilişkindir.

Rodinka, 1901-4'te yazılmış olmasına karşın, 1923'te yayımlanmış ve Anna Freud'a adanmıştır. Birinci tekil şahıs anlatıcı, biraz kurgusallaştırılmış olarak Lou Andreas-Salomé'nin kendisi gibi görünür. Kitabın ilk yarısında Petersburg'da ailesiyle birlikte büyüyen Alman genç kızdır ve adı Rusça Musya'dır (bu, Lou'ya eskiden Lyolya denmesine benzer, ama Musya aynı zamanda Lou'nun annesinden söz ederken kullandığı Muschka ismini andırır) ve çevresi ağabeylerle çevrilidir. Romanın ikici yarısında aynı kız büyümüştür ve şimdi Rusya'da bir ziyaretçidir –ülkeyi gözlemleyen, eleştiren ve seven ziyaretçi arazili bir mülkte kırı ve yaşamı gözlemler. Roman iyi betimlenmiş kişilikleri ve öykü gibi bir şeyi olmasına karşın, bir roman olarak fazla serbesttir. Daha çok, biçimlendirilip keskinleştirilerek bir romana dönüştürülebilecek yerler, ortamlar, kişilikler, çatışmalar, kaderler ve fikirlerin bir derlemesi gibidir, ama yazarın böyle bir şey yapmak istediğine dair bir işaret yoktur. Lou romanı bir saygı sunuşu ve anı olarak kendi için yazmış gibi görünmektedir veya belki de kitap, paylaştıkları yaşantıları anımsatmak istediği arkadaşlarına, dağınık ve dopdolu bir günlük, hatta büyük, kaba bir resim gibi yazılmıştır, çünkü tamamen görseldir ve her sahnesi fotoğraf gibidir. Kitap, hayali uyuma sorunu olan birine yüksek sesle okunsa büyük olasılıkla başarılı olacaktır; çünkü uykuyu ve güzel düşleri çağırmaktadır. Her tümcenin iyi oluşturulduğu (ama içinde çok fazla tümce olan) kitap Lou'nun diğer yapıtlarına göre daha düzenli ve kısa yazılmış olmasına karşın bütününde sanat denemeyecek kadar dağınık, aylak ve gecikmelidir.

Tipik bir paragraf (hayranlık uyandıran, gizemli, gizliden gizliye devrimci, tamamen yardımsever) Vitaly'nin eve nasıl geldiğini betimler:

> Bir seferinde geceleyin bir köpeğin uzun, uzun, uzayan sevinç havlaması birdenbire sessizliği böldü. Sonra her yere yeniden sessizlik çök-

tü. Ama her nasılsa o sevinç kalbimi bir sihir gibi etkilemişti. Yeniden uyuklamaya başladım, bir şenliğin içine girer gibiydim –sonuna dek açılan ruhumdan ışıklar ve sesler geçiyor, sanki bunlar hayvanın ağzından bir sevinç feryadı olarak çıkan bir şeyi kutluyordu.[33]

Dinlenme, sessizlik, (köpeğin öne sürdüğü) uzaklık, şenlik, insanın rahat bir durumda açık ve davetkâr olduğu sürece dinamik olmasına ya da bir amaç peşinde koşmasına gerek olmadığının çağrıştırılması –kitabın ruh durumu ve iletisi bunlardır. Bu, dolambaçlı bir betimleme tarzıyla da olsa Lou'nun bütün kitapları içinde en politik olanıdır, çünkü bir bölümünde devrimci Rus gençliği ve onların yanı sıra –Batıdan gelen âni fikirlerle zararlı bir çarpışma içinde değil, kendilerince Rusya'ya özgü bir biçimde düşünmeye başlamaları gereken– Rus işçilerini okur yazar yapmak ve onların yaşam koşullarını iyileştirmek için çalışanlar (Sofya Shil gibi) resmedilir ve övülür.

Kitabın birkaç kişiliğinde annelik ve çocukların kaybıyla karşılaşılır. Bunlar *Ma*'daki gibi çaresizlik içinde ana unsur olarak betimlenmezler, ama bireysel yazgıların yinelenen unsurlarıdır ve Kutsal ve kutsal-ateist Rusya'nın genel anıştırması tarafından gölgelenirler. Kitaptaki kişilikler, yabani, göçebe, hamile ve korku dolu Ksenia; kocası ve çocuğu ölmüş yaslı Hedwig; çocuklarından biri ölecek olan üzgün, şişman ve anaç Tatyana; ve büyük bir aşk için Tatyana'yı terk etmiş, güzel, sorumsuz şair Dmitri'dir. Bunların üzerinde mülkiyetçi, batıl inançlı, eski tarz "babushka", evin reisi olan kadın yükselir. Bu, itirafçı bir alçakgönüllülük ve kanun gibi bir sertlik aşırı uçları arasında gidip gelen güçlü bir kişiliktir. Durmadan dua eder, maceraperest oğlu Dmitri'yi inatla evlatlıktan reddeder, yaşadığı yerdeki insanların onu bir şifacı ve bilge bir kadın olarak görmelerine izin verir, kural koyar, yasaklar, uzun, tuhaf öyküler anlatır (kitapta gelişen eylemin birkaç ilmeğinden biri budur), oğlu Vitaly'yle tutkulu bir istemler savaşı yapar.

Vitaly, efendi erkeğin Rus uyarlamasıdır. Gençliğinde savaşmak için evden kaçmış, tek kollu olarak geri dönmüştür; teröristlerle

33. *Rodinka*, s. 101.

gizli bağlantılar içindedir, köylülere ve işçilere ders verir ve sonunda matbaa makineleri ve tehlike konuşmaları içinde korkunç bir yazgıya kurban gider. O, anlayış konusunda bir ustadır. Köylülerin üstlerinde Tanrı'dan başkasının olmadığına inanmalarını; şairin neden evi terk etmesi gerektiğini (Rilke'nin Savurgan Oğlu gibi); kadınların erkeklere ağabey olarak gereksinim duymalarını; ve büyükbaş hayvanların yazın dışarı çıktıklarında ne hissettiklerini anlar. Vitaly bir şifacı (bir doktor daha) ve danışmandır. Rusya için büyük duygu ve büyük umut adamıdır. Aynı zamanda ve bu Lou'nun kendi imgesi için önemlidir, Musya ile zihinsel olarak yakın ilişki içidedir ve onun bir eşdeğeridir. Çünkü Musya onun tehlikeli etkinliklerini anlattığı tek kişi olmasının yanı sıra Vitaly'nin ikisinin "yaşamla aynı –aldatmacasız– ilişki içinde olduğu"na temin ettiği kişidir.[34] Romanın sonu "Her Şeye Dönüş"ünkine benzer. Vitaly karısını, ailesini, doğmamış çocuğunu, sevgilerini ve aşkını geride bırakıp Rusya'daki devasa tarlalar içinde bilinmeyen bir yazgıya giderek kaybolur –sorumsuzdur, ama diğer herkesten daha soyludur. Romanın sonu Lou'nun kendisi hakkında ne düşündüğüne dair dolaylı olarak bir şey söyler: Dengeli, yerleşik ve evcil, ama romantik olarak özgür, tüm dünya gezinmesi için ayaklarının altında.

D. SON KURGULARI, 1915-19

Lou Andreas-Salomé'nin yaklaşık 1900'den önceki kurgu yazıları "arzu kurgusu" olarak ve ikinci dönemindeki –yaklaşık 1901'den psikanalizle ilgilenmeye başlamasına kadar– kurgu yazıları "doyum kurgusu" olarak betimlenebilirken, üçüncü, psikanaliz sonrası döneminin yaratıcı yapıtları öncekilerin hepsinden farklıdır. İlk olarak, Lou o anki arzuları ve doyumları üzerinde durup kendi ruhunun yansımalarını sunmak yerine, yaşantısının başka yerlere uygulanabilecek genellemelerini verir. İkinci olarak, bu üçüncü dönemin yapıtları, fiziksel derinlikleri incelemek ve üzerlerinde son bir

34. *A.g.e.*, s.174.

denetim kurmakla ilgilidir. Bu "derinlik denetimi" yazıları Lou'nun yazılarının en iyileri sayılmalıdır. Türleri farklılık gösterir: Çocukluk fantezilerini anlatan bir dizi sevecen masal; bir grup ergen hakkında uzun, çalkantılı bir öykü; ve üç oyun. Lou'nun (1922'de) yayımladığı tek oyun şeytan hakkında yarı dışavurumcu yarı klasik bir dramadır.

Şeytan ve büyükannesi

Bu oyun 1915'te Lou iki yıldır psikanaliz uygulaması yaparken yazılmıştır. Başlığı, deyişsel olarak "herkes ve karısı" ya da "herkes ve erkek kardeşi" gibi bir anlam taşımaktadır. Bunun Lou'nun en başarılı çalışması olduğu söylenmiştir[35] ve kurguları arasında gerçekten öyledir; oyun aynı zamanda Lou'nun en beklenmedik ve en tuhaf yapıtıdır. Ama yalnızca "dini ve psikanalitik unsurları korkutucu biçimde birleştiren bu değişik öykünün anlamı, sevginin ölümü yendiğidir. Toplumun dışına itilmiş kişi bile sevgiyle yeniden doğar"[36] demek, oyunun sıra dışılığını gözden kaçırmak olacaktır. Gerçek şudur ki ilk olarak oyunun yazarı kafa karıştırıcı değildir. Oyunda gerçekten verilmek istenen soylu biçimde ahlâklı değil, hem somut hem de analitiktir. Lou, bir zamanlar Wilhelm Bölsche ona bütün tiksindirici ve çirkin yaratıklarıyla (yalnızca örümcekleri, salyangozları, sıçanları ve kurbağalarıyla değil, insanın karnında, bağırsağında ve rahminde olup bitenlerle) hayvanlar dünyasının nasıl sonsuz bir beğeniyi hak ettiğini gösterdiğinde çok neşelenmişti; Freud insanın zihni meşgul eden en dehşetli düşüncelere çekinmeyen bir ilgiyle nasıl bakabileceğini göstererek bu serbestleştirici çalışmayı ilerletmişti. Freud'un kuramlarınca uygun biçimde ele alınmak üzere serbest bırakılan bazı malzemeler bu oyunun –son derece fiziksel– malzemesi olmuştur. Serbest bırakılmalarının önemi, oyunun iletisidir; tema bedenin, özellikle anallık ve fiziksel cinselliğin yeninden kurtarılmasıdır.

Bu alegorik bir oyundur. Şeytan, geleneksel olarak özellikle ço-

35. H.F. Peters, *My Sister, my Spouse*, s. 287.
36. *A.g.e.e*, s. 286.

cuklukta düşündüğümüz ve bedenin daha alt düzey işlevlerine yüklediğimiz kötülüğü temsil eder; ya da daha doğrusu bu yüklemenin kendisidir, böylece sonunda onun ortadan kaldırılması, şeytanın yok olması anlamına gelir. Lou daha sonra Freud hakkındaki kitabına "dünyevi olan her kötülendiğinde şeytanca bir şey doğar" diye yazacaktır.[37] Lou'nun şeytanı, yalnızca karanlıkta görülebilen sıkılmış, konuşkan, oyuncu biridir ve gerçekte orada değildir, gerçekte bir şey değildir, yalnızca gereksiz bir acıdır.

Okuyucu başlangıçta iki sürprizle karşılaşır. Bunların biri, Lou'nun biraz farklı biçimde olsa da mizahi dizeleri beceriyle yazabilmesidir. Oyun şöyle başlar:

Şeytan (*esneyerek*)
Ne sıkıcı – can sıkıntısının en sıkıcı sıkıntısı
Demek "sonsuzluğun zevki" buymuş
İnsan yeni ölmüşleri hevesle inceliyor,
Ama onlar cehennem gibi bataklığın içinde sayılmazlar.
Etraflarında ateşin alevlenmesini görmüş sayılmazlar
Ben onun nasıl yaladığını ve sardığını zaten biliyorum
Ve endişeyle nasıl kıvrılacaklarını da biliyorum!
Kokuşmuş bir sürü acemi sefil ruh!
Bununla eğlenme şansım yok!
Bir tanesini yakınlarda görüyorum, yüzeye çıkıyor:
Uzun saçlı ve genç kız gömleği giymiş. Pislik
Yüz ekşiten gölgesini neredeyse körleştiriyor.
(*İrkilir*)
Ne bana ellerini mi uzatıyor ne?
Zavallı küçük ruh:
Yıldızlar!
Şeytan:
Ben sağlıklı özgüven diye buna derim,
Cehennem bataklığının üstünde yıldızlar olduğunu sanıyor!
-Buraya oldukça canlı gelmiş gibi görünüyorsun.[38*]

37. *Mein Dank an Freud*, s. 55.
38. *Der Teufel und seine Grossmutter*, s.3.
* TEUFEL (gähnt):
Langweile, -lange, lange, längste Welle,

Bu ölçülü dizeler Lou Andreas-Salomé'nin daha önceki şiirindeki ciddiyetten dünya kadar uzaktır ve geliştirmiş olabileceği bir mizah yeteneği olduğunu öne sürerler.

İkinci sürpriz de her yerde görülen ve saklanmamış boşaltım imgesidir. Sahne bir lağım çukurunda açılır. Bize cehennem olarak gösterilen budur: Her yerde üstünden buhar tüten ve kokulu sıvı pislik vardır, içinde kurtlar gezinir ve içinden alevler çıkar çünkü "pislik iyi yanar"; aslında yaşlı bir kadının arkasındayızdır. Sonuçta –bizim korkularımız ve önyargılarımızla algıladığımız– bütün dünyanın Şeytan'ın büyükannesinin bedeni olduğu ortaya çıkar. Büyükannenin çok uzaktaki başı cennettir, melekler ve cennetin diğer sâkinleri özlemle aşağıya bakarlar ve arkası da –bütün zihinlerimizin arkası– cehennemdir. Burası Tanrı'nın hiç bakmadığı yerdir, kendisinin böyle bir yeri yoktur ve o tamamıyla çok erdemlidir. Cennete gelince:*

> Ancak güçlü müshiller onu zayıflatınca
> Nerdeyse kıçı çıkınca kutsanmışları kabul eder.[39]

Das also heisst hier: Ewigkeitspläsier.
Begierig inspiziert man Frischgestorbne.
Doch kaum sind sie in Höllenpfühle drin
Kaum sehen sie ihr Feuer vor sich lohen:
Weiss ich bereits, wie's züngelt und wie's leckt,
Wie angstvoll sie sich drehen und verrenken.
Ein Seelenkropzeug! Miserabliges!
Unmöglich, sich damit zu amüsieren: -
Doru drüben auch taucht solch, limseelschen auf;
In langemHaar und Mädchenhend. Die Jauche
Macht ihm beinah sein Schattenfrätzchen blind,
(Stutz) Doch –streckt es nicht nach mir die Hand
aus-?
ARMSEELCHEN
... Sterne!
TEUFEL
Das nenn" ich noch robuste Zuversicht,
An Strerne überm Höllenpfuhl zu glauben!
Recht sehr lebendig scheinst du angelangt...

* Nur stark geschwächt von schweren Purgativen
Fast ganz entarscht, lässt er die Sel'gen zu.

39. *A.g.e.*, s. 7.

Cehenneme yeni ulaşmış Ruh'un midesi bulanır, ama Şeytan Ruh'a, onu ayartarak kendini kandırmaktan kurtaracağını söyler (onun pislikli sahneden hoşlanmamasının numara olduğunu mu kasteder?) ve ona öyle çekici görünür ki Ruh'un kanı alevler halinde fışkırıp Şeytan'ın içini doldurur. Şeytan şehvetli bir hoşnutluk içinde "Ben senin içinde alevlendiğin yerden başka bir şey değilim" diye açıklama yapar. Böylece Ruh ayartılarak hoşlanmaması gereken sahneden hoşlanması sağlanmış görünür. Kısa sürede pişman olur ve (şimdi iki kırmızı kurdele biçiminde Şeytan'ın boynuna sarılmış olan) kanına "sadakatsiz" der. Bunun üzerine Şeytan *Faust*'taki Mephistopheles gibi konuşur:

> "Sadakatsiz"in anlamı, insanlar için bile,
> Cennetin aldatmacası ile cehennemin doğrusu arasındadır,
> Ve her halükârda her şey bize göre
> Ruhta ve gerçekte *tek* kutsal şey değil midir?[40]*

Ruh Şeytan'a dua eder ve Şeytan onu pisliğin içinden çıkarıp yukarı kaldırarak ("öyle ki aşağısı çağıldar") onu bir çocuğa çevirir. Zevksiz biçimde ona İsa'nın doğumunun "bizdeki" uyarlamasının bu olduğunu söyler. Gerçekten de bebek dünyanın efendisidir, hem bebek hem de bilgedir, ama şehit olmak yerine isteklerinin gerçekleşmesiyle refaha kavuşacaktır. Çocuk "Cennet"i talep edince Şeytan boynuzlarının arasından ona cennetin görüntülerini verir. Çocuk orada tek ve aynı kişinin sonsuz kere çarpılması olan mutlu insanları; toynakları olan ve aşağı bakmamak için kabarık giysiler giyen melekleri ve sonsuza dek sırtlarına insanlar bağlanmış çekici hayvanları görür. Ayrıca büyükannenin sindirmeden çıkarttığı bir de bebek görür. Büyük olasılıkla bu Freud'un çocukluktaki cinsel araştırmalar hakkındaki makalesine gönderme yapar ki bu araştırmalara göre bebekler anüsten doğarlar. Çocuk mutlu olur –bir arka-

40. *A.g.e.*, s. 11.
* Was'untreu'heisst, schwankt selbst der Menschenwelt
Schon zwischen Himmelstrug und Höllenwahrheit
Sint überdies nicht alle Dinge uns
In Geist in der Wahrheit heilig-eines?

daşı vardır–ama Şeytan bebeği ortadan kaldırır. Bunun üzerine Çocuk bağırır ve onun üzerine işer. Şeytan da onu altın bir oturağa yerleştirir. Böylece bebeklik hareketlerle ifade edilir: Bebeğin ilk toplam güç duygusu, güzelliğin pis olan alt kısmının zorla keşfine ve tuvalet eğitimine teslim olur. Ama oturak altındır ve Çocuk onu kabul eder; bireysel onur burada başlar.

Şimdi Şeytan uğraşa didine büyükannesinin omurgasından başına, Yaratıcıların mekânına tırmanır. Yolda bazı işçilerle karşılaşır, onları düğününe davet eder ve kendisi için onlara güçlerinden bir armağan yaptırır, bundan sonra da genişleyerek dünyanın büyüklüğüne gelir. Sahne değişip bir sinema olur. Perdede Şeytan'ın Ruh'la (Çocuk'la) evliliği oynanır (Çocuk oturaktan doğrudan düğüne gelir!). Şeytan Ruh'u büyük mor bir yatağa kadar kovalar, smokininin altından çıkardığı bir bıçakla kuyruğunu keskinleştirir, kuyruğunu Ruh'un göbeğine sokar ve onu parçalar; Ruh'un bedeninin parçaları öbek öbek etrafa yayılır. Cinsel birleşmenin vahşice olduğu ve göbekten gerçekleştiği yönündeki çocuk kuramları bir kere daha gösterilmiş olur.

Artık Şeytan'ın dönüşümü başlar. Şeytan gelinini yeniden canlandırması için büyükannesine yalvarır. Kocaman kayaların arasından görünen devasa cüssesiyle Şeytan, büyükannesinin onu küçük düşüren sesinin evrende yankılanmasını dinler. Büyükanne, yaşlı rahminin bunu becerebileceğini söyler ve ona önemli gerçekleri anlatır, örneğin kendisi –ki o dünyadır– ancak Tanrı aracılığıyla vardır; Tanrı başını çevirse o orada olmayacaktır. Böyle bir büyüklük ve soylulukla karşı karşıya kalan Şeytan Tanrı'nın temiz olmayan bir Tanrı'ya dayanamayacak insanların iyiliği için temiz kalmak üzere bütün pisliğini ona yüklemek zorunda kaldığını anlar. Böylece hem Şeytan hem de cehennemin varlığını ortaya çıkaran insanlardır. Şeytan kızmıştır, ama var olmayı bırakmaya razı olarak bundan kurtulabileceğini görür. Çok büyük bir soylulukla (Şeytan oyun boyunca iyi huyludur, ama büyükanne–dünya insanı öfkelendirecek kadar muhteşemdir), gönüllü olarak ışığa girerek intihar eder. Işık onun bedeninde delikler açar ta ki sonunda unutulmayacağından ve aslında bir sevgi dünyasına girdiğinden emin olarak tama-

men yok olana kadar. Bunun anlamı, tahminen, Şeytan'ın "Her Şey"le birleştiğidir ve buradaki aslında "ölümün sevgiyle yenilmesi"dir. Fakat oyunun sonunda Ruh'un yeniden doğması ve alegorik olmayan insanlarla yapılan bitirişte (en sonunda bedenin dünyasından çıkıp kişilikler dünyasına girmemize izin verilir) tüm bunlar hakkında güzel sözler söylenmesi de dahil olmak üzere bütün duygusal ve yüce sekanslar, oyunun kirli dili ve kirli imgelerinden çok daha güçsüzdür.*

Kardeşler

Son kurgulardan bir başkası, Lou'nun 1919'da başlayıp 1921'de yayımladığı "Kardeşler", bir ev dolusu ergen (beş kardeş) ve onlara ebeveynlik etmek üzere yanlarına gelen bâkire hala Adele'nin neşeli dış görünüşlerinin altında kaynayan karanlık tutkular hakkında bir öyküdür. Ergenler, eskiden sekiz kardeşken üçü ölünce beş kardeş kalmışlardır. En küçükleri dışında hepsi erkektir. Küçük kız Jutta üst kattaki daireyi kiralayan, sonsuz çekici ve buyurgan, kırk yaşındaki doktora tapar ve gizli gizli onu ziyaret eder. Tüm bunlar öykünün başlangıç noktası olarak Lou Andreas-Salomé'nin kendi ergenlik dönemini gösterir. Üst kattaki muhteşem adamın bir şehvet düşkünü ve "ahlâki suçlar"dan suçlu olduğunu en sonunda açıkça belirtmesi, Lou'nun Gillot'nun hâlâ baskın ve acı dolu anısının üzerinde son bir kararlılıkla çalıştığını öne sürer. Jutta'nın (Märchen ve Ruth'dan başlayarak devam eden) öncülleri gibi doğallığın parıltısını taşıyan, kendini adamak için yanıp tutuşan aynı haşarı kız çocuğu olması, yazarın bütün olgunluğu, başarısı ve de-

* *Der Teufel* laf kalabalığına ve ileride klasik olabilecek olmasına karşın, vahşi ve tehlikeli olana kucak açması, normalde zihinde tutulan korkuları görsel olarak temsil etmesi ve gülünç olanla ciddi olanı karıştırması bakımından zamanın Dışavurumcu kimi oyunlarıyla karşılaştırılabilir. Sinematik dizisi, örneğin Kokoschka'nın *Kadın Cinsinin Katil Umudu*'nun (tecavüzün görkemi, baskı uygulanmayan zulüm, kol ve bacakların kesilmesi, ve ilk çığlıkların atılması, hepsi anlamsız biçimde abartılmış) tarzının bir taklidi olabilir ve oyunun aynı bölümünde Edvard Munch'un taş basması "Çığlık"ından ve "çığlık draması" denen [*Schreidrama*] çağdaş drama türünden bir şey almış olabilecek korkunç bir çığlık duyulur (bakınız M. Ritchie, *Yedi Dışavurumcu Oyun*).

ğişen imgesinin altında hâlâ gençliğinin ideal benliğinin süregittiğini hissettiğini anlatır. Ama bu gibi gönderimlerin içine daha fazla girmek anlamlı olmayacaktır.

Öykü Lou'nun en eski yapıtlarındaki arzu ve hayal kırıklığını anlatan aceleci, belirsiz ve hastalıklı kurgularına daha denetimli olarak dönüşünü temsil eder. Bu, yalnızca idolleştirilmiş ve şüpheli öğretmenin kendi yıkımıyla karşılaşmasında değil, tutkunun (Adele Hala da dahil olmak üzere) altı kişiliğe birden dağıtılmasında ve açık ilişkide bir dizi "görüntü"ye yerleştirilmesinde görülür: Erkek tavırlı genç insanların kırda bir gün geçirdikten sonra evdeki taşkınlıkları, evdeki yemek pişirme ve dikiş dikme etkinliklerinin anlatımları, iyi niyetli Hala'nın akşam etkinliklerini kontrol etmek için yeğenlerinin kapılarını dinleme sahneleri. Yazar gündelik sosyal yaşamlarımızın altında, ehlileşmemiş sevgiler ve nefretler olduğunu, tüm bunların "çok biçimli, söz dinlemez" bir bütün oluşturduğunu söylemektedir.

Saygın yazınsal ölçütlere vurulduğunda bu, yine de kötü yazılmış bir parça ya da yazınsal öncesi bir yapıt, parlak bir yapıt biçimine sokulabilecek malzemelerin karmaşık bir sunumudur. Öykünün tuhaf olmasının bir nedeni, gerçekte olup bitenler hakkındaki yarı iç gıcıklayıcı yarı öfkelendirici belirsizliğin düşünülmüş bir taktik, yazarın alışıldık kişisel karar verme yeteneğini kullanma geleneğine uyma göstergesi mi yoksa yalnızca belirsizlik mi olduğunu bilememezdir.

Öyküde üç tür tutku gösterilir: Homoseksüel, normal heteroseksüel ve heteroseksüel ve ensest cinsinden bir tutku; belki bunlara dördüncü olarak öğretmen sevgisi de eklenebilir –insanın bir önderin önünde yere kapanmasının kendine özgü şehveti ve en heyecan verici ve en tehlikeli cinsellik. Stefan (ya da "Fanny") on dokuz yaşındadır ve üst kattaki Klaus-Trebor'a yüce ve özelliği belirtilmeyen gizli ziyaretler yapar. Erwin on sekiz yaşındadır ve evdeki hizmetçinin arkadaşı olan Elfrieda'ya, geceleri, daha kolay anlaşılabilir yapıda ziyaretlerde bulunur. Ondan bir yaş küçük Herbert en iyi kıyafetini giyip esrik gece buluşmaları için çok makyaj yapan Bella Belloni'ye çıkar. Sabahları öyle ciddi ve değişmiş olur ki insan

bunun da normal bir erkek cinsel yaşantısı olduğunu sanar. İkiz olan son iki çocuk, göğüs kısmı biçimsiz olan Gottlieb ve (ondan bir saat küçük) Jutta, diğer kardeşlerden de daha kardeştirler, çünkü bir zamanlar doğum öncesi ilk uyumu paylaşmışlardır. Birbirlerine ensestvari ama gizemli olarak haklı bir biçimde –sanki bir güç ya da kanun onları birbirlerine dönmeye itiyormuş gibi– tutunurlar. Jutta, (ismi, ilişkilerinde tanrısal bir şey olduğunu öne süren) Gottlieb'den uzak olduğu zaman çok bireyseldir. O da ağabeyi gibi gizlice üst kata, Klaus-Trebor'a gitmekle kalmaz, aynı zamanda Stefan'ı da çekici bulur. Bu, özellikle Stefan'ın onun neden yukarı çıktığını öğrenmeyi talep ettiğinde ona kendisiyle aynı nedenle çıktığı yanıtını verdiği doruk sahnesinde belirgindir. Uzun, gergin, ürpertici bir an boyunca birbirlerine bakarlar:

> Jutta'nın bakışları Stefan'ınkilerin içinde açıldı, giderek daha derinlere indi, hiçbir baskı tanımadan en derin şeyleri su yüzüne çıkardı Stefan onun bakışına teslim oldu, ürperdi. Bu aynı saygı, aynı yaşantı, aynı aşk mıydı? –çünkü aşkın en iyisiydi. Bütün korkunun ve bütün mutluluğun gizi gibi önünde duran şey, birdenbire gevşedi, kendini bırakıp dünyanın en basit ve en yaygın şeyi oluverdi, sanki yalnızca göğsün derinliğinden yaşam veren ilk soluk olduğu için hakkında konuşulmayan bir şey olacaktı. Jutta önünde duruyordu ... dünyanın bütün gizemlerinin ve ayinlerinin bilgisini onunla paylaşan biri gibiydi.[41]

Stefan Jutta'yı ne tür bir tehlike içinde olduğu konusunda uyarır. Bu tehlike onun yaşlı adama âşık olması değil, yaşlı adamın ona âşık olmasıdır. Jutta tüm bunların ne anlama geldiğini anlamadan ağlayarak, arkadaşın hakkında nasıl böyle şeyler söyleyebilirsin? diye sorar. Stefan, çünkü aşkın her zaman yüce bir şey olmadığını *biliyorum* cevabını verir. Bu arada ona yaklaşır ve şöyle der:

> O [Jutta], sevilmeden –insanın kendi bedeniyle aklı karışmadan– sevmenin, güzellikten, çekicilikten artık ayrılmamanın –utançla başa çıkmak zorunda olmanın– ne anlama geldiğini asla öğrenmemelidir.[42] [Bunlar vurgu amacıyla açık aralıklarla yazılmıştır.]

41. "Geschwister', s. 46.
42. *A.g.y.*, s. 48.

Stefan tutkulu, rüya gibi bir an boyunca kollarını Jutta'ya dolar. Sonra Jutta Klaus-Trebor'a veda etmeye gider, ama Klaus-Trebor onu iter. Jutta, kendisine yardım etmesini istemek için hemen ikizinin yanına gider. Stefan'a duyduğu kıskançlıkla yanıp tutuşan Gottlieb sevinçten havalara uçar ve öykünün kalanı boyunca ikizler, ağlarlar, konuşurlar ve kucaklaşırlar.

Şimdi kriz üzerine kriz gelir. Stefan Jutta'dan Klaus-Trebor'u değil, Klaus-Trebor'dan Jutta'yı kıskandığını fark eder ve üst katta Klaus-Trebor'u bekledikten sonra kör bir hançerle kendini hançerler ve kanamadan yavaş yavaş ölür. Sabah gazeteler Klaus-Trebor'un tutuklanmasından söz eder; Stefan ölü bulunmuştur; Jutta yaşamı boyunca seveceği her erkeği bir ağabey olarak seveceğini fark eder; ve cesedin yanında oturan Adele Hala kendine, ölen kız kardeşinin kocasına âşık olduğunu itiraf eder.

Lou'nun bütün kurgularında, ama özellikle bu son parçasında yeraltına özgü bir özellik vardır; her şey kızılımsı bir yarı aydınlıkta, rüyanın eşiğinde geçer gibi görünür. Olaylar hakkındaki rahatsız edici belirsizlik, belki de içgüdüleri ve içgüdüsel davranışları, isimlerini vermeden resmetme –bebeklik döneminin narsisist, rahme özel, dilin olmadığı, çılgınca tutkulu, çaresiz manzarasını gösterme– girişiminin bir parçası olarak bağışlanmalıdır. Burada cinsel aşk her yerdedir, yalnızca pek çok biçime değil, pek çok yarı-biçime girmiştir: Önce homoseksüel, önderin (onun yerine geçmeyi arzulayan) takipçisine dönüşür, sonra ensest (ve *Liebestod*?) bir ilişkiye girer; ensest eğilimli, şehvetli öğrenci, ağabeyiyle bedensel ve neredeyse öbür dünyaya özgü bir birleşme yaşar, sonra ikiz aşkının karanlığına geri döner; bu, neredeyse birbirinin aynı olan yaratıklar arasında mırıltılar, ağlamalarla gerçekleşen bir birleşmedir. Tüm bunlar, kenarların bulanıklaşmasına, plan ve isim eksikliğine dayanır. Hatta Adele Hala bile en baştan itibaren tuhaf bir çekiciliğe sahip, duygusal açıdan güçlü, *garip* biçimde kadınsıdır. Ama tüm bunlarda kötü olan hiçbir şey yoktur. Aksine, her şey, yuva duygusuyla, hepsinin içinde yaşadığı evle –içinden kimsenin düşmeyeceği bir kuş yuvasıyla– sıkı sıkıya bağlı tutulur. Ölmüş Stefan bile sanki rahmin içinde ölmüş gibi tamamıyla evinde kalır. Onun çev-

resinde, birkaç tane, ama ortak tutkularıyla sürüklenen diğer kişiler bile, kanın gizemli dürtüsüne kendilerini adarlar.

Tanrının olmadığı saat

Tanrı'nın Olmadığı Saat ve Diğer Çocuk Masalları adı altında toplanan üç öykü, 1909, 1913 ve 1919'da yazılmış olmalarına karşın, 1922'de yayımlandı. Bunlar ilk güvenliğin verdiği büyük mutluluğun yeniden onaylanmasıdır. Başkaldırılar, korkular, anlaşılmaz olanla karşılaşmalar –en azından burada betimlenen şanslı yaşamlarda– cennetin özgün düzenini yıkmaya asla yeterli olmaz. Her bir öykünün merkezindeki küçük kızın adı Ursula'dır. Bunun Almanca'daki bir anlamı, "küçük ayı" takımyıldızı, diğer anlamı ise, ilk, gerçek, değiştirilemez kökenine ait yaratıktır. Burada şüphesiz isim ikinci anlamda kullanılmıştır.

İlk öykü "Tanrı'nın Olmadığı Saat"te, Freud'la ilişkili düşünceler vardır: Bebeklik döneminin büyük önemi, çocuğun cinselliğe ilgisi, ilk sahneden bir olay, küçük kızın babasıyla yakın mutluluk yaşantısı, babanın yokluğunda kendini annesiyle özdeşleştirmesi, ve bir halanın kızın yatağının yanındaki masanın üzerine bir yılan bıraktığı korku dolu sahne. Yılan aslında bir peruk örgüsüdür, ama Ursula'nın korkusu aşırı olur ve kendi bedeninden duyduğu nefretle ilişkilendirilir. Cinsellikte, çocukluğa özgü gerçek yasadışılık ve belirsizlik özelliği, ama sonsuz anlam ve olanak vardır. Aynı zamanda Ursula'nın düşünüşüyle daha fazla tanımlanan ve denetlenen bir diğer tema da Tanrı'dır. Lou Andreas-Salomé burada çocuksu inancını yitirdiği gerçek olayı (kardanadamlarla ilgili olan) anlatır. Tanrı ona yanıt vermeyince Lou'nun geçirdiği krize de öyküde yer verilir. Ancak Ursula'nın durumunda, babasının gazeteden hiçbir Tanrı'nın dünyadaki gibi bir sefalete izin vermeyeceğini okuduğu zaman kazandığı farkındalık, krizi daha da şiddetlendirir. Ursula Tanrı'yı geri kazanma yollarını arar, ama bulamaz ve öykü onun öncekine göre çok daha büyük bir mutluluğa ulaşmasıyla karışık biçimde son bulur: Ursula, aile mülkündeki bahar gibi çiçeklenmiş kırda yazdan bunalmış olarak ağaçlara tırmanırken evden onu çağıran seslerde Tanrı'nın sesini duyar.

Öykü bir anlamda çekicidir ve eğer yazarının böyle hırsları olsa, yazınsal başarı vaat edecek gibi görünmektedir. Rahatlıkla yazılmıştır, ateşin başında anlatılan uzun bir öykü gibi konuşkan, yumuşak ve ahenklidir. Ümitsizlik ve şeytani olana ilişkin ipuçlarıyla, bir cennetten diğerine geçer. Ama şeytanın bütün dünyası belki de oyuna itilerek öykünün dışında bırakılmıştır. İçine girilen göbekler, bıçak gibi keskin penisler, parçalanan karınlar, anüsten çıkartılan bebekler, çişin içinde boğulmalar gibi oyundaki tüm çocukluk fantezileri burada saflaştırılmış ve güvenli bir biçim alır: Yılan yalnızca saç örgüsüdür, bebek yapma numarasında kız, her şeyi bilen anne baba tarafından doyurucu biçimde cezalandırılmıştır.

"Papatyalar ve Bulutların Öyküsü"nde, Ursula ve henüz bir bebek olan erkek kardeşi bir çiçeğin içine girip mutluluğu yaşantılarlar: Ursula kardeşiyle evlenir ve yüzlerce çocukları olur. Aşkları bin yıl sürer ta ki dünyadaki bir felaket onları "görünmez varlık"ı aramaya gönderene kadar. Bu görünmez varlık, haklı olarak kilitli kapılar arkasında saklıdır –"çünkü en büyük aşk ve en büyük giz her zaman birdir"– ve daha sonra onun annelerinin bedeninde olduğunu fark ederler. Ardından su damlaları olarak benzer bir maceray gökyüzünde yaşar, büyük bir tehlikeyle karşılaşır, ama sonunda kurtulurlar.

"Tor ve Ur Arasındaki Anlaşma"da Ursula küçük Torvald'la karşılaşır (Ur ve Tor: Köken ve Aptal). Torvald onu, yetişkinlerin sözlerine karşı çıkan bir efendilik, kölelelik ve temel büyü uydurmasına katar. Öykü Ursula'nın yoldan geçenlerin özelliklerinden yararlanarak insanlar uydurmasıyla (Lou'nun kendi çocukluğunda yaptığı şey) ve tanımadığı bir erkek çocuğunu izlemesiyle başlar. Bu çocuğun, "kültür"den, nehir kıyısında kendi kurduğu bir diyara kaçtığı ortaya çıkar. Ursula'nın Torvald'ın takıntılı biçimde düşmanlık duyduğu okul müdürüyle sosyal yaşamda ilişkisi olmasına karşın Torvald onun kendi günlük oyununa katılmasına izin verir. O ormanın yabani adamı, yırtıcı efendidir; Ursula da onun kölesi olur ve boynuna vahşi hayvanların kemiklerinden yapılmış bir kolye takar. Torvald'a Efendi demekten hoşnut olurken, bunun bir uy-

durma olduğunun hep farkındadır. Ursula'nın insanlar uydurması gibi Torvald da kendi için bir yaşam ve kişilik seçeneği uydurmuştur. Her durumda, uydurma, gerçek yaşamın geniş bir bölümünün yerine geçer, ancak Ursula'nınki gerçeği zenginleştirir ve süslerken, Torvald'ınki ona karşı bir başkaldırıdır. Kadın olarak Ursula, Torvald'ın ne yaptığını anlar ve bilerek onunla birlikte oyununu oynar; erkek olarak Torvald ise Ursula'da "yalan söylemek" dediği şeye katlanamaz. Uydurmanın konumu hakkındaki belirsizlik ve Torvald'ın dışarıdaki insanlarla ilişkisi hakkında çözemediği kaygılar, mağaradaki yabani, mutlu yaşamı işgal eder. Ur'un böyle kaygıları yoktur; o güvenliktir. En sonunda kimi düşman oğlanlar mutluluğu basarlar, Tor yenilmek üzeredir, ama Ur şans eseri oğlanlardan bazılarını tanır ve tüm uygar dünyayı sahneye çağırarak onu kurtarır.

> Daha Tor yere savrulmadan kendini onların ortasına attı. Kulak tırmalayan bir sesle "Richard!" diye bağırdı ve oğlanlardan birini siyah kibirli kâhkülünü koparırcasına saçından yakaladı. "Sakın buna cüret etme! Seni öldürürüm. Seni yatılı okuldan attırırım!" dedi ve aynı anda diğer yumruğunu en yakınındakine patlattı. Bu arada ilk çağlara özgü kolyesinden askeri bir tını çıkıyordu.[43]

Bunun arkasından Tor'un uygarlıkla –yani yetişkinlerle– yeniden uzlaşması gelir. "Tanrı'nın Olmadığı Saat"te olduğu gibi, yetişkinler düşman değildir. İşleri bozabilirler, ama sonuçta severler ve sevilirler. Tor'un nefret ettiği müdürün dost canlısı olduğu ortaya çıkar ve müdür yenilmiş Tor'u çaya çağırır.

Öykü başkaldırının yetkiyi temsil eden kişilerin sevgisine duyulan özlemin gizli bir biçimi olduğunu ve –daha akıllı, daha güçlü olan ve başkaldırmayan– kızın iki rolde de, hem hizmetkâr olarak hem de oğlanın kurtarıcısı olarak doyum sağladığını öğretir.

Elbette bu yargı, Lou Andreas-Salomé'nin kadın erkek ilişkisi hakkındaki görüşünün tamamı değil, bir parçasıdır. Burada sözünü ettiği çocuklardır. Genel olarak Lou, kız çocuğunun ve ergenlik çağındaki kızın bir tür kölelik dönemi geçirmesi gerektiğini gösterir.

43. "Das Bündnis zwischen Tor und Ur', *Die Stunde ohne Gott*, s. 151.

Bu dönemin ne kadar bilinçli olduğu ve kızın daha üstün bilgisini ve becerilerini ne denli düşünülmüş biçimde bastırması gerektiği önemli değildir. Ancak çocuklar ve ergenler hakkındaki öyküler, hepsi de büyülendikleri bir kölelik döneminden geçmiş ve böylece bağımsız ve kendine yeter duruma gelmiş yetişkin kadınlar hakkındaki öykülere işaret ederler.

Ekler

Ek A:
NIETZSCHE'NİN "KOLOMB" ŞİİRİ

Nietzsche, pek çok uyarlamadan geçmiş sekiz dizelik bir şiirin son uyarlamasını Kasım 1882'de Lou'ya verdi. Şiirin Ernst Pfeiffer'in *Dokumente*'de (s. 458-68) birkaç devrede gösterdiği evrimi, Nietzsche'nin Lou'yu yaşamının bir parçası yapmaya çalıştığı sürecin tamamını küçük bir ölçekte gözler önüne serer: Nietzsche Lou'yla karşılaşmadan önce de öngörü, hırs ve kendine güven özelliklerinin orada olduğunu, ancak yine de Lou'nun o öngörü ve güven için bir süreliğine nasıl gereklilik haline geldiğini gösterir.

Şiirin Nietzsche Lou'yla karşılaşmadan önceki bir uyarlaması şöyleydi:

Oraya gitmek istiyorum; kendime güveniyorum
ve bileğime
Deniz açık – maviliklere doğru
Sürüklüyor Cenova gemim beni.

Her şey bana yeni ve parlak geliyor,
Öğle olunca zaman ve uzay uyuyor,
Yalnızca senin gözün – uğursuzca
*Bakıyor bana, sonsuzluk!**

Bu uyarlama, hem gerçek hem de eğretilemeli bir yolculuğu betimler – o yılın Mart ayında tekneyle Cenova'dan Messina'ya yaptığı yolculuk ve Kolomb ruhuyla *Şen Bilim*'den öncesi olmayan felsefi bir maceraya yaptığı zihinsel yolculuk. Bu Nietzsche'nin kendisine ait bir yolculuktur: "Ben" zamiri şiire hâkimdir (çeşitlemeleriyle birlikte yedi kez geçer); oysa kullanılan tek "sen", bir kişi değil, "sonsuzluk"tur.

Besbelli Müz (sanat ya da bilim dallarını simgeleyen dokuz tanrıçadan biri) ya da Beatrice (Dante'nin hiç konuşmadan sevdiği kadın) olmayan Lou'yu tanıyan ve ona âşık olan Nietzsche, onu da şiirin içine almaya başlar. Bir uyarlamada Lou teknenin dümeninde oturur ve "*lieblichste Victoria!*" diye anılır. Ancak Lou her şeyden öte onun arkadaşıdır ve "arkadaş" son şiirinde ilk sözcük olur:

Arkadaşım –dedi Kolomb– güvenme
Hiçbir Cenovalıya artık!
Hep maviliklerde kalır gözü,
Uzaklar ona çok çekicidir.

Her kimi severse, çağırır onu,
Uzayda ve zamanda uzaklara doğru–
Üzerimizde Strene'de yıldız parlıyor,
*Çevremizde sonsuzluk fokurduyor.***

---

* Dorthin will ich; und ich traue / Mir fortan und meinem Griff. / Offen liegt das Meer, -in's Blaue / Treibt mein Genueser Schiff.
Alles glänzt mir neu und neuer, / Mittag schläft auf Raum und Zeit, / Nur dein Auge –ungeheuer / Blickt mich's an, Unendlichkeit!

** Freundin –sprach Columbus –traue / Keinem Genueser mehr! / Immer start er in das Blaue, / Frenstes zieht ihn allzusehr! / Wen er liebt, den lockt er gerne / Weit hinaus in Raum und Zeit – / Über uns glänzt Stern bei Strene, / Um uns braust die Ewigkeit.

Bu daha iyi bir şiirdir –daha yumuşak, daha hafiftir, dramatik, açıklayıcı ve bildirici unsurları daha akıcı biçimde birleştirmiştir; ve artık benmerkezci değildir.

İki şiir arasında açık konu örtüşmesi dikkate değer ölçüde azdır: Her ikisinde de güvenmek, parlamak, mavilik, Cenovalı, uzay, zaman, sonsuzluk vardır, ama ikinci (son) şiirde deniz ve geminin okuyucu tarafından çıkarılması gerekir ve yolculuk çok daha soyuttur (*fern*, *weit*). Her iki şiirin de durma ve parlaklık ile bitmesine karşın, ikinci şiirin sonu çok farklıdır: Canavarvari izleyici gözün yerini, yolcunun içine geldiği sonsuzluğun yankısı alır. Üstelik parlayan da güneş değil yıldızlardır. Belki de en büyük fark, yolculuğun artık iki kişilik olmasıdır: Artık önemli olan zamir "*uns*"dur (biz).

Böylece şair-maceracı, özel *Freundin*'i ile ışıltılı, tehlikeli sonsuzluk diyarına varır. Ya da varır mı?

Şiirin Nietzsche'nin Lou ile ilişkisinin doğru bir anlatımı olması, içindeki derin şüphe ve anlam karmaşasından bellidir: Kendinden şüphe etme ve durumlarının karmaşıklığı. "*Güvenme/Hiçbir Cenovalıya artık!*": İlk olarak Lou, ona dikkat etmelidir; hayır, Nietzsche onu ayartmak ya da yoldan çıkartmak istediği için değil, Nietzsche'nin kendisi de uzak şeylerin, Lou'dan daha uzak ve Nietzsche'nin sıradan, güvenilir bir arkadaşlığı olmasını zorlaştıran şeylerin çok fazla etkisi altında olduğu için. Ve Lou dikkatli olmalıdır, çünkü Nietzsche (ya da onun gibi bir Cenovalı) onu yanında götürmek isteyecek ve Lou bildiği kıyılardan uzaklaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Şiir buraya kadar yolcuyla gitmemiş birine uyarı olarak okunabilir: Bir sonraki sefer benim gibi bir adama güvenme, çünkü o uzağa gidecek ve ona eşlik etmek istemeyeceksin.

Ama ikinci dörtlük, özellikle de son iki dizesi, diğer kişinin yolcuyla gittiğini gösteriyor olarak ya da eğer birlikte gitmiş olsalardı bulacakları muhteşem yaşantıyı betimliyor olarak (yani eğer geniş zaman bildirme kipinin geçmiş zaman şart kipi yerine geçtiğini anlarsak) okunabilir. Ama yine eğer bu iki dize işlerin normal durumuna –hepimizin her zaman sonsuzluk ve yıldız uzaklığıyla çevrili olmamız durumu, ki bu (bazılarında) böyle bir yolculuk yapma isteğini açıklar– gönderme yapıyorsa, o zaman ikisinin birlikte yola çıkma olasılığı hâlâ var gibi görünür.

Hangi olasılık geçerli olursa olsun, şiirin tarzı coşkulu, kendini bi-

len ve tuhaf biçimde neşelidir. Ve şiir ister büyük risk ve büyük farkındalık önerisini, ister bu önerinin geri çekilmesini, isterse önerinin istenmediğinin fark edilmesini anlatıyor olsun, çok güzel bir aşk şiiri olarak kalır.

Ek B:
RILKE'NİN LOU'YA MEKTUPLARI VE BUNLARIN DİĞER MEKTUPLARIYLA KARŞILAŞTIRMASI

Ahbaplıklarının ilk döneminden sonra Rilke'nin Lou'ya yazdığı mektuplar, diğer arkadaşlarına yazdıklarından hep daha karanlık ve sıkıntılıdır. Biyografi yazarları bu konuya farklı yorumlar getirmiştir. Bazıları Rilke'nin çok iyi bir mektup yazarı olduğu için mektup yazdığı kişiye beceriyle ayak uydurduğunu ve bu durumda "düşüncesindeki üzücü yönleri aşırı vurguladığı"nı söylemişlerdir (Wydenbruck, s. 54); diğerleri ise Rilke'nin "ruhunda şiddetli sıkıntılar yaşadığı" zaman yüzünü dönebileceği tek kişinin gerçekten Lou olduğunu (Butler, s. 150) ve bu nedenle de onun en önemli mektuplarını Lou'ya yazdığını öne sürmüşlerdir. İkinci neden daha olası görünmekle birlikte, Rilke'nin güneş ışığı, hoşnutluk ve kendini öne sürme yönleri ağır basan "Floransa Günlüğü"nü iyi karşılamamasının, başlangıçta Lou'ya yalnızca "üzgün yönleri"ni anlatma eğilimini artırmış olup olmayacağı merak konusudur.

Daha sonraları Rilke için önemli başka kadınlar da oldu. Ama onlara yazma biçimi farklıydı: Katharina Kippenberg'e karşı buyurgan ve dengeliydi; "Merline"e (Baladine Klossowska) –Lou'nun asla gereksinim yaratmayacağı biçimde– çalışmasının gerektirdiği ihlal edilemez ayrılığı vurgulayarak duygusal ve sıcak bir tarzda yazdı; sonraki yıllarda arkadaşı olan (ve son hastalığında yanında bulunan) Nanny Wunderly-Volkart'a mektupları son derece içten ve güvençliydi, ama en derin duygu düzeylerini ondan bile gizli tuttu; ve Lou'dan sonra en önemli kadın arkadaşı olan, 1909'da tanışıp ilişkisini uzun süre sürdürdüğü Prenses Marie von Thurn ve Taxis'e yazma tarzı da yine değişikti. Prenses de ondan yirmi yaş büyük, "anaç bir arkadaş"tı; ama Lou'nun aksine "harika bir hanımefendi, bir dünya hanımefendisi"ydi (Buddeberg, s. 203), sanat dallarıyla ilgileniyordu; harika bir yolculuk

tarzı vardı; en seçkin topluluğun içinde evinde gibi rahattı; "gerçekten bilgili"ydi ve "konuşmada çok yetenekli"ydi (bunlar, Lou hakkında vurgulanması gerekmeyen unvanlardır). Rilke'ye *Ağıtlar*'ı yazmaya başladığı Duino'daki kaleyi ödünç veren oydu. "Romantik bir doğa"sı olan Prenses (Kassner, Buddeberg aktarıyor, s. 203) Rilke'ye "Doktor Serafico" diye hitap ediyor ve korunması ve desteklenmesi gereken büyük bir şair olarak ona saygı duyuyordu. Rilke ona da itiraf türünde çok sayıda mektup yazdı, ama bunlarda tipik olarak bir ölçü sevinç vardı ve Lou'ya mektuplarında görülen sonsuz keşfe yönelik içgözlem yoktu. Rilke ancak kendisini idealleştirmeyip eleştiren Lou'ya korkularını ve varoluşsal acılarını anlatabiliyordu. Buddeberg, Prenses'le yazışmasının Rilke için daha sağlıklı olduğunu düşünür: "Belki de [Prenses'in onunla arkadaşlığının yarattığı] bu sıcaklıkta kendini ifade etmesi Rilke için çok önemliydi –ama bunun belli bir ölçüsü vardı ve kendini ifadesi Lou'yla yazışmalarındaki amansızlığa, hatta boşvermişliğe ulaşmadı. İletişimdeki bu kesin, son çekince kendine hakimiyetin en sonunda geri kazanılmasını sağlayabilecek olumlu bir etkendir" (s. 209). Burada Rilke'nin Buddeberg'in onun büyük görevi olarak gördüğü aynı "modern korkular"ı tam anlamıyla ifade etmesini sağlayanın, Lou'ya mektuplarındaki "boşvermiş", baskısız, amansız nitelik olduğuna dikkat edilmelidir.

İlginçtir, Rilke Lou'ya ümitsizlik içinde yazarken aynı zamanda başkalarına neşeli mektuplar yazabiliyordu. Rilke, 1903'te onunla yeniden bağlantı kurdu ve korkularını ve gerçek dışılık duygusunu yazdığı mektuplarda kendi alçak yerinden yüksekte alçakgönüllü, ihmalkâr ve acılı durumdaki Lou'ya saygıyla bakarak bir çocuk gibi ona yalvarıp yakardı. Bu sırada *kendisinin* daha yaşlı ve akıllı, buyurgan, yukarından bakan, ölçülü ve düşünceli kişi olduğu *Briefe an einen jungen Dichter*'i yazıyordu. Burada Rilke genç şaire önerilerini, sabırlı ol; sana gelen her şeyi kabul et; sana sıkıntı veren soruları sevmeyi öğren; şüphelerin ve sevinçlerinle çevrendeki insanlara eziyet etme diye sıralar. Bu, Lou'ya mektuplarındaki korku akışının Rilke'ye diğer insanlarla genellikle yardımsever ve iyi huylu olduğu ilişkilerinde gereksinim duyduğu dayanıklılığı koruma olanağı sağlamış olabileceğini akla getirir.

Ek C:
LOU ANDREAS-SALOMÉ'NİN RILKE'NİN ÇALIŞMASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Lou'nun Rilke üzerindeki etkisi o kadar uzun süreli ve çeşitliydi ki bu konuda yalnızca Rilke'nin 1914'te söylediklerini yinelemek yeterli görünüyor: Lou "yoluma çıkmış en harika insanlardan biri"ydi, bu olağanüstü kadının etkisi olmasaydı, tüm gelişimimde pek çok şeye çıkan yolları seçmiş olmayabilirdim." Ancak Lou'nun Rilke'nin çalışması üzerindeki etkisine dair birkaç örnek verilebilir.

Rilke en azından Ağustos 1900'e kadar yazdığı aşk şiirlerinin pek çoğunu Lou'ya hitaben yazmıştır. Bunların bazılarında açık isim verilmiş (örneğin "Lieder der Sehnsucht, Gedichtkreis für Lou Andreas-Salomé" ve şimdi yazışmalarının bir parçası olarak yayımlanmış olan, mektuplarında gönderdiği yaklaşık on beş şiir) diğerlerinde (1897-8'de yazılmış *Dir zur Feier*'deki yaklaşık yüz şiir) ise verilmemiştir. "Sancaktar Christopher Rilke'nin Aşkıyla Ölümünün Öyküsü"nde Lou'nun etkisi görülmüştür. Ayrıca Lou, Rilke'nin "ona ait" olduğunu söylediği ve "Lou'nun ellerine bırakıldı" diyerek ona adadığı *Stundenbuch*'u (*Saatler Kitabı*) etkilemiştir. Ahbaplıklarının en yakın olduğu dönemden sonraki şiirlerde de ondan parçalar vardır. Lou Rilke'yi Rodin'in yönetiminde ustalaşmaya çalışması ve böylece *Neue Gedichte*'yi (Yeni Şiirler) yazması için de yüreklendirmiş olabilir, çünkü Rilke Rodin hakkındaki kitabı için, kitabın "gerçeklik tarafından tanınması" için Lou'dan onay aldıktan sonra, Rodin'den öğrenmesi gereken şeyler olduğunu kararlılıkla bildirmiştir. Lou dolaylı da olsa o zamanki düzyazılarında Rilke'ye yardımcı olmuştur: Arkadaşlıkları *Geschichten vom Lieben Gott* (*Tanrı'nın Öyküleri*) için esin kaynağı olmuştur; Rilke'nin her ikisinde de alıcı olarak Lou'yu düşündüğü Worpswede ve Rodin hakkındaki kitapları yazmasında Lou'nun desteği yaşamsal önemdedir ("bu mektupları okuduğun gibi ... oku onları, çünkü sana onlarda ve *senin olduğun* bilinçte çok şey yazdım").

Aşk ilişkilerinden ve yazışmalarının ilk kez yoğun olarak yeniden başlamasından yıllar sonra yazılan *Duino Ağıtları*'nda da Lou'nun varlığı anlaşılır. Lou'ya gönderdiği kopyanın üzerine "buna her zaman benimle birlikte sahip olmuş Lou için –bu çalışma en sonunda şimdi biçimlendi" yazmıştır. Örneğin, Üçüncü Ağıt'ta Lou, en eski cinsel kor-

kuların bileni olarak dağınık biçimde ve bu korkulara karşı (geçici olsa da) rahatlatıcı bir engel oluşturan Ana olarak daha merkezi biçimde varlığını hissettirir. Lou'nun kendisi için anlamı, Rilke'nin "Melek" kavramına da büyük olasılıkla katkıda bulunmuştur; Melek, onun acı dolu mücadelesinin çok üzerinde kendine hayranlıkla mükemmelleştirilmiş, kendini yansıtan varlıktır. Korku duyamayan ve her zaman eylemin ortasında olan "kahraman"a ve hatta Dördüncü Ağıt'ta güçsüzlük nedir bilmeyen ve yalnızca gerçek olmayı bilen muhteşem aslana Lou'nun katkısı vardır. Çünkü Rilke "gerçek" sıfatını bu anlamda Lou'ya defalarca uygulamıştır: Ona "yalnızca sen gerçeksin" demiş ve bir seferinde Lou onun çalışmasını okuyup beğendiğinde (yukarıda da aktarıldığı gibi) bunun, en sonunda "gerçeklik tarafından tanınmak" anlamına geldiğini söylemiştir.

Yedinci ve Sekizinci Ağıtlar'da gerçekten Lou'dan kaynaklanan ve onunla paylaşılan fikirler vardır. Lou'nun *Bir Erkek Çocuğuna Üç Mektup* kitabında ifade ettiği düşünceler, Rilke'ninkilerle yakından uyuşur ve Rilke bunları dile getirerek 20 Şubat 1914'te Lou'ya şöyle yazar:

> Bunu çok güzel anladım, sanki daha önce bana hiç sunulmamış gibi...: Var olmaya başladığı haliyle yaratığın içeride giderek daha uzağa götürülüp, dünyadan çıkarılması ve iç dünyaya sokulması. Böylece kuşun içsele doğru bu yoldaki büyüleyici durumu; yuvası neredeyse ona doğa tarafından verilen bir dış rahim gibidir...

(Kuşun dış dünyaya özel güveni, şarkısının bizim zihnimizin en içinde duyulmasına olanak verir ve tüm dünyayı bizim için bir "Innenraum" durumuna getirir.) Rilke Lou'ya bir zamanlar sorduğu soruyu anımsattı –Yaratığın içselliği nereden gelir? –ve şimdi onun kitabının yardımıyla bu soruyu yanıtlayabileceğini fark etti:

> Bu gerçekten hareketle o bir bedenin içinde olgunlaşmadı ve sonuç olarak gerçekte asla koruyucu bedeni terk etmez...

Rilke *Dreie Briefe*'yi defalarca okudu ve dört yıl sonra (20 Şubat 1918'de) onlar hakkında yeniden düşündü. O zaman Lou'nun onun şimdiki yaşı için benzer bir şey yazmasını istiyordu –bu, ölüm deneyiminin, aşk deneyimine ilişkin olarak verdiğine benzeyecek bir anlatımı olacaktı– ve bütün yaşamları boyunca kendilerini evlerinde hisse-

den ve "annelerinin rahminde küçük Johannes gibi sevinçten zıplamaktan başka bir şey yapmayan" küçük yaratıklar hakkında bir kere daha özlemle yazdı. Bu kuş fikri, bir yıl sonra, "Erlebnis"ten hemen sonra yazdığı bir parçada yeniden ortaya çıkar ve daha sonra hem kuş hem de tatarcık, *Ağıtlar*'da –Yedinci Ağıt'ta kuşun sesi hakkındaki açılış parçasında ve Sekizinci Ağıt'ın ortasında bulunan aşağıdaki dizelerde doruk noktası oluşturacak biçimde– yeniden görünür:

> *Ey küçük yaratıkların mutluluğu, hep orda*
> *kendilerini doğuran dölyatağında kalanların;*
> *tatarcığın sevinci, hâlâ içerde zıplayan,*
> *düğün gününde bile; çünkü dölyatağı her şeydir.**

Lou Andreas-Salomé'nin başlangıçta Rilke üzerindeki etkisi genel olarak başlıca iki alanda belirleyici olmuştur: Din ve Rusya.

Birkaç yazar Rusya'nın –ve bu arada onu Rusya'yla Lou'nun tanıştırmasının– Rilke için önemini oldukça ayrıntılı biçimde incelemiştir. (Örneğin, aralarında "Russkie vstrechi Ril'ke", "R.M. Ril'ke i L.N. Tolstoi", "Ril'ke perevodchik "Slovo o polku Igoreve"', "R.M. Ril'ke i A.M. Gorki"nin bulunduğu birtakım çalışmalarda K. Azadovsky (*Russkaya literatura* 1967, no 4, s. 185-91); S. Mitchell, "Rilke and Russia', *Oxford Slavonic Papers*, 1957, sayı 9, s. 138-45; Marian Böhme, *Rilke und die russische Literatur*. Rus sanatının Batı'da tanınmasındaki etkisi hakkında Azadovsky'nin çalışmaları da okunmalıdır, örneğin Rilke'yi 1899-1902 yılları arasında Rus kültürünün etkin bir propagandacısı olarak gösteren ve Almanya'da Rilke aracılığıyla tanınan biri olarak sanatçı Malyutin'i öne çıkaran "Briefe nach Russland" gibi.) Bakınız Bibliyografi.

Bu konunun incelenmeye değer birkaç yönü vardır. Bunlardan biri Rilke'nin çalışmasında Rusya'nın görsel betimleridir. Bu betimler genelde manzaralardan, Lou ile birlikte Volga'nın kıyısında gördükleri, ayağına bağlanmış bir odun blokuyla uğraşan ve daha sonra *Sonnette an Orpheus*'taki sonelerden birine konu olacak at gibi ayrıntılara kadar değişiklik gösteririr. Bir diğer yön, Rilke'nin Tanrı'yı kavrayışıdır (Ressam arkadaşı Heinrich Vogeler "Kiev'in yeraltı kiliseleri onun gi-

* O Seligkeit der kleinen Kreatur / die immer bleibt im Schosse, der sie austrug; / o Glück der Mücke, die noch immen hüpft, / selbst wenn sie Hochzeit hat: dem Schloss ist alles.

zemcilik eğilimini daha da arttırdı" demiştir.) Üçüncü bir yön de Rusya yaşantısının Rilke'nin gelişimine yararıdır.

Rusya Rilke için daha fazla yaratıcılığa doğru serbest kalma ve zihinsel huzur dönemi anlamına geliyordu, ona yuva duygusu verdi (orada Lou'nun evini paylaştı) ve belki de bir başka Slav şehri, gerçek evi, yabancı ve acı dolu Prag'ın yarattığı ezici duygudan onu kurtardı (H. Politzer'e göre, *Modern Language Quarterly*'de, 1955, sayı 16, 1. Bölüm, s. 49-62). Onun için Rusya'nın bir parçası olan (Rusya'ya sevgisinde genel olarak bir kadına aşkından bir şeyler vardı) Lou ile duygusal bağlantısı, Rilke'nin kendisini aciz bırakan bir korku duymadan "büyük"e katlanmasına yardımcı oldu, çünkü Rusya'da insanın bütün boyutları yeniden öğrendiğini fark etti:

> Toprak büyük, su büyük ve gökyüzü hepsinden daha büyük. Şimdiye kadar gördüklerim, toprağın, nehrin ve dünyanın yalnızca bir imgesiydi. Ama burada her şeyin kendisi var (31 Temmuz 1899 tarihli mektup).

Ama bu geniş bir konudur ve Rilke'nin 1903'te Lou Andreas-Salomé'ye söylediği sözleri:

> Rusya'nın benim evim olduğu, yaşamımın kaynağı olan o büyük ve görkemli kesinliklerden biri

ve on yedi yıl sonra 1910'ların başında Rusya bağlantılarını koparmaya başlamış olmasına karşın hâlâ Rusya "beni olduğum gibi yaptı –oradan kendi içime doğru yola çıktım; içgüdümün yuvası, iç kökenim hep *oradadır*!" dediğini aktarmak yeterli olmalıdır.

Din konusunda Rilke daha Lou'yla tanışmadan önce fikirlerinin uyuştuğunu hissediyordu; onun "Yahudi İsa" makalesindeki fikirleriyle kendisinin "İsa Görüntüleri" makalesindeki fikirlerin benzerliği çarpıcıydı. Rilke'nin şiir dizisinin aptal, yaşlı serserisi, Lou'nun makalesindeki "din dehası"na çok benzemez, ama aralarında önemli yakınlıklar vardır. Başlangıç olarak, olağandışı yoğun yaşantılardan geçen yalnızca insan İsa vardır. Sonra, ikisi de İsa'nın çarmıha geriliyken Tanrı'ya yönelttiği soru üzerinde durur ve bunu, inancın –Tanrı'nın varlığından çok kendini göstereceği inancının– kaybından kaynaklanan aşırı bir yalnızlık ifadesi olarak anlarlar. Ayrıca İsa kalabalıktan keskin bir

biçimde ayrılmıştır: Rilke şiirine Lou'nunki gibi, Tanrı'nın bir tarihi olduğu ve gereksinimden dolayı insan tarafından yaratıldığı fikrini katar. Apaçık ki aralarında geniş anlaşma zeminleri ve düşünce yakınlığı vardır. Rilke bundan sonra Lou'nun din konusundaki diğer makalelerini okumuş olmalıdır ve sonraki çalışmalarında bu çevrenin olası etkisinin görüldüğü pek çok nokta bulunur.

Daha genel bakarsak, Lou'nun din üzerine yazıları Rilke'yi iki biçimde etkilemiştir. Bu etki alanlarından biri, her şeyi sonlandıran kimi deneyimlere özlem duymanın yarattığı istisnai ve duygusal durumların vurgulanması ve (örneğin, yalnız bir komşu olarak) "Tanrı"ya "Ruslara özgü" bir yakınlık ve sevgi duymaktır. İkincisi de Tanrı'nın sürekli bir büyüme sürecinde olduğu kavramıdır –böylece *Saatler Kitabı I*'den alınan "Seni inşa ediyoruz ", "Tanrı olgunlaşacak ", "Ve gelişinle şafak biçimleniyor" gibi örnekler, kitaba özgü dizelerdir ve bunlarda Lou'nun dini görüşlerinin etkisi, Rusya hakkındaki görüşünden ayrılmamalıdır.

Stundenbuch'un ikinci kitabı, LAS'la bu kadar yakından ilişkili değildir, ama onun fikirleri ya da ikisinin fikirleri, özellikle de Tanrı'nın büyümesiyle, yalnızca birey için orada olmasıyla ilgili olanlar ("Sen herhangi bir birlikte yok*sun*" ["Du *bist* nicht im Verein"]), kitapta yine yinelenir. Ve Rilke, birin ("ben"in) tutkulu bencilliği "Her şey"le ("Tanrı'yla") karşı karşıya kaldığı ve birbirine karıştığı zaman ne gurur ne de alçakgönüllülüğün anlam taşıdığını yazar ki bu da Lou'nun ("Realismus in der Religion"da ve başka yerlerde) yaptığına çok benzer:

> *Sen her şey misin, –ben*
> *Teslim olan ve öfkelenen?*
> *Ben genel değil miyim, her şey değil miyim*
> *Ve ağlayınca duyan sen değil misin?**

Lou Andreas-Salomé *Stundenbuch*'u başka bir biçimde de etkilemiştir. Kitapta Lou'nun Tanrı fikriyle bir birleşmesi var gibi görünür, çünkü bu şiirlerde Tanrı'ya bağlılık, mektuplarında, günlüklerinde ve diğer şiirlerinde ona yöneltilen bağlılığa çok benzer: Mektuplarda Lou tan-

* Bist du denn alles, -ich der Eine, / der sich ergiebt und sich empört? / Bin ich denn nicht das Allgemeine, / bin ich nicht Alles, wenn ich weine, / und du der Eine, der es hört?

rısallık gibi bir şey olmuş; şiirlerde Tanrı onunla karışmıştır. Bunun en açık örneği "Lösch mir die Augen aus" şiirinde göze çarpar. Rilke bunu bir aşk şiiri olarak yazıp onun bulması için Wolfratshausen'de masanın üzerine bırakmış, daha sonra da birkaç değişiklikle onu *Stundenbuch*'un ikinci kitabına Tanrı'ya dua olarak katmıştır. Bütün algılama ve ilişki güçlerinden bir bir yoksun bırakılan şair yine de kanıyla, sevdiği için bir araç olarak kalacağını söyler: Bu bir dua eylemi olduğu kadar bir aşk eylemidir (Buddeberg'in dediği gibi (s. 32): "Bir yandan bu aşk ilişkisinin Rilke için taşıdığı geniş anlamı gösterir; öte yandan *Stundenbuch*'un kesinlikle dini bir kitap olarak ele alınabileceği sınırların darlığını ortaya çıkarır.") Tanrı'ya hitap eden başka şiirler de Lou'nun başka yerlerde kullandığı imgelerin aynılarını içerir.

hiçlik sana bir yara gibiydi,
dünya ile serinlettin onu *

şiiri, Rilke'nin yıllar sonra Lou hakkında yazdığı aşağıdaki şiirin müthiş bir yankısıdır:

birikenlerin önündedir bir örtü gibi: Nefes,
hayır, bir yaraya bastırılan **

Bir başka şiirdeki şu dizeler:

sürekli sana doğru gidiyorum
*bütün yürüyüşümle****

Lou'ya örneğin "Floransa Günlüğü"nde (düzyazıyla) söylenen şeyleri çağrıştırır:

*sen benim için bir hedef değilsin, sen binlerce hedefsin... ve ben... her şeyi sana doğru yürüyüşüme yönlendiriyorum*****

---

* ... dir war das Nichts wie eine Wunde, / da kühltest du sie mit der Welt
** Wie man ein Tuch vor angehäuften: Atem, / nein, wie man es an eine Wunde presst ...
*** ich geh doch immer auf dich zu / mit meinem ganzen Gehn
**** Du bist nicht ein Ziel für mich, Du bist tausend Ziele ... und ich führe Dir alles zu bei meinem Dir-entgegengehn.

Ve Rilke Tanrı'ya aşağıdaki sözleri söylerken de doğrudan Lou'yla konuşuyor gibi görünür:

(Ben) bazı anlayışları
beni bir şeymişim gibi görüp anlayabilen
bir bağ özlüyorum
*yüreğinin büyükellerine.**

Öyleyse, eller, özellikle büyük olanlar, Rilke için genellikle korkutucudur, ama burada, 1913'te dönüp ilişkilerine baktığı zaman yazdığı şiirde olduğu gibi, biçimlendirici olarak düşünülürler.

Son olarak bu şiirlerdeki melodik özellik, sesli harflerle yapılan ağır, biçimsel oyunlar, *Stundenbuch*'un ayırıcı özelliği olan başarılı ezgili ses, Rilke'nin sözcüklerin sesli harflerle bittiği, duygu, şiir ve şarkı kullanımlarına çok duyarlı ve Drozhzhin'in son derece rahat ve akıcı biçimde kullandığı Rus dilinin ona yaptığı büyüden kaynaklanıyor olabilir (böyle olmadığını düşünmek zordur); bu büyülenmeyi aktaran ve yüreklendiren büyük ölçüde Lou Andreas-Salomé'dir.

Ek D:
LOU ANDREAS-SALOMÉ'NİN HAUPTMANN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Lou Andreas-Salomé'nin drama hakkındaki yazıları arasında Gerhart Hauptmann'ın iki oyununa –*Hanneles Himmelfahrt* (1892) ve *Michael Kramer* (1901)– yazdığı eleştiriler, onun felsefesini geliştirmesiyle ve kendi hakkındaki düşünceleriyle ilişkileri açısından ilgi çekicidir. Bu iki ayrı makaleyi yazmasında önemli olan iki tür öznellik vardır. *Hannele*'ye duyduğu beğeni, çocukluğunda en önemli zaman geçirme etkinliği yaratıcı ve yönlendirici gündüz düşleri kurmak olan birinin beğenisidir.

Hannele, genel olarak, en ünlü Natüralist oyun yazarının Natüralizmden uzaklaşması bakımından beklenmedik bir hamle olarak algılandı ve pek çok kişi tarafından duygu ve hayale kendini kaptırma olarak görüldü. On dört yaşında bir kız çocuğu kendini attığı gölcükten alınıp yoksul barınağına götürülür ve burada ölüm döşeğinde yatar.

* [ich] sehne mich noch einem Bande, / nach einem einigen Verstande, / der mich wie ein Ding überschaut, / nach deines Herzens grossen Händen.

Oyun onun hayalleri veya sanrılarından oluşur: Zalim üvey babası cehenneme postalanmıştır, ölmüş olan annesi merhametli bir rahibeyle birlikte cennete alınmıştır, etrafta kara ölüm melekleri ve mutluluğun altın renkli melekleri dolaşmakta, Hannele'nin okul arkadaşları onunla alay ettikleri için af dilemektedir, bir de Hannele'nin önünde diz çöktüğü İsa'yla birleşmiş bir okul müdürü vardır. Hannele kendini kristal bir tabutun içinde görür, üzerinde parıltılı tören giysileri vardır ve müzik çalmaktadır ama sonunda paçavralar içinde barınakta ölür. 1917 kadar yakın zamana dek, Lou Andreas-Salomé'nin oyun hakkındaki görüşü beğeniyle aktarılmıştır: John Osborne (*The Naturalist Drama in Germany*, s. 130) şöyle yazmıştır: "Lou Andreas-Salomé, eleştirisinde Hannele'nin hayallerinin öznel yapısını vurguladı: "Burada bu dünyada yaşayan ama dünyevi hiçbir şeyi olmayan bir çocukla karşılaşıyoruz. Eğer bu bakış açısını benimsersek, oyunun 'duygusallığı' bir hata olmaktan çıkar, genel tutarlılığının bir parçası haline gelir." Yani, hayaller gerçekleşmesi olası, gizemli bir tür gerçeklik olarak değil, LAS'ın yaptığı gibi, gerçekten orada, kızın zihnin*de* ve yaşamın*da*, olanları gösteren bir büyüteç olarak görülmelidir. Böylece Hannele gerçek olan önemli olma gereksinimini karşılamak için kendini cennete gönderir ve "öğretmenini İsa'yla karıştırmasında ve bu ikili kişilik önünde diz çökerek onu yüceltmesinde" ilk ergenlik erotizmini ortaya çıkarır. Lou oyunda kendininkine benzer bir din görüşü bulur. Dinin yalnızca insan içgüdüsüyle beslendiğine inanır ve Hauptmann'ın da dini ortaya çıkaran içgüdüyü "insan yaşamının gerçekliğinin özgürce işleyen yaratıcı bir düzeltilişi ve tamamlanışı"nda gösterdiğini fark eder.

1900'de Lou ve Rilke Hauptmann'ın yeni oyunu *Michael Kramer*'in son provasını yalnız başlarına izledikten sonra, Rilke günlüğüne ve Lou da "Ein Dank an einen Dichter" adlı bir makalede oyun hakkındaki görüşlerini yazmışlardır. Lou'nun burada yazdıklarında öz farkındalığı hakkında ortaya çıkan yön, kişinin bir kayıp yoluyla kendini fark etmesidir. Lou övgülerini sanatçının babasının (Kramer'in) oyunun sonunda, en sonunda kendi kişiliğini ifade eden yeni bir dil keşfetmesi üzerinde yoğunlaştırır –Kramer bunu sanatçı oğlunun ölümüyle keşfeder ve şimdi oğlunu eskiden yapamadığı bir biçimde anladığı, takdir ettiği ve sevdiğini anlatan büyük bir konuşma yapar. Lou buradaki bireysellik işaretlerine dikkat çeker: aralıklarla yaptığı yineleme-

ler, konuşmasında içeriye "hava, ışık ve renk" veren boşluklar, şimdi bütün söylediklerinin *ona ait* olması, öncesiz olması gibi. Lou önemli olanın bu olduğunu anıştırır. Kendisi için ana konusunun önceden tadını almak olan şeyi yıllar sonra ekler: Hepimiz babanın eşsiz deneyimini anlayabiliyoruz, çünkü bu deneyim bilgelikten, düşüncelerin entelektüel olmayan kökeninden geliyor; öyle bir şeyin içinden geliyor ki hepimiz onun içinden çıkıp yaşıyoruz ve o hepimizi bir başka düzeyde birleştiriyor. "Evet, Michael Kramer aynı ruh dindarlığıyla bilinçle bilen zihnin ve dinin gerisine gidip, temelde bütün yaşamın içinden çıkıp bütün şeylerin içine aktığı o sıcak derinliklere dönüyor." Lou eleştirisini Kramer'in sözünü kesen çanların "ruhlarımıza bir çağrı" olduğunu söyleyerek bitiriyor. Bunun, ya sevincin ve kurtuluşun büyük şenliğine açılmamız ya da kapanmamız için bir çağrı olduğunu söylüyor ve eleştirisinin doruk noktasında bu çan seslerini o yıl Moskova'da, Kremlin'de duyduğu, kimilerinin neşeyle dinlediği kimilerinin ise arkasını dönüp gittiği paskalya çanlarına benzetiyor. Lou burada kendisini bir değişim fikrine adamış gibi görünür. Gerçek iyidir ve gerçek "çan gibi sert"tir, sesi bir çağrıdır. Tüm bunlar duygusal gelebilir, ama içinde bir sertlik vardır ve Lou "çan gibi sert" dediği zaman Heidegger'in, her insanın yaşamında en az bir kez çalan ve ona nesnelerin gerçekte nasıl olduklarını anlatan "sesi bastırılmış çan"ı gibi tanıdığı, bildiği bir şeyi kasteder; tipik olarak aradaki fark, Lou'ya göre çanın sesinin bastırılmamış, hatta çok yüksek olması ve bir Rus kilisesinden gelmesidir.

Ek E:
LOU ANDREAS-SALOMÉ'NİN RUSYA ÜZERİNE YAZILARI

Lou Andreas-Salomé, Rusya ile ilgili çalışmalarına Rilke'yle tanıştığı yıl, Rusya'dan göç ettikten on altı yıl sonra başladı. Rusya'da büyümüştü, Rusça biliyordu, Rus soylu sınıfından olduğu için pasaportunda "Ekselans" unvanı vardı ve Almanya'da egzotik bir özellik taşıyordu –ondan genellikle "Rus" diye söz edilirdi. Bu çalışmalara başlamakla, kendisi için her şeyin başladığı yere aynı zamanda hem yerlisi hem de ziyaretçisi olarak geri dönüyordu.

Lou, *Ma*'da Alman kadın kahramanın Moskova'daki bir evde nasıl iyi karşılandığını betimler. Kardan kurtulup içerinin rahatlatıcı ışığına girdiğinde, üç öpücükle, yumuşak Rusçayla, köşede ikonlar, parlak semaver, çini sobayla, konforlu bir dağınıklıkla, genel bir güvenle ve "Rus kayıtsızlığı"yla karşılaşır. Bu, Ma'nın kendi şehri Petersburg değil, duygusallık yüklü Moskova'dır. "Petersburg'da insan ne yurt dışındadır, ne de Rusya'da", oysa Moskova sırf dindarlıktır, göçmenlerdir, ağır çizmeleriyle parmaklarının ucuna basarak sanat galerini gezip resimlere bakan basit insanlardır. Doğrudan Rusya'yla ilgili bir roman olan *Rodinka*'da da Lou kendini hem evden gelen hem de eve gelen biri olarak resmeder. (Bir keresinde günlüğüne "Her yerde evdeyim, çünkü hiçbir yerde tamamen evde değilim" diye yazmıştır.)

Lou'nun Rusya'ya dönmekle kendi için kazandığı özel önem taşıyan iki şey, kendi sınıfının karşıtı olan bir sınıfla, Rus halkıyla, "narod"la bağlantıları ve çocukluktaki anlayışını tamamlayan bir "Tanrı" anlayışıdır. Lou'nun Protestan ve özel Tanrısı yalnız kendisinin olmuştu ve Onu kaybettiği zaman ortak bir yoksunlukla evrenle birleştiğini düşünmüştü. Rus Tanrısı her yerdeydi, ona bireysel olarak bağlanmaya gerek yoktu ve Lou'nun birlik duygusu Rusya'yla sonraki karşılaşmasından sonra, tanrısal varlıkta bir paylaşımın getirdiği birliğe dönüştü.

Lou Rusya ile ilgili yazmaya başladığında bu ülke Avrupa'da düşünen pek çok insan için önemli bir konu haline gelmeye başlıyordu. Diğer konularda olduğu gibi yine tam dekor yerleştirilirken o sahnedeydi. Lou, Rus halkının, Avrupa'nın kalanının yitirdiği büyük doğrulara yakın olduğu fikrini ilk savunanlar arasındaydı. Rusya coşkusunun sürdüğü yirmi yıl boyunca bu fikir Batı kavrayışını "Rus ruhu" hakkında bilgilendirdi. Rusların çocuksu, doğal, edilgen ve sevecen olduklarına inanılıyordu. Lou şöyle yazmıştı:

> ... basit insanlarda müzik ve şiir duygusu, sade ve melankolik ezgilere duyarlılık ... insanlar arasında çocuksu bir yakınlık ... ve Rusların "suçlular"ı "şanssızlar" ve ahmakları "Tanrı tarafından aşağılanmışlar" diye betimlemelerine izin veren bir nezaket; harcamayı istiflemeye, anlayışsızlığı kurallara, istikrara, yasallığa, sorumluluğa yeğleyen küçük ve önemsiz olan her şeye karşı bir yüce gönüllülük; esriklik ve fanatizmin sarhoşluk halleri dışında eyleme geçmede güçsüzlük.
> ("Russische Dichtung und Kultur", Rus Şiiri ve Kültürü, s. 574)

Batı hızla ilerledi, Doğu bekledi ve dayandı, Batı Doğu'nun koruduklarını geçip arkada bıraktı. Rilke de Rus insanının, özünde, bekleyen insan olduğunu yazmıştı, "belki de öyle yaratılmış ki bütün insan tarihinin akıp gitmesine izin verecek ve daha sonra şarkı söyleyen kalbiyle şeylerin uyumu arasına girecek." (LAS'a mektup 15 Ağustos 1903, *LRBW*, s. 112).

(Biraz çelişkili de olsa aynı ikilik, Batı'yı yaşlı, Doğu'yu genç gösterebilir; Lou, günlüğünde Rus aydınlarının "bozulmamış gençlik ruhu"ndan söz etmişti.)

Lou'nun Rusya hakkındaki (hepsi de tumturaklı bir dille yazılmış ve zor okunan) makaleleri iki gruba ayrılır: Lou'nun Wolfratshausen'de birlikte çalıştığı Akim Volynsky'nin yardımına hakkını vererek güvendiği 1897 ve 1898'de yazılmış (Rilke'yi etkilemiş olması gereken) dört uzun parça; ve daha sonra yazılmış bizi fazla ilgilendirmeyen genellikle daha kısa bir dizi makale (1909'da Rus tiyatrosunun bir eleştirisi, 1913'te Tolstoy'un mektuplarının bir eleştirisi ve büyük ölçüde daha önce bulunmuş fikirleri yineleyen, 1919-21'de yazılmış beş makale).

Gerçek adı Akim Lvovich Flekser olan 1863 doğumlu Volynsky, Rus şiirinde Simgeci hareketin ilk kuramcılarından biri, yazının "yurttaşlıkla ilgili" amaçlara alet edilmesine karşı bir polemikçiydi. Üzerine çok fazla düşmanlık çekti ve D.S. Mirsky (*Rus Yazın Tarihi* kitabında s. 409) ona politik yazın görüşünden "kurtulma davasının bir şehidi" yakıştırmasını yaptı. Bu, LAS'ın Rus Simgecilik dünyasında yolunu bulmak için Volynsky ile ahbaplığını kullanmadığını ve Balmont, Bryusov ve Merezhkovsky gibi şairlerin yapıtlarıyla pek ilgilenmediğini gösterir. 1897 tarihli uzun makalesi "Russische Dichtung und Kultur"un ikinci yarısı doğrudan Volynsky'den alındığı iddia edilen Rus eleştirisinin bir incelemesidir. Doğrudan onun esinlediği bir başka parça da 1898 tarihli "Russische Philosophie und semitischer Geist" makalesidir. Rus felsefesinin yoksulluğu ve (fikirleri kavramsal maşalarla tutan) Almanların değil de (fikirlere sevgi ve coşkuyla bakan) Yahudilerin bu çevrede Ruslara yardım etmeye ne kadar uygun oldukları hakkındaki makalede Lou, Yahudi bilimadamlarına Rus üniversitelerinde daha çok yer verilmesi gerektiği sonucuna varır.

İlk grup makale Rus kültürünü Almanya'ya tanıtmak için düşünülmüştü –bu yepyeni bir proje değildi; Lou, Melchior de Voguë Almanya'da tanınan öncü kitabı *Le roman russe*'u yazdıktan (1886); Tolstoy Alman tiyatrosuna tanıtıldıktan ve Dostoyevski'nin romanları ilk kez Almanca'ya çevrildikten; ve Rus kültürü hakkında birkaç kitap çıktıktan sonra yazıyordu. Ama Merezhkovsky *Tolstoy ve Dostoyevski* kitabını (1901), Shestov *Dostoyevski ve Nieztsche* kitabını (1903) henüz yazmamıştı; ve büyük Rusça'dan çeviri dönemi henüz başlamamış ve Rus tinselliğine karşı coşku henüz canlanmamıştı.

Lou'nun yazılarında yinelenen iki tema ve merkezi bir kişilik vardır. Bu kişilik Tolstoy'dur. Temalardan biri de "kardeşlik"tir. Lou bunu, Rusların aile ilişkilerini anımsatan aşk ilişkilerini yeğlemelerinde ve Batı Avrupa'da cinsel ilişkilerde tipik olarak görülen abartılar ve gerilimlerin Rusya'da cinsel aşkta bulunmamasında görür. Diğer tema da sırf sevecenlik, basitlik ve yakınlık olarak betimlediği Rus Tanrısıdır. Lou, Leskov'dan Rusların Tanrı'yı her şeye gücü yeten olarak görmediklerini söyleyen bir tümceyi aktarmaktan hoşlanırdı: Tanrı "her şeyi yapamaz, ama bir çocuğun üzüldüğünü gördüğü zaman sessizce onun yanına sokulur ve sol koltuk altında durur" (Leskov, *Dünyanın Kenarında*; LAS "Der geistliche Russe", "Tinsel Rus"ta ve başka yerlerde aktarıyor).

Lou Dostoyevski ile çok az ilgilendi. Aslında onu, yapıtlarını yıllarca Almanca okuduktan sonra ilk kez 1917'de özgün dilinde okuduktan sonra anlamaya başladı. (Bu, Lou'nun, aynı zamanda *Budala* hakkında zekice kimi notlar aldığı o zamanki günlüğünde kayıtlıdır.) Anna kendi mezheplerinin merkezine ulaşılmaz bir "Rus" Dostoyevski'si koyan çağdaş Rusya heveslilerine kendini hiçbir zaman fazla kaptırmamış ve Berdyaev'in (Dostoyevski hakkındaki kitabında) "Rus ruhunun tamamen kendine özgü ve Batılılarındakinden oldukça farklı bir yapısı var" iddiasını aşırı bulmuştur. Çünkü o bütün özel niteliklerine karşın o ruhun bizim için ulaşılabilir olduğunu düşünmüştür. Ayrıca 1919'da "Rus simgesi"nin "kendini doğu karmaşasına gömmeye hazır, yaşlı ve yorgun Avrupa"ya sahip olmasını memnuniyetle karşılayan Hermann Hesse kadar ileri de gitmemiştir. Lou'nun görüşlerinde karamsar bir yan yoktu. Doğu ile Batı'nın ilişkisini birbirine verecek çok şeyi olan iki aşırı ucun mutlu bir birleşmesi olarak görüyordu; aslında

hem Rilke'nin deneyimlerinde hem de kendisininkilerde bunun örneklerini buluyordu.

Lou'nun yazılarında en çok yer verdiği iki romancı, (ne yazık ki o zaman olduğu gibi şimdi de Batı'da çok az tanınan ama yazarların içinde en "Rus" olanı) Leskov ve Batı akılcılığıyla Doğu dindarlığı arasındaki çatışmayı en iyi gösterdiğine inandığı Tolstoy'du. Azadovsky Lou için "Almanya'da Tolstoy'un en dikkat çekici ve bağımsız yorumcularından biri" diyor, onun Tolstoy'un düşüncesindeki melankoliye ve ölümle fazlaca meşgul yöne ilk dikkat çeken kişi olduğunu söylüyordu. Lou aynı zamanda derinden güvenli "Doğu'ya özgü" bir dindarlığı olan Tolstoy'un bu yanını ondaki modern Batılı unsur olarak görüyordu. Tolstoy'un Ortodoks Hıristiyanlığından Bizans süslemesini çıkarırken özellikle özgün Hıristiyanlığa değil, özgün dindarlığın kendisine, Rusların Tanrı'yla, İncil'in bazı yönlerine şans eseri uyan Hıristiyanlık öncesi birliğine döndüğüne inanıyordu.

Lou Tolstoy ile ilgili görüşünü ilk kez "Russische Dichtung und Kultur"da ortaya koydu ve sonra aynı yıl yazdığı bir başka makalede genişletti: "Leo Tolstoy unser Zeitgenosse". Burada Tolstoy, bakıcısının masallarını dinleyen Puşkin'le başlayan gelişimin, yani ders vermek için değil, ders almak için "halk"a dönüşün sonu olarak görülür. Tolstoy'un *Sanat Nedir?*'i yeni çıkmıştır ve Lou ona bu ışık altında bakar; kitabı roman okurken gösterdiğimiz yaratıcı çabayla okumamız ve yazarı tarlasında köylü gereksinimlerini neyin karşılayacağını hayal eden bir köylü gibi görmek için sadelik özlemi içinde onu geriye doğru yeterince uzun süre izlememiz gerektiğini öne sürer. Böylece Lou bizim için, büyük bir sanatçı tarafından sanat hakkında yazılmış, öfkeli ve çelişkili biçimde sanattan nefret eden incelemeyi kurtarmaya, onu, Tolstoyvâri bir kurgu yapıttaki bir kişiliğin (iki kat kurgusal) ürünü olarak görerek reddetmekten bizi alıkoymaya çalışır. Böyle bir konumdayken uygarlık hakkında aydınlatıcı bir görüşe sahip olacağımıza ve Tolstoy'un bütün insanlar arasında toplam "dini" bir birlik umudunun ondaki Ruslara özgü bakış açısı olduğunu göreceğimize inanır. Bunu yapamasak bile en azından Tolstoy'daki insan gücünün salt büyüklüğüne bakabiliriz ki bu büyüklük bize sanatın her zaman bir *derinlikten* geldiğini ve Tolstoy gibi bir dehanın "bir düşünür olmak istediği zaman bile Tanrı'nın lütfuyla bir şair" olduğunu anımsatır.

Kendi gelişimiyle ilgili olarak, Lou'nun Rusya'yı ve Rus şeyleri yüceltmesi, Nietzsche'nin kültürel felsefesine üstü kapalı bir karşı çı-

kış olarak görülebilir. Dindar ve çatışmalarla yıpranmış Tolstoy dehası, alçakgönüllülük için verdiği mücadeleyle, tanrısız, kendi içinde bütünlüğü olan Zerdüşt'e gizliden gizliye yeğlenir ve ilkelin yeni bir ideali oluşturulur. Lou, 1894'te yazdığı İslam konulu makalesinde, Nietzsche'nin öbür dünyaya ait ve acıma duygularıyla dolu dinin gelişinden önceki ahlâksız, doğal bir görkem kavramını geliştirmişti; ama şimdi Rus köylüsünde en başından beri dindar bir ilkel bularak buna karşı çıkar. Eğer Rus geçmişine daha araştırmacı bir gözle ve daha az beklentiyle baksaydı, orada da doğal bir görkem ve tamamıyla dünyevi bir barbarlık bulabilir ve köylülerin alçakgönüllülüğünün Moğol istilası ve çarlığın yüzyıllarca süren mutlakıyetçiliğinden sonraki yardıma muhtaçlığından kaynaklanıp kaynaklanmadığını merak edebilirdi. Yine Lou'nun uygarlaşma öncesi ruha dair çizdiği resim, Nietzsche'ninkinden daha keyfi sayılmaz. Rus köylüsünü Üstüninsan'ın karşısına koyduğunu, "Der geistliche Russe" (1919) makalesine dayaranak söylüyorum, zira bu makalede Lou, Rus Hıristiyanlığının, İslam öncesinde Arapların tanrısala yükledikleri anlamın *karşıtını* içerdiğini ve Rusların yerel özellikleriyle Hıristiyanlığa uyduklarını öne sürer. Araplarda efendilik [*Herrschsucht*] arayışı varken Ruslarda sevgi [*Liebessucht*] arayışı vardır; ikisi de (sahip olmadıkları) özgün güç ve zafer duygusunu ne tanrısallaştırmış ne de ona karşı mücadele etmiştir, ama kutsallık duygusundan yola çıkmıştır: Dünya, suçlu, günahkâr, ahmak, çocuk, cemaat, hepsi kutsaldı. Ve en önemlisi de Rus kilisesi güç istememiş, sanki aramızda yaşayan biriymiş gibi "sanki yalnızca yer olmadığı için Tanrı'yı kendi özel evlerimize koymamışız" gibi Tanrı'yla eşit bir ilişki istemiştir.

Ek F:
LOU ANDREAS-SALOMÉ'NİN SANAT ÜZERİNE YAZILARI

Lou Andreas-Salomé, Rilke ile tanıştıktan kısa süre sonra sanatçıyı sanatçı olmayandan ayıranın ne olduğu üzerine bir makale ("Grundformen der Kunst", 1898) yazdı. Bu makalede üzerinde durulması gereken üç nokta vardır. İlk olarak Lou, sanatçıyı bir tür toyluk ve eksiklik öne süren bir biçimde betimlemekle birlikte herhangi bir düşkünlük

kastetmez: En gelişmiş şey *mutlaka* en iyi şey değildir. Evet, eğer sanatçının "duyu embriyoları, deyim yerindeyse, büyümeyi bitirmemişlerse, kendileri hakkında bir açıklığa kavuşmazlar ve gündelik yaşamın uyarımları altında eylemlere dönüşmezler." Ne var ki bunun yerine imgelemle birliğe girerler ve "kendilerine ait yeni bir dünya oluştururlar".

Lou, ikinci olarak, sanat yapıtında görünüşte ifade edilenin duygular değil, bunların altında bulunan ve onlara değer katan daha karanlık "diğer" titreşimler olduğunu vurgular.

Üçüncü olarak yaşamı boyunca Lou'yu yönlendiren düşünce, sanatçı olmayan bizlerin de sanatçınınkilere eşdeğer duygular ve "titreşimler" duymaya yetkin olduğumuzdur –yalnız biz devam edip onları "yapıtlar"a dönüştürmeyiz. "Şeyler ancak bizim onlarla ilişkimiz yoluyla bizim için oldukları dünya olurlar": Sıradan duygular sıradan bir dünyayı sürdürürler ve sanatçının tek yaptığı diğerlerinin de yaptığını kendine özel bir tarzda yapmaktır.

Önemli olan ayrım sanatçı olanla olmayan arasındaki değil, yaşantıda sıradan olanla sıra dışı olan arasındakidir. "Sanatçı olmak yalnızca insan olmanın bir biçimidir ve sanatın tamamı en sonunda insanın tapınağından Tanrı'ya şükretmeye çıkan küçük gizli yollardan biridir ..."

LAS'ın aklında algılamanın doğası hakkında çok ilginç bir şey olması da olasıdır. Bu, algılanan şeylerin, bellek tarafından tanınma ve orada tutulma için tek bir imge halinde toplanma sürecindeki oluşumlarının, sanatsal bir imgenin çeşitli unsurlarının sanatçının zihninde daha bilinçli olarak tabi tutuldukları süreçteki oluşumla aynı olduğu olabilir. Ama Lou her zaman olduğu gibi genel tezine örnek ya da açıklama getirmez ve savı neredeyse sıra dışı bir biçimde soyut ve dağınık kalır.

Burada Nietzsche'den yankılar duyulur. Şairin konusunun altındaki karanlık titreşimler Nietzsche'nin *Tragedyanın Doğuşu*'ndaki şarap ve bereket tanrısını andıran lirik şairinin açıklamasını anımsatır. "Küçük yollar" [*Weglein*] Nietzsche'nin Lou'ya yazdığı mektuplardan birini çağrıştırır –16 Eylül 1882 tarihli bu mektupta Nietzsche ikisinin birlikte ölümsüzlüğe ulaşabilecekleri bir *Weglein* önerir. Ama Lou sanat hakkındaki tüm yazılarında gerçekte Rilke hakkında yazmaktadır. Onun sanatçılığı ve aynı zamanda insanlığı, orada yaşamındaydı; onun

yaratıcı olmayandan yaratıcı olana geçişini defalarca kendi gözleriyle gördü, onun yaşantısı Lou'yu bu gibi şeyler hakkında düşünmeye itti; ve Lou ona yakınlığını –şair olanla olmayanın aynı kozmosu paylaştıklarıyla, birlikte sevindikleriyle ilgili, kıskançlıktan uzak– bu kuramlarda ifade etti.

"Erleben" ("Yaşantılama", 1899) adlı kısa bir makalede sıradan (ama derinden hisseden) bir insanın sanatçıyla yakınlığı daha önemli bir biçimde dile getirilir ve yaşamın bilinçli olarak sanki sanatmış gibi ya da sanat malzemesiymiş gibi yaşanabileceği öne sürülür, yalnız tek fark şudur ki esriklikler ya da örüntülemeler, şiirde ya da resimde (müziğin aklına geldiği şüphelidir) gösterilmez. Lou, hepimizin yoğun duygu anları yaşadığımızı yineler ve sanatçı gibi "bu anlarda onların içindeki mutluluk için açgözlü olmaz ya da acıdan korku duymayız, yalnız bir tek dürtüye boyun eğeriz: Bu da yapıtımızı olgunlaştırmaktır."

Lou daha sonra sanat üzerine saymak gerekirse, elliyi aşkın pek çok parça ve bunların yanı sıra makaleler, kitaplar ve yayımlanmış ya da sahneye konmuş yapıtlara eleştiriler yazmıştır –ancak bunların çoğunluğu en iyi Din, Psikoloji, Rusya veya Kadın başlıkları altında okunur. Lou, biçimcilerin bir yazın yapıtının "yazınsallık"ı dedikleri şeyle hiç ilgilenmemiştir.

Lou'nun kendi yaratıcı yaşantısını ele almaması yerinde bir alçakgönüllülüğe işaret eder ve yazı yazmasının "sanat" değil, "yaşamı"nın bir parçası olduğu görüşünü yansıtır. Ama daha sonra sanatın yalnızca yaşam *olduğunu* söylemiştir. Bu konuda söyledikleri arasında en çok yinelediği ifade belki de "başka bir şey değil"dir. "Sanat yaşamın içindeki bir unsurdan başka bir şey değildir." "Son çözümlemede hem üretkenlik hem de eğlence olarak şiirin tümü bir başkasının var oluşuna katılmaktan başka bir şey değildir." Lou sanatı yaşamın kalanıyla ilişkilendirir ve yaşamın içinde fazladan yalnızca küçük bir unsur olduğunu gösterir; sanat aşka benzer, *ancak* âşığın eylemi kendi dışında büyümeyi sürdüren bir şey başlatırken, sanatçı bitmiş bir şey oluşturur; ya da sanatçı nevrotik gibidir, *ancak* o kendi tedavisini kendi yapar: "Yaratıcı insan, büyük sağlıklı insan, kendini tedavi eder."

Lou psikanaliz çalıştıktan sonra deha ile deliliği karşılaştırdı: Her ikisi de risk almaya –derinliğin üzerine– eğilmeye istekli olmakla başlar –yalnız küçük bir sınır, dehayı aşağı düşmekten alıkoyarken deli

aşağıya düşer. Bu imge onun daha sonra kullandığı bir başka imgeyle çok iyi uyuşur. İlkel gerçekliklerle [*Urschoss*] bağlantı halinde olan sanatçı çocuk gibidir; eğer bu durumunu biçimlere dönüştürmesi gerekmeseydi tüm yaşamını mutluluk içinde çocukça oyunlar oynayarak geçirebilirdi, ki bu yeğ bir durum olurdu (en azından bu noktada bunu iddia ediyor gibi görünür), çünkü sanat "sanatçıyı kutsanmışlığa götüren, dünyadaki hiçbir şeye benzemeyen kılavuz" olacaktı. Böylece ilk imge sanatın sonsuz bir tehlike, ikincisi de mutlak bir güvenlik olduğunu söylüyor. Ama belki de Lou üç devreyi kastediyor: Şair yaratıcı anı beklerken her şey risktir, kendini gösterebilecek bir nokta için diğer bütün tutunma noktalarını reddetmektir; ama eğer o nokta kendini gösterirse, sanatçı ikinci, mutlu ve çocuksu duruma geçer; ve mutluluğu sözcüklere dökerek bozduğu zaman üçüncü devre gelir.

Bu anlatım pek çok şair tarafından verilen betimlere benzer –örneğin Alexander Blok'un "Sanatçı" şiirindeki gibi (ancak Blok, burada Lou'nun "risk"i yerine "sıkıntı"yı koymuştur) ve aslında "yaşam'ın en üst, üstün hissetme ve bilme noktalarında "sanat"tan üstün –ona yeğ olduğu inancı, Rus Simgecilerin başat konularından biridir: Onlar da "dünya-ruhu" ile birleşmenin dünyevi olmayan yaşantısının üst noktasında kalmayı, dil düzeyine inip o ruhu ifade ederek "öldürme"ye yeğlerler. Bunlara kıyasla çok daha çarpıcı olan, Lou Andreas-Salomé'nin yalnızca bilmekle yetinmesi, bilinene mükemmel bir ifade vermeye çalışmamasıdır. Müzikte olduğu gibi burada da gerçek farkındalığında bir boşluk var gibi görünmektedir. Lou, her şeyi en sonunda sözcüklere dökmenin nasıl olacağının kaygısız ve de tuhaf biçimde farkında değil gibi görünmektedir ve bir başka Rus Simgecinin (Vyacheslav Ivanov'un) söylediğini de takdir edemeyecektir: "Çok kişi yukarı çıkar, ama pek azı aşağı nasıl ineceğini bilir."

Ek G:
"YAŞAM İLAHİSİ"

Lou von Salomé tarafından 1881'de ya da 1882'nin başında yazılan ve daha sonra Friedrich Nietzsche tarafından bestelenen "Hymnus an das Leben" ya da "Lebensgebet"in Almanca metni.

Elbette ki, bir dost bir dostu
Benim seni sevdiğim gibi sever, bilinmez yaşam–
Sende inlesem, ağlasam bile,
Sen bana mutluluk ya da acılar versen de.

Seni bütün zararlarına karşın seviyorum;
Sen beni yok etmek zorunda olsan bile,
Bir dost sarıldığı dostunun göğsünden kopar gibi
Kopuyorum senin kollarından.
Bütün gücümle sarıyorum seni!
Bırak alevin beni tutuştursun,
Bırak savaşın ateşi içinde
Senin sırlarını daha derinlerde arayayım.

Binyıllar varolmaya! Düşünmeye!
Her iki kolunla da sar beni:
Yoksa eğer bana sunacağın mutluluk,
*Acıların var ya.**

* Gewiss, so liebt ein Freund den Freund / Wie ich Dich liebe, Rätselleben – / Ob ich in Dir gejauchzt, geweint, / Ob Du mir Glück, ob Schmerz gegeben.
Ich liebe Dich samt Deinem Harme; / Und wenn Du mich vernichten musst, / Entreisse ich mich Deinem Arme / Wie Freund sich reisst von Freundesbrust. / Mit ganzer Kraft umfass ich Dich! / Lass Deine Flamme mich entzünden, / Lass noch in Glut des Kampfes mich / Dein Rätsel tiefer nur ergründen.
Jahrtausende zu sein! Zu denken! / Schliess mich in beide Arme ein: / Hast du Kein Glück mehr mir zu schenken – / Wohlan –noch hast Du Deine Pein.

Bibliyografya

A. LOU ANDREAS-SALOMÉ'NİN YAPITLARI

(Kronolojik sırayla: k = kurgu, e = kısa eleştiri, y = yazışma; ölümünden sonraki yayınlar ayrı olarak verilmiştir)

Kitaplar

Im Kampf um Gott (k), ['Henri Lou' tarafından], Leipzig/Berlin, 1885 (317s)
Henrik Ibsen's Frauen-Gestalten 'nach seinen sechs Familien-Dramen', Berlin, 1892 (238s)
Friedrich Nietzsche in seinen Werken, Wien, 1894 (263s) ayrıca (tamamı olmamakla birlikte) Rusça 'Fridrikh Nitsshche v svoyikh proizvedeniyakh: Ocherk' adıyla (çeviri Z.A. Vengerova) *Severny Vestnik*'de, 3-5. sayılarda, 1896 ve Fransızca (tamamı) *Frédéric Nietzsche* adıyla (çeviri J.Benoist-Mechin), Paris, 1932 (263s) yayımlanmıştır.
Ruth ('Erzählung') (k), Stuttgart, 1895 ve 1897 (304s)
Fenitchka. Eine Ausschweifung ('Zwei Erzählungen') (k), Stuttgart, 1898 (178s) [1983'de yeniden yayımlanmıştır]
Menschenkinder ('Novellenzyklus') (k), Stuttgart, 1899 (364s)
Aus fremder Seele ('Eine Spätherbstgeschichte') (k), Stuttgart, 1901 (162s)
Ma ('Ein Porträt') (k), Stuttgart, 1901 (202s)
Im Zwischenland ('Fünf Geschichten aus dem Seelenleben halbwüchsiger Mädchen') (k), Stuttgart ve Berlin, 1902 (412s)
Die Erotik, Frankfurt, 1910 (63s) [1979'da yeniden yayımlanmıştır]
Drei Briefe an einen Knaben, Leipzig, 1917 (78s)
Das Haus ('Familiengeschichte vom Ende des vorigen Jahrhunderts') (k), Berlin, 1919 ve 1927 (334s)
Die Stunde ohne Gott und andere Kindergeschichten (k), Jena, 1921 (164s)
Der Teufel und seine Grossmutter, (k), Jena, 1922 (59s)
Rodinka ('Russische Erinnerung') (k), Jena, 1923 (260s)
Rainer Maria Rilke, Leipzig, 1928 (125s)
Mein Dank an Freud: Offener Brief an Professor Sigmund Freud zu seinem 75 Geburtstag, Wien, 1931 (109s)

Makaleler

Bu liste, yayımlanmış ama bir derlemeye dahil edilmemiş öykülerini; ayrıca kitap ve tiyatro eleştirilerinin bazılarını içerir. Ayrı ayrı çıkmış, ama daha sonra kitap halinde derlenmiş olan şiirleri ve makaleleriyle öykülerini içermez. Bilimsel ve diğer makalelerinin bu listesi olabildiğince tamdır.

'Ein holländisches Urteil über moderne deutsche Dramen', *Die Freie Bühne*'de 1891 (s. 521-4, 541-6, 571-4, 592-5, 670-3, 696- 701)
'Der Realismus in der Religion' *Die Freie Bühne*, 1891 (s. 1004-9, 1025-30, 1057-9, 1079-83)
'Ossip Schubin', *Vossische Zeitung* (Sonntagsbeilage), 10 ve 17 Ocak 1892 (s10-12; ss11-12)
'Gottesschöpfung', *Die Freie Bühne*, 1892 (s. 169-79)
'Emil Marriot', *Vossische Zeitung* (Sonntagsbeilage), 7 ve 21 Ağustos 1892
'Harnack und das Apostolikum', *Die Freie Bühne*, 1892 (s. 1214-22)
'Die Duse', *Die Freie Bühne*, 1893 (s. 76-81)

'Ibsen, Strindberg, Sudermann', *Die Freie Bühne*, 1893 (s. 149-72)
'Hannele', *Die Freie Bühne*, 1893, (s. 1343-9)
'Von der Bestie bis zum Gott (Über Totemismus bei den Ursemiten)', *Neue Deutche Rundschau*, 5, 1894 (s. 398-402)
'Das Problem des Islams' *Vossische Zeitung* (Sonntagsbeilage), 22 ve 29 Temmuz 1894 (s. 4-8; ss3-6)
Ricarda Huch, 'Erinnerungen von Ludolf Ursleu dem Jüngern', *Die Frau*, Ekim 1895 (s. 32-6)
'Von Ursprung des Christenthums', *Vossische Zeitung* (Sonntagsbeilage), 22 Aralık 1895
'Jesus der Jude', *Neue Deutsce Rundschau*, 1896 (s. 342-51)
'Ein überlebter traum' (k), *Westermans Illustrierte Deutsche Monatshefte*, 82, Nisan-Eylül 1897 (s. 644-59, 761-78)
'Sovremennye pisatel'nitsy' *Severny vestnik*, 11, 1897 (s. 28-40)
'Russische Dichtung und Kultur' *Cosmopolis*, Ağustos ve Eylül 1897 (s. 571-80; ss872-85)
'Aus der Geschichte Gottes', *Neue Deutsche Rundschau*, 1897 (s. 1211-20)
'Amor' (k) [A. L. Volynsky ile], *Severny vestnik*, 9, 1897 (s. 1-6) [(ölümünden sonra) *Drei Dichtungen*'den önce yalnızca Rusça yayımlandı]
'Das russische Heiligenbild und sein Dichter', *Vossische Zeitung* (Sonntagsbeilage) 2, 1 Ocak 1898
'Russische Philosophic und semitischer Geist', *Die Zeit*, 15 Ocak 1898 (s. 40)
'Drama 'molodoi Germanii"', *Severny vestnik*, 2, 1898 (s. 53-69)
'Religion und Cultur', *Die Zeit*, 2 Nisan 1898 (s. 5-7)
'Vom religiösen Affekt', *Die Zukunft*, 23 Nisan 1898 (s. 149-54)
'Missbrauchte Frauenkraft', *Die Frau*, Haziran 1898 (s. 513-16)
'Leo Tolstoi, unser Zeitgenosse', *Neue Deutsche Rundschau*, 1898 (s. 1145-55)
'Physische Liebe', *Die Zukunft*, Ekim 1898 (s. 218-22)
'Grundformen der Kunst', *Pan*, Kasım 1898-Nisan 1899 (s. 177-82)
'Ketzereien gegen die moderne Frau', *Die Zukunft*, 11 Şubat 1899 (s. 237-40)
'Der Mensch als Weib', *Neu Deutsche Rundschau*, 1899 (s. 225-43) (*Die Erotik*'te yeniden yayımlanmıştır, 1979)
'Vom Kunstaffekt', *Die Zukunft*, 27 Mayıs 1899 (s. 366-72)
'Erleben', *Die Zeit*, 19 Ağustos 1899 (s. 120-2)
'Der Egoismus in der Religion', *Der Egoismus*'da bölüm, Arthur Dix baskısı, Leipzig, 1899
'"Essais' von Ellen Key' (e), *Das Literarische Echo*, 2, 1898-1900 (s. 66-7)
'Gedanken Über das Liebesproblem', *Neue Deutsche Rundschau*, 1900 (s. 66-7) (*Die Erotik*'te yeniden yayımlanmıştır, 1979)
'Ein Dank an einen Dichter (Zur Würdigung des 'Michael Kramer' von Gerhart Hauptmann)', *Der Lotse*, 1: 29, 20 Nisan 1901 (s. 71-9)
'Alter und Ewigkeit', *Die Zukunft*, 26 Ekim 1901 (s. 146-50)
'Der Graf von Charolais', *Die Zukunft*, 18 Şubat 1905 (s. 286-93)
'Das Glashüttenmärchen', *Die Zukunft*, 17 Mart 1906 (s. 399-404)
'Frühlings Erwachen', *Die Zukunft*, 19 Ocak 1907 (s. 97-100)
'Lebende Dichtung', *Die Zukunft*, 22 Şubat 1908 (p262)
'Die Russen', *Die Schaubühne*, V :39, 23 Eylül 1909 (s. 305-8)
'Im Spiegel', *Das Literarische Echo*, 15 Ekim 1911 (s. 86-8)
'Elisabeth Siewert', *Das Literarische Echo*, 14, 1911-12 (s. 1689-95)
'Realität und Gesetzlichkeit im Geschlechtsleben', *Das Literarische Echo*,1 Eylül 1912 (s. 1672-6)
'Von frühem Gottesdienst', *Imago*, II: 5, Ekim 1913 (s. 457-67) (ölümünden sonra Fransızcası *L'amour du narcissisme*'de yayımlanmıştır)
'Aus dem Briefwechsel Leo Tolstois', *Das Literarische Echo*, 1 Ekim 1913 (s. 4-8)
'Zum typus Weib', *Imago*, III:1, Şubat 1914 (s. 1-6, 6-14) (ölümünden sonra Fransızcası *L'amour du narcissisme*'de yayımlanmıştır)
'Kind und Kunst', *Das Literarische Echo*, 17, 1914-15 (s. 1-4)
'Zum Bilde Strindbergs, *Das Literarische Echo*, 1 Mart 1915 (s. 648-53)
'"Anal' and 'Sexual"', *Imago*, IV :5, 1916 (s. 249-73) (ölümünden sonra Fransızcası *L'amour*

du narcissisme'de yayımlanmıştır)

'Angela Langer', *Das Literarische Echo*, 19, 1916-17 (s. 329-33)

'Psychosexualität', *Zeitschrift für Sexualwissenschaft*, 4, 1917 (*Die Erotik*'te yeniden basılmıştır, 1970)

'Insekt und Krieg, *Die Tat*, Nisan 1917 (s. 48-53)

'Expression', in *Das Literarische Echo*, 1 Nisan 1917 (s. 783-90)

'Luzifer. Eine Phantasie über Ricarda Huchs Buch 'Luthers Glaube"' *Die Neue Generation*, Mayıs 1917 (s. 210-15)

'Karl Nötzels Tolstoi', *Das Literarische Echo*, 20, 1917-(s. 1268-76)

'Strindberg. Ein Beitrag zur Soziologie der Geschlechter von Leopold v. Wiese' *Das Literarische Echo*, 21, 1918-19 (s. 692, 693)

'Der russische 'Intelligent"', *Die Neue Rundschau*, 1919 (s. 127-8)

'Der geistliche Russe', *Der Neue Merkur*, Mayıs 1919 (s. 380-6)

'Der Dichters Erleben', *Die Neue Rundschau*, 1919 (s. 358-67)

'Agnes Henningsen', *Das Literarische Echo*,1919-20 (s. 455-64)

'Waldemar Bonsels', *Das Literarische Echo*, 1 Ekim 1920 (s. 8-17)

'Gott gegen Gott', *Der Neue Merkur*, 4:1, 1920-21 (s. 173-81)

'Narzissmus als Doppelrichtung', *Imago*, VII: 4, 1921 (s. 361-86) (ölümünden sonra Fransızcası *L'amour du narcissisme*'de yayımlanmıştır)

'Geschwister' (k), *Deutsche Rundschau*, Ekim 1921 (s. 24-63)

'Tendenz und Form russischer Dichtung', *Das Literarische Echo*, 1 Ocak 1922 (s. 398-401)

'Eros', *Faust*, 9,1922-3 (s. 1-6)

'Zum sechsten Mai 1926', *Almanach des Internationalen Psychoanalytischen Verlages*, 1927 (s. 9-14) (ölümünden sonra Fransızcası *L'amour du narcissisme*'de yayımlanmıştır)

'Was daraus folgt, dass es nicht die Frau gewesen ist, die den Vater totgeschlagen hat', *Almanach den Internationalen Psychoanalytischen Verlages* 1928 (s. 25-30) (ölümünden sonra Fransızcası *L'amour du narcissisme*'de yayımlanmıştır)

Ölümünden sonra yayımlanan yapıtlar

Lebensrückblick. Grundriss einiger Lebenserinnerungen, E. Pfeiffer baskısı, Zürih ve Wiesbaden, 1951. 1968'de yeniden basıldı. 1977'de 'Insel-Taschenbuch 54' olarak düzeltildi ve yayımlandı, Frankfurt. *Ma Vie* adıyla Fransızca'da yayımlandı (çeviri D. Miermont ve B. Vergne, önsöz, Jacques Nobécourt), Paris, 1977

Rainer Maria Rilke Lou Andreas-Salomé Briefwechsel (y), E. Pfeiffer baskısı, Zürih ve Wiesbaden 1952 ve 1975

Lou Andreas-Salomé et Rainer Maria Rilke. Correspondance adıyla Fransızca yayımlandı (çeviri Philippe Jaccottet), Paris, 1975

In der Schule bei Freud, 'Tagebuch eines Jahres 1912/1913', E. Pfeiffer baskısı, Zürih, 1958. *The Freud Journal of Lou Andreas-Salomé* adıyla İngilizce yayımlandı (çeviri Stanley Leavy) New York, 1964; Londra, 1965

'The Dual Orientation of Narcissism' (çeviri S. Leavy, 'Narzissmus als Doppelrichtung'), *Psychoanalytic Quarterly*, sayı 31(1-2), 1962 (s. 1-30)

'Zu Besuch bei Freud' (Lou Andreas-Salomé'nin günlüğünden alıntı), E. Pfeiffer baskısı, *Almanack*.

'Das neunundsiebzigste Jahr. S. Fischer Verlag', 1965 (s. 136-9)

Sigmund Freud Lou Andreas-Salomé Briefwechsel (y), E. Pfeiffer baskısı, Frankfurt, 1966

S. Freud and Lou Andreas-Salomé, Letters adıyla İngilizce yayımlandı, E. Pfeiffer baskısı, çeviri W. & E.Robson-Scott, Londra, 1972

Friedrich Nietzsche, Paul Reé, Lou Andreas-Salomé Die Dokumente ihrer Begegnung (y), E. Pfeiffer baskısı, Frankfurt, 1970

'Mitleben: Tier und Pflanze' ("Der Gott' adlı yayımlanmamış yapıttan bölüm), *Alles Lebendige meinet den Menschen* 'Gedenkbuch für Max Nichans', Bern, 1972 (s. 129-35)

'Anal und Sexual' e altri scritti psicoanalitici (çeviri Margherita Novelletto), önsöz Cesare Musatti, Rimini-Firenze, 1977

Die Erotik, 'Vier Aufsätze', E. Pfeiffer baskısı, Münih, 1979
L'amour du narcissisme, 'Textes psychoanalytiques' (çeviri Isabelle Hildenbrand). Önsöz Marie Moscovici, Paris, 1980
Drei Dichtungen (k) (içindekiler: 'Amor', 'Jutta' ve 'Die Tarnkappe'), E. Pfeiffer baskısı, Frankfurt, 1981
Eintragungen. Letzte Jahre, E. Pfeiffer baskısı, Frankfurt, 1982
Fenitschka Eine Ausschmeifung (k), E. Pfeiffer baskısı, Ullstein Taschenbuch, 1983

B. LOU ANDREAS-SALOMÉ HAKKINDAKİ YAPITLAR

(alfabetik sırayla düzenlenmiştir: e = kısa eleştiri, yy = yayımlanmamış yapıtlar, o= yalnız LAS ile ilgili olmayanlar)

Kitaplar ve tezler

Bab, Hans Jürgen, *Lou Andreas-Salomé*, 'Dichtung und Persönlichkeit' (doktora tezi) (yy)
Binion, Rudolph. *Frau Lou, Nietzsche's Wayward Disciple*, Princeton, 1968
Koepcke, Cordula, *Lou Andreas-Salomé, Ein Eigenmilliger Lebensweg*, 'Ihre Begegnung mit Nietzsche, Rilke und Freud', Freiburg i. Br.,1982
Mackey, Ilona Schmidt *Lou Salomé, Inspiratrice et interprète de Nietzsche, Rilke et Freud*, Paris 1968
Müller-Loreck, Leonie. *Die erzählende Dihtung Lou Andreas-Salomés Ihr Zusammenhang mit der Literatur um 1900* (doktora tezi, 1972), Stuttgart, 1976.
Peters, H. F. *My Sister, My Spouse*, Londra, 1963
Podach, Erich F. *Friedrich Nietzsche und Lou Salomé: Ihre Begegnung, 1882*, Zürih ve Leipzig, 1938

Makaleler, kitapların bölümleri, eleştiriler

Bassermann, D. 'Ungedeutetes Geheimnis, Zu Lou Andreas-Salomés Lebensrückblick', *Der neue Schweizer Rundschau*, 20, Mayıs 1952
Bäumer, Gertrud. 'Lou Andreas-Salomé, *Die Frau*, Mart 1937 (s. 305–11)
Bäumer, G., *Gestalt und Wandel*'de yeniden basılmıştır, Berlin, 1939
Bernecker, Senta. 'Lou Andreas-Salomé', Senta Bernecker, *Frauen im Hintergrund*'un bir bölümü, Berlin, güncelleştirilmiş (s. 364- 404)
Bernoulli, C. A. 'Nietzsches Lou-Erlebnis', *Raschers Jahrbuch für Schweizer, Art und Kunst*, I, Zürih ve Leipzig, 1915 (s. 225-60)
Bölsche, W. 'Das Geheimnis Friedrich Nietzsches', *Neue Deutsche Rundschau*, 1894 (s. 1026-33)
'Sechs Kapitel Psychologie nach Ibsen', *Die Freie Bühne*, 1891 (s. 1272-4)
Brausewetter, E. Lou Andreas-Salomé, E.Brausewetter (baskısı), *Meisternovellen deutscher Frauen* (zweite Reihe), Berlin, Leipzig, 1898 (s. 3-14)
Dehn, Fritz, 'Nietzsches und Rilkes Freundin', *Zeitwende*, 24, 1952/3, ss551-2
Dohm, Hedwig, 'Reaktion in der Frauenbewegung' (o), *Die Zukunft*, 11 Kasım 1899 (s. 272-91)
Eloesser, A. Neue Bücher' (e, o), *Neue Deutsche Rundschau*, I, 1903 (s. 268)
'Neue Bücher' (e, o), *Neue Deutshe Rundschau*, Mayıs 1899 (s. 495-6)
'Neue Bücher' (e, o), in *Neue Deutshe Rundschau*, Ekim 1899 (s. 1175)
Flex, Konrad. 'Der überstiegene Kopf oder Lou auf Abwegen' (yy)
Frowen, Irene. 'Rilke und Lou Andreas-Salomé- neu betrachtet' (yy) ('Rilke um 1900' konferansında sunulmuş çalışma, Worpswede, 25-28 Eylül 1980)
Lou Andreas-Salomé', in *Duitse Kroniek*, 32, 1-2. sayılar , 1981 (s. 4-21)
Förster-Nietzsche, E. 'Der 'Hymnus an das Leben"', *Das Inselschiff*, Leipzig, 1920 (s. 209-16)
Gallwittz, S. 'Die Freundin von Nietzsche und Rilke', *Die Frau*, Ekim 1928 (s. 12-16)
Günther, Joachim. 'Die Lou-Affäre in Dokumenten', *Neue Deutsche Hefte*, 18, 1971 (s. 124-9)
Hamann, E. 'Lou A-S, Ruth' (e), *Allgemeines Literaturblatt*, Wien, 1 Temmuz 1901 (s. 414)
Heilborn, Ernst. 'Lou Andreas-Salomé', *Die Frau*, Ekim 1898 (s. 25-9)
'Frauen in ihrem Schaffen' (o), *Die Frau*, Nisan 1897 (s. 385-91)

Heine, Anselma. 'Menschenkinder' (e), *Die Zeit*, 5 Ağustos 1899 (s. 90-1)
'Drei Briefe an einen Knaben' (e), *Das Literarische Echo*, 20, 1 Mayıs 1918 (s. 940-1)
Heissenbüttel, Helmut. 'Das Vatergesicht', *Der Monat*, 19, 1967 (s. 67-70)
Heuss, Theodor. 'Lou Andreas-Salomé', *Der Kunstwart*, 21, 1908 (s. 9-13)
Klingenberg, Helene, 'Lou Andreas-Salomé', *Deutsche Monatsschrift für Russland*, 15/28 Mart 1912 (s. 237-52)
Koegel, Fritz. 'Friedrich Nietzsche und Frau Lou Andreas-Salomé', *Das Magazin für Litteratur*, 23 Şubat 1895 (s. 225-35)
Leavy, Stanley. 'Giriş', *The Freud Journal of Lou Andreas-Salomé*', Londra, 1965 (s. 1-27)
Mauthner, Fritz. 'Lou Andreas-Salomé, Henrik Ibsens Frauen-Gestalten' (e), *Das Magazin für Litteratur* sayı 8, 20 Şubat 1892 (s. 135)
Meyer-Benfey, Heinrich, 'Lou Andreas-Salomé', *Die Frau*, Şubat 1931 (s. 304-7) Moortgat, Pierre. 'Lou Andreas-Salomé et Simone de Beauvoir' (o), *Revue d'Allemagne*, 5, 1973 (s. 938-43)
Moscovici, Marie. 'Une femme et la psychanalyse', *L'amour du narcissisme*'e giriş, Paris 1980
Nobécourt, Jacques; 'Lou Andreas-Salomé et le narcissisme' (e), *Le Monde des Livres*, 26 Eylül 1980
Pauli, Hans. 'Frauenliteratur' (e, o), *Neue Deutsche Rundschau*, 7, 1896 (s. 277-8)
Peters, H. F. 'Rilke's Love Poems to Lou Andreas-Salomé', *Modern Languages Quarterly*, 21, 1960 (s. 158-64)
Pfeiffer, E. 'Hexe von Hainberg? Vier Lebensbilder der Dichterin Lou Andreas-Salomé', *Göttinger Monatsblätter*, Ağustos 1978 (s. 12-13)
'Die Historie von der Lou', *Neue Deutsche Hefte*, Mayıs/Haziran 1965 (s. 111-19)
'Denn Rainer starb 'trostlos". Eine Betrachtung', *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch*, 23, 1982 (s. 297-304) Yapıtlarının her biri için 'sonsöz'
Platzhoff-Lejeune, E. 'Im Zwischenland (e), *Das Literarische Echo*, 15 Ağustos 1903 (s. 1583-4)
Roazen, Paul. 'A Curious Triangle (Freud, Lou Andreas-Salomé and Victor Tausk)', *Brother Animal* kitabının bir bölümü (aşağıda bakınız), *Encounter*, Ekim 1969 (s. 3-8)
Romundt, Heinrich. 'Noch einmal Friedrich Nietzsche und Frau Lou Andreas-Salomé, *Das Magazin für Litteratur*, 27 Nisan 1895 (s. 523-6)
Salzer, P. 'Lou Andreas-Salomé, Menschenkinder (e), *Allgemeines Literaturblatt*, 1 Temmuz 1901 (s. 414)
Stöcker, Helene. 'Neue Frauentypen' (o). *Das Magazin für Litteratur*, 8 Temmuz 1899 (s. 630-3)
'Lou Andreas-Salomé, der Dichterin und Denkerin, zum 70ten Geburtstag', *Die Neue Generation*, Ocak, Şubat, Mart 1931
Storck, Joachim. 'Gutachten über H. F. Peters, My Sister, My Spouse' (yy)
Weizsäcker, V. V. 'Mein Dank an Freud... von Lou Andreas-Salomé...' (e), *Der Nervenartzt*, sayı 15, Ocak 1933
Wolff, Kurt. 'Lou Andreas-Salomé. Ein Porträt aus Erinnerungen und Dokumenten', *Gehört gelesen*, sayı 10, Ekim 1963 (s. 1180-90) (televizyon yayını 4 Eylül 1963)
Wurmb, Agnes, 'Lou Andreas-Salomé, Rodinka' (e), *DieFrau*, Mart 1925 (s. 164-6)
Zepler, Wally. 'Die neue Frau in der neuen Frauendichtung' (o), in *Sozialistisches Monatsheft*, I, 1914 (s. 53-65)

C. BAŞVURULAN DİĞER YAPITLARIN SEÇİLMİŞ LİSTESİ

Albert-Lasard, Lou. *Wege mit Rilke*, Frankfurt, 1952
Alexander, F., ve arkadaşları. *Psychoanalytic Pioneers*, New York, Londra, 1966
Andler Charles. *Nietzsche, sa vie et pensée*, sayı 4, Paris, 1928
Andreas, F, *Die Babi's in Persien*, 1896
Azadovsky, K. 'R. M. Ril'ke i L. N. Tolstoy', *Russkaya literatura*, I, Leningrad, 1969 (s. 129-51)
Azadovsky, K. 'Briefe nach Russland (S. W. Maljutin im Briefwechsel zwischen Rilke und

Ettinger)', *Rilke-Studien*, 1976 (s. 197- 208)
Azadovsky, K. ve Chertkov, L. 'Russkiye vstrechi Ril'ke', Rilke, *Vorpsvede, Roden, Pis'ma*, Moskova, 1971 (s. 357-89)
Bassermann, D. *Der andere Rilke*, Bad Homburg vor der Höhe, 1961
Bäumer Gertrud. *Die Frau und das geistige Leben*, Leipzig, 1911
Beauvoir Simone de. *Old Age* (çeviri Patrick O'Brian), Londra, 1972
Bernoulli, C. *A. Franz Overbeck und Friedrich Nietzsche Eine Freundschaft*, Jena, 1908
Betz, M. *Rilke vivant*, Paris, 1931
Binder, Elsa. *Malwida von Meysenbug und Friedrich Nietzsche*, Berlin, 1917
Böhme, Marion. *Rilke und russische Literatur, Neue Beiträge mit besonderer Berücksichtigung der Rezeption Rilkes in Russland* (yy) doktora tezi, Wien, 1966
Bölsche, W. *Das Liebesleben in der Natur*, Jena, 1906
Bos, Charles du. *Extraits d'un Journal 1908-1928*, Paris, 1931
Brann, H. W. *Nietzsche und die Frauen*, Leipzig, 1931
Brockdorff, Baron C. von. *Zu Tönnies' Entwicklungsgeschichte*, Kiel, 1937
Brome, Vincent. *'Freud and his Early Circle'*, Londra, 1967
Brutzer, Sophie. *Rilkes russische Reisen*, Darmstadt. 1969
Buddeberg, Else. *Rainer Maria Rilke*, 'Eine innere Biographie', Stuttgart, 1955
Butler, E. 'Rilke and Tolstoy', *Modern Language Review*, sayı 35, 1940 (s. 494-505) *Rilke* Cambridge, 1946
Certkov, L. 'Rilke in Russland' (auf Grund neuer Materialien), *Veröffentichungen der Kommission für literaturwissenschaft*, sayı 2, Wien, 1975
Cassirer-Solmitz, Eva. *Rainer Maria Rilke*, Heidelberg, 1957
Chronik der Georg-August Universität zu Göttingen für die Rechnungsjahre 1927-1930 [Andreas hakkındaki bölüm] Göttingen, 1931
Clark, R. *Freud. The man and The Cause*, New York, 1980
Dettmering, Peter. *Dichhtung und Psychoanalyse*, Münih, 1969
Drozhzhin, S. *Zhizn' pocta-krestyanina S. D. Drozhzhina*, Moskova, 1915
Eissler, K. *Talent and Genius the Fictitious Case of Tausk Contra Freud*, New York, 1971
Evans, Richard. *The Feminist Movement in Germany, 1894-1933*, Londra ve Beverly Hills, 1976
Festschrift Friedrich Carl Andreas: Zur Vollendung des siebzigsten Lebensjahres am 14 April 1916 dargebracht von Freunden und Schülern, Leipzig, 1916
Förster Nietzsche, Elisabeth. *Das Leben Friedrich Nietzsches*, Leipzig, sayı II (i), 1897; sayı II (ii) 1904
'Nietzsche-Legenden', *Die Zukunft*, 28 Ocak 1905 (s. 170-9)
Der einsame Nietzsche, Leipzig, 1914
Friedrich Nietzsche und die Fraunen seiner Zeit, Münih, 1935
Freud, S. *Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (J. Strachey baskısı), Londra, 1953 ve sonrası
Freud, S. ve Abraham, K. *A Psycho-Analytic Dialogue: The Letters of Sigmund Freud and Karl Abraham, 1907-1926* (H.C. Abraham ve E.L. Freud baskısı, çeviri B. Marsh ve H. C. Abraham), Londra, 1965
Freud, S. ve Jung, C. G. *The correspondence between Sigmund Freud and C. G. Jung* (W. McGuire baskısı, çeviri R. Manhcim ve R. F. C. Hull), Londra, 1974
Gilman, Charlotte P. *Women and Economics*, Londra ve Boston, 1905
Halévy, Daniel. *La vie de Frédéric Nietzsche*, Paris, 1909 (Paris, 1944'te yeniden yayımlandı)
Hillebrand, Bruno. 'Nietzsche-Rezeption in Deutschland', *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch*, 17, 1976 (s. 99-127)
Hofmansthall, H. v. ve Beer-Hofmann, Richard. *Briefwechsel*, Frankfurt, 1972
Hofmansthall, H. v. ve Schnitzler, A. *Briefwechsel*, Frankfurt, 1964
Hollingdale, R. *Nietzsche, The Man and His Philosopy*, Londra, 1965
Janz, Curt P. *Friedrich Nietzsche* (Biographie in drei Bänden) (sayı II), Wien ve Münih, 1978
Jones, Ernest. *The Life and Work of Sigmund Freud* (Lionel Trilling ve Steven Marcus tarafından düzeltilmiş ve kısaltılmıştır), Londra, 1964

Jung, C. G. *Analytical psychology: It's theory and practice* (Tavistock Seminerleri, 1935), Londra, 1968
Kaufmann, Walter. *Nietzsche* (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş üçüncü baskı), New York, 1968
Kerényi, Karl. *Umgang mit Göttlichem*, Göttingen, 1955
Kolle, Kurt. 'Notizen über Paul Rée', *Zeitschrift für Menschenkunde*, Heft 3, Eylül 1927 (s. 168-74)
Krieger-Wimpf, Johanna. 'Frauen über Rainer Maria Rilke', *Monatsblätter des Literarischen Bundes*, sayı 5/6, 1936 (s. 51-4)
Kunisch, Hermann. *Rainer Maria Rilke: Dasein und Dichtung*, Berlin, 1944 ve 1975
Ledebour, Minna (baskısı). *Georg Ledebour: Mensch und Kämpfer*, Zürih, 1954
Leppmann, Wolfgand *Rilke, Leben und Werk*, Bern ve Münih, 1981
Lessing, Theodor. *Der Jüdische Selbsthass* [Paul Rée hakkında bölüm], Berlin, 1930
Löwith, Karl. *Nietzsches Philosophie der Ewigen Wiederkehr*, Hamburg, 1934 ve daha sonra
Mason, Eudo C. *Rilke*, Edinburg ve Londra, 1963
Meysenbug, Malwida von. *Memoiren einer Idealistin*, Berlin, 1882
Individualitäten [Nietzsche hakkında bölüm], Berlin ve Leipzig, 1901
Minutes of the Vienna Psycho-Analytic Society (H. Nunberg and E. Federn baskısı, çeviri M. Nunberg), New York, 1962 ve daha sonra
Molostvov, N. *Volynsky i noveishie idealisty*, Petesburg, 1905
Morawski, Charlotte. *Der Einfluss Rées auf Nietzsches Neue Moralideen*, Breslau, 1915
Newman, Ernest. *The Life of Richard Wagner*, sayı 4, New York, 1960
Nietzsche, F. *Sämtliche Werke* (Kritische Studienausgabe in 15 Bänden), (G. Colli ve M. Montinari baskısı), Berlin/New York, 1967 ve daha sonra
Friedrich Nietzsches Gesammelte Briefe (5 cilt), Berlin ve Leipzig, 1900 ve daha sonra
Pascal, Roy. *From Naturalism to Expressionism*, Londra, 1973
Pasternak, Leonid. 'Vstrechi s R. M. Ril'ke', Rilke, *Vorpvede, Roden, Pis'ma*, Moskova, 1971
Pfeiffer, Ernst. 'Rilke und die Psychoanalyse', *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch*, 17, 1976
Pfeleiderer, Otto. *Religionsphilosophie auf Geschichtlicher Grundlage*, Berlin, 1878
Ratz, Ursula. *Georg Ledebour*, 1850-1947, Berlin, 1969
Rée, Paul. *Psychologische Beobachtungen* (isimsiz yayımlanmıştır), Berlin, 1875
Der Ursprung der moralischen Empfindungen, Chemnitz, 1877
Die Illusion der Willensfretheit, Berlin. 1885
Die Entstehung des Gewissens, Berlin, 1885
Philosophie 'Nachgelassenes Werk', Berlin, 1903
Rilke. R. M. *Sämtliche Werke* (herausg. vom Rilke-Archiv in Verbindung mit Ruth Sieber-Rilke, besorgt durch Ernst Zinn) (6 cilt), Wiesbaden, 1955 ve daha sonra *Tagebücher aus der Frühzeit* (Ruth Sieber-Rilke ve Carl Sieber baskısı), 1942 ve 1973 ['Das Florenzer Tagebuch'u içerir] *Briefe und Tagebücher aus der Frühzeit 1899 bis 1902* (Ruth Sieber-Rilke ve Carl Sieber baskısı), Leipzig, 1931
Gesammelte Briefe (6 cilt), Leipzig, 1936 ve daha sonra
Rilke, R. M. und Thurn ve Taxis, Marie von. *Briefwechsel*, Zürih ve Wisbaden, 1951
Roazen, Paul. *Brother Animal* 'The Story of Freud and Tausk' Harmondsworth, 1979
Salis, J. von. *R. M. Rilkes Schweizer Jahre*, Leipzig, 1936
Schmidt, Dr. Raymund (baskısı) *Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen* [Tönnies ve Mauthner hakkında bölümler], Leipzig, 1922
Schoenberner, Franz. *Confessions of a European Intellectual*, New York ve Londra, 1965
Selle, G. Von 'F. C. Andreas' *Indogermaniches Jahrbuch*, Berlin ve Leipzig, 1931 (s. 366-76)
Simenauer, Erich. *Rainer Maria Rilke: Legende und Mythos*, Frankfurt, 1953
Soergel, Albert ve Hohoff, Curt. *Dichtung und Dichter der Zeit: Vom Naturalismus bis zur Gegenwart*, Düsseldorf, 1961
Sonns, Stefan. *Das Gewissen in der Philosophie Nietzsches*, Winterthur, 1955
Steiner, Jacob. *Rilkes Duineser Elegien*, Stockholm, 1962
Stern, J. P. *Study of Nietzsche*, Cambridge, 1979
Stöcker, Helene. 'Die moderne Frau', *Die Freie Bühne*, 4, II, 1893 (s. 1215-17)

Storck, Joachim. *Rainer Maria Rilke als Briefschreiber* (yy) (doktora tezi), Freiburg, 1957
Tausk, Marius. 'Victor Tausk as seen by his son', *American Imago*, cilt 30, sayı 4, Kış 1973 (s. 322-335)
Tönnies, Ferdinand. 'Paul Rée', *Das freie Wort*, sayı 4, Frankfurt, 1904/5 (s. 666-73)
Tönnies, F. ve Paulsen, F. *Briefwechsel*, Kiel, 1961
Weizsäcker, Viktor vom. *Natur und Geist*, Münih, 1964
Wollheim, Richard. *Freud*, Londra, 1971
Wurmb, Agnes. *Rückschau auf den Lebensweg*, Hamburg, tarih belli değil
Wydenbruck, Nora. *Rilke*, Londra, 1949
Zaidenshnur, E. 'R. M. Ril'ke u Tolstovo', *Literaturnoye nasledstvo*, 37-38. sayılar, Moskova, 1939

D. YAYIMLANMAMIŞ KAYNAKLAR

Göttingen'de Ernst Pfeiffer'in evinde görülenler

Lou Andreas-Salomé'nin aile üyelerine yazdığı mektuplar; Lou Andreas-Salomé ile Frieda von Bülow arasındaki mektuplar; Georg Ledebour'un Lou Andreas-Salomé'ye yazdığı mektuplar; Martin Buber'in Lou Andreas-Salomé'ye yazdığı bir mektup; 1888 ve 1892-3'ten 30 sayfalık günlük notları; karışık günlük yazıları; birkaç okul alıştırma defteri; Gillot'dan ders alırken tuttuğu (1883 tarihli) notlar; Biedermann'ın 1880'deki konuşmaları hakkında notlar da dahil olmak üzere çok sayıda el yazması.

Ayrıca Lou Andreas-Salomé'nin 1900-07, 1910-12, 1913, 1917-18 günlüklerinin bazıları, 1900'daki Rusya yolculuğunun 'Russland mit Rainer' başlıklı 63 sayfalık günlüğü ve 'Der Gott' başlıklı 120 sayfalık yazısı da dahil olmak üzere daktilo edilmiş birtakım yazılar.

Marbach-am-Neckar'daki Schiller ulusal müzesinde Deutsches Literatuturarchiv'de görülenler

Lou Andreas-Salomé'den ve F.C. Andreas'tan Lou'nun yayıncısına 1895 ve 1896 tarihli çok sayıda mektup; Lou Andreas-Salomé'nin K. Kippenberg'e gönderdiği birkaç mektup, 1927-35; Lou Andreas-Salomé'nin Lotte Reinecke'ye gönderdiği 14 Şubat 1931 tarihli mektup.

Dr. K. M. Azadovsky tarafından Leningrad'da bana verilenler

Lou von Salomé'nin Papaz Gillot'ya 1/13 Mayıs (tahminen 1878) tarihli, Azadovsky tarafından Leningrad'da bulunmuş ilk mektubunun bir kopyası. Ayrıca K.M. Azadovsky'nin bana gösterdikleri: Lou Andreas-Salomé'nin (Rusya'daki) Sofya Shil'e Haziran-Temmuz 1900 tarihli altı mektubunun kopyaları.

Dizin

A

Abraham, Karl 239, 242, 244, 262
"Acıya" (*An den Schmerz*) 44, 67, 85
Adler, Alfred 237, 243, 244, 279
Ahlâki Duyguların Kökeni 52
Albert, Henri 155
Alexander II, Çar 26, 260
"Anal" ve "Cinsel" 283, 287, 289
Andreas, Fred Charles 16, 17, 98, 99, 100, 101, 103, 103, 104, 105, 106, 109, 158, 163, 164, 172, 175, 204, 206, 303, 304, 310
Anna Karenina 136
Aradaki Yer 175, 186, 343
"Aşk Sorunu Üzerine Düşünceler" 175, 211, 219
Attenberg, Peter 118
Aziz Giovanni Francesco Bernardone 178

B

Bangs, Hermann 117
Baron Carl von Schultz 96
Bassermann, D. 19
Bauddeberg, Elsa 196
Bäumer, Gertrud 227, 314, 315
Bayreuth 68, 69, 70
Bir Bebek Evi 140, 142, 326
Beer-Hofmann 237
Benois, Alexander 173
Berlin 86, 96, 98, 106, 112, 163, 174, 205
Berliner Volkszeitung 109
Bernays, Minna 277
Bernoulli, C.A. 74
Betz, Maurice 179
Biedermann, Alois 43
Binion, Rudolph 20
Bir Erkek Çocuğuna Üç Mektup 203, 263,283
Bir Kadının Portresi 47
Bir Sapma 102, 169, 213, 329, 331, 347
Bjerre, Poul 210, 238
Bölsche, Wilhelm 107, 114, 116, 143, 154, 215, 351
Böyle Buyurdu Zerdüşt 88
Brahm, Otto 107
Brandes, George 97, 237
Brenner, Albert 50
Bruns, Otto 277
Buber, Martin 222
Buddeberg 197

C

Cassier, Eva 296
Cenova 53
Charles Du Bos 180
Cinsellik ve Kişilik 213
Çarşamba Topluluğu 235

D

Dehmal, Richard 107, 108, 261
Delbrück, Hans 96
Delp, Ellen 234
Descartes 36
Deussen, Paul 96
Diaghilev, Sergei 173
Die Freie Bühne dergisi 107, 112, 113, 139
Die Zukunft 90, 214
din 120, 125, 127, 128, 130, 131, 371
din duygusu 75, 77, 125

O-Ö
Ola Hanson-Marholm 107
Organ Düşkünlüğü 243
Orpheus'a Soneler 202
Osborne, John 376
Otto Pfleiderer 40
Otto, Rudolf 124
Overbeck, Franz 87, 155
Overbeck, Ida 67, 91
"Ölüm-Yakarışı" (Todesbitte) 42, 43

P
Papaz Dalton 37, 38
Papaz Gillot 38
Paris 64, 117
Parsifal 68, 70
Pasternak, Boris 170, 178
Pascal 36
Pasternak, Leonid 171, 178
Paul von Joukowski 69
Petersburg 25, 26, 32, 34, 36, 37, 47, 48, 90, 165, 172, 173, 182
Pfeiffer, Ernst 307, 313, 314, 315, 316, 364
Prens Ravel Trubetskoy 171
Prenses von Thurn und Taxis 258, 275
Protestanlık 29, 96
Psikanaliz Hareketinin Tarihi 244
"Psikocinsellik" 281
Psikolojik Gözlemler 52

R
Rank, Otto 240, 279
Rée, Paul 16, 17, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 73, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 108, 148, 154, 161, 218, 229, 274, 303, 318, 323
Reinecke, Lotte 311
Reinhardt, Max 107, 108
Repin, İlya 174
Reuter, Gabrielle 339
Rhode, Erwin 322
Richard Beer- Hofmann 118. 119
Rilke, Rainer Maria 15, 16, 17, 18, 99, 107, 108, 129, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 225, 233, 234, 247, 248, 251, 257, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 275, 276, 280, 284, 285, 286, 296, 297, 298, 300, 303, 327, 331, 338, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 374, 375, 384
Robert 26, 263, 273
Rodin 18, 200, 204
Rodinka 205, 343, 348, 378
Rohde, Erwin 145, 155
Roma 49, 51, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 62
Romundt, Heinrich 96. 155
Rosmersholm 142
Runze, Georg 97
Rusya 24, 25, 26, 30, 35, 37, 42, 86, 170, 172, 175, 176, 182, 184, 203, 262, 272, 297, 371, 372, 377, 379
Ruth 33, 38, 39, 40, 40, 42, 113, 203, 313, 323, 326, 335

S-Ş
Saatler Kitabı 175, 188, 192, 369
Salome, Alexander von Evengy 26, 64, 165
Salome, Alexander von Gustav 25
Salten, Felix 119
sanat 382, 383, 384
"Sancaktar Christopher Rilke'nin Aşkıyla Ölümünün Öyküsü" 175
Scheffler, Karl 217
Scheler, Max 261
Schiller 36, 40
Schmargendorf 174, 186, 163, 169
Schnitzler, Arthur 18, 118, 205, 237
Schopenhauer 76
seçme duygusu 82
Seçme Eğilimler 345
Selicke Ailesi 108
Shil, Sofya 174, 175, 176, 177, 178, 183, 349
Simplicissimus dergisi 119
Sinolog Wilhelm Grube 96
Sokrates 309
Son İleti 187, 251, 301

Spinoza 40, 137, 138, 231, 245
Spiridon Drozhzhin 181
Stekel, Wilhelm 237
Stibbe-Yuva-Kitabı 78, 81, 86, 230
Stöcker, Helene 102, 212, 213
Strindberg, August 18, 107
Swoboda, Hermann 240
Şen Bilim 61, 62, 71, 76, 88, 365
Şeytan ve Büyükannesi 272
Şiirin Bilimsel Temelleri 107, 116

T
Tan Kızıllığı 65, 76
Tanrı 29, 30, 31, 35, 41, 79, 80, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 151, 270, 278, 293, 300, 371, 372, 373, 374, 380
Tanrı Babanın Öyküleri 169
Tanrı İçin Mücadele 33, 74, 87, 97, 134, 318, 326, 334, 340
Tanrı'nın Olmadığı Saat 272, 360, 362
Tanrı'nın Öyküleri 175, 369
Tanrı'nın Tarihi 128, 131, 131
"Tanrı'ya İlk İbadet Üzerine" 241
Tarihi Bir Temel Üzerinde Din Felsefesi 40
Tausk, Victor 99, 238, 239, 240, 245, 246, 247, 250, 257, 260, 279, 280
Tautenburg 68, 71, 72, 73, 75, 77, 78, 80, 83, 85, 86, 125, 152
Tempelhof 106
Teşekkürler Freud 275, 282, 299, 314
Tolstoy, Nikolai 18, 26, 113, 136, 171, 172, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 250, 380, 381
Totem ve Tabu 236, 240
Tönnies, Ferdinand 47, 97, 154
Tragedyanın Doğuşu 69. 383
Turgenyev 18

Ü
Üstüninsan 91, 113, 149, 150, 152, 382

V
Viktor von Weizsäcker 314
Viyana 96, 117, 118, 234, 235, 237, 238, 245, 246, 277
Viyana Psikanaliz Topluluğu 236
Voguë, M. de 174
Volynsky 163
Vorwärts (gazete) 109

W
Wagner, Richard 53, 62, 68, 69, 70, 84, 88, 147
Wagner, Cosima 69, 91
Wassermann, Jacob 157, 163, 119
Wedekind, Frank 117, 238, 335
Weimar 235
Weininger, Otto 213
Wendung 264
Westhoff, Clara 187
Wille, Brono 107
Wolff, Kurt 15, 267
Wolfratshausen 163
Woolf, Virginia 212
Wordsworth 132
World of Art dergisi 173
Worpswede 186, 187

Y
Yaban Ördeği 140, 141
Yabancı Ruhundan 203, 326
Yahudi İsa 123, 126, 129, 130, 157
Yalnız Nietzsche 90
Yapıtlarında Friedrich Nietzsche 144
Yaroslavl 180
Yasnaya Polyana 177, 178
"Yaş ve Sonsuzluk" 307
"Yaşam İlahisi" (*Lebensgebet*) 44, 46, 66, 69, 83, 88, 312
Yeats 82

Z
Zasulich, Vera 37
Zeitschrift für Sexualwissenschaft 281
Zemek -Friedrich Pineles- 17, 189, 206, 207, 238
Zerdüşt 125, 152, 154, 156
Zürih 43, 63

Sören Kierkegaard
Kahkaha Benden Yana

Lacivert Kitaplar/Çeviren: Nedim Çatlı/279 sayfa/ISBN 975-539-312-9

Büyük bir dehanın tanınmaması elbette üzücü; ama yanlış tanınması daha da beter. Ne yazık ki Kierkegaard bu iki durumu da dramatik şekillerde yaşadı ve yer yer de yaşamaya devam ediyor.

Yaşadığı dönem olan XIX. yüzyılda kendi insanları tarafından anlaşılamadı; çünkü düşünceleri, eserleri onları kat kat aşıyordu. Kierkegaard'ın üzerine örtülen ölü toprağından sıyrılıp varlığını yeniden göstermesi için XX. yüzyılın başlarını beklemek gerekti: Yani "birey" kavramının yavaş yavaş uç verdiği, özleri bir "sistem" inşa etmeye dayalı felsefelerin çözülmeye başladığı bir zaman dilimini.

Geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran pek çok düşünür ve yazar Kierkegaard'dan önemli ölçüde yararlanmışsa da, Kierkegaard'ı merak eden okurlar onun "yanlış" bir kitabından başlamak ya da hakkındaki yanıltıcı yorumları ciddiye almak suretiyle bir anlamda onu gözden kaçırmışlardır. İşte bu kitap Kierkegaard'ı tanıdığını sananlar, hakkında şöyle bir fikri olanlar ya da hiçbir fikri olmayanlar için ideal bir "tanıtım" kitabı. Tanıyanlara ise kesinlikle "yeni bir bakış" kazandıracak bir eser.

Kierkegaard okuru birkaç şekilde şaşırtıyor: Öncelikle yüz elli yılı aşkın zaman önce kaleme almış olduğu konular halen güncelliğini sürdürüyor. Sözgelimi kamu, basın, özel hayat gibi kavramları derinlemesine ele alırken bugün de önemini koruyan olağanüstü tespitler yapıyor. Bunun dışında değişik karakterlerin ağzından tartışma yaratacak sözler sarf ediyor. Örneğin: "Can sıkıntısı bütün kötülüklerin anasıdır," diyerek eğlenmenin görevimiz olduğunu ilan ediyor.

Dönemin etik, estetik, düşünsel ve doğrudan hayata dair alanlarında bayağılıklara karşı tek başına kıyasıya mücadele etmiş bir adamı (yeniden) tanımak, "sohbet"inden haz almak ve en nihayetinde Kierkegaard'a hakkını vermek için *Kahkaha Benden Yana* diyoruz.

Nietzsche Ağladığında'da bütün erkekleri bir bakışıyla dize getiren gizemli Salomé kimdi? Zerdüşt'ün esin perisi; Nietzsche'yi ağlatan kadın; "Rus" güzeli, gerçekten de erkekleri baştan çıkarmak için programlanmış bir "makine" miydi? Nietzsche'yi, Lou Salomé'nin kendi vârisi olabileceğine inanmaya iten yalnızca onun güzelliği ve muhteşem özgüveni miydi?

Salomé, Nietzsche ve Paul Rée'nin evlenme tekliflerini reddederek entelektüel birlikteliği savundu; asla cinsel birlikteliğin yaşanmadığı bir evlilik yaptı; "sadakat"i reddederek Rilke'yle ve başka pek çok erkekle birlikte oldu. Freud'la dostluğu ölene dek sürdü. Bütün yaşamı boyunca eserler üretti, ama yazdıklarından çok aşkları ve dostlukları konuşuldu. Kadın, Tanrı, aşk, cinsellik, din, Rusya, tiyatro gibi konularda kitaplar, makaleler yazdı. Psikanaliz alanında başarılı çalışmalar yaptı. Girdiği her ortamda etkili oldu; yaptığı ve öğrendiği her şey üzerine düşündü ve yazdı.

İşte, *Nietzsche Ağladığında*'da küstahça tavırları, delici bakışları, özgürlüğe düşkünlüğüyle kapıdan giriveren yirmi bir yaşındaki Salomé'nin yaşamöyküsü... Gizem çözülecek mi?

Bir kartal gibi keskin zekâlı, bir aslan kadar yürekli.
Nietzsche

Geniş bir yüz, güçlü istemli bir çene, güzel, kavisli bir ağız, dinleyiciye ya da konuşmacıya her zaman dolu dolu bakan akıllı, ifadeli gözler. Tamamen kadınsı, çekici bir insan, yumuşak ve güçlü.
Loulou Albert-Lasard

Onda olağanüstü olan, bir insanda aslında son derece olağan olması gereken şeylerdi: Dürüstlük, açık sözlülük, herhangi bir zaafı olmamak ve bencil olmadan kendini öne sürebilmek.
Anna Freud

AYRINTI•LACİVERT
ISBN 975-539-303-X
9 789755 393032

